

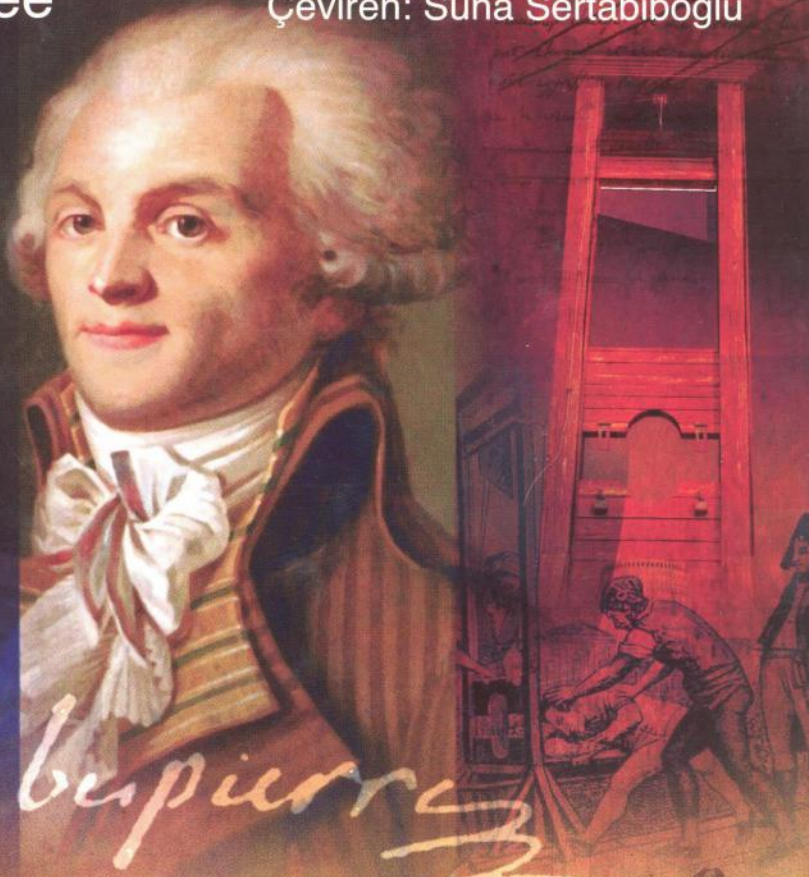
ROBESPIERRE

ROBESPIERRE

Peter McPhee

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ROBESPIERRE

ROBESPIERRE

Peter McPhee

Çeviren: Süha Sertabıboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3208

BİYOGRAFİ

Peter McPhee
ROBESPIERRE
DEVRİMCİ BİR YAŞAM

ÖZGÜN ADI
ROBESPIERRE
A REVOLUTIONARY LIFE

ÇEVİREN
SÜHA SERTABİBOĞLU

COPYRIGHT © 2012 PETER MCPHEE YALE UNIVERSITY PRESS İLE YAPILAN
SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYIMLANMIŞTIR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: OCAK 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-343-3

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Peter McPhee

Robespierre

Devrimci Bir Yaşam

Çeviren: Süha Sertabiboğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Lily ve Jack için

Charlotte Robespierre, 1830

"Maximilien Robespierre'in, ölümünden sonra çevresindekiler tarafından suçlandığı tüm o devrimci aşırılıkların gerçek suçlusu olup olmadığını tarih bir gün görecektir."[1]

Marc Bloch, 1941

"Atalarımızı, doğrular ve kahrolasılar diye ayırırken kendimizden ve çağımızdan bu kadar emin olabilir miyiz? ... Robespierreciler ve anti-Robespierreciler, affınıza sığınıyoruz: N'olursunuz, Robespierre kimdir anlatın bize."[2]

İÇİNDEKİLER

Resimler IX
Teşekkür XI
Kısaltmalar XIII
Kronoloji XV
Giriş: "Yazarların Elindeki Çamur" XXIII

1. Bölüm
"Ciddi, Olgun, Çalışkan" Bir Çocuk ARRAS 1758-69 1

2. Bölüm
"Aşırı Güçlü Bir Başarma Tutkusu" PARİS 1769-81 15

3. Bölüm
"Ne Yetenekli Bir Adam" ARRAS 1781-84 31

4. Bölüm
"Bekârlık İsyankârlığı Teşvik Ediyor" ARRAS 1784-89 47

5. Bölüm
"Kazanıyoruz" VERSAILLES 1789 69

6. Bölüm
"Augeas Ahırlarını Temizlemeye Kalkıştık" PARİS 1789-91 87

7. Bölüm
"Çok Sayıda Acımasız Düşman" ARRAS 1791 109

8. Bölüm
"Halkın İntikamı" PARİS 1791-92 125

9. Bölüm
"Devrimsiz Bir Devrim mi İstiyordunuz?" PARİS 1792-93 147

10. Bölüm
"Tam Bir Yeniden Doğuş" PARİS TEMMUZ-ARALIK 1793 173

11. Bölüm
"Dilleri Değişen Adamlar" PARİS, OCAK-HAZİRAN 1794 199

12. Bölüm
"Dünyanın En Mutsuz Adamı" PARİS, TEMMUZ 1794 223

Sonsöz
"Şu Modern Prokrustes 243

Notlar 257
Kaynakça 293
Dizin 323

Resimler

1. Anonim, on sekizinci yüzyıl sonunda Arras, yak. 1793. Bibliothèque nationale de France.
2. Anonim, *Louis le Grand Koleji,* yak. 1780. Bibliothèque nationale de France.
3. 'Plan de Turgot'dan, Latin Mahallesi, Louis Bretez, yak. 1739. Beinecke Nadir Kitaplar ve Elyazmaları Kütüphanesi, Yale Üniversitesi.
4. Louis-Léopold Boilly, *Maximilien de Robespierre,* 1783. Musée des Beaux-Arts de Lille, Reunion des musées nationaux.
5. Jean-Baptiste Isabey, *Charlotte Robespierre,* yak. 1792-94. Musée des Beaux-Arts d'Arras.
6. Dominique Doncre, *Louis-Hilaire de Conzié,* 1775. Association Diocésaine d'Arras.
7. Louis-Léopold Boilly, *Ferdinand Dubois de Fosseux,* 1783. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4Fi 270.
8. Anonim, *Bon-Albert Briois de Beaumez,* yak. 1789. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 472/9.
9. Anonim, Robespierre'in Arras'taki evi, on dokuzuncu yüzyıl başları. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 472/93.
10. *Département du Pas-de-Calais,* yak. 1790. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 437/10.
11. Arras Anayasa Yanlıları Derneği'nin amblemi, yak. 1790. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 167.
12. Anonim, *Arras'ta Federasyon Festivali,* yak. 1790. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 485/26.
13. F. G. Fiesinger, *Robespierre,* yak. 1789, Jean-Urbain Guérin'in bir eskizine dayanarak. Archives départementales du Pas-de-Calais, 4J 472/128.
14. Anonim, Duplay evi, Robespierre'in 1789'dan sonra, 1791-94 arası yaşadığı ev.

15. *Éléonore Duplay,* muhtemelen bir otoportre, yak. 1791-94. Roger Viollet.
16. Louis Masquelier, *Paris Jakoben Kulübü,* 1791. Bibliothèque nationale de France.
17. Pierre Vigneron, *Maximilien Robespierre,* yak. 1860, muhtemelen, Adélaïde Labille-Guiard tarafından, bir portre için çizilmiş, yak. 1791 tarihli (bugün kayıp) bir eskize göre yapılmış bir resim. Roger Viollet.
18. F. Bonneville, *A. P. J. Robespierre,* yak. 1792. Roger Viollet.
19. Anonim, *Procession symbolique d'Arras, le 10 octobre 1793*, yak. 1793. Roger Viollet.
20. Anonim, *Robespierre,* yak. 1792. Roger Viollet.
21. Louis Bretez tarafından yapılan, "Plan de Turgot'dan Devrimci Hükümet Merkezi, yak. 1739. Beinecke Nadir Kitaplar ve Elyazmaları Kütüphanesi, Yale Üniversitesi.
22. Anonim, *Robespierre Kürsüde,* yak. 1792-93. Bibliothèque nationale de France.
23. Anonim, Salle du Manège, yak. 1791.
24. Robespierre'in "amentü"sü, 1793. Reunion des musées nationaux.
25. Jacques-Louis David'e atfedilen, *Camille ve Lucile Desmoulins ve oğulları Horace,* yak. 1793. Roger Viollet.
26. François Gérard, *Robespierre Konvansiyon'da,* yak. 1793. Roger Viollet.
27. François-Auguste de Parseval-Grandmaison, Robespierre saldırıya uğruyor, 9 Thermidor.* Bibliothèque nationale de France.
28. Robespierre'in silah başına çağrısı, 10 Thermidor. Roger Viollet.
29. Pierre-Gabriel Berthault, Robespierre, Kamu Güvenliği Komitesi toplantı salonunda yaralı halde yatıyor, yak. 1794, Jean Duplessi-Bertaux'un bir tablosuna dayanarak. Roger Viollet.
30. Anonim, "Robespierre, bütün Fransızları giyotine gönderdikten sonra celladın kafasını kendi eliyle kesiyor", yak. 1794. Roger Viollet.
31. Jean-Joseph Tassart, *Triumvir Robespierre,* yak. 1794. Bibliothèque nationale de France.

---

* : İlk Fransız Cumhuriyet takviminin on birinci ayı (19 Temmuz-17 Ağustos) -ç.n.

Teşekkür

Maximilien Robespierre benim öğrencilik yıllarımdan beri hep ilgimi çekmiştir; o zamanlar, 1789'un en yüce prensiplerini dile getirmiş birisinin nasıl olup da 1793-94'teki "Terör dönemi"nin simgesi bir kişilik olarak görülür hale gelebildiği konusuna çok kafa yormuştum. Güçlü birtakım edebi dramatizasyonların öğrettiği gibi, ideolojik ve kişisel katılığın tehlikelerini gösteren trajik bir vaka mıydı bu, yoksa daha ziyade, büyük liderlerin, hizmet ettikleri ve kurtardıkları kişiler tarafından nasıl alçaltılabileceğinin aşırı bir örneği miydi? Yoksa bambaşka bir şey mi?

Bütün tarihçiler, ilgilerini çeken soruları yönelten ve bunları yanıtlayanlara çok şey borçludur. Robespierre vakasında bunlar bir ordudur, çünkü yüzlerce tarihçi "Dürüst Adam" hakkında yazmanın cazibesine kapılmıştır. Onun hikâyesini anlatma konusunda benim kendi çabama yardım edenlereyse daha doğrudan borçluyum. Juliet Flesch, bir dizi araştırmayı sabır, duyarlılık ve dikkate değer bir ustalıkla üstlendi. Meslektaşlar ve arkadaşlar tüm elyazmalarını okurken son derece yardımsever ve derin öngörülüydüler, özellikle de Marisa Linton (Kingston Üniversitesi), Elizabeth Macknight (Aberdeen Üniversitesi), Deborah Mayersen (Queensland Üniversitesi), John Merriman (Yale Üniversitesi), kız kardeşim Hilary McPhee ve oğlum Kit McPhee. Charlotte Allen tüm proje boyunca beni, bir şahsın kişiliği ve fiziğiyle ilgili, heyecan uyandıran kanıt kırıntılarının o kişinin karşılaştığı çok aşırı övgüleri ve nefreti nasıl açıklayabileceğini göstererek şaşırttı. Heather McCallum, Rachael Lonsdale, Candida Brazil ve Tami Halliday Yale Üniversitesi Basımevi konusunda cesaret ve akıl verdiler; metin editörlüğü Richard Mason tarafından ustaca gerçekleştirildi. Spesifik bazı yardımlarda ya da tavsiyelerde bulunanlarsa şöyle: Isobel Brooks, Howard Brown, Peter Campbell, Vincent Cantié, Helen Davies, Glyn Davis, Sophie Freeman, Jeff Horn, Bill Murray, Marcus Robson, Tim Tackett, Lindsay Tanner, Geoffrey Wall ve Amanda Whiting.

Melbourne Üniversitesinin Baillieu Kütüphanesindeki, çoğu, eski bir Fransız Devrimi öğretmeni Kathleen Fitzpatrick tarafından kurulmuş Pitt Vakfı sayesinde kazanılan mükemmel materyal koleksiyonundan yararlandım. Paris'teki Ulusal Arşiv'de ve diğer bölümlerde ve hazinelerde görevli kişilerin sağladığı yardımlar benim, büyük arşiv koruyucusu bir ülkenin tarihçisi olma şansımın önemini gösterdi. Ama ne yazık ki, Ulusal Arşiv'in son kazanımı, yani Robespierre'in bazı konuşmalarının ilk taslakları Mayıs 2011'de, yani bu biyografi için artık erişilemeyecek kadar geç geldi.

***

Bu satırları Collioure'de, yani İspanya'yla Akdeniz sınırında ve Fransa topraklarının, Robespierre'in memleketi Arras'a en uzak yerinde yazıyorum. Robespierre bu küçük limana gelseydi buradaki işçiler, balıkçılar ve bağcılar onun Fransızcasını anlaşılmaz bulurdu. Robespierre onların Katalancasını duyunca şaşırırdı. Ama yine de, Arraslı avukatın ve Collioureli Katalanların kaderi 1792-94'deki savaşlarla ve ölümlerle hiç ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlanmış ve Collioureli Katalanlar onu hiç unutmamıştı. Fransız Devrimi Paris kadar kırsalın ve taşranın da ayaklanmasıydı; niteliği ve nabzı, ulusun tüm köylerinin ve kentlerinin itiraz ve tepkilerinin sonucuydu. Benim Maximilien Robespierre'i anlamaya bir taşra kentindeki belirli bir yer ve zamanda başlamamın nedeni budur.

Kısaltmalar

AHR	*American Historical Review*
AHRF	*Annales historiques de la Révolution française* (Not: *AHRF* 1977'den sonra ciltlerden, tek tek dergi numaralarına değişti.)
Annales	*Annales. Histoire, Sciences Sociales*
ARBR	Amis de Robespierre pour le Bicentenaire de la Révolution
FH	*French History*
FHS	*French Historical Studies*
JMH	*Journal of Modern History*
MLN	*Modern Language Notes*
P&P	*Past and Present*

Kronoloji

İtalikle yazılan maddeler Devrim'in genel kronolojisidir; diğerleri daha ziyade Robespierre'le ilgilidir.

6 Mayıs 1758	Maximilien Robespierre Arras'ta doğdu
16 Temmuz 1764	Annesi Jacqueline öldü
1766-69	Arras'ta okul dönemi
1769-81	Paris'te Louis-le-Grand Koleji
1781-89	Arras'ta avukat
1784	Arras Kraliyet Akademisi'ne seçildi
8 Mayıs 1788	*Parlamentoların gücünün azaltılması reformu*
8 Ağustos	*Zümreler Genel Meclisi 1 Mayıs 1789'da toplantıya çağırıldı*
27 Aralık	*Üçüncü Zümre temsilcilerinin sayısını iki katına çıkaran Kraliyet Konseyi kararnameleri*
Ocak 1789	Robespierre "Artois Ulusuna"yı yayımladı
Mart-Nisan	*Zümreler Genel Meclisi seçimleri, şikâyet defterlerinin yazılması*
Nisan	Robespierre, "Maskesi Düşmüş Halk Düşmanları"nı ve "Artois Ulusuna"nın ikinci baskısını yayımladı
24-29 Nisan	Artois Üçüncü Zümresinden temsilci seçildi

ZÜMRELER GENEL MECLİSİ

(5 Mayıs 1789-27 Haziran 1789)

5 Mayıs	*Versailles'da Zümreler Genel Meclisi'nin açılışı*
Mayıs	Robespierre Bröton Kulübü'ne katıldı
6 Haziran	İlk konuşmasında piskoposların servetini eleştirdi
17 Haziran	*Ulusal Kurucu Meclis'in ilanı*
20 Haziran	*"Tenis Kortu Yemini"*

ULUSAL KURUCU MECLİS

(28 Haziran 1789-30 Eylül 1791)

14 Temmuz	*Bastille'in alınışı*
17 Temmuz	Robespierre XVI. Louis'ye Paris'e kadar eşlik etti
Temmuz sonu-Ağustos başı	*Belediye devrimleri, köylü devrimleri (Büyük Korku)* dönemi
4-11 Ağustos	*Derebeylik konusunda Ağustos kararnameleri*
27 Ağustos	*İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*
7 Eylül	Robespierre Kraliyet vetosuna karşı çıktı
11 Eylül	*Kurucu Meclis krala mutlak değil süreli veto hakkı verdi*
5-6 Ekim	*Parisli kadınlar Versailles'a yürüdü; kral ailesi Paris'e geri getirildi*
Ekim 1789-Temmuz 1791	Robespierre Paris'te Rue Saintonge 30 numarada oturdu
21 Ekim	Sıkıyönetim ilanına karşı çıktı
22 Ekim	"Pasif" yurttaşların meclis seçimlerinden dışlanmasına karşı çıktı
2 Kasım	*Kilise mülkleri ulusun emrine verildi*
Kasım	Robespierre Rue St-Honoré'deki Jakoben manastırında Anayasanın Dostları Derneği'nin kuruluşuna katıldı
14 Aralık	*Belediyelerin kurulması kararnamesi*
19 Aralık	*İlk "assignat"ın çıkarılması*
23 Aralık	Robespierre Yahudiler, aktörler ve Protestanların yurttaşlık hakkını savundu
24 Aralık	*Protestanlara dinsel özgürlük verildi*
28 Ocak 1790	*Sefarad Yahudilerine eşit haklar verildi*
Şubat	Robespierre köylü isyanlarının sert bir şekilde bastırılmasına karşı çıktı
13 Şubat	*Fransa'da manastır yeminini yasaklayan kararname*
26 Şubat	*Fransa'yı bölgelere ayıran kararname*
Mart	Robespierre derebeylerin kamu arazilerindeki hakkına karşı çıktı

31 Mart	Jakoben Kulübü'nün başkanı seçildi
Mayıs	Kralın savaş ilan etme hakkına karşı çıktı, ruhbanların evlenmesini destekledi
Nisan-Haziran	Beaumez'le, vergilendirme ve il ayrıcalıkları konusunda uzlaşmazlığa düştü
22 Mayıs	*Kurucu Meclis fetih savaşlarını reddetti*
31 Mayıs-16 Haziran	Muhtemelen hastalık dönemi
19 Haziran	*Kalıtsal soyluluğu ve unvanları kaldıran kararname*
12 Temmuz	*Sivil Ruhbanlık Nizamnamesi*
14 Temmuz	*Federasyon Festivali*
Ağustos-Eylül	Robespierre Nancy'deki ve diğer yerlerdeki isyancı birlikleri savundu
Ekim	*St-Domingue'de köleler ve eski köleler ayaklandı*
Kasım	Robespierre Avignon'un ilhakını istedi
27 Kasım	*Ruhban yeminini şart koşan kararname*
Şubat 1791	Robespierre "pasif" yurttaşların da seçilebileceği jürilerle yargılanmayı destekledi
Nisan	Temsilcilere mülk kısıtlamasına karşı çıktı; konuşma özgürlüğünü savundu; Ulusal Muhafız üyeliğinin açık olmasını istedi; miras yasalarının değiştirilmesini destekledi
Mayıs	Gösteri hakkını ve basın özgürlüğünü savundu; kolonilerdeki özgür "renkli derilileri" destekledi; ölüm cezasına karşı çıktı
15 Mayıs	*Kolonilerde özgür siyahların çocuklarına eşit haklar verildi*
16 Mayıs	Robespierre Kurucu Meclis'ten çıkan temsilciler için "feragatname düzenlenmesini" teklif etti
Haziran	Kısa bir hastalık dönemi
9 Haziran	Paris savcılığına seçildi (1792 Nisan'ında istifa etti)
14 Haziran	*Le Chapelier dernekler yasası*
20 Haziran	*Kralın deklarasyonu ve Paris'ten kaçışı*
21 Haziran	Robespierre Jakoben Kulübü'nde kralın tahttan indirilmesi çağrısında bulundu
5 Temmuz	*Padua Sirküleri*
17 Temmuz	*Champ de Mars'da gösteri ve "katliam"*

Temmuz sonu	Robespierre Duplayların St-Honoré, 366'daki evine taşındı
15 Ağustos	*Devrimci Mahkeme kuruldu*
27 Ağustos	*Pillnitz Deklarasyonu*
14 Eylül	*XVI. Louis 1791 Anayasasını onayladı; Avignon ve Comtat-Venaissin ilhak edildi*
28 Eylül	*Eskenazi Yahudilerine eşit haklar verildi*
29 Eylül	Robespierre halk derneklerinin kamusal tartışmalara müdahalesini yasaklayan Le Chapelier yasasına karşı çıktı
30 Eylül	Paris'te Kurucu Meclis'in kapanışında halkın tezahüratı

YASAMA MECLİSİ

(1 Ekim 1791-20 Eylül 1792)

1 Ekim	*Yasama Meclisi toplandı*
14 Ekim-28 Kasım	Robespierre Artois ve Picardy'ye gitti
9 Kasım	*Émigré'lere karşı kararname (12 Kasım'da kral tarafından veto edildi)*
29 Kasım	*Anayasal yemini reddeden rahipler görevden alındı*
Aralık 1791-Mayıs 1792	Robespierre Jakoben Kulübü'nde savaşa karşı konuşmalar yaptı
9 Şubat	*Émigré mülklerini kamulaştıran kararname*
15 Şubat	Robespierre Jakoben Kulübü'nde fiziksel yönden zayıflığını itiraf etti
Şubat	Châteauvieux alayındaki isyancı askerleri savundu
Mart	Jakoben Kulübü'nde Tanrıya inandığını açıkladı
Nisan	Meclis'in, yiyecek ayaklanmasında öldürülen Étampes belediye başkanı Simonneau'yu övmesine karşı çıktı
20 Nisan	*Avusturya'ya savaş ilan edildi*
17 Mayıs-20 Ağustos	Robespierre *Défenseur de la Constitution*'u çıkardı
27 Mayıs	*Yeminsiz rahiplerin sınırdışı edilme kararnamesi (19 Haziran'da veto edildi)*

12 Haziran	*Jironden temsilciler kovuldu*
13 Haziran	*Prusya Fransa'ya savaş ilan etti*
20 Haziran	*Parisli göstericiler Tuileries'i işgal etti*
11 Temmuz	*"Patrie en danger' ilan edildi*
25 Temmuz	*Brunswick Manifestosu yayımlandı*
29 Temmuz	Robespierre kralın tahttan indirilmesi çağrısı yaptı
1 Ağustos	Ulusal Konvansiyon için seçim çağrısı yaptı
10 Ağustos	*Tuileries'e saldırıldı ve Kral devrildi*
11 Ağustos	Robespierre kendi Section des Piques bölgesi için Paris Komünü Genel Devrimci Konsey üyesi
13 Ağustos	Paris Komünü'ne seçildi
19 Ağustos	*Lafayette Avusturyalılara katıldı*
23 Ağustos	*Longwy Prusyalıların eline geçti*
2 Eylül	*Verdun Prusyalıların eline geçti.*
2-6 Eylül	*Paris hapishanelerinde "Eylül katliamları'*
5 Eylül	Robespierre Paris ve Pas-de-Calais için Ulusal Konvansiyon'a temsilci seçildi; Paris'i tercih etti

ULUSAL KONVANSİYON

(*20 Eylül 1792-28 Temmuz 1794*)

20 Eylül	*Valmy zaferi*
21 Eylül	*Cumhuriyet'in ilanı*
Ekim 1792-Nisan 1793	Robespierre *Lettres ... à ses commettans*'ı çıkardı
5 Kasım	Konvansiyon'da cepheleşme
6 Kasım	*Jemappes zaferi*
6-30 Kasım	Hastalık
Aralık 1792-Ocak 1793	Kralın yargılanması ve idamı hakkında konuştu
14 - 17 Ocak	*Kralın yargılanması*
21 Ocak	*XVI. Louis idam edildi*
1 Şubat	*Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya savaş ilan etti*
24 Şubat	*300.000 kişinin askere alınması kararnamesi*
25 Şubat-1 Mart	Robespierre Paris'teki yiyecek ayaklanmalarını eleştirdi
7 Mart	*İspanya'ya savaş ilan edildi*
10 Mart	*Devrimci Mahkeme yeniden kuruldu; Gözetim Komiteleri kuruldu*

10 Mart	Robespierre güçlü bir merkezi hükümet çağrısında bulundu
10-11 Mart	*Vendée isyanı başladı*
19 Mart	*Halkı rahatlatan kararnameler*
28 Mart	*Émigré'lere karşı kararname*
4 Nisan	*Dumouriez Avusturyalılara katıldı*
6 Nisan	*Kamu Güvenliği Komitesi'nin kurulması kararnamesi*
9 Nisan	*"Görevli temsilciler" oluşturulması kararnamesi*
21 Nisan	Robespierre yeni İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi taslağını sundu
4 Mayıs	*İlk Maksimum fiyat yasası*
10 Mayıs	Robespierre yeni Anayasa hakkında konuştu
26 Mayıs	Önde gelen Jironden temsilcilere karşı isyanı destekledi
31 Mayıs-2 Haziran	*Önde gelen Jirondenler Konvansiyon'dan atıldı*
28 Mayıs-12 Haziran	Robespierre yine fiziksel tükenmişliğini itiraf etti
Haziran	*Bordeaux, Calvados ve diğer yerlerde Federalist ayaklanmalar*
24 Haziran	*1793 Anayasası*
25 Haziran	Robespierre Jacques Roux'u suçladı
13 Temmuz	Lepeletier'in Halk Eğitim planını sundu
13 Temmuz	*Marat suikasti*
17 Temmuz	*Joseph Chalier'in Lyon'da idamı*
27 Temmuz	Robespierre Kamu Güvenliği Komitesi'ne atandı
1 Ağustos	*Ağırlık ve uzunluk ölçülerinde standart bir sistem oluşturan kararname*
23 Ağustos	*Genel Seferberlik [levée en masse] kararnamesi*
27 Ağustos	*Toulon Britanya donanmasına teslim oldu*
5 Eylül	Robespierre Konvansiyon başkanı oldu; halkın baskısı "terörü günün gündemi" yapma yönünde oylamaya zorladı
17 Eylül	*Şüpheliler yasası*
17 Eylül	Robespierre bölge toplantılarının, katılanlara ödenti verilerek haftada ikiyle sınırlandırılmasını destekledi
19 Eylül-3 Ekim	Hastalık dönemi
29 Eylül	*Maksimum yasası*

8 Ekim	Robespierre 1793 Anayasasının askıya alınmasını destekledi
9 Ekim	*Lyon'da Federalist isyan bitti*
10 Ekim	*Devrimci Hükümet Deklarasyonu (19 Vendémiaire II. Yıl)*
16 Ekim	*Wattignies zaferi; Marie-Antoinette'in idamı*
24-31 Ekim	*Önde gelen Jirondenlerin yargılanması ve idamı*
17 Kasım	Robespierre diplomasi ve savaş konusunda konuştu
21 Kasım	Jakoben Kulübü'nde ateizmi lanetledi
4 Aralık	*Devrimci Hükümet Yasası (14 Frimaire Yasası)*
6-7 Aralık	Robespierre ibadet özgürlüğü hakkında konuştu
8 Aralık	*Dinsel Özgürlük Kararnamesi (18 Frimaire)*
24 Aralık	*Desmoulins,* Vieux Cordelier *4. sayıyı kullanarak hükümeti ve Robespierre'i eleştirdi*
25 Aralık	Robespierre'in devrimci hükümetin ilkeleri konusundaki ilk konuşması
10 Ocak 1794	Desmoulins'le bozuşma
4 Şubat	*Fransız kolonilerinde kölelik kaldırıldı*
5 Şubat	Devrimci hükümetin ilkeleri konusundaki ikinci konuşması
6 Şubat-11 Mart	Hastalık
26 Şubat	*Ventôse Kararnameleri (8 Ventôse II)*
13-24 Mart	*Hébertçiler tutuklandı ve idam edildi*
Mart-Nisan	*Ekonomi siyasetinde ve Maksimum yasasında revizyonlar*
30 Mart-6 Nisan	*Dantoncu "Hoşgörülüler" tutuklandı ve idam edildi*
19 Nisan-6 Mayıs	Hastalık
23 Nisan	*Yeni Polis Bürosunun kurulması*
7 Mayıs	Robespierre Yüce Varlık Kültü hakkında konuştu
23-24 Mayıs	Robespierre'in canına kasteden iki girişim
31 Mayıs	Jakoben Kulübü'nde yine tükenmişliğini itiraf etti
4 Haziran	Ulusal Konvansiyon'un başkanı seçildi
8 Haziran	*Paris'te Yüce Varlık Festivali*
10 Haziran	*22 Prairial yasası*
12 Haziran	Konvansiyon'daki "komploculara"ı eleştirdi; Konvansiyon'a katılmayı bıraktı

17 Haziran	"Kırmızı gömlekliler" idam edildi
26 Haziran	Robespierre, Catherine Théot'un affedilmesini savundu
26 Haziran	*Fleurus zaferi*
29 Haziran-26 Temmuz	Kamu Güvenliği Komitesi'nde yoktu; hastalık
1-9 Temmuz	Jakoben Kulübü'nde "komplocular" hakkında konuşmalar yaptı
16 Temmuz	"Halk ziyafetleri"ne karşı çıktı
22-23 Temmuz	İki Komiteyi uzlaştırma girişimlerinde başarısız kalındı
23 Temmuz	*Paris'te yeni ücret nizamnamesi yürürlüğe konuldu*
26 Temmuz	Robespierre Konvansiyon'da ve Jakoben Kulübü'nde konuştu
27-28 Temmuz	Konvansiyon'da konuşması reddedildi, Couthon, St-Just ve on dokuz kişiyle birlikte tutuklandı ve idam edildi
29 Temmuz	Yetmiş bir "komplo işbirlikçisi' idam edildi

Giriş

"Yazarların Elindeki Çamur"

Maximilien Robespierre'in en iyi dostu, onun gibi bir avukat fakat ondan en az yirmi yaş büyük olan Antoine-Joseph Buissart'tı. O çok önemli 1789 yılının Kasım ayının başında Robespierre, ikisinin de memleketi Arras'taki Buissart'a gönderdiği üçüncü uzun mektubunda, üyesi olduğu Kurucu Meclis'in bulunduğu Paris'teki ve Versailles'daki gelişmeleri bildiriyordu. Buissart'ın, "en büyük dostuyla" mektuplaşmalarının seyrekliğine gücenmekte tamamen haklı olduğunu kabul ediyordu. Ama devrimci ayaklanma çok ilginç ve son derece tatmin edici bir hale gelmişti. Halkın temsilcilerinin başarısı olağanüstüydü. Ama birçok şey henüz belirsizdi ve bunlardan biri de, ulusu yeniden hayata kavuşturma görevinin tamamlanması için ne kadar zaman gerektiğiydi: "Lütfen, rica ediyorum Madam Buissart'a sevgi dolu selamlarımı iletin; onun ve sizin dostluğunuz ben döndüğüm zaman Arras'taki vaktimin güzel geçmesinin en birinci nedeni olacak, tıpkı, o kentten ayrıldığım zaman en şiddetli pişmanlık duygularımın uyanmasına yol açtığı gibi. *Ama sanırım birkaç ay daha burada kalacağım.*"[1]

Gerçekten de kaldı. Robespierre'in Arras'a dönme ve Buissart'la karısı Charlotte'un dostluğunu yaşama fırsatını bulabilmesi için iki yıldan uzun bir zaman gerekecekti. O zamanlar Robespierre ulusal çapta tanınmış bir figür haline gelmişti, Parislilerin çoğunun gözünde müthiş popülerdi ve herkes tarafından "Dürüst Adam" [Fr. *l'incorruptible*= satın alınamaz, bozulamaz-ç.] olarak biliniyordu. 1789'da Buissart'a "birkaç ay" diye tahminde bulunduğu süre, halkın kamusal yaşamını, çok eskimiş feodal sistemden, mahkemelere ve Katolik Kilisesine varıncaya kadar her yönden etkileyecek çok önemli değişim yılları haline gelmişti. Kurucu Meclis çalışmalarının büyük ölçüde tamamlandığı 1791'de Robespierre, bu meclis üyelerinin bunun ardılı olan meclise, yani Yasama Meclisi'ne katılma hakkının olmamasına dair, sonradan başarıya ulaşa-

cak bir teklif sunmuştu. Robespierre yine, devrimden sonraki yaşamını düşünebilirdi. 1791 Ekim ve Kasım'ında, Arras'ta ve Artois ilinde geçirdiği bir tatilde üç günlüğüne yakınlardaki küçük Béthune kasabasına gitti. Resmi karşılama soğuktu –Robespierre, siyasi söylevlerindeki ödünsüz radikalizm yüzünden, bela çıkaran biri gibi görülüyordu– ama halkın karşılaması heyecan doluydu. Sonrasında Robespierre bir arkadaşına, belki de yine Buissart'a yazdığı mektupta, "*eğer Artois'a geri dönersem yaşamaktan en çok zevk alacağım yer Béthune olacak*" diyordu. Yerel bir mahkemeye yargıç olarak atanmasını sağlamayı düşünmüştü.[2]

Robespierre, memleketinde sakin bir yaşamı özlemiş olabilirdi ama bu fırsatı hiçbir zaman bulamadı. Üç yıldan az bir süre sonra, bir zamanlar nasıl tam anlamıyla ilahlaştırıldıysa, yine tam anlamıyla hakaretler arasında öldü. Ama 1791 Ekim'inde tabii ki yaşamının onu böyle bir kadere götüreceğini bilmiyordu. "Jakoben" çağdaşları gibi, devrimci çalkantılar içindeki dünyanın kaosuna bir anlam vermeye ve yeteneklerini yeni bir düzen için gereken istikrar ve güvenliği yaratmak için kullanmaya çalışıyordu. Tarihçiler onun yaşamının 1794 Temmuz'unda nereye gideceğini biliyor; oysa kendisi, geleceği sadece düşleyebiliyordu.

Biyografi yazmanın en büyük zorluklarından biri de, tarihi sadece geriye dönerek okumaktan ziyade, geçmişi sanki bugünmüş gibi yazabilmektir. Bir insanın yaşamının genellikle kabataslak hatlarını bildiğimizden, bu yaşamı, sanki bunun aşamaları kişinin elinde olmayan durumlarla ve sonuçlarını bilmediği tercihlerle karşı karşıya kaldığı durumlar değil de, belli bir düzene göre dizilmiş atlama taşlarıymış gibi kurmak bizim için cazip ve belki de kaçınılmazdır. Bu zorluk, tarihteki hiçbir bireyde Maximilien Robespierre kadar büyük değildir, çünkü Robespierre otuz altı yaşında ölür ölmez insanlar onu yaşarken kahramanlaştırdıkları nispette şeytanlaştırma telaşına düştüler ve ona, söylentilere ya da kendi suçlarına dayalı birtakım eylemleri ve niyetleri yüklediler. Tüm yaşamı tersinden okundu, tiranlığa ve giyotine doğru giden, değişmesi imkânsız bir yol olarak sunuldu.

Robespierre, modern çağın insanlık dışı ve fanatik diktatörlerinin ilki, siyasi gücünü Sparta tarzı bir "erdem" ülkesi* yaratma yolundaki

---

* Antik Yunan'daki Sparta devletinde toplumsal yaşamı yönlendiren ilkelerden bahsediliyor: Eşitlik, azla yetinme, dünya nimetlerinden uzak bir yaşam, yedi yaşından altmış yaşına kadar süren askeri eğitim ve disiplin -e.n.

katı idealini dayatmak için kullanan, sabit fikirli biri miydi? Yoksa ilkeli, özverili bir vizyoner, çok büyük askeri dezavantajlara karşın Fransız Devrimi'ni ve Cumhuriyet'i güvenliğe çıkarmayı başarmış büyük bir devrim şehidi miydi? Bireysel özgürlükler üzerindeki denetimler ve II. Yıl (1793-94) "Terörü"nün kitlesel tutuklama ve idamları, Devrim'i kurtarmak için ödenmesi gerekli bir bedel miydi? Yoksa bu yıl, dehşetle, gereksiz ölümler, hapisler ve sıkıntılarla dolu bir dönem miydi?[3] Robespierre daima kutuplaştırıcı bir figür olmuştu fakat olumsuz imajı çok daha güçlüydü. Devrim'in iki yüzüncü yılında, yani 1989'da yapılan Fransız kamuoyu anketleri Robespierre'in en olumsuz duygu uyandıran figür olduğunu ve olumlu tepki yönünden XVI. Louis ve Marie-Antoinette'in bile gerisinde kaldığını gösterdi.[4]

Robespierre'in hükümet üyesi olduğu 1793-94 arasındaki bir yılda nispeten az sayıda cana kıyılmış olmasına karşın, onunla Mao, Pol Pot ve hatta Stalin ve Hitler arasında bile akıl almaz paralellikler kurulmuştur. Eli Sagan'a göre Robespierre paranoid bir psikopat, gaddar bir narsist, "masum insanları katleden en büyük kasaplardan biri"dir. Onu araştırmak, diyor, "karanlığın yüreği"ne bir yolculuktu.[5] Terör döneminde geçen önemli bir romanın yazarı Hilary Mantel, Robespierre'i savaşa, ölüm cezasına, "halk"a ve devlet kurumlarına karşı tutarsız yaklaşımlarıyla bir "çelişkiler yumağı" diye nitelemiştir. "Onun, Hıristiyanlara has bir tanrıya değil, insanları eşit kılan, iyi ve devrimci bir tanrıya militanca bir imanı vardı." Robespierre, Mantel'e, "[İslamcı] militanların inancını, saflık tutkusunu, ölüme hazır oluşlarını" hatırlatır; başkalarına göreyse, İran [eski] Devlet Başkanı Ahmedinejad'a benzer.[6] Robespierre hem Tony Blair ve George Bush'a, hem de onların düşmanı, Wikileaks'in kurucusu Julian Assange'a benzetilmiştir.[7] Radikal eleştirmen Slavoj Žižek'e göre, Robespierre'in demirden azmi kapitalizmi lanetlemede kullanılmıştır. Žižek'e göre, Ruth Scurr'ın yakın zamanlarda çıkan Robespierre biyografisi "Ölümcül Saflık"ın adında ima edilen kayıtsızlık, Batılı liderlerin acil krizler karşısındaki başarısızlığına dikkat çekmektedir.[8]

Bugünkü Fransız solunda Robespierre hâlâ sık sık, sosyal adalete militanca bağlılık konusunda unutulmuş ne varsa hatırlatan biri gibi görülür. Bunun bir örneği, 1789'un iki yüzüncü yıldönümünden bir gün önce, 1989'daki anma faaliyetinin akademik cephesini düzenlemekten

sorumlu, Sorbonne profesörü Michel Vovelle'in Arras'ta yaptığı konuşmadır. Vovelle'in konuşmasının başlığı –"Niçin Hâlâ Robespierreciyiz?"– 1920'de, Robespierre'in en büyük hayranı, yine Sorbonne profesörü Albert Mathiez'in yaptığı bir konuşmanın başlığını hatırlatıyor.[9] Olumlu biyografilerinin ortak noktalarından biri, Robespierre'in yaptıklarının karşıdevrime verilen orantılı ve gerekli tepkilerden başka bir şey olmadığıdır. Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin eski üyesi, tarihçi Claude Mazauric'e göre, Robespierre 1792'de barışçı ve ilkeli bir adamdı fakat ondan sonra, devrimci devletin liderliğini en korkunç koşullarda yüklenerek, onun gereklerine "boyun eğdi": "Onun tarihteki yeri benzersizdir".[10]

Robespierre'in imajlarındaki bu zıtlık, biyografinin tuhaf niteliğini daha da belirgin kılıyor. Yazar ister istemez, sorgulamalarına yahut önyargılarına karşılık veremeyecek birisiyle tek yanlı bir diyaloga girmek zorunda kalır. Bu diyalog son derece kişiseldir. Sylvia Plath'ın biyografı Janet Malcolm'un sözleriyle, "aslında, kimin iyi kimin kötü, kimin soylu kimin biraz tuhaf olduğunu söylemek bana düşmez... Tanınmış ölüler, yazarların elindeki bir çamurdur..."[11]

Robespierre'in otuz altı yıllık yaşamının ilk otuz bir yılı hakkında bilinenler nispeten azdır ve bizim gibi, bu tür kanıtlarla oyalanan biyograf da pek yoktur; insanı çağıran Devrim'in o beş yılı vardır çünkü. Robespierre'in yazılarından oluşan on bir kalın cilt –toplam 5.660 sayfa– var elimizde ama bunlar büyük çoğunlukla onun konuşmalarından ve Devrim yıllarındaki gazete yazılarından oluşuyor.[12] Onun hakkında yazarken karşılaştığımız zorluklardan biri de, kişisel belgelerinden pek bir şey öğrenememizdir; birkaç tane kişisel mektuptan ve yirmili yaşlarında yazdığı şiirlerden başka bir şey yok. Yaşamı ve yaşamının anlamı konusunda düşüncelerini başkalarıyla hiç paylaşmadı; birdenbire ve çok genç öldü. Başkalarının düşüncelerine, yani kız kardeşi Charlotte'un ve Paris'te okuduğu lisedeki bir öğretmeninin uzun anlatılarından, Devrim'e katılanlar tarafından yazılmış birçok yoruma kadar bütün metinlere, yazıldıkları koşulların rengi sinmiştir.[13] Benim biyografim, Robespierre'in yaşamındaki kamusal ve kişisel şeyler arasındaki bazı bariyerleri ortadan kaldırmaya çalışacak fakat ister istemez, elimizdeki bilgiler arasındaki büyük boşluklarla sınırlı kalacaktır.[14]

Maximilien Robespierre Devrim'in olduğu 1789 yılında henüz otuz bir yaşındaydı. O ve diğer çağdaşları için, kaostan yeni bir dünya yarat-

manın coşkusu 1792'de, karşıdevrime ve askeri işgale karşı korkunç bir mücadelenin batağına saplandı. Ama yüzden fazla Robespierre biyografisinin çoğunda, sanki Robespierre beş yıllık siyasi kariyeri boyunca giderek daha katı bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştığı bir dizi devrimci prensibin vücut bulmuş halinden başka bir şey değilmiş gibi, tuhaf bir şekilde gayri insani ve değişmez bir nitelik var. Portresi ister Jakoben diktatörlüğün, ister demokratik saflığın simgesi haline gelmiş bir kişilik olarak çizilsin, "Robespierre", hem geleceğin büyük olanaklarını görüp coşkuya kapılan, hem de gelecek konusunda kararsız bir genç gibi görülmek yerine, "bedenini onun şahsında bulmuş bir ideoloji" olarak somutlaştırılmıştır.[15]

Robespierre'in yaşamıyla ilgili metinlerin çoğunda onun 1758'le 1789 arasındaki gençlik ve biçimlenme dönemine bir bölümden fazla yer ayrılmamıştır, sanki onun ilk otuz bir yılının aslında pek bir önemi yokmuş gibi. 1789'dan sonraki kaos yılları bütün Fransız halkı gibi onu da, benzeri hiç yaşanmamış, hiç tahmin edilmeyen bir devrim, endişe ve belirsizlikler dünyasında bıraktı; onun oynayacağı rolü 1789'da hiç kimse tahmin edemezdi. Fakat onun baş gösteren drama, 1789-94 döneminin başarılarına ve dehşetine karşı tepkileri saf bir insandan beklenecek şeyler değildi: Devrim'deki payına, otuz yıllık aile, okul ve çalışma yaşamı süresince geliştirdiği değerleri ve inançları kattı.

Robespierre ve çağdaşlarının görüşlerini dile getirmede kullandıkları dil, duygulara, erdemlere ve vicdanlara seslenişiyle bizlere sarsıcı gelmektedir ve birçok biyografın onu sulugöz, takıntılı ve aşırı duygusal biri diye küçümsemesine yol açmıştır.[16] Bu devrimcilerin konuşmaları gerçekten, "vatanseverce" duyguları ve değerleri vurgulaması nedeniyle sıkıcıdır. Robespierre de bir istisna değildi ve konuşmaları içtenliğe, fedakârlığa ve düzgün ahlaka yönelik çağrılarla doluydu. Özellikle, 1792 Eylül'ünde Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki konuşmalarına eski Yunan ve Roma'daki bazı figürlere ve bunların komplolarına yapılan göndermelerin baharatı da katıldı. Sadece retorik süslemeler değildi bunlar; devrimci meclislerde yer alan eğitimli orta sınıf mensuplarının çoğu gibi Robespierre de klasik dünyayı, durumla doğrudan ilişkili derslerin alınabileceği bir hikmet denizi gibi görüyordu.

Robespierre'in biyografisini yazmak tüm bu nedenlerden ötürü, özellikle zordur. Robespierre'in çok ünlü biri, yani Jakoben devrimin ta

kendisi haline geldiğini bilmiyormuş gibi davranamayız. Bizim perspektifimizden bakınca onun yaşamı tutarlı, her eylemi ya da tepkisi bizim oluşturduğumuz mantıksal bir "karakter"in parçası gibi görünür. Robespierre, hükümet üyesi olarak sadece bir yıl iktidarda kalmış biridir. Kendisinin önerdiği ve kabul edilmiş ancak birkaç spesifik ilke vardır. Ama yine de, gerek kötüleyenler gerekse savunanlar aynı şekilde, onu bir anlamda Devrim'in ta kendisi gibi görür; Devrim'e ve Robespierre'e karşı yaklaşımlar hemen hemen hep aynı saftadır.

Ama Robespierre'in yaşamı Fransız Devrimi yıllarına indirgenemeyeceği gibi, Devrim de 1789-94 arası Paris'teki siyasi çalkantılara indirgenemez. Genç devrimci, büyük kısmı Kuzeydoğu Fransa'nın, kendine özgü niteliklere sahip bir bölgesinin küçük bir vilayet merkezinde geçen çocukluk, okul ve çalışma yaşamlarıyla biçimlendi. Dolayısıyla bu biyografi, Maximilien Robespierre'in devrimci kariyeri kadar, "oluşumu"nu da kapsamaya çalışacak bir metindir. Otuz birinci doğum gününden birkaç gün önce Versailles'a gelen bu adam kimdi?

İNGİLTERE
Manş Denizi
AVUSTURYA HOLLANDASI
Ren
LILLE
ARRAS
FLEURUS
VALMY
NANCY
VERSAILLES
Paris
Sen
QUIMPER
Loire
NANTES
FRANSA
İSVİÇRE
KONFEDERASYONU
Biscay Körfezi
LYONS
SAVOY
BORDEAUX
Rhône
PİEMONTE
AVIGNON
VENAISSIN
BAYONNE
TOULOUSE
MARSİLYA
İSPANYA
Pyrenees
TOULON
PERPIGNAN
COLLIOURE
Akdeniz
Vendee isyanı bölgesi

Maximillien François Marie Isidore de Robespierre

(1758-1794)

1. Bölüm

"Ciddi, Olgun, Çalışkan" Bir Çocuk ARRAS 1758-69

Bugün Arras, Fransa'daki diğer taşra vilayet merkezleri gibi, sakin eski semtlerinden yelpaze gibi yayılmış yeni banliyöleri ve büyük alışveriş merkezleriyle çevrilidir. Kentin ayırdedici niteliği, özellikle, Birinci Dünya Savaşı'nın uzun muharebelerine ve başarılı savunmalarına ilgi duyanlar için bir turizm merkezi olarak özel cazibesinden gelir. Bugünkünün tam tersine, on sekizinci yüzyılda yirmi bin nüfuslu bu kentin bir ucundan ötekine yürüyerek on beş dakikada gidilebiliyordu. Bugün ünlü meydanlarını çevreleyen Flaman tarzı şık evler, çoğu 1915 Mayıs-Temmuz arasındaki kanlı bombardımanda yok olmuş on sekizinci yüzyıl binalarının aslına sadık kopyalarıdır fakat Arras bunun dışında her bakımdan tanınmaz haldedir. Bugün, Pas-de-Calais bölgesinin sakin il merkezidir; 1750'lerdeyse Artois vilayetinin merkezi, bir faaliyet girdabıydı. Yoğunluğuna karşın, o zamanlar birbirinden ayrı sosyal ve mesleki nitelikler taşıyan küçük semtlerden oluşmuş bir duvar halısı gibiydi: Soylu ve burjuva cemaatlerin bağlı bulunduğu varlıklı kilise mıntıkaları; Scarpe nehri ve ona katılan Crinchon deresinin kirli sularının aktığı kolları boyunca uzanan yoksulların kalabalık sokakları; garnizon olarak kullanılan bir "hisar"; ve yöneticilerin, Kilise elitlerinin ve yargıçların binalarının bir araya toplandığı, ayrı bir "kasaba".

Arras'ta 1758 yılında yüzlerce çocuk dünyaya geldi. Bunlardan biri de, Maximilien Robespierre adıyla bilinecek olan Maximilien-Marie-Isidore Derobespierre'di. Hukukçu François Derobespierre ile bir bira imalatçısının kızı olan Jacqueline Carraut'un oğlu olarak doğdu ve 6 Mayıs'ta vaftiz edildi.[1] Önceki aylarda bir aile dramı yaşanmıştı, çünkü 3 Ocak'taki nikâh sırasında Jacqueline beş aylık gebeydi ve François'nın

ana-babası, eski kentin güneyindeki varlıklı cemaatin kilisesi olan St-Jean-en-Ronville'deki nikâh törenine gelmedi. Bu, ya Katolik Kilisesinin egemen olduğu dindar bir kasabada böyle bir evliliğin yaratacağı utançtan, ya da François'nın uygunsuz davranışının sonuçlarına duyulan öfkeden kaynaklanmış olabilir. Jacqueline'in gebe kalmasıyla nikâh arasındaki aylarda geçmiş olması muhtemel konuşmalar ancak tahmin edilebilir. St-Jean kilisesinin rahibi, aileleri üç nikâh duyurusunun ikisinden vazgeçmek zorunda bıraktı ve nikâhtan sadece iki gün önce tek bir duyuru yapıldı.* Ama bu duyuru hem St-Jean, hem de Arras'ın öteki varlıklı cemaatinin kilisesi St-Géry'de yayımlanınca Derobespierrelerin sosyal çevresindeki herkes bu skandaldan haberdar oldu.[2]

1732'de Arras'ta doğan François eğitimini Arras'ın batısında yer alan Tortefontaine'deki bir din okulundan almıştı. Fakat on yedi yaşında, son rahiplik yemininden az önce mesleği bıraktı ve sonra Douai'de hukuk okudu. Artois Konseyi'nde, yani vilayetin en yüksek mahkemesinde hukukçu oldu. Ana-babasının sekiz çocuğundan biri olan François bazıları tarafından, ünlü ve saygın bir hukukçu sülalenin sorunlu bir üyesi gibi görülüyordu. Aileyi iyi tanıyan bir rahibin görüşünce François, "Arras kentinde kafası biraz dağınık ve her şeyden önce de, kendi görüşlerine çok âşık biri olarak biliniyordu".[3] Çok köklü ve çok saygın bir aileden geliyordu ve Jacqueline Carraut'la alelacele nikâhı ana-babası için büyük bir utançtı. (Ailedeki bu türden ilk skandal bu değildi: François'nın amcası Robert'in de birkaç on yıl önce, yakınlardaki Carvin'de gayrimeşru bir çocuğu olmuştu.)[4]

Bebek Maximilien Robespierre'in baba tarafından ailesinin üç yüzyıllık geçmişi, Artois'daki güçlerin ve imtiyazların yapısı hakkında çok şey söylüyor bize. Tüm krallıktaki burjuva sülaleler gibi, kendilerini toplumun direklerine, yani Kilise'ye, soylu senyörlere ve monarşiye yararlı kılma konusunda gayet ustalaşmışlardı. De Robespierreler, DRobespierreler ya da Desrobespierreler olarak da bilinen Robespierre ailesi Artois'nın kasabalarında, örneğin Béthune, Lens ve Carvin'de uzun za-

* 13. yüzyıldan beri Katolik kilisesine bağlı kişilerin evlenmesi sırasında uygulanan yöntem. Evlenecek çift hangi kiliseye bağlıysa rahip üç kez ayin sırasında o kişinin evliliğini duyurur. (Eğer çiftin biri başka kiliseye bağlıysa o kilisede de aynı duyuru yapılır.) Bu duyuru, kilisenin haftalık bülteninde de yayımlanır. Duyurunun amacı, evliliğe haklı bir itiraz varsa bunun evlenmeden önce dile gelmesidir-e.n.

mandır tanınıyordu.[5] Ailenin, on beşinci yüzyıl başında Cambrai Katedrali rahibi Bauduin de Rouvespierres'le bağlantısı olabilir ama şecerenin daha güvenli bir şekilde geriye götürülebileceği son nokta, 1460'larda, Béthune yakınlarındaki Vaudricourt senyörünün hukuk görevlisi Robert de Robespierre'dir. Aileye, normalde soylu ailelere has "de" önekini taşıma hakkının verilmesi de herhalde bu makamın sonucudur.[6] Bir sonraki yüzyılda Robespierreler Arras'ın on sekiz kilometre kuzeyindeki Lens'de bakkallık ve hancılık işleriyle, tüccar olarak tanındılar. Fakat ailenin diğer bir Robert de Robespierre'den (1591-1663) gelen dalının erkek çocukları gerek serbest, gerekse de kraliyet ve derebeylik sisteminde çalışan uzun bir hukukçular şeceresi oluşturdu.

Robert ve soyundan gelenler Artois'nın küçük kasabalarında, bölge İspanyol Felemenki'nin bir parçasıyken ve Otuz Yıl Savaşı'nda (1618-48) İspanyol ve Fransız orduları bölgeden geçerken resmi hukuksal makamlarda bulundu. 1659'da Fransa'yla İspanya arasındaki Pireneler Antlaşması'yla Artois'nın Fransa'ya ait olduğu kabul edildi. Sınır bölgesinin belirsizliklerine karşın, Robert ve soyundan gelenler Lens'in kuzeydoğusunda 3.500 nüfuslu küçük bir yönetim merkezi olan Carvin'de kraliyet noterleri olarak kabul edildiler. Sonrasında Maximilien de Robespierre 1722'de otuz beş kilometre ötedeki Arras'a göçtü ve Artois Konseyi'nde hukukçu oldu, yani hukukçular için başarının zirvesine çıktı. Bu, devrimcinin dedesiydi.

Maximilien, vilayet merkezindeki hukukçular topluluğuna sağlam bir şekilde girdi, bir "Arrageois" [Arraslı] oldu ama hukuk mesleğindeki faaliyeti kentsel ve kırsal mülklerinden gelen gelirin yanında ikincil önemde gibi görünüyor.[7] Robespierrelerin daha önceki kuşakları gibi, ticaret dünyasından bir kadının cazibesine kapıldı. 1731'de, varlıklı St-Géry kilise mıntıkasından bir hancının kızı olan Marie Poiteau ile evlendi. Maximilien'le Marie diğer varlıklı kilise mıntıkası St-Aubert'e yerleşerek orada sekiz çocuk yaptılar. Bunlardan biri de, daha önce değindiğimiz gibi, Ocak 1758'de Jacqueline Carraut'la evlenen François'dı.

Carrautlar, Robespierreler gibi köklü Artésien [Artois'lı] olsalar da, onlar kadar rahat yaşayan ve seçkin bir soydan değildi. Kilise kayıtlarında ilk kez, küçük Hestrus köyünde, Arras'ın altı kilometre batısındaki Étrun'da dokumacı olarak görülüyorlar. İl merkezinde daha çok tanınıyor olsalar da, toprağa bağlı kalmaya devam ettiler. Maximilien'in anne

tarafından dedesi Jacques (doğumu 1701) biracıydı ve 1732'de, Arras'ın dokuz kilometre batısındaki Lattre-St-Quentin'de yarıcı bir çiftçinin kızı olan Marie'yle (doğumu 1693) evlendi. Robespierre'in anne tarafından kuzenleri Arras'taki bir yağ-zahire tüccarının çocuklarıydı. Jacqueline 1758'de François Derobespierre'le evlendiğinde Jacques Carraut, kızının evleneceği varlıklı kilise mıntıkasının kenarındaki Rue Ronville'de küçük bir bira imalathanesi çalıştırıyordu. François'nın babasının aksine, Jacques nikâha gelmişti.[8]

Evlendikleri sırada François yirmi altı, Jacqueline yirmi iki yaşındaydı. Robespierrelerin, oğullarının yaptığına karşın onunla barıştığı görülüyor, çünkü birkaç ay sonra François'nın babası, Jacques Carraut'un Maximilien'in vaftiz anası olmayı kabul eden karısı Marie'yle birlikte, çocuğun vaftiz babası olmayı kabul etti. Evlilik yaşamlarının uğursuz başlangıcına ve Jacqueline'in gebe kaldığını fark etmesiyle nikâhları arasındaki uzun gecikme süresine karşın, sonrasında doğurgan bir ilişkileri oldu. Jacqueline, Maximilien'den sonra hemen ardı ardına Charlotte'u (1760), Henriette'i (1761) ve Augustin'i (1763) doğurdu. Çocuklar farklı kiliselerde vaftiz oldu ve bu da, François'nın yeni ailesiyle yerleşecek bir yer aradığını düşündürüyor. Oysa başarılı bir meslek hayatı için yeterli sayıda davası vardı: 1763'te otuz dört ve 1764'te otuz iki tane.[9]

Augustin'in doğduğu 1764 yılında genç ailenin başına çok büyük bir felaket geldi. 7 Temmuz'da beşinci çocuk doğumda öldü. Dokuz gün sonra da, ayın 16'sında, yirmi dokuz yaşındaki Jacqueline doğum komplikasyonundan öldü ve garnizondan bir subayın ve erkek kardeşinin nezaretinde St-Aubert'e gömüldü.[10] Jacqueline'in ölümü genç aileyi perişan etti.

Her nedense, François karısının cenazesine katılmadı. O yılın Aralık ayında, Arras'ın yirmi dört kilometre doğusundaki Oisy-le-Verger'de çok büyük bir derebeylik mülkünün hukuk görevlisi makamına getirildi. Bu görevin bittiği 1765 Temmuz'undan sonra zaman zaman Arras'ta gözüktü. Bu ziyaretleri sırasında, hayatta kalan dört çocuğunu görmüş olması yahut onların geçimini sağlayabilmiş olması muhtemel değil. François 1765 Kasım'ında Arras'taydı ve meslektaşlarıyla, hukukçular birliğinin, veliahtın hastalığı nedeniyle XV. Louis'ye üzüntülerini bildirip bildirmeme konusunu tartıştı. François 1766 Mart'ında yine geldi ve kız kardeşi Henriette'den 700 *livre* borç aldı. 1768 Ekim'inde, 1762'den

beri dul olan annesi mütevazı mülkünün bir kısmını ona vermeyi kabul etti ve sonra François doğuya, sınırın öte tarafındaki Mannheim'da çalışmaya gitti. 1772 Şubat-Mayıs arası yine Arras'taydı ve on beş davası vardı; fakat o zamanlar Maximilien ve Charlotte Arras'tan uzak okullardaydı.[11]

Çocuklar dağılmıştı. Henriette ve Charlotte'a Maximilien'in halaları bakarken, biri altı ve biri de bir yaşındaki Maximilien ve Augustin, Carrautların bira imalathanesinde, yaşlı dedeleri, anneanneleri ile teyzeleri Henriette ve Eulalie'yle birlikte yaşıyordu. Yani Maximilien, eski bir hukukçular şeceresinde doğmuş olmasına karşın, şimdi bir bedensel işçilik ortamında, at arabası sesleri ve Rue Ronville'de yerel Picard şivesiyle bağıran işçilerin arasında büyüyordu. Altı yaşında çiçek hastalığına yakalandı ve bu hastalıktan ötürü yüzü hafifçe çiçek bozuğu kaldı.

Maximilien'in yetişkinliğindeki karakterinin ipuçlarını çocukluğunda yaşadığı çok acıklı durumlarda bulmak insana cazip gelmektedir ve birçok biyograf bu cazip duruma şevkle kapılmıştır. Maximilien belki de her şeyden önce, sosyal zorunluluk yüzünden evlenmiş bir çiftin evladıdır. Sonra annesinin ardında dört çocuk bırakarak doum sırasında ölünce, en büyüğü altı yaşındaki Maximilien olan bu çocuklar akrabalara dağıtılmıştı. Sıklıkla, hercai ve serkeş bir adam olarak anılan babası çocuklarını bir daha hiç görmemişe benziyor. Böyle bir çocukluk, anababa sevgisinden yoksun kalmış ve dört "öksüz"ün en büyüğü olması nedeniyle mahremiyete karşı kuşkulu ve daha mutlu koşullarda yaşayanlara gücenik hale gelmiş, yaşının gerektirdiğinden önce büyümüş, gergin ve çalışkan bir çocuk mu yarattı? Kişisel trajedisinin, mesleki başarılar ve saygınlıklarla dolu bir aile mirasını da kapıp götürdüğünü ne zaman fark etti?

Bazıları onun yetişkin halinin ipuçlarını, çocukluğunun sözde "travmaları"nda ve "yoksulluğu"nda gördü. Bunların en ünlüsü Fransız siyasetçi ve yazar Max Gallo, yazdığı biyografide, Maximilien'in yakın ailesinin 1764'teki çöküşünü onun "patolojik duyarlılığı"nın ve "duyduğu korkunç bir kabul görme ihtiyacı"nın ipucu olarak yorumlamıştır. Buna göre Maximilien, babasının suçunun ve annesinin ölümünün verdiği kederden hiçbir zaman kurtulamamıştır.[12] Diğerleri de, çocukluğunda hem anasını hem babasını yitirmişlik konusunda bu birkaç kanıt kırıntısına dayanarak, Robespierre'in –hiçbiri makbul olmayan– sözde

kişisel özelliklerini küçük çocuğa taşıma fırsatını kaçırmaz. Laurent Dingli, sevgili annesini yitirmiş (ama zaten, diyor Dingli, kadın onunla pek ilgilenmiyordu, çünkü kafasını daha çok çocuk doğurmaya takmıştı) ve sonra da "kaçık, serseri babası" tarafından terk edilmiş, yaralı bir çocuk manzarasını betimlemiştir. Dingli'ye göre bu durum Robespierre'in daima, hainlik yahut ahlaksızlık olarak gördüğü şeylere karşı son derece hassaslığının ve kahramanlarla dolu bir antik dünya fantezisine kafayı takmış olmasının açıklamasıdır. Onun acıklı çocukluğu, samimi bir ilişki kurma konusunda yetersizliğinin, hatta dış görünüş, temizlik ve fiziksel yakınlık konusundaki fobilerinin tohumlarını ekti.[13]

Bu sonuçlara temel oluşturacak net kanıtlar yok; Arras'taki bir orta sınıf ailede varolabilecek sevgi bağları hakkında da genel olarak pek fazla bir şey bilmiyoruz.[14] Maximilien'in, yaşamının çok önem taşıyan ilk altı yılında annesiyle sevgi dolu bir ilişkisinin olduğu, sonrasında onu perişan eden kayıplarının üstesinden gelmesine yardım eden ve çocukların birbirini düzenli bir şekilde görmesini sağlayan akrabalar tarafından büyütüldüğü de pekala varsayılabilir. Onun çocukluğu hakkında, kız kardeşi Charlotte'un yazdığı ve 1834'teki ölümünden önce bir araya getirilmiş elimizdeki tek metinden anlaşılan da herhalde budur.[15] Charlotte'un anıları hayret vericidir, ağabeyine karşı derin bir sevginin kokusunu taşır ve kendisi Paris'in kuytu köşelerinde mütevazı bir yaşam sürerken yazılmıştır.

Maximilien'den yirmi ay küçük olan Charlotte, "hem iyi bir anne hem iyi bir eş olan" anneleri Jacqueline'den her söz ettiklerinde ağabeyinin gözlerinin yaşlarla dolduğunu hatırlıyor. Ama Charlotte ısrarla, babasının iyi ve nezih biri, "onurlu ve tüm kasabanın çok değer verdiği" bir adam olduğunu söylüyor. Babası, karısının ölümüyle son derece perişan olmuş, hukuk mesleğine layıkıyla devam edemez hale gelmişti. Çocuklar onu bir daha görmedi. Charlotte, annesinin ölümünün Maximilien'i çok derinden üzdüğünü ve çok ciddi, itaatkâr bir çocuk haline getirdiğini hatırlıyor. Tipik bir şekilde "gürültücü, taşkın ve kaygısız" bir çocukken "ciddi, olgun (*raisonnable*), çalışkan" hale geldi. Artık, gürültülü oyunlardan çok, okumayla ve maket kiliseler yapmakla ilgileniyordu; teyzelerinin onu büyüttüğü dindar çevreyle bağlantılı bir şeydi bu. Her pazar günü kızlar Rue Ronville'e, erkek kardeşlerini görmeye, Maximilien'in onlara resim koleksiyonunu gösterdiği, "mut-

luluk ve neşe dolu günler" geçirmeye gönderiliyordu. Charlotte ayrıca, Maximilien'in kendi beslediği güvercin ve serçeleri taparcasına sevdiğini ve kız kardeşleri bunlardan birini ihmal edip ölümüne yol açınca çok öfkelendiğini de hatırlıyor.[16]

Maximilien'in kız kardeşleri, kent merkezinden geçerek katedralin, mahkemelerin ve yönetim binalarının yakınındaki, doğduğu daha varlıklı semte doğru koşan küçük bir çocuğun birkaç dakikada ulaşabileceği bir mesafede yaşıyorlardı. Çocuğun bebeklikten çıktıktan sonra girdiği kentsel çevre nasıldı?

Maximilien'in yakın fiziksel çevresi gürültüyle, yoğun işlerle ve hareketle doluydu, çünkü orası yüzyılın en hırslı kilise inşa projesi diye nitelenen bir çalışmanın egemen olduğu bir yerdi. Maximilien'den önceki ve sonraki kuşaktan Arraslı çocukların gördüğü kentsel manzaraya görkemli St-Vaast manastırı hâkimdi ama Maximilien için böyle değildi, çünkü 1741'de manastır kilisesinin kulesi çökünce başrahip Armand Gaston de Rohan, tüm bina kompleksinin ve yanında bulunan, Maximilien'in vaftiz olduğu küçük La Madeleine kilisesinin yıkılmasına karar vermişti.[17] Ölçek ve tarz itibariyle Paris'teki La Madeleine ve Ste-Geneviève kiliseleri ile diğer vilayet merkezlerinde görülen neoklasik yeniden yapımların önemli örneklerinden biri olan bu muazzam proje, ancak 1770'te tamamlanacaktı. Ama Maximilien çocukken orası kocaman bir inşaat alanından başka bir şey değildi.[18]

Çocuk Maximilien'in büyüdüğü Arras kasabası, aynı büyüklükteki diğer merkezler –Dijon, Grenoble, Limoges, Poitiers ve La Rochelle– gibi, kırsal hinterlanda sıkıca bağımlı, küçük ölçekli zanaatkârlık endüstrisinin bulunduğu bir kilise, yönetim ve ordu merkeziydi. On sekizinci yüzyılın diğer birçok vilayet merkezi gibi, krallığın Birinci ve İkinci Zümrelerine –yani ruhbanlara ve soylulara– ait kurumların, toplam olarak bölgenin hemen hemen yarısını kaplayan uçsuz bucaksız kırsal mülklerinden gelir sağladığı bir yerdi. Robespierreler, "de" önekini taşıma hakkına karşın soylu değildiler ama kilise ve derebeylik güçlerinden oluşan yapıya hizmetleri sayesinde Artois toplumunun güç, imtiyaz ve servet sistemine dahil olmuşlardı.[19] Sosyal sınırlar, Robespierrelerin Artois soyluluğuna kabul edilemeyeceği kadar net bir şekilde çizilmişti. Onlar da ticaret ve küçük esnaf zümresinden [Üçüncü Zümre], yani kendilerinin çıktığı çevreden evlendiler. François'nın 1758'de bir bira

üreticisinin kızıyla evlenmesi sadece zamanlaması yönünden alışılmadık bir şeydi. Robespierreler "kültürel yönden arada kalmışlardı"; imtiyazlı elitlerle, saygın avam arasında bir köprüydüler.

Yıkım ve yeniden yapım, çocuk Maximilien'in duygularına her gün damgasını vurmuşsa da, günlük ev yaşantısında tam tersine düzenli, rutin bir sükûnet vardı. Yıllar sonra, Robespierre'in arkadaşı sayılamayacak bir rahip, Maximilien ve Augustin'e bakan iki Carraut teyzeyi "dindarlıklarıyla tanınan" kadınlar olarak hatırlıyordu. Maximilien çocukken, yirmi beş yaşına gelmiş herkesin ya rahip, rahibe, keşiş, kilise üyesi ya da diğer bir dinsel görevde olduğu bir kasabada, teyzelerinin dinsel inançlarının ve rutinlerinin arasına gömülmüştü. Onun yaşadığı, Kilise'nin kalelerinden birinde geçen, tümüyle Katolik bir çocukluktu. Gayet rahat ve muhafazakâr tavırlarını sürdüren yerel ruhban sınıfının, reformcu Jansenizm* akımından pek etkilenmediği görülüyor.[20]

'Yüz çan kuleli kent', ovadaki hinterlandına hükmediyordu. Arras'ta yaşayan sekiz yüz kadar Birinci Zümre üyesi, St-Vaast'a yani katedrale bağlı topluluklar, on iki bölge kilisesi, on sekiz rahip ve rahibe manastırı, on iki inziva evi ve birçok hastane, darülaceze ve küçük şapel vardı. Arras, Katolik Kilisesi elitlerinin enerji santrallerindendi. Piskopos, krallığın en yüksek gelirli din adamlarından biriydi ve yaklaşık 40.000 *livre* tutarındaki yıllık geliri çoğu köy rahibinin elli katıydı. On sekizinci yüzyıl Fransa'sının vilayet merkezleri için tipik bir şekilde, Arras'ta çok sayıda din okulu vardı; fakat önemli sayıda kişinin de hâlâ bunların içinde yaşıyor olması pek tipik bir şey değildi. 1750'de, on sekiz rahip ve rahibe manastırında yaşayan neredeyse beş yüz din görevlisi vardı. Kilise, Arras'tan birçok kişiyi doğrudan, uşak olarak çalıştırıyordu; birçok usta zanaatkâr, esnaf ve tüccar da Birinci Zümreye dolaylı yoldan bağımlıydı.[21]

Mıntıka rahipleri, sosyal görgü ve nüfuz yönünden dinsel hiyerarşinin uç kısmını oluşturmalarına karşın yine de güçlü ve nispeten varlıklı bir kitleydi. Arras'ın on iki mıntıka kilisesinde kırk sekiz rahip ve vaiz

* Hollandalı ilahiyatçı Cornelius Jansen'den (1585-1638) kaynak bulan bir Karşı-Reformasyon hareketi. Âdem'le Havva'nın işlediği ilk günahı, insanın bozulmuşluğunu, tanrısal lütfun gerekliliğini ve kurtulacak kişileri Tanrı'nın önceden belirlediğini vurgular. 16-18. yüzyıllar arasında Katolik Kilisesi içinde farklı bir yer edindi. 1709 yılında en önemli üssü olan Paris'teki Saint Royal Manastırı kilise tarafından kapatılmasına rağmen varlığını 19. yüzyılın ortalarına kadar hissettirdi-e.n.

çalışıyordu. Tam eğitimli ve teolojilerine güvenen bu kişilerin geliri de kırsal bölgedeki mıntıka rahiplerinden çok daha fazlaydı; kırsal bölgedeki rahipler, krallığın en ciddi piskoposluk bölgelerinden birinde harcamaları gereken zamana ve göstermeleri gereken özene karşın, küçük toprak sahibi çiftçiler gibi genellikle yılda 750 *livre* kadar bir parayla geçinmeye çalışıyordu. Bunun tam tersine, Arras'ın en zengin cemaatli mıntıka kiliselerinde, yani St-Géry ve St-Jean'daki rahiplerin yıllık geliri 1780'lerde yaklaşık 9.000 *livre* tutarındaydı.[22] Arras gerçekten, inancın kalelerinden biriydi.

Yeni manastırın kocaman inşaat alanı kadar gösterişli diğer bir yer de, kent yönetiminin inisiyatifiyle, garnizon hisarla kentin ortaçağdan kalma surlarının arasındaki bataklık alana yapılan yepyeni bir mahallenin inşaatıydı. Eski bataklık, iki yanı ağaçlı geniş caddeleri ve görkemli sekizgen kamusal alanıyla dikkat çeken, Arras'ın şık "Basse-Ville"ine dönüştü. Augustin'in doğduğu 1763 yılında Robespierreler, gelişen yeni semtin St-Étienne kilise mıntıkasındaki Rue des Jésuites adlı caddede mukim olarak kayda geçmişti. Altı yaşından sonra Maximilien, orada neler olduğunu görmek için, Carrautların yaşadığı Rue Ronville'in sonuna kadar gitmek zorundaydı.

Maximilien'in çocukluk dünyası hep inşaatlarla doluydu, çünkü Arras, St-Vaast ve yeni Basse-Ville'in yanı sıra, özel konutların da büyük çapta bir yeniden yapım faaliyetine tanık oluyordu. Çoğu elli kadar soylu aileden gelen büyük mal sahipleri, bugün restore edilmiş ön yüzleriyle Arras'a farklı tarzını vermeye devam eden şık evleri yapmaya başlamıştı. Maximilien'in doğumundan önceki otuz yılda verilmiş 1.500'den çok inşaat ya da restorasyon ruhsatı vardı. Soylular ve dinsel kurumların yanı sıra, başarılı orta sınıf meslek erbabı ve tüccar aileler kırsal üretimde çok uzun zamandır süren bir artışı kullanarak saygınlık ve kendine güven veren binalar yaptırdılar. Evlerin boyutu ve dış cepheleri konusunda sıkı bir kontrol vardı ve zemin katı ile bodrum hariç iki katlarının olması gerekiyordu. Bu sadece kentsel gururun istediği bir şey olmakla kalmıyor, kışla dışında askerleri barındıracak oda sayısını artırmak gibi askeri bir zorunluluğu da yansıtıyordu.

Bu stratejik kentte her yer askerler içindi. Arras'ın 1654'te İspanyol ordusunca kuşatılmasından ve 1659'daki Pireneler Antlaşması'ndan sonra kentin güneydoğusuna, bu antlaşmanın getirdiği toprak kazanımı-

nı sağlama bağlamak için olduğu kadar, yerel halkın gözünü korkutmak için de kocaman bir garnizon "hisar" yapılmıştı. Yanındaki kışlalarıyla bu garnizon beş bin kadar askeri ve bin atı barındırabilirdi; bir o kadar daha at için kullanılabilecek, sivillere ait ahırlar da vardı.[23] Ama diğer birçok askerin özel evlerde yatırılması gerekiyordu ve bu yüzden askerler kentin her yerindeydi. Robespierreler bazı subayları tanıyor olsa gerek, çünkü Jacqueline'in cenazesine tanık olanlardan biri de garnizonda görevli teğmen Antoine-Henry Galhant'tı.

Ortaçağ Arras'ının Avrupa'nın büyük kısmında güçlü bir ekonomik etki alanı vardı; aslında "Arras", İngilizce ve İtalyancada duvar halısı için kullanılan yaygın isimdi. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ise kentin ekonomik etkisi esas olarak kendi bölgesiyle sınırlı hale gelmişti. Kraliyet ve vilayet düzeyinde yönetim ve adalet merkezi olarak önem kazanan Arras, artık öncelikle, en önemli ekonomik fonksiyonu tarımsal ürünlerin ticaretinde yatan kırsal bir kentti. Tekstil üretimi artık kuzeyindeki Lille ve güneyindeki Amiens'le rekabet edemiyordu. Çoğu kişi, iş yapmak yahut arazi kirasını almak için köylere bağımlıydı. Bu durum özellikle Kilise için geçerliydi, çünkü gelirinin büyük kısmı muazzam topraklarından alınacak ürünlerden, topraklarda icarla çalışanlar üzerindeki haklarından ve derebeylik paylarından geliyordu. Robespierreler bu sisteme hizmet ediyordu ve buna bağımlıydı.

Küçük bir bira imalathanesinin sahibi olan Carrautlar, Arras toplumunun ikinci büyük ekonomik güç kaynağına, yani tahıl ticaretine bağlıydı. Pazar kurulduğu günlerde köylüler kente geliyordu. Arras'ın, bir zamanlar St-Vaast manastırının meyva bahçesi olan alanın üzerine yapılmış –toplam olarak yaklaşık iki hektarı kaplayan– iki büyük meydanında on sekizinci yüzyıl Fransa'sının en büyük tahıl pazarlarından biri kuruluyordu. Carrautların Rue Ronville'deki yerinden sadece bir dakikalık mesafedeki Petit Marché [Küçük Pazar], belediye binasının ve çan kulesinin gölgesindeydi; kuzeyindeki Grand Marché'nin [Büyük Pazar] çok geniş meydanıysa otellerle ve tüccarların güzel evleriyle çevriliydi. Meydanların çevresindeki 155 evin birçoğunun süslemeli dış cephesinde, altında pazar alışverişinin yapıldığı kemerlerin yukarısında, birbirinin üzerine çapraz halde konmuş buğday demetlerini gösteren taş oymalar vardı.

Arras, Basse-Ville haricinde hâlâ ortaçağ surlarının içindeydi ve 2.600 binasında yaşayan 20.000 kişiyle her zamankinden daha kala-

balıktı. Eski Arras, ana caddeleri ve iki büyük merkezi meydanı çevreleyen karanlık ve dar sokaklar ağından oluşan planıyla, bir ortaçağ kenti olarak kalmıştı. Arras nüfusunun yarısı tüccar ve zanaatkârlardan oluşuyordu ama bunların varlık düzeylerinin arasında büyük farklar vardı. Küçük Maximilien, insana cazip gelen çeşitlilikte dükkânların ve malların arasında yaşıyordu. Örneğin Précourt'un küçük dükkânında pirinçler, meyve reçelleri ve hayvanlara verilen bağırsak solucanı ilaçları yan yana dururdu; bozulmuş mallar, "nahoş kokulu çürümüş çay" ve "çay tozu" gibi tanımlamalarla satılırdı. Dokuma ve deri endüstrisiyle geçinen yüzlerce, inşaat işleriyle geçinen daha da çok aile vardı.

Bu işlerden maaş alanlar ile birlikte herhangi bir nedenden ötürü düzenli bir şekilde çalışamayanlar en büyük grubu oluşturuyordu. Her üç kişiden biri kıt kanaat yaşıyor diye nitelenebilirdi; geçimleri mevsimlik ya da düşük gelirli işlere, hayır yardımlarına veya suça dayalıydı. Kırsal kesimde ve kentin işçi mahallelerinde binlerce kadın çoğunlukla evde dantelcilik yapardı. Gündelik işçiler ve yoksullar çoğunlukla, şehrin Maximilien ve kardeşlerinin yaşadığı yerin karşı ucunda, Méaulens mahallesinde ve Crinchon Deresi civarında yaşardı ama sekiz yüz kişinin, büyük meydanlardan basamaklarla inilen bodrumlarda çalıştığı ve yaşadığı kent merkezinde daima varlıklarını hissettirirlerdi. Bunlar çok yoksullardı. İnşaat ve tahıl ticaretindeki patlamaya karşın, dilencilik, fahişelik, serserilik ve suç, kentsel yaşam dokusunun bir parçasıydı.

Maximilien bu kalabalık sokaklardan, okula ya da kiliseye gitmek için yürüyerek ya da Charlotte ve Henriette ile oyun arkadaşlarını görmek için koşarak geçerken rahipler ve rahibelerle, hukukçular ve devlet görevlileriyle, taş ustaları ve marangozlarla, işçiler ve pazarcı kadınlarla karşılaşıyordu. Her tarafta, her rütbeden asker vardı. İnsan kalabalığının arasından zaman zaman yüksek bir devlet görevlisi, bir başrahibe ya da bir soylu geçerdi. Haftada birkaç kez Arras'ta, bağıran köylülerin ve gıcırdayan arabaları çeken sığırlarının gürültüsü yankılanırdı. O günlerde sığırların kokusu atlarınkini bastırırdı. Daima dilenciler ve bir sürü çocuk vardı. Maximilien için dünya böyleydi; köylerin aksanı ve kokularıyla, kibar sosyetenin ses tonuyla, işçilerin ve çiftçilerin küfürleriyle, Arras'taki yüz tane barın ve tavernanın gürültüsüyle, insanların kıyafetlerine, temizliğine ve hareket tarzlarına dair Maximilien'in öğrenmesi gereken bir dille doluydu. Sözcükler, varlıklıların Fransızcasıy-

la, çiftçilerin ve işçilerin yerel Picard şivesi arasındaki sosyal farklılıkları belirgin kılıyordu.

Maximilien zaman zaman, Arras'ın on dört kilometre batısında, Carraut ailesinin bir çiftliğinin olduğu, Lattre-St-Quentin yakınlarındaki Bel-Avesnes mezrasına gidiyordu ama çocukluğu genellikle, insanlardan ve hayvanlardan; inşaat alanlarının ve pazarların gürültüsünden oluşan bir kentsel hayhuy içinde geçti. Kendi ailesi de hareket halindeydi, sık sık kentin değişik bölgelerine gidiyorlardı. Çocuğun oynadığı, etrafı seyrettiği ve dinlediği yerler dikkat çekici bir dönüşümden geçiyordu. Her yerde gürültü, hareket ve birbirine zıt kokular vardı. Yani Maximilien'in çevresinde yenilenme ve faaliyet, yıkım ve düzeltim kadar, dindar teyzelerinin bağlılığa ve iyi davranışlara gösterdiği sessiz saygı da vardı. Bunlar onun 1764'te aile yaşamındaki acıklı değişimlere uyum sağlamasına yardım eden kadınlardı.

Eğitimin uzun bir tarihe dayandığı Arras'ta, on sekizinci yüzyılda ilköğretim iyice önem kazanmıştı. Temel okuryazarlık oranı yüzde 63'e, burjuva mahallelerindeyse yüzde 75'e varmıştı. Maximilien yetenekli ve çalışkan bir çocuktu; sekiz yaşında Arras Koleji'ne başladığında, teyzeleri sayesinde okumayı sökmüştü. Ancak ona yazma öğretmesi için özel bir öğretmen tutacak olanakları yoktu. Kolej parasız Latince öğretimi de sağlıyordu ve Maximilien 1766'da oraya kaydoldu. Bu bir kilise okuluydu; öğretmenler İsa Hatipleri Derneği'nden* rahipler ya da hatiplerdi ve Piskopos, Cizvitlerin okul yönetmesinin yasaklandığı 1762 yılından beri okulu yöneten konseydeydi. Okul, "Devlete erdemli ve Hıristiyan yurttaşlar sağlamaya ve vatanın tebaasını hazırlamaya" çalışıyordu. Bu amaçla, çocuklar tarihsel öğeleri ve dünya coğrafyasını öğreniyordu. En saygın ödüller Latince içindi ama Fransızcaya da giderek artan bir önem veriliyor, küçük çocukların "henüz kendilerine yabancı gelen bir dilde doğru cümleler kurması" için çalışılıyordu.[24]

Maximilien, yarısını diğer kasabalardan ve kırsal bölgeden yatılı öğrencilerin teşkil ettiği yaklaşık dört yüz çocuktan biriydi ama kıvrak

* Société de l'Oratoire de Jésus et de Marie Immaculée: Bireylerin ruhani gelişmesini temin etmek amacıyla 1611 yılında kurulmuş ve kilise ile kralın da desteğini almış bir Katolik rahipler cemiyeti. İşlettikleri okullarla eğitim alanında Cizvitlere alternatif oldular. Cizvitlerin Latinceye önem vermesine karşı bu cemiyet yaşayan dillerin öğretimine yöneldi. Fransız Devrimi'ne kadar etkinliğini sürdürdü-e.n.

zekâsıyla hemen sivrildi. Akıllı, kararlı bir çocuk olduğu görülüyordu. Belki de, bir gün üç kardeşinden sorumlu olabileceğini giderek daha çok fark etmesi fazladan bir görev duygusu edinmesine yol açmıştır. On bir yaşında, Latince metinleri yorumlama yeteneklerini göstermek üzere seçilen bir grup içinde yer alarak halka açık bir edebiyat performansına katıldı. Dahası da var. St-Vaast'ın başrahibi, her yıl dört öğrencisine, Arras Koleji'nin bir şubesi olduğu, Paris'teki prestijli Louis-le-Grand Koleji'nde okuması için burs vermekteydi. Maximilien seçildi ve ailesi, çocuğun bu yararlı ve çok önemli bursu almasını, Robespierre kuşaklarının başarılı olduğu Artois'nın çok ötesine çıkan bir yola koyulmasını kabul etti.[25]

Çocuk Maximilien'in yaşadığı sıcak ve samimi dünya kadınların egemenliğindeydi: Annesi, halaları ve teyzeleri, büyükanneleri ve iki kız kardeşi. Charlotte 1768'de, sekiz yaşındayken, "danteli, dikişi ve yararlı olacağına hükmedilen her türlü şeyi" öğrenmek için Arras'tan Tournai'ye gitmişti.[26] Şimdi de 1769 Ekim'inde Maximilien, on bir yaşında, Paris'e ve Louis-le-Grand'ın tamamen erkeksi dünyasına gitmek üzere at arabasına bindiriliyordu.

2. Bölüm

"Aşırı Güçlü Bir Başarma Tutkusu" PARİS 1769-81

Maximilien'in arabası Bapaume'den geçerek güneye, Amiens ve Beauvais üzerinden Paris'e gitti. 190 kilometrelik yol yirmi dört saat sürdü. Daha önce Arras'a ancak on dört kilometre mesafedeki Carraut çiftliğinden uzak hiçbir yere gitmemiş bir çocuk için çok yorucu bir yolculuktu bu.[1] Araba kuzeydeki tepelerden inip kente doğru gelirken, doğduğu şehirden otuz kat büyük bir metropolün ilk görüntüsü on bir yaşında bir çocuk için müthiş bir deneyim olmuş olsa gerek. Sonra St-Denis ve görkemli bazilikasıyla kent surlarının arasındaki "surdışı kentler" (*faubourgs*) vardı; Paris'in, surların dışına, eski köylerin yanında derme çatma barınaklar halinde saçıldığı, yoksul göçmenlerin ve tabakhanecilik, kimya gibi sağlığa zararlı sanayilerin metropole yiyecek sağlayan buğday tarlaları ve sebze bahçelerinin arasında kaybolduğu yerlerdi buralar. Montmartre'ın yeldeğirmenleri, muazzam bir kentin ekmeklik una bitmeyen ihtiyacını gösteriyordu.

Maximilien'in Paris'e gittiği yıl Cenevreli düşünür Jean-Jacques Rousseau otobiyografik *İtiraflar*'ını bitirmişti. Bu yapıtta Rousseau, gençken Paris'le ilgili ilk izlenimlerini şöyle betimliyordu:

> Muhteşem caddelerden, mermer ve altın saraylardan başka bir şeyin olmadığı, son derece heybetli görüntüsüyle, büyük olduğu kadar da güzel bir kent hayal etmiştim. Faubourg Saint-Marceau'dan girerken gördüğüm sadece, pis, leş kokulu dar sokaklar, kapkara çirkin evler, kir ve yoksullukla dolu bir havaydı... Tüm bunlar daha ilk baştan beni öylesine çarptı ki, o günden sonra Paris'te gördüğüm gerçekten muhteşem şeyler bile bu ilk izlenimi silemedi.[2]

Maximilien kente güneyden değil kuzeyden girdi, fakat ilk izleniminin, kendisinin entelektüel üstadı olacak adamınki kadar hayal kırıcı

olmuş olması muhtemeldir. Pazar kurulduğu günler Arras insanların ve hayvanların izdiham, gürültü ve kokularından oluşan bir kaosa dönüşüyordu ama hiçbir şey Maximilien'i, daracık, dönemeçli sokaklardan, birçoğu Rousseau'nun hatırladığının aksine kireç badanalı olan yüksek apartmanlardan ve zaman zaman da aristokrat konaklarının şaşaasından oluşan tıkış tıkış bir kente hazırlayamazdı. Burası, sürekli bir hareketin ve gürültünün, zenginliğin ve çürümenin, parıltının ve pisliğin kentiydi. Maximilien Paris'e Porte-de-la-Chapelle'den girdi, pazar yerinin –les Halles'in– çok iyi bilinen kokmuş balık kokusunu duyacak kadar yakınından geçti, Rue St-Denis'in sonundaki mezbahaların civarında hayvan kanı kokusundan şaşkına döndü. Arabası Seine'in karşısına Notre-Dame Katedrali'ne yakın bir yerden geçti. Nehir teknelerle, mavnalarla ve insanlarla doluydu, köprünün üzeri faytonlar, arabalar ve hayvanlar, hatta evler ve dükkânlarla tıklım tıklımdı. Yüzlerce çamaşırcı kadın çamaşırlarını nehrin kıyılarına çarpıyordu.

Maximilien'in arabası Montagne Ste-Geneviève diye bilinen yokuşa sardırdı ve güneye doğru gidip Quartier Latin'den [Latin Mahallesi] yani Avrupa'nın en büyük üniversiteler ve fakülteler, kitapçılar ve yazarlar topluluğunun bulunduğu mahalleden geçti. Üniversitelerden biri de, Rue St-Jacques'de, Sorbonne'un tam karşısında, Paris Üniversitesi'nin bir bölümü olan Louis-le-Grand Koleji'ydi. Çocuğu belki de, Robespierre ailesinin uzaktan akrabası ve Charlotte'a göre de Maximilien'in "koruyucusu ve kılavuzu" olacak, Notre-Dame'dan Peder de Roche karşılamış olabilir.[3] Maximilien, diğer yeni çocuklar gibi, gelir gelmez akademik yeterliliğini ölçmek için beş kişi tarafından sınava sokuldu ve bundan sonra resmen kabul edildi. Kendi düzeyindeki çocukların çoğundan yaşça küçük olduğundan, Arras'ta bitirdiği sınıfın bir altına kaydedildi.

Louis-le-Grand, Quartier Latin'deki, Paris Üniversitesi'nin Sanatlar Fakültesini* oluşturan otuz sekiz kolejden biriydi.[4] Uzun bir süredir kraliyetin elit lisesi olarak bilinen Louis-le-Grand, Robespierre'in gelişinden

* "Faculté de arts libéraux": Antik Yunan'da vatandaşların şehrin yaşamına etkin biçimde katılmasını sağlayacak bir eğitim olarak görülen gramer, retorik ve mantık derslerine ortaçağda dört ders (aritmetik, geometri, müzik ve astronomi) daha eklendi. Bu dersleri veren fakülte, Sanatlar Fakültesi olarak adlandırıldı. Bu fakülteyi bitirenler, Sorbonne'un üst fakülteleri olan tıp, hukuk ve teoloji fakültelerine devam edebiliyordu-e.n.

önceki yıllarda dramatik değişimler geçirmişti. 1757'de XV. Louis'ye yapılan suikast girişiminin Robert-François Damiens adında eski bir Kolej çalışanının marifeti olduğunun öğrenilmesi, o zamanlar Koleji yöneten Cizvitlerin sadakati hakkında zaten eskiden beri varolan kuşkuları şiddetlendirmişti. Kolej müdürünün başarısızlığı ve Cizvitlerin bu konuyu krallığın en yüksek mahkemesine, yani Paris Parlamentosu'na götürme kararı yüzünden Kolej yeniden şiddetli saldırılara maruz kalmış ve 1762'de Cizvitlere Koleji kapatmaları emredilmişti.[5] 1763'te Kolej, Hatipler yönetiminde yeniden yapılandı ve resmen Sorbonne'a bağlandı. Kolej artık, burslu çocuklara ikinci seviye öğretim sağlamak gibi özel bir misyonla, doğrudan kralın hâkimiyetine verilmişti. Cizvitlerin 1764'te krallıktan kovulması ayrıca, eğitimin niteliği ve amacı konusunda hararetli ve çok uzun tartışmalarla ve birçok tez arasında en geniş kapsamlısı olan, Rousseau'nun *Émile*'iyle (1762) aynı zamana rastlamıştı. Sonraki otuz yılda eğitimciler, teoloji ve "ölü" dillerin öğretilmesi yerine daha "vatansever" bir eğitimin, toplumsal gelişmeyi sağlamaya daha elverişli bir güç olduğunu savundu.

Maximilien, sınıf arkadaşları bakımından tanıdık bir gruptaydı. Birkaç soylu çocuğu varsa da büyük çoğunluk onun gibi avukatların ve diğer mesleklerden kişilerin ya da tüccarların ve imalatçıların çocuklarıydı. Ancak terzi, döşemeci, bakkal, duvarcı gibi zanaatkârların birkaç zeki çocuğu da aralarına katılmıştı. Fransız toplumunun ağırlıklı kırsal niteliğine karşın, sekiz burslu çocuktan ancak biri kırsal kesimdendi ve bunlar da varlıklı çiftçilerin çocuklarıydı. Zeki köylü çocukları Koleje gitmezdi. Öğrencilerin çoğu Maximilien gibi, krallığın kuzeydoğusundandı.[6] Cizvitlere yöneltilen suçlamalardan biri de, burs programını ihmal ettikleriydi. Sonrasında bağışların daha verimli bir şekilde kullanılması sayesinde, Maximilien'in geldiği zamanlarda beş yüz çocuğun hemen hemen hepsi bursluydu. Maximilien, Louis Beffroy de Reigny ve François Suleau gibi, kendi yaşındaki diğer akıllı çocuklarla tanıştı. Ayrıca, babası bir subay ve Arras'tan pek uzak olmayan Guise'nin senyörü olan, kendisinden küçük Camille Desmoulins (doğumu 1760) ve *Année littéraire* adında ünlü bir derginin sahibinin oğlu, kendisinden büyük Stanislas Fréron (doğumu 1754) da vardı. Fréron, felsefe öğretmenlerinden Peder Royou'nun yeğeniydi ve Fréron'un en küçük erkek kardeşi Claude-Michel de Maximilien'le aynı gün kaydolmuştu.[7]

Robespierre Kolejde Arraslı başka çocuklarla da tanıştı ama eğitime dair ilerideki konuşmalarında onlardan ya da Kolejden söz etmedi. Onunla aynı zamanda orada bulunduğunu bildiğimiz "Arraslılardan biri, Maximilien'den on beş yaş büyük olan "sınıf öğretmeni" ve okulun müdür yardımcısı Peder Léon-Bonaventure Proyart'tı. Proyart'ın ailesi de Robespierre'inki gibi, Artois toplumuna sağlam bir şekilde yerleşmişti; akrabalarından biri, Robespierre'in dedesi ve babası gibi, Artois Konseyi'nde hukukçuydu. Ama Proyart'ın yerel toplumla bağları öncelikle Kilise ve mülk sahipliği vasıtasıylaydı. Robespierre'den nefret eder oldu ve ölümünden sonra ona son derece küfürlü sözlerle sövüp saydı. Proyart'ın bu genç burslu çocukla ilgili anılarından bazılarında belki de gerçek payı vardır, çünkü bunlar onun çocukluktan beri canavar olduğu savını destekleyen şeyler değildir:

> İlk başta, terk ettiği vilayetinde bıraktıklarından daha korkunç rakiplerle mücadele etmek zorunda kalmasına rağmen, bunu en az iki yıl süreyle, cesaretini yitirmeden ve öylesine bir inatla yaptı ki, akranlarının arasında sivrilmeyi başardı...
>
> Derslerinden başka hiçbir şey düşünmezdi, derslerini yapmak için her şeyi bırakırdı, dersler onun Tanrısıydı...
>
> Az söz alır, ancak insanlar onu dinlemeye niyetli göründüğü zaman daima kararlı ve kendinden emin bir tarzda konuşurdu. Övgüye karşı müthiş ve doymak bilmez isteğine karşın, övgüleri soğuk bir tevazuyla karşılardı...[8]

Eğitimin amacı konusunda gayet ateşli ve geniş kapsamlı tartışmalara karşın, Cizvitlerin Kolejden ayrılmasıyla müfredatta pek fazla bir şey değişmemişti. Başlıca yenilikler, daha büyük çocuklar için doğal bilimlerin ve biraz matematiğin başlamasıydı. Maximilien sekiz yılını dikkatle hazırlanmış bir ders programını takip ederek geçirecekti. En küçük çocuklar (yedinci sınıf, ya da "gramerciler) Latince gramer ve biraz Fransızca öğreniyordu; on beş yahut on altı yaşındaki çocuklar ("retorikçiler" ya da "beşericiler") Latince, Fransızca ve biraz Yunanca öğreniyordu; en büyük yaştaki "filozoflar" ahlak felsefesi ve mantık alıyordu. On yedinci yüzyılın teoloji konusunda birbirine rakip olan iki piskoposu Bossuet ve Fénelon'un yazılarıyla Hıristiyan düşüncesine ve büyük aristokrat Montesquieu'nün yeni çıkmış *Romalıların Yükselişi ve Çöküşü*'yle de antik tarihe giriyorlardı. Sosyal bilimler yüksek lisansı

için iki yıl daha mantık ve ahlak felsefesi gerekliydi. Robespierre'in derslerini tamamladığı yıl, çocuklardan, "İznik Konsili'nden bir piskoposun, Kilise'ye lütfettiği koruma için Constantinus'a teşekkür ettiği" Fransızca bir konuşma yazmaları istenmişti.[9]

Louis-le-Grand, Paris'te Yunanca öğretimini hâlâ ciddi şekilde sürdüren çok az kolejden biriydi. Aristoteles'in, gurur, kıskançlık, ahlaksızlık ve hırsın, hikmet, adalet, ılımlılık ve bilginin karşıtı olduğunu ve disiplin, alçakgönüllülük ve dindarlığın zayıf kişileri erdemlilik mertebesine yükselteceğini öğreten *Etik*'i baş metindi. Ayrıca, Plutarkhos'un *Paralel Yaşamları*'nın yeni bir Fransızca çevirisi tarih derslerine ilgiyi artırmak için mükemmel bir metin sağlamıştı. Ama Latincenin hâkim olduğu bir müfredattı bu; aslında, felsefe öğretiminde kullanılan dil buydu. Çocuklar Horatius, Vergilius ve özellikle Cicero'nun metinlerinden ve Tacitus, Livius ve Sallustius gibi diğer yazarların özetlerinden antik tarih ve siyaseti, özellikle de geç cumhuriyet ve Augustus Roma'sının tarih ve siyasetini öğreniyordu. Müfredatı klasikler dolduruyordu; çocuklar klasik Roma'ya ve diline öyle gömülmüştü ki, Roma kültürünü Fransız yakın tarihinden daha iyi biliyorlardı. Çocukların Cicero'nun *De Oratore*'sini [Hatiplik Üzerine] okuduğundan emin olamıyoruz fakat onun beş bölümlü retorik modelini –giriş, hikâye, doğrulama, çürütme ve söylev sonu– kullanarak konuşma metni yazmada eğitim almış oldukları kesindi.[10]

Müfredata hâkim olan –ve sonrasında Robespierre ve kuşağındakilerin sürekli söz edeceği– metinler MÖ 80'le MS 120 arasında, yani Roma Cumhuriyeti'nin en büyük günlerinin geçmişte kaldığının düşünüldüğü bir zamanda yazılmıştı. Klasiklerde, Roma'nın yitirdiği değerler vatanseverlik ve özgürlük sevgisi, tutumluluk ve çalışkanlık, fedakârlık ve cesaret, dürüstlük ve adalet olarak niteleniyordu; yazarların çevrelerinde gördükleri lükse düşkünlük, hırs, komploculuk ve rüşvetçilik gibi kusurların tam zıddıydı bunlar.[11] Müfredatta kullanıldığını bildiğimiz metinlerden biri de Cicero'nun Catilina komplosuna dair nutuklarıdır; Cicero, MÖ birinci yüzyılda Lucius Sergius Catilina'nın aristokrat fraksiyonunun Roma'da iktidarı ele geçirmek için gizli planına karşı kararlı ve ödün vermez bir şekilde harekete geçmişti. Camille Desmoulins sonraları, "kim bilir kaç kez ... sarıldım Cicero'ya, gözlerimde yaşlarla" diye hatırlayacaktı. Bu metin Koleje gayet uygundu çünkü Cicero'nun

anlatımında komplocuların ahlakdışı davranışları ve amaçlarına ulaşmak için seksi ve rüşveti kullandıkları vurgulanıyordu:

> Bütün dış olaylar yatışmış... Bir tek iç savaş var hâlâ. Bize karşı komplolar sadece surlarımızın içinde, tehlike içimizde, düşman içimizde...
>
> Çünkü bir tarafta tevazu savaşıyor, öteki tarafta havailik; bir tarafta temizlik, öteki tarafta kirlilik; bir tarafta dürüstlük, öteki tarafta hile; bir tarafta dindarlık, öteki tarafta kötülük; bir tarafta tutarlılık, öteki tarafta delilik; bir tarafta şeref, öteki tarafta alçaklık; bir tarafta ılımlılık, öteki tarafta şehvet; kısacası, eşitlik, sükûnet, metanet, basiret...[12]

Cicero'nun metni kusurları ve erdemleri yan yana getiriyordu; erdemler komploların tehdidi altındaydı ve bu yan yana koyma yönteminin Maximilien'in düşünme tarzına yerleştiği görülüyor.

Kolejin kesin misyonu, öğretimden çok, en geniş anlamda bir eğitimdi: Mantıksal, disiplinli bir öğrenme kapasitesi geliştirmek, makbul beğeni ve davranış özelliklerini aşılamak ve ahlaki, dinsel ve toplumsal sorumluluklar üstlenecek olgun gençler yetiştirmek. XV. Louis'ye göre amaç "ahlak ve disiplin eğitimi"ydi; Kolejin kendi nizamnamesinde kullanılan sözlerle de, öğrencilere "sağlam ve Hıristiyanlığa uygun bir eğitim vermek ve böylece Devlete ve dine yararlı olmak"tı. Her ne kadar akademik yılın en büyük hedefleri sınavlar ve ödüllerse de, sonuç olarak, incelik ve sanat beğenisi kazanmak bu geniş ahlaksal niteliklerin elde edilmesi olarak görülüyor, Latince becerisinin de böyle bir kazanım için uygun bir araç olacağı düşünülüyordu.

Çocukların günlük yaşamları sıkı bir şekilde kontrol ediliyor, dinsel ve akademik disiplin ve rutinlerin etrafında dönüyordu; direktifler Maximilien'in gelmesinden hemen iki ay sonra uzun bir emirname halinde belirlenmişti. Bunlar, çalışma ve dinlenme zamanlarını ve yerlerini belirlediği kadar, başkalarıyla düzgün kişisel ilişkilerde bulunmanın değerlerini de telkin eden bir dizi kuraldı. Öğretmenlerin "uyumlu ve huzurlu" bir atmosfer yaratma beklentileriyle başlıyor ve "doğru davranış ve çok çalışma sevgisi" konusunda kendi örnekleriyle devam ediyordu. Öğrencilere, "şiddet"ten ziyade, "dürüst ve duyarlı bir aklın" geliştirilmesiyle "Tanrı sevgisi ve din duyguları" telkin edilecekti. Kuralların içinde yatan değerler uyumluluk ve saygıydı; gayret ve Tanrı sevgisiydi; kendine hâkim olma ve itaatti: "Onlar bayağılığa, hakarete, iftiraya ya da kötü niyetle takılan isimlere hoşgörü göstermeyecektir. Küfür ya da

hakaretamiz tavırlar, hangi nedenle olursa olsun kesinlikle yasaktır ve şiddetle cezalandırılacaktır."

Çocuklardan, öğretmenlere, öğrenci arkadaşlarına ve hizmet personeline kadar, eğitimlerine dahil olan herkese karşı mütevazı ve Hıristiyanlığa yakışır bir tavır göstermeleri bekleniyordu:

> Konuşma sırasında, söylemekten ziyade dinlemeye hevesli olacaklardır...
>
> Başkalarını memnuniyetle ama yapmacıklık ve saçmalık derecesine varmadan övecekler ve hiçbir zaman kendilerine yarar sağlayacak şekilde konuşmayacaklardır.
>
> Uşaklarla yumuşak ve kibar konuşacaklardır. Onlara karşı kaba ya da küçümseyici davranmak kesinlikle yasaktır.[13]

Çocuklar dua ve dini metinleri okumaya hazırlanmak için sabah saat 5.30'da kalkardı. Sonra, Kutsal Kitabın öğrenilmesi ve ezberden okunmasıyla başlayan doksan dakikalık bir derse girerler, ardından da kahvaltı yaparlardı. Günleri uzundu, dikkatle gözlenirdi ve çalışmaya ve duaya adanmıştı: "Sınıfta, konferanslarda, hazırlıklarda ya da diğer çalışmalar sırasında, eğlenceyle yahut içeride gezinmeyle ya da bu çalışmalarla ilgisiz herhangi bir şeyle tek bir an bile ziyan edilmeyecektir." Akşam saat 21.15'te çocuklar dualarını etmiş, yatakhanedeki yataklarına yatmış olurdu. Çocukların, öğle ve akşam yemeklerinde bile *Benedicite, Grace* ve *De Profundis*'i söylemek dışında yemeklerini sessizce yemesi ve okunan bir metni dinlemesi beklenirdi.[14]

Dindarlığın erdemleri, Peder Proyart'ın yazdığı, Maximilien'in ilk sömestri sırasında, henüz on altı yaşındayken ölen genç bir burslu öğrencinin, Décalogne de la Perrie'nin yaşamını anlatan bir hikâyeyle övülüyordu. Maximilien ve okul arkadaşlarının, "Erdemli Bir Öğrenci, Ya Da Paris Üniversitesi'ndeki Bir Öğrencinin Örnek Yaşamı"ndan öğrendiklerine göre, Décalogne ilk komünyonundan sonra karar vermişti ki her gün:

> İlk düşüncem Tanrı olacak...
>
> Ders sırasında, öğretmenlerimin verdiği ödevden başka bir şey düşünmeyeceğim. İzin verilmeden yanımdakilerle hiç konuşmayacağım...
>
> Oyunlar sırasında sık sık, düşüncelerimi Tanrı'ya yönelteceğim...
>
> Öğretmenlerime tam itaat edeceğim. Beni cezalandırırlarsa, ceza haksız olsa bile asla itiraz etmeyeceğim.[15]

Proyart'ın Décalogne'ye yazdığı tazim yazısındaki dindarca talimatlar çocuklar tarafından benimsendi mi, yoksa alay konusu mu oldu bilemeyiz.

Çocukların temiz ve terbiyeli giysilerle, mütevazı bir şekilde giyinmesi ve ellerini günde en az bir kez yıkaması bekleniyordu. Tanrı'nın, öğretmenlerin ve diğer çocukların gözünün önünde yaşanacak bir hayattı bu: Mahrem alanlar yoktu ve "bir çocuk kötü bir alışkanlık edinirse, onu düzeltmek için, gerekirse ceza vermeye kadar mümkün olan bütün araçlar kullanılacak"tı. Çocuklar her akşam soyunurken, ertesi gün yortusu olan azizin yaşamıyla ilgili bir metin dinlerlerdi. Yakın arkadaşlıklar, başkalarına karşı "zımni bir saygısızlık" belirtisi olarak görülür ve tasvip edilmezdi: "Öğrenciler arasındaki ilişkiler eğer gereğinden çok yakınlaşırsa, sıklıkla, birilerini çekiştirmeye, iftiralara, öğretmenlere karşı muhalefete, serseriliğe ve zamanın boşa harcanmasına yol açar".[16]

Bütün kurumsal kurallar gibi bunlar da ideal davranış reçeteleriydi ve çocukların gerçekte nasıl davrandığını yansıttığı kesin değildi: Satır aralarına bakılırsa, çocukların aslında zaman zaman gürültücü, taşkın ve nahoş davranıyor olması muhtemeldir. Nitekim önlemlerin sertliği, Kolej yöneticilerinin düzeni sağlamak için gereken güce sahip olduğunu gösteriyor. Maximilien, küçük bir taşra kent merkezinin samimi dünyasında, geniş bir ailenin sevgi dolu kadınları tarafından yetiştirilmiş bir çocuktu; şimdiyse, onlu yaşlarının başındaki bir ergen olarak skolastik ve erkeksi bir dünyanın katı disiplinine göre yaşaması gerekiyordu.

Çocuklar dış dünyadan soyutlanmıştı. İyi besleniyorlardı ve ailelerinden gelen ekstra şeylere nadiren izin veriliyordu. Ara sıra ziyaretçilere, ya da "güvenilir ve bilinen bir kişi" tarafından gezmeye çıkarılmalarına göz yumuluyordu; ama Maximilien'in bu tür armağanlardan yararlanabilecek durumda olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. Onun ailevi kontağı, yaşlı Peder de la Roche, Maximilien'in Paris'e gelmesinden iki yıl sonra öldü. Maximilien de sınıf arkadaşlarıyla, çoğu hafta yarım gün, öğretmenlerin ve diğer personelin dikkatli gözetimi altında gerçekleşen grup gezilerine katıldı. Paris'in içi baştan çıkarıcı şeyler ve tehlikelerle dolu gibi görülüyor ve gezintilerin çoğu muhtemelen, güney yönünde kısa bir mesafedeki kent surlarının dışına, kırsal bölgeye yapılıyordu; burada da çocuklara, "kovalamaca oynamak, üzüm bağlarına girmek, buğday tarlalarını çiğnemek, vs. gibi, gürültü ya da şikâyete yol açacak her şeyden" uzak durmalarını buyuran kurallar vardı.[17]

Maximilien herhalde yaz tatillerinde Arras'a dönüyordu fakat ailesi gayet acıklı bir şekilde küçülmüştü. Babası François, Arras'ı ve Fransa'yı temelli terk etmiş, mesleğini bırakıp Münih'te bir Fransız dil okulu kurmuştu; 1777'de orada öldü. Maximilien'in anneannesiyle dedesi 1775 ve 1778'de öldü. Bu arada, yakın ailesinde başka birtakım değişiklikler vardı. Onu büyüten teyzelerinin ikisi de kırk bir yaşında evlenmişti: Eulalie 1776'da, noter ve tüccar Robert-François Deshorties'le, Henriette 1777'de, doktor François du Rut'la.[18]

Maximilien'in kız kardeşleri de başka yerde okuyordu: Charlotte (1768'de) ve Henriette (1773'te), sınırın hemen ötesinde (günümüzün Belçika'sında) bulunan Maison des Soeurs Manarre'ye kaydolmuşlardı ve orada okuma yazma, dikiş ve diğer ev becerilerini öğreniyorlardı. Sonraları Charlotte, çocukların yaz tatillerinde Arras'ta yeniden bir araya geldiği, büyük bir mutlulukla dolu dönemleri hatırlayacaktı, her ne kadar bu dönemler her yıl adeta bir ritüel haline gelecek şekilde yakın akrabalardan birinin yitirilmesinden doğan kederle kesintiye uğrasa da. Bunların hiçbiri, kız kardeşleri Henriette'in 1780'de, henüz on dokuz yaşındayken ölümünden daha sarsıcı değildi. Charlotte'a göre bu kayıp, "Maximilien'in karakterinde tahmin edildiğinden çok daha büyük bir etki yaptı: Onu hüzünlü ve melankolik biri haline getirdi".[19] Maximilien, Henriette'e sevgi dolu bir taziye, Charlotte'un ölünceye kadar sakladığı bir şiir yazdı:

Bayan Henriette'e söylenen bir şarkı...
Bilmek ister misin ah güzel Henriette,
Sevgi neden en büyüğüdür tanrıların?

Açarak armağanlarının en cömertini,
Güzel yüzüne binlerce cazibe verdi.
Bir şefkat koydu harika gözlerine
Ve verdi sana dünyanın en hoş sesini.

Perilerin gülümsemesini bahşetti sana,
Tanrı göründü senin her niteliğinde.
Öğretti kahkahaya senin izinden gitmesini
Ve senin ayak izlerine koşuldu neşe.

Düzenledi kuzgun siyahı saçlarını
Teninin aklığı daha çok görünsün diye.
Venüs'ün kemerini çekip alarak ondan
Onunla süsledi seni tanrısal eliyle.[20]

Yaz tatillerinde Robespierre Arraslı ve Parisli okul arkadaşlarıyla da görüşüyordu. Peder Proyart'ın Robespierre'den böylesine şiddetle nefret etmesinin bir nedeni de, "tatil zamanlarında Arras'a geldiği zaman, kasabanın Louis-le-Grand'da okuyan bütün öğrencileri arasında ona en çok borçlu olanın Robespierre olmasına rağmen, içlerinde ona hiç aldırmayan ve onunla ancak tesadüfen görüşen tek öğrencinin" Robespierre olması yüzünden, önemsenmediği hissine kapılmasıydı. Gerçekten, ikisinin arasında soğuk bir ilişki vardı. Robespierre 1778 Nisan'ında, Arras Piskoposu'nun Paris'e geldiğini duyunca Proyart'a uyanıkça bir not yazarak, piskoposu görmek istediğini belirtmiş, "Ama," demişti, "paltom yok ve dışarıya çıkmam için gereken birçok şey eksik. Dilerim bizahmet ona, kendisinin huzuruna çıkabilmek üzere ihtiyaç duyduğum şeyleri sağlaması için benim durumumu bizzat söylemek lütfunda bulunursunuz".[21]

Proyart'ın kötü tavrında incinmiş bir gururun izi seziliyor ve bu durum, başka bir öğretmenin, Peder Hérivaux'un Robespierre üzerinde etkili olmasına neden içerlediğini de açıklayabilir: "Hocalarından hiçbiri, Robespierre'in ruhunda mayalanan cumhuriyetçilik mikrobunun gelişmesine Retorik Profesörü kadar çok katkıda bulunmamıştır. Eski Romalı kahramanların hararetli hayranı M. Hérivaux, öğrencilerin ona taktığı lakapla *Romalı,* Robespierre'in kişiliğinde güçlü Roma nitelikleri olduğu kanısındaydı." Gerçekten, Hérivaux 1775'te, XVI. Louis ve Marie-Antoinette, Reims'de taç giydikten sonra Paris'ten geçerlerken onlara övgülerde bulunmak için beş yüz öğrencinin arasından Robespierre'i seçmişti. Proyart şöyle hatırlıyordu: "Bütün öğrenci arkadaşları adına bunları, hocası tarafından yazılmış şiirsel bir konuşma halinde sunma görevinin verildiği kişi Robespierre'di. O sırada ben de oradaydım ve Kral'ın şefkatle aşağıya bakma lütfunda bulunduğunu hatırlıyorum." Aslında görünen o ki, yağmurlu havadan rahatsız olan kraliyet çifti arabalarından çıkmamış ve genç öğrenciyi, konuşmasını bitirir bitirmez yağmur altında dikili halde bırakıp gitmişti.[22] Ama Proyart'ın hatırla-

dığı, Robespierre'in öğrenmekten hiç usanmayan yaklaşımı ve yeteneği kesinlikle doğruydu. Adı, 1772 ve 1776 arasında birçok ikincilik ödülü aldığı Kolejdeki ödül törenlerinde çok işitiliyordu.[23]

Üniversitenin üç meslek okuluna, yani tıp, teoloji ve hukuka girmek için sosyal bilimler yüksek lisansı gerekliydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Maximilien çok uzun bir hukukçular soyundan geliyordu ve dedesi de babası da en yüksek vilayet mahkemesinde görev yapmıştı. Annesinin 1764'te ölümünden sonra babasının davranışından ötürü nasıl bir şaşkınlık yahut öfke duymuş olursa olsun, avukat olacağı konusunda kararı kesindi. Maximilien'de dikkat çekici bir kararlılık ve kendine güven vardı. Ocak 1776'da –henüz on sekiz yaşında bile değilken ve hukuk eğitimine başlamak için önünde daha birkaç yıllık kolej eğitimi varken– seçkin avukat Guy-Jean-Baptiste Target'e kibar bir mektup yazıp kendini hukuk öğrencisi diye niteledi ve belki de sadece kendini tanıtmak için bahane niyetiyle tasarlanmış birkaç soru sordu.[24]

Maximilien daha sonra Ekim 1779'da, hukuk okumaya başlamak üzereyken, ülkenin en önde gelen avukatlardan birine, adli hatalar üzerine eleştirileriyle tanınmış, Bordeaux Parlamentosu Başkanı aristokrat Jean-Baptiste Mercier-Dupaty'ye mektup yazdı.[25] Mercier-Dupaty'nin kamusal olaylara yönelik en ünlü müdahalesi 1775'te, "kraliyet despotizmi"ne karşı bir siper olarak aristokratik yüksek mahkemeleri başarılı ve belagatli bir şekilde savunmasıydı. Robespierre, hâkimlere karşı sınırsız saygısından ötürü, kendisine doğrudan hitap ettiği için özür diledi. Baroda başarılı olma azmime, dedi,

> en azından, yüksek bir rekabet ruhu ve aşırı güçlü bir başarma tutkusu katacağım. Ama bilge bir üstadın öğütleri hedefime ulaşmada çok yararlı olacağından, benim için bir çalışma planı çizmek lütfunda bulunacak birisini bulmayı şiddetle arzuluyorum... Efendim, eğer bunun mektup yerine şahsen yapılmasının daha uygun olacağı kanısındaysanız, sizinle konuşma şerefine ne zaman nail olabileceğimi bildirmenizi sizden istirham ediyorum.

Mercier-Dupaty'nin yanıt verip vermediğini bilmiyoruz. Ama talebin niteliği, Maximilien'in hırslı olduğu kadar kurnaz ve kuşkusuz ki, dedesiyle babası öldüğünden, mesleki başarısının başka kılavuzlar ve kontaklar gerektirdiğinin farkına varmış olduğunu gösteriyor. Çünkü bu

kıdemli hukukçular, aşağılayıcı fiziksel cezalar, yasaların karmaşıklığı ve özel ayrıcalıklar başta olmak üzere Montesquieu ve Cesare Beccaria'dan derinden etkilenmişlerdi ve güçlü bir hukuksal reform kültürünün önder ulusal figürleri olarak öne çıkıyorlardı.[26]

Artık yirmi yaşındaki Maximilien daha bir özgürdü, çünkü hukuk öğrencileri dersler için Kolej binasından çıkıp gidiyor ve günde sadece iki konferans olmasına karşın, dersler bitince geri dönmeleri isteniyordu. Her gün kilise ayinine katılmaları gerekiyordu ve deneyim kazanmak için bir avukatın bürosuna devam ettikleri yolundaki mutat mazeretlerinin sağlam bir şekilde belgelenmesi şarttı. Ama Kolejin hukuk öğrencileri için koyduğu kurallar ve Paris Parlamentosu gibi yüksek bir otoritenin onların davranışları hakkında dile getirdiği birtakım endişeler, birçoğunun güya hukuk stajı için verilen avantajları Paris hayatının başka yönlerini yaşamak için kullandığını gösteriyor.[27]

Maximilien artık herhalde kenti keşfedebilir durumdaydı. Quartier Latin'ndeki yakın çevresi, daracık sokaklardan oluşan ve on dokuzuncu yüzyılda geniş St-Michel, St-Germain ve Rue des Écoles bulvarlarıyla kesilecek olan karmakarışık bir ağdı. Ama Louis-le-Grand ve Sorbonne, kentin otuz beş ayrı mahkemesinden on altısının tıkış tıkış bir arada bulunduğu Île de la Cité ve Palais de Justice'e yokuş aşağı kısa bir yürüyüşle varılabilecek kadar yakındı. Metropolün içinde kurulmuş bu hukuk kentinde kırk bin kadar Parisli çalışıyordu.

Maximilien, 550 ilâ 650 bin arası nüfusa sahip olduğu tahmin edilen Paris'te hem tanıdık, hem de dikkat çekici bir şekilde farklı bir kentsel dünyayla karşılaştı. Arras'taki gibi, inşaat sektörü patlamıştı, Sokak katındaki atölye ve dükkânların üzerinde, gelir düzeylerindeki farklılıkları belli olan çeşitli sosyal tabakalardan insanların kiralık apartmanlarda yaşamaya devam ettiği, esasen ortaçağdan kalma merkezi terk eden zenginler için yeni evler yapılıyordu. Bazı büyük "imalathaneler" vardı ama Paris, zanaatkâr atölyelerinin hâkim olduğu bir kent olmaya devam ediyordu.[28] Burası ticaretin ve hukukun, meslek erbabı ve zanaatkâr ailelerin, dilencilerin ve fahişelerin kentiydi. Yedi binden fazla Parisli –hemen hemen her yüz kişiden biri– elli iki mıntıka kilisesi, üç katedral meclisi ve 140 rahip ve rahibe manastırından oluşan dinsel topluluk dahilinde hizmet veriyordu. Ayrıca, her iki yüz Parisliye bir meyhane ya da kafe düşüyordu. Paris bazı yönlerden büyük ölçekli bir Arras'a benziyorsa da

bazı kontrastlar vardı. Arras sokaklarındaki rahip ve rahibelerin varlığı Paris'tekinden dört kat fazlaydı. Aynı şekilde, kentte sekiz bin asker vardı ama varlıkları hiç Arras'taki kadar belirgin değildi.

Maximilien'in hukuk stajını hangi hukuk bürosunda yaptığını bilmiyoruz. Bu staj muhtemelen, medeni hukuka ve kilise yasalarına yoğunlaşan ve teorik ve tarihsel sorunlar şöyle dursun, idari hukuk ya da ceza hukukuyla bile pek ilgilenmeyen dar Sorbonne müfredatına nazaran daha geliştiriciydi.[29] Ama Maximilien 1770'lerin sonunda hukuk eğitimine başladığında, laik ve dini otoritelerin niteliği konusunda çok yoğun ve heyecan verici tartışmalarla karşılaştı. Özellikle, Cizvitlerin kovulmasının sonuçları, nüfuzu kuvvetli Paris "Jansenistler"ini Kalvenizm'e yakın olmakla suçlayan Paris Başpiskoposu ve müttefiklerinin arasında hâlâ sürüyordu. Maximilien, ruhban kurumlarının egemen olduğu bir kasabada dindar teyzeleri tarafından büyütülmüşken şimdi de, yasama otoritesinin kaynakları hakkında en temel soruların toplumun her düzeyinde sorulduğu yoğun bir metropolde olgunlaşmaya başlıyordu. Kilise'nin gözle görünür varlığının, kiliseye gidenlerin sayısında ve kilise hiyerarşisine karşı saygıda belirgin bir düşüşle çeliştiği bir kentti bu. 1774'te dindar genç XVI. Louis'nin tahta çıkması da bunu değiştirmemişti.[30]

Peder Proyart'a göre Robespierre, "kötü kitaplar" okumaya Kolejdeki son yılında başladı. Proyart, başka bir sınıf öğretmeninin (Peder Yves-Marie Audrein'in) "birdenbire kapıyı açıp onu komodinin üzerinde çok iğrenç bir broşür okurken buldum ... onun dinen sakıncalı kitaplar okuması felsefe yılında başladı ve hukuk okurken devam etti..." dediğini hatırlıyor. Robespierre ne okuyor olabilirdi? Louis-le-Grand yönetim kurulu, çocuklar arasında Rousseau'nun *Nouvelle Héloïse*'sinin ve Rabelais'in ağzı bozuk *Pantagruel*'inin dolaşması konusunda kaygılarını dile getirmişti. Yahut Robespierre belki de, Paris'in "Kayıntı Sokağı"nda* gizlice dolaşan ucuz yayınlar selinden, yüksek din adamlarının ve soyluların –kötü şöhrete sahip skandallarla desteklenen– cinsel ve ahlaki ikiyüzlülüğüyle hem alay eden hem de bunun tadını çıkaran

* "Grub Street": Londra'da ortaçağdan beri varolan bir sokak. Kitap satış dükkânlarının, matbaaların bulunduğu sokak, zamanla gazetelerle ucuz kitaplar basarak geçinen yayıncıların, onların ardından da bu kitapları yazan yazarların, hırslı şairlerin yaşadığı, Londra'nın edebiyat camiasının bir tür varoşu haline geldi. Sokakta bohem bir hayat oluştu. 19. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdüren sokak, ucuz edebiyatı ve bohem hayatı ifade eden bir anlam kazandı-e.n.

broşürlerden birini bulmuştu.[31] Bu tür yayınlar, Proyart'a göre "dinen sakıncalı"ydı; ama ruhban karşıtlığı ya da dinsizlik olarak görülmüyordu. Müstehcenlikle ahlak dersi vermeyi bir araya getiren bu kitaplar daha ziyade, basit, ahlaki açıdan güçlü ve adanmış bir ruhban sınıfına duyulan özlemi dışa vuruyordu. Rousseau'nun *Émile* ve *Nouvelle Héloïse*'sindeki ahlaki, duygusal masalların halk tarafından tutulmasını açıklayan, benzer bir eğilimdi bu.

Ama Maximilien'in okuduğu hiç de böyle bir şey değildi. Proyart'ın hatırladığına göre, bir hukuk öğrencisi olarak Robespierre "ilginç anıları okur, ünlü davaları takip eder, Palais'e koşup parlak savunmaları dinler ve en ünlü avukatlar hakkında hükümlerde bulunurdu". Proyart pekala o zamanlar baskı sayısı yirmi binlere kadar çıkan dava özeti yayınlarının çoğalmasından söz ediyor olabilir. Parislilerin yutarcasına okuduğu bu *causes célèbres* [ünlü davalar] genellikle onların yurttaşlık, akıl ve çoğunluğun yararı değerlerinin tersine, şiddet dolu, feodal ve ahlaksız olarak gösterilen geleneksel aristokrat dünyasını reddetmelerini karakterize ediyordu.[32] Paris'in hukuk dünyası ve bu dünyanın en çok skandal yaratan davaları vasıtasıyla Robespierre, imtiyazlı sınıflara ve bunların dayandığı, artık demode hale geldiği ileri sürülen toplumsal düzen ve fonksiyonlara yönelik şiddetli bir eleştiriyle karşılaştı. Bazı Parisli hukukçularda mevcut olan, kendilerinin buna alternatif bir görüşün dile getirilmesinde öncülük edebilecekleri yolundaki güçlü duygu, genç adamı ve yaşıtlarını derinden etkileyecekti.

Maximilien, Jean-Jacques Rousseau'yla bu noktada tanışmış yahut en azından onu görmüş olabilir. Birkaç yıl sonra "Jean-Jacques Rousseau'nun Ruhuna Adanış" başlıklı taziyede şöyle söylüyordu: "Son günlerinizde gördüm sizi ve bu hatıra benim için bir gurur kaynağıdır; sizin aziz yüzünüze baktım..." Rousseau 1778'de öldü, yani Robespierre bu karşılaşmayı yaşadığı zaman ancak onlu yaşlarının sonundaydı. Bir karşılaşma sahiden gerçekleşmiş olsa da olmasa da, Robespierre, Rousseau'yla herhalde, kendisini derinden etkileyen *Émile*, *Toplum Sözleşmesi* ya da *Nouvelle Héloïse* vasıtasıyla fikren tanışmıştı.[33]

Normalde, hukukta fakülte mezuniyeti için iki yıl ve lisans için iki yıl daha gerekiyordu. Bu, hızlandırılabilirdi: Robespierre Ekim 1779'da hukuk kursuna başladı ve hızlı bir şekilde, sadece on sekiz ayda tamam-

ladı. Lisansını Mayıs 1781'de aldı ve hemen ardından gelen Ağustos ayında Paris Parlamentosu'nun siciline avukat ya da dava vekili olarak kaydedildi.[34] Proyart'ın ondan şahsen hoşnutsuzluğuna karşın Robespierre, davranışları Parlamento'yu çok üzen sorunlu hukuk öğrencilerinden değildi ve mezun olduğunda Kolej yetkilileri onun davranışından da, yeteneğinden de öylesine memnundu ki, alışılmadık bir adım attılar. Kolejden ayrıldığı 1781 Temmuz'unda Robespierre'in akademik mükemmelliği 600 *livre* tutarında –resmen onu bir yıl geçindirecek– özel bir ödülle takdir edildi; "Okul Müdürünün, Arras Koleji'nin tahsilini tamamlamaya hazırlanan burslu öğrencisi 'Sieur de Robespierre'in olağanüstü yetenekleri, on iki yıldır gösterdiği iyi davranışları ve hem üniversite derecelerinde hem de felsefe ve hukuk sınavlarında görüldüğü üzere, derslerindeki başarıları hakkındaki raporu dolayısıyla".[35]

Louis-le-Grand Koleji on iki yıl Maximilien'in evi olmuştu. Sonraki yaşamında çocukluğundan ve gençliğinden pek söz etmedi ama 1791'de, Hatipler'den –gerek Arras'ta, gerek Paris'te– aldığım eğitim "bende hep değerli kalacak anılar" uyandırıyor demişti.[36] O her zaman, Kolejdeki diğer çocuklar gibiydi; taşralı ve burjuva bir arka plana sahip, akıllı, çalışkan bir genç. Çoğundan daha talihsiz bir çocukluk yaşamış ama yine de, doğuştan gelen yeteneği ve kararlılığı sayesinde mükemmel bir akademik başarı ve görgü kazanmıştı. Özellikle klasikler hakkında çok zengin bir bilgi edinmiş ve hoşgörüsüz bir rekabet ortamında başarı kazanmak için gereken öz disiplini geliştirmişti. Sorbonne'dan bir hukuk diploması ve çok sayıda ödülü ve ancak ülkenin en büyük kentinde başarılı olmanın kazandırabileceği bir özgüveni vardı. Paris'in hukuk pratiği kültürüne okulunun son yıllarında, çok gergin ve heyecanlı bir dönemde girmişti. Şimdi de Arras'a ve Tournai'deki okulunu yeni bitirmiş Charlotte'a dönüyordu. Tam anlamıyla kendi başlarınaydılar; yirmi üç yaşında bir ağabey ve yirmi bir yaşında bir kız kardeş.

3. Bölüm

"Ne Yetenekli Bir Adam" ARRAS 1781-84

Maximilien on iki yıllık bir aradan sonra 1781'de memleketine, ülkenin en iyi lisesinde ve üniversitesinde okumuş nitelikli bir avukat olarak döndü. Çocukken Arras'ta, geniş ailesinden, öğretmenlerinden ve öğrenci arkadaşlarından birtakım şeyler öğrenerek deneyim edinmişti. Şimdiyse memleketine, iktidar yapılarına tamamen uyum sağlamış ve Avrupa anakarasının en büyük kentinde başarı kazanmış taşralı bir çocuğun özgüveniyle dönüyordu. Bilgi yönünden zengin fakat olanaklar yönünden mütevazı bir durumda sevgili kız kardeşine dönen zeki, hırslı bir gençti bu.

Çocukluğunu Katolik Kilisesi kurumlarının hâkimiyetindeki bir taşra kentinde geçirmişti. Paris'teki eğitimi de kişisel talihsizlikleri –annesinin ölümü, babasının kaçışı– yardımsever geniş ailesinin desteğiyle herhalde sadece kısmen hafifletilmiş parlak bir çocuğa yine bu Kilise'nin burs sağlamasıyla mümkün kılınmıştı. Robespierre'in akademik başarıları ve bağlılığı, o zamanlar Douai Koleji'nde okuyan erkek kardeşi Augustin'e yarar sağladı, çünkü Maximilien, St-Vaast'ın yeni başrahibi Kardinal Édouard de Rohan'ı, kendisine Louis-le-Grand'da verilen bursun o sıralar on yedi yaşındaki Augustin'e aktarılmasına ikna etti. Böylece, Augustin 1781-88 arası yıllarını Louis-le-Grand'da geçirdi; dolayısıyla iki kardeş 1769'dan sonra birbirlerini yaz tatilleri dışında çok az görmeye devam edecekti.[1]

Maximilien'in aile çevresi şimdi çok farklıydı. Sadece kayıp babası değil, yakın akrabalarının da çoğu ölmüştü. Arras'taki avukat topluluğu yetenekli bir genç meslektaşlarının geldiğini biliyordu ama Maximilien'in parasal kaynakları kıttı ve Charlotte'la ikisi onun ön-

celikle, tanınmış hukukçuların teveccühü sayesinde müşteri kazanma becerisine bağımlıydılar; Maximilien'in, meslek erbabı aileler arasında geniş kişisel ilişkileri yoktu. Koşulların onu, çocukluğunu yaşadığı, hep imtiyazlıların, zenginlerin ve güçlülerin kuyruğuna takılarak yarar sağladığı ve zor ailevi geçmişini bütün meslektaşlarının ve tanıdıklarının bildiği küçük, dindar ve geleneksel bir kasabadan tekrar çıkarması pek muhtemel değildi.

Robespierre'in eve dönüşü kuşkusuz küçülmüş ailesi için bir mutluluk kaynağıydı ama Maximilien, dedesinin bira imalathanesinin satışı konusunda sürüp giden bir aile kavgasının ortasında gelmişti. İmalathane bir akrabaya 8.000 *livre*'e satılmış ama hayattaki üç çocuğa bu paranın ancak yarısı kalmıştı; üstelik Maximilien'in halası ve amcası hâlâ ağabeylerinin, yani Maximilien'in babasının borçlarını ödüyorlar ve Carraut mülkünün gelirinden pay almak istiyorlardı.[2] Belki de bu çözülmemiş meseleden ötürü Maximilien'le Charlotte başlangıçta hala ve amcalarının yanında kalmamış, anneleriyle babalarının evlendiği St-Jean kilisesine yakın bir yerde ve Carrautların bira imalathanesine pek uzak olmayan Rue du Saumon'da bir ev tutmuşlardı.

Kasaba Maximilien'in yokluğunda büyümeye devam etmiş ve 1780'lerde nüfusu yaklaşık yirmi iki bine çıkmıştı; bu nüfus rakip kasaba St-Omer'den biraz daha fazlaydı ama kuzeydeki, hızla gelişen tekstil kenti Lille'in yanında çok küçük kalıyordu.[3] Kent meclisinin, tekstil üreticilerini ve yünlü kumaş ticaretini çekmeyi amaçlayan, monarşinin gümrük imtiyazlarıyla desteklenen enerjik girişimlerine karşın, Arras endüstrisinin uzun zamandır süren düşüşü devam ediyordu. Sanki hiçbir şey işe yaramıyor, kumaş endüstrisi hep tökezliyordu. Birtakım üretimlerde büyüme devam ediyordu ama kasabanın refahı tahıl ticaretine giderek daha çok dayalı hale gelmişti. On sekizinci yüzyılda Artois'da savaş yoktu ama Yedi Yıl Savaşı* ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı** gibi

* Avrupa'nın büyük devletleri arasında kıta Avrupa'sında ve kolonilerde 1756-1763 arasında yaşanan büyük savaş. Prusya, İngiltere, Portekiz ve yerel müttefikleriyle Fransa, Rusya, Avusturya, İspanya, İsveç ve yerel müttefikleri arasındaki savaş sonucunda Avrupa'daki durum korunsa da İngiltere, Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerini ele geçirdi-e.n.

** Kuzey Amerika'daki on üç koloniyle İngiltere arasında başlayan, Fransa, İspanya ve Hollanda'nın katılımıyla uluslararası özelliğe kavuşan savaş. 1775-1783 arasında yaşanan savaş sonucunda, Mississippi Nehri'nin kuzeyinden Göller Bölgesi'ne kadar olan alandaki koloniler bağımsızlığa kavuştu, Amerika Birleşik Devletleri kuruldu-e.n.

dış çatışmalar ihracat için önemli pazarlar yaratırken garnizondaki binlerce asker ve at da erzak talebi oluşturuyordu. Ürün rekoltesinde 1740 yılında yaşanan son felaket çok eskilerde kalmış, o günden beri buğday fiyatı iki katına çıkmıştı. Mısır fiyatlarında uzun zamandır süren yükseliş Arras civarındaki tarlalardan kira alan büyük toprak sahiplerine, yani soylulara, ruhbanlara (özellikle de piskopos, katedral üyeleri ve başrahiplere) ve varlıklı burjuvalara yaramıştı. Bu bolluk, Basse-Ville'deki inşaat faaliyetini ve kasaba surlarının içindeki diğer soylu ve burjuva konutlarının yenilenmesini desteklemeye devam ediyordu.

Maximilien'in döndüğü Arras sadece büyük bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda, Artois köylerini merkeze bağlayan imtiyaz, derebeylik, yasa ve yönetim bağlarının kesiştiği dindar ve muhafazakâr bir kavşaktı. Aşar vergisi, derebeylik payları ve kiraları karşılığında, mahkemeler, pazarlar ve toplumsal düzen sağlayan Arras gibi vilayet merkezleri kırsal bölgeye hem hizmet ederdi, hem de bağımlıydı. Robespierreler gibi hukuk mesleğiyle meşgul aileler bu toplumsal tahterevallinin orta noktasındaydı.

Artois'nın, Artois Zümreler Meclisi sayesinde bir düzeye kadar özerkliği ve vergiler üzerinde on dördüncü yüzyıldan kalma bir denetimi vardı. Zümreler Meclisi'nde üç tabakadan temsilciler bir araya gelirdi: Üst seviyeden din adamları, gerekli sayıda soylu ceddi bulunan soylular ve en büyük on kasabanın, kasaba ve köylerdeki avamı temsil ettiği düşünülen *échevin*leri, yani belediye encümen üyeleri. Zümreler Meclisi, 1661'de, Pireneler Antlaşması'ndan iki yıl sonra yeniden kuruluşundan beri, yerel gücün zirvesiydi.[4] Kraliyetin verdiği çok önemli bir görev olan Artois Valiliği Lille'deydi ve başında krallığın bir dizi kıdemli yöneticisi vardı. Bunlardan biri de 1778'den, krallığın Genel Finans Denetçiliğine atandığı 1783'e kadar görevde kalan Charles-Alexandre de Calonne'ydi. Ama her yıl Arras'ta toplanan Zümreler Meclisi, kraliyet vergilerini toplama konusundaki tüm hakları dışında, çok önemli birtakım imtiyaz ve önceliklerini de koruyordu. İl, diğer bölgelerde büyük hoşnutsuzluğa yol açan tuz vergisinden (*gabelle*) muaftı. Buna karşılık Zümreler Meclisi, içkilerden ve çiftlik hayvanlarından alınacak vergilerle krala 400.000 *livre* tutarında bir "gönüllü hediye" vermekle yükümlüydü. 1780'lerde Zümreler Meclisi yerel iktidar üzerindeki nüfuzunu güçlendirmişti. 1782'de Vali Calonne, "yönetimdeki selefimi Artois'nın

kamusal mallarının idaresinden yoksun bırakmış olan Zümreler Meclisi, ... ilgili tarafların kazançlarını düzenliyor, toplulukların kararını tasdik yahut iptal ediyor..." diye şikâyette bulunacak kadar etkilenmişti. Aristokratik Zümreler Meclisi'nin gücü meselesi krallıkla sorun yaratmaya devam ediyordu.

Arras'ın üst seviyeden din adamları, Artois Zümreler Meclisi ve Arras'ın kent konseyiyle, yani "yüksek görevliler"den oluşan iktidar yapılarıyla sıkı bir şekilde bütünleşmişti. Artois, krallıkta, en yüksek vilayet mahkemesi olarak bir Parlamentosu değil de, 1677'de kurulmuş bir "Egemen Konsey"i bulunan dört vilayetten biriydi ama bunun yetkileri Zümreler Meclisi'nin itibarı ve otoritesiyle kısıtlanmıştı. Arras Piskoposu Hilaire-Louis de Conzié, Zümreler Meclisi'ne neredeyse dinsel bir tarzda başkanlık ediyordu.[5] Kuzeyde Armentières'ten, doğuda Valenciennes'e kadar uzanan piskoposluk bölgesindeki dört yüz mıntıka kilisesinin üzerinde manevi bir otoritesi vardı. Conzié'nin yılda --çoğu piskopos için tipik bir şekilde– 40.000 *livre* geliri vardı ve 1780'lerde piskoposluk bölgesinden sağladığı gelir, aynı anda hem kendi piskoposluk sarayının yeniden inşasının tamamlanmasına, hem Hayırsever Rahibeler'in kurulmasına, hem de yeni bir ilahiyat fakültesinin yapımına yeterliydi. Piskopos, St-Vaast'ın yanındaki Notre Dame Katedrali'nin 1774'te başlayan yeniden inşasını takip ediyordu ve bu faaliyet Robespierre 1781'de geri döndüğünde henüz tamamlanmaktan çok uzaktı. Fakat Artois'daki Birinci Zümre, toplu imtiyazlarıyla devlet içinde ayrı bir yapıysa da, diğer tüm toplum kesimleri gibi, aynı zamanda statü ve zenginlik yönünden kendi içinde büyük farklılıklarla bölünmüştü.

Conzié, rahip meclislerinin başkanlarını, katedraldeki soylu kurul üyelerini ve manastırların ve diğer dinsel kurumların başkanlarını kapsayan soylu ruhban elitin zirvesindeydi. 1770'te St-Vaast'ın büyük rahibe manastırının inşaatı bitmişti. 1778'de St-Vaast başrahipliğine (Fransa'nın "belki de en kazançlı başrahiplik ödülü"ydü bu) atanan Édouard de Rohan, aynı yıl kardinal yapıldı. Zaten bir yıl önce de Strazburg Piskoposu olarak amcasının yerine geçmişti. Tüm bu dinsel görevlerinden toplam 800.000 *livre* birikim sağlamışsa da, bu miktar borçlarını kapatmaya yeterli değildi. 1777'den beri Fransa'nın Büyük Hayır Görevlisi olan Rohan'ın, krallığın dinsel siyaseti üzerinde pek bir otoritesi yoktu; Paris ve Versailles siyasetine iyice bulaşmışlığı, Straz-

burg'taki cemaatinin gözünde onun koruyuculuğunun laftan ibaret olduğu anlamına geliyordu ve bu Arras için çok daha fazla geçerliydi.[6]

Büyük soylu ailelerin serveti Arras çevresindeki geniş arazilerinden ve derebeylik paylarından geliyordu. Artois Zümreler Meclisi'ne katılma hakkı sadece, şanlı "eski" soylularındı. Artois'daki soylu statüsü taşıyan 500 aile reisinden yaklaşık sadece 120'siydi bunlar. Bazıları senyörlük saraylarında kalmaya devam ediyor ve –Ferdinand Dubois de Fosseaux gibi– tarımsal gelişimle ve toplumun sorunlarıyla yakından ilgileniyorlardı. Dubois ideal bir senyördü, toplumuyla çok ilgiliydi ve rahiplere karşı cömertti.[7] Ötekilerin çoğuysa, hukuksal ya da belediyeyle ilgili görevler, vilayet idaresi (Artois Zümreler Meclisi) toplantısında bulunma, Arras Kraliyet Akademisi'nin toplantılarına katılma ve kentsel yaşamın diğer cazibeleri yüzünden, kırsal mülklerindeki konaklarını terk etmişti. Arras'ta tercih ettikleri mahalle, Zümreler Meclisi'ne yakın birçok özel konakla birlikte valinin ve yargıçların konaklarının bulunduğu St-Jean-en-Ronville'di. Birçoğu, bir zamanlar Artois [Egemen] Konseyi'nde resmi bir makama getirildiklerinde rüşvetle satın aldıkları birtakım unvanlar sayesinde soylulaşmış yeni soylular sıklıkla kentliydiler ve eski soyluların onlara karşı korumaya devam ettiği mesafeye sinirleniyorlardı.

Arras burjuvazisinin elitleri –özellikle de avukat ve tüccarların en başarılıları– gelir kaynağı ve yaşam tarzı yönünden, taklit etmeye çalıştıkları bu yeni soyluların çoğundan pek farklı değildi. Ama bu kentteki burjuvaziye hâkim olanlar, otuz bir yargıcın, doksan iki avukatın, yaklaşık elli savcının (*Procureurs*) ve bir mahkemeler ağına hizmet eden yirmi beş noterin bulunduğu bu kasabanın on büyük mahkemesinin hukukçularıydı. 1781'den itibaren Robespierre'in dünyası buydu. Olumsuz koşullara karşın başarı kazanan yetenekli ve hırslı tüm gençler gibi gücüne çok güveniyordu ve bu boğucu kasabada aydınlanma görüşünü temsil ettiğinden emindi. En önemli sorun, Arras'ın ileri gelen hukukçularından oluşan topluluğunun imtiyazlı, hiyerarşik dünyasına girip giremeyeceğiydi. Hukuksal görevlerle meşgul elitlerin en yüksek kademesine ya da sosyal statüsüne kolayca yaklaşmasını sağlayacak ne bir aile ismi ne de bir aile serveti vardı ve gücendirdiği takdirde riske gireceği kişilere bağımlıydı. Ama bu konuda şansı yaver gitti. Biraz fazla Parisli, biraz fazla zeki yahut iyi bir ailede yetişmemiş biri diye dışlanabilirdi; ama

bunun yerine, Arras'ın en güçlü şahsiyetlerinden bazıları ona el uzatarak hızlı ve gayet önemli görevler ve yardımlar sağladılar.

8 Kasım 1781'de, Artois Konseyi'nde avukatlık başvurusu kabul edildi.[8] Robespierre'den yirmi yaş büyük bir avukat, Guillaume Liborel onun itimatnamesini Konsey'e sundu ve sonra 1782 Ocak ayında kendisini yeni başlayan ve kolay bir davada görevlendirdi; gerçi bu, tartışmalı bir vasiyetnameyle ilgili ve kaybedileceği belli olan bir davaydı. Diğer ilk davalar da aynı şekilde kolaydı ama Robespierre'in lehineydi. 1782 Mayıs'ında, amcalarının "reform dinine" sarılışını takip etmeyip Katolik kaldıkları için mirastan mahrum bırakılan yeğenleri başarılı bir şekilde temsil etti.[9]

Bunun üzerine, Arras Piskoposu 9 Mart 1782'de Robespierre'i Piskoposluk Mahkemesi'nde şans eseri boşalmış bir yargıçlık görevine atadı ki, Robespierre'in emsallerinin normalde on yıl beklemesinin gerekeceği bir makamdı bu. Mahkemenin Arras ve çevresindeki hemen hemen otuz kilise mıntıkası üzerinde hukuksal otoritesi vardı. Bu mahkemede kendini hemen Liborel'e karşı davalar yüklenir halde buldu. Daha sonra, bir cinayet için idam cezasını da bu mahkemede vermek zorunda kaldı. Kız kardeşi Charlotte sonraları onun bu hükümden önceki gece yaşadığı gerginliği hatırlıyordu: "Biliyorum adam suçlu," diyordu Maximilien boyuna, "biliyorum, alçağın biri ama bir adamı öldürtmek..!"[10]

Genç avukat kısa zaman sonra, ümit verici başlangıcına karşın, mütevazı bir evin kirasını bile ödeyemeyeceğini gördü ve aile vasiyetnamesi konusunda görüşmelerin artık herhalde çözümlenmesiyle 1782 sonunda teyzesi Henriette ve doktor kocası François du Rut'un onu Rue des Teinturiers'de konuk etme teklifini kabul etti. Burası hukuksal faaliyetlerin gerçekleştiği mekâna yakın, katedral inşaat alanının ve artık tamamlanmış manastırın tam karşısındaki bir evdi. Robespierre'in kazancı düzelince Charlotte'la birlikte yine Basse Ville'e, Rue des Jésuites'e taşındılar. Maximilien, eski okulunun tıp görevlisi du Rut sayesinde, okulun başarılı bir eski mezunu olarak karşılandı ve IV. Henri yahut o zamanlar Arras garnizonundaki Salis-Samade alayı gibi tarihsel konularda yıl sonu konuşmaları yapmaya davet edildi.[11]

Maximilien, vilayetin hiyerarşik ve kişisel ilişkilere bağlı hukuk dünyasında kendine yol bulmak için birilerinden yardım isteme gereksinimi duyuyordu. Başka gereksinimleri de vardı. İlk ve başarısız davasını sa-

vunduktan sonraki hafta Charlotte'la ikisine, Charlotte'un bir arkadaşından, Matmazel Duhay'dan armağan olarak bir çift kanarya gelince Maximilien buna bir "söylev"in (belki de mahkemedeki son konuşmasının) nüshaları ve hoş bir mektupla karşılık verdi.[12] Bunların Matmazel Duhay'dan gelip de "ilginç" kanaryalar olmaması mümkün müydü? "Çok güzeller; sizin tarafınızdan yetiştirildiklerinden, onların ayrıca bütün kanaryaların en tatlı ve canayakınları olacağı kanısındayız." Ama Maximilien, kafese yaklaşmasıyla kuşların çıldırmışçasına hareketleri karşısında şaşırmıştı: "Kanaryalarınız insan yüzüne sizinki gibi bir yüz sayesinde alışmış olmasın?" Maximilien, cömert genç arkadaşının cazibesine kapılmış görünüyor. Kızın hediyesi Maximilien'in çocukken küçük kuşlara duyduğu sevgiyi yeniden uyandırmıştı fakat aralarında daha ciddi bir şey gelişmedi.

Robespierre'in hemen etkilediği başkaları da vardı. Bazılarının bu genci biraz erken gelişmiş bulduğuna şüphe yok. Louis-le-Grand'daki eski hocası Peder Proyart'ın, hâlâ Paris'teyken onun kariyerini ilgiyle takip ettiği görülüyor. Peder'in anıları tamamen önyargılıysa da, "Robespierre, Başkent'i görüp onun kötü yanlarını taklit eden bütün küstah gençler gibi, birtakım havalarda dönmüştü" sözlerinde bir gerçek payı vardır belki.[13] Başkalarıysa onun verdiği izlenimden hoşlanıyordu. 1782 Şubat'ında başka bir avukat, Ansart, Arras'tan mektup yazdığı, Paris'teki yine Arraslı bir hukuk öğrencisi Étienne Lenglet'e, Robespierre'in tartışmalı vasiyet davasındaki performansı hakkında şunları söylüyordu: "Buralarda yeni bir şey yok, yalnız, senin oralardan yeni gelen Robespierre adında biri burada meşhur bir davayla başlangıç yaptı... Diyorlar ki (ben kendisini dinlemedim) hitabetiyle, seçtiği ifade tarzı ve konuşmasının netliğiyle herkesi geride bırakmış..." Lenglet buna verdiği yanıtta "bu M. de Robespierre senin dediğin kadar müthiş biri," diyordu. "Ayrıca, üstünlüğü karşısında onu alkışlamaya ve böyle yetenekli bir adamı yetiştirdiği için, doğduğum yeri kutlamaya çoktan hazırım."[14]

Robespierre muhakkak ki çok çalışıyordu ve işine çok bağlıydı. Sonraları Charlotte onun sabah saat altıyla yedi arasında kalktığını ve bir perukçunun onu tıraş etmek ve pudralamak için gelişine kadar çalıştığını hatırlıyordu. Hafif bir kahvaltıdan –bir tas sütten– sonra yine, saat onda mahkemeye gidinceye kadar çalışırdı. Yemesi ve içmesi tedbirliydi, meyve ve kahveyi tercih ederdi. Akşamları yürüyüşe çıktıktan ya da

tanıdıklarıyla buluştuktan sonra yine çalışırdı. Charlotte ısrarla onun doğuştan iyi huylu biri olduğunu, her ne kadar ailenin kâğıt oyunlarına katılmayıp okumayı ve düşünmeyi yeğlese de keyifli bir insan olduğunu söylüyordu. Çok yoğun biriydi, sık sık dalgınlık derecesinde kendini işine kaptırırdı. Bir seferinde, masada kâse olmadığını fark edemeyip bir kepçe çorbayı masa örtüsüne dökmüş, bir başka sefer de, Charlotte'a bir akşam faaliyetinden sonra eve kadar eşlik etmeyi üstlendiğini unutup eve tek başına giderken, kendisini çok gerilerden takip etmek zorunda kalan kızcağıza çok mahcup olmuştu.[15]

Robespierre'in, iddialı çalışma rutini ve gayet belirgin yeteneği sayesinde sağladığı müşteri birikimi önemli ama mütevazı boyuttaydı; Arras mahkemelerinin tanınmış yıldızları kadar başarılı olmaktan uzaktı. 1782'de Konsey'in karşısına, duruşmaları yirmi üç gün sürecek on üç davayla çıktı; bunların dördü mahkeme dışında çözümlendi ve yedi davayı kazandı. Ertesi yıl Konsey'in avukat kürsüsüne yirmi sekiz kez çıktı; davaların yaklaşık üçte ikisini kazandı. 1784'te sadece on üç davada müvekkillerini temsil etti ama bunların onunu kazandı ve sadece birini kaybetti.[16] Başarılı bir avukattı ama kazancı gerçekten mütevazıydı; bu kadar kısa bir sürede, yirmi yahut otuz yıldır avukatlık yapan Liborel gibi isimlere rakip hale gelememişti.

Robespierre, Paris'ten Arras'a döndükten kısa bir süre sonra –muhtemelen hukukçular çevresinde– Antoine-Joseph Buissart adında diğer bir avukat ve çok varlıklı bir toprak sahibiyle tanıştı. Aralarında yirmi yaştan fazla olmasına karşın bu parlak genç meslektaşıyla yakın dost olan Buissart, ilk başlarda onun kılavuzluğu rolünü üstlendi. Maximilien de, Buissart'ın karısı ve Konsey Başkanı Briois de Beaumez'in kuzeni Charlotte'a çok düşkün hale geldi. Robespierre Paris'ten fikirler ve uzmanlıklar yönünden zengin ama maddi yönden zor koşullarda dönmüştü. Öte yandan Buissart'ın yüzlerce cilt kitabın bulunduğu çok büyük bir kütüphanesi vardı ve bu kütüphanede *Encyclopédie*'nin 36 cildinin tümü, Damiens davasının belgelerinden oluşan bir koleksiyon, Cicero'nun altı kitabı, Vergilius'un, Horatius'un ve Ovidius'un Latince orijinalleriyle Fransızca çevirileri ve birçok tarih ve bilim kitabı bulunuyordu.[17]

Buissart tutkulu bir amatör biliminsanıydı –kenttekilerin ona taktığı lakap "barometre"ydi– ve Robespierre'in Vissery de Bois-Valé adında

St-Omer'li bir hukukçuyu savunmasını sağlayarak ona avukatlıkta büyük çıkış yapacağı davayı veren oydu.[18] Vissery'nin diktiği büyük ve karmaşık bir paratoner komşularını öylesine ürkütmüştü ki, mahkemeye başvurup onu söktürmek için karar çıkarttılar. Ama Vissery yenilgiyi kabul etmedi; Arras'taki Artois Konseyi'ne başvurdu ve savunmasını Buissart'a verdi. Buissart kalın bir rapor hazırladı. Arkadaşı ve kılavuzu tarafından yapılmış bu araştırmadan yararlanan Robespierre 1783'te, aydınlanmanın "gericiliğe" karşı zaferine göndermelerle dolu bir metinle, mahkeme kararını iptal ettirmeyi başardı. "Beyefendiler," dedi Konsey'e, "siz Bilim'i savunmalısınız. Bütün Avrupa'nın bu davayı takip ediyor oluşu nedeniyle, vereceğiniz karar çok meşhur olacak ... Paris, Londra, Berlin, Stockholm, Torino, St. Petersburg sizin bilimsel ilerleme konusundaki hikmetinizin ve coşkunuzun işaretini hemen hemen Arras kadar kısa bir zamanda olacak."

Ulusal *Mercure de France* gazetesi Robespierre'i destekledi. 23 Haziran 1783'te gazete, "uzun zamandır kamuoyunun dikkatini çeken ünlü dava" hakkında, belki de bizzat Buissart tarafından yazılmış bir yazı yayımladı: "Olağanüstü meziyetli genç bir avukat olan M. de Robespierre, Bilimin ve Sanatın davası haline gelen bu meselede, öğretimi hakkında bizlerde çok üstün bir kanaat uyandıran bir belagat ve zekâ sergiledi."[19] Robespierre, daha önce söz edildiği gibi, Paris'te henüz öğrenciyken ülkenin ünlü avukatlarından ikisiyle, Target ve Mercier-Dupaty'yle doğrudan temas kurmaya çalışmıştı. Şimdiyse, Vissery davasındaki başarısı nedeniyle bizzat Benjamin Franklin'le temas kurma cesaretini buldu ve savunduğu şeyin Franklin'in keşfi olduğunu hatırlattı:[20]

> İlimizde paratonerin ilerlemesine karşı duran önyargıların kökünün kazınmasına katkıda bulunmak arzusuyla aklıma, bu davada mahkemeye yaptığım konuşmayı bastırma fikri geldi. Bu çalışmanın bir nüshasını kabul buyurma teveccühünü göstereceğinizi umut etme cüretimi mazur görün efendim ... bu talihime, en küçük erdemi evrenin en ünlü bilimadamı olmak olan bir insanın açık tasvibini kazanmanın onurunu katarsam daha da mutlu olacağım.

Onun bu davadaki rakibi Foacier de Ruzé ile Liborel ve diğerlerinin dar bir çevreyle kısıtlı ünü gölgede kalmıştı. Robespierre henüz sadece 25 yaşındaydı.[21]

Bu noktada, bu davayı geride bırakan Maximilien –muhtemelen Charlotte'la birlikte– kuzeydeki Carvin'e bir yolculuk yapmaya karar verdi. Böylece, dedesinin 1722'de çıktığı bu küçük kasabada hâlâ yaşayan çok sayıdaki seçkin uzak akrabasını ziyaret edecekti. Arras'tan uzaklığı otuz iki kilometreden az olan Carvin'e yolculuk Robespierre üzerinde çok derin bir iz bıraktı ve bunu Charlotte Buissart'a yazdı: "Zevkler ancak dostlarla paylaşılırsa gerçektir."[22] Eğitimli bir adamın, ne kadar mütevazı bir şey olsa da, bir "yolculuk" hakkında derin düşüncelerini yazmaya koyulmasında tuhaf bir şey yoktu; Robespierre "beş fersahlık [yaklaşık yirmi beş kilometrelik] bir yolu hem düzyazı hem de şiirle üne kavuşturmuş bir yazar biliyorum" diyerek bu durumla bizzat alay etmişti. Ama kendisi düşüncelerini bir arkadaşına saklamıştı ve bu nedenle çok daha değerliydi. Seçkin bir avukatın karısını etkilemek için yazılması nedeniyle bugüne kalmış olsa da, elimizde Robespierre'in kişisel düşüncelerini yansıtmaya bundan daha çok yaklaşan bir şey yoktur.

Yirmi beş yaşını yeni doldurmuş ve Arras'a geleli henüz on sekiz ay olmuş Maximilien parlak zekâsıyla, klasik yazarlara –yirmi beş kilometreden az bir yolculukta da olsa– kinayelerde bulunarak ve Fransız tarihi hakkında bilgisini göstererek biraz eğlenmek istiyordu. Carvin'in yarı yolundaki Lens'te, "çarmıha gerilmiş İsa'nın bulunduğu tepeye çıktım; oradan, acıma ve hayranlık karışımı bir duyguyla, yirmi yaşındaki Condé'nin İspanyollara karşı, anavatanı kurtaran o meşhur zaferi kazandığı sonsuz ovaya baktım," diyordu.

Burada, entelektüel enerjiyle kaynayan bir genç vardı. Zekâyla da kaynıyordu. İronik bir dille, dalga geçerek, Odysseus ve oğlu Telemakhos'un yaptığı yolculuğun kendisininki yanında bir hiç olduğunu söylüyor ve sabah erken saatte bir arabayla yola çıkışını hicvediyordu: "Bizi taşıyan savaş arabası tam kentin dış kapısından geçtiği sırada Güneş, bir kısmı meltemlerin nefesinde yüzen, göz kamaştırıcı beyaz bir çarşafla süslenmiş Okyanus'un bağrından doğuyordu." Carvin'e vardıklarında "o mutlu diyarı görünce hepimiz, İlion felaketinden kaçan Troyalıların İtalya kıyılarını görünce attığı gibi bir sevinç çığlığı attık":

> Bununla karşılaştırılabilecek tek bir benzer sahne biliyorum: Aeneis'in Troya'yı zapt ettikten sonra filosuyla Epirus'ta karaya çıkması... Mükemmel bir yürek taşıyan Aeneis, Troyalıların en iyisi Helenos ve Hektor'un duyarlı karısı Andromakhe

çok gözyaşı döktüler ve çok iç çektiler bu duruma. Onların duygularının bizimkinden aşağı olmadığına inanmaya hazırım ama Helenos, Aeneis, Andromakhe ve bizden sonra bir çizgi çekmemiz lazım.

Ama Robespierre mektubunda bazı kişisel özellikleri hakkında da düşüncelerini aktarmıştı. Kendisiyle dalga geçerek, devamlı çalışma kapasitesi gibi, hırs ve alınganlığın da kendi karakterinin bir parçası olduğunu kabul ediyordu. Yolculuk iyi başlamamıştı. Uzak akrabalarını görmenin heyecanıyla coşan genç, anlaşılan, diğer "Arraslı"ların da bu duygusunu paylaşacağını ummuştu. Ama sabahın erken saatinde, Arras'ın kuzeyindeki Méaulens kapısından çıkarken anlamsız bakan yüzlerle karşılaştı: "Kulübelerinin kapısında kımıldamadan duran küçük esnaf selamıma karşılık vermeksizin sabit bakışlarla süzdüler beni. Benim de bir gururum var; bu hor görme belirtisi içime zehir gibi işledi ve günün geri kalanında sinirlerim fena halde bozuktu." Ama tersine, Carvin'e –3.500 nüfuslu, çok daha küçük bir kasaba– varışı biraz gürültü-patırtıya yol açınca keyfi yerine geldi. Akrabalarıyla birlikteyken zaman samimi bir muhabbet ve kutlamanın hararetiyle geçti. Robespierre'in Artois pastalarını sevdiği belli:

Geldiğimizden beri her an keyifle dolu. Cumartesiden beri turta tıkınıyorum. Kader benim yatağımı *patisserie* yapılan bir odaya koymuş; bu da beni şeytana uyup gece boyunca yiyip durma tehlikesine maruz bırakıyor ama tutkularımı kontrol etmenin daha iyi olduğuna karar verdim ve bu baştan çıkarıcı şeylerin arasında yatıp uyudum. Gün boyunca, bu uzun perhizi telafi ettiğim doğrudur.

Maximilien bölgenin ileri gelenleriyle de akşam yemeği yedi; bunların arasında Carvin'in "su perilerinin arasında Kalypso gibi parıldayan" kaymakamı da vardı. Maximilien, Charlotte Buissart'a yazdığı uzun mektubu, ona karşı sevgisini betimlediği gösterişli ve tutkulu bir bölümle bitirdi:

Odysseus'la Telemakhos'un yirmi yıllık yokluktan sonra hissettiği tatminle görüşeceğiz birbirimizle. Ben icra memurlarımı ve teğmenlerimi hiçbir zorluk çekmeden unutacağım. Bir teğmen ne kadar baştan çıkarıcı olursa olsun Madame, inanın bana sizinle kıyaslanamaz. Onun yüzü, hatta şampanyayla cildine pembe bir parıltı geldi-

ğinde bile, doğanın sizin yüzünüze verdiği cazibeyi sergileyemez ve dünyanın bütün icra memurlarının arkadaşlığı bile sizin canayakın konuşmanızdan yoksunken beni teselli edemez.

On sekizinci yüzyıl mektuplarının dünyasını incelemiş olanlar arkadaşlar arasındaki "muhabbet dilinin" coşkusu karşısında şaşırır.[23] Robespierre de bir istisna değildi ve yazdığı muhabbet ifadeleri, gayet içten olduğu kuşkusuzsa da, apaçık sevgi sözleriyle dikkat çekmektedir. Bu, özellikle Buissartlar için böyleydi.

Antoine Buissart aynı zamanda Arras Kraliyet Akademisi'nin de başkanıydı; Artois'nın, soylular ve çok köklü elit ailelerden gelen ruhbanlar, meslek erbabı kişilerden oluşan bir karışımı kapsayan kültürel yüreğiydi bu. Robespierre yine, kendisinin memlekete dönüşünden etkilenmiş kişilerle dostluğu sayesinde çabucak buraya girdi; Vissery davasındaki şöhretini daha yeni kazanmıştı. 15 Kasım 1783'te, Buissart ve Dubois de Fosseux'un aday göstermesiyle, Akademi'nin otuz üyesinden biri olarak kabul edildi. Robespierre Akademi'de Arras toplumunun ve hukuk mesleğinin elitleriyle, Artois Konseyi'nin kraliyet savcısı hukukçu Martial Herman gibi kişilerle tanıştı; Herman'ın babası Zümreler Meclisi'nde sicil muhafızıydı ve Arras'ta belediye encümen üyeliği yapmıştı.[24]

Arras Kraliyet Akademisi 1783'te, yuvalarının kenarında kanatlarını açan kartal yavrularını maskot ve amblem olarak benimsemişti. 1784 Nisan'ında Robespierre bu üç kartal yavrusundan biriydi. Seçilen üç üyeden her biri belli bir konuda konuşacaktı: Avukat Le Sage, yeteneğin kötüye kullanılması hakkında konuştu; bir doktor (ve Robespierre'in Arras'a dönüşünü büyük bir heyecanla yazan hukukçunun akrabası) Ansart, atmosfer hakkında söylev verdi; Robespierre ise "suçluların yasal haklardan yoksun bırakılmasının akrabalarına da genelleştirilmesine yol açan önyargıların kökenini, haksızlığını ve kusurlarını göstermeyi" üstlendi.[25]

Robespierre, açış konuşmasının fikrini Metz Kraliyet Bilim ve Sanat Derneği'nin saptadığı ödüllü deneme konularından almıştı. "Yurttaşlık haklarından yoksun bırakılmayı içeren cezaların utancını suçlu kişinin ailesinin tüm üyelerine genelleştiren hükümlerin" kökeni hakkındaki hazır soruları sordu. "Bu hükümler yararlı olmaktan ziyade zararlı mıdır? Ve zararlı olduğuna karar verirsek, bunun yaratacağı

kusurlardan nasıl kaçınabiliriz?"[26] Bunlara verdiği karşılıklar doğrudan, Montesquieu'nün monarşik hükümetin "ruhu" hakkındaki düşüncelerine, İngiliz düşünür Francis Bacon'a ve dolaylı bir şekilde de Beccaria'ya* dayanıyor ve kendisinin Paris'te, klasiklere kinaye yapma kapasitesinden çok daha fazlasını kazandığını gösteriyordu.

En önemlisi de, verdiği karşılıklar Robespierre'in, sağlıklı toplumun temel taşının ahlaki değerler olduğu yolundaki temel varsayımını ortaya koyuyordu: "Erdemler güneşin ışık üretmesi gibi mutluluk üretir, oysa mutsuzluk suçun sonucudur, tıpkı pis bir böceğin pisliğin ortasında doğuşu gibi." Onun da dahil olduğu eğitimli orta sınıf gençler kuşağı, Montesquieu, Rousseau ve klasiklerden, sağlıklı bir toplumun ve hükümetin toplumsal ve kişisel erdemler üzerine kurulduğu inancını benimsemişti. Robespierre'in önyargıların kökeni ve bunu yok etmenin yolu konusundaki tezinin temeli, hükümet biçimleri ve bunları destekleyen değerler arasındaki ayrımdı. "Despotik devletlerde yasalar hükümdarın iradesinden başka bir şey değildir." Ama Montesquieu'ye göndermeyle diyordu ki, bunun tersine,

> *Kanunların Ruhu Üzerine*'nin yazarının gösterdiği gibi, cumhuriyetlerin ana kaynağı erdemdir, yani yasalara ve ülkeye sevgiden başka bir şey olmayan siyasal erdemdir. Bunların bileşimi, her tür özel çıkarın ve tüm kişisel bağların daima, çoğunluğun yararı karşısında bir kenara bırakılmasını gerektirir ... [Bir yurttaş,] en sevdiği suçlu kişiyi bile, cumhuriyetin yararı cezalandırılmasını gerektiriyorsa, korumamalıdır.

Ama burada, adli titizlikle bir araya gelmiş bir ihtiyat söz konusu olmalıdır: "Tek bir suçsuzu kurban etmektense yüz suçluyu cezasız bırakmanın daha iyi olduğu sloganını sürekli tekrarlayalım."

Robespierre, Arras Akademisi'ndeki sunumundan kısa süre sonra, konuşmasını birkaç eklemeyle Metz Kraliyet Derneği'ne gönderdi. Belirlenen konuda verilecek ödül 400 *livre* değerinde bir altın madalyaydı.

---

* Aydınlanma Çağı'nın önemli isimlerinden olan İtalyan hukukçu, filozof ve ekonomist Cesare Beccaria Benosana (1738-1794). ***Suçlar ve Cezalar Hakkında*** adlı kitabıyla modern ceza yasasını kurmuştur. İdamı bir ceza değil barbarlık olarak tanımlamış, kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibini yerleştirmiş, Fransa'da işkencenin yasaklanmasını ve İsviçre'nin hukuk reformunu yapmasını sağlamıştır. Diderot, Voltaire, Thomas Jefferson gibi isimleri etkilemiştir-e.n.

Dernek, elyazısıyla yazılmış yirmi iki söylev almıştı. İnceleme sonunda bunlardan biri, Paris Parlamentosu'ndan bir avukat ve tanınmış bir Metzli hukukçu Pierre-Louis Lacratelle'in yazısı seçildi. Lacratelle, Robespierre'in yazısı hakkında, biraz küçümseyerek de olsa cömertçe, "sağlam kanaatlerle, mutlu ve doğru bir yeteneğin işaretleriyle dolu" yorumunda bulundu. Neticede, komite Robespierre'in yazısından öylesine etkilenmişti ki kendisine aynı değerde, yani 400 *livre* tutarında özel bir ödül verildi ve Robespierre de bu parayı, metni 1784'ün sonlarında Paris'te kendi cebinden yayımlatmak için kullandı.[27]

Robespierre'in Arras Akademisi'ndeki konuşması ve Metz'deki başarısı genç avukat için bir zaferdi ama konuşmasındaki iki görüş saygın dinleyicilerini sandalyelerinde diken üstünde bırakmıştı. İlkinde, Metz yarışmasında sorulan soruların meşru parametrelerinin çok ötesine gidip, aristokratlar topluluğunun dayandığı yasaları mercek altına almıştı. 1780'lerde, felsefi ve sanatlı ifadelerde, antik dünyadan esinlenmiş yurttaşlık erdemlerini uyandırmak amacıyla çok yaygın olarak yapılan bir şeydi bu. Ama Robespierre daha da ileriye gitmiş, doğuştan gelen özelliklere dayalı bir sosyal düzenin temelini ve bunun "şerefe" dayanan monarşilerde yarattığı önyargıları kurcalamıştı: "Bir yurttaşın, eskilerden kalma soyuna, ailesinin ününe, evlilikle bağlandığı kişilerin azametine bağlı olduğu varsayımında bulunma âdeti de, söz ettiğim önyargılarla çok bağlantılıdır".[28]

Bununla Robespierre, Arras elitlerinin en saygınlarından oluşan topluluğa, sosyal düzenlerine dayanak oluşturan değerleri kendiliğinden önyargılı ve haksız bulduğunu gayet açıkça belirtmişti. İkincisinde, belirli bir nedenden ötürü suçlu bir insanın ailesindeki tüm üyelerin yurttaşlık haklarını yitirmesi konusunda, özel bir önyargı örneği verdi: "Dilerim yasalar hiçbir piçe leke sürmesin: Dilerim onların babalarının işlediği günahın cezası, kamu görevlerinden ve hatta rahiplikten yoksun bırakılarak onlara çektirilmesin..." Robespierre, "mantığı ve aklı güçlü" kişileri, "aydınlanmanın ilerlemesiyle büyük ölçüde zayıflamış bu iğrenç önyargıya" saldırmaya çağırdı.

Robespierre'in, soyluların sıradan kişileri hor görmesine yaptığı göndermedeki iğnelemenin –daha doğrusu, Akademi'de yapacağı açış konuşmasında bu konuyu seçmesinin– kendisinin içine doğduğu koşullardan ötürü hâlâ süren rahatsızlığının ifadesi olup olmadığına dair sadece

tahmin yürütebiliriz. Kendisi nikâhsız doğmamıştı fakat annesiyle babasının niçin annesinin gebeliğinin ileri bir dönemindeyken evlendiğini merak etmiş olsa gerek. Babasının herkesçe bilinen utanç verici halinin –"rezil olmuş bir adamın soyundan gelmiş" olmanın– onun doğduğu küçük taşra kentinde gücü ve statüyü tekelinde tutanların gözünde kendisini sonsuza kadar lekeli kılacağını mı hissetmişti yoksa?

Maximilien'in zekâsı ve tanınma tutkusu, paratoner davasındaki ve Arras Akademisi'ndeki zaferleriyle bilenmişti ve Amiens Akademisi tarafından verilen ödül için bir makale göndermeye karar verdi. Akademi, Amiensli şair Jean-Baptiste Gresset'e (1709-77) methiye konusunda üç kez ödül duyurusunda bulunmuş fakat ödüle layık kimse bulunamamıştı. 1784'te dördüncü kez ödül duyurusunda bulunuldu ve bu kez toplam ödül dört katına çıkarılarak, 1.200 *livre* olarak belirlendi. Robespierre makaleyle adamakıllı uğraştı. Bir itirafta bulunarak, Gresset'in en ünlü şiirinden sonra "onun erdemlerini, ahlaka saygısını, din sevgisini" vurgulamaktan başka "edebi üretim anlamında bana pek fazla bir şey kalmamıştır" dedi. Gresset'in kibar *philosophe* eleştirmenlerine sataşma fırsatını da kaçırmadı: "Siz, yeteneğinizden çok, soğuk tavrınızla meşhur olmuş yazarlar, siz yurttaşlarınızın dertlerini hafifletmek, insanın hayat yoluna birkaç çiçek atmak için doğdunuz ama zehir olup işlediniz içlerine."[29]

Amiens jürisi bir kez daha katı davrandı ve ödül vermedi. Robespierre'in methiyesinin maksatlı şevki biraz abartılı bulunmuş olabilir çünkü Robespierre kendini zorlayarak da olsa, 1766'da dine saygısızlık yüzünden işkence edilip boynu vurulduktan sonra cesedi Voltaire'in *Felsefe Sözlüğü*'yle birlikte yakılan Chevalier de la Barre'nin davasına müdahale eden Amiens Piskoposu'nu övmüştü.* Ama bu makale Robespierre'in, bunun bir nüshasını aldıktan sonra uzun bir şiirle karşılık veren Dubois de Fosseux ile dostluğunu sağlamlaştırdı; Dubois de Fosseux bu şiirde genç dostunu şöyle betimliyordu:

> Talihsizlerin destekçisi, suçsuzların intikamcısı sen,
> Erdemler için yaşıyorsun, güzel dostluklar için,
> Ve sen aynı şeyleri talep edebilirsin yüreğimden.[30]

---

* Amiens Piskoposu bu vakada kalabalığı yatıştırmaya çalışmış, sonra da mahkemeye, ölüme mahkûm edilen De la Barre'nin bağışlanması için dilekçe vermişti -ç.n.

Robespierre çok yakında, eğitimine maddi destek sağlamış Kilise üyelerini ve belki de ona müşteri sevk etmiş tanınmış hukukçuları kendisinden soğutacak uzatmalı bir davanın daha tanıdık diyarına adım atacaktı.

4. Bölüm

"Bekârlık İsyankârlığı Teşvik Ediyor" ARRAS 1784-89

Robespierre'in dine ve dini kurumlarda çalışanların çoğuna büyük saygısı vardı. Arras'ın Piskoposluk Mahkemesi'nde görev almıştı ve 1784'te yerel Hatipler'i –eski hocalarını– inşaat yenilemelerinden ötürü parasını isteyen bir mimara karşı savundu. Ayrıca, tek tek ruhbanlardan da davalarına bakma talepleri geliyordu.[1] Ama memleketinin ruhban elitlerini tedirgin etmeye başlamıştı ve Arras barosunun Liborel ve François-André Desmazières gibi yıldızları genç meslektaşlarından giderek tedirgin oluyordu. Robespierre 1781'de döndüğü zaman ona yardım etmeye çalışmış olan Liborel, ayakkabı ustası François-Joseph Deteuf'un 1783'te Anchin Başrahibi'ne karşı uzun ve tartışmalı davasında Robespierre'in baş rakibi olmuştu.[2]

Deteuf, Başrahibin veznedarlığını yapan bir keşişten büyük miktarda para çalmakla suçlanıyordu. Deteuf ise savunmasında, keşişin onu hem kendi hırsızlıklarını gizlemek için, hem de Deteuf'un kız kardeşi onun yakınlaşma çabalarına karşılık vermedi diye suçladığını iddia etti. Robespierre, savunmasında katıydı ve özel bir olayı –bu vakada, zampara denen bir keşişe karşı suçlamayı– bir kuruma karşı genel bir saldırı bağlamına getirerek, herkesçe konuşulup tartışılacak bir strateji sergiledi. "Erdemli" keşişler, dedi, "havai filozofların gözünde değilse de, Devlet nazarında değerlidir," ama Deteuf, "bir lokma ekmeği zor kazanıp ailesini geçindirmek için kan ter içinde çalışırken ona zulmeden manastırın huzurlu sakinleri bolluk içinde yaşayıp, haklı iddiasını çürütmenin yollarını arıyor."

Dava 1786'da başarılı ama garazla dolu bir sona sürüklendi ve Robespierre, Arras barosu tarafından, "yasaların ve hukukun otoritesine yönelik çirkin sözler söylemek ve hâkimlere hakaret etmek"ten ötürü

kınandı. Mesele, sonunda ancak mahkeme dışı bir anlaşmayla bitirilmiş, Robespierre iddialarından bazılarını geri çekmeyi ve Başrahip de Deteuf'a yüklü bir maddi tazminat ödemeyi kabul etmişti. Kınama cezası Robespierre'i yıldırmayacak, 1787'de başka bir davada yine, "yasaların otoritesine karşı küçük düşürücü ifadeler ... ve yargıca hakaret"ten ötürü kınanacaktı.[3]

Robespierre, Arras Kraliyet Akademisi'ne gireli henüz sadece bir yıl olmuşken, Akademi'nin daimi sekreteri 1785'te ölünce yerine geçmeye kalkıştı, fakat Aralık ayındaki seçimde verilen on iki oydan sadece birini aldı. Diğer on kişi Dubois de Fosseux'u tercih etmişti. Akademi, enerjik sekreterinin, yani bölgede seçkin bir konuma sahip ve Robespierre'in dostu bir soylunun himayesinde, sesini ulus çapında duyurmayı başaracaktı. Robespierre'in, Carraut ailesinin Lattre-St-Quentin'deki çiftliği vasıtasıyla kırsal akrabalarıyla yakın bağlarını korumuş olması muhtemeldir ve Carrautların Dubois'yla, onun Fosseux yakınlarındaki mülkü vasıtasıyla bağlantıları olabilir. Ama Dubois, Robespierre'i "bizim bölgede oraya buraya sıçradığı" için Akademi'nin Ekim 1786'daki bir oturumunu kaçırması nedeniyle, kibarca payladı.[4]

1785 Nisan'ında Akademi, yıllık makale yarışması için, Artois'daki büyük kiralık çiftlikleri bölmenin cazip olup olmadığı, eğer öyleyse bunların optimal büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği sorusunu saptadı. Bu konuyu cazip bulanlardan biri de François-Noël Babeuf adında, köylü kökenli genç bir Picardy'li [Artois'ya komşu bir bölge-e.] memurdu ama radikal makalesi geç kaldığından kabul edilmedi. Daha sonra Babeuf, Dubois'nın Akademi adına 1785'ten itibaren yazıştığı bin iki yüz kişinin en azimlilerinden biri haline geldi; Dubois'nın yazıştığı kişiler ta İspanya sınırında Collioure'deki tüccar Jean-Paul Berge'ye varıncaya kadar dört bir yana yayılmış ve mektuplar yirmi bir bin gibi müthiş bir rakama ulaşmıştı. Babeuf'ün eşitlikçi toprak önerisiyle katkıda bulunduğu ilk konunun saptanmasına Robespierre'in de katılıp katılmadığını bilmiyoruz ama konunun ve makale gönderenlerin kesinlikle farkındaydı. Ayrıca, Babeuf üzerinde kalıcı bir izlenim de bırakmıştı ve Babeuf'e göre, "M. de Robespierre para kazanmakla ilgilenmez. O sadece yoksulların avukatıdır ve hep öyle kalacaktır."[5]

Robespierre'in mahkemede lafını sakınmazlığının giderek artmasına karşın, hırsı diğer akademisyenleri kıskandırmamıştı ve 1786 Şubat'ın-

da, Nisan'dan başlayarak bir yıl için Akademi'nin yöneticiliğine seçildi. Artık Arras'ın entelektüel yaşamının zirvesindeydi. Geleneksel olarak yeni yönetici bir konuşma yapmaktaydı ve Robespierre de bilginin ve ahlakın önemi konusunda bir sürü sıkıcı lafı tekrarlayabilirdi. Ama sonuçta yapmaya karar verdiği şey sarsıcıydı ve iki yıl önce, nikâhsız doğmuş çocukların hayatını zorlaştıran kanuni olumsuzluklara lanet okuduğu açış konuşmasını hatırlatıyordu. 27 Nisan'da Robespierre "bir saat kırk beş dakika" boyunca, "piçlerin haklarına ve koşullarına hükmeden yasalar" hakkında konuştu. Hazır bulunan herkes onun ailesindeki skandalı biliyordu. Robespierre, soğukkanlı bir öfkeyle ve kendi durumuna hiç gönderme yapmadan, evlilik dışı çocukların hakları sorununun özüyle yüzleşmeye kararlıydı. Konuşması, meslektaşlarının yıllar sonra bile söz edeceği mükemmellikteydi.

Konuşmasının amacını "insanlığın önemli bir bölümünün korunması ve mutluluğu" olarak tanımladı. Konuşma sadece, sosyal eşitsizlikle başa çıkılmasına yönelik inancının özünü dile getiren açık sözlü bir söylev olduğu için değil –"yoksulluk İnsan'ın davranışlarını bozar, ruhunu alçaltır; suça yatkın hale getirir"– ayrıca, kendisinin evliliğe ve toplumun temeli olarak aileye yaklaşımını tanımladığı için de hatırlanmaya değerdi:

> Evlilik, erdemlerin bereketli kaynağıdır: İnsan kalbini binlerce değerli şeye bağlar, duyarlı tutkulara, dürüst duygulara alıştırır. Doğa'nın kendisinden türetilmiş bir kuraldır; insan baba olunca genellikle daha dürüst bir adam olur. Özellikle, benim söz ettiğim sınıftan adamlar için geçerlidir bu. Eş ve çocuklar, bir uşağı konağının sorumluluklarına bağlayan güçlü bağlardır; sadakatin ve itaatin değerli garantörleridir bunlar. Onların yerine bekârlığın getirdiği bağımsızlığın, isyankârlıklarını ve özgürlüklerini kötüye kullanmalarını teşvik ettiği görülen tek başına adamların neden uşak olarak tercih edildiğini anlamıyorum.

Önemli olan, "hükümetin görüşlerinin zamanla" değişmesi "ve kamuoyundaki düşünce ve alışkanlıkların eğilimini takip" etmesiydi. Robespierre sözlerini daha cesurca, evlilik dışı çocukların babalarının soyadından, statüsünden ve hatta miras yoluyla gelen mülkiyet haklarından yararlanması gerektiğini söyleyerek bitirdi.[6]

Robespierre'in Louis-le-Grand'daki eski hocası Peder Proyart memleketindeki ruhban arkadaşlarıyla temasını korumuştu. Robespierre'in

1780'lerdeki kariyeriyle ilgili sert yorumu, kıdemli ruhbanların, "hiçbir otorite suçsuz değildir" görüşünü savunan bu zorlu genç avukat hakkında neler hissettiğini gayet net bir şekilde yansıtabilir:[7]

> Robespierre, Soyluların ve İl Kilise hiyerarşisinin güvenini kazanmaya yönelik hırsının yüksek hedefine hiç ulaşamadı.
>
> Hizmetlerini, Toprak Sahibi Sınıf, ya da savunacak iyi bir Davası ya da büyük çıkarları olanlar için makbul kılmaktan umudunu kesince, kendini Hukuk Mesleğinin tenezzül etmeyeceği her tür adiliğe verdi.
>
> Böylece, evliliğin aleyhinde, siyasal ve dinsel yönden suç olan boşanmanın meşrulaştırılması lehinde yazdı. Böylece, kendini zamparalığın Hamisi haline getirdi ve bunu bir anlamda, poligaminin serbest bırakılmasını istemeye ve Piçlerin, hatta zina çocuklarının bile, Cetlerinin malları bölüştürülürken meşru Çocukların arasına katılması gerektiğini iddia etmeye kadar vardırdı.

Robespierre Akademi'deki varlığı sayesinde, yetenekli tanıdıklardan oluşan çevresini genişletme fırsatı buldu. Bu ortamda tanıştığı kişiler arasında, Arras garnizonunda genç ve parlak bir yüzbaşı olan, "Vauban'a Övgü"süyle tanınmış ve 1784'te Dijon Akademisi'nden altın madalya almış Lazare Carnot da vardı. Carnot 1787'de Arras Akademisi'ne seçildi. Yaşamının daha sonra Maximilien'inkiyle nasıl sıkı sıkıya bağlanacağını bilemezdi.[8] Robespierre 1787 Nisan'ında, Akademi'nin dört yeni şeref üyesinin katılımını kendilerinin gıyabında kutlamak için yapılan yıllık genel toplantıya gayet ustaca başkanlık etti. Bunların arasında iki edebiyatçı kadın da vardı: Le Havre'lı Marie Le Masson Le Golft ve o zamanlar Paris'te yaşayan Louise Kéralio. Toplantı tutanaklarında Robespierre'in, Kéralio'nun sekreter Dubois tarafından okunan teşekkür konuşmasına yanıtı var. Robespierre, kadınların, "doğa"larının erkeklerinkini tamamlayıcılığı nedeniyle, edebiyat topluluklarına katılması gerektiğini savunma fırsatını kullanmıştı: "Erkek cinsini karakterize eden güç ve derinlik, kadının ayırt edici niteliği çekicilik ve zarafet..." Ama Robespierre ısrarla, "evrenin yararsız süsleri" olarak değil, "toplumun görkemi ve mutluluğuna katkıda bulunmaları için", akademilerin erkekler kadar kadınlara da açık olması gerektiğini belirtti. Robespierre'in, kadınlara karşı klasik nezaketin ötesine geçip yurttaşlık haklarından ciddi bir şekilde söz etmesi hiç alışılmadık bir

şeydi. Robespierre'in sözlerinden hoşlanan Dubois bunu geniş çevrelere yayarak, birçok akademide kadınların –tamamlayıcı da olsa– eşit kapasiteleri hakkında bir tartışma başlattı. Robespierre, Jean-Jacques Rousseau'yu entelektüel üstadı olarak görebilirdi ama burada, biyolojinin kısıtlamaları konusunda Rousseau'dan ayrılıyordu.[9]

Kasabanın önemli sosyal ve kültürel toplantılarından biri Robespierre'i katılımcılar arasına almamıştı. Hukuk, tıp ya da teoloji konusunda kariyerlerine başlayan bir grup genç 1778 Haziran'ında, "dostluk, şiir, gül ve şarap zevkiyle" Blangy yakınlarındaki bir bahçede toplanmıştı. O günün anısı o kadar mutluydu ki, her yıl aynı gün toplanmaya karar verdiler. Kutlamaya söz verdikleri dostluk topluluğunun adı "Rosati" olacak ve buraya üyelik Arraslı yazarlar için bir ödül haline gelecekti.[10]

Robespierre buraya ancak 1787'de üye olabildi. Arras barosundan arkadaşı Louis Legay bu vesileyle ona hitaben yaptığı konuşmada, Robespierre'in 1782'den beri devam eden çalışmalarından ve Metz Akademisi'nden ödül kazanmasına neden olan, evlilik dışı çocukları savunduğu makalesinden söz etti. Vissery davasında karşı cephede yer alan iki avukattan Robespierre, Legay'ın Akademi'ye girmesine şiddetle karşı çıkmıştı ve Robespierre'in Rosati'ye böyle geç davet edilmesi belki de kasıtlı bir uyarıydı. Ama yine de katılmak belli ki hoşuna gitmişti ve diplomasını vermek için bizzat Legay'ın seçilmesi çok güzeldi. Legay onu, "elimizde Bakkhus'ün kadehi, Adonis'in kanından çıkmış güllerin şehvetli kokusuyla sarhoş olduğumuz çimenli nehir kıyısını" paylaşmaya davet etti:

> Enerjik kalemi, bu en aydınlanmış çağda bile masumları suçluların cezalarına bağlayan bir önyargıya karşı başarıyla savaşan adam; ... doğduğu zaman annesiyle babasının utanç yüzünden insanlık dışı bir şekilde gizlediği talihsiz çocuğu, tüm yurttaşlar için olağan bazı haklardan yoksun bırakan yasal kusura karşı sesini belagatle yükselten adam; barodaki kariyerinin ilk adımlarından beri yurttaşlarının gözlerini üzerinden ayıramadığı adam...

Her zamanki gelenek uyarınca, Peder Berthe'nin kalemiyle, "bir değil, birçok yönüyle parıldayan" Robespierre'e şiirle yazılmış bir diploma sunuldu. Berthe, Maximilien'in "kıvılcım gibi sözcükler, alaycı fikirler" üretmedeki ustalığını kutluyor ama bunların yakıcı olabileceğini de ekli-

yordu. Berthe, onun "şarkı söylemeyi ve içki içmeyi" bildiğinden emindi ama Robespierre içkiye mesafeli tavrıyla bilinmekteydi ve Rosati'nin kurucularından biri olan Louis Charamond ona, sudan başka bir şey içmiyor diye bir şiirle takıldı:

> Robespierre bir kâse (*aiguière*) mi?
> Yoksa bir su kemeri mi?

Robespierre şarkı söyleme konusunda da yetenekli değildi. Çabucak, yeni kabul edilen başka bir üyeye, paratoner davasındaki karşıtlarından biri olan Foacier de Ruzé'ye sunulan, "Gül" üzerine bir şiiri [şarkı biçiminde-e.] okumak için seçildi ve "bunda, şarkıcının –M. de Robespierre'in– yanlış notalarından başka hata yoktu". Maximilien, Rosati'yi kutlarken bu grubun entelektüel cetlerinden oluşan bir listeyi okudu: Louis-le-Grand'da okuduğu Yunanlar ve Romalılar ile "Fransızlardan Charlemagne, V. Charles, St. Louis, XII. Louis, IV. Henri, Chaulieu, Catinat, Corneille, Fénelon, Vauban ve Condé". "Deha ve erdem dolu kişiler" listesinde İsa ve Hıristiyanlık şehitleriyle Aydınlanma yıldızlarının yokluğu dikkat çekiyordu.[11]

Rosati kamusal olaylarla ilgilenen bir topluluk değildi; daha ziyade davetlilerin, edebiyat oyunlarından, dostluktan ve her şeyden önce de eğlenceden zevk alan, benzer duyarlıklara sahip kişilerin arasında bulunmanın ayrıcalığını hissettiği bir yerdi. Lazare Carnot'un sözleriyle, "Rosati Topluluğu ciddi ahlakçılardan oluşmuş değil"di. Ama yine de, düşüncelerinin ve etkilerinin ağı tüm Arras'a yayılan, bilinçli ve aydınlanmış kişilerin grubuydu. Robespierre'in, Ocak 1788'den itibaren Arras Koleji'nde Hatipler tarikatından bir bilim öğretmeni olan ve belki de kız kardeşi Charlotte'a kur yapan Joseph Fouché'yle ilk kez Rosati'de karşılaşmış olması kuvvetle muhtemeldir.[12] O da Carnot gibi, çok kısa süre sonra Maximilien'le tamamen farklı koşullarda yeniden bir araya gelecekti.

Robespierre 1787'de başarılarının zirvesine çıkmıştı: Kutlamalara vesile olan ama sıkıntı da yaratan dönüşünden altı yıl sonra yerel Akademi'nin ve Rosati'nin en önemli figürü haline gelmiş, çok önemli bir sürü dava kazanmıştı. Daha geniş çevrelerde de tanınıyordu. Gresset ve paratoner davasıyla ilgili yayınlarının birer nüshasını Parisli okul ar-

kadaşı Louis Beffroy de Reigny'ye gönderdi. 1786'da Beffroy, kendisinin *Les Lunes du cousin Jacques* adlı edebiyat dergisinde Robespierre hakkında, "hoş üslubu ve yaratıcı fikirleri görünce hiç şaşırmadım" yorumunda bulundu. Beffroy, "sempatik okul arkadaşının Kolejde oynadığı rolü gayet iyi hatırlıyor"du; "onun gibi bir yetenek unutulamaz"dı.[13] Ama Maximilien artık yirmi dokuz yaşındaydı ve çevresindeki meslek sahibi kişilerin çoğu evli barklıydı. Deteuf davasındaki büyük zaferini kutlar ve Akademi'deki arkadaşlarının saygısını kazanırken aşkın da özlemini çekiyordu.

Robespierre, "kibar ve ünlü bir hanımefendi"nin bir davaya gösterdiği ilgiden yararlanarak ona, biraz çekingen de olsa duygulu bir mektup yazdı: "İnsan, talihsiz kişilerin davasını derin ve çok acı duygularla savunduğunda, yenmek zorunda olduğu adaletsizlik esin verir ona ... hepsinden tatlı, en harika [armağan], bu duyguları, soylu ruhu bunları paylaşmak için yaratılmış kibar ve ünlü bir hanımefendiyle konuşabilmektir." Bu kişinin, "öfkeli" mektubuna Maximilien'in altı ay sonra, 1787 Haziran'ında yanıt verdiği kadın olup olmadığını bilmiyoruz ama Maximilien açıkça incinmiş ve şaşkına dönmüştü. Bir ilan-ı aşkta bulundu: "Mektubunuzdaki öfkeli sözlere gelince, ben size duygularımın sadakatli bir ifadesiyle karşılık vereceğim. İnsanlara duyduğum ilgi sonsuzdur, eğer sizin gibi kişiler söz konusuysa. Size değer veren herkeste uyandırdığınız ilgi bende ancak, artık hiçbir şeyle ilgilenmez olduğum zaman ölecektir, çünkü ben bu ilgiyi uyandıracak, sizden değerli birini tanımıyorum." Maximilien üç hafta sonra tekrar yazdı ve kadına bir yazısının, muhtemelen de Konsey'e verdiği dilekçelerden birinin kopyasını gönderdi.[14] Kısa ve hüzünlü bir mektuptu bu, Maximilien'in kendi mutsuzluğunun ve başka birisinin mutluluk kaynağı olmaya duyduğu özlemin itirafıydı: "Mutluysanız, hangi konumda olduğunuzun kesinlikle bir önemi yok. Ama mutlu musunuz? Oldukça kuşkuluyum bundan ve bu kuşku beni kederlendiriyor, çünkü insan kendisi mutlu değilse başkalarının mutluluğuyla teselli bulmak istiyor; insan hiç olmazsa, mutluluğu en çok hak edenlerin buna kavuştuğunu görmek istiyor."

Maximilien 1786 Ekim'inde, davası için çalıştığı, Béthune'deki bir kadına kişisel bir destek mektubu yazdı ve kadına, "kötülerin hileleriyle" başa çıkmak için, "sizi alçak ve zalim varlıkların adiliklerine karşı teselli etmek üzere yaratılmış iç benliğinize çekilin" öğüdünde bulundu.

Bu kadın, 1782'de ona ve Charlotte'a kanaryalar armağan eden Matmazel Duhay olabilir: "Çok güzeller; sizin tarafınızdan yetiştirildiklerinden." Kadının ondan 1788 Haziran'ında bir mektup daha almış olması muhtemeldir:[15]

> Güzel bir kadına, size gönderdiğim gibi bir yazı sunabilmek ender bir şey... Yalvarırım, yazdıklarımı sıkıcı bulduğunuz anda hemen bildirin bana ki siz onları okumayı bırakır bırakmaz ben de yazmayı bırakabileyim.
>
> Kız kardeşim için yetiştirdiğiniz köpek, Béthune'ye geldiğimde bana gösterdiğiniz köpek kadar güzel mi? Nasıl olursa olsun, onu almak zevk ve memnuniyet verecek. Hatta ne kadar çirkin olsa da, daima güzel olacağını söyleyebiliriz... Kız kardeşim onun adına en büyük sevgileri dile getirmemi istiyor ve ben de bu konuda ondan aşağı kalacak değilim.

Robespierre, sağlığında yayımlanmamış şiirler de yazdı ve bunlardan biri de, mendillerin yararsızlığını betimleyerek yaptığı bir espri girişimidir: Atalarımız "burunlarını mendilsiz sümkürürdü ve bundan ötürü daha mutluydular". Aslında 1786-87 arası yayımlanan şiirlerin ikisi Maximilien'in Paris'te tanıştığı Ophélie Mondlen'e ithaf edilmişti. Bunların ilki "taşralı insan"a bir methiyeydi ve Maximilien, "ne suçun ne de şiddetin" tedirgin ettiği, kendi kendine yeterli köylünün ve ailesinin basit yaşamındaki dürüstlüğü övmüştü. İkincisiyse bir "Madrigal"di:

> İnan bana genç ve güzel Ophélie
> Dünya ne derse desin, sen aynana rağmen
> Masumiyetin ve güzelliğinle mutlu,
> Koru daima tevazunu.
> Bil daima gücünü cazibenin.
> Daha da çok sevileceksin sen
> Korkmazsan eğer sevilmekten.[16]

Belki de daha birçok aşk şiiri ve mektubu vardır: Bu tür ilan-ı aşkları alanlar, Maximilien'inkiler kadar güzel bir şekilde dile getirilmiş olsalar bile, eğer karşılık vermemişlerse bunları pek saklamazlar ya da başkasına verirler. 1794'ten sonraysa kadınların bunlardan kurtulmak için başka nedenleri vardı. Maximilien'in sevgisini dile getiren ifadelerin niçin evlilikle sonuçlanmadığını bilmiyoruz. Elbette, fiziksel yönden çekici değildi.

O zamanlar için bile kısa boylu (muhtemelen 1.60 m.) ve zayıftı, açık kahverengi saçlıydı, yüzü soluk ve hafiften çiçek bozuğuydu. Gözleri bozuktu ve kimi zaman iki gözlük birden kullanması gerekiyordu. Ayrıca, gözlerinin ve bazen ağzının oynamasına yol açan, kontrolsüz tikleri vardı.[17]

Başarılı, entelektüel bir avukat olarak cazip bir kısmetse de, göz korkutucu bir izlenim bırakmış olabilir. Belki de hediye olarak çiçek yerine mahkemedeki konuşmalarının kopyasını verme alışkanlığı pek hoşa gitmemiştir. Dost olmayan bir gözlemcisine, yine Proyart'a göre, "ahlaken bile kasıntıydı" ve bu da "onu kadınlarla her tür ilişkiden uzaklaştırırdı".[18] Ama kesinlikle, sevgi dolu duygularını tekrar tekrar ve duyarlı bir şekilde dile getirmeye çalışmıştı. Aslında Charlotte'a göre, 1787'den sonraki yıllarda, teyzesi Eulalie'nin üvey kızı Anaïs Deshorties'e kur yapıyordu ve çoğu kişi evleneceklerini düşünüyordu.[19]

Yani, parlak ve tartışmalı avukat hem hayranlık duyulan hem de reddedilen biriydi. Bazıları onun ağzı kalabalıklığını ve tumturaklı konuşmalarını rahatsız edici buluyordu. Bir akademisyen arkadaşı şöyle bir şiir yazmıştı:

> Robespierre, hep aynı
> Büyük adımlar atar önyargıya karşı
> Hep ilginçtir, hedefine doğru koşarken
> Kim bilir ne kadar kısa görünürdü ben seyretmesem bunları.[20]

Robespierre'in mahkemedeki savunmalarında, büyük yanlışlar hakkında cüretli nutuklar çekme eğilimi, hukuk görevlilerinin davaları ondan uzak tutmasına yol açtı. 1782'den sonra toplam 110 davası vardı ve büyük çoğunluğunu kazandıysa da, bu davalar ancak mütevazı bir kazanç sağlıyordu.[21] En az başarılı yılı 1785'ti ve sadece, toplam on dört celse süren on iki davaya çıktı; 1787 en yoğun yılıydı ve yirmi beş günde yirmi dört davaya çıktı. Arras'ın diğer sekiz avukatınınsa tam tersine, 1788'de elliden çok davası vardı. Robespierre'in büyük ve kazançlı bir büro kuracak kişisel bağlantıları yoktu ama bir evi geçindirecek kadar başarılıydı. 1787'de Charlotte'la ikisi Rue des Rapporteurs, 9 numarada, Artois Konseyi'ne yakın ve 1785'te yapılmış yeni ve gösterişli bir "à l'italienne" tiyatroya sadece birkaç adım mesafede, üç katlı, mütevazı ama rahat bir eve taşındılar. Eve bir uşak tutacak olanakları da vardı.[22]

1787'de Robespierre oldukça başarılı, zaman zaman parlak ama sıklıkla sorunlu bir taşra avukatıydı. Mütevazı kazancına karşın Artois'nın mesleki ve kültürel yaşamında zirveye çıkmıştı fakat aristokratik topluma destek olan "şeref" kurallarına ve çevresinde önyargı yahut eşitsizlik olarak gördüğü şeylere yönelik eleştirilerinde giderek lafını sakınmadan konuşmaya başlamıştı. Charlotte'la beraber orta yaşa giren, şehre hâkim konumdaki dar elit tabakaya karşı sert bir tavır içerisinde olan ve bir koca ve baba olamayıp, "bekârlığın getirdiği bağımsızlığın, isyankârlıklarını ve özgürlüklerini kötüye kullanmalarını teşvik ettiği görülen tek başına adamlar"dan biri olmasına kederlenen Maximilien'in, yaşamına bu şekilde devam etmeyeceğini gösteren hiçbir şey yoktu.[23] Ama krallığın finansal krizi Robespierre'in hemen, siyasal iktidar ve sosyal adalet konusunda çok önemli tartışmalara katılma şansını gördüğü bir durum yarattı. Yaşamı tepetaklak olacaktı.

1787'de, aristokratik yüksek mahkemelerin ya da *parlamentoların* kraliyet kararnamelerini tescil etme ya da reddetme yetkisi konusunda çok uzun tartışmalar olmuştu. 1788 Mayıs'ında XVI. Louis Paris Parlamentosu'na, hukuk sisteminin organizasyonunu büyük ölçüde değiştiren, yasaları tescil etme yetkisini yüksek mahkemelerin elinden büyük ölçüde alan ve hükümdara yeni vergiler koyma yetkisi veren bir ferman sundu. Ülke çapında, geçimi ve kimliği vilayetin hukuksal kurumlarına bağlı tüm avukatlar gibi, Robespierre'in de kralın reformlarına karşı ilk tepkisi kuşkulu ve olumsuzdu. Robespierre'in görev yaptığı Piskoposluk Mahkemesi, "bu yasa önceden Konsey tarafından onaylanmadığı" için itaat etmeyi reddetti. Robespierre, reformu düşünen diğer meslektaşları gibi, kurumsal yapıların değişebileceğini hayal bile edemiyordu ve 1788 ortasında, "yöneticilerin despotizmi", herkesin görmeye en yatkın olduğu yeni tehditti.[24]

Ama Louis'nin 8 Ağustos'ta yaptığı, Zümreler Genel Meclisi'nin 1789 Mayıs'ında Versailles'da toplanacağı duyurusu her şeyi değiştirdi; 1614'ten beri, üç zümrenin temsilcilerinin bir araya geleceği ilk toplantı olacaktı bu. Fransa'nın, 1775-83 arasında Britanya'nın Kuzey Amerika'daki kolonilerince sürdürülen bağımsızlık savaşına başarılı müdahalesi, Britanya'nın Fransa'yı Hindistan, Kanada ve Karayipler'de düşürdüğü utanç verici durumların kısmen öcünü almış ama Fransa'ya bir milyar *livre*den fazlaya, yani devletin bir yıllık normal gelirinin iki

katından fazlasına malolmuştu. 1783'ten sonra hazine finansal krize düşünce, bu büyük borcun tutarı, monarşiyi soyluların vergi muafiyetine son vermenin yollarını aramak zorunda bıraktı. Kraliyetle soylular arasındaki gerilim, Parlamentoların, kraliyet yönetiminin dayatmaya kalktığı önlemlerin bir "kraliyet despotizmi"ne vardığını vurguladığı 1788 Ağustos'unda zirveye çıktı. Böyle bir durumda her iki taraf da, kendi tezlerini yasalaştırmak için Zümreler Genel Meclisi'ni bekliyordu. Fakat iki taraf da yanılıyordu. 1789 Mayıs'ında Zümreler Genel Meclisi'nin toplantıya çağırılması, Artois da dahil, Fransız toplumunun her düzeyindeki gerilimlerin dışa vurulmasını kolaylaştırdı.

Bu, Fransız toplumundaki daha uzun süreli ve daha derin bir krizin ilk yansımasından başka bir şey değildi. Krallığın devlet yapısının, soyluların mali muafiyetlerini kaldırma yolundaki baskıları teşvik eden uzun vadeli gereksinimleri, soylulara karşı diğer itirazlarla, özellikle de daha zengin, daha geniş ve daha hoşnutsuz mesleki ve ticari sınıfların karşı çıkışlarıyla birleşti. 1770'lerde ve 1780'lerde Fransa'nın tüm kentlerinde sivil bir "kamuoyu" kültürü gelişmişti. Yurttaş, ulus, akıl, toplumsal sözleşme ve "genel irade" kavramlarını yaygınlaştıran, eskimiş aristokratik nizam ve gelenekleriyle ve lonca söylemiyle çatışan bir dil kullanılıyordu. Robespierre ve arkadaşlarının gayet bilinçli bir şekilde, "akıl" diline yönelik çağrılarda bulunduğu Arras'ta da durum buydu.

1789 Mayıs'ından önceki aylarda geçen tartışmalar, basın sansürünün gevşetilmesi ve binlerce broşürün basılmasıyla, hissedilir derecede şiddetlendi. Bu sözcükler savaşını kızıştıran şeylerden biri de Louis'nin Versailles'da takip edilecek prosedür konusundaki kararsızlığıydı. Üç zümrenin temsilcileri, 1614'te yapılan bir önceki toplantı gibi ayrı ayrı mı, yoksa tek bir salonda mı toplanacaktı? Louis'nin 5 Aralık'taki, Üçüncü Zümre temsilcilerinin sayısını iki katına çıkarma kararı bu çok önemli siyasi güç konusuna daha da dikkat çekmekten başka bir işe yaramadı çünkü kral, oylamanın nasıl yapılacağı konusunda hâlâ sessizliğini koruyordu. Zümreler Genel Meclisi'nin toplantıya çağırılmasıyla Robespierre, için için yanan sorunları dile getirme ve temelden adaletsiz olduğu sonucuna vardığı bir sisteme destek hizmeti gören mahkemelere değil, kamuoyunun mahkemesine hitap etme fırsatı bulacaktı. Bu fırsata şevkle sarılarak, hitabet ve yazı yeteneğini 1789 Mayıs'ında

Versailles'da ili temsil edecek kişilerin atanmasında hâkimiyet kurmaya çalışan imtiyazlı yerel elitlere yöneltti.[25]

Acıklı bir raslantı Robespierre'e sorunlarını ve umutlarını göz önüne serme fırsatı verdi. 1788 Eylül'ünde Bordeaux Parlamentosu başkanı Mercier-Dupaty'nin, yani on yıl önce, hukuk öğrencisiyken hakkında hararetli övgüler yazdığı saygın bir yazar ve hukuk reformcusunun öldüğünü duydu. La Rochelle Akademisi Dupaty'nin onuruna bir makale yarışması yapmaya karar verdi. 1789'da yayımlanan "M. R., *parlamentodaki* avukat" imzalı methiyeyi yazanın Robespierre olduğu neredeyse kesindir. Dupaty'nin –ve Robespierre'in– ilgilendiği konular arasında öne çıkan şey alçaltıcı cezalardı: Dupaty çok yakın zamanlarda, 1783-87 yılları arasındaki kötü şöhretli bir vakada, bedeni işkence çarkında gererek koparma cezasına karşı tartışmaya yoğun bir şekilde katılmıştı. Robespierre'in methiyesi, zalimliğe ve batıl inançlara saldırıların başladığı bir çağla kendini nasıl özdeşleştirdiğini ve Dupaty'nin olduğu kadar kendinin de "katı duvarların arasında yasaların icrasını gözleyerek orada düzeni ve ahengi koruyan erdemli yurttaş" şeklindeki idealize edilmiş rolünü göstermesi açısından son derece çarpıcıdır:[26]

> Yurttaşlarına yararlı olmanın şanını hedef edinen, yeteneklerini böyle büyük ve yüce bir yolda kullanan, bu dünyanın güçlüsüne "Haksızlık yaptın" deme cesaretini gösteren ve böylece diğer insanlardan yükseğe çıkan adam kuşkusuz ki, tehlikeli düşmanlarla karşılaşmayı beklemelidir: Nefretin ve kinin onu düşürmek için kıskançlıkla birleşeceğini bilmelidir. Büyük adamların kaderi hep böyledir.

Ama Robespierre, prensipler koyarak hukuk mesleğine örnek olan bir adam için yazılacak, alışılmış bir methiyenin çok ötesine geçti. "Barbarca önyargılara" ve "insanlığın maruz kaldığı hakaretlere" saldırırken kendi baş konusuna, yani "yoksulların ve tanınmayanların, suç konusundaki yasalarımızın talihsiz kurbanlarının" savunmasızlığına döndü. "Niçin bu kadar çok yoksul var, biliyor musunuz?" diye sordu:

> Çünkü bütün zenginlik sizin doymak bilmez ellerinizde. Bu baba, bu anne, bu çocuklar niçin başlarını sokacak bir damdan yoksun bir halde, havanın bütün gaddarlığına maruz kalıyor, açlığın tüm dehşetini çekiyor? Siz altınlarınız sayesinde, iradesizliğinize hizmet edecek ve tembelliğinizi oyalayacak her şeyi götürdüğünüz muhteşem evlerde yaşadığınız için. Sizin lüksünüz bir günde bin kişinin rızkını yuttuğu için.[27]

Robespierre'in, imtiyazlara ve boşa harcanan servete –ve Artois'nın Zümreler Genel Meclisi'ndeki payının mahiyetine– yönelik saldırısı, krallığın çoğu bölgesini vuran ciddi bir tarım ürünleri krizi sırasındaydı. Kamusal sorunlara yönelik ilgi de, ilk sayısı 2 Aralık 1788'de çıkan *Affiches d'Artois* adlı yerel bir gazetenin kurulmasıyla arttı.[28] Durumun kritik olduğunu daha çok hissettiren şeyse sınır ötesindeki olaylardı. Yenik düşmüş binlerce Hollandalı "vatansever" daha önce, Louis'nin barınak ve destek sağlama konusundaki yardımseverliği sayesinde Kuzey Fransa'ya sığınmışlardı ama yine de kralın ve hükümetinin 1787'de Prusyalı yöneticilerine karşı ayaklanmaları sırasında yardımlarına gelmemesinden ötürü buruktular.[29] 1788 Mart'ında bu mülteciler Fransız monarşisinin otoritesi altına alınmış ve yakınlardaki St-Omer, Gravelines, Dunkirk ve Béthune'deki mülteci kamplarına dağıtılmıştı. Onların varlığı, değişim umudunu ve başarısızlığını sürekli hatırlatan bir şeydi. Zümreler Genel Meclisi'ne katılacak vekilleri kim seçecek ve bu seçim hangi temele dayanacaktı? Gerekli soyluluk şeceresine sahip olduklarını kanıtlayanlar ve önemli kilise mıntıkalarının efendileri sadece, Artois Zümreler Meclisi'ndeki sandalye sahibi soylulardı. Ruhban kesimi, Arras ve St-Omer piskoposları ve on sekiz manastır başrahibinin yanı sıra, piskoposluk bölgesindeki rahip meclislerinin ve din okullarının başkanlarıyla temsil ediliyordu; mıntıka rahiplerinin söz hakkı yoktu.[30] Üçüncü Zümre, Arras belediye encümen üyeleri ve diğer büyük kasabaların temsilcileriyle temsil ediliyordu ama her temsil heyeti bir ilâ üç oya sahip olduğu için bu Zümrenin tamamı, aslında hepsi kentli, yaklaşık otuz oyla temsil ediliyordu. Buna karşılık ruhbanların yaklaşık kırk, soylularınsa yüz oyu vardı. Üstelik Zümreler Meclisi kasabaların belediye encümen üyelerini belirleme yetkisini korumuştu: Üçüncü Zümre temsilcileri, bölgenin güç yapılanmasında yer alan en tuzu kuru kişilerdi ve bunda pek de şaşılacak bir şey yoktu.

Artois Zümreler Meclisi 1788 Aralık ayında toplandı ve "Halkın dertlerinin en birinci kaynağı Hükümetin yanlışlarıdır" görüşünde diretti. Robespierre bu kez, Artois'nın imtiyazlı sınıflarıyla köprülerini yaktı. Zümreler Meclisi'nin vilayeti temsil etme iddiasına karşı sayıp döktüğü ve Zümreler Genel Meclisi'nin toplantı çağrısını yeniden değerlendirdiği "*Artois Konseyi'ni savunan birinden, Douai Parlamentosu'nu savunan bir arkadaşa mektup*"unu yayımladığı 1788'den beri, yerel soylular on-

dan nefret ediyordu. Ocak 1789'da, "Artois halkına, Artois Zümreler Meclisi'nde reform yapma gereksinimi hakkında" adlı bir broşürde, "sadece Halka ait olması gereken yetkiyi ele geçirmiş birkaç yurttaşın ittifakı"ndan başka bir şey olmadığını savunduğu imtiyazlı grupları suçluyordu. Seksen üç sayfalık broşür anonimdi ama bu geniş kapsamlı –ve kimi yerleri hatalı– broşürü yazanın kim olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu.[31]

Robespierre'e göre Artois Zümreler Meclisi, Üçüncü Zümre temsilcilerinin bile imtiyazlı sınıflar tarafından seçildiği, kendi kendini sürdüren bir oligarşi haline gelmişti ve Robespierre cüretli bir şekilde, temsilcilerin doğrudan seçilmesi çağrısında bulundu. Ama halka "kendi temsilcilerini seçme hakkını" verirken, bu temsilcilerin halktan yana konuşması gerektiğini düşünüyordu: "Kasabalarımızda ve kırsal bölgelerimizde yaşayan büyük halk kitleleri yoksulluk altında feci şekilde ezilmektedir ve kafaları hayatta kalmak için harcadıkları çabalarla öylesine meşguldür ki, talihsizliklerinin nedenleri hakkında düşünemez, doğanın onlara verdiği hakları bilemez haldedirler..." Robespierre'le Deteuf davasındaki çekişmelerinin acısını hâlâ unutamamış ve ayrıca, Arras'ta uzun süredir belediye görevlisi olan Liborel, ateş püskürerek verdiği yanıtında, "yüreğindeki aşağılık bencillik, bayağı hırs ve kudurmuş kıskançlık yüzünden, kamuoyu karşısındaki konumunu sadece kabiliyetine ve aydınlanmasına borçlu yetenekli kişileri ve tarafsız hukukçuları kendi düzeyine düşürmeye çalışıyorsun" diyordu.[32] Fransa'nın diğer illeri gibi, Arras'taki hukukçular topluluğunda da, aile ve soy bağlarına ve Latince sayesinde antik dünyaya vakıf olmanın telkin ettiği, elit bir farklılık duygusuna dayanan bir birlik ruhu vardı.[33] 1780'lerde krallığın iflası sonucu gerekli hale gelen önlemler ayrıcalıklıların kazanç imtiyazlarını daha çok mercek altına alırken bu dayanışma dağılıyordu. Robespierre ve eski kılavuzları birbirlerinden hızla ve keskin bir şekilde kopmuştu.

24 Ocak 1789'da Louis, gerek Artois, gerekse diğer bölge meclislerindeki seçim sürecinde yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçmek için, yaklaşan Zümreler Genel Meclisi'nin toplanmasına ilişkin ayrıntıları duyurdu. Artois Zümreler Meclisi bu kez, geleneksel güçlerinin kraliyet tarafından yok edildiğini gördü. Vilayet Zümreler Meclislerinin "anayasası" yürürlükten kaldırılmış ve Zümreler Meclisi üyeleri temsilcilik pozisyonlarını yitirmişti.[34] Çok gergin bir durumdu bu. 22 Şubat'ta,

Robespierre'in Rosati'den arkadaşı Charamond, Dubois de Fosseux'a "barodan haberler" veriyordu: "Geçen Cuma, Messrs Le Sage ve Robespierre arasında bir tartışma çıktı ve Robespierre, Le Sage tarafından alenen alçak, *foutaquin* [muhtemelen, "süprüntü" anlamına gelen "*foutriquet*'in bir varyasyonu] diye nitelendi ve Robespierre onun suratına bir yumruk attı". Le Sage, "içkinin etkisiyle" bundan sonra Robespierre'in olduğu herhangi bir mahkemeye katılmayacağını bildirmişti. Arras hukukçuları bölünüyordu çünkü birçok hukukçu bunu "Robespierre'le konuşmaktan ve birlikte dava savunmaktan hoşnut tüm hukukçulara alenen hakaret" saydılar ve mahkemeyi boykot etmeye karar verdiler.[35]

1789 başlarında Robespierre'in Artois Konseyi'nde savunacağı çok önemli bir davası vardı ve gergin ulusal duruma çok büyük bir önem vererek kralın "insanları mutluluk ve erdeme yöneltmede" oynayacağı özel role göndermede bulundu.[36] Dava, 1774'te kraliyetin tutuklama emriyle (*lettre de cachet*) hapsedilmiş yaşlı bir köylüyle ilgiliydi. Adam 1786 Kasım'ında serbest bırakılmış ama mülkiyet hakları geri verilmemişti. Bunun üzerine, 1789'un başlarında Konsey'de davalara çıkan Robespierre'e geldi. Robespierre'in mahkemeye verdiği rapor bir kez daha, Mayıs'ta yapılacak Zümreler Genel Meclisi'nin ufukta göründüğü bir ortamda, krala yönelik bir başvuru kılığında, "korkunç *lettre de cachet* sistemi"ne karşı bir saldırının çok ötesine geçiyordu. Hiçbir hükümet, Tanrı'nın, insanoğlu mutlu ve adaletli yaşamalıdır yolundaki isteğini yerine getirememişti; ama şimdi XVI. Louis, Tanrı sayesinde, Fransa'yı Tanrı'nın seçilmiş ülkesi haline getirecek bir erdemler devrinin başlangıcını ilan etmişti. Robespierre'in mahkemede yaptığı uzun ve duygusal konuşma her şeyden önce, 1789 koşullarında Louis'ye yapılan bir başvuruydu. Buna göre kralın rolü şu olmalıydı:

> İnsanları erdemlerle mutluluğa ve evrensel ahlakın değişmez ilkelerine dayanan yasalarla da erdemlere yönlendirmek... Prensleri insanların gözünden gizleyen o parlak saraylılar çemberinin ötesine çevirin gözlerinizi, kulübeleri gözlerinizden gizleyen o muhteşem sarayların ötesine çevirin ve perişan haldeki zanaatkârlara, işçilere bakın... *Halk*, aklın gözünde böylesine kutsal ve böylesine görkemli olan halk, aşırı bir yoksulluk yüzünden İnsanlık onurunu ve ahlak ilkelerini neredeyse unutmak zorunda kalmış.[37]

7 Mart 1789'da XVI. Louis, Artois'daki tüm seçim işlemlerinin de Fransa'nın diğer bölgeleri gibi yapılacağını duyurdu. Zümreler Meclisi'nin bulunduğu kent olan Arras böylece, vilayet merkezi rolünün simgesi olan bir kurumu yitirmiş ve Robespierre haklı çıkmıştı. Fakat Artois'nın sekiz Üçüncü Zümre temsilcisi nasıl seçilecekti? Robespierre muhtemelen Nisan'da, "Artois Halkına"nın genişletilmiş bir ikinci baskısını yayımladı. Bu yayın, kendisinin çok enerjik seçim kampanyasının temeliydi.[38] Yetki ve bunun temsiliyle ilgili tartışmaların merkezinde, kırsal bölgenin nasıl temsil edileceği sorunu vardı. Kasabanın, halkı tarafından seçilmeyen Üçüncü Zümre temsilcileri bir yana, diyordu Robespierre, kırsal kesimin hiç temsilcisi yoktur. Bunun sonuçlarından biri de Zümreler Meclisi'nin, vilayetin perişan hale gelmiş geçim durumunu düzeltecek önlemleri almamasıydı: "Talihsiz insanlar terleriyle boş yere gübreledikleri toprağı çaresizlik gözyaşlarıyla suluyor her yerde".[39] Robespierre, dünya görüşünün temeli olarak iki vazgeçilmez ilkeyi dile getirmişti: Adalet, bu haksızlıklar dünyasında yoksulların hakkıdır ve temsil demokratik olmalıdır.

1789 ilkbaharında tüm Fransa halkı, krala sunulacak "şikâyet defterleri" (*cahiers de doléances*) hazırlayarak, kamusal yaşamda reform önerilerini dile getirmeye gerek duyuyordu. Geçim krizinin, siyasi belirsizliğin ve mali bir kaosun yaşandığı koşullarda şikâyet defterlerinin oluşturulması toplumsal sürtüşmelere yoğunlaşılması bakımından dönüm noktasıydı. Üç sınıfın da hazırladığı defterler en azından yüzeysel olarak, önemli düzeyde bir uzlaşmayı açığa vuruyordu: Hepsi, Mayıs'taki Zümreler Genel Meclisi toplantısının düzenli bir dönemin başlangıcı olacağını varsayıyor, vergilendirmede, adalette, Katolik Kilisesi'nde ve yönetimde kapsamlı bir reform gerektiğini görüyorlardı. Ama toplumsal düzen ve siyasal erk konusundaki temel meselelerde kökleşmiş ayrımlar, konsensus gerektiren reformlara varma umudunu boşa çıkaracaktı. Taşradaki topluluklar ve soylular derebeylik payları konusunda keskin bir görüş ayrılığındaydı. Burjuvazi tüm ülke çapında, "kamudaki kariyerlerde ilerlemenin yeteneğe bağlı olmasını", vergi eşitliğini ve imtiyazlara son verilmesini savunarak soylulara kafa tutuyordu. Birçok mıntıka rahibi, özellikle vergi reformu konusunda halkla aynı fikirdeydi ama kendi sınıflarının ayrıcalıkları konusunda diretiyorlardı.

Robespierre, Arras elitlerine karşı giderek artan düşmanlık karşısında, kırsal kesimin ve kent çalışanlarının savunucusu olarak ortaya çıktı.

Mart ayında Ayakkabıcılar yahut Ayakkabı Tamircileri loncası tarafından, şikâyetlerini kaleme almaya davet edildi. Ayakkabıcılar Arras'ın otuz dokuz loncasından biriydi ve en yoksullarıydı. Robespierre, şikâyet defterini yoksulluğa ve yoksulların her gün maruz kaldığı önyargılara çatmak için kullandı. Özel olarak da, İngiltere'yle yapılan ve deri fiyatlarının yükselmesine yol açan 1786 tarihli serbest ticaret antlaşmasını hedef seçti; ayakkabıcıların ücreti aynı oranda artmadığından, gelirleri düşmüştü. Bu yüzden, ayakkabıcılar "ulustan" bu antlaşmanın gözden geçirilmesini istiyordu.[40]

Robespierre uzun zamandır Arras'ın en güçlü kişilerinin düşmanlığını kazanmıştı: Piskopos (Conzié), Artois Valisi (prestij sahibi soylu bir aileden gelen Dük de Guînes) gibi yüksek soylular, Artois Konseyi'nin Başkanı (Briois de Beaumez), Liborel ve Desmazières gibi seçkin hukukçular. Beaumez yıllardır, kasabanın önde gelen hukukçularıyla kendi konağında, Artois'nın alışılmış karmaşık yasalarında reform yollarının tartışıldığı haftalık toplantılar yapıyordu. Mart 1788'de, genç hukukçuların üstlerinin küçümsemesinden duyduğu rahatsızlığı dile getiren Robespierre'i dışlamaya karar vermişti.[41] 1789 başındaki siyasi çatışmalar ise Robespierre'i sosyal ve siyasal elitin önemli üyelerinden biriyle, eski bir dostuyla karşı karşıya getirdi: Fosseux senyörü, Arras belediye encümen üyesi, Kraliyet Akademisi'nin daimi sekreteri ve aktif bir Rosati olan Ferdinand Dubois de Fosseux. Dubois Artois toplumundaki herkesten saygı görüyordu, geniş bir desteği vardı ve sadece İkinci Zümrenin şikâyet defterinin oluşturulmasına yakından katılmakla kalmamış, Arras'ın ve tüm bölgenin Üçüncü Zümresininkini de hazırlaması istenmişti.

Arras'ın Üçüncü Zümresinin bileşenleri, Hatipler Okulu'nun, yani Robespierre'in eski okulunun kilisesinde 23 Mart sabahı saat 7'de, loncaların bir araya gelmesiyle toplantıya başladı ve bu loncaların arasında, şikâyet defterini Robespierre'in yazdığı ayakkabı tamircileri de vardı. Çok yorucu, beş haftalık seçim periyodu başlamıştı. Robespierre, loncalara dahil olmayan yurttaşların, loncaların elli üç temsilcisine katılmak üzere on iki temsilci belirleyeceği başka bir gürültülü toplantıya daha katılıyordu. Robespierre, Arras'ın belediye encümen üyelerine cephe aldı ve bunların Artois Zümreler Meclisi'ne üyelikleri yüzünden durumlarına büyük bir gölge düştüğünü ve kesinlikle hiçbir temsil niteliklerinin kalmadığını savundu. Piskoposun seçtiği iki kişi haricinde, Artois Züm-

reler Meclisi'nce belirlenen memurlar kendilerinden sonra gelecekleri belirleme gücüne sahip bir oligarşi oluşturuyordu. Ama bunlar toplumu temsil ettiklerini iddia ediyorlar ve Zümreler Genel Meclisi'nin yaklaşan seçimlerinde hâkimiyet kurmaya çalışıyorlardı.[42]

Altmış beş delege, bütün Arras halkı için tek bir şikâyet defteri oluşturma ve *baillage* ya da bölge meclisinin vekillerini belirleme düşüncesiyle 26 Mart'ta belediye binasında yapılacak bir Üçüncü Zümre toplantısına katılacaktı. Burada, halk arasındaki sürtüşmeler su yüzüne çıktı. Robespierre'in eski dostu Dubois'nın da dahil olduğu bazı Konsey üyeleri, delege heyeti içinde, bizzat belediye encümenince belirlenmiş sekiz kişinin yer almasına çalışıyordu. Gün boyunca süren öfkeli bir tartışma sonunda bu sayı ikiye indi ki Robespierre bunu bile gereksiz görüyordu. Siyasi kavgalar ve suçlamalar kırıcıydı. 27 Mart'ta Baron d'Aix, Monseigneur Kont de Puységur'a bu fırtınalı toplantıyı şöyle anlatıyordu:

> Robespierre, "uzun zamandır baskı görmüş, mutsuz insanlar"dan söz ederek araya girince, Belediye Başkanı bu konuşmacının sözlerinin tutanaklardan çıkarılmasını istedi: "M. de Robespierre buna verdiği yanıtta ... halka, yoksun bırakıldığı değerli ve kutsal hakları vermek için en hızlı ve kesin yöntemlerle mücadeleye girerken, yurttaşlarının uzun zamandır mutsuz ve baskı altında olduğunu hatırlamaktan kaçınamadığını söyledi."[43]

Robespierre, yakın dostu Dubois'yı açıkça eleştirdi ve bir Üçüncü Zümre toplantısında konuşma hakkının olmadığını söyledi.

Encümen üyeleri 28 Mart'ta gerçekten çekildiler fakat ertesi gün Dubois yine, Üçüncü Zümre şikâyet defterinin oluşturulmasında etkisini kullanmaya kalkıştı. Meclisin dördüncü günkü toplantısının sonuna gelindiğinde, bazıları birbiriyle çelişen bir sorunlar ve tavsiyeler karışımından başka bir şey çıkmamıştı, fakat artık Arras'ın bölge meclisine vereceği yirmi dört temsilcinin belirlenmesine geçmek gerekiyordu. Robespierre on dördüncü sırada seçildi. 30 Mart'ta, Hatipler Okulu kilisesine gelen, Arras bölgesinin 245 topluluğunu temsil eden 554 temsilcinin arasında bu 24 kişi de vardı.[44]

Robespierre, "Artois Halkına"nın ikinci baskısının çıkmasıyla hemen hemen aynı zamanda, yine isimsiz bir şekilde, "Arras Kenti Üçüncü Zümre Meclislerinde Yaşananlarla Maskesi Düşen Halk Düşmanları"nı

yayımladı.[45] Robespierre bu broşürde de yine Dubois'ya ve kaderlerini geleneksel iktidar yapılarına bağlayan diğer avukatlara saldırdı. *Affiches d'Artois* gazetesi bu kez ona "yaltaklanan geveze" (*le babil complimanteur*) adını taktı ve Liborel hemen bu "düşmanlar"ı savunmaya girişti; hiçbir zaman aşılamayacak bir uçurum oluşmuştu.

20 Nisan 1789'da, ruhbanların, soyluların ve Üçüncü Zümrenin binden fazla temsilcisi, şikâyet defterini oluşturmak ve Artois'nın 5 Mayıs'ta Versailles'da toplanacak Zümreler Genel Meclisi'ne katılacak vekillerini seçmek üzere St-Vaast'ta toplandı. Üç sınıfın birbirinden ayrı toplanması ortaya çıkan ihtilafı doğruluyordu. Dük de Guînes, Robespierre'in bir uzlaşma girişiminin reddedilmesinde oynadığı rolü sert bir söylemle yorumladı: "Her zümre kendi salonuna çekilmişken, başkanlık eden Vali Vekili, Üçüncülerden, hassasiyet göstermenin işareti olarak ilk iki zümreye bir heyet göndermelerini teklif etti. Bir avukat kalktı ve kendilerini istismar etmeyi bırakmaktan başka bir şey yapmamış kişilere teşekkür borçlu olmadıklarını söyledi. Bu görüş çoğunluk tarafından kabul edildi."[46] "Eski soylulardan ve yüksek din görevlilerinden bazıları sinirleri bozularak çekildi. Piskopos Conzié seçilmekten vazgeçti ve onu Guînes takip etti. Dört mıntıka rahibi, sonra da dört "liberal" soylu vekil olarak seçildi ki bunların arasında Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanı Charles de Lameth de vardı. Sekiz Üçüncü Zümre vekilinin seçimi 24 Nisan Cuma günü başladı ve ayın 28'ine kadar sürdü; süreç özellikle uzatılmıştı, çünkü bin iki yüz seçmen tarafından yapılan oy verme işlemi her seferinde bir vekil için yapılıyordu. Robespierre dördüncü seferde seçilerek diğer iki avukat, bir tüccar ve dört çiftçiye katıldı.

Peder Proyart, Robespierre'in seçimi konusunda sayıp döküyordu:

> Onu hep, insanların peşinde kıvranırken görüyorduk; insanlar saftı, gerçi onları kandıran da en yılmaz Yaltakçıydı. O zamana kadar hor gördüğü ve zar zor tanıdığı Köylü Milletiyle sanki birden Akraba çıkmıştı; onları ancak işine yarayacaklarını düşündüğü zaman hatırlamıştı. Onlara hem kendilerine nazik hürmetlerini iletme göreviyle ve hem de, eğer Kantonlarındaki Köylülerle birlikte yapacakları iyi hizmetlerle kendisinin Zümreler Genel Meclisi'ne vekil seçilmesinde suç ortaklığı yaparlarsa, bütün Ailelerine yansıyacak büyük onuru hayal etsinler diye erkek kardeşini [Augustin'i] gönderdi...

> Böylece, Genç Robespierre Köyden Köye giderek Ağabeyine oy toplarken, diğer gönüllü Ajanlar Arras Kentinin ve Varoşlarının genelevlerine ve barlarına dağılarak insanları gaza getiriyor, Robespierre'i Büyük Bir Adam olarak göklere çıkarıyordu.[47]

Proyart, Robespierre'i, destek sağlamak için köylülerin askere alınmaya karşı nefretini kullanmakla suçluyordu. Aslında köylülerin kafasında, zorla askere alınmaktan çok daha fazla şey vardı. Artois'nın kırsal topluluklarının belki üçte biri senyörleriyle, tartışmalı "kamu arazileri"nin denetim ve kullanımı, toprak sahiplerinin yol kenarlarına ağaç dikme hakkı ve buğday değirmenleri üzerindeki tekeli, bazı senyörlerin köylü topluluklarının ödeyeceği derebeylik paylarının kayıtlarını yeniden gözden geçirmede gösterdiği ayak direme gibi bazı konular yüzünden açıkça kavgalıydı. Zümreler Genel Meclisi'nin toplantıya çağırılması ve kralın, kırsal cemaat mıntıkalarının kendi sorunlarının listesini çıkarması ve temsilci seçimine katılması direktifi, Fransa'nın her yerinde olduğu gibi, köylülerin cüretkârlığının artmasına ve davalarının haklılığını hissetmelerine yol açmıştı.[48]

Taşrada, Robespierre'in toplum yapısıyla ilgili eleştirilerini paylaşan ama çoğu, daha iyi bir dünyanın üzerine inşa edileceği prensiplerin dile getirilmesinde onun kadar şiddetli ve gözüpek olmayan binlerce meslek sahibi kişi vardı. Robespierre, metropolde uzun bir eğitimden sonra memleketine farklı bir bakışla dönen ilk genç olmadığı gibi sonuncu da değildi. Sevdiği kasabada kabul görme gereksinimi ile, kasabanın müzmin tutuculuğundan giderek artan bir rahatsızlık arasında kalmıştı. Yakın tarihin en önemli radikalleri ve devrimcileri, taşra kasabalarından gelmiş, onun gibi sistemin nasıl ve kimler için işlediğini görecek kadar eğitimli ve zeki ve yine de bu sistemin, her gün sinirleri bozulacak kadar kıyısında duran kişilerdir.

Peder Proyart, XVI. Louis 1789 Mayıs'ındaki siyasi fırsatı sağlamasaydı Robespierre'in sevilmeyen, önemsiz bir taşralı olarak kalacağı kanısındaydı. Proyart'a göre, artık başlamış olan Devrim hem gereksiz hem çok üzülünecek bir şeydi, çünkü taşranın durgun suyunda yavaş yavaş çürüyüp gidecek canavarları su yüzüne çıkarmıştı.[49] 1788'deki fırsatlar ortaya çıkmasaydı Robespierre pekala bir kasaba avukatı olarak kalabilirdi ama yaşamı sıradan olmaktan çok uzaktı; yaşadığı birçok acıklı kişisel duruma karşın parlak bir eğitim almıştı ve dengesiz, çelişkili bir

kariyeri vardı. Robespierre, Louis'nin Zümreler Genel Meclisini toplayacağını duyurmasından epey önce, Kilise'nin, adalet sisteminin ve yönetimin karmaşık aristokratik hiyerarşilerinin en üst makamlarını işgal edenlerden tümüyle kopmuştu. 1784 Nisan'ında Arras Akademisi'nde yaptığı açılış konuşmasında, monarşik ve soylu topluluğun "şeref" kurallarını, talihsiz kişilere yönelik önyargıların kökenindeki neden olarak nitelemişti. 1788'de Dupaty'ye yazdığı methiyesinde daha da ileriye gitmiş ve bunu genişletip, toplumda yaygın yoksulluğun sorgulanmasına kadar vardırmıştı.[50]

Yetişme tarzının bileşimi, yani gençliğinde Paris'te kazandığı başarı, kendi yeteneklerine güveni ve kendisine bağlı, akıllı bir kız kardeşin birlikteliği Maximilien Robespierre'e çelik gibi bir direnç ve hırs aşılamıştı. 1788-89 kışında imtiyazlıların çıkarlarına karşı şiddetle cephe alması, daha önceki birkaç yılda avukat olarak her gün yaşadığı deneyimlerin sonucuydu. İnsanları kutuplaştırıyor, sevgi ve hayranlık kadar hiddet ve hatta nefret uyandırıyordu. "Halkın avukatı" ünü ve o kış ve bahar mevsimlerinde yörenin sert siyasetine tutkuyla girişi herkesin onu sevmesine yol açmadı ve Üçüncü Zümre vekilliğine kıl payı seçildi.

Robespierre'in artık 5 Mayıs'ta Zümreler Genel Meclisi'nin açılacağı Versailles'a gitmesine sadece birkaç gün kalmıştı. Gitmek için hazırlanırken, meslektaşı Fourdrin, *Affiches d'Artois*'da Artois vekilleri için bir yarış atı form çizelgesi yayımladı. Bazı notlar dalkavukçaydı –Charles de Lameth "en iyi niteliklerle kutsanmış bir safkandır". Ötekiler zekiceydi– çiftçi Petit, eğerden ziyade arabaya koşulmak için uygundur; çok yer, daha da çok içer". Ama Robespierre için yazılanlar ne kısa ne de kibardı:

> Bir deli, korkunç bir iki başlı binek [*double bidet à crains*], geme ve kırbaca tahammülsüz, katır gibi huysuz, kırbaç korkusundan ancak arkadan ısırır. İnsanlar onun seçilmesine şaştı ama, tırıslarını çok komik bir şekilde taklit etmek üzere eğitildiği, Mirabeau, Bergasse, Malouet gibilerinin katıldığı mükemmel yarışları takiben gülünç eşek [*risible peccata*] rolü oynamaya gideceği söylendi kendisine..[51]

Robespierre yıllar önce Charlotte Buissart'a, Carvin'e yaptığı yolculuk hakkında yazdığı mektubunda alıngan olduğunu kabul etmişti. Fourdrin'in diken gibi batan kişisel sözleri zalimce olduğu kadar acı da gelmiş olsa gerek.

5. Bölüm

"Kazanıyoruz" VERSAILLES 1789

Maximilien'in Paris'ten Arras'a geri dönüş yoluna koyulmasının üzerinden neredeyse sekiz yıl geçmişti. Şimdiyse, otuz birinci doğum gününün arifesinde yine güneye, Paris'in on altı kilometre batısında, Versailles'daki başkente gidiyordu. *Affiches d'Artois*'nın editörü Barbe-Thérèse Marchand daha sonraları, Robespierre'in mütevazı gardırobunu Zümreler Genel Meclisi'ne taşımasına yardım ettiğini iddia edecekti:

> Siyah kumaştan bir ceket, oldukça iyi durumda bir saten yelek, giyilemeyecek kadar kötü bir yelek, (biri siyah kadife, biri siyah kumaş ve biri serj kumaştan) üç pantolon. Altı gömleği, altı yakası, altı mendili, (biri yeni sayılır) üç çift çorabı, bir çift epey eskimiş ve bir çift de yeni ayakkabısı vardı. Dikkatle katlanmış avukat cüppesi küçük bir sandığa konmuştu. Bu listeye iki elbise fırçasını, iki ayakkabı fırçasını, içinde ipek, pamuklu ve yün iplikler ve dikiş iğneleri bulunan bir kutuyu (çünkü kendi düğmelerini dikmekten yüksünmezdi) ve bir torba pudra ve bir ponponu da katarsak bu gencin bütün gardırobunu saymış oluruz.[1]

Robespierre görünüşünü düzeltmek için titizlenirdi ve her sabah, kendisini tıraş edecek, pudralayacak ve peruğunu takacak bir berber çağırma alışkanlığını hiç bırakmadı. Kıyafeti, renkli yelekler yönündeki tercihi sayılmazsa ciddiydi. Arras'tan tanıyanlar onun hırslı, titiz ve çalışkan olduğunda hemfikirdi ama karakteri konusunda farklı düşünüyorlardı. Bazıları onu içine kapalı ve soğuk, hesaplı ve kıskanç buluyordu; çok iyi tanıyan diğerleriyse canayakın, hayranlık uyandıran, parlak ve prensip sahibi bir avukat olarak görüyordu. Her halükârda, kişisel bir ilişkiler ağına ve üne sahip, deneyimli, kararlı bir avukattı ve

şimdi, tüm krallıktaki emsallerince benimsenen yüce davasına inanmış ve Arras'ta kazandığı deneyimlerle olgunlaşmış bir şekilde gidiyordu iktidar merkezine.

Üçüncü Zümre toplantısı Robespierre'i coşturan bir deneyimdi. Orada, krallığın her tarafından gelmiş, Brötanya'nın ve Bask ülkesinin, Roussillon ve Alsace'ın, Paris'in ve Périgord'un lehçelerini –ve bazen de farklı dillerini– konuşan "halk temsilcileri" vardı. Ama birbirlerinin lehçesini anlamaya çabalayan adamlar, toplumlarındaki eşitsizliklere ve siyasi biçimlere karşı derin bir ilgiyi ve yeni bir çağı kuracak idealler dizgesini paylaştıklarını fark ettiler.

Robespierre diğer Üçüncü Zümre vekillerinin çoğundan yoksuldu fakat onun dışında, diğer tüm yönlerden tamamen benzer koşullardan geliyordu. Toplam olarak halkın 646 vekilinin neredeyse yarısı avukattı ve halkın karşısında konuşma deneyimleriyle, devlet işleri hakkında bilgileriyle ve doğal olarak, "muhalif" toplumsal rolleriyle, halktan yurttaşlarını temsil ediyor oldukları konusunda bir özgüven kazanmışlardı. Avukatların ve diğer meslek erbabının çoğu Robespierre gibi taşra kentlerinden gelen ve kariyerleri sayesinde bölgelerinde tanınan ve saygı gören kişilerdi.[2]

Bu kadar çok Üçüncü Zümre temsilcisinin bir araya gelmesi daha önce yaşanmamış bir şeydi ve hepsinin bunu çok önemli bir fırsat olarak görmesine karşın birçoğunun, özellikle de başkente ilk kez yahut güneydeki uzak bölgelerden gelenlerin gözü korkmuştu. Robespierre bunların ikisinden de değildi. Çoğu temsilcinin aksine –Versailles değilse de– Paris onun için gayet tanıdık bir yerdi. Kendisi gibi Artois vekillerinin dışında, Zümreler Genel Meclisi'nde daha önceden tanıdığı kişiler de vardı. Louis-le-Grand'dan eski tanıdıkları vardı: Camille Desmoulins'in Picardy bölgesinden bir senyörün oğlu ve Stanislas Fréron'un da sadık bir kralcı aileden geliyor olmasına karşın ikisi de Üçüncü Zümre haklarının ateşli destekçileriydi.[3] Robespierre'in Kolejdeki hocalarından biri, Jean-Baptiste Dumouchel ruhbanların vekillerinden biriydi ve değişim fikrine, başka bir hocadan, Fréron'un amcası Peder Royou'dan çok daha fazla açıktı.

Üç Zümrenin birbirinden ayrı mı yoksa birlikte mi toplanacağı konusu çok önemliydi. Vekillerin kral tarafından kabul edildiği iki günde Üçüncü Zümrenin, itimatnameleri onaylatmak ya da yoklama almak

için ayrı toplanmayı reddetmesiyle atmosfer elektriklendi. Zümrenin toplantı salonunda tartışmalar başladı. Çok önemli bir adımdı bu. Maximilien'in Arras'taki yakın dostu Antoine Buissart büyük bir merakla haber bekliyordu ve 24 Mayıs'ta Robespierre ona Zümreler Genel Meclisi'nin ilk üç haftasında geçen olaylar hakkındaki yorumlarını gayet ayrıntılı bir şekilde yazdı.[4] Üçüncü Zümrenin, kralın ayrı ayrı toplanma isteğini reddetmesinin ayrıntılarını bildiren, sivri dilli ve heyecanlı bir mektuptu bu:

> Halkın vekilleri (Üçüncü Zümre terimi burada, eski kulluk döneminden kalma bir etiket olarak yasaklandı) farklı bir kanıdadır [ve] tüm sınıflardan temsilcilerin bütün güçlerini tam bir Ulusal Kurucu Meclis'te bir araya getirmesi gerektiğinde kararlıdır ve ruhbanlarla soylular ulusun halka dayanan ana kitlesine katılmayı reddetmekte diretirlerse, halk temsilcileri de kendilerini Ulusal Kurucu Meclis ilan edecek ve buna göre davranacaktır.

Artois Üçüncü Zümre vekillerinin, özellikle de köylülerin "katı vatanseverliği" Robespierre'in hoşuna gitmişti.

Robespierre ayrıca, Rennes vekili Isaac Le Chapelier ve Nîmes'li Protestan rahip Jean-Paul Rabaut de St-Étienne'e bol bol övgülerde bulunmuştu, her ne kadar, ikincisinin bir arabuluculuk girişimi olarak iki imtiyazlı sınıfa yaklaşma teklifine karşı çıksa da. Öte yandan, en yüksek profilli bazılarından düş kırıklığına uğramıştı: Jean-Joseph Mounier, Baron Malouet ve hatta, bir on yıl önce öğrenciyken onca saygılı bir şekilde mektup yazdığı, Desmoulins'inse sekreteri gibi çalıştığı Target; Target şimdi resmen "basmakalıp lafları çok önemli şeylermiş gibi söylüyor ve en çok oy aldığı tarafta saf tutuyor"du.[5]

Robespierre, Marquis de Lafayette gibi birkaç "mantıklı" soylu sayılmazsa, 282 soylu vekil arasında iki büyük aristokrat grubuna sayıp döküyordu: Parlamentolara ya da yüksek mahkemelere hâkim olanlar ve güçlerini korumak için "tüm insan soyunu feda edebilecek olanlar"; ile "aristokratların gururunun ve metreslerin kölece yaltakçılığının ima ettiği her türlü duyguyu taşıyan" saray "ekabiri". 303 Birinci Zümre vekilinin üçte ikisi mıntıka rahibiydi ve Robespierre, vekiller arasında azınlıktaki başpiskopos ve piskoposları, eski Üçüncü Zümrenin halk temsilcilerine katılmaya doğal olarak eğilim gösteren

rahiplere baskı yapmakla suçluyordu. "Onların gözünü korkutmada o kadar ileri gittiler ki Katolik dinine saldırmak geliyor içimizden" diye yakınmaktaydı.

Versailles'da, saraya yakın (bugün Rue du Maréchal Foch olan) 16 Rue d'Étang'ta, avukat ve mülk sahipleriyle değil, üç köylü Artois temsilcisiyle birlikte kalıyordu. Evi hem saraya hem de Brötanyalı vekillerin toplandığı Café Amaury'ye yakındı ve Robespierre çabucak, gayri resmi olarak Bröton Kulübü diye bilinen, aralarında Mirabeau, Jérôme Pétion, Lameth kardeşler ve Peder Sieyès'in de bulunduğu daha radikal vekillere katılıp onlarla bir tutuldu.[6] Bunlar, Robespierre'de bulunmayan her türlü şevk, *savoir faire* [beceri-ç.] ve özgürlüğe sahip temsilcilerdi. Diğer birçoklarının da konuşması ya da fiziksel duruşu Robespierre'den çok daha etkileyiciydi. Ama Robespierre'i hemen farklı kılan şey dikkat çekici kararlılığıydı.

Robespierre 6 Haziran'da ilk önemli konuşmasını yaptı ve Nîmes Başpiskoposu'nun Üçüncü Zümreye gelip de Zümreler Genel Meclisi'nin prosedürü çalışmaya başlasın, yoksulların yararına bir şeyler yapsın diye rica etmesi üzerine, Kilise hiyerarşisine saldırdı. Robespierre ona şöyle çıkıştı: "Piskoposlar Hıristiyan tevazusuna karşı bir kabahat olan lükslerinin birinden vazgeçsinler; arabalarını ve atlarını satıp yoksullara versinler." Oturumu seyreden, Étienne Dumont adında Cenevreli liberal bir rahip, "herkes bu konuşanın kim olduğunu soruyordu; Robespierre tanınmıyordu" diye hatırlıyor. Robespierre'le iki kez karşılaştı: "Uğursuz bir bakışı vardı; yüzünüze bakmazdı, gözlerinde sürekli ve rahatsız edici bir tik vardı... Bana, çocukken çok utangaç olduğunu, kürsüye çıkarken her seferinde titrediğini ve konuşmaya başladığında da çevresindekilerin pek farkına varamadığını (*il ne se sentait plus*) söyledi."[7] Dumont gibi, Mirabeau'nun yakın dostu ve konuşmalarının metin yazıcısı Étienne Reybaz, Robespierre için "aşırı derecede lafebesi, susmasını bilmiyor" diyordu sözünü sakınmadan, "fakat onda, kendisini kalabalıkta öne çıkaran derin bir belagat ve sertlik (*aigreur*) var". Robespierre, konuşmasıyla dikkat çekmesine karşın, artık not olmadan konuşmaktan kaçınmaya karar verdi. Bundan sonra konuşmalarını dikkatle hazırladı ve yetersiz cümlelerin tekrar tekrar üzerini çizdi. Basın artık ona dikkat etmeye başlamıştı ve alışılmamış adını Robert-pierre, Rabess-Pierre, Robertz-Pierre ve Robesse-Pierre gibi farklı şekillerde yazıyordu.[8]

Halk vekilleri hızla, saygınlıklarından ve "Ulus"a karşı sorumluluklarından ödün vermeyen bir amaç birliği oluşturdular ve 17 Haziran'da kendilerini tüm krallığın çıkarları adına hareket etmeye yetkili Ulusal Kurucu Meclis ilan ettiler. Üç gün sonra da toplantı salonlarının kapısını kilitli buldular; kuşkulu ve kararlı bir şekilde, yakındaki bir kapalı tenis kortuna geçip oradan asla ayrılmayacaklarına yemin ettiler. Maximilien imzacıların en heveslilerinden biri; kırk beşincisiydi. Mutlakiyete ve ayrıcalığa karşı ilk devrimci başkaldırıydı bu. Kral teslim olmuş görünüyordu ve bütün vekillerin ortak toplanmasını emretti fakat aynı zamanda da subayları, on altı kilometre ötedeki Paris'i, çoğu yabancı paralı askerlerden oluşan yirmi bin kişilik bir kuvvetle kuşattı. İlk öfkeli konuşmalarına karşın Robespierre, 9 Temmuz'da Versailles'da krala bu askeri birlik harekâtı konusunda kaygılarını dile getirmek için seçilen yirmi dört vekilden biriydi.[9] Ama sonunda Kurucu Meclis, asker zoruyla dağıtılmaktan ancak, ekmek fiyatının artmasından öfkelenen ve Meclis'in askeri tehdit altında olduğundan emin binlerce Parisli işçinin şiddetli ayaklanması sayesinde kurtuldu. İşçilerin ayaklanmasını teşvik edenler arasında, Robespierre'in eski okul arkadaşları Desmoulins ve Fréron da vardı. İşçilerin 14 Temmuz'daki asıl hedefi, yedek silah ve barut stoklarının olduğu bilinen, *faubourg* St-Antoine'daki Bastille kalesiydi; ayrıca burası monarşinin keyfi otoritesinin korkunç bir sembolüydü. Kale komutanının, birliklerine kaleyi kuşatan kalabalığa ateş açmalarını emretmesiyle yaklaşık yüz Parisli öldü. Bastille'in ele geçirilmesi, Paris'in emekçi halkının bunun kendilerinin de davası olduğunu gösteren başarılı bir direnişinin işaretiydi ve hem krallıkta hem de tüm Avrupa'da heyecan dalgalarının yayılmasına yol açtı.

Bastille saldırısından bir hafta sonra Robespierre, Antoine Buissart'a uzun bir mektup daha gönderdi ve bu isyanın anlamını sınırsız bir coşkuyla anlattı: "Halihazırdaki Devrim, değerli dostum, birkaç gün içinde bizi insanlık tarihinin görebileceği en büyük olayların tanığı kıldı."[10] Devrimin aristokrat düşmanlarının Kurucu Meclis'i ezmek için kuvvet kullanmaya karar vermiş olduğundan emindi. Askeri birlikleri Versailles ve Paris'in çevresine yığmanın anlamı buydu. Parislilerin tepkisi karşısında şaşıp kalmıştı: "Genel bir ayaklanma, her sınıftan yurttaşlardan oluşan 300.000 kişilik bir vatanseverler ordusu." Çatışmanın ardından, Bastille komutanı Marquis de Launay ve belediye başkanı Jacques de

Flesselles kanlı bir intikam hareketiyle öldürüldü. Robespierre bunu onların "cezası" kabul etti: "İlki, Bastille topçusuna halkın vekillerine ateş emri vermekten hükümlüdür ... öteki, sarayın en yüksek mensuplarıyla birlikte, halka karşı bu tertibe katılmaktan."

Robespierre ve diğer vekiller ayaklanma sırasında Versailles'daydı. Fakat XVI. Louis 17 Temmuz'da, kardeşi Kont D'Artois'nın kaçtığı haberinden kısa süre sonra Paris'e gitmeye karar verdiği zaman yüz Kurucu Meclis vekili tarafından iki yandan korundu ve Robespierre bu seçilmiş kişilerin arasındaydı. Launay ve Flesselles'in başına gelen şiddetli intikam karşısında hissetmiş olabileceği her türlü tereddüt, Bourbon ailesinin beyazını Paris'in kırmızı ve mavisiyle birleştiren ve kralla ulusun birliğini simgeleyen bir kokartı benimsemiş Louis'yi karşılayan Paris halkının "görkemli ve yüce görüntüsü" karşısında yok olup gitmişti. Robespierre'in "bu büyük olayın –kralın halka emanet edilişinin– görüntüsü, buna tanık olan herkesin yüreğine sonsuza dek silinmeyecek şekilde kazındı" yorumu, Meclis'in monarşi üzerindeki gücü konusunda giderek katılaştığının ifadesidir.

Robespierre'in bir hafta önceki şaşırtıcı olaylara tepkileri duyarlı ve sabırlıydı. Bunlar aklından hiç çıkmayacağı ispatlanan, kesin birtakım şeylere dayanıyordu. Özellikle de, Üçüncü Zümre vekillerinin, Meclis'in yorumlamak ve yerine getirmekle yükümlü olduğu halkın iradesini simgelediğine. 14 Temmuz'daki halk ayaklanması ve 17'sinde kentin Louis'ye gösterdiği karşılama Robespierre'e göre, halkın iradesinin Kurucu Meclis'in vatansever öğeleriyle birliğinin en saf tezahürleriydi. "Vatansever olmayan" soylu öğelerse tam tersine, halkın Meclisini ezmeyi planlamakta sarayla birlik halindeydi. Robespierre, memleketteki Buissart'a gönderdiği bir mektupta Charlotte'a, "değerli akrabanız Briois de Beaumez'e övgülerinizi iletin" diyordu, "gerçi kendisi iyi yurttaşların akrabası değil; düzenin seçimini desteklemek ve meslektaşlarının Halk Temsilcilerine katılmasını engellemek için elinden geleni yaptı ... ulusun yararı için, kötü yurttaşlar tanınmalıdır". Arras'ta 1788-89 kışındaki sert siyasi kamplaşmalar olduğu yerde duruyordu. Robespierre'in Rosati'den arkadaşı Charamond 26 Temmuz'da Dubois de Fosseux'a, "hilkat garibesi Robespierre'in birkaç hayranı ondan kız kardeşine bir mektup getirmiş," diye haber veriyordu, "Mektupta şöyle diyor: 'Kardeşim, sana son sözlerimi söyleyebilirim, iyiyim, en

büyük tehlikeden kurtulduk, kazanıyoruz, daha fazla bir şey söyleme-yeceğim'."[11]

Yer yer görülen toplu cinayet vakaları Bastille'in alınmasıyla kesilmemişti. 17 Temmuz'da St-Germain-en-Laye'de bir değirmenci katledildi; 18'inde Poissy'de bir çiftçi Meclis tarafından gönderilen vekillerin müdahalesiyle zar zor kurtarılabildi.[12] 20'sinde, Paris'in soylu vekillerinden Marquis de Lally-Tollendal, kargaşayla karşı karşıya kalan belediyelere, güvenilirliği kesin kişilerden bir milis gücü kurma yetkisi veren bir tebliğ yayınlanmasını önerdi. Robespierre hemen fırlayıp ayağa kalktı: "Ne oldu Paris'teki bu kargaşada? Genel bir özgürlük, biraz kan döküldü, birkaç kelle gitti tabii ama bunlar suçlu kişilerin kellesiydi... Ulus, özgürlüğünü bu ayaklanmayla kazandı."[13] Devrimci ayaklanmanın kargaşasında, halkı düşmanlardan kim koruyacak ve insanlar silahlarını ne zaman bırakacak soruları çok önemliydi. Robespierre, Mirabeau'nun yurttaşlardan oluşan milisler kurulması yolundaki güçlü çağrısını destekledi ama kendi teçhizatını temin edemeyecek kadar yoksul olanların bu "Ulusal Muhafızlar"dan dışlanmasına karşı çıktı.

Daha çok şiddet gelecekti. 22 Temmuz'da, 1776'dan beri Paris'in kraliyet valisi olan Louis Bertier de Sauvigny Paris'ten kaçmaya çalışırken yakalandı. O ve bakan olarak Necker'in yerine geçen kayınpederi Joseph Foulon dövülerek öldürüldü ve kesilen kafaları, Parislilerin 1788-89'da yaşadıkları uzun açlık dönemini daha da şiddetlendirmek için düzenlendiği varsayılan komplonun intikamı olarak Paris sokaklarında gezdirildi. Foulon'un ölümünden sonra Robespierre, Antoine Buissart'a yazdığı mektupta sadece, "M. Foulon dün halkın iradesiyle asıldı" dedi. Bu tür eylemlerin önüne ancak, 14 Temmuz'da insanların katledilmesi için komplolar düzenleyen suçlulardan derhal hesap sorulmasıyla geçilebilir, diyerek uyardı Meclis'i: "Halkı sakinleştirmek mi istiyorsunuz? Adaletin ve mantığın diliyle konuşun onlarla. Düşmanlarının kanunun intikamından kaçamayacağından ve nefret duygusunun yerini adalet duygusunun alacağından emin olmalarını sağlayın."[14]

Robespierre, Devrim'in neyi gerektireceğini bilenlerden biriydi. Bu, onun şiddeti ciddiye almadığı anlamına gelmez; can alma konusu onu dehşet içinde bırakırdı. Ama halkın bitmeyen baskılara karşı davasının adaletine öyle bir inancı vardı ki, uyguladıkları şiddet yüzünden özellikle nefret edilen bazı kişilerin intikam hedefi olmasını kabul etmeye

hazırdı. Hem gereksiz, hem de kanunsuz olan bu sert eylemleri karşılayacak yeni bir yönetim sistemi ancak Kurucu Meclis'in derhal halkın dertlerine yanıt vermek için harekete geçmesiyle yaratılabilirdi.

Devrim, adalet sisteminde ve iktidarın dilinde şiddetin varolduğu bir ülkede gerçekleşmişti. Picardy'li genç devrimci François-Noël Babeuf 1789'da şaka yollu, devrimcilerin şiddetinden *ancien régime** suçludur demişti: "Efendilerimiz güvenliğimizi sağlamak yerine bizi barbarlaştırdılar, çünkü kendileri öyleler."[15] Gerçekten, devrimciler sıklıkla, *ancien régime*'i her biçimiyle bir şiddet tiranlığı diye niteliyordu. Diğerleriyse 1789 Temmuz'unda Foulon'un ölümünden sonra vekil Antoine Barnave'ye atfedilen boşverci yaklaşımı paylaşıyordu; "Bu akıtılanlar hep saf kan değil mi?"[16] Ama Robespierre bu gerekçelere dayanarak 1789'un şiddetini haklı bulmuyor ya da mazur göstermiyordu. Klasik tarihi ve İngiliz tarihini yeterince biliyor, devrimci ayaklanmaların, doğaları gereği çok şiddet içerdiğini anlıyordu ve Meclis'i, şiddete başvurmayı gereksiz kılacak reformları başlatmaya teşvik ediyordu.

14 Temmuz'da Paris'te, benzeri hiç görülmemiş olayların haberleri geldikçe vekillerin duydukları şaşkınlık, korku ve endişe, kralın *fait accompli*'yi [oldubitti-ç.] kabul etmesiyle coşkuya dönmüştü: Dünya gerçekten, insan iradesiyle yeniden yaratılabilirdi.[17] Bunun farkına vardıkları sırada, bir taraftan da –kimi şok edici, kimi moral verici– başka birtakım olayların gergin haberleri sel gibi geliyordu Meclis'e: Yer yer çıkan feci ve sarsıcı intikam olayları, iktidarın kasabalarda ve köylerde halk tarafından ele geçirilmesi, yurttaşlık görevi ve yaratıcılığını gösteren eylemler.

Bastille'e saldırı haberi taşranın kavga, umut ve korkuyla çalkalanmasına yol açmıştı. 1788'deki tarım krizinin ardından çok sert bir kış gelmişti ve yeni mahsül olgunlaşırken, Zümreler Genel Meclisi'ne bağlanan umutların yanı sıra yaygın bir açlık vardı. Paris devriminin ardından soyluların, ürünleri yok edecek "eşkıyalar" tutarak intikam alacağı yolunda söylentiler –"Büyük Korku"– bütün taşrayı sardı. Robespierre ve diğer Artois vekilleri bölgelerindeki Büyük Korku'dan hemen haberdar olmuştu. Orada, 1787 ve Haziran 1789 arasında buğday fiyatı üç

* Eski rejim. Fransa'da I. François'nın (1515-1547) hükümdarlık dönemiyle başladığı kabul edilen ve Fransız Devrimi'ne kadar süren dönemi kapsayan siyasal, iktisadi ve toplumsal rejim-e.n.

katına çıkmıştı. Picardy'den çıkan bir Korku dalgası Artois'a yayıldı: *Affiches d'Artois,* 27 Temmuz gecesi, yeşil buğdayların biçildiği yolunda bir söylentinin yayıldığı haberini verdi.[18] Soyluların bu türden intikam eylemlerinin gerçekleşmediği görülünce, taşranın çoğu bölgesinde silahlı köylü milisler yiyecek stoklarına el koydu ya da senyörleri ve memurlarını derebeylik defterlerini vermeye zorladı.

Krallığın sosyal yapısı derebeylikten ve imtiyazlardan dokunmuş bir kumaş gibiydi: Vekillerin, derebeylik borç defterlerinin ele geçirilip yok edilmesinden ya da derebeylik paylarından doğan borçların yanı sıra kraliyet vergisinin ve kilise vergilerinin ödenmemesinden çıkaracağı anlam neydi? 4 Ağustos gecesi Meclis kürsüsüne çıkan soylular Büyük Korku'ya karşılık vermek için, imtiyazlarından vazgeçtiklerini ve derebeylik borçlarını sildiklerini bildirdiler.[19] Fakat ertesi hafta, doğrudan iptal edilen "kişisel hizmet yükümlülüğü" (örneğin toprak sahiplerinin fırınlar ve sıkma makineleri üzerindeki tekeli) ile köylülerin para vermekten vazgeçerlerse tazminat ödemesi gereken "mülkiyet hakkı"nı (özellikle hasat zamanı alınacak derebeylik payı) birbirinden ayırdılar. Bu ayrım, sonraki üç yıl boyunca devam eden köylü ayaklanmalarını fitilleyecekti.

4 Ağustos'un dehşetli atmosferinde, kendilerinin –ve başkalarının– imtiyazlarından vazgeçenler sadece tek tek ruhbanlar ve soylular değildi. Mart'ta, Artois'nın üç Zümresinin şikâyetinde, 1659 Pireneler Antlaşması'yla tanınan (tuz vergisinden muafiyet, kendi vergisini toplama hakkı, Artois vilayetinde yetkili bir Zümreler Meclisi gibi) birtakım ayrıcalıkların korunması ısrarla talep edilmişti. Şimdiyse, 4 Ağustos'un sonrasında, Artois'nın on altı vekilinin tümü, illerinin "ayrıcalık, hak ve istisnalarından" vazgeçtiklerini ilan ettiler.[20] Bu, kimlik değişiminin bir paradigmasıydı. Oysa dört ay önce, 20 Nisan'da yapılan Artois soyluları toplantısından, memleketlerinin farklılığını koruma kararlılığıyla dikkat çeken bir bildiri çıkmıştı: "Artois'nın krallıkla, bir bütünün parçası olarak değil, daha büyük bir bütünlüğün yanında komple bir varlık olarak birleştiğini düşünürsek, Artois Ulusu, Zümreler Genel Meclisi'ne ancak, eşit bir Devlet (*co-État*) olarak katılabilir." Temsilcilerin çoğu hâlâ seçmenleriyle yakın bağlarını korumaya dikkat ediyordu ama Robespierre'in, Artois'nın haklarının savunuculuğundan Fransız ulusunun temsilciliğine geçişi hızlı ve tamdı. Memleketindekilerin ona karşı tavırlarındaki kutuplaşmayı hızlandıracaktı bu.[21]

Daha sonra, 27 Ağustos'ta Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni oyladı. Bildirge'nin temeli, liberalizmin özünü oluşturan, "özgürlük, başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilme hakkını kapsar" teziydi. Bildirge, özgürce konuşma ve toplanma hakkını, din ve düşünce özgürlüğünü garanti ediyordu. Herkesin yasal statü yönünden eşit ve aynı kamusal sorumluluklara tabi olacağı bir ulus olacaktı bu: Bir kralın kulları yerine, bir ulusun yurttaşları olmaya çağrıydı. Ama bu Bildirge, hakların evrenselliğini ve yurttaşların eşitliğini ilan ediyorsa da, herkesin yasal olduğu kadar siyasal yönden de eşit olup olmayacağı muğlaktı ve yeteneklerini geliştirmek için gerekli eğitim ve zenginlikten yoksun kişilerin yeteneklerini geliştirecek olanakları nasıl sağlayacağı konusunda bir şey söylemiyordu.

Robespierre, Ağustos Kararnameleri ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi konusundaki tartışmalarda dikkat çekici bir rol oynamadı fakat ara sıra müdahalede bulunarak, kademeli vergilendirme, din ve basın özgürlüğü ve devlet görevlilerinin hesap verebilirliği konularında diretti.[22] Her vakada Robespierre'in tezi, temsil organı vasıtasıyla devletin, vergilendirme ya da bireysel özgürlüklerin sınırsız bir şekilde kullanılmasına çoğunluğun yararı için kısıtlama getirme gibi zorunluluklar koyma hakkıydı. Diğerleri tarafından kabul edildi. Dolayısıyla, Bildirge'nin iyimser ve evrensel diline karşın, vaat edilen hakların güvencesi tümüyle, "genel iradenin ifadesi" diye nitelenen yasaların sınırları dahilinde kullanılma koşuluna bağlı kılınmıştı. "Yasalar sadece topluma zararlı eylemleri yasaklayabilir"ken, Bildirge'de, bu özgürlükleri kullanmanın sınırlarını belirleme hakkı yasa koyucular için açık bırakılmıştı.[23]

Meclis'te, parlamento prosedürlerine pek alışık olmayan vekiller kendi aralarında konuşmakta ya da salonda dolaşmakta bir sakınca görmüyordu. Sesi gür olmayan ve şivesiyle bazen alay edilen Robespierre'in konuşması öyle çok kesiliyordu ki, en azından bir kez kürsüden inmek zorunda kaldı.[24] Alaycı basın için iyi bir malzeme olmasının yanı sıra, Mirabeau, Pétion, Barnave ve Peder Grégoire gibi kişilerle beraber anılan, aktif bir radikal olması nedeniyle de daha Eylül'ün başında hedef haline geldi. Örneğin Robespierre'le, Suzanne Forber adında "Arraslı bir kadın terzi" arasındaki uydurma bir "aşk mektubu" basının ilgisini çekmişti.[25] Ama Robespierre, daha önce hiç yaşanmamış bu fırsattan bir fark yaratmaya gayet açıkça kararlıydı ve soylular onu ne kadar

küçümserse küçümsesin ya da şivesiyle ve konuşmasıyla ne kadar dalga geçilirse geçilsin bunlar onu yıldıramazdı. İlk planda annesi, sonra teyzeleri ve başta Charlotte olmak üzere kız kardeşleri ile Arras ve Paris'teki hocaları bu genci çelikten bir karakterle donatmıştı. Otuz yıldır, bıyık altından gülenlere ve Peder Proyart gibi sofulara karşı dimdik durup dayanmış olağanüstü bir iradesi vardı.

Robespierre ünlenmeye başlamıştı ve Maliye Bakanı Jacques Necker tarafından yemeğe davet edildi. Yıllar sonra, Necker'in kızı, acı sözlü Germaine de Stäel, "onunla birçok kez babamın evinde sohbet etmiştim," diye hatırlıyordu, "onun sadece, çok aşırı demokratik prensipleri olan, Artois'lı bir avukat olarak tanındığı günlerdi. Yüz hatları kaba, cildi soluk, damarları yeşilimsiydi; en saçma fikirleri, kesin kanaat gibi görünen bir soğukkanlılıkla savunurdu." Başkalarıysa övücü konuşuyordu. Haziran'da, Grasse rahibi ve oranın Üçüncü Zümre vekili Boniface Mougins de Roquefort, Artois'daki tanıdıklarına şunları yazmıştı: Robespierre "çok iyi konuşuyor... hakkını vermek lazım; son derece şevkli ve bizi ulusal bir yenilenmeye götürecek prensiplerden hiç sapmıyor." Aynı şekilde, Charles-François Bouche adında, Aix'li bir Üçüncü Zümre temsilcisi, bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle diyordu: Robespierre'in "ruhu mükemmel, üstün, cesur ve vatansever... Eğer varsa, düşmanlarına acırım. İyi davranışıyla onları hüsrana uğratacak bir adam."[26]

Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni kabul eder etmez egemen halkın temsilcisi olarak Meclis'le kralın icra yetkisi arasındaki ilişkiler sorununa girişti. En önemli konu, kraliyetin Meclis kararlarını tasdiki meselesiydi. 11 Eylül'de, krala süreli bir veto hakkı veren ve arka arkaya iki Meclis toplantısında da kabul edilen kararın değişmemesini öngören bir teklif kabul edildi. Her türlü vetoya karşı olan Robespierre önemli bir konuşma yapmayı planlıyordu ama çabucak çıkan Meclis kararı yüzünden fırsat bulamadı; o da konuşmasını bastırmaya karar verdi.[27] Gerçekten çok önemli bir metindi, çünkü Robespierre süreli veto konusunun çok ötesine geçip, halk egemenliğin niteliği ve bunun ifadesi konusunda temel ilkelerini dile getiriyordu:

> Tüm insanlar, doğaları gereği kendilerini kendi iradeleriyle yönetebilir; dolayısıyla, siyasi bir kitle halinde birleşen insanlar, yani Ulus da aynı hakka sahiptir. Bu ortak irade, ya da yasama Gücü, bireylerin iradelerinden oluşur; her birey için olduğu gibi,

> her toplum için de, devrolunamaz, egemen ve bağımsız bir şeydir. Yasalar bu genel iradenin eylemlerinden başka bir şey değildir. Büyük bir Ulus'un, yasama gücünü bizzat kullanması fiziksel yönden mümkün olmadığından, bu yetkiyi, gücünü taşıyan temsilcilerine emanet eder.

Vekil arkadaşlarını dünya bizi seyrediyor diye uyarıyor ve yurttaşlarının siyasal özgürlükler için savaşta İngiliz komşuları kadar uzun bir deneyime sahip olmamasından endişeleniyordu. Fransızlar "boşvercilik"lerini ve "moral güçsüzlük"lerini nasıl üzerlerinden atıp da tüm Avrupa için bir model olma misyonunu yerine getirebilirdi? Bunun yanıtı, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde vücut bulan ilkelerin doğru yorumlanmasındaydı: "Bunlar adaletin, doğuştan kazanılan hakların prensipleridir ve insan elinden çıkma hiçbir yasayla değiştirilemez."[28]

Hem Ağustos Kararnameleri, hem de Bildirge Louis tarafından reddedildi. Zümreler Genel Meclisi'ni krallığın durumu hakkında kendisine tavsiyelerde bulunmak üzere toplantıya çağırmıştı. Kendisinin bir "Kurucu Meclis"in varlığını kabul etmesi, onun kararlarını da kabul etmesini gerektiren bir şey miydi? Meclis'in statüsü bir kez daha muallakta görülürken, birkaç ay önceki bereketli mahsule karşın yaşanan un sıkıntısından duyulan endişelerin körüklediği dedikodular Versailles ve Paris'te kol gezmeye başlamıştı. Bu kez inisiyatifi alan, Parisli pazarcı kadınlardı; kralın kararnameleri onaylayıp Paris'e dönmesi gerektiği kanısındaydılar; soyluların Paris'i açlıktan kırdırma komplosu bu şekilde bozulabilirdi.

5 Ekim'de binlerce kararlı kadının Versailles'a gelişi Robespierre'in kariyerinde bir dönüm noktasıydı, çünkü bunlardan bir heyet Meclis salonuna daldığında bizzat kürsüdeydi ve kendilerine, Paris'in yiyecek tedariki konusunda bir soruşturma açılması talimatıyla karşılık verildi. Ertesi gün Louis, kral ailesinin kadınlar ve Ulusal Muhafızlarla birlikte Paris'e dönmesi talebini kabul etmek zorunda kaldı. Kurucu Meclis de peşinden gitmeye karar verdi. Devrim güvenli ve sağlam görünüyordu ama bu hissiyat, kralın direnişinin sadece, saraydakilerin kötü etkisinden kaynaklandığı gibi bir uydurmaya bağlıydı.

Meclis 15 Ekim'de Versailles'daki oturumlarını kapattı ve 19'unda Paris'te yeniden açıldı; ilk önce başpiskoposun sarayında, sonra da Manège'de, yani XV. Louis'nin Tuileries bahçelerinin kuzey tarafındaki binicilik okulunda. Robespierre Marais'de, Rue Saintonge 30 numaradaki bir apartmanın üçüncü katına yerleşti. Her gün Kurucu Meclis'e

ya da Bröton Kulübü'ne kadar üç kilometre yürüyordu. Şimdi yine metropolde, alışık olduğu bir çevredeydi ve Paris'e taşınmanın avantajını Artois'nın köylü temsilcilerinden fiziksel olarak uzaklaşmak için kullanabilirdi. Versailles'dayken, aylarca yanında kalan kardeşi Augustin, Arras'a dönmüştü.

Meclis'in durumu kötüydü. Bir yandan çoğu vekil, kraliyet sarayından bir adım uzaklaşmış olmaktan ve çok önemli kararnamelerin kraliyet tarafından onaylanmasından ötürü rahatlamıştı; öte yandan, Meclis'in Paris halkının baskılarına tamamen açık halinden fena halde rahatsızdılar. 21 Ekim'de, malının bir kısmını stoklamakla suçlanan Denis François adında bir fırıncı linç edildi ve belediye binasının önündeki Place de Grève'de kafası kesildi. Barnave ve Mirabeau Paris Belediyesi'nin sıkıyönetim talebini destekleyen yönde konuştuktan sonra Robespierre sert bir karşılık verdi: "Efendiler, sorunun kaynağına varmak istiyorsak, almamız gereken başka birtakım önlemler var. Bu, insanların niçin aç kaldığını bulma meselesidir." Robespierre sıkıyönetime karşı çıkmada başarısız oldu ama Meclis'i, Tréguier Piskoposu'nun dağıttığı tehditkâr bir kilise mektubuna ve temel besin maddelerinin stoklanması söylentilerinde gayet açıkça görülen, Devrim'e karşı açık "komplo"ya dikkat etmeye zorladı: "Aslında, baktığınız her yerde birtakım insanların, Fransa'nın bize bu kadar pahalıya malolmuş özgürlüğünü henüz bebekken boğmaya kararlı olduğu görülüyor."[29] Yaşanan –ve devrimden başka bir şey olmayan– hadisenin muazzamlığından ürken ve yeni bir dünya yaratmanın sorumluluğuyla pençeleşen vekillerin, tatsız haberleri kötü niyetin, hatta değişim karşıtları tarafından girişilen bir komplonun kanıtı diye açıklama dürtüsüne karşı koyamamalarında şaşılacak bir şey yok. Robespierre de buna ilk inananlardan biriydi.

1789 Ağustos'unun zafer sarhoşluğu, yapılması gereken şeylerin boyutunun fark edilmesiyle yatışmıştı. Devrimcilerin yeni rejimin ilkeleri konusundaki bildirgesi kamusal yaşamın her yönden yeniden biçimlendirileceğini düşündürmüştü. Artık kullanılan adıyla *ancien régime* devrilmişti ama yerine ne konacaktı? Sonraki iki yılda vekiller kendilerini kamusal yaşamın her boyutunu yeniden oluşturma görevine verdiler. Fransa'nın yeniden yapılanması, Fransız yurttaşlarının, hangi sosyal ya da coğrafi kökenden gelirse gelsin eşit statüde olduğu yolunda bir inanca dayalıydı. Kamusal yaşamın her cephesinde –yönetimde, adalette, vergilendirmede,

silahlı kuvvetlerde, Kilise'de, poliste– lonca haklarına, atama ve hiyerarşiye dayalı bir sistemin yerini, yurttaşların eşitliğinden, hesap sorulabilirlikten ve halk egemenliğinden yana bir sistem aldı. *Ancien régime*'in kurumsal yapısının temel niteliği, iller arasında mevcut olan ve kraliyet atanmışlarından oluşan bir şebeke tarafından kontrol edilen olağanüstü farklılıktı. Şimdi bu tersine dönmüştü: Her düzeydeki memurlar seçimle gelecek ve çalıştıkları kurumlar her yerde tek tip olacaktı. Kurumsal altyapının esası, çoğu *ancien régime*'in kilise mıntıkasına dayanan kırk bir bin yeni "komün [bucak-e.]" olacak ve bunlar, kantonlardan [*canton*], ilçelerden [*arrondissement*] ve eski vilayetlerin yerini alacak seksen üç "il [*departement*]"den oluşan hiyerarşik ağın temelini oluşturacaktı.[30] Kraliyetin, aristokratların ve ruhbanların mahkemelerinden ve bunların bölgesel varyantlarından oluşan karışık bir sistemin yerini, özellikle daha kolay ulaşılır, insani ve eşitlikçi kılınan tek bir ulusal sistem aldı.

En önemli mesele olan siyasi meşruiyet konusu –halkın egemenliği nasıl ve kim tarafından ifade edilecek?– Robespierre'i vekillerin çoğunluğundan uzaklaştıracaktı. Robespierre, sağlıklı bir toplum ve siyaset konusundaki görüşünü, klasik dönemdeki cumhuriyetlerin yurttaşlık erdemleri konusundaki eğitiminden ve Rousseau'nun dolaysız katılım ve halkla temsilcileri arasındaki her ilişkide şeffaflık ideali konusundaki fikrinin kendi yorumundan almıştı. Sıradan halkı, yoksulluk ve cahilliklerinin ağır basmasına karşın, erdemlerin vücut bulmuş hali gibi görüyordu. Onların durumu insanların eylemleriyle düzeltilebilirdi ve düzeltilmeliydi –"tüm yasaların en birincisi, halkın refahıdır"– ve "genel irade"yi dile getirecek erdemli entelektüellerin rolü, çoğunluğun görüşüyle aynı olmak zorunda değildi.[31]

Büyük bir ülkeyi yönetmenin zorluğu Robespierre'i Rousseau'nun temsili hükümet eleştirisinden vazgeçmek zorunda bırakmıştı ama halkın tam egemenliği prensibinden her türlü sapmaya karşı muhalefeti, Meclis'i halkın iradesinin safında tutma yolunda Rousseaucu bir özlemden kaynaklanıyordu. Ekim sonunda Meclis, seçmenliği üç günlük ücret tutarında dolaysız vergi veren "aktif" yurttaşlarla sınırlayan ve dolayısıyla da yetişkin insanların üçte birini dışlayan tekliflere tanık oldu; bu aktif yurttaşlar, on günlük ücret tutarında vergi veren kişiler arasından "seçilmeye layık" olanları seçecek ve bunlar da vekillerini, *marc d'argent* (yaklaşık elli dört *livre*) tutarında vergi veren varlıklılar arasından seçe-

cekti. Robespierre, Peder Grégoire'ın, bunun zenginlerden oluşan yeni bir aristokrasinin çıkmasına yol açacağı ve her halükârda, Bildirge'yle bariz şekilde çelişeceği yolundaki eleştirisini destekledi: "Anayasa, egemenliğin halka, tek tek her kişiye verilmiş bir hak olduğunu söyler. Dolayısıyla her bireyin, kendisine hükmeden yasalara ve kendisine hükmeden kamu yönetimine katılma hakkı vardır. Aksi takdirde, herkesin eşit haklara sahip olduğu, herkesin birer yurttaş olduğu doğru değildir." Aynı görüşte sadece bir avuç vekil vardı. Ama Robespierre'in tavrı taşradaki siyasal topluluklar tarafından beğenildi ve kuzeydeki St-Malo'dan, güneydeki Perpignan'a kadar, krallığın bir ucundan ötekine her yerden kutlama mektupları aldı.[32]

Seçme hakkı konusundaki tartışma tüm şiddetiyle sürerken Robespierre, Yahudiler ve "güvenilmez" sayılan aktörler gibi, "insan olarak hak ettikleri kutsal haklarından" dışlananlarda doğacak ahlaki sonuçları vurgulamaya devam ediyordu. Kadınlardan söz etmedi. Aktörlere karşı "saçma sapan önyargıların" kaldırılmasıyla tiyatrolar "olumlu davranışın ve vatanseverliğin halk okulları" haline gelecekti. Aynı şekilde, Peder Grégoire'ın Yahudiler için eşitlik kampanyasını da destekledi: "Yahudiler hakkında sizlere, büyük ölçüde abartılı ve tarihsel gerçeklerle çelişen şeyler söylenmiştir. Yahudilerin kusurlarının kökleri sizin onları düşürdüğünüz aşağılanmadadır. Onlar, iyi olmakta yarar görürlerse iyi olacaktır..."[33] 1789'un sonunda Protestanlara, takip eden Ocak ayında da Bordeaux ve Avignon'un Sefarad Yahudilerine tam yurttaşlık hakkı verildi. Doğudaki Eskenazi Yahudileriyse, eşit bir statüye kavuşmak için 1791 Eylül'ünün sonuna kadar beklemek zorunda kalacaktı.

1789 sonunda Robespierre, 1790 başında yapılacak belediye seçimleri bağlamında, kuzeydoğu illeri Flanders, Hainaut, Cambrésis ve Artois halkına hitaben bir konuşma hazırladı. Anayasa'nın tamamen onun istediği gibi olması pek olası değilse de, en azından Haklar Bildirgesi'ndeki prensiplerin bir sonucu olan gelişmeyi vurguladı:

1. Toplumun amacı herkesin mutluluğudur.
2. Bütün insanlar özgür ve eşit haklarla doğar ve bu hiçbir zaman değişemez.
3. Egemenlik ilkesi ulustadır; bütün yetkiler ondan gelir ve sadece ondan gelebilir.[34]

Robespierre'in en önemli tedirginliği, gerçek bir demokrasinin ancak erdemli yurttaşlarla sürdürülebileceği konusundaydı. Meclis'in rolü, "yurttaşlarımızın ruhunu ... bu büyük ve muhteşem devrimin gerektirdiği ideal ve duyguların düzeyine yükseltmek" olmalıydı. Halkın temsilcilerinden oluşan bir kurul, adaletli yasaları yürürlüğe koymayı ve temelden erdemli bir toplum yaratmayı başarıncaya kadar hiçbir hükümet halkın baskılara karşı direnme hakkını yok edemezdi: "Devrimlerin ilerleyişi, oturmuş bir yapının huzurlu haline hükmeden kurallara tabi değildir." Halkın tavrıyla erdemli tavır arasında –ister istemez– bir uçurum varsa, kötü güçlerin, sadece yüzyıllardır süregelmiş önyargılardan ve baskılardan ötürü değil, bu kez komplolardan ötürü de suçlanacağı gayet açıktı.[35]

Robespierre'in inatla Bildirge'deki prensiplere başvurması, bir uzlaşma ve istikrar için sabırsızlananları sinirlendirmeye başlamıştı. 8 Ekim'de, kararnamelerin onaylanmasında kullanılan ("isteğimiz budur" gibi) eski monarşik cümlelerin yerini şunun almasını teklif etmişti: "Tanrı'nın inayetiyle ve Ulusun İradesiyle, Fransızların Kralı Louis'den, Fransız İmparatorluğu'nun bütün yurttaşlarına: Halk, bu yasa senin temsilcilerin tarafından yapıldı ve biz kraliyet mührüyle onadık." Bir gürültü koptu ve bir vekil, Robespierre'in bunu adeta şarkı söyler gibi okuyuşuna "Biz burada ilahi söylenmesini istemiyoruz!" diye bağırarak karşılık verdi. Ama Robespierre'in azimli ve kararlı olduğu belliydi. Gerçekten, Zümreler Genel Meclisi'ne Artois vekilleri listesinin altlarında bir yerden seçilmiş bu genç, 1789'da tam otuz sekiz konuşma yaptı. Söylediklerinin dinlenmesini sağlamak için sadece güçlü ciğerler değil, konuşma hakkını savunmak için gürültü-patırtının karşısında diretmek de şarttı.[36]

Kırılgan tabiatı eleştirilerden sık sık zarar gördü. Tam basın özgürlüğünü kullanan bir sürü yeni gazete vardı. Kralcı gazetelerden *Actes de Apôtres* Kasım'da Robespierre hakkında gayet uzun ve taraflı bir portre yayımladı. Büyük olasılıkla, eski sınıf arkadaşı François Suleau'nun kaleminden çıkmış bu makalede, memleketindeyken, özellikle de paratoner davasında kazandığı şöhretle alay ediliyor ve "aristocrassique" diye telaffuzuyla dalga geçilerek aslında köylü olduğu ima ediliyordu. Okuyuculara, "Mirabeau Provence'ın aleviyse, Robespierre ancak Arras'ın mumudur" deniyordu. Bu lafta büyük olasılıkla, Arras'taki Pe-

tit Marché'ta bulunan Chapelle de la Ste-Chandelle'e* yönelik zekice bir çağrışım vardı. Ama diğerleri daha övücüydü; Senlis'in ruhban vekili Peder Poncelin de la Roche-Tilhac, Robespierre'i, "çok heyecanlanmadan iyi şeyler söyleyen" biri diye tanımlıyordu. Haziran'da, Kurucu Meclis'e desteğini ifade etmek için Artois'nın soylu vekili yazılı mazbatasını reddetmiş olan Charles de Lameth, "onun daima temel niteliği olan toplumun en talihsizlerinin çıkarlarını savunduğu cesaret ve şevk"i övüyordu.[37]

Robespierre 1789 Kasım'ının başında Antoine Buissart'a, o çok önemli yıl içinde yazdığı üçüncü uzun mektubunu gönderdi.[38] Bu mektup Robespierre'e, Devrim'in vardığı nokta konusunda düşüncelerini yansıtma fırsatı veriyordu. Kilise mallarının millileştirilmesinden ve aristokratik Parlamentoların yüksek mahkeme rolünün bitmesinden memnundu. "Feodal aristokrasi basbayağı yok edildi; en büyük suistimaller Ulusun temsilcilerinin dileğiyle yok oldu." Ama Robespierre merak ediyordu, "Özgür olacak mıyız? Sanırım bu soruyu sormaya hâlâ devam edebiliriz... Yeni Anayasada en azından, iyi yurttaşların sevinmesini önleyen bazı temel yanlışlar var gibi görünüyor bana." En önemlisi de, belediye kurullarının bile mülke dayanan oyla seçilmesi konusunda Kurucu Meclis'teki "aristokratik parti"nin verdiği tekliften kaynaklanan tedirginliğinin devam etmesiydi. Robespierre henüz Arras'ta bir avukatken bile, aristokrasinin dayanağını bir kastın şerefi gibi gayrimeşru iddialardan aldığını görmüştü; şimdiyse bu sınıfa karşı, Fransa'nın yeniden doğuşunun önündeki baş engel olarak içten öfkesini dile getiriyordu. Ve Arras'taki dostlarına, özellikle de Antoine ve Charlotte Buissart'a katılmadan önce daha yapılacak çok şey vardı: "Sanırım birkaç ay daha burada kalacağım."

* Kutsal Mum Kilisesi: Kilisenin adı, Hz. Meryem tarafından verildiğine inanılan mumla ilgili bir 12. yüzyıl rivayetine dayanmaktadır-e.n.

6. Bölüm

"Augeas Ahırlarını* Temizlemeye Kalkıştık" PARİS 1789-91

Robespierre, Antoine Buissart'a ancak 1790 Mart'ında tekrar yazabildi, mektup yazamadığı için bir kez daha özür diledi ve reform yapmanın Heraklesvari zorluğundan söz etti: "Yazamamamı mazur gösterecek olayların çokluğunu ve zorluğunu hayal bile edemezsiniz; ... Augeas ahırlarını temizlemeye kalkışan vatansever vekiller belki de insan gücünün ötesinde bir projeye girişti... Kalemimi, sizinle uzun bir sohbetten ziyade, hiç kuşku duymamanız gereken ebedi dostluğumu göstermek için aldım elime."[1]

Augeas ahırlarının bir bölümü, daha 1790 başında, 1789 yazındaki köylü ayaklanmasından kaynaklanan çözümlenmemiş sonuçlarla doluydu. Bu sorunların ilki, yani orman hakları ve kamu arazilerinin kullanımı, köylülerle toprak sahipleri arasında, kaynakların kontrolüyle ilgili olarak çok uzun zamandır süregelen mücadelelerin tam merkezindeydi. Mücadele tüm ülkede şiddetliydi fakat Artois ve Flanders'de özel bir boyutu vardı. 1669 tarihli kraliyet tebliği, senyörlere *triage* hakkı, yani ormanların ve kamu arazilerinin en fazla üçte birini sahiplenme ve halka kapama şeklinde cömert haklar tanımış, Artois Encümeni ise onları bu sınırlamadan da muaf kılmıştı. Robespierre'in ilk düşündüğü şey bu "gasp" olayıydı ve daha 1789 Mayıs'ında, kuzeydoğuda "toprak sahipleri tarafından işgal edilen kamu arazilerinin iadesi"ni talep eden bir yasa teklifi hazırlamıştı. Aralık ayında Meclis'in, tüm ülke çapında kırsal toplulukların bu meseleyi kendi başlarına çözmeye kalkıştıkların-

---

* : Daha ziyade manevi yönden büyük bir pislik anlamına gelen bu terim, mitolojide Herakles'in Kral Augeas'ın otuz yıl temizlenmemiş ahırlarını Alpheus nehrinin yatağını değiştirerek bir günde temizlemesine bir göndermedir -ç.n.

da gerçekleşen orman ve kamu arazisi işgallerini bastırma girişimlerine karşı bir tepki olarak bu konuya geri döndü.[2]

Konu öyle bir yankılandı ki tartışma genişleyip genel olarak tüm krallığı kapsadı. Sonunda, *triage* hakkını kaldıran bir kararname çıktı ama bundan sadece senyörlerin son otuz yılda gasp ettikleri topraklar etkilendi. Robespierre yine itiraz etti: "Bu gaspçılar hak iddia ettikleri toprakları kullanmaya devam edecekler ve siz, yasaları geçmişe dönük işletmeme gibi gerçeklerden kopuk bir bahaneyle... [halkın] ellerinden alınmış haklarından yoksun bırakılarak mahvedilişini ve feodal imparatorluğun en nefret uyandıran anıtını geleceğe taşıyorsunuz." Bellekleri çok eskilere dayanan kırsal toplulukların, bu zaman sınırının dışında kalan iade taleplerinden vazgeçmeye niyeti yoktu. Ellerine fırsat geçince resmen kanunu çiğnediler: Örneğin, Arras'ın hemen kuzeyindeki Noyelles-sous-Lens'in en yoksul köylüleri (devlet memurlarının deyişiyle "Fransızca anlamayanlar") 1790 Haziran'ında kamu arazisini zaptedip bölüştüler.[3]

İkinci konu daha da ihtilaflıydı. Ağustos Kararnameleri, feodal sistemin "tümüyle kaldırıldığını" bildiren ve ses getiren demeçlerle duyurulmuşsa da, -hepsinden sıkıntılı bir mesele olarak- hasat zamanı ödenen derebeylik payına, kaybedilmesi halinde senyörlerin acısını kendi topluluklarından çıkaracağı düşünülen bir tür mülk muamelesi yapma kararı, kamu arazileri konusundaki tereddütten daha da kışkırtıcıydı. 9 Şubat 1790'da Peder Grégoire Meclis'e, güneydeki Quercy, Rouergue, Périgord ve Limousin'deki karışıklıkları ve Brötanya'nın bazı bölgelerinde silahlı köylü çetelerinin şatolara saldırdığını haber verdi. Jean-Denis Janjuinais'in, Brötanya'daki karışıklıkların Ağustos Kararnameleriyle çözümlenmemiş sorunlardan kaynaklandığını savunmasını Robespierre de destekledi ve bu işe karışanları "halk" değil "haydutlar" diye niteleyen soylularla girdiği tartışmada şu karşılığı verdi: "Unutmamalısınız ki bütün iktidarların ortadan kaldırıldığı, insanların kendilerini birdenbire, çok uzun zamandır çektikleri bir baskıdan kurtulmuş hissettiği bir zamanda yaşıyoruz... Çektikleri cefanın anısıyla çileden çıkan insanların müzmin suçlular olmadığını unutmayın." 20 Şubat'ta tartışma, Bröton vekil Isaac Le Chapelier'in hazırladığı, sorunlu bölgelerde sıkıyönetim ilan edilerek buralara birlikler sevk edilmesini öngören bir yasa tekli-

fi etrafında odaklandı. Robespierre yine ve boşuna konuşup, "Eğer," dedi, "Brötanya'da birkaç şato yakılmışsa", bunun nedeni sahiplerinin Devrim'in büyük düşmanları olmasıdır. Her halükârda, diye ekledi, Meclis, en dehşetli söylentileri yahut abartıları yayarak, memnuniyetsiz kişileri kışkırtan kasıtlı girişimlerin farkına varmalıdır. "Fransa kesinlikle iki parçaya bölündü: Halk ve aristokrasi. İkincisi ölüyor, fakat uzun süren can çekişmesi çırpınmasız olmayacaktır."[4]

20 Nisan'da sorun avlanma hakkına kaydı. Feodalizm Komisyonundan Philippe-Antoine Merlin de Douai, 4 Ağustos Kararnamelerinin, kendi topraklarında avlanma hakkını sadece toprak sahiplerine verdiği konusunda diretti. Fakat ülkenin her tarafında, mülkiyet haklarını dikkate almadan, av sahalarına büyük ölçüde zarar veriliyordu. Robespierre, av konusunda sınırsız özgürlüğü savunan birçok vekilden biriydi: "Benim görüşümce, avlanma mülkiyetten kaynaklanan bir hak değildir. Ülke kurtulur kurtulmaz, avlanmak, ayrım gözetmeksizin bütün yurttaşlara serbest olmalıdır. Her halükârda, vahşi hayvanlar ilk sakinlere aittir. Bu nedenle ben, tarımsal ürünleri ve halk güvenliğini koruyacak önlemler alındığı sürece, sınırsız av özgürlüğünü talep ediyorum."[5] Ondan gelen bu radikal öneri de öncekiler gibi Meclis'te gürültü-patırtıya yol açtı.

Robespierre, tanınmış vekillerin –örneğin Mirabeau, Barère, Camus, Malouet ve Sieyès'in– aksine, 1789'dan önce salonların parlak dünyasına takılmamıştı ve konuşmaları çoğu zaman sıkıcıydı yahut iyi hazırlanmamıştı. 1790 Temmuz'unda, Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanı Paul Jones'a karşılık vermeye çalışırken sürekli müdahaleler yüzünden konuşmasını bitiremedi. Robespierre, Meclis'in otuz çalışma komisyonundan hiçbirine dahil edilmedi –belki de kendisi girmek istememişti– ve çabucak, diğer üç taşralı avukat, Chartres'ten Jérôme Pétion, Évreux'tan François Buzot ve Châlons-sur-Marne'dan Pierre-Louis Prieur'le beraber en radikal azınlıktan biri olarak tanınır oldu. Fakat bu kişiler ondan farklı olarak en hararetli komisyon çalışmalarının içindeydi.[6]

Arras'taki seçmenleriyle ilişkileri lafını sakınmazlığı yüzünden sorunlu hale gelen Robespierre, merkezinin Rue St-Honoré'deki eski bir rahibe manastırında bulunması nedeniyle Paris'te Jakoben Kulübü olarak bilinen Anayasanın Dostları Derneği'nde kendini giderek daha rahat

hissediyordu.* 1789 Kasım'ından beri, daha sonra Meclis'te okumak üzere konuşma denemeleri yaptığı yer orasıydı. Bu Dernek onun gibi devletin sorunlarını tartışmak için üyelik aidatı vermeye hazır kişilerin toplandığı bir yerdi ve Robespierre için, Meclis'in "komplocular"ından ya da nutuklar atılan kahvehanelerin sert dünyasından daha hoştu. 1790 Ağustos'unda Derneğin taşrada, Arras dahil 152 şubesi vardı ve Robespierre'in kardeşi Augustin Arras şubesinin çok faal bir üyesiydi.

1790 Mart'ından başlayarak bir dönem Jakoben Kulübü'nün seçilmiş başkanı olan Robespierre, ulus çapında yazışmalar sürdürmek, yeni kurulan şubelere yazı yazmak zorundaydı. Bu teşvik mektuplarına sıklıkla, "insanların en kutsal haklarına ve halkın mutluluğunun baş ilkelerine adanmış" konuşmalarından birinin basılı nüshasını ekliyordu.[7] Bir taraftan da, ona "vatanseverliği henüz yeterince gelişmemiş" kişilere hitap ederken heyecanını kontrol etmede basiretli davranmasını öğütleyen, Artois'da Bomy mıntıka rahibi Charles Michaud gibi seçmenlerle, mesela kırsal bölgelerle ilgili yasaların durumu hakkında gayet ayrıntılı bir mektuplaşma sürdürüyordu. 19 Haziran 1790'da, Meclis'in babadan gelen soyluluğu ve unvanları kaldırmasından sonra imzası değişti. Soyadı "de Robespierre"in çok eski bir isim olmasına ve ne soyluluk statüsü ne de bir unvan taşımasına karşın Maximilien, bu öneki kullanmaktan vazgeçme zamanının geldiğine karar verdi; 27 Haziran'da Arras Anayasanın Dostları'na yazdığı mektup onun eski önekini kullandığı son örnektir.[8]

Devrimcilerin yeniden kurduğu şey sadece Fransa değildi. Daha başından beri Avrupa'nın, en göze batan örneği Yedi Yıl Savaşı'nda (1756-63) Kanada'nın yitirilmesi olan bir dizi aşağılanmaya maruz kalmış büyük gücünü yeniden yarattıklarının bilincindeydiler. Avrupa'nın en güçlü ülkesinin toplumsal ve siyasi temellerini yeniden attıklarını fark etmenin heyecanıyla birlikte daima, Fransa'nın uluslararası arenadaki prestijini düzeltmek isteği de vardı. Bunların ikisi aynı yeniden yaratım projesinin parçaları gibi görülüyordu. 1790'dan sonra da, sıklıkla bazı

* 13. yüzyılda kurulan Dominiken Tarikatının Paris'teki manastırı, St. Jacques Caddesi'nde, St. Jacques Kilisesi'nin bitişiğinde bulunuyordu. Bu ismin Latincesi Jacobus'tan hereketle tarikata Paris'te Jakobenler adı verilirdi. Devrimden sonra Anayasanın Dostları Derneği, Paris'te başka bir eski Dominiken manastırının yemekhanesinde toplansa da bu isim, biraz da küçümsemek amacıyla onlara teşmil edildi-e.n.

talepleri bulunan siyasi mülteci grupları Paris'te ve Arras çevresindeki kasabalarda toplandı; Brabant, Liège ve Brüksel'deki başarısız ayaklanmalardan kaçan mültecilerdi bunlar.[9]

Dış siyasetin en önemli konuları, savaş ya da barış ya da genel olarak dış siyaset hakkında verilecek kararların, yürütmenin başı olarak kralda mı kalacağı, yoksa Meclis'e mi geçeceğiydi. Mayıs'ta, Meclis'in kralın önerileri temelinde hareket edeceği yolunda, Mirabeau tarafından koparılan son ödün, Robespierre ve yakın müttefiki Pétion için bir zaferdi. Robespierre direngen bir şekilde, Fransa'nın toprak genişletmeyi amaçlayan savaşları sonsuza dek reddetmesini ve diğer ülkelerin bağımsızlığına yönelik, 1791 Anayasasında kesin bir şekilde belirtilen anlayışlara karşı bir eyleme asla girmemesini savundu.[10] Ama bu, halklarının özgür irade hakkından ötürü, Avignon ve Comtat-Venaissin'deki papalık toprakları gibi, ülke sınırlarının içindeki bölgelerin ilhakına engel değildi. Sonuç olarak, dedi Robespierre, "Ulus, ortak çıkarları gereği ortak bir hükümet ve yasalar altında birleşmiş insanlar topluluğudur."[11] Eğer onlar ya da Ren nehrinin öte yakasındaki başkaları yeni Fransa'nın bir parçası olmaya karar verirse, hükümdarlarını ilgilendiren bir konu değildir bu.

Ama silahlı kuvvetlerin, hem halk egemenliği yönünde devrimci faaliyetler ve bireysel hakların kullanımıyla uyumlu hale getirilip hem de Fransa'nın dünyadaki yerini yeniden almasını sağlayacak kadar güçlü olması nasıl sağlanacaktı? Silahlı kuvvetlerin, Devrim'in en önemli prensiplerinden, kamusal makamlara seçimle gelinmesi prensibinin dışında tutulmasını kabul etmek de vardı, fakat örneğin hâlâ askerleri memurlardan ayıran farklı türde cezaların mevcut olması Robespierre'e dert oluyordu. Bu mesele 1790 yazında, Nancy, Metz, Béthune ve diğer yerlerde çıkan asker ayaklanmalarından sonra patlak verdi. Ama Marquis de Bouillé, Nancy'deki Châteauvieux alayından otuz üç askeri isyandan ötürü işkence çarkında parçalatıp yahut astırıp, kırk birine hayat boyu kürek cezası verdiğinde, Meclis'te sadece Robespierre, Pétion ve diğer birkaç kişi karşı çıktı.[12] Büyük çoğunluk için sosyal düzen her şeyden önemliydi.

Meclis, monarşinin iflasını miras olarak devralmış ve halkın da vergi ödememesi yüzünden sorun şimdi daha da şiddetlenmişti. Bu krizi düzeltmek için birçok önleme başvuruldu. 1789 Kasım'ının başında *biens*

nationaux [kamusal mülk-e.] olarak millileştirilen muazzam genişlikteki kilise toprakları 1790 Kasım'ından itibaren açık artırmayla yerel burjuvalara ve varlıklı köylülere satıldı. Bu satışlar ayrıca, *assignat,* yani bir önceki Aralık ayında çıkan ve gerçek satınalma gücü hemen düşmeye başlayan kâğıt paranın basılışını desteklemek için de kullanıldı. Robespierre, *biens nationaux*'un satışını ve *assignat*'ı desteklerken, enflasyonun nedenini çok fazla kâğıt para basmaya değil, nefret dolu "stokçuların" (*accapareurs*) ve "spekülatörlerin" (*agioteurs*) çevirdiği dolaplara bağlıyordu.[13] Mali muafiyetler nihayet, 1791'in başından itibaren yürürlüğe giren, mülklerin tahmini değerine dayalı yeni bir vergilendirme sistemiyle son buldu.

Devrim 1790 ortalarına kadar, halk tarafından müthiş tutuluyordu: Kitlesel bir iyimserlik ve destek ortamında, kamusal yaşamda çok kapsamlı değişimler gerçekleşti. Bastille saldırısının ilk yıldönümünde yapılan Federasyon Festivalinde, Kilise'nin, monarşinin ve Devrim'in birliği kutlandı. Fakat iki gün önce Meclis bu birliği sarsacak bir reform kararı vermişti. Şikâyet defterlerinde bir kilise reformunun gerekliliği konusunda çok geniş bir fikir birliğinin varlığı nedeniyle Meclis, kilise topraklarını millileştirme, manastırda tefekkürü esas alan tarikatları kapatma ve Protestanlara, Yahudilere din özgürlüğü verme gücünü buldu. Ama ruhban sınıfının bu değişimlere karşı giderek artan muhalefeti nihayet, 12 Temmuz 1790'da kabul edilen Ruhban Sınıfı İçin Sivil Nizamname'de yoğunlaştı. Meclis'in reformları ulusu kutuplara bölüyordu. Rahiplerin birçoğu yeni maaş çizelgesi sayesinde maddi yönden avantaj sağlamıştı ve sadece üst düzey din görevlileri, piskoposların gelirlerinin dramatik bir şekilde düşmesine kızgındı. En ihtilaflı konuysa, gelecekte ruhban sınıfının nasıl atanacağıydı: Meclis, rahiplerin ve piskoposların seçim yoluyla gelmesini şart koşarak, Kilise'nin, ilahi otoritenin üst düzey din görevlileri yoluyla geçtiği hükmünü hiçe saymıştı.

Robespierre, rahipleri seçilmiş memurlar olarak gören Sivil Nizamname'ye destekte ön saflardaydı fakat öte yandan, artık maaşları vergilerden ödenen rahiplerin kamusal fonksiyonunu da destekliyordu. Onun sözlerinde, sayıları giderek artan bazı vekillerdeki ruhban sınıfına yönelik sertlik yoktu: Eski Birinci Zümre'deki eşitsizliklerle alay ediyor ve manastır yaşamıyla ilgili sıradan eleştiriler yapıyorsa da, "görevleri halkın ibadetini sağlamak ve sürdürmek olan devlet memurla-

rı" olarak gördüğü mıntıka rahiplerinin maaş artışını destekliyordu. Rahiplerin ruhban cüppesini sadece ayin yönetirken giymesini istiyordu.[14] Kilise'nin özerk olması yönünde hiçbir görüşe sıcak bakmıyordu. Angers'ten ruhban sınıfına mensup bir vekil, piskoposların kendi bölgelerinin din görevlilerinden oluşan kilise meclisi tarafından seçilmesi yönünde bir teklif sunduğunda Robespierre'in bu teklifin aleyhinde konuşması sürpriz değildi:

> Yani siz din görevlilerini yeniden, Devlet içinde bağımsız ve istisna bir siyasi varlık olarak yapılandıracaksınız; böyle bir varlığa tam da, akıl ve özgürlük adına yok ettiğimiz bir anda yeni bir hayat nefesi vereceksiniz. Din adamlarının imtiyazlı bir lonca olarak siyasi varlığının yarattığı korkunç fesatların ilk kapısını açmayı teklif ediyorsunuz. Beyler, dikkatli olun.

Robespierre bir konuda daha da radikaldi: Rahiplerin evlenme hakkını savunuyordu. Bu tavır, Arras'taki Augustin'den, dindar Artois'da kendisine karşı duyulan antipatiyi daha da azdıracağı yolunda gayet endişeli bir mesajın, öte yandan da, bunun dışındaki her yerden, hatta birçok dindar kişiden sel gibi desteğin gelmesine yol açtı.[15]

Birçoğu artık açıkça Devrim karşıtı olan alaycı gazeteler, Robespierre'i giderek daha çok hedef gösteriyordu. Eski sınıf arkadaşı François Suleau 1790'da *Actes des Apôtres*'in çok önemli bir yazarıydı ve sırf alay etmek için, Robespierre'in Ophélie Mondlen'e gençliğinde yazdığı aşk şiirini yeniden yayımladı. Arras'tan gelen iddialar peşini bırakmıyor, diğer bazıları onun "kamuoyunda" gayrimeşru çocuk olarak tanındığını yazıyordu. Paris'ten ruhban sınıfına mensup bir vekil, Peder de Montesquiou-Fezensac, uzun bir "Taşraya Mektup" yayımladı ve "Arras'ta sadece kendisini yetiştiren piskoposa karşı nankörlüğüyle tanınan küçük Robespierre" tarafından yönetilen "devrimci anarşi"yi lanetledi. Robespierre yanlış tarafta savaşan Don Kişot'a benzetiliyor ve "sinsi zehiriyle Fransa'yı bozan ... aklıselimi, uyumu, gerçeği yok eden" bir adam olarak kınanıyordu.[16]

Bu saldırılar vereceği zararı verdi. Robespierre Mayıs-Haziran arasında sadece zaman zaman Jakoben Kulübü'nde konuşuyordu ve belki de, 1789 Devrimi'nin özü diye nitelediği prensiplerin sık sık öne çıkan ve sözünü sakınmayan savunucusu olmanın getirdiği baskılardan yo-

rulmuştu. Bu durum, toplantı ve gösteri hakkını uzlaşmaz bir şekilde savunmuş birinin, 14 Haziran'da, Le Chapelier'in verdiği, ücretlilerin toplu pazarlık hakkını ciddi biçimde kısıtlayan yasa teklifi hakkındaki tartışmalar sırasında niçin konuşmadığını açıklayabilir.[17]

Çalışmanın ve tedirginliklerin stresinden yorulmuş, sinirli hale gelmişti. *Révolutions de France et de Brabant*'ın 7 Haziran 1790 tarihli nüshasında, editör, Maximilien'in eski dostu ve 1789'un kahramanı Camille Desmoulins, Mirabeau'nun barış ve savaş konusundaki başarılı yasa teklifinin Tuileries Bahçelerinde toplanmış yurttaş kalabalığının karşısında Robespierre tarafından eleştirildiği şeklinde yanlış bir haber verdi. Robespierre bu hataya gücendi ve Desmoulins'den resmi bir tekzip yayımlamasını istedi. Desmoulins, bu kadar küçük bir hatanın düzeltme yazısı gerektirmesine şaştı; dahası, Robespierre'in sert konuşma tarzından şaşkına dönmüştü: "Eski bir okul arkadaşını hiç olmazsa başını hafifçe eğerek selamla bari. Senden istediğim sadece prensiplerine sadık kalman, dostluğa sadık değilsen de."[18] Ama barışmışa benziyorlar: Birkaç ay sonra Robespierre, Pétion ve (*Patriote français*'in editörü) Jacques-Pierre Brissot'la birlikte, Camille Desmoulins ve Lucille Duplessis'in nikâhında şahitti. Nikâhlarını kıyan da, Louis-le-Grand'ın eski müdürü Peder Bérardier'di. Robespierre daha sonra Desmoulins'e, kendisinin Ulusal Muhafızlara yaptığı bir konuşmaya yer vermesi umuduyla yazdığı mektupta, "cazip Lucille'nin güzel gözleri de, güzel meziyetleri de, benim yaptıklarımı halka duyurmaktan kaçınman için mazeret oluşturmaz" diyerek takılmıştı; Desmoulins de gazetesinin bir sonraki sayısında bu konuşmayı vazifeşinas bir şekilde övdü.[19]

Robespierre'in Rue de Saintonge 30 numaradaki evi hayli mütevazıydı. Bunun nedenlerinden biri, belli ki Charlotte ve Augustin'e destek olmak için maaşının yarısını Arras'a göndermesiydi. 1790'da yedi ay onun sekreterliğini yapan oyun yazarı Pierre Villiers'in belirttiği bir hususta bu. Villiers ayrıca, yirmili yaşların ortasında, "mütevazı görünümlü" bir kadının ara sıra Robespierre'i ziyarete geldiğini iddia etmiş, "kadın onu bir idol gibi görüyordu," demişti, "ama Robespierre ona neredeyse kötü davranıyordu. Sık sık, onu eve kabul etmiyordu". Bunları on yıldan fazla bir zaman sonra yazan Villiers'in, abartmak ya da yalan söylemek için nedenleri bulunuyordu ve cinsel bir ilişki yakıştırması büyük olasılıkla palavraydı.[20]

Villiers, ona her gün, özellikle kadınlardan gelen mektupların şaşırtıcı derecede çokluğunu hatırlıyordu. Robespierre herhalde, hem hırslı hem de kırılgan ve mutluluğa muhtaç görünen erkeklerden hoşlanan kadınlara cazip geliyordu. Robespierre'in sakladığı mektupların birçoğu Marguerite Chalabre'den geliyordu. Kadın, Maximilien'den birkaç yaş büyüktü; bir markinin soyundan geldiğini söylüyordu.[21] Her neyse, kadın Devrim siyasetine büyük bir ilgi duyuyordu ve Robespierre'in katıksız bir hayranıydı. Israrlı övgülerde bulunuyor, onu davet ediyordu ve bir defaya mahsus olmamak üzere "beni şereflendirin Efendim," diyordu, "vatanseverlerle küçük bir akşam yemeğini kabul edin". Robespierre ona, Arras'taki hayranlarına yaptığı gibi, son konuşmalarından ya da gazete yazılarından birinin nüshasını göndererek karşılık vermişe benziyor.

Robespierre'in başka yeni dostları da vardı. 1790'da, Aisne bölgesi Ulusal Muhafızlarından, Louis-Antoine St-Just adında genç bir yarbay Robespierre'e, bir ricasını dikkate alması dileğiyle mektup yazdı. Mektup övgülerle doluydu ve "Despotizm ve komplo seliyle sarsılan ülkemize destek olan siz," diye başlıyordu söze, "Tanrı gibi, sadece mucizeleriyle tanıdığım siz". Mektuplar sayesinde dost oldular. Robespierre de St-Just gibi, Devrim'in ilerlemesine köstek olan "komplo"lardan fena halde rahatsızdı. Ulus, "halk" ve "aristokrat" düşmanlar arasında ikiye bölünmüştü sanki ve düşmanlardan bazıları, uzun süredir cehalet ve yoksulluğun baskısındaki kişileri kandırmakta resmen ustaydı ve yeniden doğuş yoluna engeller saçıyordu.[22]

Robespierre özellikle, vatansevermiş gibi görünen aristokratların gizli tehdidini teşhis etmesiyle çok ünlenmişti. Ocak 1790'da, Nancy vekili olan ve 1789 Ekim'inde *Journal de la ville* adlı gazetesini kullanarak Robespierre için "aşağılık ve iğrenç bir fesatçı" diyen Adrien Duquesnoy, onun Toulon donanma garnizonundaki bir olay hakkında konuşmasını, "M. de Robespierre her zamanki gibi, komplolardan, entrikalardan falan söz etti" diye yorumladı.[23] 1790 ortalarında Robespierre ve arkadaşlarına göre, Devrim karşıtlarının Devrim'i yıkmak için örgütlendikleri, diğerlerininse kararsız olduğu kesindi. 1789 sonbaharında ifade edilen birliğin çözülmesi, birçok "vatansever"in, muhalefet edenlerin önergelerini giderek daha çok sorgulamasına yol açmıştı.[24] Robespierre bu konuda yalnız değildi ve Jakobenler de komplolara diğerleri kadar eğilimliydi. Kralcılarsa kendilerine göre şunları suçluyor-

lardı: "Sol kanat ve Kilise'yle Monarşi'nin baş düşmanlarının korkunç meclisi; Yahudiler, Protestanlar, deistler." Devrim karşıtı alaycı basın 1790 boyunca Robespierre'i gözde bir hedef haline getirdi. Ona *Actes des Apôtres*'te toplam olarak kırk dört, *Petit Gautier*'de yetmiş beş ve *Sabots Jacobites*'de otuz iki saldırıda bulunuldu. Ekim ayında Versailles Bölge Mahkemesi'nin seçilmiş Başkanı olunca da, "bir sürü insanı asacak" bir "katil" diye nitelendi.[25]

Bastille saldırısının ve Ekim ayındaki olayların altında yatan şey, 1789'da Parislileri aç bırakarak pasif kalmaya zorlamayı hedefleyen bir "aristokrasi komplosu"nun varlığı konusundaki yaygın inanıştı ve devrimciler ne zaman kendi siyasetlerine muhalefet edenlere karşı tezler üretme ve şiddeti rasyonalize etme gereğini duysalar tekrar gündeme geliyordu. Bir sürü kanıt vardı. Louis'nin erkek kardeşi Kont d'Artois, 1789'da Devrim'den kaçtıktan sonra, doğu sınırının öte yakasında, Koblenz'de sürgünde bir saray ve ordu kurmuştu. Yüzlerce soylu ve ruhban vekilin Kurucu Meclis'i terk etmesi, bunların taşrada Meclis'in altını oymak için çalıştığı yolunda güçlü bir endişe yaratmış, soylu yüksek ruhbanların ve Papa'nın, rahiplerin yarısının Anayasa'ya bağlılık yeminini reddetmeye ikna edilmesindeki rolü de bundan aşağı kalmamıştı.

1789'dan önce sarayın ve dinsel siyasetin niteliği, çoğu kişinin, krala yanaşmanın gizli işler çeviren kişilerle hile veya komplolar gerektirdiğini varsaydığı, kişisel nüfuza, terfiye ve hiziplere dayalı bir siyasi kültür yaratmıştı.[26] Kurucu Meclis, yasalarca belirlenen ve korunan birey ve yurttaş haklarını güvenceye alan anayasal monarşik parlamenter sistem sayesinde bu *ancien régime* siyasi kültürünü kesip atmaya çalışıyordu. Ne var ki, "kral iyi fakat bakanları kötü" inancı 1789 Devrimi'nden daha dayanıklıydı ve Marie-Antoinette'e, kralın erkekliğini yok etti diye saldıranların öfkesinin altında bu yatıyordu. 1790 ortası itibariyle, muhaliflerin komplocu, hain ve düşman diye tanımlandığı devrimci –ve karşıdevrimci– nitelemelere dayalı bir söylem oluşmuştu.[27]

Özgürlük ve eşitlik idealleri daha başından beri, çıkar çevrelerinin pragmatik hesaplarıyla tehlikeye girmişti ve Robespierre için, Devrim düşmanlarının sinsice niyetlerinin çok kesin bir işaretiydi bu. 1789 ilkelerinin Karayip kolonilerinde geçerli kılınıp kılınmayacağı konusunda da benzer bir tereddüt kendini gösterdi. Koloni lobisiyle (Massiac Kulübü'yle), Şubat 1788'de Jacques-Pierre Brissot ve diğerleri tarafın-

dan kurulan Siyahların Dostları Derneği sert bir tartışmayla birbirine girdi. 1791'in ilk beş ayı boyunca süren bir dizi tartışmada, plantasyon sahiplerinin çıkarlarının egemen olduğu Koloniler Komisyonu, Kurucu Meclis'in Komisyon'dan geçmemiş koloni meselelerini görüşemeyeceğini savundu; sadece kölelik sorunundan değil, "derisi renkli özgür kişilerin" sorunlarından bile kaçınan bir ayak oyunuydu bu. Mayıs'ta Antoine Barnave, ticari çıkarların, donanmanın ve tarımın, devrimci prensiplerin kolonilere kabul ettirilmesinden önemli olduğunu vurguladı. Uzayan tartışmalar sırasında Robespierre, koloni lobisine karşı Grégoire ve Lanjuinais'i destekledi: "Derisi renkli özgür yurttaşları siyasi haklarından yoksun bırakmazsanız kolonilerinizi yitireceksiniz diyorlar size... Benim istediğimse, insanlığın en çok değer verdiği çıkarlardan, önemli sayıda yurttaşımızın kutsal haklarından ödün vermemektir..." Ertesi gün genişleyip kölelik sorununa taşan tartışmalar daha da bir alevlendi. Robespierre keskin itirazlar karşısında, "Eğer koloniciler bizi tehdit ederek çıkarlarına en uygun yasayı yapmaya zorlayacaksa kolonilere ölüm" diye bağırdı. Sonuçta 15 Mayıs'ta Meclis Jean-François Reubell'in değişiklik önergesini kabul etti ve kölelik sorununu bir kenara bırakarak, "özgür ana ve babadan doğan, derisi renkli kişileri" eşit yurttaş haline getirdi.[28]

Robespierre'in sözleriyle Meclis, "kolonilerde köleciliğe anayasal onay" vermişti. Robespierre bu noktada köleliğin hemen kaldırılmasını savunmuyordu ama Devrim'in buna göz yumduğunu düşündürebilecek bir karara karşıydı.[29] Derisi renkli özgür kişiler kadar, kölelerin haklarını da heyecanla savunması yüzünden, kraliyet yanlısı bir gazetecinin hedefi oldu ve sadece "kana susamış bir yenilikçi" değil, XV. Louis'yi katletmeye kalkışan (Arras'a yakın bir köyden ve Robespierre gibi Louis-le-Grand'da geçirdiği yıllarda mikrop kapmış) Robert Damiens'in yeğeni olduğu söylentisi herkesin diline düştü. Kölelik yanlısı bir broşürde Robespierre'in "ancak Arras'ın mumu" olduğu iğnelemesi tekrarlanıyor, kolonileri ve dolayısıyla Fransa'yı yok edecek bir İngiliz komplosunun ajanı olduğu yazıyordu.[30]

1791 baharında, vekiller Fransa'nın ilk Anayasasına 1789 ilkelerinin özünü vermeye çabalarken, Robespierre ise istikrar ve düzen adına taviz verilmesine karşı olanların baş avukatı kesildi. Devrim'in, Adrien Duport, Antoine Barnave ve genellikle aynı fikirde olduğu, Artois'lı liberal

soylu Charles de Lameth'ten oluşan "triumvira" liderliğinden temelli koptu. Meclis tarafından kaldırılmadıkça vekillerin dokunulmazlığı,[31] posta hizmetinin gizliliği, jüriyle yargılanma, basın özgürlüğü, idam cezasının kaldırılması gibi her konuda, ilk prensipleri inatla savundu. Halk düşmanlarının hakaretleri ve komploları yüzünden Devrim'in ilerlemesine –ve kendi sağlığına– hangi zararların gelebileceğini görürse görsün, bireysel hak ve özgürlüklerden ödün verilmemesi konusunda gayet katıydı.

1791 Şubat'ının başında Meclis, ceza kanununun yeniden düzenlenmesi konusunda, jüri yargılamasının tarzı gibi çok önemli ayrıntıları görüşüyordu. Robespierre bu yargılamalarda oybirliği prensibinde diretti –"toplum, mahkûmiyetlerin en yüksek ahlaki kesinliğe dayanmasını talep ediyor"– ve jüri seçimi için önerilen yöntemlerin yine, seçmenlik konusundaki vergiye dayalı sınıflandırmanın adaletsizliğini gösterdiğine dikkat çekti, "yurttaşlar böylece, bir şekilde, birinin kaderi yargılanmak, ötekininki yargılamak olan iki kategoriye bölünmüştür".[32]

Robespierre'in Devrim öncesinde, kadınların kraliyet akademilerine tam üye olabilmesi yolundaki desteği hiçbir zaman onların temel siyasi haklarını desteklemeye varmadı. Ama Nisan 1791'de Devrim, döneminin aile hukuku yönünden en önemli reformlarından biri olan, çocuklar arasında miras yönünden eşitlik getiren bir yasayı desteklemek için müdahalede bulundu. Uzayıp giden tartışmalar sırasında, en önemli prensibini ortaya koydu: "Eşitlik tüm iyiliklerin kaynağıdır; aşırı eşitsizlikse tüm kötülüklerin kaynağıdır." Normandiyalı ve güneyli vekiller aile servetinin dağıtımında babaların haklarını korumaya çalışırken ötekiler buna, hem yeni sosyal düzene temel oluşturan ahlakı, hem de eşitlik ilkesini tehdit eden "habis bir sosyal sistem" diye saldırıyordu. Bunların arasında Pétion ve Robespierre de vardı. Robespierre, ataerkil gücü, babalarla çocuklar arasındaki, "doğaya, özene, şefkate ve babalık erdemlerine" dayanması gereken ilişkilerin düşmanı diye kınadı. Ve bu tezi, "ölümünden sonra her bireyin serveti toplumun kamusal alanına geri dönmeli ... kamunun yararı eşitliktedir" demeye kadar vardırdı. Bu yorumu yine çoğunluğun öfkesinde kabarmaya yol açtı.[33]

1789 Devrimi basın özgürlüğünün üzerindeki tüm kısıtlamaları kaldırmış, zekice ve sık sık da gayet ateşli bir görüş ve röportaj selinin zincirlerinden boşalmasına yol açmıştı. 1791 başlarında Meclis'te, bazı ki-

şilerin belediye görevlilerine müdahale yetkisi verilmesini talep etmesine yol açan müstehcen ve küçük düşürücü görsellerin, gazete ve oyunların çoğalması konusunda giderek artan bir endişe vardı. Her ikisi de gözde birer hedef olmasına karşın, Robespierre'le Pétion, yayın yoluyla yapılan hakarete karşı kişisel tutum takınmanın, basın özgürlüğünü kısıtlamaktan daha tercih edilir bir şey olduğunda direttiler: "Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünden ayrılamaz: Bunların ikisi doğa kadar kutsaldır". Aynı şekilde Robespierre de "tiyatroların özgürlüğü hiçbir şeyle kısıtlanmamalı," diyordu, "Çoğunluğun yararı konusunda tek hakem kamuoyudur." Robespierre, "aristokratik" gazetelerin paketlerinin ya da mektuplarının yetkililer tarafından açılmasına olanak sağlanması yolundaki tekliflere, bunun bir gün "vatanseverlere" karşı da kullanılabilecek bir emsal olacağı gerekçesiyle, şiddetle ve başarılı bir şekilde karşı koydu. Kralcı basın bile onun tutarlılığını takdir etmek zorunda kaldı. Louis-le-Grand'ın eski felsefe hocası Peder Royou 1790'da *Ami du Roi* adlı bir gazete kurmuştu. Aşırı kralcı politikasına ve eski öğrencisini "baronun karanlık çığırtkanı" diyerek aşağılamış olmasına karşın Royou, Mayıs 1791'de sıcak bir övgüde bulunuyordu: "M. Robespierre'in hakkını yemeyelim... Halkın çıkarıyla yakından bağlı gördüğü bir davada hiçbir gizli hesap, hiçbir parti tutkusu, hiçbir kişisel düşünce onun şevkini kıramadı yahut azaltamadı ... ilkelerini çıkarlarının üzerinde tutar o."[34]

1791 Mayıs'ında Meclis, Lepeletier de St-Fargeau'nun Anayasa ve Ceza Hukuku Komisyonlarına sunduğu ceza yasası taslağı hakkında bir raporu görüşüyordu. Lepeletier, ölüm cezasının kalıp kalmayacağı konusunda bir ön karar alınmasını talep etti. Robespierre, hem haksız hem de yararsız bir şey olan ölüm cezasının kaldırılmasını sağlamak için klasik döneme has alegori stoklarına başvurdu: "Tiberius döneminde, Brutus'u övmek ölüm cezası verilebilecek bir suçtu. Caligula, heykelinin önünde giysilerini çıkaranları ölüme mahkûm etti. Diktatörlük vatana ihanet suçunu yaratınca, bağnazlık ve cehalet de, ancak kanla cezalandırılabilecek, Yüce Tanrı'ya hakaret suçunu yaratma fırsatını buldu."[35] Bunları söylemesi bir işe yaramadı. Fakat ölüm cezası gerektiren suçların kapsamı çok daraltıldı. 1789 Ekim'inde Meclis zaten diğer bir ölüm cezası karşıtının, Joseph Guillotin'in, ölüm cezasına başvurulacak talihsiz vakalarda basit ve daha az acı veren bir idam yönteminin kullanılması yönündeki teklifini kabul etmişti.

1791 ilkbaharında vekiller bitkindi ve Duport-Barnave-Lameth triumvirası ve müttefikleriyle, Lafayette destekçilerinin arasında, parlamentoda üstünlük sağlamak için süren şiddetli mücadelelerden ötürü giderek endişeleniyorlardı. Robespierre 16 Mayıs'ta, Kurucu Meclis üyelerinin bunun ardından gelecek Yasama Meclisi'ne yeniden seçilememesi tezini öne sürünce neredeyse bütün Meclis bunu hemen destekledi.[36]

Ulusal Kurucu Meclis'in işleri hem kapsamı hem de gerektirdiği enerji yönünden korkunçtu. Yurttaşlar arası bir kardeşlik ve bir ulusal birlik varsayımıyla desteklenecek yeni bir toplumsal düzenin temelleri atılıyordu. Kamusal yaşamın devrimci bir şekilde dönüştürülmesiydi bu.[37] Aynı zamanda Meclis bir ip üzerinde yürüyordu. Bir yandan, derebeylik payları konusunda ödün vererek, "pasif" yurttaşları siyasi süreçten dışlayarak ve liberal ekonomi uygulamalarıyla Devrim'in halk tabanını kendisinden soğutuyordu. Öte yandan da, statülerini, servetlerini ve ayrıcalıklarını kaybettikleri için öfkelenen ve birçok yerde, düş kırıklığına uğramış mıntıka rahipleri ve bunların cemaatleri tarafından desteklenen soyluların ve Kilise elitlerinin giderek artan düşmanlığını kazanıyordu. Mıntıka rahipleri görevlerine devam edebilmek için yurttaşlık yemini etmek zorundaydılar ve –kendini Devrim'e sadakatle, Tanrı'ya ve Papa'ya sadakat arasında kalmış hissedenler– bu zor seçimlerinde sıklıkla, cemaatin duygularının etkisinde kalıyorlardı. 1791 ortalarında iki ayrı Fransa çıkmıştı; güneydoğudan, Paris havzasından ve merkezin büyük kısmından oluşan reform yanlısı bölgeler ve bunun tersi görüşte batı ve güneybatı, kuzeyin ve doğunun büyük kısmı ve güney Massif Central.

Robespierre, derebeylik karşıtı yasalar ve dinsel reform konusundaki sürtüşmelerin, uzun zamandır süren Katolik-Protestan karşıtlığı yüzünden iyice kızıştığı güneyin patlamaya hazır halini gayet iyi biliyordu. Yılmadan sürdürdüğü mektuplaşmalar, Avignon ve Comtat-Venaissin'in Fransa'ya ilhakına verdiği destek ve tutarlılığı sayesinde, Marsilya, Aix, Avignon ve özellikle de, Mirabeau'nun 2 Nisan'da ölmesi üzerine güneyli "vatanseverlerin" onu yeni bir "koruyucu" gibi gördüğü Toulon'daki Jakobenlerin büyük desteğini kazanmıştı. Yine, Haziran başında Toulonlulara, "birkaç gün evden bile çıkmamı engelleyen aşırı bir iş yükünün getirdiği bir keyifsizlik dönemi yüzünden" kendilerine daha önce yazamadığını itiraf etti.[38]

Robespierre'in yüklendiği işlerin çokluğu yüzünden bozulan sağlığının diğer bir belirtisiydi bu. Ama yine de 11 Haziran 1791'de, iki gün önce haberi olmadan büyük bir oy çokluğuyla seçildiği Paris bölgesi Ceza Mahkemesi savcılığı görevini kabul etti. Sağcı basın şimdi onu Orleans dükünün seks âlemlerine katılmakla, maaşını fahişelere harcamakla ve daha başka şeylerle suçluyordu. Mahkeme'nin seçilmiş başkanı Adrien Duport, Robespierre'in seçilmesini protesto etmek için istifa etti ve Camille Desmoulins'den, *Révolutions de France et de Brabant*'ta çıkan sert ve paylayıcı bir karşılık aldı: "Robespierre'i, dürüstlüğün simgesi bir adamı reddettin mahkemende... Ona gösterilen evrensel itibarı ve kardeş toplumlar tarafından taçlandırıldığı büyük uygarlık ödüllerini bilmiyor olamazsın. Onun konuşmalarını ya da sadece orada bulunmasını bile Jakobenlerin tek vücut halinde büyük alkışlarla karşıladığını belki yüz kez gördün."[39]

12 Haziran'da Robespierre, Antoine Buissart'a, yine güçsüzlüğünden söz eden kısa ve dokunaklı bir mektup gönderdi: "Bu kadar uzun bir gürültü-patırtının ardından tam da dinlenmeye muhtaç olduğum bir zamanda, bu çok önemli görevin beni mahkûm edeceği çetin uğraşları görünce dehşetten başka bir şey hissetmiyorum... Ama çalkantılı bir kader beni çağırıyor. Peşinden gitmek zorundayım, ta ki vatanıma yapabileceğim son fedakârlığa kadar." Robespierre'in savcılığı kabul etme kararı Versailles mahkemesindeki hâkimlik görevinden istifa etmesi demekti. Oradaki dostlarına gönderdiği mektupta, Versailles'ın "benim zaman zaman keyfime bakabileceğim, kendimi çalışmalarıma ve büyük hakikatleri geliştirmeye verebileceğim huzurlu bir dinlenme yeri" olmasına rağmen, kendimi Paris'teki görevi kabul etmek zorunda hissettim diye yazdı. Arkadaşları gücenmişti ve Robespierre 20 Haziran 1791'de, kararını bizzat izah etmek için Versailles'daki Jakoben Kulübü'ne gitti.[40]

Aynı gece XVI. Louis Paris'ten kaçtı ve halka, Devrim'in gittiği yönü, özellikle de Kilise reformunu reddettiğini bildirdi. Ertesi günün akşamı doğu sınırına yakın bir yerde kimliği teşhis edildi ve Varennes köyünde tutuklandı. Kralın kaçma girişimi her şeyi değiştirdi ve komplo hikâyesine su götürmez bir kanıt eklendi. Bu noktadan itibaren devrimciler, Louis ve çevresindekilerin bir düşman istilasını kolaylaştırmak için komplolar kurduğundan emin oldular. Ama Meclis'in çoğunluğu yine de Louis'yi tahtta tutmayı düşünüyordu; bunun alternatifi kaos gibi görünüyordu.[41]

14 Temmuz'da Meclis'te çok ateşli bir tartışma patlak verdi ve Robespierre, "kralın dokunulmazlığı bir uydurmadır" diyerek Louis'nin tahttan indirilmesini savundu. Bu bir cumhuriyet çağrısı değildi: Ortaya çıkıp yeni bir despotizm dayatacak bir Cromwell göremiyorsa da, (Barnave, Duport ve Lameth "triumvira"sını kastederek) "özgür bir halka hiç uygun olmayacak kadar aktif ve güçlü" fraksiyonlardan endişeliydi. 1790'da Desmoulins, *Révolutions de France et de Brabant* gazetesinde Robespierre'e "[Kolejdeyken] Roma ve Atina liderlerine özlem duyduğumuz günler"i hatırlatmış ve onu yeni Fransa'da bir cumhuriyeti düşünmeye teşvik etmişti. Ama Robespierre de diğer birçok kişi gibi, antik şehir devletlerinin katılımcı demokrasisini büyük bir ulusta uygulanamayacak bir şey olarak görüyordu.[42]

1789'dan beri Paris'te bulunan, Jakoben Kulübü üyesi Alman Charles-Engelberg Oelsner, Marguerite Chalabre'nin evinde Robespierre'le birlikteyken, onun, hangi yönetim şeklini tercih ettiği sorusunu, "Lykurgos'unkini"* diye yanıtladığını iddia ediyordu. Robespierre öğrenciyken Plutarkhos'un küçük Sparta senatosu özetini okumuştu: "Geminin safrası gibi, her şeyi daima doğru bir dengede tutan merkezi bir ağırlık, yirmi sekiz kişi krala daima, demokrasiye karşı direnecek kadar sadık kalır, öte yandan da mutlakiyetçi bir monarşinin seçkinlerine karşı halkı destekler." Robespierre'in, temsilcilerin kendilerini halktan ayırdığı bir parlamenter sisteme karşı kuşkuları düşünülürse, "halk ahlaksızca kararlar verdiği takdirde" yol gösterecek küçük bir senato fikrinin cazibesine kapılmış olması muhtemeldir.[43]

Louis'nin krallık statüsü geçici olarak askıya alınmıştı ama Meclis, anayasal monarşiyi tehdit edecek her türlü huzursuzluğu bastırmaya kararlıydı. 17 Temmuz'da Champ de Mars'da, demokrat Cordeliers Kulübü tarafından, Louis'nin tahttan inmesini talep eden silahsız bir gösteri düzenlendi; grubun arasında, liderleri Georges Danton, Jean-Paul Marat ve Desmoulins de vardı. Bir yıl önce Federasyon Festivalinin kutlandığı "anavatan sunağı"nda da bir dilekçe imzalanacaktı. Ulusal Muhafız-

* Lykurgos (MÖ 8. yüzyıl), Antik Sparta şehrinin efsanevi sisteminin kurucusu. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı yönünde şüpheler vardır. Sparta'da hayatı üç erdem (eşitlik, askeri disiplin ve rahatlığa kapalı, sade ve zorlu bir hayat) çerçevesinde örgütleyen kurumları oluşturan ve devletin anayasasını bu yönde yapan kişi olduğu kabul edilir-e.n.

ların komutanı Lafayette göstericilerin dağıtılmasını emretti; muhafız askerleri göstericilerden muhtemelen ellisini öldürdü. Jakobenlerin bu dilekçeyi imzalamaktan vazgeçmiş olmasına karşın Robespierre, Champ de Mars'daki katliamın akşamı Jakoben Kulübü'ndeki genel protestoya katıldı: "Bu insanlar, temsilcilerine bir dilekçe verme haklarının olduğuna inanıyordu ve kanları anavatan sunağına döküldü."[44]

Champ de Mars'daki katliamın ardından öylesine ceza gerektiren bir atmosfer oluştu ki, Robespierre Jakoben Kulübü'nden Meclis'e bir mektup yazma gereği duydu. Bu mektupta, Jakobenlerin kendi dilekçelerinin geri çekildiğini vurguladı ve "sahte cumhuriyetçiliğin" kafası karışık ve "yıkıcı anlayışları"nı eleştirdi. Temmuz sonunda yayımladığı ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni hiçbir zaman "boş bir teori" gibi görmediğini vurguladığı *Adresse de Maximilien Robespierre aux Français* başlıklı bildirgesindeyse hiç o kadar edilgin değildi: "Ben o bildirgeyi, evrensel, değiştirilmez, daima kalıcı, tüm insanlığa uygulanmaya yönelik bir hukuki aksiyomlar bütünlüğü olarak kabul ettim." Bu, "halkın görkemi kendisini temsil edenlerin gözünde küçülmedikçe", Fransa'nın bir cumhuriyet mi yoksa monarşi mi olacağından daha önemliydi.[45]

Katliamın suçu, "hiçbir devrimde eksik olamayacak küçücük bir huzursuzluğu bile toplumun yıkılması, dünyanın devrilmesi gibi gören, insanların en alçağı ve ahlaksızları"ndaydı. Bunlar, Devrim'i her ne pahasına olursa olsun bitirmeye çalışanların en önde gelenleri, Barnave ve Lafayette gibi adamlardı. Fakat Kurucu Meclis üyelerinin çoğu, Devrim'in durumunu yeni Anayasa'da ifade edildiği gibi korumak istiyordu ve bunların 260'tan fazlası Jakoben Kulübü'nden ayrılıp, adını yine toplandığı eski bir manastırdan alan Feuillant'lara katıldı. Robespierre şimdi –otuzdan fazla vekilin bulunmadığı– küçük bir radikal azınlıkla kalmış ve Meclis'in tüm Artois'lı üyelerinden soyutlanmıştı.[46]

Champ de Mars'daki katliamdan sonra, Robespierre Jakoben Kulübü'ndeyken, Ulusal Muhafızlar'dan bazıları Fransa'daki bölünmelerden sorumlu gördükleri kişilere tehditler savurarak içeri daldı. Bu toplantıda, Jakoben arkadaşı Maurice Duplay onu korudu. Duplay varlıklı bir doğramacı ve marangozdu. Üç evi vardı ama Robespierre'e, kendisinin oturduğu, Rue St-Honoré 366 numaradaki, hem Meclis'e hem de Jakoben Kulübü'ne yakın konuta yerleşmesini teklif etmişti. Robespierre'den en az yirmi yaş büyük olan Maurice'le karısı Françoise'nın on dört

yaşında bir oğulları, bir yeğenleri ve üç kızları vardı. Yirmi yaşındaki en büyük kızın adı Éléonore'ydi ve lakabı, eski Roma'daki Cornelia Africana'ya bir göndermeyle Cornélie'ydi. Maximilien'le yakın dost oldular. Robespierre'in oturma-yatak odası, küçük bir avluya bakan iki katlı evin üst katındaydı ve Meclis'te ya da Jakoben Kulübü'nde olmadığında, zamanının neredeyse tamamını burada geçirmişe benziyor. Basit bir odaydı bu: Küçük bir masa, bir yatak, birkaç hasır sandalye, bir kitaplık. Komşularından biri de Marguerite Chalabre'ydi.[47]

Kurucu Meclis'in son aylarında Robespierre demokratik muhalefetin baş sözcüsü haline geldi. Nisan 1791'de, Mirabeau'nun Ste-Geneviève'ye defnedilen ilk kişi olmasını teklif eden oysa da, Mirabeau'nun ölümünden sonra, sanki onun kocaman varlığı bir yükmüş gibi, konuşmalarının mizacı değişti. Robespierre şimdi daha cüretli ve demokrasinin sözcüsü konumundan daha bir emindi. Devrim'in çok ileri gittiğini düşünenlerle, maddi refahlarında somut bir değişimin yokluğundan ötürü düş kırıklığına uğrayan kentli ve köylü halk kitlelerinin arasında giderek artan kutuplaşmadan sorumlu tuttuğu tavizcilere karşı hiç bitmeyen bir mücadele sürdürerek, 1789 ilkelerinin sesi olmakla şöhret kazanmıştı.

Aynen Arras'taki gibi, kişisel tavrı ve inatçılığı, karşılaştığı kişilerin kutuplaşmasına yol açıyordu. Britanyalı besteci ve siyaset yorumcusu William Augustus Miles memleketindeki bir arkadaşına yazdığı mektupta, her gece Jakoben Kulübü'nde Robespierre'i incelediğini yazıyordu: "Sakin, ölçülü ve kararlı. *Yüreği* cumhuriyetçilikte... Sert bir adam, ilkelerinde katı, sade, tavırları yapmacıktan uzak, giyiminde züppelik yok, ahlaksızlığın kesinlikle üzerinde, serveti küçümsüyor..." Dışlayıcı fısıltılara ve Duport'la Lameth'in kahkahalarına rağmen, diye bitiriyordu sözlerini Miles, "o gerçekten izlenmeye değer bir karakter; her saat, hedefine doğru gidiyor".[48] Aynı fikirdeki kişilerin arasında, kraliyet aile ressamı Adélaïde Labille-Guiard da vardı ve Robespierre'i, portrelerini Paris'teki salonunda sergileyeceği on dört vekilden biri olarak seçti. Sergi salonu Eylül'de açıldığında diğer portrelerden bazıları, ressamın kendisi gibi, Robespierre'in Feuillant'taki rakiplerine aitti.[49]

Ötekiler ondan nefret ediyor ve korkuyordu. Oelsner 1791 Ekim'ine doğru, Robespierre'in susmayı bilmediğini, ödün vermez biri ve Fransa'nın komşuları hakkında cahil olduğunu ama yine de bir tarikat lideri gibi konuştuğunu yazıyordu:

> Kendine ve halka âşık birinin heyecanıyla konuşuyor ve yüreğindekileri binlerce kez ortaya döktükten sonra sevgilisinin göğsünde bitkin düşüyor. Onu dinleyenleri saran sarhoşluğu tanımlamak zor. Elini bir sallaması, halkın neşesini düşmanlarının cenaze çanına dönüştürmeye yeter. İnsanlar Robespierre'in erdemlerine öyle bir inanmış, öylesine ondan yana koşullanmışlar ki, komşularının cebinden para çaldığını gözleriyle görseler inanmazlar.

Oelsner de, Germaine de Staël gibi, Robespierre'in toplumsal durumlardaki huzursuzluğunu kabalık olarak yorumluyordu: "Ondan daha dayanılmaz, daha küstah, daha suskun ya da daha sıkıcı birini tanımıyorum. Madame de Kéralio'nun evinde bir saat herkesten uzak durup iri bir köpekle oynadığını gördüm." Oelsner, eğer Robespierre "kanlı projelerini" sonuna kadar sürdürseydi, karşıtlarının kötü niyetleri konusundaki saplantısının "kana boğulmuş bir facia"dan başka bir şeyle sonlanmayacağından emindi.[50] Jakoben arkadaşlarından Dubois-Crancé bile hemen hemen aynı zamanlarda, onun uzlaşmazlığından korkuya kapılmıştı:

> ... kibirli ve kıskançtı ama dürüst ve namusluydu; onu en çok kötüleyenler bile asla, en ufak bir sapmayla suçlayamazdı... Rousseau'nun ahlaki idealleriyle beslenmiş bu adam, örnek aldığı kişiyi taklit edecek kadar cesurdu; onda da prensipler, gelenekler yönünden aynı katılık, evcilleşmemiş bir karakter, uzlaşmaz bir ruh, mağrur bir saflık, hatta suratsızlık vardı... Meclis sadece Robespierre'den ibaret olsaydı Fransa bugün belki de bir moloz yığınından başka bir şey olmayacaktı...[51]

Dubois-Crancé ayrıca Robespierre'i "*sans-culotte*'ların generali" diye tanımlıyordu. 1791'de, Paris'te işçilerin arasındaki aktif demokratlar için yaygın olarak kullanılan bu terim hem militan bir vatansever anlamında siyasi bir etiketti, hem de üst sınıfların dize kadar inen pantolon ve çorabını giymeyen adamlar için kullanılan sosyal bir tanımdı. 1791 Ağustos'unda Robespierre, Pétion ve diğerleri, Jakoben Kulübü'nün demokratlarıyla bu militanlar arasında yeni bir siyasal ittifak oluşturmuştu. Robespierre Ağustos'ta yaptığı iki konuşmayla bu ittifakı sağlamlaştırdı; 11'indeki ilkinde, "aktif" ve "pasif" yurttaşlar arasındaki ayrıma kesin bir saldırıda bulundu; 22'sindeki ikincisinde de yurttaşlık haklarını sosyal adalete bağladı. Yoksullar adına konuştu:

> Vücudumu örten kaba giysiler, altında mahrem ve huzurla yaşama hakkım olan basit bir dam, karımı ve çocuklarımı geçindirmek için kıt bir ücret ... bunların hepsi bir mülk, bir şato etmez ... ülkenin tüm servetini birkaç kişinin elinde toplayan bu aşırı eşitsizliğin kaynağı nedir? Kötü yasalar, kötü hükümet ve ahlaksız bir toplumun kusurları değil mi?[52]

5 Temmuz ve 27 Ağustos'ta, Avusturya Arşidükü II. Leopold ve Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm Kurucu Meclis'e, XVI. Louis ve kraliyet ailesinin güvenliği konusunda bir uyarıda bulunmuştu. Bu uyarıları önemsemek Meclis'in işine geldi ama bunun nedeni içteki düzendi. 14 Eylül'de XVI. Louis, Meclis'in 1789'dan beri yaptığı çalışmaları somutlaştıran Anayasa'yı resmen yürürlüğe koydu. Fransa, iktidarın, yürütmenin başı olan kral ve mülk sahipleriyle sınırlı seçmenler tarafından seçilmiş bir yasama meclisinin arasında bölüşüldüğü, anayasal bir monarşi olacaktı. Louis 30 Eylül'de Meclis'i kapatan fermanı imzaladığında yurttaş grupları Robespierre, Pétion ve Peder Grégoire'ı bekliyor, "Yaşasın temiz vekiller! Yaşasın Dürüst Adam!" diye bağırıyorlardı; "Dürüst Adam', Mayıs'tan itibaren Robespierre için kullanılan bir lakaptı. Louis-le-Grand'ın öğrencileri onlara üç renkli şeritlerle bağlanmış meşe yapraklarından taçlar sunarken "Yurttaşlık erdemlerinizin ve dürüstlüğünüzün armağanını kabul edin" dediler. Robespierre'in, arabasından atladığı kaydedilmiştir. "Yurttaşlar," diye bağırdı, "Ne yapıyorsunuz? Ne kadar aşağılayıcı bir hali benimsemişsiniz! Sizin için iki yıllık çalışmamın armağanı bu mu? Özgür bir halk olduğunuzu unuttunuz mu?" Robespierre sonra kadınlar tarafından durduruldu ve kadınlardan biri çocuğunu uzattı. "Hiç olmazsa," dedi kadın, "bu çocuğun sizi öpmesine bir izin verin". Ardından kadınlardan biri Robespierre'e hitaben bir konuşma yaptı:

> Ahlaksızlığın ortasında, gerçeğin sarsılmaz desteği olarak kaldınız; daima sağlam, daima dürüst, daima vicdanınızın peşinden gittiniz, insanlığın yararına bir felsefeyle yazılan anayasanın saflığını korumak için savaştınız... Bu halk adınızı çok büyük saygıyla anıyor; siz onun koruyucu meleği, umudu, tesellisisiniz.[53]

Böylece, 1789'da kıl payıyla seçilen ve doğal bir hatibin hiçbir fiziksel niteliğine sahip olmayan itici Artois vekili öyle bir popülerliğe ulaşmıştı ki, Kurucu Meclis'in 1791 Eylül'ündeki son toplantısından sonra

zafer koltuğuna oturtuldu. Robespierre'e yapılan bu tezahürat, onun iki yıldan fazla bir süre boyunca 1789'un ilkelerine kesin ve net bağlılığı ve *ancien régime*'in kişi ve uygulamalarıyla uzlaşmayı reddetmeyi kendinde somutlaştıran kişi olmasından dolayı kazandığı büyük saygıdan geliyordu. Kendi asabi mizacıyla başkalarının sık alay ya da küçümsemelerine karşı esneklik ve direnç göstermesi için ona cesaret veren en önemli unsur ise, tüm vekillerin onun misyonunu paylaşmadığı, tersine halkın bazı kesimlerini iktidardan dışlamak için tertiplere giriştiği ya da kişisel avantaj sağlamak için dümen çevirdiği yolunda, giderek artan kanıtlardı.[54]

Diğer vekiller bu popülerlik karşısında kıskançlıktan deliye dönmüştü. Bunlardan biri, Lyonlu Périsse du Luc, "Robespierre, Pétion ve Grégoire'dan oluşan bu saçma sapan trioya, Anayasa çalışmasına elini bile sürmemiş, herhangi bir konuda tek bir kararnameye, tek bir yasaya bile kaynaklık etmemiş bu alelade adamlara yağdırılan övgülerin, pohpohlamaların ve çelenklerin gülünçlüğüne" ateş püskürüyordu.[55] Birçoğu, Robespierre'in konu dışına çıkan uzun konuşmalarını sıkıcı, hatta sinir bozucu buluyordu ve sözünü kesip bunu söylüyorlardı. Fakat Arras'ta bir avukatken tarzını karakterize eden bariz kararlılık onun ısrarını zayıflatmak yerine daha da güçlendirdi. Konuşmaya devam ederdi. Dikkatle düzenlenmiş konuşmaları, Meclis'in oturumlarını haber yapan bir sürü gazetenin not tutan muhabirleri için mükemmeldi. Orada da, Jakoben Kulübü'ndeki gibi, fikir yönünden zıt olduğu kişilerle yüz yüze gelme ve eleştirileri sendelediğini belli etmeden hazmetme konusunda dikkate değer bir ustalık gösterdi. Toplamda, 276 konuşmayla ve söze girmeyle, Meclis'in en çok konuşan vekilleri sıralamasında yirminciydi; Camus 605, Mirabeau 439 kez konuşmuş, vekillerin üçte ikisiyse sadece bir yahut iki kez konuşmuştu. Mirabeau'nun, "bu adam çok ilerleyecek, söylediği her şeye inanıyor" dediği söyleniyordu. Sonuç olarak, Robespierre'in 1789'un öz ilkelerini dile getirdiği iddiası daha geniş çevrelerce benimsenir olmuştu.[56]

Kralın kaçışından ve birçok Jakoben'in ayrılıp Feuillant'lara katılmasından sonra Robespierre Jakoben Kulübü'nde neredeyse yalnız kalmıştı. Eski arkadaşları memleketlerine yazdıkları mektuplarında onu çekiştiriyorlar, Michel Maupetit onu gaddar ve hain, François Bouchette "berbat bir herif" diye niteliyordu. Ama birkaç ay sonra, Grégoire,

Bertrand Barère, Pierre-Louis Prieur, Sieyès, Rabaut St-Étienne ve bizzat Dubois-Crancé gibi önde gelen isimler yeniden katılacak, Jakobenlerin sayısı bir ihtimal sekiz yüze çıkacaktı. Kulüp'te Robespierre Devrim'in otantik sesi gibi görülür oldu. 1790'da Meclis'i kürsüsü gibi kullanmış, Kulüp'teki üç konuşmasına karşılık, orada altmış sekiz konuşma yapmıştı. 1791'deyse bunun tersine, Kurucu Meclis'in kapandığı Eylül ayına kadar tam yetmiş yedi konuşma yaptığı gibi, Jakoben arkadaşlarına da altmış üç kez hitap etti.[57]

Robespierre karizmatik biri değildi ve bu nedenle de, emsallerinde ve daha geniş halk kitlelerinde bu kadar kısa sürede bu kadar büyük hayranlık ya da nefret uyandırması daha da dikkate değer bir şeydi. Olağanüstü kararlılığıyla güçlü tezlerin bileşimi sayesinde yapmıştı bunu. Çocukluk ve okul çağı onda, güvensizliklerini ortadan kaldıran çok güçlü bir iradeyle beraber giden müthiş yoğun bir çalışma kapasitesi geliştirmişti. Devrim'in ana prensiplerini hiç yılmadan dile getirmesi ve bunlardan birinin de yoksulların yurttaşlık ve maddiyat yönünden düzeyinin yükseltilmesi olduğunda diretmesiyle hem sevgi hem de sövgü kazanmıştı. İki yıldan fazla bir süre sonra Arras'a ilk kez döndüğü gün eve alelacele getirdiği şey buydu.

7. Bölüm

"Çok Sayıda Acımasız Düşman" ARRAS 1791

Maximilien çok yolculuk yapmazdı. 1780'lerde Arras'ta avukatken, Lens üzerinden Carvin'e yaptığı hatırlanmaya değer kısa yolculuklarla ve Arras'a yakın kasabalardaki akraba ve müvekkillerini ziyaretlerle yetinmişti. Diğer illere gitmeye kalktığı ya da batıdaki denizi bir kez olsun gördüğü yolunda herhangi bir kanıt yoktur. Fakat Arras-Paris yolunu, 1770'lerde her yıl Louis-le-Grand Koleji'ne gidip gelirken yaptığı yolculuklardan ötürü gayet iyi biliyordu. Şimdi, 1791 Ekim'inde yeniden bu yola koyuluyor, otuz aydır ilk kez memleketine dönüyordu. Artois'a yaptığı bu yolculuk onun yaşamında bir dönüm noktası olacak, taşranın Devrim'e karşı tepkileri konusunda katı gerçeklerle karşılaşacak ve bu da sonunda, kendi geleceğinin önceliklerinden emin olmasını sağlayacaktı.

Robespierre Devrim'in başından beri, devrimci reformun izlemesi gereken yön konusundaki sorumluluğuyla, farklı nitelik ve ayrıcalıklara sahip bir vilayetin vekili rolü arasında kalmıştı. 1789'da, on altı Artois vekilinin tümü illerinin özel ayrıcalıklarının kaldırılması yönünde oy kullanmışsa da, en lafını sakınmazları olan Robespierre, bu yüzden konumunu, gelirini ve vergi avantajını yitirenlerin gözünde bunun tek sorumlusu gibi görülüyordu. Arras'tan, vilayetin çıkarlarını tehlikeye attığı yolunda suçlamalara maruz kalıyordu ve Kasım 1789'da *Affiches d'Artois*'da çıkan bir makaleye verdiği yanıtta kilise mülklerinin satılmasından yana olduğunu ve bunların "din için de Devlet için de yararlı olmadığı"nı belirtti. "Eski sömürüleri savunanlar"ın, "acımasız olduğu kadar olağandışı ve saçma hakaretlerden, her tür iftiradan oluşan bir selle" kendisini hedef haline getirmelerinden yakındı. Bu "hakaretlerden" biri de, Arras'taki bir avukattan Aralık ayında gelen öfkeli bir

mektuptu: "Evet, alçak herif, kuşkusuz ki bu Ağustos'ta, saygın insanların seninle beraber olmaktan utandığı Meclis'te kalacaksın. Bütün hukukçu arkadaşların senin bu kasabaya bir daha hiç ayak basamayacağına yemin ettiler; bütün kırsal bölge halkının seni görür görmez ezeceği konusunda uyarıda bulunuyorum."[1]

1789 sonunda Robespierre, 1790'ın başında belediye seçimlerinin yapılacağı bir ortamda, suçlamalara karşılık olarak "Belçika Halkına Hitaben" adlı bir yazı hazırlamıştı. "Belçika" terimini coğrafiden ziyade kültürel anlamda kullanmıştı çünkü Flanders, Hainaut, Cambrésis ve Artois halkına hitap ediyordu. Klasik tarih konusunda çok bilgili olduğundan, özellikle, sınırın ötesinde, Avusturya Felemenki'nde yer alan Brabant'taki Devrim'e destek bakımından, Kuzeybatı Fransa için eski "Gallia Belgica" terimini kullanması da tümüyle mantıklı gelebilirdi. Meclis'in o güne kadarki başarılarını vurguladı, bu başarıların arasında derebeylik sistemine vurduğu sert darbeler de vardı: "Bazı derebeylik hakları kaldırılsın, bazıları yumuşatılsın, bazılarından vazgeçilsin istediniz; Kurucu Meclis bu konudaki beklentilerinizin ötesine geçti; en haksız, insan haklarına en ters olanları hiçbir tazminat koşulu koymaksızın kaldırdı." Feodalizm konusundaki Ağustos Kararnameleri, serflik, ücretsiz çalışma ve avlanma imtiyazları gibi kişisel zorunlulukları ve hakları gerçekten, onun vurguladığı gibi kaldırmışsa da, Robespierre kırsal toplulukların ağır tazminatlar ödemesi gereken derebeylik payları konusunda pek o kadar açık sözlü değildi.[2]

Paris'teyken Robespierre, kardeşi Augustin ve eski dostu Antoine Buissart sayesinde Devrim'in Arras ve Artois'daki gidişatından gayet iyi haberdar olmuş ve sık sık, iktidar mevkilerindeki değişimin yetersizliğinden ötürü kaygılarını dile getirmişti. Robespierre daha 1789 Kasım'ında Buissart'a yazdığı mektupta, Arras'ta devrimci heyecanın yokluğunu bildiren haberlerden üzüntü duyduğunu itiraf etmişti: "Halk ne düşünüyor? Ne diyorlar? Artois'da yaptıkları nedir? Siz ne yapıyorsunuz?.. Şimdi sorumluluk kimlerde? Yakın bir zamanda bir vatanseverden, aristokrasinin inatçılığına lanet okuyan bir mektup aldım..."[3] Daha başından beri, iktidar Arras elitlerinin elinden çıkmamış, elitlerin arasında yer değiştirmişti. 1790 başındaki belediye seçimlerinde katılım "aktif" yurttaşların yaklaşık yüzde yirmi beşiyle sınırlı kalmıştı. Robespierre, 1789'daki kavgalarına karşın, Dubois de Fosseux'un kolayca,

halk tarafından seçilen ilk belediye başkanı olmasından memnundu, ama 1789'dan önce kenti yöneten birçok soylu ve tüccarın yeni belediye encümenine hâkim olmasından hiç hoşnut değildi.[4]

Artois'daki "vatansever"lerin enerjisinin çoğu, Arras'la St-Omer arasında, Ocak 1790'da, eski Artois vilayetine Picardy'nin Calais etrafındaki sahil kesiminin eklenmesiyle yaratılan yeni Pas-de-Calais ilinin merkezinin neresi olacağı konusundaki çekişmelere harcanıyordu. Sonunda Arras, 8 ilçesi, 86 kantonu ve 900 komünüyle yeni bölgenin merkezi olmuştu. Buna verilen ödünse, ilin piskoposluk merkezinin St-Omer olmasıydı: Arras'ta, bunun sonucunda katedral yönetim kurulunun ve tüm harcamalarının bitmesine karşı yüksek sesli protestolar görülmüştü. Devrimci reform eski Artois Konseyi'ni yok etmişti: Şimdi sadece bir ilçe mahkemesi kalacaktı. Daha önceki karmaşık adli teşkilatın iki yüz hâkim ve avukatı işsiz kalacak ya da bir iş bulmak için çabalayacaktı.[5]

Köylülerin kamu arazisi olduğunu iddia ettiği, senyörlerin yüzyıllardır yasadışı bir şekilde gasp ettiği toprakların ve ormanların statüsü hakkındaki yasa, Robespierre'in kendi yasa teklifi Meclis'ten geçtiği gün Buissart'a yazdığı mektupta belirttiği gibi, özellikle Artois'la ilgiliydi.[6] Ama kamu arazilerini geri almak isteyen ya da derebeylik paylarına karşılık olarak tazminat miktarına karşı çıkan kırsal topluluklara dayatılan kötü koşullar bu toplulukları tahrik etmekten başka bir işe yaramadığı gibi, eski toprak sahiplerini de düşman etmişti.

Robespierre'in gerek kırsal bölgelerle ilgili yasanın çıkarılmasına kişisel katkısı, gerekse 1790'da tekrar tekrar yaptığı, "aktif" yurttaşlar için gereken dolaysız vergi koşulları konusundaki eleştirileri yüzünden, memleketindeki memnuniyetsizler onu hedef haline getirdi. Aktif yurttaşlar onu, soylu vekil Briois de Beaumez'le sert bir tartışmaya çektiler. Beaumez, Robespierre'i Arras Akademisi günlerinden beri tanıyordu; ayrıca, Charlotte Buissart'ın da kuzeniydi. İki adam 1788-89 kışında Artois Zümreler Meclisi'nin ayrıcalıkları konusunda kıyasıya bir savaş vermiş ve buna Versailles ve Paris'te de devam etmişti. Robespierre, erkeklerin oy kullanma hakkı konusundaki tartışmalar sırasında 25 Ocak 1790'da yaptığı konuşmasını, "bütün Fransızlar, erdemleri ya da becerileri dışında hiçbir ayrıma tâbi tutulmaksızın tüm kamu görevlerine gelebilmelidir" gibi cüretli bir iddiayla bitirmişti. Eğer "aktif" ve "pasif" yurttaşlar arasındaki, dolaysız vergi katkısına dayanan ayrım

kabul edilecekse, dedi, bunun yaratacağı sonuç Artois'da, yani dolaysız vergilerin ağır dolaylı vergiler yanında düşük kaldığı, mali yönden nispeten ayrıcalıklı bir ilde bilhassa bir adaletsizlik olacaktır. Bu sözler Beaumez'e mükemmel bir fırsat sağladı. Kendisi gibi, Artois Konseyi'nin eski başkanlarından olan babasına yazdığı mektupta, Robespierre'in konuşmasından, Artois'lıların yeteri kadar dolaysız vergi vermediklerinin anlaşılacağını yazdı. Bir zamanlar kendisi gibi Rosati üyesi olan rakibi yargıç Foacier de Ruzé, Haziran'da yayımladığı ve Robespierre'in kardeşi Augustin'e göre Arras ve kırsal çevresinde çok dramatik bir etki yapmış olan "Bir Artois'lıdan, Hemşerilerine Mektup"la bir suçlamada bulundu. Maximilien'e, korkarım "halkın davasını kendi kanınla mühürleyeceksin," ve korkarım düşmanlarının arasında "seni bir yumrukta devirecek kadar mutsuz" kişiler var diyordu.

Robespierre, "M. de Beaumez'e (açık bir) mektup"la karşılık vermeye karar verdi. Mektup ayrıca, Artois'ın diğer yedi vekili tarafından da imzalanmıştı: Beşi Üçüncü Zümreden, ikisiyse sözü geçer iki soyluydu (Charles de Lameth ve Marquis de Croix). Robespierre, "aristokratların," kasten yalan bilgilerle, "yüzlerce bölgenin halkını meclislerden soğutma" tertiplerini vurguladı. Yeni bir "Artois Halkına Mektup"ta, tıpkı seçmenlerini savunduğu gibi, kendini de savunmak zorunda kalmasının nedenlerini açıkladı. Yine, "özgürlüğü doğar doğmaz boğma, Halkı gereksiz yere kışkırtma, onları gerçekten savunan kişiler hakkında kandırma" gibi feci bir "komployа" karışanları suçladı, " ... bana iftira atanların en cesurları, hepsinin saklandığı karanlıklardan çıksın..."[7] Bunların en kötüsü Beaumez'di, "kendisinin çıkar sağladığı tüm *ancien régime* suistimallerini çok ateşli bir şekilde savunduğu halde, ebediyen yok olduklarında bunları hatırlatmaktan kaçınacak kadar" uyanık biriydi. Robespierre'e gelince, "kibirle de, nüfuzla da, ayartmayla da uzlaşmayacak"tı: "Yurttaşlarına, hiçbir şey istemeden, kimseden bir şey beklemeden hizmet etmek" ona yeterdi.

Elbette, Arras'taki *Affiches d'Artois*'ın sahibi ve editörü Barbe-Thérèse Marchand'dan artık destek bekleyemezdi. Bir zamanlar bu kadının Maximilien ve Charlotte'la arası iyiydi ve 1789'daki kampanyasında Maximilien'e yardım etmiş ve muhtemelen de, Versailles'a giderken ona maddi destekte bulunmuştu. Dostlukları 1789'da hızla söndü, 1790 baharında kadın, Devrim radikalizminin amansız bir karşıtıydı.

Nisan 1790'da Charlotte, o kadınla hesaplaşarak eteklerindeki taşları dökmüştü ve kardeşine şöyle yazıyordu:

> Bozuştuk. Bütün iyi vatanseverlerin onun gazetesi hakkında düşündüğü şeyleri, senin ne düşündüğünü söyledim sonunda. Halk hakkında daima nefret uyandırıcı şeyler yazdığı için kınadım onu. Çok sinirlendi. Arras'ta aristokrat falan olmadığını, hepsinin vatanseverliğinden emin olduğunu, onun gazetesini aristokratik bulanların sadece kafası bozuk kişiler olduğunu söylüyor; bana bir yığın saçma sapan şey söyledi ve o günden beri de gazetesini bize göndermiyor artık.[8]

Evde kişisel sorunlar da vardı. Augustin 19 Haziran 1790'da Arras'tan Maximilien'e yazdığı mektupta pratik konuları dile getiriyordu: "Bu küçük evimize huzur da getirmek istiyorsan bize para göndermelisin. Gönderdiğin parayla Madame Nicolas'a kira ödendi ve geriye hemen hemen hiçbir şey kalmadı ... (17 Nisan'da ölen) Franklin için mateme başladık".[9] Augustin, ağabeyinin Beaumez'e yazdığı açık mektubun bütün tanınmış siyasi kulüplere dağıtıldığını bildiriyordu. Augustin'i gerçekten endişelendirense, Meclis'in kamu arazileri konusundaki 15 Mart kararnamesine karşın kırsal bölgede devam eden ve hafifleme belirtisi göstermeyen huzursuzluktu. Bir köy hakkında şunları yazıyordu:

> Köylüler kilise vergisi vermiyor, çünkü bazıları, toplayanların bunu hak etmediğini söylüyor... Bu köy halkının büyük çoğunluğu bataklık bölgeyi bölüşmek istiyor; tanıdığım bazı dürüst insanlar gelip bana bilgi verdiler, bu bölüşmenin zararlı olacağını ve bunun ancak bazı salaklar tarafından talep edildiğini söylüyorlar. Yalvarırım sana, bu belediye bölgesine huzur getir...

Bu gerginliklerin kaynağı, Meclis'in büyük toprak sahibi derebeyleri yatıştırma girişimleri yüzünden, kamu arazilerinin sahipliği ve feodal borçların tümüyle kaldırılması konusunda ödün vermek zorunda kaldığı kırsal bölgenin çözülmemiş sorunlarıydı. Eylül 1790'da Pas-de-Calais il yönetiminin başkanı Dubois de Fosseux her komüne, örneğin kırsal topluluklarla eski toprak sahipleri arasındaki kamu arazileriyle ilgili can sıkıcı sorun ve diğer yasal konular hakkında bilgi toplamayı amaçlayan ve elli dokuz sorudan oluşan çok ayrıntılı birer sirküler gönderdi. 941 komünün 772'sinden gelen yanıtlar gerginliklerin boyutunu gösteriyor-

du. Senyörlerin buğday değirmenlerindeki tekeli artık ortadan kaldırılmışsa da, örneğin kamu arazileri, özellikle, 1790 Mart'ında çıkarılan yasalara rağmen, bir sorun olarak duruyordu.[10]

Robespierre'in 1790 başlarında kırsal kesimin kolektif haklarını desteklemek için yaptığı müdahaleler Artois köylerinin çoğunluğunun görüşüyle gayet uyumluydu. Fakat Artois kırsal toplumu, büyük topraklar kiralamış çiftçilerden –bunların dördü vekil olarak Versailles'da Robespierre'in yakın dostuydu– ve bunların çevresine yığılmış, küçük toprak sahipleri ve işçilerden bir kütleyle farklı bir sosyal yapı gösteriyordu. Robespierre'in bütün erkeklere oy hakkı kampanyası, ister istemez, sınırlı oy hakkından ve belediyelerdeki büyük etkileri sayesinde 1789-90'daki ilk yaygın ayaklanmalardan sonra yöredeki güçlerinin artmasından gayet memnun olan varlıklı "fermocratie" ile –muhtemelen, kırsal nüfusun yüzde beşiyle– Robespierre'in arasını açmıştı. 1790'dan sonra kırsal kesimin sorunlarına pek eskisi kadar doğrudan karışmaz olması, Robespierre'in kırsal kitleleri esasen homojen gibi gördüğü düşünülecek olursa, bu farklı çıkarları hesaba katacak bir kırsal politika dili bulamamasını yansıtıyor olabilir.[11]

Arras çevresindeki kırsal kesimde huzursuzluğun devam etmesine karşın, Devrim'in geleceği konusunda hâlâ bir iyimserlik vardı. 3 Haziran 1790'da, kasabanın büyük meydanı Grand Marché'de yapılan bir festivalde komşu Somme Bölgesinin Ulusal Muhafızları Pas-de-Calais muhafızlarıyla bir araya gelmişti. Arras'ta yerleşik Ulusal Muhafızlar ve askerler Anavatan sunağının etrafında, belediye başkanıyla piskopos Louis de Conzié'nin huzurunda toplandı. Dubois de Fosseux coşturucu bir konuşma yaptı ve kardeşlik, barış ve "sadece erdemlilerin yaşayabileceği mutluluk" gibi yeni değerleri yüceltti. Hazırda bulunanlar bir yemin etti ve *Te Deum* söylendi. Altı hafta sonra, Bastille'in alınışının birinci yıldönümünde Arras'taki Federasyon Festivalinin görkemi, Devrim'i her zaman lafını sakınmadan eleştirmiş Conzié'yi bile, yerel yetkililere "din sizin şahsınızda değerli çocuklarını görüyor" dedirtecek kadar etkiledi.[12]

Ama Federasyon Festivalinden iki gün önce, 12 Temmuz 1790'da Kurucu Meclis, Ruhban Sınıfı İçin Sivil Nizamname'yi kabul etmişti. 2 Kasım 1789'da kilise mülklerinin millileştirilmesinin üzerine bir de bu karar, güçlü ruhban kurumunun dünyevi ve dinsel organizasyonunu devirdi ve sofu Katolik bölgede dramatik bir etki yaptı. Bölge, kilise-

nin varlıklı burjuvalar ve soylular tarafından hevesle satın alınan büyük miktarda servetinin satışıyla meşguldü ama alacakları ücret ya da yardımlar nedeniyle Kilise'ye bağımlı kişilerin hepsi çaresiz bırakılmıştı.

Ruhban Sınıfı İçin Sivil Nizamname'nin uygulanması ve piskoposluk bölgeleri organizasyonunun yeni yönetim bölgelerine göre düzenlenmesi, kamu hizmeti kurallarına göre tasarlanmıştı. Kentsel kilise mıntıkaları altı bin kişiye bir cemaat düşecek şekilde düzenlenecekti. Piskopos ve rahipler bütün aktif yurttaşlar tarafından, rahipler için en az beş, piskoposlar içinse on beş yıldır kilise görevi yapmış adaylar arasından seçilecekti. Maaşları devlet tarafından ödenen kamu görevlileri olarak ayrıca Anayasa'ya bağlılık yemini de etmeleri gerekiyordu. Pas-de-Calais'deki mıntıka rahiplerinden yemin edenler beşte birden azdı. Diğer birçoğuysa, Anayasa'ya sadece din dışı konularda bağlılıktan söz eden, şartlı bir yemin etmek için boşuna uğraşıyordu. Önceki on bir cemaat mıntıkasının kaldırılıp sadece dört tanesinin kaldığı Arras'ta sadece iki mıntıka rahibi yemin etti. Ülkenin her tarafındaki il merkezleri gibi Arras'ta da "yeminli" yahut "anayasal" ve "yeminsiz" yahut "itaatsiz" ruhbanlar arasında bir güç denemesi başladı. Öyle bir rahip kıtlığı vardı ki, ilk "anayasal" piskopos, eski mıntıka rahibi Pierre-Joseph Porion –Conzié artık göç etmişti– henüz on dokuz yaşındaki erkeklerin rahipliğe girişini hızlandırdı.[13]

Yeminli ve yeminsiz din görevlileri arasındaki ayrım, Robespierre'le Beaumez arasında açıkça ilan edilmiş, genel olarak Devrim'le ilgili kavgayı fena halde kızıştırdı. Robespierre'le ikisi 1791 Ağustos'unda Kurucu Meclis'te hâlâ oy hakkı meselesini tartışıyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi, Robespierre'in memleketiyle ilişkisi bozulmuştu ve bu durum, 1791 başında Arras ilçesine yaptığı, daha önceki ikametgâhının vergi mükellefleri listesinden "oturduğu yerden kesin olarak ayrıldığı" gerekçesiyle çıkarılmasını istediği bir dilekçeye yansıdı. Ama Robespierre ve vekil arkadaşlarının kampanyasında bazı başarılar vardı. Anayasanın Dostları Derneği, yani Paris Jakoben Kulübü'nün şubesi ilk başlarda siyaset yönünden ılımlı ve tereddütlüydü ama 1791'de, Robespierre'in müttefiklerinden (kardeşi Augustin, Martial Herman ve özellikle de Antoine Buissart'tan) oluşan bir ağ vasıtasıyla tüm Arras'a Jakoben Kulübü'nün ilke ve düşüncelerini yayan yerel bir güç haline geldi. 1791 ortasında üye sayısı yaklaşık üç yüze ulaşan Dernek, merkez olarak eski St-Étienne kilisesine taşındı. Robespierre, 1789'dan beri ilk kez memle-

ketine geri dönmeyi düşünmeye başladığında daha bir iyimserdi: Toplum artık "tüm sınıflardan *eski "saygın" kişilerin* aristokratik nüfuzuna" karşı çıkmaya başladığından beri halkın morali yükselmişti.[14]

Robespierre Arras'a gidişini, 1 Ekim'de 745 vekilin katılımıyla Paris'te açılacak Yasama Meclisi'nin ilk toplantısında bulunmak için ertelemiş olabilir. Hepsi de Meclis'e yeni girmiş vekiller arasında, Robespierre'in Akademi'de ve Rosati'de birlikte geçirdiği zamanlardan gayet iyi tanıdığı Lazare Carnot da vardı. Arras'tan, Madam Marchand'ın çok takdir ettiği genç ve muhafazakâr bir avukat, Sixte Deusy seçilmişti; Augustin seçimde kaybetmişti ama şimdi Arras'ın ve il yönetiminin savcısıydı.[15]

Yani Robespierre Paris'ten ayrıldığında karmaşık duygular içindeydi; kuşkusuz, otuz ay sonra ailesini ve dostlarını görmek için sabırsızlanıyordu ama karşısına çıkacak siyasi ve kişisel uyuşmazlıkların da gayet iyi farkındaydı. Onu karşılamak için hazırlık yapanlar Augustin, Charlotte, Buissartlar, Arras ilçesi sulh hâkimi Armand Guffroy ve Neuville-Vitasse köyünün Maximilien'le çabucak samimi olacak anayasal rahibi Joseph Lebon'du.[16] Charlotte'la on kişilik bir grup Arras'ın yirmi bir kilometre güneyindeki Bapaume'ye gidip onu karşıladılar ve şerefine verilen bir yemeğe katıldılar. Robespierre Bapaume'ye 14 Ekim'de, gergin bir anda geldi. İçlerinden bazıları 14 Temmuz 1789 gazisi olan Parisli bir Ulusal Muhafız alayı kendilerini orada, pis barınaklarda erzaksız halde bulmuştu ve buna, kraliyet ve soylu armalarını ateşte yakarak tepki verdiler. Ayın 15'inde, Robespierre Arras'a gitmek için yola çıkmadan önce Seine-et-Oise'den yeni muhafızlar geldi ve Robespierre'i destekleyen grupla birlikte yol boyunca iki yüz kişilik bir kalabalık oluştu.

Robespierre Arras'a varır varmaz, "aziz dostu" Maurice Duplay'a, memlekete dönüşünün gayet ayrıntılı bir haberini gönderdi ve "Madam Duplay'a, genç kızlarınıza ve küçük arkadaşıma", yani oğulları Jacques'a "sonsuz sevgilerimi iletin" diye hatırlattı.[17] Bapaume'de "güvenle limana girmiş"ti ve Ulusal Muhafızlar "Bapaumeli vatanseverlerle birlikte bana en kardeşçe sevgilerini dile getiren bir yurttaşlık çelengi" sunduklarında çok duygulandım diyordu. Ama belediye ve ilçe görevlileri onu hiçe saymıştı. Arras'ta da "halk beni tanımlayamayacağım ve her hatırladığımda duygulanacağım sevgi gösterileriyle karşıladı; hiçbir şeyi unutmadıklarını gösterdiler; beni karşılamak için kentten

bir sürü yurttaş gelmiş." Burada da, onun "aristokratlar" arasındaki –"Feuillant'lar" diye dışlanan– düşmanları belirgin bir şekilde, hiç ortada yoktu, ama kalabalıklar sokaklardan geçerken pencerelerini aydınlatarak desteklerini gösterecek kadar ihtiyatlı davrandılar.

Kırk yıl sonra Charlotte, iki yıldır ilk kez ağabeyine sarılmanın zevkini ve Maximilien ısrar edip arabadan indikten sonra sokaklardan yürüyerek geçerken Arras'taki tezahürat patlamasını hâlâ hatırlayacaktı. Ama Robespierre, kasabanın eski elitlerindeki ve onlara bağımlı ve destek olan birçok kişideki güvenikliğin ve düşmanlığın düzeyini hemen fark etti. Yerel gazete *Affiches d'Artois* Robespierre'in dönüşünü hiç önemsemedi ve küçümseyerek, Augustin ve Charlotte'la birlikte Bapaume'ye gidenlerin arasında, belediye tiyatrosunun eski bir yer göstericisi ve iki çamaşırcı kadın olduğunu yazdı. 18 Ekim'de verdiği haberde "M. de Robespierre nihayet geldi" dedi; "de" ekini yeniden koymalarının nedeni belki de Maximilien'in demokrat hassasiyetine diken batırmaktı: "Alkışlayarak karşılayan ve saygı gösterilerini kendisine Arras'a kadar eşlik etmeye kadar vardıran, Paris Ordusundan Bapaume'ye yerleştirilmiş otuz subayla birlikte gelmeseydi kasabaya girişini fark etmeyecektik." Robespierre'in memleketindeki halk karşılaması ertesi gün Madam Marchand'ın evinin önünde, Robespierre'e daha saygılı davranmasını talep eden bir gösteriye dönüştü. Kadın sert bir karşılık verdi: "Ben onlardan ara sıra gülmek için izin istiyorum, öyle çok insan ağlıyor ki!"[18]

Robespierre Arras'ta pek oyalanmadı. Birçok kişi tarafından karşılanışındaki heyecan, iyi tanıdığı hukuk ve ruhban çevrelerinden bazılarının verdiği sıkıntıyla sönmüştü.[19] Bir hafta sonra üç günlüğüne (23-25 Ekim arası), otuz iki kilometre kuzeydeki Béthune'ye gitti ve geçtiği Aix köyünde arabası çiçeklerle ve meşe dallarıyla süslendi; bir köylü kadının "bizim defne ağacımız yok," diye bağırdığı duyuldu, "ama meşe daha uzun yaşar". Béthune'de resmi görevlilerin tepkisi yine soğuktu –belediyeden ya da diğer kamu görevlilerinden hiç kimse karşılamaya gelmedi– ama halkın tezahüratı Arras'takinden bile coşkuluydu. Anayasanın Dostları Derneği'nin sekreteri, "Ya Özgürlük ya Ölüm" sloganlarıyla "kalplerimize çoktandır yerleşmiş adamın" ziyaretiyle ilgili bir kayıt düştü.[20] "Kadınlar ona yurttaşlık çelengini sunma şerefine gıpta etti; erkekler de onlara boyun eğdi. Robespierre, tevazusundan ötürü, çelengin başına takılmasını reddetti ve kalbinin üzerine koydu." Robespierre,

bir ay önce Kurucu Meclis'in kapanışında kuşatıldığı günkü gibi, kişisel yaltaklanmalardan rahatsız olmuştu ve çevresinde bulunanları derneğin düşüncelerine uygun davranmaya yöneltti. "Onu konuk etme mutluluğunu Altın Aslan'dan M. Bouthillier yaşadı. Nasıl da hak etmişti bunu o değerli yurttaş; onu konuk etme şerefi kendisine verilsin diye yalvarmış ve "Tek bir yatağım olsa da, ya Kral'a ya Robespierre'e vermem istense, öncelik bu yürekli vekilin olur!" demişti."[21]

Robespierre, Arras'ta çok zaman geçirmek yerine gidip kırsal bölgedeki dostlarını görmeyi ve büyük ihtimalle kasabanın on dört kilometre batısında, Bel-Avesnes'deki Carraut çiftliğinde düşünmeyi ve dinlenmeyi yeğledi. Augustin'le, Rahip Joseph Lebon'un görev yaptığı Neuville-Vitasse'de yemek yediler.[22] Robespierre belki sadece memleketindeki moral bozucu kavgalardan kaçmak istiyorsa da bunun diğer bir nedeni belki de kişiseldi. Charlotte, anılarında sonradan, Maximilien'le Anaïs Deshorties'in, yani teyzesi Eulalie'nin üvey kızının birbirlerini sevdiklerini ve Robespierre'in 1789'da Paris'e gitmesinden önce yıllarca flört ettiklerini hatırlayacaktı. Charlotte'a göre Maximilien, 1791'de Arras'a dönüp de hayatının aşkının başka bir avukatla, eski arkadaşı Leduc'la evlendiğini görünce perişan olmuştu. Aslında Anaïs on ay sonra, yani 1792 Ağustos'unda evlenecekti. Fakat kızın Arras'taki varlığı Maximilien'e rahatsız edici gelmiş olabilir.[23]

Robespierre, dikkate değer bir fikir ürününü, "Jean-Jacques Rousseau'nun Ruhuna İthaf"ı bu dinlenme döneminde yazmış olabilir.[24] Rousseau'nun *İtiraflar*'ının 1788'de çıkan ikinci cildi Robespierre'de çok derin bir etki yapmış ve Robespierre "Onun saygın yolunda yürümek istiyorum" demişti. "İthaf"ında, kendisinin tarihteki yerini düşünürken Rousseau'ya övgülerde bulunuyordu:

> En belagatli ve erdemli insan: Belagate ve erdeme bugün her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Kutsal adam, kendimi tanımayı sen öğrettin bana: Çok genç yaşta beni doğanın saygınlığını görebilir ve toplumsal düzenin büyük ilkeleri hakkında düşünebilir kıldın. Eski yapı yerle bir oldu; yıkıntıların üzerinde yeni bir yapının sütunlu girişi yükseldi ve senin sayende ben de taşımı ekledim buna...
>
> Erdemli bir insanın ödülü, insan kardeşinin iyiliğini isteme bilincidir... Bu iyilikleri ben de senin gibi, çalışarak geçen bir yaşamla kazanmak istiyorum, bedeli erken bir ölüm olsa da.

> [Ben] dünyayı sarsacak, gelmiş geçmiş en büyük olayların içinde bir rol oynamaya çağırıldım; despotizmin can çekişmesini seyredecek ve gerçek egemenliği uyandıracaktım; ama çok kısa sürede her taraftan, tüm sonuçlarını hiçbir insan aklının tahmin edemeyeceği müthiş fırtınaların patladığını gördüm...[25]

Robespierre, Rousseau'yu ölümünden önce gördüğünü –gerçi olanaksızsa da– iddia ediyor ve yüzünde, "insanların adaletsizliğinin seni mahkûm ettiği kara kederlerin" izlerini gördüm diyordu. Onun, "tanrısal" Rousseau'ya büyük ilgisinin özel nedeni belki de, Rousseau'nun da annesini (doğumdan sonra) kaybetmesi ve babasının küçükken onu terk etmesidir. Ama Robespierre diğer birçok kişi gibi, Rousseau'nun her şeyden önce sağlıklı bir siyasi bünyenin yaratılması için "erdem"in gerekliliği konusundaki düşüncesini tümüyle destekliyordu. Rousseau'nun, "insanlar" yoksulluk ve zengin elitlerin bencilliği yüzünden bozulmuşsa da, doğuştan iyidir, hipotezi Robespierre'in halk egemenliği anlayışının ana prensibi haline gelmişti. Robespierre kendisinin de, hayatını halka hizmet edecek erdemli bir devleti yaratmak için adamaya çağırılan, "erdemli bir insan" olduğuna inanmıştı.[26]

Robespierre, "tehlikeli kariyeri" hakkındaki bu düşünceleri ister Artois kırsalında, ister daha önce Kurucu Meclis çalışmaları sırasında yazmış olsun, Devrim'in karşılaştığı direniş ve tehditlerle ve bunların kendisi için anlamıyla yüzleşmek zorundaydı. Kırsal kesim yoksullarına sempatisi yüzünden, radikal eşitlikçilerden yana olduğu suçlamalarına maruz kalmıştı. Hayranlarından biri de 1787'de, Robespierre'in seçkin bir üyesi olduğu Arras Akademisi'ne yazan François-Noël Babeuf'tü. İlk devrimci projesi, derebeylik paylarının tümüyle kaldırılması ve toprağın mülksüzlere dağıtılması ('toprak reformu yasası') olan Babeuf, Robespierre'i kendine doğal bir müttefik olarak görüyordu. "Robespierre'i gözle," diye yazmıştı 1791 Eylül'ünde bir arkadaşına, "son tahlilde bir toprak reformcusu bulacaksın onda". Aslında Robespierre, toprakların zorla dağıtılması anlamında bir "toprak reformcusu" değildi fakat onun daha önce, Nisan ayında söylediği, miras yasalarının değiştirilmesiyle ilgili sözlerine bakan Babeuf gibi birçok kişi Robespierre'i böyle sanıyordu.[27]

Robespierre'e daha da çok dert olansa, yeminsiz din adamlarının gösterdiği gereksiz düşmanlığın yarattığı tehlikeydi. Onu en çok kızdıran

şey, 4 Kasım'da Paris'te, bilinmeyen bir tanıdığa yazdığı, sözünü sakınmayan bir mektuptan bir özetin basına verilmesi ve çok okunan *Courrier de 83 départements* ve *Annales patriotiques*'de yayımlanmasıydı.[28] Bu mektupta, Kilise reformunun tamamlanamayışındaki beceriksizliği eleştiriyordu: "Aristokrat rahipler nerede insanları dinine kazandırmak isteyen birini görse Devrim'e yeni düşmanlar kazandırıyor; çünkü kandırdıkları cahiller *dinsel* ve *ulusal* çıkarları birbirinden ayırt edemiyor..." Arras'a gelişiyle Robespierre, Kilise reformunun bu eski dini merkezdeki etkileriyle karşılaşmıştı. Din okullarının kapatılması, piskoposluğun St-Omer'e taşınması ve mıntıka kiliselerinin azaltılması büyük bir işsizliğe ve kızgınlığa yol açmıştı.

Robespierre, yeminsizlerin kendi cemaatlerini açıkça Devrim'e düşman haline getirdiğini ve kendi bayramlarını yapmaya karar verdiklerini fark edince dehşete kapıldı. Robespierre, halkın karşısında dinsel inanca sempati duymaktaysa da, özel yaşamında, kırsal kesim inançlılarındaki "bağnazlığın" gücü konusunda alaycı bir tavra sahipti ve Duplay'a şunları diyordu:

> Bir mucize gerçekleşti burada ... yeminsiz bir rahip Kutsal Emanetin bulunduğu şapelde Ekmek-Şarap duasını okuyor, dindar kadınlar da kibarca dinliyordu. Ekmek-Şarap ayininin ortasında, bir adam getirdiği koltuk değneklerini atıyor, kollarını açıyor, yürüyor; bacağındaki yara izini gösteriyor, fena şekilde yaralandığını belgeleyen kâğıtlar çıkarıyor; bu mucize sırasında adamın karısı geliyor; kocasını soruyor; koltuk değneksiz yürüdüğünü söylüyorlar; kadın bayılıyor; kendine gelince Tanrı'ya şükrediyor ve bunun bir mucize olduğunu ilan ediyor... Bu kutsal ülkede pek uzun süre kalmaya niyetim yok; ben buraya layık değilim.[29]

Robespierre, bölgedeki diğer kasabalara yaptığı yolculuklarda, askeri hazırlıksızlıktan ve çok sayıda varlıklı kişinin açıkça göç etme planlarını tartışmalarından ötürü tedirgin oldu. "Yolda giderken, hanların göçmenlerle dolduğunu gördük," diye yazdı Duplay'a, Arras'a dönüş yolculuğunu anlatırken. "Hancılar bize, bir süredir hanlarında kalan insan sayısından şaşkına döndüklerini söyledi." Robespierre, Duplay'a bunun sınıra çok yakın bir il merkezi için, özellikle de kralın 1791 Haziran'ındaki kaçma girişimi ve Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidükü II. Leopold'la Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'in (27 Ağustos'ta)

imzaladığı tehditkâr Pillnitz Deklarasyonu bağlamında yarattığı tehlikelerden endişelerini dile getiriyordu. Aslında Pas-de-Calais'deki göç, kralın Haziran'daki kaçış ve yakalanışından beri boyuna hızlanmıştı, çünkü herkes bunu yakında çıkacak bir savaşın işareti sayıyordu. Batıdaki, normalde altmış üç yerleşik soylu ailenin bulunduğu Montreuil kasabasında sonbaharda sadece altı aile kalmıştı ve onlar da ülkeyi terk etmekten söz ediyordu.[30]

Arras ve kırsalına dönmesi, ailesinin ve siyasi destekçilerinin yağdırdığı bütün coşkuya ve desteğe rağmen, Robespierre'in aklını başına getiren çok öğretici bir deneyim olmuştu. Meclis'e taşradan gelen birçok raporun bildirdiği şeyleri doğrudan yaşadı: Birçok insanda reformların Kilise'de yol açtığı sonuçlara karşı için için yanan bir hoşnutsuzluk; kırsal toplumda, derebeyliğin sözde bitişinin yetersizliğinden ötürü derin bir hüsran; Devrim karşıtlarının devrimci değişimlere açıkça karşı çıkışlarının yanı sıra, Devrim'i destekleyenler arasında da çıkan uyuşmazlıklar; Avusturya ve Prusya'yla bir savaş olasılığından giderek artan bir endişe.[31]

Robespierre'in Artois'da gördükleri, Devrim'in ne kadar eksik kaldığı, Devrim'e karşı ve karşı-devrimci tavırların yarattığı tehlikenin ne kadar ciddi olduğu yolundaki endişeleri yönünden çok önemliydi. Paris'e bu kadar yakın bir bölge, yabancı güçlerin açıkça düşmanlık gösterdiği bir zamanda böylesine bir karmaşa içinde ve bu kadar hazırlıksızsa , bunun daha uzak sınır bölgeleri için anlamı neydi? Robespierre'in halkın iradesini kösteklemeye yönelik komplolar hakkındaki önceki uyarıları şimdi gördükleriyle destekleniyordu. Robespierre'in bazı çağdaşları –ve birçok tarihçi– onun konuşmalarında "aristokratlar"a karşı paranoyaya yakın bir adamın takıntılarını bulsa da, Robespierre'in Artois'da dinleyerek ve gözleyerek geçirdiği haftalar tehlikenin gerçekliğini gösteren çok güçlü kanıtlar vermişti.

Bapaume'deki kışlaların perişan halini, Arras ve Lille'deki garnizonlarda yaşanan sürtüşmeleri görünce, yeni seçilmiş Yasama Meclisi'ndeki Jakoben üyelerin gittikçe daha savaş yanlısı çıkan sesleri yüzünden, Fransa'nın çok zayıf bir anında savaşla karşı karşıya kalacağını düşündü. Artois'dayken, bir tanıdığından, Marie-Jeanne ('Manon') Roland'dan, kocasının Villefranche-sur-Saône'nin doğusundaki Beaujolais tepelerinde bulunan Theizé'deki konutundan yazılmış bir mektup aldı. Mektup,

hasat zamanı, "olağanüstü bir kuraklığın, nankör ve taşlı bir toprağın çoraklığına insanın aklına gelebilecek her şeyi eklediği" bir zamanda yazılmıştı. "İlkelerine daima sadık, az sayıda cesur insan"dan birine yazılmış, heyecanlı ve kaygı dolu bir mektuptu. Kadın, ona yazmak için özel bir nedeninin olmadığını kabul ediyor ama şöyle ekliyordu: "Ruhları sizin için acı çeker hale gelen ve size duydukları, sadece adil ve duyarlı olmanın verdiği mutluluğun görkemini her şeyden üstün tutanlara layık gördükleri bir hayranlık duygusunu ifade etmek isteyen insanlardan gelen haberlere ilgi duyacağınıza inandım." O da Robespierre gibi, Devrim karşıtlığının derecesinden şaşkına dönmüştü, bu kez de Lyon'da kitlelerin dedikodulara ya da manipülasyonlara karşı duyarlılığından endişeye kapılmıştı: "İnsan kitleleri her yerde iyi... ama ya kandırılmış, ya da körler."[32] Manon Roland'ın mektubu, Robespierre'in, Devrim'in taşrada güvenli bir zemine varmak için katetmesi gereken tehlikeli yol hakkındaki hükmünü doğruluyordu. Rolandlar 1791 başlarında Lyon'dan geldiklerinde Robespierre onlarla dostluk kurmuş ve Manon'un yönettiği bir kulüpte konuk olmuştu. Ama kadının daha yakın dost olma teklifi bir engelle karşılaştı; kocası yeni Yasama Meclisi'ne seçilmişti ve iç uyuşmazlığa verilecek yanıtın Avrupa kraliyetleriyle savaşta yattığı inancını dile getiriyordu.

Robespierre 17 Kasım'da, "ağabeyi ve dostu" Maurice Duplay'a gönderdiği mektupta birkaç gün sonra Paris'e geleceğini, Jérôme Pétion'un Paris Belediye Başkanı seçildiğini duymaktan ötürü çok sevindiğini bildirdi ve Duplay'dan yine, "kızlarına sevgi dolu ve değişmeyen duygu"larını iletmesini istedi. Aslında gidişini ayın sonuna kadar erteledi, çünkü üç gününü (24-26 Kasım'ı) Lille'de, oranın Anayasanın Dostları Derneği'ne konuk olarak geçirmeye karar verdi.[33]

Robespierre Artois ve Picardy'de toplam kırk altı gün geçirdi. Sonrasında bir arkadaşına şunları yazıyordu:

> Eğer Artois'a geri dönersem yaşamaktan en zevk alacağım yer Béthune olacak. Elbette, çok sayıda acımasız düşmanımın varlığı bana hiç uygun değil. Ayrıca Béthune'de yaşamamı mümkün kılmak için yerel bir mahkemede bir görev bulmam gerekecek. İlçe mahkemesinin başkanlığına atanırsam kendimi bu hedefime varmış sayarım. Bunu sana bırakıyorum sevgili dostum; bu fikir hakkında düşünmeni istiyor ve senin takdirine güveniyorum.[34]

Elbette, Robespierre'in artık Meclis'te olmadığı ve bildiği kadarıyla Devrim'in ve kendi rolünün esasen bittiği bir noktaydı bu. Anayasa yürürlüğe konmuş ve yeni Yasama Meclisi seçilmişti. Robespierre, Paris sonrası yaşamı, hatta oradaki yeni atandığı savcılık görevinden istifayı pekala düşünmüş olabilir. Aynı kafadan meslektaşı Philippe-Antoine Merlin yakın bir zamanda, Arras'ın doğusundaki memleketi Douai'ye geri dönmüş, ceza mahkemesinde bir hâkimliğe atanmıştı.

Robespierre'in Paris'e dönmesi gerektiğini düşünmesine yol açan şey sadece, Pas-de-Calais'de uygun bir kadronun bulunmaması mıydı, yoksa bunlar memleketine dönmeyi aslında pek ciddi olarak düşünmeyen bir adamın kafasından geçenlerden ibaret miydi, bilmiyoruz. Hangisi olursa olsun, Artois'da geçirdiği altı hafta bir dönüm noktasıydı. Paris'e dönme kararı hayatının en önemli kararıydı ve onu siyasete öyle bir bulaştıracaktı ki, Béthune'de sakin bir kariyer olasılığı çabucak yok olup gidecekti.

8. Bölüm

"Halkın İntikamı" PARİS 1791-92

Robespierre 28 Kasım 1791'de, yani Paris'e döndükten iki gün sonra, Arras'taki Antoine Buissart'a yazdığı mektupta, kendisine Jakoben Kulübü'nde ve halk arasında gösterilen sevgiden büyük bir sevinçle söz ediyordu.[1] Paris'e döndüğü gün doğrudan doğruya Kulübe gitmiş ve hemen Kulübün başkanı yapılmıştı. Özellikle de Paris'in yeni belediye başkanı seçiminde Lafayette'i yenen arkadaşı Jérôme Pétion'u görmek hoşuna gitmişti: "Aynı gün akşam Pétionlarda yemek yedim. Görüştüğümüz için nasıl da neşelendik! Nasıl da zevkle kucaklaştık!.. Omuzlarındaki yük korkunç ama halk sevgisinin ve kendi meziyetlerinin ona bunları yenecek gücü vereceğinden kuşkum yok. Bu akşam da onun evinde yemek yiyeceğiz."

Karşılanışındaki sıcaklığa rağmen Robespierre başkentteki siyasi çevrenin değiştiğini fark etti. Haziran ayındaki başarısız kaçma girişiminden sonra XVI. Louis'yle siyasi uzlaşmanın sürdürülebilirliği konusunda içten içe kaynayan hoşnutsuzluk, Avrupa krallarının açıkça düşman tavrı yüzünden daha da şiddetlenmişti. Ama Robespierre Artois'da muhtemel bir savaş konusunda tedirginlikle karşılaşmışken, Paris'te bir sürü yeni vekilden yükselen bir savaş kışkırtıcılığı kreşendosu duyuyordu.

Fransa'nın içinde ve dışındaki Devrim karşıtlarının giderek artan düşmanlığı, vekillerin dikkatini, merkezi kralın iki kardeşinin sürgünde bir saray kurduğu Koblenz'deki karşıdevrimci faaliyete yoğunlaştırıyordu. Kraliyet ordusunun subay kadroları dağılmaya başlamış, 15 Eylül ve 1 Aralık 1791 arasında 2.100'den fazla ve yılın tamamında da toplam altı bin soylu subay göç etmişti. Yasama Meclisi 9 Kasım'da sert bir kanun çıkardı ve yeni yılın başına kadar geri dönmeyen *émigré*'(göçmen)lerin

sürgün edileceğini kesin bir dille bildirdi: "Gizli tertipten ötürü suçlu olacaklar; bu nedenle, ölüm cezasıyla yargılanacak ve cezalandırılacaklar." Üç gün sonra Louis, bu yasayı engellemek için süreli vetosunu kullandı.

Zengin Karayip kolonilerinde çıkan olaylar, vekilleri Fransa'nın rakipleri İngiltere ve İspanya'nın sinsi niyetleri konusunda daha çok ikna etmişti. Robespierre ve Siyahların Dostları Derneği'nden bazı kişiler, yurttaş haklarını sömürgelerdeki herkese vermemenin tehlikeleri konusunda uyarıda bulundular. Nitekim 1791 Ağustos'unda, St-Domingue'de (günümüzde Haiti) yüz binlerce köle ve melez ayaklandı. On gün içinde köleler kuzeyin büyük kısmında kontrolü ele geçirdi ve plantasyon sahiplerini izole kamplarında kuşattı. Daha başından beri çok kanlı bir iç savaştı bu: Ayaklanmaya belki yüz binlerce köle katıldı ve iki bin beyazı öldürdüler, beyazlar da buna, esir alınan asi köleleri öldürerek misilleme yaptı.[2]

İlk başta Feuillant'ların, Devrim'i kral ve Anayasa'yla istikrarlı hale getirmek amacına sadık kalan ama giderek tedirginleşen Yasama Meclisi vekilleri, bu koşullarda, Jacques-Pierre Brissot liderliğindeki bir grup Jakoben'in, Devrim'in karşılaştığı zorlukların suçunu dış düşmanlarla bağlantılı iç komplolarda bulan heyecanlı konuşmalarından çok etkilendiler. Brissot'u destekleyen Maximin Isnard "patlamaya hazır bir komplo volkanı"ndan söz etti. Yozlaşmanın ve komploların ne düzeye vardığı, 20 Kasım'da, Mirabeau'nun bile sarayla çevirdiği birtakım işler açığa çıkmaya başladığı zaman anlaşıldı.[3] 1789'un yüce devrimcisi bile halkın davasına böyle ihanet etmeye kalkmışsa düzenbazlığın sonu nereye varacaktı?

Robespierre, Jakoben Kulübü'nde çılgınca karşılanışının ertesi günü, dini reformun içerdiği tehlikelerden ötürü çok açık sözlü bir uyarıda bulundu ve dini geleneklere, o günkü durumda özellikle "günah çıkarma"ya karşı her türlü saldırıdan kaçınılmasını öğütledi: "İnsanların değer verdiği dini önyargılarla doğrudan çatışmak iyi bir şey değil; en iyisi, zamanın insanları olgunlaştırması ve hissettirmeden önyargıların ötesine taşımasıdır."[4] Savaş, her şeyi daha kötüye götürmekten başka bir işe yaramazdı. Robespierre başkentte hâlâ müthiş popülerdi ama Yasama Meclisi'nde iç temizlik ve dış bağımsızlık için savaş fikrine karşı çıkanlar azdı. Meclis'te söz hakkından yoksun olan Robespierre'in görüşlerini duyurabilmek için Jakoben Kulübü'nü ve gazeteciliğini kullanması gerekiyordu. İçteki sorunlar çözülmeden dururken, hazırlıksız bir dış savaşa kalkışmanın

tehlikeleri hakkında uyarılarda bulunduğu bir dizi konuşmayı Kulüp'te yaptı. Bu tavrının dayanağı, Artois'dayken giderek artan uzlaşmazlıkları ve silahlı kuvvetlerin hazırlıksızlığını görüp aklının başına gelmesini sağlayan deneyimleriydi. Ayrıca, Devrim'in iç düşmanlarının, özellikle de sarayın, Fransa'yı devrimci mikroptan temizleme fırsatı verecek bir savaştan memnun olacağından emindi. 18 Aralık'ta Jakobenlere, "İçerdeki düşmanlarımızı yenelim, sonra dış düşmanlarımızın üzerine yürüyelim, tabii hâlâ varsa," diyordu. Devrim'in tamamlanmışlıktan uzak olmasının yanı sıra, vakitsiz, hazırlıksız bir savaş, ulusu askeri yönetim tehlikesiyle karşı karşıya bırakırdı: Çalkantılı zamanlarda "ordu komutanları ülkelerinin kaderini belirleyen hakem haline gelir ve kendi tuttukları gruba oynarlar. Eğer bir Caesar ya da Cromwell'seler iktidarı kendileri kaparlar."[5]

Robespierre'in ısrarla –iyi hazırlanılmış, savunma amaçlı bir savaş olursa– savaşa karşı olmadığını söylemesine karşın, konuşması diğerlerine muhalifti. Brissot 29 Kasım'da karşılık vererek, yeni ulusun, "onuru, dış güvenliği, iç huzuru için, mali durumumuzu ve kamuoyu nezdinde güvenimizi düzeltmek; teröre, ihanetlere ve anarşiye bir son vermek için" savaş ilan etmesi gerektiğinde diretti. Robespierre 2 Ocak'ta, Jakoben Kulübü'nde yaptığı, savaş konusundaki ikinci önemli konuşmasında, Brissot'un Amerikan Bağımsızlık Savaşı'yla kurduğu benzetmeyi reddetti çünkü o vakada koloni halkı İngiliz kralının ordusuna karşı kendi topraklarında bir savunma savaşı vermişti.[6] Tam tersine, "hiç kimse silahlı misyonerlerden hoşlanmaz ve doğanın sağduyuya verdiği ilk öğüt, onları düşman belleyip kovmaktır... Haklar Bildirgesi herkese aynı anda vuran güneş ışığı değil..."

Robespierre, Avusturya'nın yeterince hazırlık yapılmadan işgal edilmesi yerine, Ulusal Muhafızların anavatanı savunacak bir halk milisi şeklinde hızla silahlanmasını savunuyor ve "iç ve dış savaş ateşini söndürecek" önlemler alınsın istiyordu. Bunların arasında halk eğitimi, festivaller ve tiyatro da vardı:

> Yeter ki özgürlük ruhu hâkim olsun bunlara ve yurttaşların bağlılık yemininde yer verilerek onurlandırılan eşitlik, halk ve insanlıktan başka kutsallık olmasın ... niçin Yunan halkının o yüce kurumlarını taklit etmeyelim, ülkelerini ünlendirmiş sanatçıların, şairlerin ve hatiplerin, yurttaşlarının yüreğinde erdemin ve bağımsızlığın kutsal ateşini yaktığı o görkemli oyunları...[7]

Robespierre için acil görev toplumun yeniden yaratılmasıydı; savaş haliyse bunun yaratılmasını kösteklemekten, hatta tehdit etmekten başka bir işe yaramazdı.

Eski müttefikler arasında bir uçurum oluşmuş ve kişisel yönden gerginliğe yol açmıştı, çünkü Robespierre'in analizinden anlaşılan, Brissot ve arkadaşlarının Devrim'i riske soktuğuydu. Brissotçular (Jirondenler) da kendi açılarından Robespierre'i, halkın "koruyucusu" olduğunu iddia ederek kendini halkın üzerine çıkarmakla suçluyordu. Robespierre öfkelendi:

> Ben hiçbir zaman böyle cafcaflı bir unvanı sahiplenmedim; ben halktan biriyim, asla başka bir şey olmadım, olmak istediğim tek şey bu...
>
> Kimse bize Halk'ın, Rousseau'dan daha doğru bir resmini vermedi, çünkü kimse Halk'ı ondan daha çok sevmedi: "Halk daima iyiyi ister ama bunu her zaman algılayamaz" ... ama halkın doğal iyiliği onu, siyasi şarlatanlar tarafından kandırılmaya yatkın kılar. Bu adamlar bunu gayet iyi bilir ve bundan yararlanırlar.[8]

20 Ocak'ta Jakoben Kulübü'nde Brissot, Robespierre'i anlaşmazlıklarına son vermeye çağırdı ve bir Kulüp üyesi de onlardan, karşılıklı saygı ve dostluklarının işareti olarak kucaklaşmalarını istedi. *Ami des citoyens* muhabirinin sözleriyle "Brissot ve Robespierre birbirlerinin kollarına atıldılar. Böylece, gururun yerini hemen, gerçek yurttaşların özelliğini oluşturan barış ve kardeşlik duyguları aldı. Gözyaşlarına boğulan topluluk hararetle alkışladı..." Ama Robespierre hemen, Brissot'a yaptığı bu sevgi gösterisinin onun fikrini kesinlikle değiştirmediğini belirtti ve savaş konusunda önemli bir konuşma daha yapma niyetini dile getirdi. Yine, *Courrier des 83 départements*'in editörü Antoine-Joseph Gorsas'ı, kendisinin Brissot'un görüşüyle dalga geçtiğini ima ederek insanları yanıltmakla suçladı.[9] "Bu yazıda doğru olan," diyordu Robespierre, "bizim yürekten kucaklaştığımız"dır. Ama Robespierre bunun aynı fikirde olmak anlamına gelmediğini belirtti: "Özgür insanlar gibi mücadele edelim, dürüstlükle, hatta gerekirse gayet enerjik bir şekilde, ama saygıyla ve dostlukla."

Robespierre'le Brissot'un kardeşçe kucaklaşması çabucak unutuldu. 26 Kasım'da Robespierre, "bu gerçekten, halkla despotlar arasında bir savaş mı?" diye sordu ve Brissotçuların mantığına saldırdı: "Askerlerin

çoğunluğu vatanseverdir, biliyorum; ama subayların çoğunluğu öyle mi?" Avusturya Arşidükü II. Leopold, Yasama Meclisi'nin *émigré* kamplarını kapatması yolundaki ültimatomunu reddedince ve özellikle Jakoben Kulübü'ne yönelik hakaretlerde bulununca Robespierre Kulüptekilere, "Leopold Fransa'daki tüm eşitlik düşmanları, Devrim düşmanları, halk düşmanları adına konuşuyor," dedi, "Jakobenlere savaş ilan edenler onlardır". Kralın Brissotçularla birlik olması, Mart sonunda Jean-Marie Roland'a yeni bir kabine kurma görevi vermesi, Robespierre'in sarayın niyeti konusunda kuşkusunu artırdı: Elbette, dedi, "savaş hakkında bir sürü laf var ama savaşı kazanmak için gereken önlemler hakkında pek ses çıkmıyor". Ama Robespierre Jakoben Kulübü'nde bile küçük bir azınlıkta kalmıştı ve yaptığı çıkış, "son derece büyük bir karışıklık" içinde darmadağın bir toplantıyla sonuçlandı.[10]

Robespierre 28 Kasım 1791'le 20 Nisan 1792 arasında Jakoben Kulübü'nün haftada dört kez yapılan toplantılarının çoğunda, toplam altmış beş kez konuştu. Ama savaş konusunda yaptığı tekrar tekrar uyarıların ve uzun vadeli bir siyasi ve toplumsal reform programına girişmek yerine Devrim'i tamamlama yönündeki yakarışlarının pek destekçisi yoktu. Alay konusu haline gelmişti. Paris'e gelen, J. F. Reichardt adında bir Prusyalı, Kulübün bir toplantısına katıldı, 18 Mart 1792'de yazdığı bir mektupta Robespierre'i şöyle betimliyordu: "Kapının kenarındaki sandalyesine kibirli bir şekilde oturduktan sonra, bacak bacak üstüne atmış ve saçları şık buklelenmiş başını geriye yatırmış halde, hiç kımıldamadan durdu. Tartışmalara hiç katılmadı... Yüzü pürüzsüzdü, sanki şişirilmiş gibiydi, boyuna yön değiştiren bakışları tavrının küstahlığını daha da kışkırtıcı hale getiriyordu." Ertesi gün –yeni dışişleri bakanı ve şimdi kralın kabinesinde Brissotçularla sıkı bağlar kurmuş olan– General Dumouriez, Jakoben Kulübü'nde başında kırmızı bir özgürlük şapkasıyla savaş yanlısı bir konuşma yaptı. Robespierre yanıt vermek için ayağa kalkarken, Kulüp üyelerinden biri Robespierre'in başına bir şapka geçirdi; sinirlenen ve bozulan Robespierre şapkayı çıkarıp yere fırlattı.[11]

Robespierre için yalnız ve zor bir dönemdi ve Reichardt'ın Jakoben Kulübü'ndeki suskun ve soyutlanmış adam betimlemesi Robespierre'in yaşadığı kişisel ıstırabı göstermektedir. Evet, sadık arkadaşları vardı ama bunların hiçbiri, önemli konuşmalarından sonra destek mektupları yazan ve dostluk davetlerini dile getirmeye devam eden Marguerite

Chalabre gibi değildi. Robespierre'in Ocak ayında yaptığı savaşa karşı konuşmadan sonra kadın, "leş arayan kargalar gibi, savaş için deliren acımasız grubu" lanetliyor, "Onlar kazanırsa ülke için umut yok" diyordu. Brissotçuların yeni bakanını kınıyor ve "Dürüst Adam"a "bir barış öpücüğü" sunuyordu. Ona "biricik umut ışığı"nı veren sadece Robespierre'in dehasıydı ve akşam yemeğini, onun belki gelebileceği umuduyla gece saat ikiye kadar geciktirmeyi teklif ediyordu.[12]

Robespierre'le yakınlaşmaya çalışan diğer kadınlar onu daha da çok rahatsız ediyordu. 1791 Eylül'ü sonunda Beaujolais'de, Theizé'deki konutundan yazdığı uzun mektupta Manon Roland, Robespierre'le dost olmak isteğini, onun siyasi dirayet ve sadakatini övüyordu. Mart'ta, yeni kabinenin kocasının başkanlığında kurulmasının ertesinde onu evine davet etti, çünkü Robespierre'i "bilge vatanseverlerin lideri" sayıyordu. Ama Robespierre gitmedi ve kadın da onu affetmedi. Yani Nisan başında Brissot'la, yeni kabineyle ve eski dostu Manon Roland'la bozuşmuştu.[13]

15 Şubat 1792'de yemin ederek, Paris Ceza Mahkemesi savcılığına, yani 1791 Haziran'ında seçildiği göreve başladı. Planı, gündüzlerini yeni görevine, akşamlarını da daha geniş devrimci etkinliklere ayırmaktı ama Jakoben Kulübü'nde artık kendisini fiziksel olarak güçsüz hissettiğini itiraf etti: "Eğer gücüm ve sağlığım bu iki işi birden kaldırmaya yetmezse ikisinden birini seçmek zorunda kalacağımı bildiriyorum." Ve seçimini yaptı: Makamının maaşı yüksekse de –ayda 8.000 *livre*– 10 Nisan'da istifa etti. Herhangi bir açıklamada bulunmadı ama Brissotçu hükümetin emrinde çalışmayı, aşırı çalışmanın fiziksel sakıncaları kadar tehlikeli bulmuş olması muhtemel. Brissotçu rakipleri şimdi onu "kaçaklık"la suçluyordu. Görüş olarak Brissotçularla müttefik ve tüm ülkede kırsal toplulukların liderliğine yönelmiş olan etkili *Feuille villageoise* 3 Mayıs'ta Robespierre'i istifa kararından ötürü eleştirdi ve onun, zenginlerin "sürekli sorgulayıcısı" olmayı yeğlediğini iddia etti: "İyi niyetine inanarak gülünç kibirini ve fanatik laf kalabalığını mazur görüyoruz ama fanatikten ziyade bir şarlatandır o..."[14]

Jakoben Kulübü uzun zamandır, 1790 yılında isyan suçundan Marquis de Bouillé –şimdi bir *émigré*'ydi– tarafından hızlı bir şekilde mahkûm edilip daha sonra affedilen Châteauvieux alayından askerlerin gelişi nedeniyle bir kutlama yapmayı düşünüyordu. (Kralın 1791 Haziran'ındaki kaçış girişiminde ulaşmaya çalıştığı yer, Bouillé'nin Metz'deki

garnizonuydu.) Askerler 9 Nisan'da Yasama Meclisi'ne davet edildi. Jakobenlerin onlarla ilgili tartışmaları Robespierre'e, Bouillé'nin kuzeni ve savunucusuna, yani askerlerin gelişini geciktirmekle suçladığı ve çoktandır hiç güvenilmez bir general diye hedef haline getirdiği Lafayette'e karşı bir saldırı başlatma fırsatı verdi: "Hepsinden daha tehlikelidir, çünkü birçok eğitimsiz yurttaşın ona sadık kalmasına yeten bir vatanseverlik maskesi takıyor hâlâ."[15]

Ama bu savaş atmosferinde Robespierre'i pek dinleyen yoktu. 20 Nisan'da Avusturya'ya savaş ilan edildi. Sadece yedi vekil ret oyu verdi. Savaş ilanı, 1790 ortasındaki Kilise reformlarıyla birlikte, Devrim'in büyük bir dönüm noktasıydı. Maximilien Robespierre'inse en zayıf olduğu dönemdi. Önde gelen Brissotçular ona saldırmaya devam ediyordu. Gazeteci ve şair André Chénier, Robespierre'i, "insanın her hatırladığında kendini kıskanmaktan alıkoyamadığı bir generale karşı nedeni belirsiz nefretiyle ve delice gaddarlığıyla tanınan bir konuşmacı" diye küçümsüyordu. 27 Nisan'da Robespierre bir Jakoben Kulübü toplantısında, farkını belirten o cümleyi sarf etmek zorunda olduğunu hissetti: "Ben ne bir haberci, ne bir aracı, ne de halk avukatıyım; ben halkın kendisiyim [*je suis peuple moi-même!*]". Burada yine kendisini halkla özdeşleştiriyor ama öylesine yalnız hissediyordu ki, şehitliğe hazır olduğunu hatırlatıyordu.[16] Robespierre, sirenlerin savaş şarkılarını dinlemenin delilik olduğunda diretmesi yüzünden, altı ay içinde, eskiden ona yaltaklanmak için birbiriyle yarışan Parislilerle çok sert bir şekilde didişir hale gelmişti.

Mayıs başında, kuzeyden büyük bir askeri geri çekilmenin haberi geldi. Savaş alanına girip Tournai ve Mons'a doğru ilerleyen ilk iki ordu ezilmişti. Bunların komutanı, *émigré* Narbonne Başpiskoposu'nun yeğeni, İrlanda doğumlu General Dillon, askerleri tarafından cezalandırılarak öldürüldü. Böylesi bir durumda Robespierre öfkeli Brissotçuların günah keçisi haline geldi. Hatta Condorcet'in *Chronique de Paris*'inin 28 Nisan tarihli nüshasında, Robespierre'in sarayın gizli casusu olduğu bile iddia edildi ve *Révolutions de Paris* onun savcılık görevinden Marie-Antoinette'le yaptığı bir buluşmanın ardından istifa ettiğini ima etti. Robespierre'i savunanlar arasında, bunları duyunca çıldıran ve *Ami du peuple*'sinin tüm bir nüshasını Robespierre'i savunmaya ayıran Jean-Paul Marat da vardı. Marat'a göre, Brissotçuları öfkelendiren,

Robespierre'in Devrim'e sadakati ve bunun sonucunda da halkın gözündeki popülaritesiydi. Öte yandan Marat, kendisinin de öfkeli ve korkunç gazeteciliği yüzünden Robespierre'le birtakım ihtilaflarının olduğunu kabul etti. Ocak ayında, muhtemelen Duplaylardaki bir toplantıda Robespierre onu, "kalemimi özgürlük düşmanlarının kanına batırarak, iplerden, darağaçlarından söz ederek, yazımın Devrim üzerindeki muazzam etkisini kısmen yok ettin" diyerek azarlamıştı. Onun "saçma ve şiddet dolu fikirleri," diye hatırlıyordu Robespierre, aristokratlar kadar, "vatanseverleri" de iğrendirdi.[17]

Sataşmalara karşın Robespierre, Jakoben Kulübü'nde hâlâ haftada en az iki kez konuşuyordu. Fakat o zaman bile etkisi Kulübün yazışma komisyonunu denetleyen Brissotçular tarafından kısıtlanmıştı. 1792 Mayıs'ında cepheden haberler gelirken, günah keçisi haline getirilmesine karşı kendisini savunmak için *Défenseur de la Constitution* adında bir gazete çıkarmaya başladı.[18] 48'le 64 sayfa arası, esaslı bir haftalık yayın olan *Défenseur* büyük ölçüde bizzat Robespierre tarafından yazılmakla birlikte taşradan ve ordulardan gönderilen haber ve mektuplara da yer veriyordu. Ara sıra birkaç vekil ve diğer devrimciler, özellikle de Robespierre'in Versailles'daki müttefiki ve şimdi vekil seçilmiş olan ve sınırlardan sık sık haberler alıp ona aktaran Laurent Lecointre katkıda bulunuyordu. Katkıda bulunanlar arasında, popüler bir aktör ve hiciv yazarı Collot d'Herbois gibi Jakobenler ve muhtemelen menenjit sonucu tekerlekli sandalyeye bağlı kalmış ve Robespierre'in sık sık akşamları, Duplay'ın evindeki odasında birlikte çalıştığı, Georges Couthon adında yeni bir arkadaşı da vardı.

Artık Avusturya'yla savaş başlamıştı ve Robespierre gazetenin ilk sayısını, bunun Avrupa'da evrensel fikirlerin zaferi için ölümüne savaşılacak bir "halk savaşı" olmasını sağlayacak esasları ortaya koymak üzere kullandı: "Girdiğimiz bu savaş bir başarısızlıkla başladı; bu ya özgürlüğün zaferiyle bitmeli, ya da Dünya'daki son Fransız'ın da yok olmasıyla." Halklara karşı değil tiranlara karşı bir savaş olmalı:

> Niçin, Halk'ın haklarını ve özgürlük prensiplerini destekleyen, hükümet tarafından Alman ve Belçika dillerine çevirtilip önceden Halk'a ve Avusturya ordusuna dağıtılacak manifestolar yok? Niçin onlara bizim, fethettikten sonra ülkelerinin siyasi meselelerine saygı göstereceğimizi bildiren resmi bir davranış garantisi verilmiyor?

Robespierre hedef aldığı fraksiyon liderlerini, halka savaşın gerekli olduğu ve kısa süreceği garantisini verenleri bizzat adıyla belirtti: Brissot ve Condorcet, ona destek olan Guadet, Vergniaud ve Gensonné gibi etkili Bordeaux vekilleri.[19]

Diğer konular da Robespierre'le Brissot ve destekçilerinin arasını giderek açıyordu. Robespierre 1789 Temmuz'undan beri, halkın şiddetli intikam alma ihtiyacının ancak Devrim'in tamamlanmasıyla önlenebileceğini savunmuştu. 3 Mart 1792'de, Paris'in elli kilometre güneybatısındaki Étampes'in belediye başkanı Jacques Simonneau, buğday fiyatının daha düşük bir düzeyde sabitlenmesini (*taxation populaire*) isteyen öfkeli bir kalabalığı durdurmaya çalışırken belediyenin önünde vuruldu ve süngülenerek öldürüldü.[20] Yaklaşık altmış kişinin çalıştığı bir tabakhanenin sahibi olan Simonneau, bölgenin Jakoben Kulübü'nün de üyesiydi. *Assignat*'ın değerinin giderek düşmesine, ücretliler arasında büyük çapta yiyecek kıtlığına ve savaş korkularına karşın, gıda maddelerinde serbest pazarı korumak için sıkıyönetim ilan etmek niyetindeydi ve pazarlarda yerel halkla çevreden gelen köylüler arasında yedi saat süren kavgalardan sonra Simonneau, bölgenin süvari subayından seksen askerini silahlandırıp hazırda beklemesini istedi. Fakat askerler tüfeklerini doldurmayı reddetti ve bazıları Simonneau'yu vurdu. Diğerleri de ateş ettiler, süngülediler ve cesedini bıraktıktan sonra "Vive la Nation! [Yaşasın Ulus!]" diye bağırdılar.

Simonneau, hemşerileri tarafından öldürülen ilk belediye başkanı değildi.[21] Ama görevini yapmaya çalıştığı gayet açıktı, Anayasa yürürlükteydi ve Yasama Meclisi'ndeki çoğunluk kanun hâkimiyetini ve serbest ticareti korumaya kararlıydı. Dehşete kapılan Meclis, Simonneau'nun cesaretini bir Yasalar Bayramı'yla onurlandırmaya karar verdi. 3 Haziran'da altmış Ulusal Muhafız taburu ve Paris'in kırk sekiz bölgesinin vekilleri başkent sokaklarında tahminen iki yüz bin seyircinin önünden geçerek Champ de Mars'a yürüdü; Jacques-Louis David'in muazzam bir tuvale aktardığı sahneydi bu.

Robespierre bunun yerine, Étampes'in kuzeyindeki Mauchamps'ın mıntıka rahibi olan ve cumhuriyet istediği herkesçe bilinen Pierre Dolivier'in görüşlerine güvendi. Dolivier'in Simonneau'yu kınayan dilekçesi kırk Étampesli tarafından imzalanmıştı ve "yaşama gibi doğal bir hakkın" ekonomik özgürlükten önce gelmesi gerektiğini savunu-

yordu: "Zengin kişilerin ve çevresindekilerin, insanların, köpeklerin, atların tembellik içinde hiçbir eksikleri yokken, çalışarak yaşayanların, insanların ve hayvanların hem ağır iş hem de açlığın çifte yükünden telef olması korkunç bir şey." Dolivier'in dilekçesi Meclis'te pek karşılık görmedi ama Robespierre bu dilekçeyi uzun bir yorumla, *Défenseur de la Constitution*'un 7 Haziran sayısında yayımladı.[22]

"Ben kesinlikle, yasanın çiğnenmesini haklı göstermekten yana değilim," diyordu Robespierre, "Tanrı bizi Étampes Belediye Başkanı'nı katledenlere karşı duyulan, hak ettikleri öfkeyi azaltmaya kalkışmaktan esirgesin". Ama Simonneau askerlere, makul bir fiyattan yiyecek istemekten başka bir şey yapmamış hemşerilerine ateş ettirmeye kalkmıştı: Kişisel bir fedakârlık yapmaya hazır olmalıydı. Robespierre 19 Şubat 1792'de Jakoben Kulübü'nde yaptığı bir konuşmada, uzun vadeli bir siyasi ve sosyal reform programının ana hatlarını sundu. Elbette, Dolivier'in mülklerin insanlara dağıtılması görüşüne hiç yaklaşmadı ama "yaşama hakkı" ve "toplumun tüm üyelerinin ihtiyacını ve geçimini sağlayacak bir işi sağlama yükümlülüğü"nün diğer her şeyden önce geldiğini gayet açıkça belirtti:

> Simonneau kahraman değildi ... cinayete kurban gitmeden önce suçluydu; ve memleketindeki felaketler ve hemşerilerinin suçlandığı şiddet olayları büyük ölçüde onun kabahatiydi.
>
> Leonidas, Kserkses'in muazzam ordusuna karşı savaştı, Yunanlıların düşmanları tarafından doğrandı; ve Simonneau, kendilerini korkutan bir buğday ticareti durdurulsun diye toplanmış silahsız hemşerilerine ateş edilmesini emrederken düştü; aradaki fark, kuşkusuz ki, bu iki adamı aynı düzeye koyamayacağımız kadar büyüktür.

Défenseur'ün bir sonraki sayısında Robespierre, "yasalara ve anayasal otoritelere gösterilmesi gereken saygı" konusunda pozisyonunu netleştirmeye çalıştı.[23] Burada tehlikeli zeminlere ayak basıyor ama yanlış da olsa, çoğunluğun yaptığı bir yasaya itaat edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Bir taraftan da, "çoğunluk bir yasanın korunmasını istediği sürece, bu yasayı çiğneyen her birey kanunsuzdur," diyordu, "yasanın akıllıca ya da saçma, haklı ya da haksız olması fark etmez; bireyin görevi yasayı desteklemektir." Öte yandan da "Ben bütün yasalara itaat ederim," diyordu, "ama sadece iyi yasaları severim. Toplumun benden

sadakat isteme hakkı var ama mantığımdan vazgeçmemi isteme hakkı yok."

Robespierre, *ancien régime* görevlilerine karşı neredeyse doğasından gelen güvensizlikten ötürü, onlara ya da yabancı muadillerine imtiyazları yeniden yaratma fırsatı verecek bir askeri eyleme karşı daima tetikteydi: Fransız generallerin zaferi bile tehlikeli olabilirdi. 1792 ortasında, kraliyetin muhtemelen en etkili adamını, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın Fransız kahramanı ve Meclis'te Brissotçu çoğunluğu destekleyenlerden General Lafayette'i hakaret etmek için gittikçe daha çok seçer oldu.[24]

Lafayette, Paris'in kuzeydoğusundaki sınır ordugâhı Maubeuge'den Yasama Meclisi'ne yazdığı mektupta Jakoben Kulübü'nü kınıyor ve "bütün dertlerimizin yaratıcısı" diyordu. "Metropolde ve şubeliğini yapan cemiyetlerde ayrı bir imparatorluk halinde örgütlenmişler, bütün güçleri gaspediyorlar." 18 Haziran'da Desmoulins'le birlikte Robespierre, generali yerden yere vurarak, hırslarını ılımlılık maskesinin ardında gizleyen sahtekâr ve tehlikeli bir adam olarak niteledi: "Cromwell de böyle gizli yollardan büyük bir iktidar ele geçirdi ve sonunda, özgürlüğün yıkıntılarının üzerinde yükseldi." Bunun üzerine Lafayette Robespierre'e ve Jakobenlere karşı açık bir saldırıya geçti ve 20 Haziran *journée*'sinden, yani Louis'nin *sans-culotte'lar* tarafından kırmızı bir özgürlük başlığı takmaya zorlanmasından sonra garnizonunu kendi kararıyla terk ederek, gelip Meclis'te kürsüye çıktı.[25]

"General," dedi Robespierre, "ben bu kadar büyük bir ihtişamın karşısında eğiliyorum; ama senin gücünden de, tehditlerinden de korkmuyorum." Lafayette'in, George Washington'un dostu olduğu yolundaki şöhreti, Robespierre'in gözünde, generalin saray aristokrasisinin önde gelen ailelerinden Noailleslerden evlenmesi kadar önemli değildi. Lafayette 1790'da, kuzeni Marquis de Bouillé'nin Nancy'deki askerlerin ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmasını desteklemişti. Ayrıca, 1791 Haziran'ında Champ de Mars'da sıkıyönetim ilan etmişti. Robespierre'in Lafayette'e düşmanlığı öylesine büyüktü ki, çok abartılı bir şekilde, 17 Temmuz'da orada "1.500 silahsız yurttaş"ın katledildiğini iddia etti.[26] Lafayette'in, Yasama Meclisi'nde konuşma yapmak için Maubege'deki garnizonunu tehlike altında bırakarak terk etme kararı mazur görülemez bir hataydı ve Robespierre, kendine has, klasik imaları kullanarak vurdu:

> Lokris Kralı Aias kahramanlık konusunda öyle büyük bir ün bırakmıştı ki, yurttaşları onun çadırını hâlâ ordugâhlarının ortasında tutardı; bu kahramanın gölgesi bile savaşlar kazanmaya devam ediyor... M. Lafayette'in çadırı da komuta ettiği ordugâhın ortasında ve sık sık terk edilmiş halde duruyor... Aias'la M. Lafayette'in gölgelerinin arasındaki tek farksa, Lafayette'in savaş kazanamaması.[27]

Kayıplar devam ediyordu. 1792 baharındaki ve yazındaki askeri yenilgiler endişeli vatanseverlere, Robespierre'in savaşın tehlikeleri konusundaki uyarılarını yaparken geleceği gördüğünü düşündürüyordu. Prusya (13 Haziran'da) savaşa girince Yasama Meclisi 11 Temmuz'da "anavatan tehlikede [*la patrie en danger*]" diye ilan etti. O gün Robespierre Jakoben Kulübü'nde, cepheye gitmek için Paris'e gelen Marsilyalı askerlere (*fédérés*) yapılacak bir konuşmayı okudu. Bu metin basıldı, kentte postaya verildi ve Meclis'teki vekillere, Jakoben Kulübü'nün ve şubelerinin üyelerine dağıtıldı. Asıl tehlike işgalcilerden değil, saraydan ve Lafayette gibi uşaklarından geliyor diyordu Robespierre.[28] Ama bu, Robespierre'in cumhuriyet isteyen ve 17 Temmuz 1791'de, Champ de Mars'daki katliamdan beri sesleri daha ısrarlı çıkan koroya katılmaya niyetlenmesi demek değildi. Robespierre bunun, Devrim'in radikalliğini eleştirenlerin eline koz vermesinden endişeleniyordu. Aynı şekilde, Jakobenleri mülkiyete karşı hayali tehditlerin kamçıladığı korkutma kampanyasına, özellikle de "toprak reformu kanunu" ya da toprakların zorla dağıtılmasına karşı da uyardı ve Devrim'i savunurken dikkatli olunmasını öğütledi. "Bütün yüce ruhların, bütün soylu ve mükemmel duyguların cumhuriyette doğduğunu biliyorum," diyordu, ama böyle bir değişikliği talep etmek, "daha olgun deneyimlerle aydınlanmış bir genel iradeye" düşerdi.[29]

Ama Robespierre'in cumhuriyet konusunda entelektüel kuşkuları da vardı. Onun devrimci modelleri Pascal Paoli ya da George Washington gibi çağdaş değil, geçmişin kahraman tipleriydi: Hem Cromwell'e hem de II. Charles'a karşı savaşan Algernon Sidney, Lykurgos, Lucius Brutus* ve özellikle de, gerek görevinde, gerek özel yaşamında sağlam

---

* MÖ 509'da Roma kralı Tarkinius'u devirip cumhuriyeti kurmuş ve ilk iki konsülden biri olmuştur. Vatandaşlara cumhuriyete sadakat yemini ettirmiş ve bu yemini tutmayıp eski kralın şehri tekrar ele geçirmesi için çalışan oğullarının idamını engellemek için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Kendisi de aynı yıl krallık taraftarlarıyla yapılan savaşta ölmüştür. Yüzyıllar sonra Roma Cumhuriyeti'ni korumak için Iulius Caesar'a suikast düzenleyip öldüren Marcus Brutus'un atasıdır-e.n.

ahlakı darbımesel haline gelmiş Romalı asker, devlet adamı, hatip ve yazar Yaşlı Cato.* Robespierre yeniyetmelik yıllarını klasiklerin, özellikle Plutarkhos, Tacitus, Livius ve Cicero'nun,** ayrıca, erdemli tavırları nedeniyle ders olarak seçilmiş daha bir sürü yazarın arasında geçirmişti. Bunlardan aldıkları, konuşmalarını süslediği zengin tarihsel göndermeler stokundan daha fazlasıydı. Ayrıca, önde gelen niteliği yurttaşlarla iletişime geçmenin ve onları bir araya toplamanın zorluğu olan büyük devletlerde cumhuriyetin yaşamasının pek muhtemel olmadığını ve uzun ömürlü bir cumhuriyetin ancak ahlaklı yurttaşlardan oluşacak bir temelin üzerinde kurulacağını da kabul ediyordu. Ve devrimci Fransa bu her iki yönden de zayıftı. Bu yüzden, başkaları Louis'nin 1791 Haziran'ındaki başarısız kaçma girişiminden sonra ve hatta 1792 Temmuz'unda cumhuriyet isterken o tereddütlüydü.[30]

Défenseur'ün ilk editör yazısında Robespierre "Ben cumhuriyetçiyim," diyordu ama

> bir kralla, popüler bir temsilciler meclisi ve özgür ve saygın yurttaşlar görmeyi, aristokratik bir senato ve bir diktatörün kırbacıyla köleleştirilip aşağılanan bir Halk görmeye tercih ederim. Cromwell'i I. Charles'tan daha çok sevmiyorum... Büyük toplumsal sorunun çözümü *cumhuriyet* ya da *monarşi* sözcüklerinde mi gizli?[31]

Bu, sağlıklı bir siyasete ilişkin, yapısal olmaktan ziyade ahlaki bir görüştü. Temelindeki insan hakları, "insan toplumunun köklerinde varolan adalet ve ahlak prensipleri"ydi; bunlar tüm insanların yüreğinde yazılıydı fakat sadece "temiz bir yüreğe ve erdemli bir karaktere sahip insanlar" tarafından okunabilirdi. İyi bir hükümetin takip edeceği temel, silinmez ilkeler şunlardı:

---

* Romalı erdemleri doğrultusunda son derece disiplinli ve sade bir yaşam sürmüş olan Romalı devlet adamı, yazar, tarihçi ve bilgi kişi Marcus Porcius Cato (MÖ 234-149). Konsüllüğe kadar yükselmiştir. Oğlu Genç Cato'dan ayırdetmek amacıyla kendisine Yaşlı Cato denir-e.n.

** Plutarkhos (46-120): Yunan tarihçi ve biyografi yazarı. Özellikle Romalı ve Yunan devlet adamlarını çift çift karşılaştırarak ele aldığı *Paralel Yaşamlar* kitabıyla tanınır. Tacitus (56-117): Romalı senatör, hatip ve tarihçi. Roma'nın 14-70'li yıllar arasını anlattığı *Annales* ve *Historiae* adlı kitaplarıyla tanınır. Livius (MÖ 59-MS 17): Romalı tarihçi. Kuruluşundan İtibaren Roma Tarihi konulu kitabıyla tanınır. Cicero (MÖ 106-43) Romalı hatip ve devlet adamı. Son derece etkili konuşmalarıyla devlete yön verenlerden biridir. Konuşmalarının büyük bir kısmı kayda geçmiştir-e.n.

> Haklar bildirgesi, basın özgürlüğü, dilekçe hakkı, barışçı gösteri yapma hakkı; güçlülere karşı katı, komploculardan yılmayan, zayıflara karşı şefkatli, halka saygılı, vatanseverliğin yiğit savunucuları, kamusal ahlakın titiz muhafızları olan değerli temsilciler...

Halkın iktidardakilerden intikam alma ihtimalini ancak böyle bir hükümet en aza indirebilir diyordu Robespierre ve "herkesten çok ben korkuyorum o kanlı sahnelerden, bir halkın karşılaşabileceği en büyük kötülüğün o dehşetli ve ölümcül tedavisinden".[32]

Monarşi hakkında tartışma tüm şiddetiyle sürerken Robespierre hem kendi konumunu açıkça ortaya koymaya hem de başarısız olursa kitlesel bir kan gölünden ve karşıtlarının iktidarını güçlendirmekten başka bir işe yaramayacak bir halk ayaklanması çağrılarından kaçınmaya çalışıyordu. 29 Temmuz'da Jakoben Kulübü'nde yaptığı bir konuşmayla, kralın Meclis tarafından tahttan indirilmesi ve "insanların erdemlerini ve haklarını vergilerine göre ölçen bu muzır ayrımları silip atarak" demokratik bir meclisin seçilmesi çağrısında bulundu.[33]

Ertesi gün dananın kuyruğu koptu. 30 Temmuz'da Robespierre Jakoben Kulübü'nün başkanlık koltuğunda otururken, ayın 25'inde, Prusya ordularının başkomutanı Brunswick dükü tarafından yayımlanan ve Louis ile ailesine bir zarar verilirse Paris halkını derhal cezalandırmakla tehdit eden bir manifesto geldi: "Paris kenti askeri olarak cezalandırılıp tamamen tahrip edilecek, ibret oluşturup hiç unutulmayacak bir intikama maruz kalacak ve bu tecavüzün suçlusu olan isyancılar da hak ettikleri cezaya çarptırılacaktır." Paris'te sağcı basın, Prusyalıların Paris'e geldikleri zaman idam edeceği "vatanseverlerin" listesini ve bunun yanında da, Jakobenlerle tıkanmış Seine nehrini ve *sans-culotte*'ların kanıyla kıpkırmızı sokakları gösteren korkunç resimleri yayımlıyordu.[34]

Bu öfkeli karşıdevrimci söylemler halkta, Louis'nin, ordunun yaşadığı yenilgilerin suç ortağı olduğu yolundaki inanışı daha da güçlendirdi. Tepki olarak, Paris'in kırk sekiz semt "bölgesi", isyanı örgütleyecek bir Paris Komünü ve yeni demokratikleştirilmiş Ulusal Muhafızlar'dan yirmi bin kişilik bir *sans-culotte* ordusu kurulması yönünde oy kullandı. Robespierre, Marsilyalı "*fédéré*'lerin geliş haberini Arras'taki Antoine Buissart'a yazdı:

> Fransız Brutus'lar artık Paris'te. Anavatanı kurtaramazlarsa her şey yok olur. En aşırı önlemleri alamamak yüzünden başarısız olmaktansa, hepimiz başkentte ölürüz daha iyi. Anlatılmaz olaylar patlamak üzere.
>
> Bir daha buluştuğumuzda görüşmek üzere, yahut belki de elveda.[35]

Cepheye doğru yola devam eden Marsilyalılar bütün vatanseverlere yol gösteriyordu: "Sparta'nın zaferi kendisini ve çevresindeki küçük bir bölgenin özgürlüğünü korudu. Marsilya'ysa ... neredeyse Fransa'ya rağmen tüm Fransa'yı özgürlüğe doğru sürüklüyor sanki."[36] *Fédéré*'ler *sans-culotte*'larla birleşip Tuileries Sarayı'na saldırdı ve 10 Ağustos'ta monarşiyi devirdiler.

Bu isyanın halk iradesinin bir ifadesi olarak yorumlanabileceği anlaşılınca Robespierre desteklemekte tereddüt etmedi ve yeni, demokratik bir Ulusal Konvansiyon toplanması çağrısında bulundu. Ayın onunda, öğleden sonra, katılımın az olduğu Jakoben Kulübü'nde yaptığı konuşmada yerel semt bölgelerinin Yasama Meclisi'ni desteklerinden haberdar etmesini ve "halk topluluklarıyla bağlantı kurup sürdürerek, toplantılarına bütün yurttaşları, hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm yurttaşları kabul etmeleri"ni istedi.[37] Robespierre, kendi bölgesi Section des Piques'in siyasetine yoğun bir şekilde katıldı; bölgenin 12 Ağustos'ta, bölgeler meclisini oluşturmak üzere gönderilen altı temsilcisinden biriydi. 13'ünde Paris Komünü'ne seçilip on beş gün süren toplantılarına katıldı ve Komün'ü, rakip bir otorite kaynağı olarak gören Yasama Meclisi'nin tümüyle dağıtmak için yaptığı hamlelere onu karşı savundu.

Robespierre, Komün'ün meşruluğu konusunda Brissotçularla girdiği mücadelede, "halkın bütün vekillerinin arasında bir tek onlar halktır [*eux seuls ont été peuple*]" dedi vurgulu bir şekilde. Yani, bir tek Komün, genel iradeyi dile getiren egemen halk olarak görülebilirdi. Bu da onun Jakoben Kulübü'nde yaptığı meşhur 27 Nisan konuşmasını hatırlatıyordu: "Ben halkın kendisiyim! [*je suis peuple moi-même!*]". Paris halkının, egemen halkın genel iradesini yorumlama kapasitesine sahip olduğu yolundaki bu anlayış ayrıca, 1789'daki gibi tüm Fransızlar adına davranabilmelerinin de bir açıklamasıdır. Ama Komün yine de eylemlerini açıklamak için taşraya elçiler göndermenin doğru olacağına karar verdi. Aynı zamanda Robespierre 27 Ağustos'ta, bir Ulusal Konvansiyon seçilmesi konusunda Komün'ün desteğini almayı başardı: Genel irade ve halkın temsilcileri birbiriyle daha yakın temasa geçirilmeliydi.[38]

Robespierre'e göre, 10 Ağustos Devrimi 1789'dan beri gerçekleşen ilerlemeyi gösteriyordu. 1789'da Paris halkı kendilerini despotizmden kurtarmak için ayaklanmıştı: Fakat özgürlük muğlak bir kavramdı. Şimdi halk, "üç yıl önce ilk temsilcileri tarafından ilan edilen ilkeleri pratiğe dönüştürmek için" yeniden ayaklanmıştı. Ama bu kez "*fédéré*'lerin varlığı, ayaklananların sadece Parisliler değil Fransız halkı olduğu anlamına geliyordu: "Böylece, bugüne kadar insanlığı onurlandıran en güzel devrim başladı; dahasını da söyleyelim, insanlık için değerli bir amacı olan ve sonunda, eşitlik, adalet ve aklın ölümsüz ilkeleriyle siyaset oluşturan tek devrim."[39]

Bu "güzel devrim"in çok çirkin bir tarafı vardı. Altı yüz İsviçreli muhafız, yani Tuileries Sarayı'nın esas savunucuları çatışma sırasında ya da sonrasında, kral yakındaki Yasama Meclisi'ne sığındıktan sonra kanlı bir intikam eylemiyle katledildi. Robespierre, 10 Ağustos zaferinin ardından İsviçreli muhafızların ve diğer kişilerin katledilmesinin halkın davasını temizlenmez bir şekilde lekelediği suçlamasına, yurttaşların mülkiyete karşı tavırları konusundaki haberlerle karşılık verdi ve yine, halkın intikam hareketini halka uygulanan şiddet miktarıyla kıyasladı. İsyancıların, saraydan hırsızlık yaparken yakalananların cezasını bizzat kendilerinin verdiği birtakım örnekler aktardı.[40] Robespierre'in, Louis-le-Grand'daki okul arkadaşlarından birinin, cumhuriyetçi ve kadın hakları militanı Théorigne de Méricourt tarafından *sans-culotte*'lara hedef gösterilen, kral yanlısı bir eylemci ve *Actes des Apôtres*'in editörü François Suleau'nun öldürülmesinden üzüntü duyup duymadığını bilmiyoruz.

15 Ağustos'ta Robespierre, karşıdevrimci komplocuları "her bölgeden" seçilecek jüri üyeleriyle, "bağımsız ve temyizsiz" bir şekilde yargılayacak bir "olağanüstü mahkeme"nin oluşturulması çağrısında bulundu ve başarılı oldu. Meclis, ulusa yönelik deklarasyonunda, dedi Robespierre, sadece ayın 10'undaki suçlardan söz etmiş ve varolan mahkemeler sadece dar çıkarları temsil etmiştir: "Bu, halkın intikamını çok fazla sınırlamaya tabi tutuyor, çünkü suçlar çok daha gerilere gitmekte... Halk, suçluların cezalandırılmasını istiyor ve bunda haklıdır."[41]

Bu yeni Devrimci Mahkeme Robespierre'in Brissotçulardan nihai kopuşuydu, çünkü onlar şimdi en zayıf kişiler arasındaydı. Devrim'e sempati duyan John Moore adında bir İskoç doktor Ağustos ortasında Paris'e gelmiş ve koşa koşa gidip Jakoben Kulübü'nün toplantılarına

katılmıştı. Ayın 17'sinde "çok sayıda kadının" da aralarında bulunduğu Robespierre taraftarlarının, konuşmacıları gürültüyle bastırma girişimlerine karşın, "Robespierre"e karşı şiddetli konuşmalara tanık olup şaşırdı.[42] Brissotçuların kısa sürecek bir ulusal savunma savaşı başlatma konusunda başarılı olmuş kampanyaları ulusu istila tehlikesiyle karşı karşıya bırakmış ve tüm Devrim karşıtlarının umutlanmasına yol açmıştı. Brissotçular, iktidarın Robespierre'in de dahil olduğu Parisli radikallerin eline geçmesini önlemek için, 19'unda sürgüne gönderilen Lafayette ve hatta kralla birlikte dolap çevirme suçlamasıyla karşı karşıyaydı. Dökülen kanlarla, karşılıklı suçlamalarla ve belirsizliklerle dolu bir ortamda Devrimci Mahkeme'nin kurulması eski müttefikler arasında bir uzlaşma şansını yok etmişti.

20 Ağustos'ta Pétion, Maximilien'le Arras'tan dönüşünde çok sıcak bir şekilde kucaklaşmasının üzerinden dokuz ay bile geçmemişken, dostluğu korumak için mücadele veriyordu. Fakat elinden geleni yaptı: "Senden artık hoşlanmaz olmamı sağlaman için," diye yazıyordu kişisel bir mektupta, "özgürlüğü sevmeye son vermen lazım... Meselenin özüne kadar gitmeyen birkaç noktada çıkan uzlaşmazlık bizi düşman etmez ... biz karşı siyasi gruplarda yer almayacağız, siyasal inancımız aynı... Kendine dikkat et, en ön saflarda yer alalım [*marchons de front*], halkın iyiliğinden başka bir şey düşünemeyeceğimiz kadar tehlikeli bir durumdayız."[43] Manon Roland da Robespierre'de gördüğü tahammülsüzlükten ötürü çok üzülüyor, Robespierre'in onu görmek istememesinden deliye dönüyor ve 25 Ağustos'ta şunları yazıyordu:

> Görüşleri sizinkine zıt mükemmel yurttaşlar tanıyorum; olaylara farklı bir açıdan bakmaya bu kadar hoşgörüsüz olduğunuzu hiç görmemiştim. Önyargılarınız bana keder verdi ... onları bana izah edeceğinize söz verdiniz; evime gelecektiniz. Benden uzak duruyorsunuz, bana hiçbir şey söylemediniz. Bu arada da, kamuoyunu sizin gibi düşünmeyenlere karşı harekete geçiriyorsunuz. Size bu gidişin bana pek iyi görünmediğini söylemekten kaçınamayacak kadar açık sözlüyüm.[44]

Öte yandan, cepheden gelen haberler korkunçtu. Avusturya orduları Lorraine'e yaklaşıyordu ve niyetleri Châlons'da Prusya güçleriyle birleşip Paris üzerine yürümekti. 23 Ağustos'ta Longwy düştü. John Moore, Ağustos sonunda Paris sokaklarında dolaşan, hapishanelerdeki gizli

planlara dair söylentilerin gücü karşısında şaşkına dönmüştü; 2 Eylül'de bunlar, Prusyalıların Châlons'u aldığı haberleriyle daha bir yüklü hale geldi.[45] Aynı gün Paris'e, başkente sadece iki yüz yirmi kilometre mesafedeki büyük Verdun kalesinin Brunswick kuvvetlerine teslim olmak üzere olduğu yolunda haberler geldi. Bu haber, halkın korkusunda ve hırsında birdenbire dramatik bir artışa yol açtı. Hapisteki (ister soylular, ister rahipler, isterse sıradan suçlular olsun) "karşıdevrimcilerin", firar etmeyi ve işgalcileri buyur etmeyi beklediklerinden emin olan halk mahkemeleri, gönüllüler cepheye gider gitmez alelacele toplandı ve karşılarına çıkarılan 2.700 mahkûmdan 1.200'ünün idamına karar verdi; bunların arasında 240 rahip vardı. Bunlar derhal, çoğunlukla da aşırı derecede zulmedilerek öldürüldü.[46]

14 Temmuz 1789'da Bastille saldırısından beri şiddet ve şiddetin meşruluğu tartışmaları Devrim'in en önemli konusuydu. Bastille'deki savaştan, Büyük Korku sırasında şatolara saldırılara ve kral ailesinin Ekim'de zorla Versailles'dan Paris'e döndürülmesine kadar, 1789 Devrimi'nin korunmasında şiddet içeren kolektif tavrın rolü, halk iradesinin bu tür dışavurumlarını bir kahramanlık haline getirmişti. Ama birçok kişi, halkın egemenliği prensibi ve siyasal özgürlükler, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'yle ve daha sonra çıkarılan yasalarla korumaya alındığından, artık yasadışı bir ayaklanmaya gerek kalmadığı kanısındaydı. Oysa isyanlar ve hatta kolektif cinayetler yine de devam ediyordu ve bazı siyasetçiler bunları yasalarla bastırmamak için kaçamak yollar buluyordu. Örneğin, önde gelen Brissotçulardan Pierre Vergniaud, 1791 Ekim'inde Avignon'daki La Glacière'de işlenen korkunç katliama karışmış "vatanseverler" için bir affı destekledi çünkü vekil arkadaşlarını, "size sürekli hizmet etmiş kişileri celladın çeliğine teslim" edemezdi.[47]

Ama kanlı 1792 yazına kadar, şiddet içeren halk misillemeleri ya sınırlı, yahut anlaşılabilir nitelikteydi. Kırsal bölgedeki kalabalık ve devamlı ayaklanmalarda kişisel şiddete başvurulmaması dikkat çekiciydi ya da bunlar törensel bir çerçevenin dışına çıkmıyordu. Elbette, Güney Fransa'daki Nîmes ve Montauban'da büyük çaplı kentsel şiddet vakaları olmuştu ama bunlar *ancien régime* hoşgörüsüzlüğünün kalıntıları diye açıklanabilecek bağnazlık özellikleri taşıyordu. Avignon'daki şiddet eylemi çok daha sorunluydu. Ama *sans-culotte*'ların ve Marsilyalıların 10 Ağustos 1792'deki eylemleri ne kadar kahramanca olursa olsun, sonra-

sında bu kadar çok İsviçreli muhafızın katledilmesi nasıl mazur görülebilirdi? Eylül başında Paris sokaklarındaki ve diğer yerlerdeki katliamlar daha da kötüydü. Brunswick'in korkunç ültimatomu, korkunun ve öfkenin bahanesinden öte bir şey değildi.

Robespierre'in düşmanları bunun sonrasında, onu bu katliamlara doğrudan bulaştırmaya kalktılar. Ona yöneltilen suçlama, mahkûmların kendi kendini görevlendirmiş "mahkemeler" tarafından, düşmanla işbirliği yapma suçundan –aradaki bağlantı ne kadar zayıf olsa da– ölüme yollandığını görünce, Brissot ve Jean-Marie Roland'ı da tutuklattırmaya çalışmaktı. Bu iddiayı ortaya atanlar Pétion, Louvet ve Manon Roland'dı ve bunlar daha sonraki aylarda Robespierre'e karşı bir kampanya başlatarak onu Devrimci Mahkeme'nin karşısına çıkarmak için ellerinden geleni yaptılar. 5 Eylül'de Manon Roland, hayranı Bancal des Issarts'a yazdığı mektupta "Robespierre'le Marat'nın bıçaklarının altındayız" derken, kocasının ve Brissot'un da tutuklama tezkereleriyle katillere teslim edileceğinden emindi. Tezkerelerin işleme konması ancak Georges Danton'un, yani ajitatör Adalet Bakanının müdahalesiyle durdurulabilmişti.[48] Bunu destekleyecek tek kanıt, Robespierre'in Brissot ve Jean-Louis Carra'nın düşmana yardım ettiğini ilan etmesi (Carra, Brunswick ya da York dükünün Fransa'nın yeni kralı olabileceğini iddia etmişti) ve Komün'den, Brissot ve Roland için tutuklama tezkeresi çıkarmasıydı ama bunlar kitlesel katliamlar başlamadan önceydi.[49]

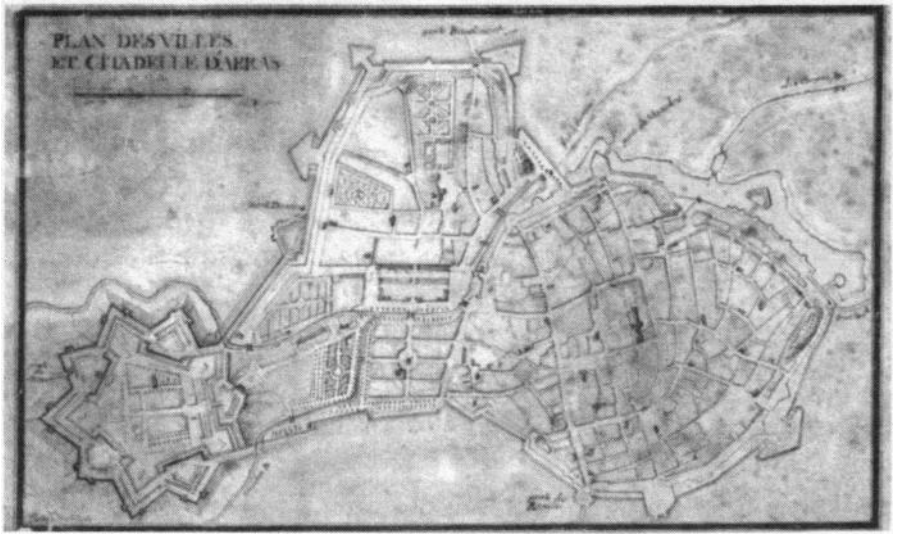
Monarşinin devrilmesiyle kitlesel katliamların başlaması arasındaki haftalarda Brissotçuların önde gelenleri herkes gibi paniğe kapılmıştı ve Gorsas'ın sözleriyle, "suçlular için ceza" istiyorlardı, "... birkaç damla kirli kan bunun intikamına yeter ama şimdi kandan dalgalar köpürecek". Katliamlar sırasındaysa, Gorsas, Roland, Carra, Condorcet ve Louvet kendi gazetelerinde bu cinayetleri ya gerekli bir şey olarak desteklediler, ya da kasten sustular. 3 Eylül'de Gorsas, "korkunç bir adalet ama gerekli; *gerekli hale geldi"* diye yazıyordu. 5'inde Carra, *Annales patriotiques*'inde okuyucularına, "suçsuzlar esirgendi," diye güvence veriyordu, "Öldürülenlerin hepsi, yurttaşlık erdemlerinden yoksunlukları konusunda çok kesin kanıtlar bulunanlardı ve herhalde bu, vatanın kurtarılması gereken bir zamanda ölümü gerektiren bir suçtur."[50]

Robespierre'in bu katliamları kışkırttığı ya da suç ortağı olduğu yolunda bir kanıt yoktur.[51] 3, 4 ve 5 Eylül'de yeni Ulusal Konvansiyon ve-

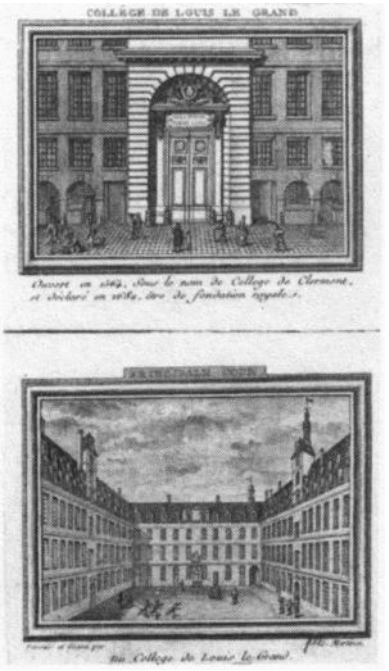
killerinin seçildiği Paris Seçim Meclisi'ndeki toplantılara katıldığını biliyoruz. Meclis'te, sokaklarda neler olduğu konuşulmadı. Robespierre'in yaptığı tek şey, Komün'ün verdiği, Tapınağa (yani kraliyet ailesinin hapishanesine) gidip, orada düzenin bozulmamasını sağlama direktifini yerine getirmekti. Robespierre, katliamların yaşandığı hafta süresince Jakoben Kulübü'nde hiç konuşmamıştı; her halükârda, Kulüp hiçbir şey olmamış gibi faaliyetine devam etmişti. Kulübün üyeleri, Paris Komünü gibi, kendilerinde buna müdahale edecek gücü görememişler gibiydi. Ama yine de Robespierre ve Paris'teki diğer siyasi liderler katliamların –dehşet verici detaylarını bilmiyorlarsa da– devam ettiğini biliyorlardı ve durdurmaya kalkışmadılar. Özellikle, o sırada Pétion Paris Belediye Başkanı, Roland'sa İçişleri Bakanıydı ve katliamlar öncelikle onların sorumluluğundaydı. Aslında Charlotte Robespierre daha sonra ağabeyinin Pétion'la, katliamları durduramadığı için temelli bozuştuğunu iddia etmiştir.[52]

Robespierre daha sonra, Brissotçuların bütün sorumluluğunu ustaca ona ve Marat'ya yüklediği mahkûm katliamlarının aşırılığından üzüntü duymuştu. Robespierre, "aralarında suçlular da olsa, kurbanlar için ağlamak" doğaldır diyordu. Ama Fransız yurttaşlarının, "gözyaşlarını birazını da başka, daha büyük belalar [yüzünden kurbanlar olanlar] için, özellikle de, çağlar boyunca siyasi ve toplumsal baskıların işkencelerine maruz kalmış sayısız milyonlar için" ayırmasını istiyordu.[53] Aylar sonra, Konvansiyon'da yaptığı önemli bir konuşmada bu konuya döndü: "Ben hapishanelerde olan bitenleri sadece genel söylentilerden ve kuşkusuz ki çoğu yurttaştan daha geç öğrendim; çünkü o sıralar evimde ya da kamusal görevlerimin gerektirdiği yerlerdeydim..."[54] Bundan çok uzun süre sonra, 1840'larda Louis Blanc, anıtsal yapıtı "Fransız Devriminin Tarihi" için araştırma yaparken, Robespierre'in doktoru Joseph Souberbielle'yle görüşmüştü; adam çok hasta ama kafası gayet yerindeydi ve "Robespierre'in ona, Eylül katliamları hakkında her şeyi kesinlikle dehşet duyarak anlattığını ve bir defasında 'Kan! Yine kan!' diye bağırdığını söyledi, 'Ah! Sonunda Devrim'i bu kanda boğacak bu alçaklar!'"[55]

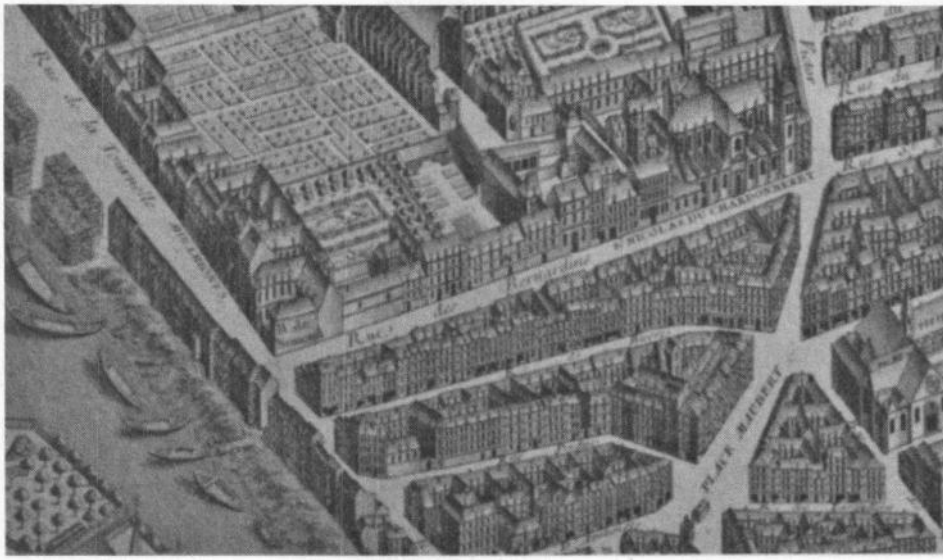
Bu katliamlar 1792 Eylül başında yapılan Konvansiyon seçimlerinin üzerine çöktü. Bu kez, komün bölgesinde en az bir yıldır oturan, yirmi bir yaşından büyük ve kendi geliri yahut emeğiyle geçinen herkes oy verebiliyordu; bir tek ev uşakları dışarıda tutulacaktı. Seçilebilmek, vekil

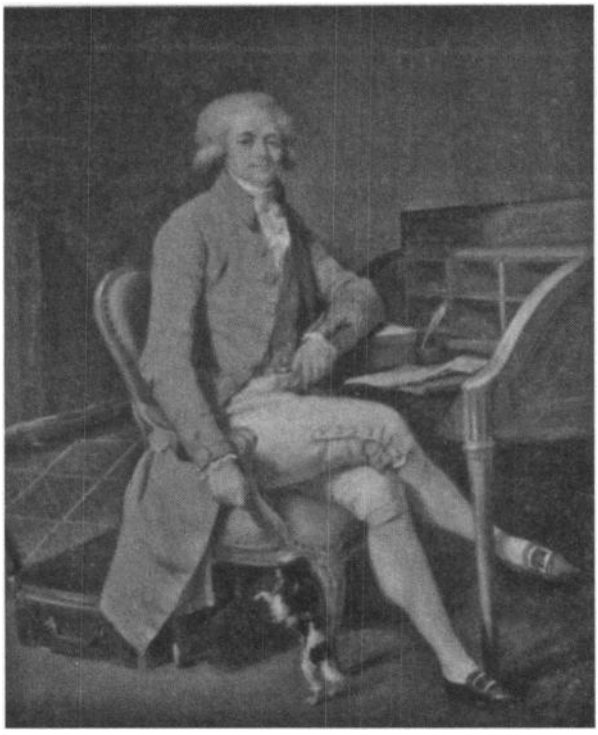
1 On sekizinci yüzyıl sonunda Arras. Soldaki garnizon "hisar"; resmin üst orta kısmındaki "kasabanın yönetim merkezi" ile katedralden ve resmin alt orta kısmındaki yeni kurulan "Basse Ville"den, Crinchon Deresi'yle ayrılıyor. Sağda Arras'ın, St-Vaast Manastırı'nın hâkimiyetindeki eski merkezi, sağ aşağıdaysa iki ana meydanı görülüyor.

2 *Louis le Grand Koleji,* yak. 1780. Kolejin ana girişi Rue St-Jacques üzerinde, Sorbonne'un karşısında. Çocukların dinlendiği iç avlunun etrafında dershaneler ve yemekhane var. Şapel geride. Maximilien on iki yıl burada yaşadı.

3 Quartier Latin. Paris'in Louis Bretez tarafından yapılmış, önemli bir krokisi, yak. 1739 ('Plan de Turgot" adıyla bilinir); sağ altta Louis-le-Grand Koleji'ni (burada hâlâ Collège des Jésuites) gösteriyor. Buradan, Rue St-Jacques yoluyla Quartier Latin'den kısa bir yürüyüşle Île de la Cité'ye ya da yokuş yukarı giderek kentin surlarına ve kırlara varılırdı. Bretez, sokakları kasten genişletmiş.

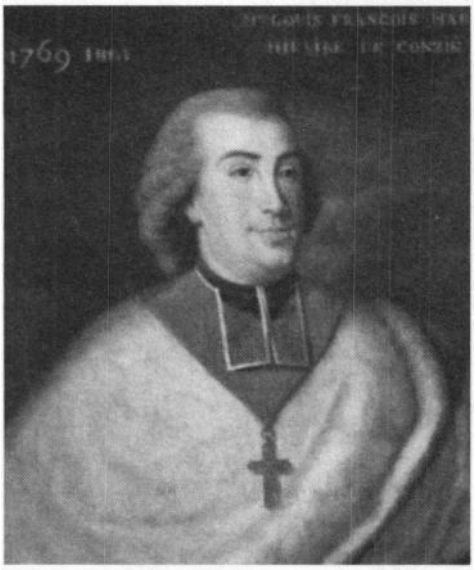

4 Maximilien de Robespierre, 1783. Genç yaştaki Louis-Léopold Boilly (1761-1845) bu portreyi 1778'den sonra Arras'ta, Dominique Doncre'nin öğrencisiyken yaptı. Genç avukat belki de paratoner davasında yeni kazandığı başarının heyecanı içinde. Maximilien köpeklerle vakit geçirmeyi daima sevmişti.

5 Charlotte Robespierre. Charlotte'un (1760-1834) bu portresi muhtemelen 1792-94'te, Jacques-Louis David'in öğrencilerinden Jean-Baptiste Isabey (1767-1855) tarafından tamamlandı. Isabey daha sonra saray ressamı olarak uzun bir kariyer yapacaktır.

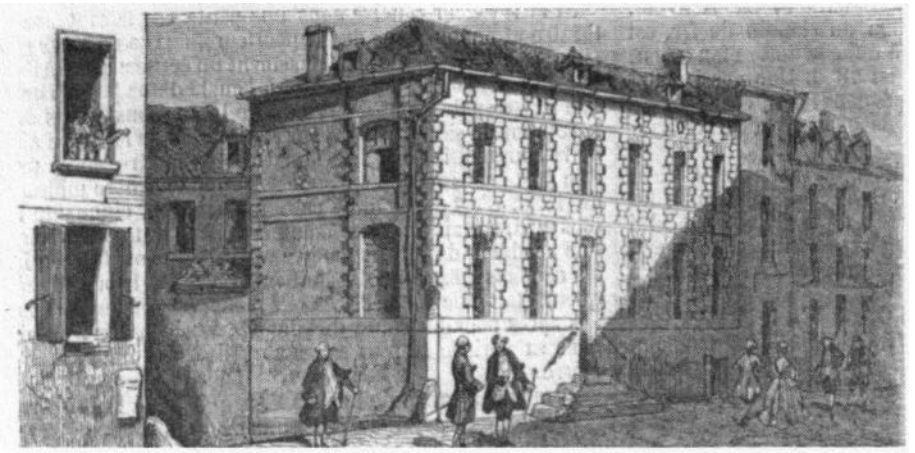
6 *Louis-Hilaire de Conzié* (1732-1805) 1769'dan itibaren Arras Piskoposu'ydu; Dominique Doncre'nin portresi 1775 tarihlidir. Conzié 1782'de Robespierre'i kilise mahkemesine sulh hâkimi olarak atadı ama 1788'de birbirlerinden tamamen koptular. Conzié 1790'da Devrim'den kaçtı.

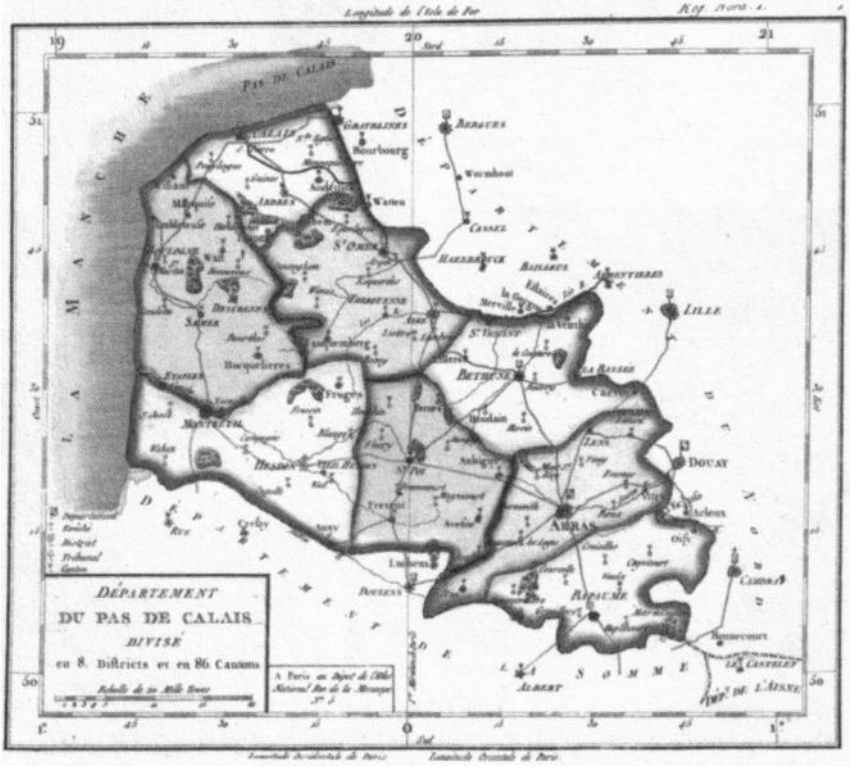
7 *Ferdinand Dubois de Fosseux*. Artois Akademisi'nin seçkin ve sevilen sekreteri Dubois'nın (1742-1817) resmi Louis-Léopold Boilly tarafından 1783'te yapıldı. Dubois'nın varlıklı ve güçlü bir soylu olmasına karşın, Robespierre'le 1788-89 arasında gerilen ilişkileri uzun bir dostluğu bitirmedi.

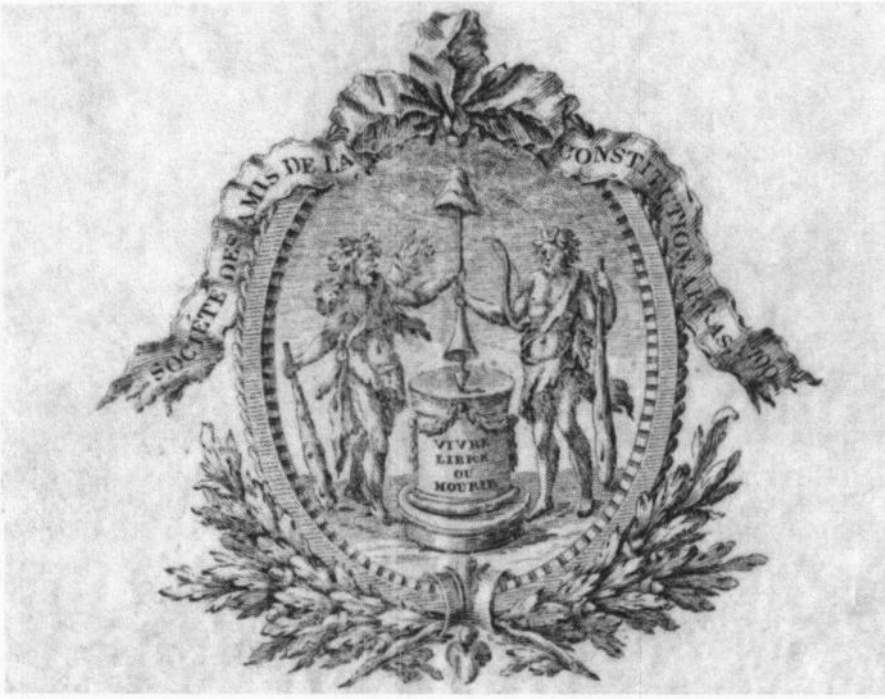
8 Bon-Albert Briois de Beaumez. Briois (1759-yak. 1801) 1785'ten sonra Artois Konseyi'nin başkanı ve Robespierre'in daimi bir düşmanı haline geldiği Zümreler Genel Meclisi'nde bir soylu temsilcisiydi. 1792'de göç etti, Birleşik Devletler vatandaşlığına geçti ve muhtemelen 1801'de Hindistan'da öldü.

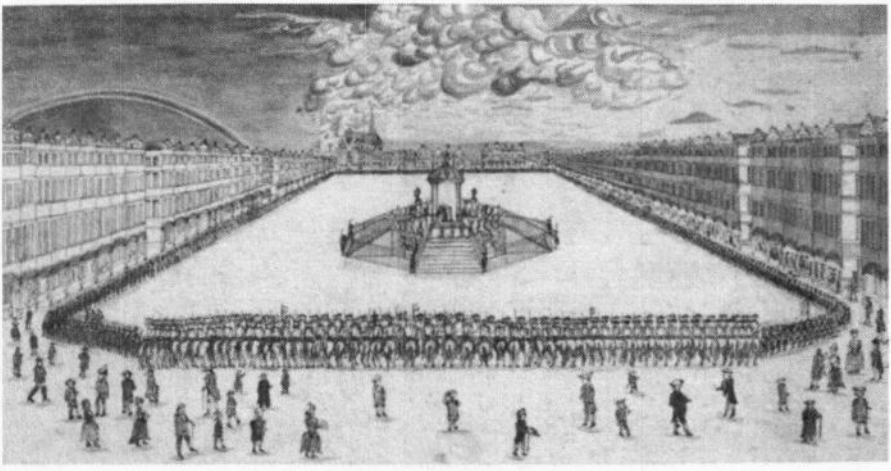
9 Robespierre'in Arras'taki evi. Maximilien ve Charlotte'un 1787'de taşındığı, Rue des Rapporteurs, 9 numarada, Artois Konseyi'ne ve Belediye Binası'na yakın evin on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki bir görüntüsü. Binanın ön cephesi değişmiştir. Yakın zamanlarda caddeye Rue Robespierre adı verildi ve binada küçük bir müze var.

10 Pas-de-Calais bölgesi. Arras'ın başkent olduğu yeni bölge 1790'da, eski Artois vilayetinden ve Picardy'nin sahil bölgelerinden oluşturulmuştu.

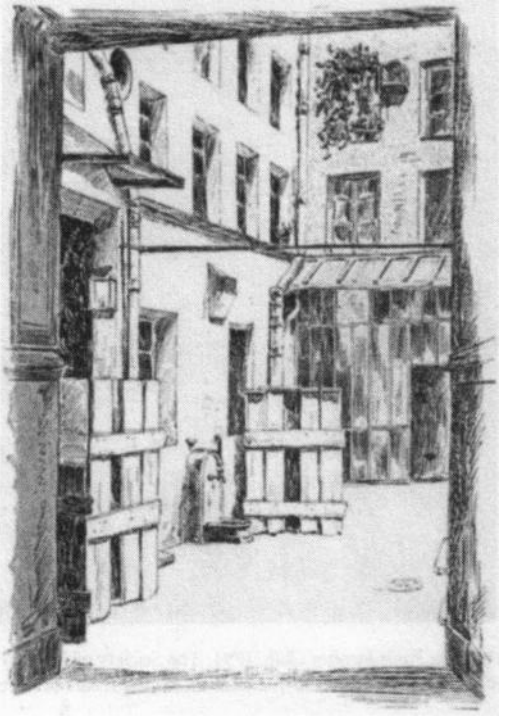
11 Arras Anayasanın Dostları Derneği'nin amblemi. Dernek 1790'da kuruldu; sloganı "Ya Hür Yaşamak Ya Ölüm" 1792'den sonra Jakoben Kulübü haline geldi.

12 Arras'ta Federasyon Festivali. 14 Temmuz 1790'da Arras Belediye Başkanı Dubois de Fosseux ve Piskopos Conzié, Federasyon Festivali münasebetiyle Grand Marché meydanında Ulusal Muhafızların ve garnizon askerlerinin karşısında konuşmalar yaptı.

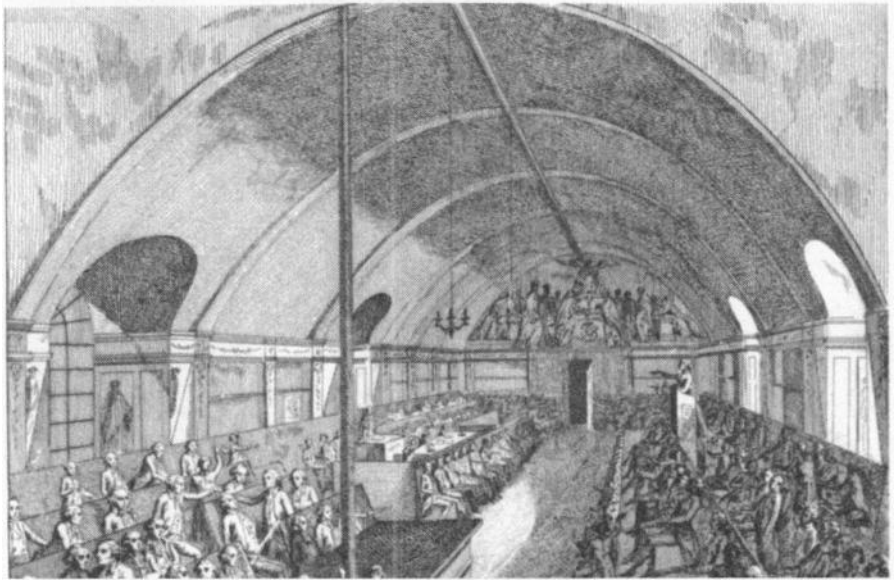
13 1789'da Robespierre. Robespierre'in bu gravürü 1789'da F. G. Fiesinger tarafından, Jean-Urbain Guérin'in bir eskizine dayanarak yapılmıştır. Daha sonraki imajlar için model oldu.

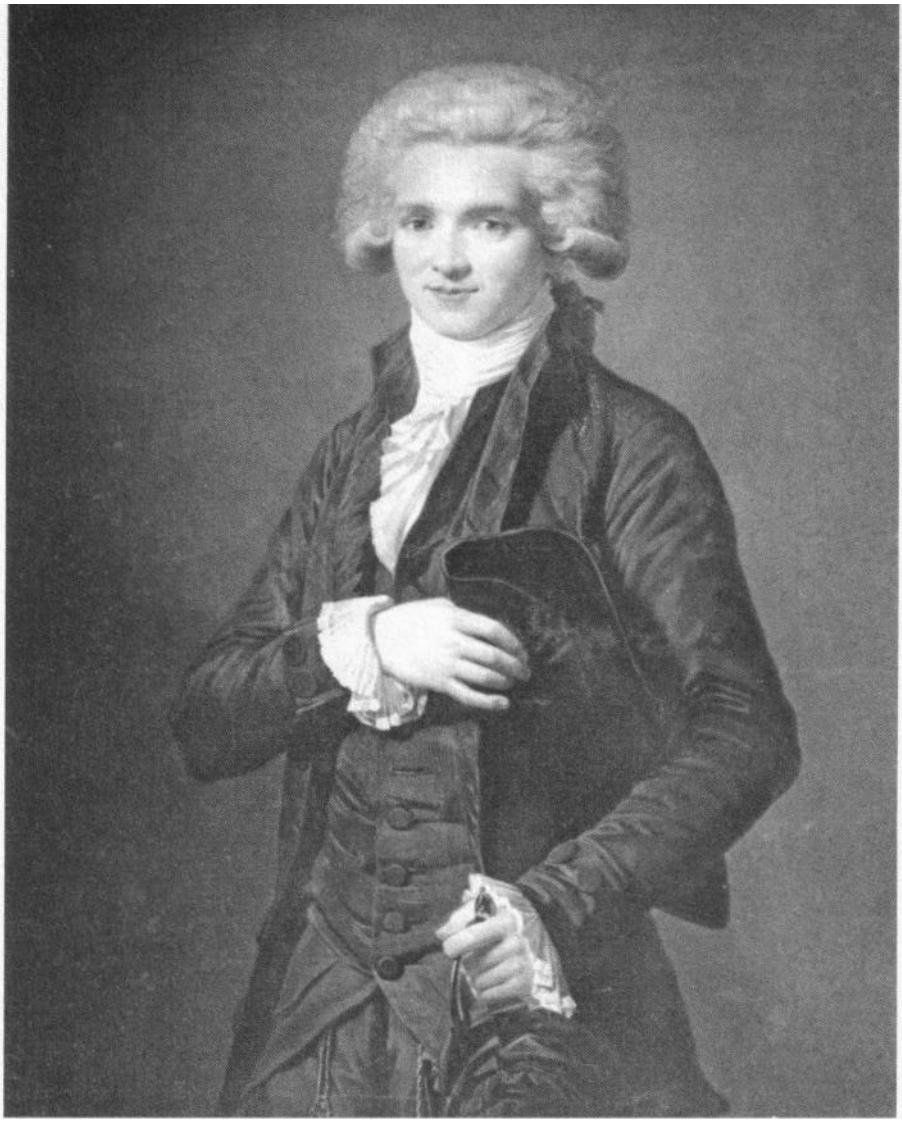
14 Robespierre'in 1791-94 arasında yaşadığı ev. Maximilien'in odası Duplayların Rue St-Honoré'deki evinin avlusunda bulunan çeşmenin üzerinde, birinci kattaydı. İkinci kat sonradan eklenmiştir.

15 Éléonore Duplay. Éléonore (1768-1832) Devrim sırasında resim eğitimi alıyordu; bu pastel resim muhtemelen bir otoportredir. Maximilien'le sevgili olmaları hiç muhtemel olmadığı halde, 1794'ten sonra kendisinden "Robespierre'in dulu" diye söz edilecektir.

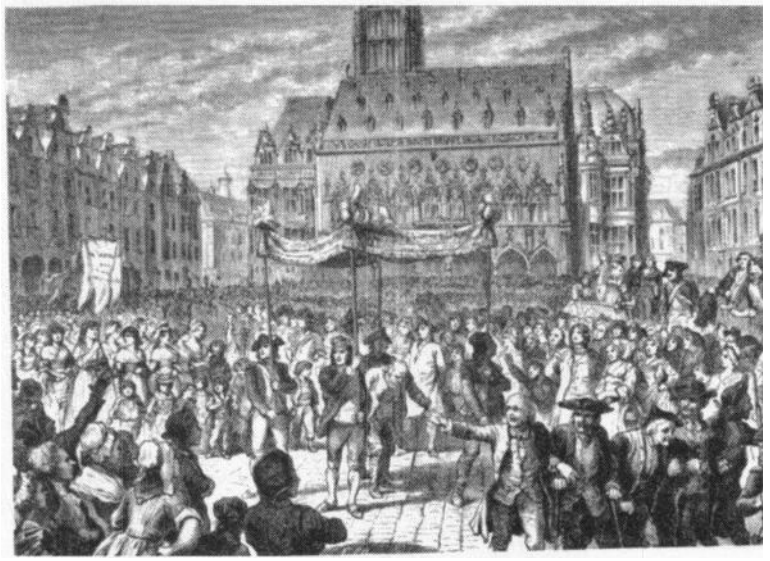
16 Paris Jakoben Kulübü, 1791. Burada, Louis Masquelier tarafından yapılmış gravürü görülen Anayasanın Dostları Derneği ya da Jakoben Kulübü tüm Devrim süresince Robespierre'in tercih ettiği forumdu.

17 *Maximilien Robespierre*, 1791. Pierre Vigneron'un (1789-1872) eseri bu yağlıboya portre muhtemelen, Adélaïde Labille-Guiard (1749-1803) tarafından, 1791 salonunda sergilenen bir portre için çizilmiş (bugün kayıp) bir eskize göre yapılmıştır. Maximilien özellikle, 1789'daki bir Üçüncü Zümre temsilcisinin resmi siyah kıyafetine sokulmuş olabilir.

18 Augustin Robespierre. Maximilien'in erkek kardeşi (1764-94), Ulusal Konvansiyon temsilcilerinin F. Bonneville tarafından yapılmış bir dizi gravüründen biri. Soyadının yanlış yazılmasına özellikle Devrim'in ilk dönemlerinde sık rastlanır. Altyazı, ölümünden sonraki bir tarihten kalmadır.

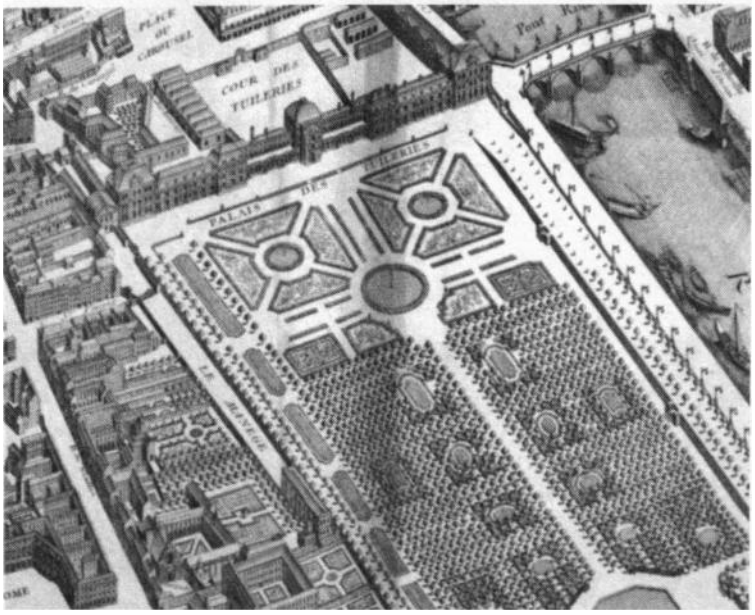

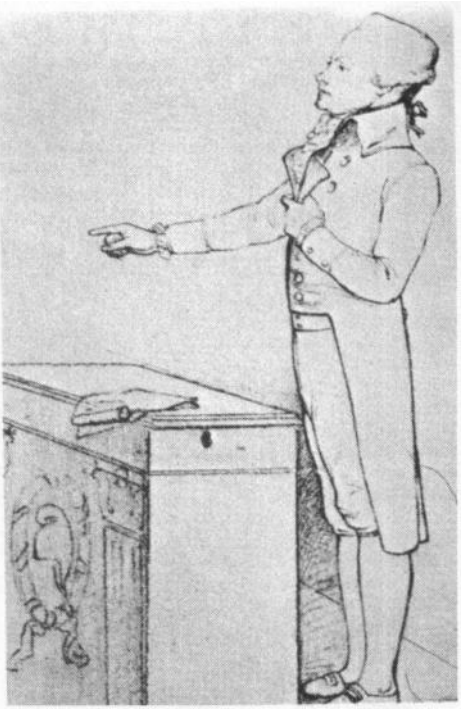
19 Arras'ta Federasyon Festivali, 1793. Yurttaşlar II. Yıl'ın 19 Vendémiaire tarihinde (10 Ekim 1793) devrimci takvimi kutlamak için adı şimdi Place de la Fédération olan Petit Marché meydanını doldurmuş. Yaşlı adam muhtemelen, Arras'ın en yaşlı kişisi olarak onurlandırılmak için seçilmiştir.

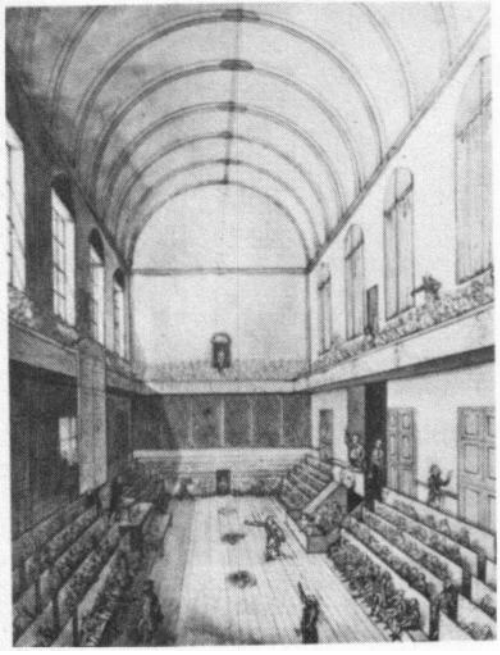
20 Robespierre, yak. 1792. Robespierre'in, ressamı bilinmeyen, çizgili ceketi, yeleği ve yüksek kravatıyla, en ünlü portresi.

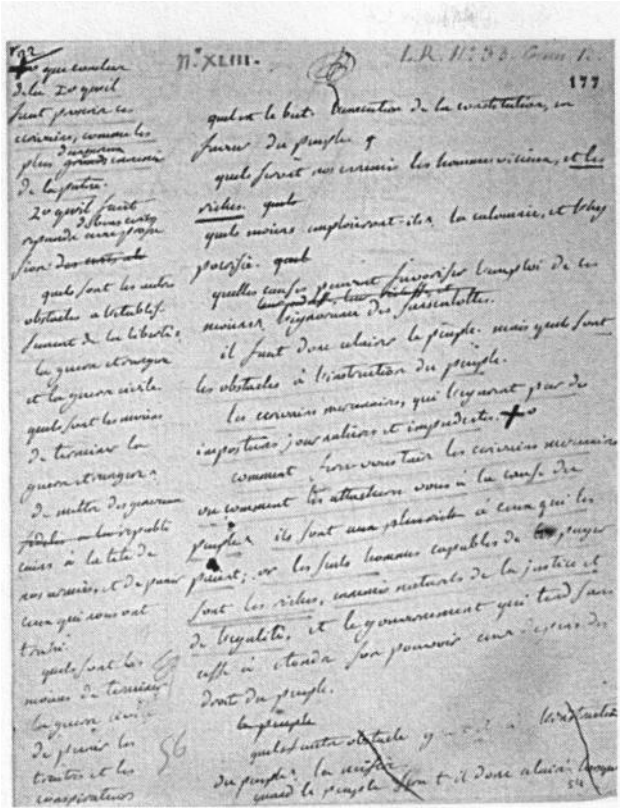
21 Devrimci Hükümet Merkezi. 1793'ten sonra Robespierre'in Paris'teki yaşamı, (sol alttaki) Jakoben Kulübü, Duplayların Rue St-Honoré'deki evi ve 10 Mayıs 1793'e kadar (alttaki) Manège'de, sonra (yukarıdaki) Tuileries Sarayı'nda yer alan bir tiyatroda toplanan Ulusal Konvansiyon arasındaki küçük bir alanda geçti. Kamu Güvenliği Komitesi Tuileries'in sol tarafında toplanıyordu. Maximilien, Tuileries bahçesinde köpeğini gezdirirdi. Hayatı sağ alttaki Place de la Révolution'da son buldu.

22 Robespierre Kürsüde. Robespierre'i Konvansiyon'da konuşurken gösteren, o çağda yapılmış bu anonim resim onun dikkatli halini ve özenli giyimini yakalamış; ama gözlükleri unutulmuş; Robespierre'in, önünde uzun bir metin olmadan konuştuğu çok enderdi.

23 Devrim tartışmaları. Devrim'den önce, Tuileries Bahçesi'ndeki Salle du Manège'de kraliyet binicilik okulu vardı. Devrim dönemindeyse Meclis'teki tartışmaların yapıldığı salon olmuştu. Meclis'te Jakobenler ya da "Dağlılar" solda, Jirondenler sağda oturma alışkanlığındaydı: "Ovalı" temsilciler onların arasında dolaşırdı. Akustik kötüydü ve galeriler kalabalıktı.

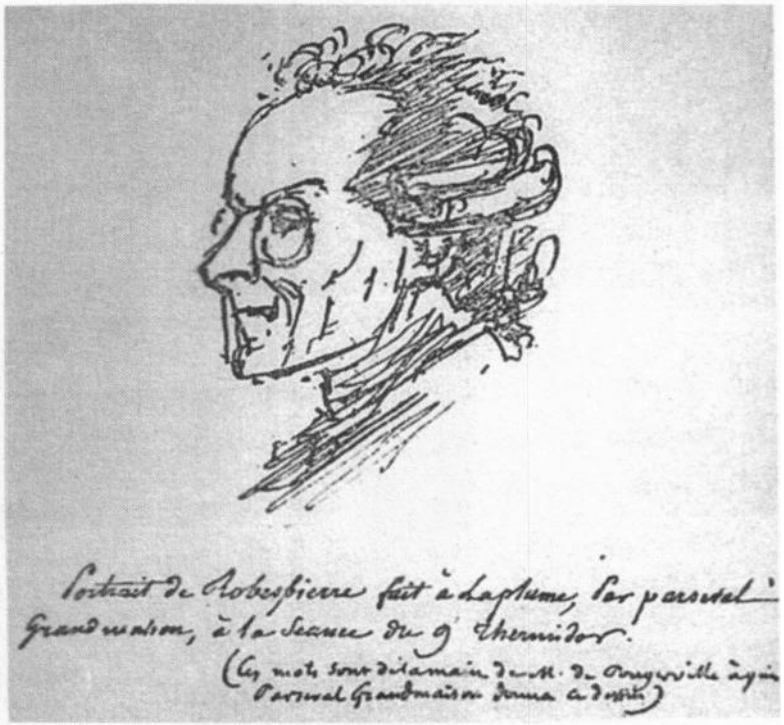
24 Robespierre'in "amentü'sü. Robespierre muhtemelen 1793'te stratejisinin planını çıkarmıştı: "Hedef:" Dış ve iç savaşları kazanarak ve "halkı aydınlatarak Anayasanın halkın yararına tamamlanması".

25 Camille ve Lucile Desmoulins ve oğulları Horace. Maximilien, Desmoulins'in Aralık 1790'daki evliliğinde şahit olmuştu. Horace Temmuz 1792'de doğdu ve Danton'un oğluyla birlikte bir süre Paris kırsalında bakıldı. Bu portre Jacques-Louis David'e yahut onun okuluna atfedilir.

26 Robespierre Konvansiyon'da. François Gérard (1770-1837) bu eskizi Konvansiyon'da, muhtemelen yağlıboya bir portreyi düşünerek yapmış, çünkü "yeşil gözler, soluk ten, yeşil çizgili Nankin ceket, beyaz üzerine mavi çizgili yelek, beyaz üzerine kırmızı çizgili kravat" diye notlar almış. Gérard, Jacques-Louis David'in öğrencilerindendi; Napoleon'un yanında saray ressamı oldu.

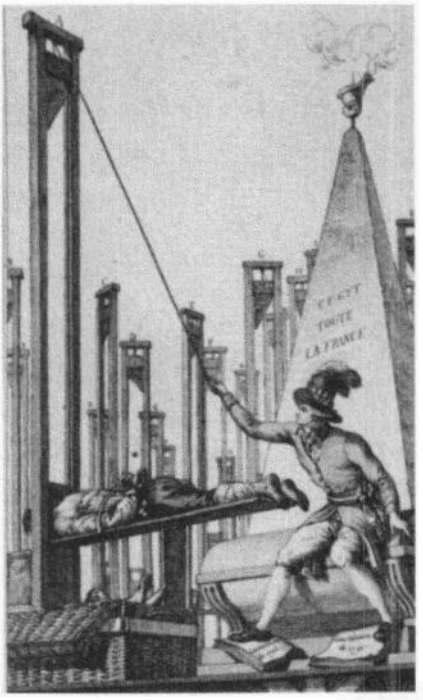
Robespierre saldırıya uğruyor, 9 Thermidor. David'in eski bir öğrencisi François-Auguste de Parseval-Grandmaison (1759-1836) tarafından yapılan bu olağanüstü güçlü eskiz, Robespierre'i, altyazıda belirtildiği gibi, 9 Thermidor tarihindeki kargaşa sırasında gösteriyor.

28 Robespierre'in silah başına çağrısı, 10 Thermidor. Jandarmalar Belediye Binası'na daldığında Robespierre henüz kendi adının sadece ilk iki harfini yazmıştı. Tamamlanmamış imza hâlâ tartışma konusudur.

COMMUNE DE PARIS.

29 Robespierre Kamu Güvenliği Komitesi toplantı salonunda yaralı halde yatıyor. Pierre-Gabriel Berthault'un bu gravürü Devrim döneminin büyük ressamlarından Jean Duplessi-Bertaux'un (1750-1818) bir tablosuna dayanarak yapılmıştır.

30 "Robespierre, bütün Fransızları giyotine gönderdikten sonra celladın kafasını kendi eliyle kesiyor". Bu sözler hızla, yaygın bir Thermidor sloganı haline geldi. Burada Robespierre 1791 ve 1793 Anayasalarını bizzat çiğner halde gösterilmiş; yazılarda, Fransız toplumundaki, Jirondenlerden, soylulardan ve rahiplerden, "yaşlılar, kadınlar ve çocuklara" kadar, tüm gruplar için farklı giyotinler belirleniyor.

31 *Triumvir Robespierre.* Gravürcü Jean-Joseph Tassart, Robespierre'i bir insan kalbini sıkıp kanını çıkarırken tasvir etmek için, onun daha önceki, bilinen bir resmini kullanmış. Eşlik eden bir dizede "onun lehine bir şey duyamazsın" deniyor. Bu Thermidor dönemi resmi, Robespierre'in Couthon ve St-Just'la kurduğu söylenen bir triumvirliğe göndermedir.

olabilmek içinse yirmi beş yaşında olmak gerekiyordu. Robespierre'in 1789-91'deki bütün erkeklerin oy kullanma hakkı kampanyası şimdi gerçekleşmişti. Ama bunlar hâlâ dolaylı ve hantal seçimlerdi; son kararı vermek üzere az sayıda seçici belirleniyor ve bu günlerce sürebiliyordu. Tüm Fransa'da, bir sürü faktörün –hasat zamanı tarım işinin, kafaların savaşla meşgul oluşunun, Kilise reformlarına ve monarşinin devrilmesine muhalefetin– bir araya gelmesi, seçime katılımın yüzde 10'un altında kalması (7,5 milyonun 700.000'i) sonucunu getirdi.

Paris'te, semtlerin ve varoşların 990 delegesi 2 Eylül'de toplandı ve Robespierre, geçmişinde kralcılık olanların (özellikle de Feuillant'ların) dışlanmasını başardı. Paris belediyesinin sekreteri ve Brissot yanlısı *Patriote français*'in yazarlarından Méhée de la Touche bütün bölgelere gönderdiği Robespierre'i eleştiren yazısında herkesi, "özgürlüğü ve halkı çok katıksız bir şekilde sevdiğine inanıyorum," dediği Robespierre'in kişiliğindeki "büyük bir tehlike"ye karşı uyarıyor ve "adı herkesin ağzında," diyordu, "[ama] niçin seçmen kürsüsü yalnız ona ve dostlarına açık?.. Nasıl bir talihsizlikle, dokunan herkesin çarpılıp öldüğü baş aziz haline geldi?"[56]

Ama Robespierre'in halktan soyutlanmasına ve Brissotçulara hedef olmasına yol açan, savaş karşıtı kampanyası şimdi haklı çıkmıştı. Artık bir yıl önceki kadar popülerdi. 4 Eylül'de oybirliğiyle, seçim meclisinin başkan vekilliğine getirildikten sonra ayın 5'inde birinci sıradan (525 oydan 338'ini alarak) vekil seçildi. İkinci sıradan seçilen Pétion çekildi. Bunun üzerine Danton ikinci, Desmoulins altıncı, Marat yedinci ve Jacques-Louis David yirminci sırada seçildi. Öfkelenen Pétion, Eure-et-Loir'da Brissot'u desteklemeye karar verdi.

Pas-de Calais'nin 775 seçicisi 2 Eylül'de, on bir vekillerini ve dört yedeğini seçmek için Calais'de toplandı. 5 Eylül'de Robespierre 724 oyun 412'sini alarak birinci sırada seçildi. İkinci turda Lazare Carnot ve daha sonra da Philippe Lebas ve Thomas Paine seçildiler. Maximilien'in, Arras mahkemesinde savcı olan kardeşi Augustin seçilemedi. Başka bir yerde, Robespierre'in aktif desteğiyle seçilenlerden biri de, kendisiyle 1790'dan beri mektuplaşmaları aracılığıyla dost olan Louis-Antoine St-Just'tu. Hırsla ve birilerini cezalandırmanın ateşiyle yanan ve yirmi beşine henüz basmış St-Just, Robespierre'in en yakın siyasi müttefiki olacaktı.[57] Diğer bir tanıdık simaysa, Maximilien'i Louis-le-Grand'ın

tuvaletinde "kötü bir kitap" okurken bulmuş olan öğretmen Peder Yves-Marie Audrein'di; Morbihan ilçesinin anayasal piskoposu olmuş ve oradan Meclis'e seçilmişti.

Pas-de Calais seçicileri hemen, seçtikleri "bu dürüst adamı bildirmek" için Paris'e bir kurye gönderdiler ama Robespierre Paris vekili olmaya karar vermişti. Onun Paris'i tercih etmesi önemlidir. Bütün erkeklere oy hakkını hiç ödün vermeden desteklemesi ve küçük toprak sahiplerinin çoğalmasını yeğlemesi, devletin zorla toprak dağıtımı yapmasını hiçbir zaman desteklememiş olsa da, önceleri gücünü aldığı Artois kırsal toplumuna hâkim kiracı çiftçilerden oluşan eski tabanıyla bozuşmasına yol açmıştı. Bundan sonra kırsal bölge hakkında söyleyeceği pek bir şey yoktu. 1791 Ekim'inde memleketinde en sıcak karşılandığı yerler kırsal merkezler olmuştu. Paris vekili olmayı yeğlemesinin kritik nedeni şudur: Seçime başkentten girmesi, memleketinde karşılaştığı karışık karşılanmaya bir tepkiydi.[58]

Augustin, Arras'taki seçim başarısızlığına rağmen Paris'teki ağabeyinin yanına gelecekti, çünkü nihayet 17 Eylül'de, yirmi dört kişilik listenin on dokuzuncusu olarak Konvansiyon'a vekil seçildi. Bu ancak, Maximilien'in Paris seçicilerinin arasında bulunması sayesinde mümkün olabildi. Augustin bir hafta sonra –25 Eylül'de– Konvansiyon'daki yerini almak için Arras'tan ayrıldı. Evde yalnız kalmak istemeyen Charlotte da onunla birlikte geldi. Paris'e geldiklerinde ilk başta, Duplayların Rue St-Honoré'ye bakan mobilyasız odalarında kaldılar. Üç genç yetişkin yine birlikteydi.[59]

9. Bölüm

"Devrimsiz Bir Devrim mi İstiyordunuz?" PARİS 1792-93

"Eylül katliamları"ndan haftalar sonra devrim orduları Paris'in sadece yüz altmış kilometre doğusunda ve XVI. Louis'nin 1791 Haziran'ında tanınıp tutuklandığı yere çok yakın olan Valmy'de ilk büyük zaferini kazandı. Zafer haberi geldiğinde, bütün erkeklerin oy hakkıyla seçilmiş yeni Ulusal Konvansiyon, hapishanelerde kısa bir süre önceki katliamların hâlâ yaşayan anısının ve kapıdaki Prusya tehdidinin akıllardan hiç çıkmadığı bir başkentte toplantı halindeydi. Kuzey ve doğu sınır bölgelerinden gelen mülteciler, "anavatan tehlikede" çağrısına karşılık veren ve cepheye yollanan genç gönüllülerle itişip kakışıyordu. Sokaklar güçlü bir dedikodu, iyimserlik ve kuşku karışımıyla çalkalanmaktaydı.

Konvansiyon'daki 750 vekilin çoğu orta sınıftan geliyordu ve eski imtiyazlı sınıflardan gelenler hemen hemen sadece yetmiş kişiydi. Önemli bir deneyim birikimi vardı –yaklaşık iki yüzü Yasama Meclisi'nde ve Robespierre'in de dahil olduğu seksenden fazlası 1789-91 arasındaki Kurucu Meclis'te bulunmuştu– ve geri kalanların çoğu yerel görevlerde çalışmıştı. Ayrıca, demokrat ve cumhuriyetçiydiler; toplanır toplanmaz monarşiyi kaldırdılar ve 21 Eylül'de Fransa'da Cumhuriyeti ilan etiler.

Militan Jakobenler Paris'e hâkimdi ve Robespierre halkın, hem artık yenilmesi gereken işgalci ordulara, hem de savaşın felaketlerini üzerlerine salanlara karşı öfkesini paylaşıyordu. Bunun karşısında, Brissot ve destekçilerinin özellikle Robespierre'e sövüp sayması pek anlaşılmaz bir şey değildi.[1] Bunlar 1791-92 kışında sirenlerin savaş şarkılarını söylemiş, Robespierre'in kulakları sağır eden uyarılarına boşvermiş ama çabuk zafer vaatleri bir bozgun ve firar bataklığında yok olup gitmiş siyasi liderlerdi. Brissotçular tehlikedeydi, kızgındı ve korkmuştu. Ro-

bespierre, hapishane katliamları sırasında Roland ve Brissot'u intikamcı katillere teslim etmek istemiş miydi? Hayır, fakat onlar onun bunu istemiş olduğunu sanıyordu.

10 Ağustos'ta monarşiyi deviren birliklerin arasında Marsilya'dan gelenlerin de bulunması, Robespierre'in bu ikinci devrimin gerçekten ulusal olduğunu savunmasını mümkün kıldı. Ama siyasi kararlarda Paris hâlâ yerini koruyordu ve "Paris", sadece bir başkentten öte bir şey olarak belirmişti. Brissotçulara göre de bu bir halk ayaklanmasının simgesiydi ve ticari çıkarları tehlikeye sokuyor, kişisel güvenliği tehdit ediyordu. Onların kendilerini Paris'ten çok, Fransa'nın partisi gibi takdim etmeleri bir gerçek olmaktan ziyade –yirmi dört vekilden sadece birinin onlara sempati duyduğu– başkentte sevilmemelerinin bir yansımasıydı. Öte yandan Jakoben vekiller de ülkenin her tarafından seçilmişti.

Robespierre 1792 Eylül'ünün sonunda, seçimler yüzünden birkaç hafta kesintiye uğramış gazeteciliğine yeniden başlamaya karar verdi. *Défenseur de la Constitution*'un kapağı kırmızıdan griye çevrildi ve başlığı değişti. Tam başlık, Robespierre'in ulusal gündeminin ilanıdır: *Lettres de Maximilien Robespierre, membre de la Convention nationale de France, à ses commettans.* Robespierre, *commettan*'larına (yani seçmenlerine) gayet açıkça, "tüm Fransızları" kastettiğini, bütün vekillerin bütün halkı temsil ettiğini belirtiyordu. Taşradan –örneğin Toulouse, Arras ve Manosque'den– gelen ve Brissotçuları eleştiren mektupları gazeteye koyması da kasıtlıydı. Bu sayede onları, ulusal iradeyi temsil etmekten ziyade Paris karşıtı bir fraksiyon diye damgaladı.[2]

İlk sayıda Robespierre büyük bir coşkuyla, "eşitlik dönemi başlıyor" diyordu; "insan ruhunun size açacağı görkemli yolun" sınırı yoktur. Bu yolu gösteren tabelada "insanlar iyidir" yazıyorsa da Robespierre, insanların "tam saygınlık"larının son noktasına kadar epey yol olduğunu kabul ediyordu. Cumhuriyet'in ruhunun *vertu* [erdem] –yani kişisel çıkarların çoğunluğun yararına boyun eğdiği bir vatanseverlik– olduğunu vurguluyordu. Ama *vertu* nasıl yaratılabilirdi? Robespierre'in, 1789'dan beri gerçekleşen devrimci değişimlerin henüz benimsenmemiş olduğu yolundaki kaygısının üzerine bir de, yurttaşlık bağlarının yeni yollardan gösterilmesi ve eski Yunan'daki düşünceleri takip eden halk festivalleriyle güçlendirilmesi gerektiği düşüncesi eklenmişti. Klasik alegorilerin, insanların görgüsünü halk festivallerinin spontan ve sıklıkla

da kaba gösterilerinin üzerine yükseltmek için hazır bir referans olarak kullanılacağı bir siyasi kültür olacaktı bu.[3]

Robespierre 1792'nin ilk aylarında Cumhuriyet çağrılarını benimsemekte tereddüt etmişti çünkü cumhuriyet kurumlarının, yurttaşlık erdemlerinden oluşan bir kültür ile tazelenip canlanmış bir toplum gerektirdiğinden emindi. İnsanların doğuştan iyi olduğunu biliyordu fakat yüzyıllardır yoksulluk ve cehaletten ötürü bozulmuş olduklarını da biliyordu.[4] Yani Fransa'nın Cumhuriyet haline gelmesi için henüz çok erken olduğunu hissetmişti, tıpkı Devrim'in Fransa'yı tüm Avrupa için bir özgürlük savaşını düşünebilecek hale getirmesi için çok erken olduğu gibi. Ama şimdi bir oldubitti yapılıp cumhuriyet ilan edilmişti ve bir yurttaş gelişimi ve eğitimi projesini başlatmaktan başka seçenek yoktu. Aynı zamanda, savaşın da Devrim'i korumak için bir halk savaşı gibi yürütülmesi gerektiğinden, savaşanların niçin savaştıklarını ve nasıl davranacaklarını kavraması lazımdı.

Yeni bir yurttaşlık kültürü hemen Hıristiyan ritüelinin yahut inancının yerini alamazdı. Bordeaux'lu avukat Marguerite-Élie Guadet, 1792 Mart'ında Jakoben Kulübü'nde, Avusturya Arşidükü II. Leopold'un 1 Mart'ta ölümü ve bu sayede savaştan kurtulma şansı doğması üzerine "Tanrı'ya" şükrettiği için Robespierre'i "batıl inanç" propagandası yapmakla suçlamıştı. Robespierre bir "Ebedi Varlık" konusundaki inancını heyecanla savunmuştu.[5] Şimdi 1792 Kasım'ının ortasında Jakoben Kulübü, Joseph Cambon'un Kilise'ye tüm kamu finansmanını kaldırma teklifini tartışıyordu. Robespierre, vekillere, baş sorumluluklarının, "aramızda özgürlük, barış, refah ve kanun hâkimiyetini sağlamlaştırmak" ve "ulusun kanını, gözyaşını ve altınlarını ekonomik kullanmak" olduğunu hatırlattı:

> Dinsel önyargılar konusunda durumumuz çok iyi ve halkın görüşü çok ileri görünüyor. Batıl inanışların etkisi hemen hemen bitmiş durumda... İnsanların kafasında kalanların tümü, ahlaka destek olan etkileyici prensipler ve Meryem'in oğlunun ilk zamanlarda yurttaşlarına öğrettiği yüce ve dokunaklı bir erdem ve eşitlik doktrinidir.

Robespierre, Kilise'ye saldırmak gereksiz yere düşmanlık yaratır dedi: İnsanlar "bu tür ibadetle en azından bunun ahlaki yapısı arasında bağlantı kuruyor".[6]

21 Eylül'ün coşkusu çok kısa sürdü. Şimdi cepheden daha olumlu haberler gelirken, Brissotçuların önde gelenleri, Robespierre ve diğerlerini, katliamların sorumlusu ve cinayetleri mazur göstermedeki rollerini yadsıyan "*septembriseur* [eylül olaylarını destekleyenler, bu olaylara karışanlar]" olmakla suçlamaya başladı. Sonraki birkaç günde Brissot ve destekçileri Robespierre'e doğrudan cephe alarak, onu (Danton ve Marat'la birlikte) Fransa'ya hükmedecek bir "triumvira" kurmakla, Paris'in yasa dışı etkisiyle ve "anarşistler"in mülkiyet hakkına saldırmak istemesiyle suçladılar.[7] Ayın 24'ünde François Buzot, Konvansiyon'u korumak için illerden örgütlenecek bir acil muhafız birliği kurulmasını istedi. Ertesi gün Merlin de Thionville, "Bu mecliste, bir triumvira ya da diktatörlük ilan edecek kadar sapkın birilerini tanıyan varsa gösterin de bıçaklayayım" dedi. Marsilya vekili François Rebecqui, Robespierre'i gösterdi ve Robespierre de buna, dört yıldır yaptıklarını savunarak yanıt vermek zorunda kaldı: "Kuşkusuz ki halkın haklarını benden iyi savunan birçok yurttaş var ama daha çok düşman kazanma ve daha çok saldırıya uğrama onuruna kavuşan ben oldum."

Deux-Sèvres'den bir temsilci, Michel Lecointe-Puyraveau sözünü keserek araya girdi: "Robespierre, Meclis'te yaptıklarını anlatma bize, diktatörlük ya da triumvirlik peşinde misin, değil misin, onu söyle sadece." Robespierre'in bunu reddetmesi Brissotçuları ikna etmedi. Tarn-et-Garonne vekillerinden Julien Mazade-Percin 26 Eylül'de memleketine, Castelsarrasin'e yazdığı mektupta, Konvansiyon'daki iki gruptan biri "liderlik ya da triumvirliğe dayalı bir diktatörlük peşinde" diyordu. "Söz ettiğim grubun ruhunun," diye ekliyordu, "bize gayet övülecek hizmetler yapmış yurttaş Robespierre olmasından endişelenmeliyiz." Ekim süresince Buzot ve Lanjuinais, Paris'in artık ulus adına davranamayacağını gösteren fiziksel bir işaret olarak, illerden örgütlenecek muhafız birliği taleplerini tekrarladılar: Devrim bitmeliydi. Robespierre'e göre bu, sahte bir ayrımdı: "Sanki Paris'teki Fransızlar Fransa'nın öteki kısımlarında yaşayanlardan farklı bir kandan geliyormuş gibi ... halkın Paris'te gerçekleşen eylemlere dair görüşlerini gayet yerinde yönlendirecek olanlar Perpignan ya da Quimper'deki yurttaşlar değildir."[8]

Brissotçular yumuşamıyordu. 29 Ekim'de Konvansiyon, İçişleri Bakanı Roland, Lanjuinais ve özellikle de Louvet'in, Robespierre'i Eylül katliamlarından sorumlu tutan ve diktatörlük peşinde koştuğunu savu-

nan yeni suçlamalarına tanık oldu. Çok elektrikli bir andı bu. Locada bulunan William Wordsworth daha sonra *Prelüd*'ünde, Manège'nin önündeki galerilerden duyduklarını şöyle hatırlıyordu:

> Keskin sesler geliyor güruhtaki çığırtkanlardan,
> Bağırıyorlar "İşlediği Suçlar Açıklansın
> Maximilien Robespierre'in"; bir el,
> O ses gibi birdenbire kaldırdı basılı bir konuşmayı...[9]

Louvet'in konuşmasıydı bu: "Kendini sürekli bir tapınma hedefi gibi göstermekle suçluyorum seni; ... Fransa'nın erdemli tek adamıymışsın, anavatanı kurtaracak tek kişiymişsin gibi ... bariz bir şekilde, en büyük gücü kapmaya çalışmakla suçluyorum seni." Louvet Konvansiyon'a, Robespierre'in sürgün edilmesi için bir yasa çıkarılması çağrısında bulundu. Danton araya girip, en azından bir yanıt hazırlamak için bir hafta süre verilmesini istemeyi akıl ederek, tümüyle şaşkına dönmüş Robespierre'i kurtardı.[10]

3 Kasım'da, hem devrim öncesi birliklerden, hem de Marsilyalı birtakım *fédéré*'lerden oluşan altı yüz asker Paris sokaklarında yürüyüş yaptı ve "Marat, Robespierre, Danton ve bütün yandaşlarının kellesini isteriz! Yaşasın Roland! Krala yargı yok!" diye bağırdılar. Brissotçular taşradan açıkça fiziksel destek istemişti ve birkaç hafta içinde, Paris sokaklarında dolaşan ve Konvansiyon'u korumaya gelen on altı bin kadar asker toplandı.[11]

5 Kasım'da Konvansiyon'un bütün dinleyici locaları tıka basa doluydu, geceyi dışarıda kamp yaparak geçiren birçok kişi vardı; giriş biletlerini kapmak için kavgalar çıktı. Robespierre saldırısına devam etti:

> Yurttaşlar, devrimsiz bir devrim mi istiyordunuz?.. Fransızlar, özgürlük yandaşları geçen Ağustos'ta Paris'te toplanarak, bütün iller adına bunun için harekete geçtiler. Onları ya tamamen onaylamalı ya da kınamalıyız. Böylesine büyük bir ayaklanma sırasında kaçınılmaz olan, görünüşte ya da gerçek birkaç kabahatten suç yaratmak, onların adanmışlığını cezalandırmaktır...

Robespierre yine, hapishanelerde neler olduğunu bilmediğini ve her halükârda, Verdun'un düşmesiyle dehşete kapılan Parislilerin, Brunswick'in kanlı vaatlerini yerine getireceğinden korktuklarını tekrar-

ladı. Asıl, *ancien régime*'in yüz binlerce kurbanı için üzülmek gerekirdi; Ağustos-Eylül arasındaki halk adaletini eleştirenler, mantıken Bastille'in yıkılmasını da yasadışı ilan etmiş oluyordu.[12]

Konuşma, Robespierre için bir zafer niteliğindeydi: Louvet cevap hakkı talep ettiğinde Konvansiyon diğer konuya geçilmesine karar verdi. Robespierre akşam Jakoben Kulübü'nde muzafferane bir şekilde karşılandı, konuşması basıldı ve taşradaki şubelere gönderildi. Ama bu zafer ona karşı sövgüleri de çoğalttı. O günden sonra Robespierre ve yandaşlarıyla Brissotçuların arasına ahlaki bir düşmanlık girdi. Ondan nefret ediyorlardı. Sözcüleri *Patriote français*'de, bir kadın hakları savunucusu ve XVI. Louis yanlısı olan Olympe de Gouges'in "Robespierre'in Savunmasına Cevap" başlıklı makalesi yayımlandı. "Senden nefret ediyor ve tiksiniyorum," diyordu kadın, "Sana benimle Seine Nehri'nde yıkanmayı teklif ediyorum; ama ayın [Ağustos'un]10'undan beri üzerine sıvadığın lekeleri tümüyle temizleyebilmek için ayaklarımıza –16 ve 24'lük– top gülleleri bağlayacak ve kendimizi dalgalara atacağız." Birkaç gün sonra da kadın onu, Brissot yandaşlarının cesetlerine basarak iktidara çıkmaya çalışmakla suçladı ama "tahtın darağacı olacak" diyerek uyardı: "Nefesin soluduğumuz temiz havayı kirletiyor: Kasılıp duran gözkapakların ruhunun habisliğini dışa vuruyor ve kafandaki her saç teli suçlu."[13]

Ama çok sayıda Parisli kadın da Robespierre'e hayrandı. Kendini savunduğu 5 Kasım'da, *Patriote français*, dinleyici localarını tıkış tıkış doldurup alkışlayan iki yüz erkeğin yanı sıra tahminen sekiz yüz kadar kadın olduğunu ve Robespierre'in orada ve Jakoben Kulübü'nde kadınlar tarafından kuşatıldığını yazıyordu. Artık bir Brissotçu olan *philosophe** Condorcet, kadın haklarını savunuyor olmasına karşın, kadınların bir Mesih karşısında savunmasızlığı açıklamasına başvurdu. *Chronique de Paris*'te gayet alaycı bir dille şöyle diyordu:

> Robespierre vaaz veriyor, Robespierre suçluyor, öfkeli, ciddi, melankolik, yalandan bir coşkusu var, düşünceleri ve davranışları mantıklı; zenginlere ve güçlülere karşı gürlüyor; idareli yaşıyor ve fiziksel bir ihtiyaç hissetmiyor; tek bir misyonu var, o da konuşmak ve neredeyse hep konuşuyor...

* 18. yüzyılda Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bilim ve sanata meraklı, araştıran, okuyup yazan, dini taassuptan kurtulmuş insanlar. *Ansiklopedi*'yi yazanların da aralarında olduğu bu grup, birbiriyle sürekli temas içindeydi. Fransız Devrimi'nden sonra ortadan çekilmişlerdir-e.n.

> Onda dini bir liderin değil bir tarikat liderinin bütün özellikleri var; azizlik mertebesine varan bir sadelikle ün yapmış vaziyette ahkâm kesip duruyor, Tanrı'dan ve Tanrısal İnayetten söz ediyor, yoksulların ve güçsüzlerin dostuyum deyip kadınlardan ve kolay yönlendirilenlerden [*faibles d'esprit*] takipçiler çekiyor kendine... Robespierre bir rahiptir ve asla başka bir şey olmayacak.[14]

İskoç doktor John Moore, "Robespierre'in belagatinin özellikle cins-i latifte hayranlık uyandırdığı söyleniyor" diye yazmıştı. Aynı zamanda, "kaplan" gibi "huysuz çehreli" bu haşin adamın herkes tarafından, "hırsla değil popülerlik arzusuyla" dolu biri olarak bilindiğini de belirtiyordu. Bu betimleme, konuşmasının bu kez uzun ve şiddetli bir versiyonunu yayımlayan Louvet'de yankı buluyor ve Louvet, Robespierre'e "küstahça hırsı; terbiyesizce hükmetmesi" gibi kişisel terimlerle saldırıyor, onun hileyle, zorla, "terörle", baskın çıktığını iddia ediyor, gözlerinin Jakoben Kulübü toplantılarında sürekli fıldır fıldır dönüp durduğunu söylüyordu.[15]

Üstünlük kavgası Jakoben Kulübü'nü tüm ülke çapında karıştırdı ve böldü, çünkü Roland'ın İçişleri Bakanı olarak elinde müthiş olanaklar vardı. Robespierre, adının Marat'la birleştirildiğini gördü ve taşradaki şubeler onu "pespaye" (Cognac), "kustukları"nı da (Villeneuve-sur-Yonne) bir "sahte erdem" belirtisi (Dieppe) olarak niteledi. Birçoğu "Dürüst Adam"a sadık kaldı ama yıl sonuna doğru, taşradaki Jakoben Kulüplerinde Brissotçu duygular açıkça ağır basıyordu.[16]

Robespierre kişisel ilişkilerinden destek aldı. Hayatta hiç tatmadığı aile yaşamını sağlayan yaşlı Duplay çifti belki de Antoine ve Charlotte Buissart'ın yerini aldı, yahut en azından, yokluğunu telafi etti. Maurice Duplay adanmış bir Jakobendi ve verdiği teklifle Manège'nin, yani Konvansiyon'un müzakere salonunun dülgerlik işini alacak kadar başarılıydı.[17] Maximilien'in akşamları, tanınmış siyasi dostlarının ziyaretleriyle hareketli geçiyordu: Desmoulins, Élisabeth Duplay'ın nişanlısı Philippe Lebas, St-Just, ressam Jacques-Louis David ve Couthon. O kadar tanınmamış olanlar da vardı: Duplayların bakkalı Lohier, Robespierre'in doktoru Souberbielle, Arras'tan Calandini adında Korsikalı bir ayakkabıcı ve bitişikteki evde oturan Didier adında bir çilingir. Bazen Lebas bir İtalyan operasından birkaç şarkı söyler ya da Robespierre, Corneille ya da Racine'den sevilen bir şiir ya da Rousseau'dan bir pasaj okurdu. Bazı akşamlar da Théâtre Français'de geçerdi. Maximilien, 1791'de köpeği

Brount'u Arras'tan getirmiş ve onu Duplay ailesiyle birlikte Champs-Élysées'de gezdirme alışkanlığı edinmişti. Duplayların, Valmy savaşında yaralanmış ve tahta bir bacakla yürüyen yeğeni Simon'u çok severdi. Nadir dinlenme günlerinde Robespierre çok sevdiği portakallarla dolu bir torba alır ve Brount'u başkent civarındaki kırlarda, genellikle Françoise Duplay'la birlikte gezdirirler, ya da kadının Choisy'deki akrabalarında yemek yerlerdi.[18]

Arras'tan kalkıp Maximilien'in peşinden gelen Augustin ve Charlotte ilk başlarda onunla birlikte Duplaylarda kaldılar. Oradaki kadınların Maximilien'e boğucu derecede bağlılığı Charlotte'a dayanılmaz geldi. "Onun konumuna ve siyasette böylesine yüksek yere sahip birinin kendi evinin olması gerektiğini anlatmaya çalıştım ona." Maximilien sonunda kabul etti ve Charlotte'la birlikte, yakınlardaki Rue St-Florentin'de tuttukları bir eve taşındı. Maximilien 5 Kasım'daki konuşmasından sonra bu evde hastalandı ve ayın 30'una kadar Konvansiyon'da konuşamadı. Charlotte hastalığın ayrıntılarını hatırlamıyor ve sadece "tehlikeli değildi" diyor. Ama Françoise Duplay onları ziyarete gelip de Maximilien'i hasta görünce yaşanan sahneyi kırk yıl sonra bile hatırlayacaktı. Charlotte, Maximilien'in vazgeçip tekrar Duplaylara geri dönmesine hayatı boyunca hep üzülmüştü: "Beni çok seviyorlar, dedi bana Maximilien, çok saygı ve şefkat gösteriyorlar, onları reddetmek nankörlük olur." Charlotte, güceniklik yüzünden kendi kendini yiyerek o evde kaldı ve iki kadın, Maximilien'in sevgisini kazanmak için savaşa girdi. Françoise güya bir keresinde, Charlotte'un severek yaptığı reçelleri ve kompostoları, bu büyük adamı zehirlemek istemediğini belirten bir notla geri göndermişti.[19]

Robespierre'in yeni dostları da vardı. Ocak 1792'de François-Pierre Deschamps adında Parisli bir kumaşçıdan bir mektup almıştı. "Dürüst bir yasa koyucunun gayret ve doğruluğu"na yönelik övgüler arasında Deschamps, Robespierre'e, onun adıyla vaftiz edilecek oğlunun vaftiz babası olup olmayacağını sordu. Robespierre kabul etti ve vaftiz töreni sırasında aileyle ve çocuğun annesi Catherine gibi Paris'in hemen güneyindeki Fontenay-aux-Roses köyünden olan vaftiz annesi Rosalie Vincent'le dostluk kurdu. Deschamps 1793 Şubat'ında Cumhuriyet'in Ticaret ve Erzak Komisyonu'na üye oldu ve ordunun bir kumaş ihalesini kazandı. Buradan kazandığı parayla, başkentin hemen birkaç kilometre güneydoğusunda bir köy olan Maisons-Alfort'un eski senyörünün evini tut-

tu. Catherine'le Rosalie'yi oraya yerleştirdi; zaman zaman Robespierre'i konuk olarak ağırladığı anlaşılıyor. Onlar da Robespierre'i Duplaylarda ziyaret ettiler ve Rosalie ona bir tencere "cailler" (çökelek) getirdi.[20]

Robespierre'in rakipleri ve bazı tarihçiler daha sonra, kendisine duyulan saygıyla gönderilmiş tüm büst, portre ve diğer nesnelerden odasında bir "türbe" yaptığını iddia ettiler. Kendisi hayattayken böyle bir iddiada bulunulmamıştı ve diğer kanıtlar onun çok az eşya bulunan odasının kitaplarıyla ve kâğıtlarıyla dolu olduğunu söylüyor.[21] Robespierre'in, Jakoben Kulübü'nün "yaşayan hiç kimsenin odasına büstü konmayacaktır" kararına bizzat katıldığı düşünülürse, kendisine için bir müze yapması gerçekten şaşırtıcı olurdu.

Ama Jakoben Kulübü'nde, ölmüş insanların bol miktarda büstü vardı. Mirabeau'nun naaşı 1791 Nisan'ında, Robespierre'in teşvikiyle Panthéon'a* defnedilmişti ve büstü de Kulüp'te sergileniyordu. Kasım 1791'de sarayla gizli birtakım ilişkileri meydana çıkan Mirabeau'nun anısına daha da gölge düşüren Tuileries'de ele geçirilmiş birçok belge 5 Kasım 1792'de Konvansiyon'a geldi. O gün akşam Kulüp'te, Robespierre'in ev sahibi Duplay, Mirabeau'nun büstünün kaldırılmasını teklif etti. Robespierre bu teklifi destekledi ve buna, Rousseau'ya "zulmeden" Helvétius'u da kattı: "Ben burada, bizim saygımıza layık sadece iki adam görüyorum, Brutus ve Jean-Jacques Rousseau." Mirabeau ve Helvétius'un büstleri kaidelerinden indirildi ve parçalandı. Robespierre, bu konuda basında maruz kaldığı saldırılardan, özellikle de *Révolutions de Paris*'in editörü Louis-Marie Prudhomme'un, 15 Aralık 1792'de okuyucularına Mirabeau'nun Panthéon'a konarak onurlandırılması teklifini verenin Robespierre olduğunu hatırlatarak bunu başına kakmasından bir kez daha gücendi.[22]

Prudhomme'un makalesinin onu en çok üzen tarafıysa yazarın, Robespierre'in görüşleriyle Paris Belediye Başkanı Jérôme Pétion'unkiler arasında pek fark kalmadığı iddiasıydı. Robespierre'in 28 Kasım 1791'de Arras'tan döndüğü günün akşamında Pétion'la yemek yemenin keyfini yaşamasından bir yıl sonra dostlukları çok yıpranmıştı ve Pétion, arkadaşını alenen eleştirdi. Pétion, 5 Kasım'daki tartışmalarda Louvet'i des-

* Paris'in koruyucu azizesi Genevieve adına Fransız Devrimi öncesinde inşaatına başlanan kilise. Devrimden sonra, önemli Fransız aydınlarının gömüldüğü bir anıt mezar olarak kullanılmıştır-e.n.

teklemek için hazırladığı konuşmasını yapma fırsatı bulamayınca metni yayımlamaya karar verdi:

> Robespierre'in yaptıklarının açıklaması karakterindedir. Robespierre son derece huysuz ve kuşkucudur; her yerde komplolar, ihanetler, uçurumlar görür. Aksi mizacı yüzünden... gururunu inciten hiç kimseyi affetmez ve hatalarını kesinlikle kabul etmez ... her şeyden çok istediği, sürekli dalkavukluk ettiği Halkın onayını kazanmaktır ... ve bu da insanları, Robespierre'in gözünü yükseklere diktiği ve diktatörlere has yetkileri gaspetmek istediği düşüncesine götürebilir.[23]

Robespierre, *Lettres à ses commettants*'ın 30 Kasım 1792 tarihli nüshasında, Pétion'un *sans-culotte'ların* 10 Ağustos'taki devrimci eylemlerinden duyduğu rahatsızlığa uzun ve kırıcı bir eleştiriyle karşılık verdi ve Pétion'un, Robespierre'in popülaritesinden ötürü yaşadığı düş kırıklığı yüzünden Brissot'un yanında tutum alan bir Eure-et-Loir vekili olmayı tercih ettiğini söyledi:

> İlk sıranın başka bir yurttaşa verildiğini görmek gibi bir aşağılanmayı çekmektense, Chartres'de* üçüncü adam olmayı Paris'te ikinciliğe tercih ettin ... ben günahlarımı kabul ederim; gerçi, sen beni kamusal yaşamda huysuz bulurken, çok daha kolay hüküm verebilecek durumdaki başkaları benim özel yaşamımda gayet uysal tabiatlı ve iyi huylu olduğumu söylüyor; sen bunu çok uzun zamandır gördün ve benim sana karşı dostluğum, hislerimin çoğunun incinmesine yol açan tavırlarından çok daha kalıcıydı.

Konvansiyon'dakiler geçmişten, özellikle de klasik Antik Çağ'dan derslere doymuştu ve Robespierre, tarihsel paralellikleri müthiş bir şekilde kullanmakta gayet ustaydı. Tarihin büyük kahramanları Spartalı Agis**, Cato, Marcus Brutus, Algernon Sidney*** ve "Meryem'in

---

* Chartre şehri, Eure-et-Loir ilinin merkezidir-e.n.

** Spartalı Agis, büyük olasılıkla idealist ve eşitlikçi düşünceleri yüzünden zenginlar tarafından ölüme mahkûm edilen Sparta Kralı IV. Agis'tir (MÖ 265-241). Plutarkhos'un biyografisini yazdığı kişiler arasındadır. Diodoros'un yazdığı Sparta Kralı III. Agis (s. MÖ 338-331) ise Makedonyalılara karşı yaralandığı seferden dönerken etrafı kuşatılınca askerlerini gönderip tek başına düşman askerine karşı koymuş ve askerlerinin kurtarmak için canını feda etmiştir-e.n.

*** Radikal cumhuriyetçi İngiliz devlet adamı ve siyaset kuramcısı Algernon Sidney (1623-1683) ise kralların yönetme hakkını tanrıdan aldığı fikrine karşı çıkmış, insanın özgür olduğunu ve tiranlığa karşı ayaklanmanın bir hak olduğunu savunmuştur. Kral I. Charles'a karşı çıkmış ve ihanet suçundan idam edilmiştir. Ölümünden sonra kahraman ve şehit ilan edilmiştir-e.n.

oğlu"ydu; Pétion'sa tam tersine, Lafayette'nin kölesi haline gelmişti ve asla kahraman olamayacaktı. "[Saygının] gözlerime bağlamış olduğu gözbağlarını çıkarman için ne kadar çok çaba harcaman gerekti, biliyorsun": Dostluk ve siyasi müttefiklik bitmişti.[24]

Jakoben vekillere, hep birlikte Konvansiyon Meclisi'nin sol üst tarafındaki sıralarda ["Dağ"] oturma alışkanlığı yüzünden "Dağlı ["Montagnard"]" lakabı takılmıştı. Brissotçularla –artık onlara genellikle, önemli bazı üyelerinin Bordeaux'dan, yani Gironde bölgesinin başkentinden olması nedeniyle "Jirondenler" deniyordu– aralarındaki gerginlik sokaklara taştı. Jean-Louis Laya'nın *Amis des Lois* oyununun, 2 Aralık'ta, Théâtre Français'de uzun zamandır beklenen açılışında, tiyatroya gelenlerle oyunun kaldırılmasına kararlı Paris Komünü görevlileri arasında itiş kakış yaşandı. Oyunda Robespierre, erdemli ve ılımlı bir eski aristokrat tarafından maskesi düşürülen kötü niyetli bir *Nomofaj* ("yasa yiyici") gibi betimleniyordu.[25]

Ertesi gün Robespierre, şimdi Konvansiyon tarafından ihanet suçuyla yargılanan XVI. Louis'nin kaderi hakkındaki ilk konuşmasını yaptı. Arkadaşı St-Just gibi, kralın kişiliğinin dokunulmaz olduğu 1791 Anayasası'nın artık geçerli olmadığını çünkü Louis'nin bizzat kendisinin yasayı çiğnediğini ve halkın zaten Louis'yi suçlu bulduğunu, Konvansiyon'un onu yargılamayıp sadece cezasına karar vermesi gerektiğini savundu:[26]

> Ne ceza vereceğiz Louis'ye?.. Şahsen ben, yasalarınızla çok aşırı miktarda verilen ölüm cezasından iğreniyorum ve Louis'ye karşı ne sevgi ne de nefret hissediyorum; ben sadece suçlarından nefret ediyorum. Ölüm cezasının kaldırılmasını teklif etmiştim ... bu ceza ancak, bireylerin ya da toplumun güvenliği için gerekli olduğu durumlarda haklı görülebilir. Ama Louis ölmeli, çünkü vatanın yaşaması gerekli.

Robespierre'in mantığını destekleyen pek yoktu ve Jakobenlerin dramatik, belagatli tartışmalar süresince savundukları görüşün sonucu, Louis'nin hayatını bağışlamanın onun özel niteliğini kabul etmek olduğuydu: Onlara göre "Louis Capet", ihanetten suçlu bir yurttaştı.[27] Jirondenlerse tersine, bir sürgün cezası yahut afla Avrupa'yı yatıştırmak istiyordu. 27 Aralık'ta Jirondenler Louis'nin kaderiyle ilgili son kararın

iki sorudan oluşan bir halkoylamasına (*appel au peuple*) bırakılmasını teklif ettiler: "Louis öldürülmeli mi? Louis hapse mi konmalı?" Robespierre, gazetesinde Vergniaud, Gensonné, Brissot ve Guadet'e, halkoylaması teklifleri nedeniyle saldırdı: "Halk XVI. Louis konusunda iki kez konuştu zaten." Tarihlerinde halk demokrasisine karşı kuşkuları düşünülürse, Jirondenlerin *appel au peuple* çağrısı konusunda temelleri gerçekten zayıftı. Robespierre'in Ocak ayı başında rakiplerine yazdığı açık mektupta dediği gibi bu, "halk egemenliğinin bir parodisi" olacak, "onu mutlak demokrasinin daha önce hiçbir halkta, Sparta ve Atina'da bile varolmamış en aşırı örneklerine itecek"ti.[28] Buna halk adına Konvansiyon karar vermeliydi.

Konvansiyon'daki gerilim elle tutulur haldeydi ve patlayıp açık antipatiye dönüştüğünde Robespierre en uygun hedefti. 6 Ocak 1793'te Jirondenler, kamu düzenini tehlikeye sokan Paris bölgelerinin "devrimci bir araç" olarak "sürekliliğine" son verme konusunda başarısız bir girişimde bulundular. Robespierre konuşmaya çalışırken, diye bildiriyordu *Gazetta nationale,* her tarafta diye yazıyordu,

> *Düzen sağlansın, diye bağırtılar var, Susturun şunu! Linç edin şunu! Kesin sesini. Birçok üye şiddet içeren sözlerle bağırıyor ona. Sataşmların, küfürlerin gürültüsü çınlıyor salonun bir ucundan diğerine.* Fransa'nın saygı duyduğu onurlu bir adama *diye bağırıyor bir üye,* bu şekilde davranılması kabul edilebilir mi! *(Bir taraftaki altmış üyeden gelen kahkaha seli bu haykırışı duyulmaz kılıyor) Robespierre devam etmeye çalışıyor. Chambon:* Ah! Robespierre! Biz senin kötü bakışlarından korkmayız...[29]

16 Ocak akşamı, "Louis'ye hangi ceza verilsin?" oylaması başladı. Robespierre Paris delegasyonundan oy veren ilk kişiydi ve yine, ölüm cezası konusunda daha önceki tutumuyla, derhal ölüm için oy vermesi arasında bir çelişkinin olmadığını savundu.[30] Ayın 18'inde başkan oylamanın sonucunu bildirdi: 749 vekilden (28'i yoktu yahut oy vermemişti) 387'si kayıtsız şartsız ölümden, 334'ü diğer cezalardan yanaydı. Louis 21 Ocak'ta, görünürde sakin, cesur bir tavırla giyotinin önüne çıktı. İdamı Devrim'in yeni bir dönüm noktasıydı: Sadece cumhuriyetçilerle kralcılar arasında aşılmaz bir uçurum yaratmakla kalmadı, bütün Avrupa'yı Fransa'yla savaşa sürükledi.

Sağcıların Robespierre'e saldırıları şimdi daha da çoğalmıştı. 1793 Mart'ında yayımlanan bir oyunda onun Damiens'in* akrabası olduğu suçlaması tekrarlanıyordu. Calvados'un anayasal piskoposu ve Meclis üyesi, bir zamanlar sosyal radikalizmiyle tanınan ama 1791'den sonra katı bir monarşist olan Peder Claude Fauchet de öyle yaptı: "Kim hükmedecek bana? Arras'ın yılanı, Damiens'in piçi, garezinden kurumuş, dili hançer gibi ve fısıltısı zehirli bu herif mi?"[31] Diğerleri farklı görüşteydi. 1793 Şubat'ında Maximilien, Augustin ve Charlotte, Drôme'den Jakoben bir vekil olan Marc-Antoine Jullien'in ailesiyle yemeğe gittiler. Robespierre'in gazeteciliğine hayran olan Rosalie Jullien, oğluna yazdığı mektupta, Robespierre "parti başkanı olmaya, en imkânsız işleri başaracak kadar uygun" demişti. "Bir düşünür gibi dalgın, bir işadamı gibi sert, ama bir kuzu gibi nazik, ve İngiliz şair Young** gibi kederli. Onda bizim duygusal hassasiyetlerimizin olmadığını görüyorum ama bence bütün insanlık için iyi şeyler, yani sevgiden çok adalet istiyor." [32]

Robespierre'e karşı tavırlardaki öfkeli kutuplaşma Devrim konusunda daha büyük uzlaşmazlıkları somutlaştırdı. Louis'nin idamının ardından önce İngiltere'nin, sonra İspanya'nın da savaşa katılmasıyla Devrim'in varlığı tehlikeye girdi. Arras'taki yönetimin başı, Akademi'nin eski sekreteri Ferdinand Dubois 1793'ün başında Robespierre'e yazdığı mektupta özgürlükle despotizmin girdiği "dehşetli mücadele"den söz etti. Robespierre aynı fikirdeydi. *Lettres à ses commettans*'da dile getirdiği gibi, "cumhuriyetin kurtuluşu iki şeye bağlı"ydı:[33]

> 1. Özgürlüğün yurtta zaferi,
> 2. Savaşın gidişatı.
>
> Bu iki şey birbirine sıkı sıkıya bağlıdır... Savaştaki başarı ya da savaşın bitmesi, savaş hazırlıklarımızdan ve savaşa gönderdiğimiz asker sayısından çok, hükümetin ve bize hâkim olacak cumhuriyet ilkelerinin ruhuna bağlıdır...

---

* 1757'de Kral XV. Louis'ye suikast girişiminde bulunarak bıçakla yaralayan, bu eylemi için işkence gören ve geleneksel olarak kral katillerine uygulanan bir yöntemle idam edilen Arraslı Robert-François Damiens. Bu yönteme göre idam edilecek kişinin kolları ve bacakları, dört ayrı yöne giden atlara bağlanır ve böyle vücut parçalanırdı. Ancak Damiens'in kolları ve bacakları kopmamış saatler sonrasında vücudunun parçalanması emri verilmiştir. Yine ölmemiş, bedeni kazığa bağlanarak yakılmıştır-e.n.

** En çok *Night Thoughts* başlıklı kitabıyla tanınan melankolik İngiliz şair Edward Young (1683-1765)-e.n.

Böyle bir durumda siyasi farklılıklar kolayca "hizipçilik" olarak anlaşılabilirdi ve bu en ciddi suçlamalardan biriydi, çünkü hizipçilerin ulusu parçalamasından korkuluyordu. Robespierre basın ve düşünce özgürlüğü konusunda diretiyor ve kişisel düşmanlıklarla ilkesel sorunları birbirinden ayırmaya çalışıyordu ama askeri durum giderek kritik bir hal alırken siyaset ve ekonomi konularındaki uzlaşmazlıklar sertleşerek kolektif iradeyi kimin temsil ettiği konusunda bir savaşa dönüştü.

Jakobenlerle Jirondenler arasındaki çatışmanın özünde toplumsal huzursuzluk ve nedenleri sorunu vardı. 1792 Kasım'ında Robespierre, önde gelen Jirondenlerden Marc-David Lasource'yi hedef seçmişti; Robespierre'e göre Lasource, "bir devrimde bir damla bile kan akmamalıdır diye iddia ediyor ve kan akarsa bu talihsizliğin suçunu tiranlara değil, *anarşistlere ve ajitatörlere* yüklüyor"du. 30 Kasım'da Konvansiyon'da, Eure-et-Loir'daki en düşük düzeyde geçim kriziyle ilgili can sıkıcı şeyler anlatıldı. Yöneticilerden gelen, fiyatları sabitleme konusunda halkın yoğun baskısı altında oldukları yolundaki raporlar da bunları destekliyordu. Konvansiyon'da, bu huzursuzluğun bir sürü nedeni tartışıldıktan sonra, 2 Aralık'ta Robespierre konuştu:

> Yurttaşı yanında açlıktan ölürken hiç kimsenin dağ gibi buğday yığma hakkı yoktur. Toplumun ilk amacı nedir? İnsanların vazgeçilmez haklarını korumak. Bu hakların en birincisi nedir? Var olma hakkı.
>
> Bu nedenle, toplumun ilk yasası, toplumun tüm üyelerine var olmanın olanaklarını garanti edendir; geri kalanların hepsi bundan sonra gelir...[34]

Ama Robespierre buğday stokuna ya da pazarına tam anlamıyla el konmasını savunmuyordu; mülklerin zorla dağıtılmasını da savunmamıştı. Çiftçiler sadece "emeklerinin karşılığını" almakla kalmamalı, kendi yaşam gereksinimlerinin fazlasını da "serbest pazar"da satabilmeliydi. Her şeyden önce, insanların geçimini sağlamanın en emin yolu malların serbest dolaşımını kolaylaştırmaktı: "Malların ülkenin enine boyuna her tarafında dolaşımı korunsun; bu dolaşımın gerçekleşmesini sağlamak için gereken önlemleri alalım." Ama Jirondenler yine de Konvansiyon'u, ilk olarak 1789 Ekim'inde ilan edilmiş, sonra 1792 Ağustos'unda kaldırılmış sıkıyönetimi yeniden ilan etmeye ikna etmeyi başardı. Robespierre'in sözleriyle onlar "sınırsız bir ticaret özgürlüğüyle birlikte sorunları yatıştırıp açlığı bastırmak için süngüler" istiyordu.[35]

Robespierre 1792 Ağustos-Eylül'ündeki aşırılıklara karşın, "halk"ı genel yararın en saf dışavurumu şeklinde somutlaştırmıştı. 1789-92 arasında inatla halktan yana tavır alması ona muhalefetteyken büyük bir destek sağlamış, hatta çok aşırı birtakım övgülerle karşılaşmıştı. Ama 1793 başında Jakobenler Konvansiyon'da hâkim güç haline gelince otoriteye karşı bütün halk hareketlerini haklı göstermek daha zorlaşmıştı. Robespierre 1789'dan beri hep olduğu gibi, halktaki bazı huzursuzlukların arkasında halkın fikrini saptıranların kötü niyetini teşhis ediyordu. Şimdi bu Paris'te de gayet açıktı.

12 Şubat'ta Konvansiyon'a gelen göstericiler fiyat denetimi konmasını talep etti. Robespierre o gün akşam Jakoben Kulübü'nde yaptığı konuşmada, "insanların yüreğinde haklı görülebilecek bir öfke var," dedi. "Ben bu zulmün ortasında ve bunu desteklemeden, halkın asla yanılmadığını savundum." Robespierre aynı zamanda da, ekmek tedarikinin pek güvenceli olmadığı bir zamanda halkın rahatsızlığının kahve, şeker ve sabun gibi bakkaliye mallarında yoğunlaşmasından tedirgin oluyor ve bunun aristokratların elini güçlendirmesinden endişeleniyordu: "İnsanlar suçlu demiyorum ... fakat insanlar ayaklandığında, kendileri için değerli bir amaçlarının olması gerekmez mi? Onların derdi önemsiz mallar olabilir mi? İnsanlar şeker stoklamak için değil, tiranları devirmek için isyan etmeli." Robespierre'den, taşradaki şubelere açıklayıcı bir mektup hazırlaması istenmişti. Robespierre bu kez, karışıklığın arkasında uğursuz güçlerin, özellikle de "Pitt'in altınlarının"* olduğundan daha çok emindi: Bunun suçlusu İngiliz düşmandı. "Yaşasın XVI. Louis!" bağırtıları duyulmadı mı; yağmacılar "Fayettist [Lafayette taraftarı-e.]" değil de "vatansever" dükkâncıları seçmedi mi?[36]

Ama Robespierre bu eylemin önemini kabul etmek kadar, bu karışıklıkları kullanarak Paris'in "anarşi"sine sövüp sayanları da hedef almak amacındaydı. Jirondenler niçin Paris dışındaki taşrada çıkan karışıklıkları hiç eleştirmiyordu? "Bu karışıklıklar Cumhuriyet'i doğurdu ve tiranları darağacına gönderdi diye, değil mi?.. Ah! Kim kuşku duyabilir ki bundan?" Robespierre her halükârda, "aristokrasinin uşakları, gizli hizmetkârları tarafından yönlendirilen bu kanunsuz kadınlar topluluğu"nun niyetlerinden fena halde kuşkuluydu. Sadece iki çözüm vardı. Birincisi, araların-

* : O dönemde Britanya Başbakanı *William Pitt (1759-1806) -ç.n.*

da şimdi "stokçular"ı da saydığı "karşıdevrimciler"in bastırılmasıydı.[37] "İkinci yolsa halkın yoksulluğunu gidermektir," diyordu. "Karışıklıklar ancak, özgürlük düşmanları yokluk ve yoksulluk sözcüklerini aç yahut umutsuz insanların kulaklarında çınlatabildiği zaman tehlikeli hale gelir... Yararlı yasalar, malların fiyatını yoksul halkın emeğine denk hale getirecek üretici yasalar çıkaralım."

Taşraya sadece talimatlar ve haberler değil, olayların özel bir yorumunu da gönderen İçişleri Bakanı Roland'ın elindeki yetkiler Robespierre'i ve diğer Jakobenleri çok sinirlendiriyordu. 1792 Kasım'ının sonunda Robespierre, Roland'ın postayla dağıtılan belgelere el koymasını basın özgürlüğünü tehdit eden eylemler olarak eleştirmişti. Fakat İngiltere ve İspanya'nın savaşa girmesi her şeyi değiştirdi: Şimdi bu, basın ve konuşma özgürlüğünün denetimine kadar uzanacak acil önlemleri gerektiren, ölüm-kalım derecesinde bir Avrupa savaşıydı. "Bu durumdan nasıl kurtulabiliriz?" diye sordu Robespierre, *Ami du roi, Gazete de Paris* ve *Journal général de la Cour et de la ville* gibi en önde gelen kralcı gazetelerin editörlerinin adını sayarak: "İhbar ettiğim bütün bu alçakları halkın aşağılamasına havale etmeliyiz. Vatanseverlere, her taraftan tehdit altında oldukları bir zamanda iftira etme hakkının düşünülebileceği bir cumhuriyet olur mu? ... Hangi rejimde, hangi devirde bunlar ihanet suçuyla kınanmaz ve cezalandırılmaz söyleyin bana." Robespierre "bu hiziple karşı karşıya gelmeye" hazırdı: "Bunlar bana suikast yapabilir."[38]

Mart'ın ikinci haftasında kuzeydoğudaki askeri durum umutsuzlaşıyordu. Genç Cumhuriyet'in varlığı tehlikedeydi. Mesele, diyordu Robespierre, "bütün tiranların ölümünü görmemiz gereken bir yılda; ... özgürlüğün, her türlü tiranlığın yıkıntılarının üzerinde daha güçlü bir şekilde yükseldiğini görmemiz gerekirken", ülkede savaş çabalarının hâlâ baltalanıyor olmasıydı. Ama komploculari hedef almak için acil yasalar gerekiyorsa da, kimdi bunlar? Robespierre bunu Jakobenlere büyük alkışlarla açıkladı: "Yiğit, gerçek özgürlük dostlarını anarşist diye göstermeye kalkışan yazıları yazanlar; iç savaşın tohumlarını saçmak, bölgelerde özel ordularla ayaklanmalar yaratmak için tasarlanmış yazıları yazanlar..." Birkaç gün sonra Konvansiyon'a, General Dumouriez'in Neerwinden'de yenildiği haberi geldi ve Robespierre Konvansiyon'a, iç düşmanlara karşı sert önlemler alınmasının zorunlu olduğunu ısrarla belirtti: "Devlet'i koruma zamanı geldi ... kulaklarını tırmalayan kılıç

seslerine rağmen uyuklayan, kararsız, kibirli, kayıtsız Atinalılara ne kadar çok benziyoruz."[39]

Robespierre, Louis'nin idamının Devrim'in vereceği son ölüm cezası olması dileğini kamuoyuna karşı dile getirmiş olduğu halde, Dumouriez'in 5 Nisan'da düşmanlara katılmasıyla zarlar yeniden atılmıştı. Robespierre şimdi ölüm cezasını, "Devlet'in güvenliğine yahut özgürlük, eşitlik, birlik ve Cumhuriyet'in bölünmezliğine" yönelik her türlü girişim için en uygun ceza olarak niteliyordu. Cumhuriyet, içteki düşmanların saldırıları cezasız kalırken, askerlerinin Fransa'nın dış düşmanlarını öldürmeye yahut onlar tarafından öldürülmeye gitmesini nasıl bekleyebilirdi? Çünkü Dumouriez, düşmanlara katılmadan önce Konvansiyon'a yazdığı açık mektupta, Jironden müttefiklerinin her gün yaptığı gibi *sans-culotte*'ları ve Jakobenleri hedef göstermişti.[40]

Devrimci Mahkeme 29 Kasım'da, kralın yargılanması başlayınca kapanmıştı. Şimdiyse Şubat sonunda Danton, kuzeydoğudaki savaşın durumunu gözleriyle gördükten sonra, bu mahkemenin yeniden kurulmasını talep etti. 1791'de kurulan, jüriye dayalı ceza mahkemeleri şeffaflık, eşitlik ve suçlulara verilen cezalar yönünden çok önemli bir iyileşmeyi simgelemişti ama silahlı isyanlar da dahil olmak üzere, siyasi suçlardan açılan davalarda, ya halkın sanıklara karşı sempatisinden ya da verilmesi gereken cezaların çok ağır olduğu düşüncesinden ötürü, beraat oranı çok yüksekti. Konvansiyon'dakilerin çoğu gibi Robespierre de, devlet güvenliğine karşı suçlarda ölüm cezası talebiyle yeni bir Devrimci Mahkeme'nin gerekli olduğunu kabul etmekte tereddütlüydü.[41] Bu davaları ceza mahkemelerinin yetki sahasından çıkarmaksa daha önceki devrimci pratikten büyük bir sapmayı gösterirdi.

Kuzeydoğudaki askeri durum bozulurken Robespierre Konvansiyon'a, tüm grupları temsil eden bir acil durum hükümeti kurulması çağrısında bulundu. 25 Mart'ta Konvansiyon'da yirmi beş üyeli bir Kamu Güvenliği Komitesi kuruldu. Polis güçleri Genel Güvenlik Komitesi'ne bağlandı. Bu komitelerin ikisi de her ay yeniden seçilecekti.[42]

24 Şubat'ta Konvansiyon 300 bin kişinin askere alınması direktifini vermişti. Bu, batıda, bizzat bölgenin adıyla "Vendée" olarak adlandırılan kitlesel silahlı isyanı ve bir iç savaşı tetikledi.[43] Genç Cumhuriyet'in çok umutsuz bir zamanında patlak veren bu isyan Jakobenler tarafından, Devrim'in en büyük kriz anında "arkadan hançerlenme" gibi görüldü. Mayıs başında Vendéeli isyancıların sağladığı başarı Konvansiyon'u

Paris'ten acilen bir ordu toplama planlarına sevk etti. Robespierre, Jakoben Kulübü'nde tekrar tekrar alkışlarla karşılanan konuşmasında, Vendéelilerin isyanının, yaptıklarıyla, Saxe-Coburg Prensi'nin komutasındaki Avusturya ordusunun bir "kolu" olduğunu söyledi:

> Sadece, Vendée'deki tüm isyancıların değil, insanoğluna ve Fransız halkına karşı tüm isyancıların da kökünü kazımamız gerektiğini ilan ediyorum...
>
> Sadece iki parti vardır; ahlaksızların partisi ve erdemlilerin partisi. İnsanları servetine ve statülerine göre değil, karakterlerine göre ayırt edin. Sadece iki sınıf insan vardır: Özgürlük ve eşitlikten yana olanlar, baskı görenleri savunanlar, yoksullardan yana olanlar ile günahkârlardan, zenginlerden, adaletsizlerden ve aristokrasiden yana olanlar. Fransa'daki bölünme budur.[44]

Sonuçta, iç savaş her iki taraftan 100 bin cana, yani 1793-94'teki dış savaşlar kadar zayiata yol açacaktı. Özellikle de, her iki tarafın öldürme vakalarının çoğundaki vahşet, katılan herkesin belleğine derin nefretler kazıyacaktı.

17 Nisan'da, İspanya kuvvetlerinin Pireneler'i aşıp Roussillon'a, sonra da Bask ülkesine girdiği haberi geldi. Genç Cumhuriyet her taraftan ezilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Giderek umutsuzlaşan askeri durum, savaşa sebep olan ya da Cumhuriyet'e saldıranları tehlikeyle karşı karşıya bırakıyordu. Marie-Antoinette ve ailesi özellikle tehlikedeydi ama Jirondenlerin durumu da, özellikle, müttefikleri Dumouriez düşmana kaçtıktan sonra pek farklı değildi.

Jirondenler olağanüstü beceriksizce davranmıştı, çünkü askeri durum dramatik bir şekilde kötüleştikçe ve Vendée isyanının boyutu ve tehlikesi büyüdükçe Parisli *sans-culotte*'larda ve bizzat başkentte, Brunswick dükünü çağrıştıran bir dille günah keçileri aramaya kalktılar. Pétion, "saygın zenginleri ... bu haşere takımını deliklerine tıkmaya" çağırınca Robespierre, halkın "emeklerinin meyvesini" toplamasına köstek olanların "sert ve acımasız" zenginler olduğunu söyleyerek teessüflerini dile getirdi.[45] Jirondenler Robespierre ve Marat'ya, Paris'in radikalizmine ve "anarşizmine" karşı kampanyalarına girişmek için en kötü zamanı seçmişti. Liderlerinin tam da, sorunun "Paris" olduğuna karar verdiği zamanda, yakın müttefikleri General Dumouriez kaçmış ve Vendée isyanı başlamıştı.

Jakobenler hiçbir zaman Konvansiyon'da açıkça çoğunlukta değildi –tahmini sayıları, 750 vekilin 215-300'ü arasındaydı– fakat ilkbaharda buna yakın sayıda (Grégoire, Barère ve Carnot gibi) "tarafsız" vekil de Jakobenlere destek oluyordu. 5 Nisan'da yeniden oluşturulan Kamu Güvenliği Komitesi'ndeki bütün Jironden vekiller dışlandı: Konvansiyon Jakobenlerden yana kaymıştı. Komite, ordunun "görevli vekiller" tarafından denetlenmesine karar verdi. *Émigré*'lerin "yurttaşlık haklarını yitirdiğini" ilan eden, kamuoyunu rahatlatan, buğday ve ekmek fiyatlarına denetim koyan (4 Mayıs) kararnameler çıkardılar. Taşrada da, kralın yargılanmasından, Dumouriez'in kaçmasından ve Konvansiyon'un Mart'ta gönderdiği, çoğunlukla Jakobenlerden oluşan seksen iki görevli vekilin gayet enerjik ikna faaliyetlerinden sonra, Jakoben Kulüpler ağı içindeki çoğunluğun desteği Robespierre'e ve Dağlılara kaymıştı. Mayısta, taşradaki Kulüplerin beşte üçü, özellikle de kuzey, güneydoğu ve merkezi bölgedekiler Jakoben yanlısıydı.[46]

Konvansiyon, askeri bir krizin ortasında bir de dikkatini yeni cumhuriyet Anayasasının oluşturulmasına yöneltmek zorundaydı. Aynı zamanda gazete editörü olan vekillerin, meslekleriyle parlamento görevleri arasında bir seçim yapması gerektiğine karar verildi. Robespierre de *Lettres à ses commettants*'ın son sayısı olacak nüshada, 21 Nisan'daki heyecanlı bir Jakoben Kulübü toplantısında okuduğu kendi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi taslağını yayımladı. Bildirge'de, Robespierre'in enternasyonalizmini gösteren bir ifadenin tekrarı dikkat çekiyordu –insan hakları "tüm ulusların evrensel kuralı"ydı ve "tüm ülkelerin insanları birbirlerine yardım etmesi gereken kardeşler"di– ama başkalarını köleleştirmek için savaşanlara –yani koalisyona– "haydutlar ve katiller" gibi davranılacağı uyarısında bulunuyordu.[47]

Bildirge, Robespierre'in cumhuriyetçi bir siyasetin dayanakları konusunda en net ifadesiydi; barış sağlandıktan sonra:

> I. Her siyasi topluluğun amacı, insanların doğal ve vazgeçilmez haklarının korunması ve tüm yeteneklerinin geliştirilmesidir.
>
> II. İnsanların temel hakkı, yaşamlarının ve özgürlüklerinin korunmasıdır.

1789 Bildirgesi gibi bu da, "barışçı bir şekilde toplanma hakkı"nı, "görüşlerin ister basın, isterse başka yollardan serbestçe ifade edilme

hakkı"nı güvenceye alıyordu. Bu özgürlüklerin sadece "devrim zamanlarında", ulusun güvenliği için kısıtlanması gerekebilirdi. Ama 1793 Bildirgesi öncekinin tersine, gayet farklı bir Jakoben sosyal devlet modeli belirliyor ve mülkiyete sınırlama getiriyordu:

> VII. Mülkiyet, her yurttaşa yasalarla garanti edilen, mallarını kullanma ve elden çıkarma hakkıdır. Mülkiyet hakkı, diğer tüm haklar gibi, başkalarının haklarına saygı zorunluluğuyla sınırlıdır.
>
> X. Toplum tüm üyelerinin, ya çalışacak iş bularak ya da çalışamayanların hayatta kalabilmesi için gereken olanakları sağlayarak, ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır.
>
> XI. Toplum halkın irfanını [*raison*] geliştirmeye bütün gücüyle yardım etmeli ve eğitimi her yurttaş için erişilebilir kılmalıdır.

Halk iktidarı, birleşik bir genel iradenin ifadesi ve "kral tüm krallığın kişileşmiş şeklidir" yolundaki *ancien régime* postulatının demokratik bir dönüşümü olacaktı. Robespierre aynı şekilde, isyan hakkını ve halk iktidarında halkla temsilcileri arasındaki ilişkileri de Rousseau'yu hatırlatan terimlerle netleştirmeye girişiyordu. Öte yandan da yasalar "halk iradesi"nin serbestçe ifadesi olacaktı (XIII. madde) ve yurttaşlar bunları uygulamakla yükümlü kişilere itaat etmeliydi (XXII). Bununla birlikte, halk hem hükümetleri değiştirebilir, hem de temsilcilerini azledebilirdi (XV). Baskıya karşı direnme hakkı güvenceye alınmıştı; gerçekten, "hükümet halka baskı yaparsa tüm halkın ve halkın her kesiminin ayaklanması en kutsal görevleridir" deniyordu (XXII).

1789 Bildirgesinin önde gelen amacı, "dokunulmaz" bireysel özgürlüklerin kullanımıydı; 1793'ünkiyse, "genel refah"ı (*bonheur commun*) amaç olarak görüyordu. Her iki bildirge de, birincil amaçlarının uygulanmasını başkalarının eşit haklarına saygıyla sınırlanmış olarak görürken, bu ikisinin arasında, Robespierre ve diğer Jakobenlerin devrimci projelerinin özünden gelen çok kesin bir fark vardı. Çünkü "genel refah" sadece bireylerin mutluluğunun toplamı değil, toplumun genel olarak sağlığı ve uyumuydu. Robespierre bunun, çok zenginlerin ve çok yoksulların olduğu bir toplumda başarılamayacağını tekrar tekrar savunuyordu: Hayatta kalmak bu yüzden en birinci haktı ve Robespierre büyük servete ve finans kapitalizmine özellikle bu yüzden düşmandı. Onun ideal toplumu, *sans culotte*'lar ve köylülerinkine benzeyecek şe-

kilde, ev halkının zanaatkârlar ve çiftçiler gibi, emeğe dayalı, mütevazı bir konforla yaşadığı bir toplumdu. Devletin –"toplumun"– rolü, herkesin eğitim, sosyal refah ve katılım haklarıyla "adil bir pay" alma güvencesinin sağlanmasıydı. "Özgürlük, yani insanın en birinci serveti, doğadan aldığı hakların en kutsalı" başkalarının özgürlüğüne saygı gereğiyle sınırlanmak zorundaysa, mülkiyet de, örneğin dereceli vergilendirmeyle sınırlandırılmalıydı.

Robespierre'in demokrasi konusundaki görüşleri büyük ölçüde Rousseau'dan, özellikle de *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temeli*'nden ve *Toplum Sözleşmesi*'nden alınmışsa da, siyaset ve toplum hakkındaki görüşleri ve bunları yerine getirmek için gereken şeyler, Spartalılar konusunda okuduklarından çok etkilenmişti. Onun Sparta hayranlığı, Spartalıların yüce bir varlık fikrinin uygulanışına, halk tarafından kınanmanın değil ölüm cezasının sınırlı bir şekilde uygulanmasına ve başarının onurlandırılması fakat ödüllendirilmemesine kadar uzanıyordu. Ama Plutarkhos'un, Lykurgos Spartası ve zorla eşitlenen toprak mülkiyeti betimlemesine duyduğu hayranlığa karşın, kırsal mülkiyete uygulanacak "toprak reformu"na yahut üretim ve ticaretin kısıtlanmasına karşı katı bir şekilde muhalefet ediyordu. Ekonomi üzerindeki denetimler esasen savaşı kazanmak ve yoksulların güvenliğini sağlamak içindi ama varlıklı kişiler ancak, eğer faaliyetlerinin halkın zararına ya da kanunsuz olduğu kanıtlanabiliyorsa, yasalarla cezalandırılabilirdi. Robespierre, "Fransız Cumhuriyetini Sparta kalıbına dökmek" istemiyordu. Onun sözleriyle, "bu, zenginliği yasaklamaktan ziyade, yoksulluğu onurlu kılma meselesidir; Fabricius'un kulübesi Crassus'un sarayına* haset etmemelidir." Robespierre'in ideal Cumhuriyet'ini hem yaratacak hem de yaşatacak olan, mülkiyete toptan el konulup dağıtılması değil, "erdemli" davranıştı. Bu konuda, *sans-culotte*'ların militanlarıyla Robespierre arasında, toplumsal görüşleri genel anlamda ne kadar benzer olsa da hiç bitmeyen bir gerilim vardı.[48]

* MÖ 282 ve 278 yılının konsülü olan Romalı devlet adamı Gaius Fabricius Luscinus. Son derece kanaatkâr ve dürüst biri olarak tanınır. Yunanlar savaşta tutsak düşen iki tarafın askerlerin takası için ona rüşvet yedirmeyi başaramaz. (Marcus Licinius) Crassus (MÖ 115-53) ise Roma'nın en zenginlerinden biridir. Caesar ve Pompeius ile birlikte Roma triumvirliği yapmıştır. Hatta Caesar'a verdiği son derece yüklü borçlarla onun son derece pahalı bir iş olan devlet hizmetine devam etmesini sağlamıştır-e.n.

Ancak cumhuriyet kurumları halkın yeniden doğuşunu sağlayabilir ve halkı, ister devlet görevlisi, ister işveren, ister siyasetçi olsun, haksız servet ve yetkilere sahip kişilerin tiranlığından koruyabilirdi. Konvansiyon'un salonu bile daha "demokratik" olmalıydı. Robespierre, Manège'in sadece birkaç yüz seyirci alabilmesini eleştirmiş ve on iki bin seyircinin temsilcileriyle beraber olmasını mümkün kılacak bir salon istemişti. Konvansiyon 10 Mayıs'ta Manège'den, Tuileries'deki kocaman "Salle des Machines" tiyatrosuna taşındı. Burası artık iki bölmeli bir tartışma salonu değil, dört bin kişinin sığabileceği yarım daire biçiminde bir amfiteatrdı. Robespierre'in idealinden uzaktı bu; üstelik akustiği de, etkili bir hitabeti hemen hemen olanaksız kılıyordu.[49] Robespierre'in basındaki dostları ve mektuplaştığı kişiler her zamankinden önemli hale geldi.

10 Mayıs 1793'te Konvansiyon, yeni Anayasanın giriş kısmını ve 1. Maddesini kabul etti: "Fransız Cumhuriyeti bir bütündür ve bölünemez." Bunun üzerine Robespierre, yeni metnin amaçları ve bağlamı hakkında, Rousseau'dan yansımalar taşıyan önemli bir konuşma yaptı. "İnsanlar mutlu ve özgür olmak için doğmuştur; ama her yerde köle ve mutsuzdur" diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Devrim'in toplumu değiştirme mücadelesinin önemli bir nedeni varsa bu, derinlere yerleşmiş toplumsal önyargıdır: Bir sürü budala esnafın, orta sınıftan bir sürü bencil kişinin zanaatkârlara karşı, soyluların da orta sınıftan kişilere ve esnafa karşı ziyadesiyle hissettiği küstahça küçümsemeye şaşıralım mı?"[50]

1793 Mayıs'ının başında Robespierre yine, aşırı çalışmanın ve stresin fiziksel ve ruhsal etkilerini hissediyordu. Montpelier'deki dostu François-Victor Aigoin'e yazdığı mektupta, "hem isteksiz hem de aşırı meşgulüm" diyordu:[51]

> Dostum, benim sevgi dolu dostluğumdan asla şüphen olmasın. Vatanımdan sonra en çok sevdiğim şey senin gibi kişilerdir... Cesur ol; iyi yurttaşlığın, sende yol açtığı eziyete karşı bir teselli olsun sana. Benim sevgi bağıma güven ama meşakkatli işlerimin bazen beni düşürdüğü bitkin ve kederli hale de biraz hoşgörü göster.

Ama dinlenecek vakit yoktu, çünkü militan *sans-culotte*'lar –Robespierre'in Haklar Bildirgesi taslağındaki gibi– şimdi "vatanseverlik karşıtı" vekilleri azletme haklarında diretiyordu. Önde gelen Jirondenlerden intikam almak istiyorlardı.

Dağlı vekiller askeri ya da diğer görevler nedeniyle çoğunlukla Konvansiyon'da bulunmadıklarından, Jirondenler hâlâ zaman zaman Konvansiyon'u kendi amaçları için kullanabiliyordu. 12 Nisan'da Konvansiyon'da, borcundan ötürü hapsedilmiş kişilerin salıverilmesi konusundaki bir tartışma sırasında Adalet Bakanı Pétion konu dışına çıkıp, "hainlerin ve iftiracıların darağacına çıkma vaktidir ve ben burada, ölünceye kadar peşlerini bırakmayacağıma söz veriyorum" tehdidinde bulunmuştu; bu sözlerle Robespierre'i kastettiği belliydi. Robespierre araya girip "Konuyu saptırma!" diye bağırınca da Pétion, "Peşini bırakmayacağım kişi sensin!" dedi. Aslında o günlerde Jirondenlerin hedefi Marat idi: Sorgulanması 93'e karşı 226 oyla kabul edildi. Buna misilleme olarak üç gün sonra Konvansiyon'un toplantısı, önde gelen yirmi iki Jironden vekili dilekçeyle ihbar eden Paris bölgelerinin delegeleri tarafından yarıda kesildi.[52]

Aralık 1792 sonunda Robespierre Konvansiyon'da, Paris halkının "vatanseverlik karşıtı" –yani Jironden– vekillerin değiştirilmesi talebiyle başlayan, vekillerin dokunulmazlığı tartışmalarına katılmıştı.[53] Robespierre'e göre, vekillerini sadece "halk" azledebilir ve gerekli işlem ancak ondan sonra başlayabilirdi; Konvansiyon, vekilleri kendi başına kovamazdı: "Vekiller diğer vekillere değil halka aittir." Dolayısıyla Robespierre, Nisan'da Marat'nın Konvansiyon tarafından sorgulanmasına karşı çıktı. Mart'ta ve Nisan'da Robespierre, Jironden vekillere karşı bir isyanın –halkın onlara karşı öfkesi ne kadar meşru olursa olsun– "ulusal temsil"i çok zayıflatacağı fikrinde gayet katıydı.

Jirondenlerin 1 Mayıs'ta düzenledikleri ve "Vive la loi! ["Yaşasın Yasa"]" bağırışlarının güya "Vive le roi! ["Yaşasın Kral"]" ile karıştırıldığı bir gösteriden sonra, kitle halinde şikâyet dilekçesi verilen bölgelerde "hain vekiller"e karşı konuşmalar sertleşti ve polis raporlarına göre, onlara karşı "yakın bir zamanda çıkabilecek bir isyan" eğilimine dönüştü.[54] Mayıs sonunda Robespierre nihayet, tıpkı 10 Ağustos 1792'deki gibi, militanların düşüncelerini kabul etti. Bunu şiddetle teşvik eden şeyse 26 Mayıs'ta, Vergniaud'un Bordeaux halkına hitaben yazdığı ve Jakoben Kulübü'nde okunan, ölürse Robespierre'den intikam alınması çağrısında bulunduğu mektuplardı: "Gironde erkekleri! Hainlikleri korkaklıklarına denk bu kana bulanmış canavarların karşısında titriyor musunuz? Kayıtsız kalırsanız suç hükmünü sürdürecek ve özgürlük yok olacak." Robespierre, "halkın vekilleri"nin, yani önde gelen Jirondenle-

rin kovulmasını dayatan Parislilerle bölgeleriyle aynı şeyleri düşünüyor olmaktan rahatsızlık duymakla birlikte, onların eylemlerini "genel iradenin" meşru bir ifadesi ve Konvansiyon'daki kilitlenmeyi kırmanın tek yolu diye mazur göstermeye çalıştı.[55]

O sıralarda Jirondenler bölgelerin gücünü kırmak için yasal ve hukuksal bir kampanya başlatmıştı. 28 Mayıs'ta Jirondenlerin hâlâ yakında çıkabilecek bir isyanı araştıracak bir On İkiler Komisyonu'nu kurmaya yeterli sayısal gücü (230'a karşı 279 oyları) vardı. Robespierre ve diğer Jakobenlere göre şimdi mesele, Ulusal Konvansiyon'un çoğunluğunu yitirmesine ve Paris Komünü karşısında güçsüz hale düşmesine sebep olmadan Jirondenlerin tamamını değil de önde gelenlerini kovmanın yolunu bulmaktı. Robespierre bu nedenle, sadece "gerçek suçluların" değil, kralın ölümüne ret oyu vermiş herkesin hedef haline getirilmesine karşıydı.[56]

31 Mayıs'ta Barère, Kamu Güvenliği Komitesi adına, silahlı kuvvetleri Konvansiyon'un emrine veren ve On İkiler Komisyonu'nu kaldıran bir yasa tasarısı sundu. Bunun ardından, kırk sekiz bölgeden gelen dilekçeciler Konvansiyon'a doluşarak Dağ sıralarına oturdular ve Jirondenler buna öfkelendi. Robespierre, Barère'nin tasarısı hakkında konuşurken Vergniaud sert bir sesle "Kes artık!" diye bağırdı. Robespierre de sert bir karşılık verdi:

> Evet, kararımı bildireceğim, ve bu sana karşı olacak; 10 Ağustos devrimini yapanları darağacına göndermek isteyen sana karşı; Paris tahrip edilsin diye kışkırtmayı hiç bırakmayan sana karşı; ... Dumouriez'in kellesini istediği vatanseverlerin aynı kızgınlıkla peşine düşen sana karşı; ... Evet! Benim kararım Dumouriez'in ve dilekçecilerin saydığı herkesin suçlanmasını öngören kararnameden yanadır.[57]

Ulusal Konvansiyon'u kuşatanların sayısı ve yarattıkları tehdit o kadar büyüktü ki, isimleri belirtilen Jironden vekiller istifa etti, yoksa Konvansiyon tarafından kovulacaklardı. Sonunda, 2 Haziran'da Konvansiyon yirmi dokuz vekilin ve iki bakanın tutuklanmasına karar verdi. Robespierre, *sans-culotte*'lar Konvansiyon'u kuşattığında yahut bundan günler sonra hiçbir şey söylemediği gibi, kaç vekilin kovulacağı konusuna da müdahalede bulunmadı.

6 Haziran'da Barère, 31 Mayıs-2 Haziran tarihleri arasında kalan günlerle ilgili bir rapor sundu ve devrimci demokrasinin değilse de, halk egemenliğinin ilkeleri çiğnendiğinden, Konvansiyon'un, temsilcileri tu-

tuklanan bölgelerle nasıl bir ilişki kurması gerektiği konusunda görüşünü belirtti. Robespierre, "en değerli yurttaşları yüreğinden hançerleyen" karşıdevrimle barışma niyetinde değildi ve bölgelerin eylemini savundu. Sonunda Konvansiyon 13 Haziran'da, Georges Couthon'un verdiği, Paris Komünü ve bölgelerinin "özgürlüğü, Cumhuriyet'in birliğini ve bölünmezliğini" güçlü bir şekilde koruduğunu ulusa duyuran önergeyi benimsedi. Robespierre oylamanın hemen yapılmasını önerdi ve "büyük bir çoğunluk" tarafından kabul edildi.[58]

Kaçıp saklanan Jironden liderlerin arasında Buzot, Pétion, Barbaroux ve Louvet vardı. Ev hapsinde tutulan Jironden vekillerin çoğu başkentten kaçıp, yönetimleri Ulusal Konvansiyon'u ve Kamu Güvenliği Komitesi'nin otoritesini açıkça reddeden illerine döndüler.[59] Devrim tarihinin bu en kritik anında, cephelerdeki yenilgi ve Vendée isyanının genişlemesiyle çakışan Jironden eylemleri ister istemez karşıdevrimci gibi görülüyordu. Yabancı koalisyon, devrimcileri katledip Devrim'i bitirmekle kalmayacak, "Federalistler" olarak bilinen Jirondenler şimdi de parçalanmış bir ulusu koalisyonun eline teslim edecekti. Federalist isyanlar Jironden ihanetinin en büyük kanıtı gibi görüldü.

Konvansiyon'un temizlenmesine en çok katkıda bulunanlardan biri de, "Enragés ["kudurmuşlar"]" diye bilinen militanların arasında, yaptığı konuşmalarla "kızıl rahip" lakabını kazanmış bir ajitatör olan Peder Jacques Roux'du. Robespierre, şiddetli bir intikamcı saydığı Peder'le dost değildi. Roux 25 Haziran'da Konvansiyon'da yaptığı konuşmada "ticari aristokrasi"yi hedef aldı: "Bir sınıf diğer sınıfı hiç ceza görmeden aç bırakabiliyorsa, özgürlük bir kuruntudan başka bir şey değildir." Burada Robespierre tarafından kınanacaktı. Roux'un Cordeliers Kulübü'nde desteği vardı ve ayın 30'unda Robespierre ve Collot d'Herbois, Jakobenlerin temsilcisi olarak Cordeliers'lerin bir oturumuna katıldı. Onları ikna etmiş olsalar gerek, çünkü Roux ve müttefiki Leclerc, Cordeliers'lerden hemen atıldılar ve Collot onları "fanatizm ve hainlik"le suçladı.[60] Bu çok kritik bir karşılaşmaydı, çünkü Robespierre ve yakın arkadaşları Jakobenlerin hâkimiyetindeki Konvansiyon ve Kamu Güvenliği Komitesi'nin bundan sonra siyasette inisiyatifi alacağını gösteriyorlardı: Ne Jirondenlerin Paris düşmanı ticaret yanlılığı, ne de tehlikeli Enragés tarafından sunulan, malların dağıtımı yolundaki görüşlere hoşgörülü davranılacaktı.

Fransız devrimcileri 1789 Temmuz'undan beri, bütün devrimlerin en temel sorunuyla karşı karşıyaydı: Bu sert değişimi yaratan ve meşrulaştıran şiddetli halk ayaklanması hangi noktadan sonra, genel iradenin topluma baskı yapanlara karşı bir tepkisi olmaktan çıkacaktı? Robespierre, ayaklanmaların şiddetinden kişisel olarak duyduğu dehşete karşın, bunun devrimin yapısından kaynaklanan bir şey olduğunu savunmuştu; gerçekten de, 1793 Anayasası bunu bir hak, hatta bir görev olarak, özellikle güvenceye alıyordu. Robespierre'in görüşü, Jironden liderlerin kovulmasından sonra Konvansiyon'la halk iradesinin aynı safta birleştiği ve halk isyanı tehdidinin artık gerekli olmadığıydı. 8 Temmuz'da Robespierre Jakoben Kulübü'nde kendini şunları söyleyebilecek kadar rahat hissetti: "Şimdiki Ulusal Konvansiyon, ikiyüzlüler [ve] hainler tarafından kirletilen o yoldan çıkmış meclise, özgürlüğün köleliğe ve erdemin ahlaksızlığa benzediğinden daha fazla benzemiyor. Konvansiyon'un polis ajanlarından, Brissotlardan, Guadetlerden kurtulduğunu gördükten sonra, Dağlıların Konvansiyon'da çoğunluk olduğu kanısındayım." Robespierre şimdi en azından kriz sırasında, Konvansiyon'un ve komitelerinin "genel irade"nin güvenilir bir ifadesi olduğu ve onlara karşı, halk adına hareket ettiklerini iddia edenlerinse en iyi ifadeyle yanılmış, en kötü ifadeyle de düşmanla birlik olduğu sonucuna varmıştı.[61]

Jirondenlerin kovulmasından bir hafta sonra Hérault de Séchelles, Kamu Güvenliği Komitesi adına yeni Anayasanın bir taslağını yaptı. Bu taslak, demokratik özgürlüklere, sosyal devlete ve eğitime yönelik ilgisiyle Robespierre'in Haklar Bildirgesi'ni yansıtıyordu. Robespierre, özel mülkiyetin sınırlanması konusundaki umutlarının karşılanmamasına ve kararname ve yasaların başındaki "Fransız Cumhuriyeti" ibaresinin "Fransız Halkı" şeklinde değiştirilmesi yönündeki bir önergesinin reddedilmesine rağmen belgeyi beğendi. Geleceğe bakıyordu; Konvansiyon'un "bireylere, ailelere, başkalarına zarar vermeyecek her türlü şeyi yapma hakkını vereceği" zamanlara; "kentlere, Cumhuriyet'in genel yönetimiyle doğrudan ilgili olmayan her türlü meselelerini düzenleme yetkisinin verileceği; tek kelimeyle bireylere, doğal olarak kamu otoritesine ait olmayan her türlü hak ve özgürlüğün verileceği" zamanlara.[62] Fakat Anayasa 24 Haziran'da Konvansiyon tarafından kabul edildiği zaman Cumhuriyet ve ulus içte çökme ve dışta yenilme tehlikesi altındaydı; kamu güvenliğinin böyle bireysel özgürlüklerden önce gelmesi gerekecekti.

10. Bölüm

"Tam Bir Yeniden Doğuş" PARİS TEMMUZ-ARALIK 1793

1793 yazında Cumhuriyet korkunç bir krizle karşı karşıyaydı. Yabancı orduların ülkenin güneybatısında, güneydoğusunda ve kuzeydoğusunda ilerlediği bir zamanda, Vendée'deki bastırılamayan isyan ulusun askeri kapasitesinin çoğunu yutuyordu. İngilizlerin deniz ablukası, Cumhuriyet'in kolonileriyle ve Amerikalı müttefikleriyle bağlantısını kesmişti. Seksen üç il yönetiminden yaklaşık altmışı Jironden vekillerin tutuklanmasına öfkelenerek Konvansiyon'un otoritesini tanımaktan vazgeçmişti. *Assignat*'ın satınalma gücündeki düşüş ve orduların erzak ihtiyacı Paris ve diğer kentlerdeki yiyecek kıtlığını şiddetlendiriyordu. Ulus, aşılmaz görünen engellerin karşısında resmen dağılıyordu.

Robespierre de çöküşün eşiğindeydi. Tükendiğini daha önce birçok kez kabul etmişti; uzun süren büyük gerginlik dönemlerinden sonra çok kırılganlaşıyordu. 2 Haziran'da, açıkça, fiziksel olduğu kadar da entelektüel bir kriz olacağını düşündüğü, Jironden liderlerin kovulması vakasından sonra da durum böyleydi. 12 Haziran'da Jakoben Kulübü'nde "Aristokrasinin komplolarıyla savaşacak gücüm yok artık," dedi. "Dört yıldır çok zor ve sonuçsuz işlerden tükendim; fiziksel ve moral gücümün artık büyük bir devrimin gerektirdiği düzeyde olmadığını hissediyorum ve istifa edeceğimi bildiriyorum."

Nasılsa, kaybolan gücünü yeniden kazandı ve hemen hemen aynı zamanlarda, bizzat kullanmak üzere, daha sonra onun "amentüsü" diye takdis edilecek genel ilkelerini tasarladı:[1]

> Önemli olan, tek bir iradedir *[Il faut une volonté une]*.
> Ya cumhuriyetçi ya kralcı olmalıdır.

Robespierre'in Federalist isyanların suçlusu saydığı taşra burjuvazisini yenmek için "önemli olan, Halkın Konvansiyon'la ittifak yapması ve Konvansiyon'un halktan yararlanması"ydı [*se serve*]. Devrim'in amacını –yani "anayasayı halkın yararına kullanma"yı– yerine getirmek için aşılacak üç büyük engel vardı: Halkın cehaleti, halkın yoksulluğu, "içerideki ve dışarıdaki savaş". "Zenginler ve ahlaksızlar", "hain kalemler ve diller", "hainler ve komplocular, özgürlüğe hakaret eden ve vatanseverlerin kanını döken bütün suçlular için korkunç bir ibret oluşturacak şekilde" cezalandırılmalıydı.

Bunlar Robespierre'in, 1793 yazındaki krizde zafer kazanmak için tam ölçekli bir savaş organizasyonu kadar, rakipleri sansürleme, tutuklama ve cezalandırmanın da gerektiği yolundaki hükmünün açık sözlü bir ifadesiydi. 1789'dan beri kazanılmış ve kazanılacak her şeyin ancak, bir amaç birliği yani "tek bir irade" yaratmaya yılmadan bağlılıkla kurtarılabileceği sonucuna varmıştı. Artık onun dünyası hainler ve vatanseverler olarak kutuplaşmıştı. Hükümette ve tüm Cumhuriyet'te hemfikir insanların yapacağı şey –askeri, ekonomik, manevi– tüm olanakların seferber edilmesi, iç ve dış düşmanların amansızca kovalanması olacaktı: Cumhuriyet "bir bütün ve bölünmez" olacaktı. Artık bir ölüm kalım savaşıydı bu.

27 Temmuz'da, Kamu Güvenliği Komitesi'nden bir üye bozulan sağlığı yüzünden istifa etmek zorunda kaldı. Konvansiyon Robespierre'in Komite'ye girmesini kabul etti.[2] Robespierre ilk kez bir hükümete giriyordu fakat bunun için en tehlikeli zamandı. Otuz beş yaşına yeni basmıştı. Komite'nin diğer üyeleri genellikle birtakım uzmanlıkları nedeniyle seçilmişken Robespierre, fiilen bir makamı olmayan ve Konvansiyon tarafından, deneyimi, tavrı ve popülaritesi nedeniyle seçilmiş bir üyeydi. Ünü zirvesindeydi fakat onun ve diğerlerinin karşılaştığı büyük sorunlar aşılmaz görünüyordu.[3]

Kamu Güvenliği Komitesi'nden beklenenler korkunçtu. Üyeler genellikle sabah saat 7'de Pavillon de l'Égalité'de (Tuileries Sarayı'nın eski Pavillon de Flore'sinde) toplanır, gelen mesajları okur ve cevaplardı. Öğlen saat 1'de toplantısına katıldıkları Konvansiyon'un saat 4 ya da 5'te kapanmasından sonra bazıları Jakoben Kulübü'ne gider ve sonra Komite akşam saat 7 ya da 8'de tekrar toplanırdı. Komite'nin üye sayısı dokuz iken yer değiştirmeler ve başka Jakobenlerin –Carnot, Prieur de la Côte-

d'Or ve daha militan Billaud-Varenne ile Collot d'Herbois– görevlendirilmesiyle Ağustos ve Eylül'de nihai olarak on ikiye çıktı. Komite her ay yeniden seçime tabiydi fakat olağanüstü yetkileri vardı: Tutuklama tezkereleri çıkarabilir (28 Temmuz), gizli servis harcamalarını kontrol eder (2 Ağustos), özel komitelerin üyelerini seçer (13 Eylül), generalleri ve devlet görevlilerini denetler (10 Ekim), dış siyaseti yönetirdi (4 Aralık). Sonunda, 17 Nisan 1794'te bakanlar kurulunun yerini Komite'ye karşı sorumlu yürütücü komiserler aldı. Sadece polis bu Komite'nin denetiminde değildi ama karşılaşılan yirmi durumda, polisin bağlı olduğu Genel Güvenlik Komitesi'yle birlikte toplanıldı.[4]

Duplayların evi, Robespierre'in Konvansiyon'daki ve Jakoben Kulübü'ndeki konuşmalarını hazırladığı, ziyaretçileri kabul ettiği ve rahatladığı yer olmaya devam ediyordu. Kendisi gibi Artois'lı Philippe Lebas'la yakın dost olmuştu ve sık sık orada görüşüyordu; 26 Ağustos 1793'te Lebas, Élisabeth Duplay'la, kızın yirminci doğum gününde evlendi. Kadın daha sonraki yaşamında Maximilien'i, "onu çok iyi bir ağabey gibi severdik!" diye hatırlıyordu, "Çok tatlıydı! Çok erdemliydi! Babama ve anneme saygılıydı. Hepimiz ona sevgi duyardık." Diğer ziyaretçilerden biri de, Robespierre tarafından sürgündeki İtalyan devrimcileri örgütlemekle görevlendirilen ve 1793 Mayıs'ında Fransız yurttaşlığına kabul edilen Filippo Buonarroti'ydi. Sonraları, Duplayların Maximilien'le ilişkilerine sinmiş derin sevgiyi hatırlayacaktı: "Robespierre ılımlıydı, dürüsttü, çalışkan ve iyi huyluydu. Bu nitelikler yakından tanıyan herkesin onu sevmesini sağlardı." Nadir dinlenme günlerinde, Paris'in hemen güneyindeki köylere dostlarıyla yemeğe gitmekten memnundu: Marguerite Chalabre'yle Vanves'e ve diğerleriyle de Issy'ye, Créteil'e, Choisy'ye, Fontenay-aux-Roses'e ve Maisons-Alfort'a. Buralar onun Louis-le-Grand'da öğrenciyken haftada bir gittiği gezilerden zaten bildiği yerlerdi.[5]

Robespierre Paris'te müthiş popülerdi ama *sans-culotte*'larla özdeşleşmiş diğer Jakobenlerin aksine, sabah tuvaleti konusundaki eski ritüellerine devam ediyor, devrimci giyim tarzını benimsemiyor, peruğundan vazgeçmiyordu. Bu durum, çekingen ve ciddi bir adamın çok kuvvetli alışkanlıklarını mı gösteriyordu, yoksa biyograf Max Gallo'nun dediği gibi, "vücudunu gizleyerek reddetmesi ... kendini beğeniyor oluşunun ve şehvetli hayvansal yönünü reddedişinin bilinçaltı bir ifadesi" miy-

di?[6] Benzer şekilde, eski bir soylu ve sonraları bir Jakoben vekil olan Paul Barras, Robespierre'in, arkadaşlarına hitap ederken samimi "tu [sen-ç.]" sözcüğünü hiç kullanmadığını ve bunun da, *ancien régime* alışkanlıklarından kurtulamayan, gergin bir adam imajını pekiştirdiğini iddia edecekti. Fakat aslında durum öyle değildi: Önceleri, ailesi dışındaki herkese, hatta Antoine Buissart'a bile resmi "vous [siz-ç.]" sözcüğünü kullanmışsa da, 1793'te Buissart'a, Danton, Camille ve Lucille Desmoulins gibi arkadaşlarına ve kendisine yakın, Collot, St-Just, Marc-Antoine Jullien, Joseph Lebon, François Chabot, Stanislas Fréron, André Dumont, Armand Guffroy gibi Jakobenlere samimi bir dille hitap ediyordu.[7]

Evindeki sakin duruma karşın, yakın ailevi ilişkileri Robespierre'i rahatsız etmeye devam ediyordu. Kamu Güvenliği Komitesi, Federalist ayaklanmadan sonra Augustin'e ve vekil Jean-François Ricord'a güneydoğuda siyasi bir görev vermişti. Ricord, genç karısı Marguerite'yi de birlikte götürdü; Augustin de Charlotte'u götürmeye karar verdi. Vekiller, Jakobenlere düşman yerel halk tarafından taciz edilir ve bazen de hakaret görürken Charlotte, Marguerite'yi erkek kardeşini baştan çıkarmakla suçlayarak arkadaşlarıyla bozuştu. Tek başına ve buruk bir şekilde Paris'e döndü; Augustin'le ilişkisi hiçbir zaman düzelmedi.[8] Savaşın çok yaklaştığı Arras'tan gelen haberler de kötüydü. Robespierre'in müttefiki Lebon, vekil Antoine Magniez 2 Haziran 1793'ten sonra protesto amacıyla istifa edince rahiplikten ayrılmış ve Konvansiyon'da bir koltuk kazanmıştı; 1793 Ağustos'unda Lebon, 28 Temmuz'da Valenciennes'in düşmesinden sonra Pas-de-Calais ve Nord illerine görevli olarak gönderildi. Pas-de-Calais'de, "Küçük Vendée" adıyla anılan bir isyanı bastırmak için 6.800 kişiyi askere aldı ve Maximilien'in eski dostlarının hemen şikâyet etmeye başladığı çok sert bir bastırma harekâtına girişti.[9]

Konvansiyon, Lebon gibi kendi kadrosundan kişileri savaş faaliyetini denetleyecek "görevli vekiller" olarak atadı. *Émigré*'lerin "yurttaşlık hakkını yitirdiğini" ilan eden, buğday ve ekmek fiyatlarına denetim koyan acil kararnameler çıkardı. Jakobenler, korkutma, zor kullanma ve hem halkın sorunlarını gidermeyi hem de tüm ülkeyi savaş durumuna sokmayı hedefleyen politikaların karışımıyla bir köy ve kent ittifakı yaratmaya çalıştı. Temmuz-Ağustos'ta Konvansiyon, köylülerin önemli bazı sorunlarını yoluna koymak için tasarlanmış bir dizi yasa çıkardı. 3

Haziran'da *émigré* mülkleri küçük parseller halinde satışa sunulurken, çok yoksul kişilere bir tarla sahibi olabilsinler diye özel desteklerde bulunuldu. 10 Haziran'da Konvansiyon, kırsal toplulukların dava etmeleri halinde kamu arazilerinin bölüştürülmesinin öncelikle gerçekleştirileceği yolunda bir kararname çıkardı. Sonra, 17 Temmuz'da derebeylik payları tazminatsız bir şekilde kaldırıldı; feodal rejim nihayet ölmüştü.[10] Bunun karşılığında, 23 Ağustos'ta, on sekizle yirmi beş yaş arası bütün bekâr erkekler bir seferberlik [*levée en masse*] kararnamesiyle askere alındı.

Binlerce rahibin kaçması ve birçoğunun ölmesi ya da hapsedilmesi ilkokul eğitiminde neredeyse tam bir çöküş yaratmıştı.[11] Ardı ardına gelen meclisler, ilköğretimde Devrim'in yeniden doğuş amacına yaraşır, tam bir reform için gayet radikal planlar kabul etmiş ama hiçbirini yerine getirememişti. Bunların en sonuncusu da Nisan'da, Condorcet'in yönetimi yüzünden ölümcül bir tehlikeye girmişti. 13 Temmuz'da Robespierre Konvansiyon'a, 20 Ocak'ta, Louis'nin idamı konusundaki oylamadan sonra suikasta kurban gitmiş, asil sınıftan dönme seçkin bir Jakoben olan Michel Lepeletier'in geliştirdiği bir eğitim siyaseti tasarısı sundu. Robespierre bu siyasetin, Anayasa ve yasalarla birlikte, "Konvansiyon'un Tarih'e borçlu olduğu üç anıttan" biri olduğunu savundu: "Tam bir yeniden doğuşu yaratmanın ve deyim yerindeyse, yeni bir halk yaratmanın gerekliliği"nden emindi.[12] Robespierre'in tam da bu "yeniden doğuş" çağrısını yaptığı gün Jean-Paul Marat evinde, Jironden sempatizanı Charlotte Corday tarafından öldürüldü. Karşıdevrim artık Parisli vekilleri başkentin göbeğinde tehdit ediyordu.

Robespierre'in sunduğu taslak son derece cesur ve geniş kapsamlıydı ve kendisinin Plutarkhos'un *Lykurgos'un Hayatı*'ndan alıp benimsediği "Sparta" değerlerini vurguluyordu.[13] Bu sistem kentsel çalışmalardan fiziksel egzersize, giysi ve yiyecek üretiminde bedenen çalışmaya varıncaya kadar her şeyi kapsıyordu. Lykurgos'un *agoge*'si* gibi, Fransız Cumhuriyeti de çocukları altı ya da yedi yıl ana-babalarının elinden ala-

* Lykurgos'un kurduğu sistemde Sparta vatandaşı ailelerin erkek çocukları 7 yaşında ailelerinden alınıp on-on beş kişilik bir çocuklar kümesi içinde yaşar, eğitim ve talim görürdü. Amaç her şeyden önce Sparta'ya sadık, sağlam vücutlu, zorlu ve kanaatkâr bir hayatla başa çıkmaya hazır, savaşmayı ve dansı bilen vatandaşlar yetiştirmekti. 30 yaşına kadar bu grupla birlikte kışlasında yaşayan gençler, ancak bu yaştan sonra ve gerekli sınavları geçerse vatandaşlığa ve evlenmeye hak kazanırdı-e.n.

caktı. "Ulusal eğitimin amacı çocukların bedenlerini güçlendirmek, jimnastik egzersizleriyle geliştirmek, bedensel çalışmaya alıştırmak, her türlü yorgunluğa dayanıklı hale getirmek, yüreklerini ve kafalarını yararlı talimatlarla biçimlendirmek ve onlara, hangi meslekten olursa olsun tüm yurttaşlar için gerekli bilgileri vermek" olacaktı. Kızlar ve erkekler okuyup yazmayı ve hesap yapmayı öğrenecekti; vatanseverlik aşılayan şarkılar ve tarihten dersler öğrenecekti; "ahlakın ve ev ekonomisinin ve kırsal ekonominin esaslarını" ve "ülkelerinin anayasasının temellerini" kavrayacaklardı. Ama sadece erkek çocuklar "ölçme ve marangozluk" öğrenecekti; kızlar "iplik eğirmeyi, dikiş dikmeyi ve temizliği" öğrenecekti. Bütün çocuklar iş yapacaktı ve –Louis-le-Grand'daki sistemin aksine– hiç müstahdem olmayacaktı. Çocuklara "sağlıklı ama sade yiyecekler; uygun ama kaba giysiler" verilecek, "yatakları yastıksız olacak ve böylece, hangi mesleği yaparlarsa yapsınlar, yaşamları süresince kendilerini hangi koşullarda bulurlarsa bulsunlar, yapacakları şeyleri konforsuz ve masrafsız yapmaya alışacak, yapay ihtiyaçları küçümseyecekler"di.

Raporun tümüyle benimsenmesini savunan tek vekil Robespierre'di; diğer herkes bunun özündeki zorunlu yatılılık önlemine kuşkuyla bakıyordu. Ertesi gün Konvansiyon bu kararın görüşülmesini bitirdi ve yıl sonunda Gabriel Bouquier'in çok daha pragmatik yaklaşımını tercih etti.[14] Robespierre, vatanın şehitleri için okunan methiyelerde Konvansiyon'la daha uyumluydu; özellikle de Lepeletier, Lyonais Jakoben Chalier ve Joseph Viala ve Joseph Bara adlı çocuk askerler için. Robespierre'e göre, Fransızların örnek alması gerekenler, Spartalı çocukların stoacılığını hatırlatan, Bara gibi genç vatanseverlerdi. On dört yaşındaki çocuk güya Vendéeli isyancılar onu "Yaşasın Kral!" diye bağırmaya zorladıklarında "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırmıştı. Robespierre 28 Aralık'ta Konvansiyon'a yaptığı konuşmada onu "genç yüreklerde vatanın ve erdemin büyüklüğüne sevgi uyandıran model" diyerek övdü.[15]

Artık Konvansiyon'da ve Kamu Güvenliği Komitesi'nde hâkimiyet sağlayan Jakobenler Devrim'in şanına yaraşır bayramlarla ulusu yeniden yaratma hayalini de gerçekleştirmek istiyordu.[16] 10 Ağustos 1793, yani monarşinin devrilmesinin yıldönümü, Cumhuriyet'in Birliği ve Bölünmezliği Bayramı olarak kutlandı. Paris'in büyük meydanlarında monarşi sembolleri yakıldı ve sonra, muazzam bir cumhuriyetçi ekmek-ba-

lık* pikniğinde Konvansiyon üyeleri bir Özgürlük Tanrıçası heykelinin memelerinden akan sütü simgeleyen sıvılar içti. Sonra bu "yeniden doğuş pınarı"ndan üç bin güvercin salındı, her birinin ayağına "Biz özgürüz! Örnek alın bizi!" yazan küçük flamalar bağlanmıştı. Yeni Anayasa referanduma sunulmuştu ve sonucu (1,8 milyon "evet"e karşı 11.600 hayır) kutlamalar sırasında açıklandı. Bundan sonra, yeni Anayasa sedir ağacından bir kutuya konarak, Bastille'in eski yerinden Konvansiyon'a kadar taşındı. Kriz bitince açılacaktı.

Radikal Jakoben reformlarla halktan yana girişimlerin bireşimi, cumhuriyetçi "yeniden doğuş"a olağanüstü bir güç verdi. Devrim yandaşları –daha çok kullanılan isimle "vatanseverler"– eski dünyayı reddettiklerini göstermek için onun bütün izlerini yok etmeye çalışırcasına, çocuklarına doğadan, klasik Antik Çağ'dan ya da çağdaş kahramanlardan alınmış isimler koydular ve dini kökenli ya da kraliyeti çağrıştıran yer isimlerini silip attılar. Arras'ta sokak isimleri değiştirilip, MÖ ikinci yüzyılın Romalı toprak reformcusu Tiberius Gracchus ve İngiliz şair ve cumhuriyetçi John Milton gibi daha önceki devrimcilerin adı verildi; iki büyük meydan, Place de Fédération ve Place de la Liberté oldu. En radikali de, 21 Eylül 1792'de Cumhuriyet'in ilanından beri başarılan şeylerin büyüklüğünü göstermek için Konvansiyon'un, Gregoryan takvimin ve bunun azizlere ve dini günlere ayrılan bölümlemelerinin yerine, isimlerini doğadan ve erdemlerden alan onar günlük *décadi*'lere dayanan yeni bir takvim başlatmasıydı. Bu takvim 21 Eylül 1793'te, yani özgürlük ve eşitliğin ikinci yılının ilk gününde yürürlüğe kondu.[17]

Komite, gerçi bir bakanlar kurulunun formaliteleriyle değilse de bir savaş hükümeti gibi davranıyordu ve kararlarının niteliği, seferberlik ve ordunun ikmali ve askeri stratejiden başka bir şey düşünülmediğini gösteriyordu. Sorumluluk alanları netti. Komite 1793'ün son dört ayında 920 kararname çıkardı ve bunların (askeri konulardaki) 272'sinin Carnot, (dış siyaset konularındaki) 244'ünün Barère ve (mühimmatla ilgili) 146'sının Prieur de la Côte d'Or tarafından yazılmış olduğu kesin olarak söylenebilir. Askeri konularda hiç uzman olmayan Robespierre sadece

* İncil'de, İsa'nın beş somun ekmek ve birkaç küçük balığı çoğaltarak binlerce insanı doyurması mucizesine gönderme; burada hayır amaçlı yemek verilmesi kastedilmekte -ç.n.

77 kararnameden sorumluydu.[18] Cepheye hiç gitmedi ve askeri ve stratejik kararları gerçekten askeri deneyime sahip kişilere bırakmaya razıydı. Carnot ve Prieur başarının ancak kalabalık ve hızla intikal ettiler yeni birlikler tarafından kazanılacağını görürlerken, Robespierre ordu kadrolarına sürekli, kendilerinin ulusun direği olduklarını, terfinin yararlılığa sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve subayların kusursuz bir cesaret örneği oluşturmaktan sorumlu olduğunu hatırlatan önlemleri destekliyordu.[19]

Prieur ve St-Just dışında herkesten daha genç olmasına karşın Robespierre Komite'de, takip edilecek amaçlar ve yönler konusunda her şeyi kapsayan, güçlü bir sezgiye sahip kişi konumundaydı. İstediğini yaptıramadığı fakat en önemli siyasi demeci kendisinin verdiği bir sürü spesifik konu vardı. Mektuplaşmalarında daima titiz davranıyordu. Bu durumun onun siyasi popülaritesiyle ve önemli konuşmalarıyla bir araya gelmesi sonucu Robespierre halkın gözünde Komite'nin lideri gibi görünür oldu. Bu aylarda Fransa'nın –Bayonne'den Montmédy'ye, Perpignan'dan Coutances'e kadar– her tarafından gelen, daha nitelikli ordu levazımı taleplerinden, yeni reformlar hakkında şikâyetlere ve önerilere kadar her konuda mektuplar alıyordu.[20] Her şey için aranan –ve suçlanan– Robespierre'di. Örneğin Anne-Marguerite Andelle 1792 Kasım'ından beri Duplayların evine, her ne kadar okkalı bir ücret karşılığında olsa da, "cumhuriyetçi lider"le görüşmek ve komplolar hakkında, uzun mektuplarında yazdıklarının da ötesinde birtakım ayrıntıları anlatmak için geliyordu. Kadın sonunda tutuklanınca, Salpêtrière'deki ("Sodom'da bile görülmeyen dehşetler"in yanı sıra) mahkûmların gizli planları hakkında bilgi verdi. Hapsedilmesini Robespierre'in emrettiği yolunda bir kanıt yoktur ama kadın daha sonra, başına gelen her şey için onu suçlayacaktı.[21]

Savaşın uygulamaları ve desteklenmesi için yapılan birçok şey ister istemez, *ancien régime*'de yapılanlarla bir devamlılığı simgeliyorsa da, bu çok büyük çapta bir savaştı; sadece toprakların savunulması değil, Cumhuriyet'in ve Devrim'in ölüm kalım meselesiydi. İşgalci ordular ve karşıdevrimci destekçileri kaçınılmaz bir şekilde Manici* terimlerle

* 3. yüzyılda Mani tarafından İran'da kurulan ve kısa sürede çok geniş bir coğrafyaya yayılarak 8. yüzyılda Uygurların resmi dini olan ama sonradan yok olan düalist bir din. İnsan tin ve madde, iyilik ve kötülük, ışık ve karanlık gibi temelli karşıtlıkları aşarak cennete gider. Ama dünya nimetlerinden uzak durmalı, çileci bir hayatı benimsemelidir-e.n.

tanımlanıyordu: Düşmanları gibi Jakobenler de düşmanın "kökünün kazınması"ndan ya da "yok edilmesi"nden söz ediyordu. Bu sadece retorikse de, iç ve dış ordular tarafından sürdürülen mücadelenin şiddeti, normal savaş kurallarının uygulanmadığını gösteriyordu. Ağustos sonunda Jean-François Carteaux'un birlikleri Marsilya'nın içindeki ve çevresindeki Federalist isyanını temizleyince, o zamanlar Konvansiyon'un başkanı olan Robespierre sevindi: "Hainler ölsün ki katledilen vatanseverlerin ruhu sükûn bulsun; Marsilya temizlendi, özgürlük öcünü aldı ve kalleş düşmanlarının darbelerine karşı güçlendi!"[22]

Kamu Güvenliği Komitesi'ne yüklenen görev eziciydi. Olanları daha iyi kavrayabilmek için geçmişe dönüp baktığımızda, Komite'nin uyguladığı "Terör" taştan bir anıt ve Robespierre de bunun mimarı gibi görünür. Fakat o zamanlar, bu yapının taşlarını gereksiz yere getirip yığan Ulusal Konvansiyon üyeleri böyle bir şeyi önceden görememişti. Aslında bütün kanıtlar günlerinin sayılı olduğunu gösteriyor. Vekilleri, normalde dokunulmaz olarak gördükleri yurttaş özgürlüklerini ister istemez askıya almak zorunda bırakan şey, 1793 ortasındaki krizin umutsuz hali ve bununla mücadele etmek için gereken olanakların ya da kurumların yokluğuydu.[23]

Ulusal Konvansiyon'un, "Terör" diye adlandırdıkları bir yönetim sistemine karar verdiği tek bir an bile yoktu; buna en çok yaklaştıkları nokta 5 Eylül 1793'te, Konvansiyon'un "terörü gündeme" almasını isteyen, kırk sekiz bölgeden ve Jakoben Kulübü'nden oluşan bir delegasyonun oluşan bir heyetin desteklenmesiydi. Fakat aslında, 1792 Ekim'inden beri Konvansiyon ve komiteleri, işgal ordularını ve her türlü kılığa giren karşıdevrimi yenmek, kentsel ve kırsal halkın devam eden büyük sorunlarını gidermek ve halkın iradesini temsil ettiklerini iddia eden militanların eylemlerini denetim altına almak için düşünülmüş bir dizi acil önlem almıştı. Bunların arasında bir Devrimci Mahkeme, insani ve maddi kaynakların ordu için kitlesel seferberliği, fiyatlar, ücretler ve üretim üzerinde denetimler, derebeyliğin kesin olarak kaldırılması ve çok geniş yetkilere sahip olağanüstü hal icra organı vardı. Robespierre'in Komite'ye girişinden sonraki dönemin, daha sonra tanımlandığı gibi "Terör dönemi" olarak nitelenmekten ziyade, bir iç ve dış savaşı kazanmak için katı yönetim önlemlerinin alındığı bir dönem olarak nitelenmesi daha doğrudur.[24]

Karşıdevrimcileri sindirme ya da kafalarında "terör" imgesi yaratma gereksinimi bağlamında Jakobenler, daha ileri dönemlerden ziyade tarihsel öncüllerine benziyordu: Daha 1770'lerde kraliyet gücünün yandaşları ve karşıtları birbirlerini, yüz yıl önceki din savaşlarının hatırlattığı türden bir terör uygulamakla suçlamıştı.[25] Aslında, daha sonra "Terör" nitelemesi altında kümelenen şiddet olaylarının çoğu, hükümetin halkın öfkesini ve bölünmüşlüğünü, Fransız toprağında verilen –dış ve iç– savaşların aşırı bir şiddetle kazanılmasını sağlayacak ulusal bir iradeye kanalize etme girişimlerinden ibaretti.

Askeri kriz Konvansiyon'un ve Kamu Güvenliği Komitesi'nin kafasını meşgul ediyordu fakat ikinci bir acil durumla da bağlantılıydı. Hızla büyüyen ordunun ikmali, kentlerin, özellikle de Paris'in hayatta kalması için gereken şeylerle aynı anda nasıl karşılanacaktı? Yeni ürün hasadına karşın, ordu erzakının karşılanması yüzünden başta Paris halkı tüketim maddeleri, özellikle de ekmek kıtlığıyla karşı karşıya kaldı. 4 Mayıs 1793'te çıkarılan yasa, bölgelerin tahıllar gibi temel mallarda ticaret serbestliğini ve kentlerin erzak gereksinimlerini sağlamasını gerektiriyordu ama Paris çevresindeki büyük buğday kuşağından pek bir şey gelmiyordu.

Robespierre'in Konvansiyon başkanı olduğu 4 ve 5 Eylül'de Konvansiyon'a doğrudan baskıların tekrarlanmasının ardından temsilciler kuşkuları yatıştıracak bir yasa çıkarma ve 29 Eylül'de, otuz dokuz malın fiyatını sabitleyecek bir "genel maksimum" fiyat koyma gereği hissettiler. Altı bin Parisli *sans-culotte*'dan oluşan bir *armée révolutionnaire*'e (devrim ordusu) –ve sonuç olarak elli altı taşra *armée*'sine– kentler ve ordu için yiyecek talep etme, vergileri toplama, karşıdevrimcileri temizleme, asker kaçaklarını arama, kiliselerdeki her türden madeni objeyi savaş için alma ve devrimci heyecanı koruma görevi verilecekti.[26]

1793 süresince kurulan yeni devlet aygıtı da şiddeti ve hükümetlerin Paris'te karşısında savunmasız kaldığı doğrudan eylemleri denetlemenin bir yoluydu. 1792 Eylül'ündeki katliamların dehşeti hâlâ bütün ağırlığıyla Konvansiyon'un üzerinde duruyordu ve Mayıs-Haziran 1793'teki ayaklanma bütün vekillere, *sans-culotte*'ların halkın temsilcilerine rağmen, her istediklerini dayatma gücünü hatırlatıyordu. Devrimci günler, 1789 ve 1792 Devrimlerini yaratmıştı; ama şimdi, demokratik şekilde

seçilmiş ve kuşatma altında bir cumhuriyet hükümeti varken, ulusu temsil edenler artık sadece Parislilerin emri altında olabilir miydi? 1793 Eylül'ündeki, Konvansiyon'un otoritesine karşı son tehdit sonucunda hükümet, kamusal alanda devlet kontrolünü yeniden sağlama kararı aldı.[27]

9 Eylül'de Kamu Güvenliği Komitesi ile Danton'un yasa teklifini kabul eden Konvansiyon, bölge toplantılarının sayısını haftada ikiye düşürdü; katılan yoksul yurttaşlar, işlerinden kaybettikleri zamanın telafisi için iki günlük ödenek alacaktı. Bu, 25 Temmuz 1792'de tüm Fransa'da ilan edilmiş bölgelerin sürekliliğine son veriyordu. Bu kararname, bunu halk egemenliğine bir saldırı gibi gören Paris bölgelerinin militan üyelerinde şiddetli bir muhalefete yol açtı. Onlar adına konuştuğunu iddia eden Jean Varlet 17 Eylül'de Konvansiyon'un karşısına dikildi: "Siz Halkın gözlerini kapatmaya, uyanıklığını söndürmeye mi çalışıyorsunuz?" Basire, Jeanbon St-André ve Robespierre bu suçlamayı reddettiler ve Robespierre, vakitlerini toplantılarda harcayacak kadar parası olanların genellikle "zenginler, düzenbazlar ve züppeler" olduğu suçlamasında bulundu. Haftada sadece iki toplantı olursa "zanaatkârlar ve şerefli işçi sınıfından kişiler" katılabilecekti.[28]

Robespierre ve Konvansiyon, militan kadınların baskısıyla da karşı karşıyaydı. Robespierre'in Konvansiyon başkanı olduğu 26 Ağustos'ta Claire Lacombe, Mayıs'ta kurulmuş Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği adına bir dilekçe sundu. Dernek, yeni bir Anayasa'nın yapılmasını, eski soyluların bütün görevlerden dışlanmasını, devlet yönetiminin tümüyle temizlenmesini ve olağanüstü mahkemeler kurulmasını talep ediyordu. Robespierre onların görüşlerine genel olarak katılıyordu ama Konvansiyon'un işleri sürüncemede bıraktığı yahut ilgisiz olduğu imasına karşı savunmaya geçme gereğini hissetti: "Bu Mecliste gerçekten vatansever insanlar vardır; bunlar çoktur ve bu Meclis her türlü kuşkunun üzerindedir." Kadın Yurtaşlar Derneği 5 Eylül'de, kadınların üç renkli kokart takmasını sağlamak için Konvansiyon'dan yardım aldı. Ama kadınların heyecanı, müttefikleri Jacques Roux'un taleplerinin Konvansiyon'u halktan soğutmasından tedirgin olan etkili Jakobenleri kendilerine düşman ediyordu. Aynı gün Roux tutuklandı. Kadın Yurttaşlar Derneği yeni "genel maksimum" yasasını destekliyorsa da, Chabot ve Basire gibi önde gelen Jakobenler hakkında hırsızlık iddialarında bulunmaya devam ettiler ve yeni tasfiyeler istediler. Lacombe Ekim

sonunda, "erkek cinsiyetinde sayısız canavar" bulunduğu suçlamasıyla Konvansiyon'un karşısına dikildi; Robespierre bir deftere "DCKY'yi kapat" diye yazdı. Onlar ve diğer otuz kadın kulübü, tüm ülkedeki halk derneklerine yönelik sıkı bir baskı kampanyasıyla kapatıldı. Kadın Yurttaşlar Derneği, Amar gibi önde gelen Jakobenlere karşı biyoloji ve doğa bağlamında gayet iğneleyici bir muhalefete yol açmıştı: "Her cinsiyet ancak kendisine uygun görülen faaliyetlere çağırılıyor ve eylemleri, kırılmaz bir çemberin içine hapsediliyor." Robespierre'e göreyse bu, tam tersine, siyasi bir sorundu.[29]

Eylül ayı Robespierre'in, Konvansiyon'u ve komitelerini çevreleyen ortak merkezli kriz çemberlerine karşı yaklaşımında bir dönüm noktasıydı. Günlüğüne yazdığı –elimizdeki kanıtların en kişiselleri, çünkü sadece kendisi için yazılmış– özel notların yanı sıra, hükümetin karşısına çok güçlü bir şekilde çıkan, birbirine bağlı askeri, ekonomik ve siyasi krizlere karşı yaptığı konuşmaları ve eylemleri de bunu göstermektedir. Ekim sonunda Robespierre "terör"le birlikte anılabilecek yaklaşım ve uygulamaları telaffuz etmeye başlamıştı: Devrimci Mahkeme'deki davalar, jüri üyelerinin "vicdanları rahatsa" üç günden uzun sürmemeliydi ve şüphelilere tutuklanmalarının sebebi konusunda açıklama yapmaya gerek yoktu.[30]

O zamanlar da şimdiki gibi, hükümetler ve yetkililer kritik öneme sahip bazı görevlerde istihdam edileceklerini bildikleri kişilerden oluşan bir şebekeye başvuruyordu; bunu yapmanın zorunluluğu ulusal kriz yüzünden daha da şiddetli hale gelmişti. Robespierre için bu şebekeler, Artois'dan tanıdığı kişilerden, Paris'te edindiği yüzlerce tanıdığa ve dostlarına kadar uzanıyordu. 1793 Eylül'ünde Devrimci Mahkeme'ye atanan üyelerin arasında Robespierre'in Artois'dan tanıdığı kişiler –Mahkeme'nin Başkanı Herman ve hâkimler Le Fetz ve Lanne– ya da Paris'in Jakoben siyasetinden tanıdıklarıyla, altmış jüri üyesinin ikisi olarak atanan ev sahibi Duplay ile genç Joachim Vilate de vardı. 9 Aralık'ta (yeni takvime göre, II. Yıl'ın 19 Frimaire günü) Carnot, Robespierre'in eski dostu Antoine Buissart'a yazdığı mektupta kendisinin Arras yönetiminin başkanlığına atandığını bildirdi ve "bunu dostluğumuzdan ziyade cumhuriyetçi prensiplerinize ve yeteneğinize borçlusunuz" diyerek ona moral verdi. Robespierre'in, Arras Akademisi'nde sekreter olarak yaptığı harika çalışmalarını gayet iyi bildiği Dubois de

Fosseux'a Kamu Güvenliği Komitesi'nin genel sekreterliği teklif edilmiş ama Dubois reddetmişti. Drôme'den kişisel dostlarının on sekiz yaşındaki oğlu Marc-Antoine Jullien'e Kamu Güvenliği Komitesi'nin özel görevlisi olarak olağanüstü bir rol verilerek Brötanya'ya, Vendée'ye ve Bordeaux'ya gönderildi.[31]

Robespierre'in çıkardığı "az çok yetenekli vatanseverler"den oluşan listeler herhalde bu zamanlara mahsustu. Heterojen bir gruptu bu; hukukçular ve siyasetçiler kadar, zanaatkârlar ve küçük esnaf da vardı ve yaş aralığı Jullien (18 yaş), St-Just (26) ve Claude Payan'dan (28), Martial Herman (44) ve Maurice Duplay'a (57) kadar uzanıyordu. Rejimin kurumsal temeli, Devrimci kurumların ve Devrimci Mahkeme'nin onlar gibi, rejimin dayanağı olan, ahlaklarına denk bir yeterlilik ve hümanizme sahip vatanseverlerle dolu olduğu düşüncesiydi. Robespierre güya bir gün Duplay'a, Mahkeme'de neler olduğunu sormuş; Duplay ona "Maximilien, ben hiçbir zaman sana Kamu Güvenliği Komitesi'nde ne yaptığını sormaya kalkmadım" yanıtını verince Robespierre sevinçle onun elini sıkmış.[32] Robespierre'in, Duplay'ın yargılamaları siyasi baskılardan koruyacağı inancı, devrimci yetkililerin her zaman o kadar vicdanlı olmadığı yolundaki diğer kanıtları yalanlıyordu. Robespierre, baskının doğru bir şekilde uygulanmasının görevlilerin dürüstlüğüne bırakılabileceğini düşünüyordu ama hınç duygusunun işin içinde olduğu ve gaddarlıklar yapıldığı kuşkusuzdur.

1791'de Robespierre basın özgürlüğünün en sözünü sakınmaz savunucularından biriydi ve yayılan "iftira"ları bile görüşlerin özgürce ifadesinin engellenmesi kadar büyük bir kötülük olarak görmüyordu. 1792-93 kışında Jirondenlerle çıkan kavganın sertliği ve özellikle de Roland'ın İçişleri Bakanı'yken kamunun kaynaklarını Jakobenlere karşı saldırılarda kullanmaya kalkması Robespierre'i bu konuyu yeniden düşünmeye yöneltmişti. Umutsuz bir askeri kriz ve silahlı bir karşıdevrim koşullarında 17 Eylül tarihli Şüpheliler Kanunu artık açıkça, "davranışları, ilişkileri, sözleri ya da yazılarıyla tiranlığın, federalizmin ve özgürlük düşmanlarının partizanı olduğunu gösterenler"i gözaltına almak ya da korkutmak için kullanılacaktı.[33] Gözetim komiteleri tarafından tutuklanan "şüpheliler" arasında sözleri, eylemleri ya da statüsü *ancien régime*'i çağrıştıranlar, karşıdevrimci sözleri ve eylemleriyle hükümeti eleştirenler ya da mal stoklayanlar vardı.

Ama yine de, "diktatörlük" adının düşündürdüğü şekilde, tek sesli, sansürlü bir basın yoktu ve Konvansiyon'daki vekiller hoşnutsuzluklarını dile getirmeye devam ediyordu. Elbette, Paris'teki gazete sayısı neredeyse altmışken, 1793-94'te yaklaşık elliye düşmüştü ama bunların birçoğu rejimi, hatta kralcı bakış açısıyla, haberlerde ve nüanslarda seçici davranarak eleştirmeye devam ediyordu. Birçok kralcı gazete, isimlerini değiştirerek 1794'ün ortalarına kadar devam etti. Yılın başında XVI. Louis'nin yargılanması sırasında kral lehine şiddetli bir kampanya yapmışlardı; şimdi aynısını Marie-Antoinette ve tutuklanan Jirondenler için yapıyorlardı. Vendée'deki isyancıların ya da Federalistlerin zaferini açıkça savunamıyorlarsa da, isyancıların davasını dile getiren manifestolarını röportaj şeklinde yayımlayarak amaçlarına vardılar.[34]

Kamu Güvenliği Komitesi de açık eleştiriden muaf değildi. 25 Eylül'de, Temmuz ayında teslim olan Valenciennes kentinde bulunmuş Philippe Briez adında bir Nord bölgesi vekili, Komite'yi gerekli önlemleri almamakla suçladı. Konvansiyon'daki muhalefet bunu fırsat bilip Briez'i Komite'ye kattı ama Briez bu konuda yetersiz olduğunu söyleyerek reddetti. Robespierre öfkelendi ve Briez'i Valenciennes'teki birlikleri bıraktığı için suçladı. Halkın Komite'yi eleştirmeye her türlü hakkı vardı ama görevini yapmamış biri için aynı şey söylenemezdi:

> İki yıldır ihanet ve zayıflık yüzünden yüz binlerce kişi katledildi; bizi mahveden, hainlere karşı zayıflıktır. İnsanlar en büyük suçlulara, vatanı düşmanın kılıcına teslim edenlere acıyor; bense sadece talihsizlere ve erdemlilere [*la vertu malheureuse*] acıyabilirim; sadece baskı gören suçsuzlara acıyabilirim; sadece, bu kadar hainlik yüzünden katledilen, yücegönüllü bir halkın kaderine acıyabilirim.

Briez yaptığı çıkıştan ötürü tutuklanmadı ve Konvansiyon'u Komite'nin yetkisinin yenilenmesine razı etmek Robespierre'in tüm ikna gücünü seferber etmesini gerektirdi. Ve yine, çok elektrikli bir siyasi kutuplaşmayı idare etmenin stresi ve ağır iş yükü fiziksel sonuçlara yol açtı. Robespierre'in 19-23 Eylül ve 26 Eylül-3 Ekim arasında yine kısa hastalık dönemleri geçirdiği görülüyor.[35]

Kamu Güvenliği Komitesi'nin görev süresi ve askıya alınmış Anayasanın durumu gibi sorunlar Konvansiyon'un tepesinde hep asılı duruyordu. 8 Ekim'de Robespierre, Anayasanın bazı fasıllarının uygula-

maya konması yolunda bir önergeye karşı konuşmak zorunda kaldı: "Anayasanın kısmen yürürlüğe konması devrimci önlemleri sakatlayacak ve düşmanlarımızın bütün istediklerini yerine getirerek Fransa'yı onlara teslim edecektir. Haykırışlarını dinleyin: *Vatanseverleri bölelim, Konvansiyon'un dağılmasını sağlayalım.* Yurttaşlar, gelecek kuşakların hayranlık duyacağı bir Anayasayı bütünüyle yürürlüğe koymak için durumun sakinleşmesini bekleyelim." II. Yıl siyasetinin en can alıcı konusu, karşıdevrimi yenmek için alınan önlemlerle, vekillerin 1793 Anayasasındaki değerlere devam eden bağlılığı arasındaki bu gerilim olacaktı.[36]

Tutuklanan Jirondenler çok büyük bir tehlike altındaydı. 1792 kışında savaş çığlıkları atan onlar değil miydi? Bir Jironden general, Dumouriez, düşmana katılmamış mıydı? Louis'nin idamını önlemeye çalışmamışlar mıydı? Ve askeri krizin en ciddi anında Federalist ayaklanmayı kışkırtan onlar değil miydi? Jironden vekillerin Federalist ayaklanmadaki rolü, Paris'te tutuklu bulunanları, amaçlarının Cumhuriyet'i hem içten hem dıştan krizde olduğu bir anda devirmek olduğu suçlamasıyla karşı karşıya bırakmıştı. 2 Eylül'de Paris'te halka duyurulan, Toulon'un 27 Ağustos'ta teslim olduğu yolundaki şok edici haber onların acilen yargılanması için çağrılara yol açtı. Ama Desmoulins, Billaud ve Amar'ın öncülüğünde bazı Jakobenler Cumhuriyet'e karşı sistematik bir komploya kalkışmakla suçlanan altmıştan fazla Jironden'e karşı güçlü bir saldırı başlatınca Robespierre bunun sonuçlarını yumuşatmaya çalıştı. Billaud'un, Konvansiyon'u Jirondenlerin kaderi hakkında karar vermeye zorlayan önergesine karşı çıkarak bunun ulusun vekillerini kutuplaştıracağını söyledi ve tutuklamalara karşı bir protesto metni imzalamaktan ötürü hapse konan yetmiş beş diğer vekilin yargılanmaması gerektiğini başarılı bir şekilde savundu. "Tutuklananlar arasında, tarihin tanık olduğu en ikiyüzlü hizip tarafından yoldan çıkarılmış bir sürü iyi niyetli kişinin" var olduğunu vurguladı.[37]

14 Mart 1793'te Robespierre daha şiddetli bir "komplo" sınavında, rakip hiziplerin iddialarıyla yok edilmeye çalışılan Devrimci Mahkeme'yi savundu. Peki, komplocular hainliklerini gizlemek için ikiyüzlülüğe ve vatanlarını sevdiklerini ifade eden sahte açıklamalara başvururlarsa bunun kanıtı nasıl bulunabilir ve kullanılabilirdi? Bilinen bir şey varsa, Lafayette ve Dumouriez gibi generallerin karşıdevrimci olduklarıydı, çünkü düşmana katılmışlardı, fakat onların dokungaçlarının Cumhuriyet'in

içinde ne kadar geniş alanlara yayıldığı nasıl bilinebilirdi? Robespierre ve diğerleri, Brissot ve Jirondenlerin Ekim ayındaki duruşmalarının ortamında, MÖ birinci yüzyıl Roma'sında Catilina liderliğindeki aristokrat bir hizbin iktidarı ele geçirme girişimi* ve Cicero'nun aldığı ani ve şiddetli önlemler arasında zengin tarihsel benzerlikler buluyordu. Cicero'nun metni, yani Robespierre'in Louis-le-Grand'daki kuşağının aldığı klasik dönem eğitiminin demirbaşı, Catilina komplocularının sapkınlığını ve düzenbazlığını vurguluyordu.[38]

10 Mart'ta yeniden kurulan Devrimci Mahkeme, daha Robespierre Kamu Güvenliği Komitesi'ne katılmadan önce elliden fazla kişiye ölüm cezası vermişti. 1793'ün son üç ayında bu sayı yükseldi: Devrimci Mahkeme'ye çıkarılan 395 sanıktan 177'si giyotine gönderildi. Sadece Devrim'in değil, üstün konumdaki Jakobenlerin de belli başlı muhaliflerinin çıkarıldığı siyasi yargılamalarda suçlu bulunanların sayısı çoğaldı. 16 Ekim'de Marie-Antoinette idam edildi ve bunun ardından ayın 31'inde, Devrim'in bütün vukuatlarından sorumlu tutulan on dokuz Jironden'e sıra geldi. Olympe de Gouges 3 Kasım'da idam edildi; XVI. Louis'nin kuzeni Philippe-Égalité 7'sinde. Manon Roland 1792 Ağustos'unda Maximilien'in ondan uzak durmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Bir yıl sonra, bu kez hapisteki kadın, başına gelen bütün dertlerden sorumlu tuttuğu "korkak" ve "kıskanç" adama, "kaba konuşan, çok gaddar bir varlığa" kinini kusuyordu.[39] 8 Kasım'da giyotine gitti; iki gün sonra kocası, saklanmak için gittiği Rouen yakınlarındaki bir köy yolunda intihar etti. Bunları başka idamlar izledi: 1789 Haziran'ında "Tenis Kortu Yemini"ni düzenlemiş olan Bailly 11 Kasım'da giyotine gitti, Barnave 29'unda ve monarşiyi geri getirmek için komploda bulunmakla suçlanan iki önde gelen Jironden, Jean-Paul Rabaut St-Étienne ve Armand Kersaint de 5 Aralık'ta.

Ekim ayından itibaren, Robespierre'in ruhsal evreni amansız komplolarla doluydu: Kötülük ve erdem "rakip ruhlar"dı. Artık, Cumhuriyet'in iç ve dış düşmanlarını bir birlik halinde görüyordu. Bir noktada, Fran-

* Romalı siyasetçi Lucius Sergius Catilina'nın (MÖ 108-62) konsül seçiminde başarısız olunca düzenlediği komplo. Roma'da kimin yaptığı ilk zamanlarda belli olmayan kundakçılık ve şiddet eylemleriyle başlamış, sonra bütün İtalya'da silahlı ayaklanmalarla devam etmiştir. Cicero'nun aldığı sert önlemlerle şehirden ayrılmak zorunda bırakılan Catilina'nın Roma'daki yandaşları, kanunlar zorlanarak idam edilmiş, kendisi de Roma ordusu karşısında yenilerek ölmüştür-e.n.

sa'daki gerçek karşıdevrimci fraksiyonların, Devrim'in başından beri Avusturya ve Anglo-Prusya gizli planlarına bağlı olduğunu savundu. 1793'te, askeri yenilgiden yiyecek ayaklanmalarına kadar her şeyin ortak noktası, her türlü kılığa bürünen "sahte vatanseverler"le birlik halindeki Pitt'ti. Robespierre bu inançlarında hiç de yalnız değildi.[40]

Fransa'nın uzun zamandır süren, hangi nedenden olursa olsun sığınacak yer arayan tüm yabancılar için bir iltica yeri olma geleneğinin sınanması için daima bir savaş gerekiyordu ve siyasi mülteciler de bundan nasibini aldı. 1793 Anayasasının, "Fransız halkı, özgürlük davası yüzünden sürgün edilenlere iltica hakkı tanır" yazan 120. maddesi, Anayasanın diğer maddeleriyle beraber askıya alınmıştı. Fransa'da yaşayan yabancıların sayısı, Liège'den ve kuzeydoğudaki diğer yerlerden gelen mültecilerle ve işgal ordularının kaçak askerleriyle kabarmıştı. Robespierre önceleri, Avrupa'nın her tarafından gelen siyasi mültecileri hoş karşılıyordu ama 1793 sonlarında, düşman yabancı devletler "kendi hizmetlerindeki bütün uyanık alçakları Fransa'ya kustu" sonucuna vardı. "Ajanları hâlâ ordularımıza sızıyor ... yönetimlerimizde, bölge meclislerimizde tartışıyorlar; kulüplerimize sızdılar; ulusal temsil organımızın kutsal mekânında bile kurulup oturuyorlar; böylece karşıdevrimi yönetiyorlar ve hep yönetecekler." Bunun birçok istisnası vardı, örneğin devrim yanlısı Belçikalılara diğer yabancılar kadar sert davranılmıyordu; Robespierre Liège'deki ve diğer yerlerdeki devrimci hareketleri Fransız Devrimi'nin bir uzantısı gibi görüyordu daima.[41] Ama yabancıların gizli planlarından yılmıştı.

Robespierre 27 Brumaire (17 Kasım) tarihinde, aylardır ilk önemli konuşmasını yaptı; Kamu Güvenliği Komitesi adına "Cumhuriyet'in Siyasi Durumu Hakkında Rapor"u sundu. Gösterdiği hedef her şeyden önce İngiliz hükümetiydi ve İngiltere'yi, XVI. Louis'nin yerine (Dunkirk'i kuşatmış olan) York dükünü geçirmeye kalkmaktan, Fransa'nın güneyini tıpkı Birleşik Devletler gibi bir federasyona çevirmek için çalışmaya kadar bir sürü şeyle suçladı. Hatta Jirondenleri, St-Domingue'deki köleleri silahlandırarak Fransız kolonilerini yok etmek için İngilizlerle birlik olmakla suçladı.[42] Robespierre diğer halklardan güçlü bir destek gelmemesinden üzüntü duyuyor ve bunun suçunu da Brissot'un Birleşik Devletler'e diplomat olarak atadığı kişilerin kötü niyetinde ve İngilizlerin "Fransa'nın yararlı ve sadık müttefiki" Türkiye'de çevirdiği do-

laplarda buluyordu. Avusturya'nın, Fransa yenilirse Lorrain, Alsace ve Fransız Flanders'ini ilhak etme planları vardı; "diğer yerler, Roussillon, Fransız Navarre'ı ve İspanya'yla sınır bölgeleri Katolik Majesteleri'ne vaat edilmiş"ti. Bugünün önemli siyasi demeçleri gibi, bu kararname ve rapor da "Fransız Cumhuriyeti'nin ilkelerini ve tüm halkların genel güvenliğine karşı düşmanlarından gelen saldırıları bütün dünyaya duyurmak için basılacak, bütün dillere çevrilecek ve Cumhuriyet'in her yanına ve yabancı ülkelere dağıtılacak"tı. Bu konuşmanın metni İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca basıldı; örneğin İngilizce çevirisi Londra, Belfast, New York, Philadelphia ve Boston'da yayımlandı.[43]

Robespierre 15 Frimaire (5 Aralık) tarihinde Konvansiyon'a yine Kamu Güvenliği Komitesi adına, bu kez Avrupa kraliyetlerinin, kendi yaptıklarının sadece Fransız Devrimi'nin "ahlaksızlığı"na karşı bir savunma ittifakı kurmak olduğu yolundaki manifestosuna karşılık vermek için bir rapor sundu. "Katerina'nın evlilik bağına sadakati"yle* alay etti ama onu en çok öfkelendiren yine İngilizlerdi: "Küstah ve alçak insanlardır, adına temsilci denilen adamlarını siz de satın alınabilir kişiler olarak görür, öyle davranırsınız. Onların sevdiği bir deyişi siz de benimsemişsiniz ki buna göre vekillerin becerisi, koyunlarınızın yünü, fabrikalarınızın çeliği gibi alınıp satılabilecek bir emtiadır, ... Buna rağmen bir de ahlaktan ve özgürlükten söz etmeye kalkıyorsunuz!" İngiltere, bir zamanlar Robespierre'in, özgürlük için gösterdiği sert direnişten ötürü hayranlık duyduğu ulusken şimdi bütün yabancı komploların beşiği ve "cumhuriyet yıldızının yok edeceği değersiz bir meteor" haline gelmişti. Robespierre'in İngiliz hükümetine öfkesinin genel bir antipatiye doğru taştığı zamanlar oldu –"İngilizleri sevmem"– fakat 30 Ocak 1794'te Jakoben Kulübü'nde yine, "bu halkın özgürleştiğini gördüğümüz zaman," diyordu, "tüm saygımızı ve dostluğumuzu sunacağız onlara".[44]

Robespierre anılar ya da günlükler bırakmamışsa da, kâğıtlarının arasında 1793'ün son birkaç ayında yazılmış bir defter var: Kamu Gü-

* III. Petro'nun eşi ve 1762'de onun tahttan indirilip öldürülmesinin ardından tahta geçen Rusya İmparatoriçesi Büyük Katerina (1729-1796). Bir daha asla evlenmedi ama başta büyük general ve devlet adamı Potemkin olmak üzere birçok gençle ilişkisi ve evlilik dışı çocukları oldu. İleri yaşlarında bile genç âşıklarının olduğu bilinir. İktidarı döneminde Rusya büyük ilerlemeler kaydetmiş, topraklarını ve nüfuzunu geliştirmiş, bundan da en olumsuz etkilenen ülkelerden biri, Osmanlı Devleti olmuştur-e.n.

venliği Komitesi'nde yapılması gereken şeylerle ilgili notların listesi.[45] Başlıkların çoğu, görevlendirilecek yahut açıklama istenecek kişi ya da gruplarla ilgili. Diğerleriyse halkın acil ekonomik ve sosyal ihtiyaçları hakkında: "[Cumhuriyet] savunucuların[ın] dul eşlerine ve çocuklarına yardım güvencesi ver; büyük toptancıları vergilendir ki perakendeciler mal satabilsin." Her şeyden önce, hükümetin dört "ana konusu" vardı: Geçim sağlama ve erzak temini; savaş; halkın morali ve komplolar; ve diplomasi. Tüm bunların üzerinde de, yurttaşlık ruhunu güçlendirme ve birliği baltalayanların maskesini düşürme görevi; "Devrim'i bir an evvel halkın yararına sonlandırmanın tek yolu".

Ayrıca, Hıristiyan karşıtı bir intikam hareketinin patlak vermesini engellemenin acilen gerekli olduğunu da hissetmiş ve "belediyenin [Paris belediyesinin] Ekmek-Şarap Ayinini ve Akşam Duasını yasaklayan kararnamesini iptal et" diye not düşmüştü. "Hıristiyanlıktan arındırma" ilk olarak Nièvre ve Allier bölgelerinde Fouché tarafından uygulanmış ve sonra Konvansiyon'un 16 Brumaire (6 Kasım) tarihinde, komünlere Katolik törenlerini yasaklama hakkı veren bir kararname çıkarmasıyla hızlanmıştı.[46] Robespierre'in Hıristiyanlıktan arındırma faaliyetlerine ve inançlı kişilerin haklarına yaklaşımı aslında pragmatikti: Bunda aşırıya kaçılması halkın inancına karşı, bindiği dalı kesmek gibi zararlı ve gereksiz bir tepkiydi. Aslında Robespierre'in Katolikliği savunmak gibi bir arzusu yoktu. Kasım ayında Kamu Güvenliği Komitesi'nden tüm halk örgütlerine gönderilen bir sirkülerde, "ölen bağnazlığın çırpınmaları"ndan söz etti ama "geriye kalanların bağnazlıklarından dönmeleri konusunda cesaretlendirilmeleri gerekir," dedi, "Onları korkutmak, geri gitmeye davet etmektir."[47]

20 Brumaire (10 Kasım) tarihinde Paris Komünü'nün inisiyatifiyle, eski Notre-Dame Katedrali'nde bir Özgürlük Festivali yapıldı. İki hafta sonra Komün bütün Paris kiliselerini kapatmaya karar vererek bir oldubittiyi yürürlüğe koydu. Bu kapatma hadisesinden iki gün önce Robespierre Jakobenlere, bunun tehlikeleri hakkında heyecanlı ve çok etkili bir konuşma yapmıştı. Konvansiyon, dedi Robespierre, "barışçı rahiplere eziyet edilmesine izin vermemeli... Rahiplerin Ekmek-Şarap Ayini yapması yasaklandı! Bunu yapmaları engellenirse bu konuda daha uzun süre ısrarcı olurlar. Onları engellemeye çalışanlar Ekmek-Şarap Ayini yapanlardan daha bağnazdır." Robespierre "Ben kolej günlerinden beri

hep çok kötü bir Katolik'tim," diyor ve itiraf ediyordu: "Tanrı yoksa onu yaratmak gerekir."[48]

Savaşta kullanılacak materyallere el konulmasının gerekli olduğunda hemfikirdi: Fransa'nın altmış bin kilise kulesindeki binlerce çana el kondu ve bunlar eritildi. Ama bu el koymalara sıklıkla, tarafsız yabancı ülkeleri ve Fransa'daki muazzam sayıda dindarı gereksiz yere düşman edecek tavırlar da katıldı. 14 Frimaire (4 Aralık) tarihinde Couthon, Lyons ve Puy-de-Dôme'deki görevini yapmanın hoşnutluğuyla, "bağnazlığa ve dine karşı tam bir zafere" nezaret ettiğini bildirmişti: Örneğin Issoire'da "Halk Derneği" iki yüz aziz heykeli için bir auto-da-fé* düzenlemişti. Robespierre, saldırılan şeyin Tanrı değil "rahiplerin gururu ve halkın yanlış fikri" olduğunda diretirken tehlikeyi net bir şekilde görüyordu. İki gün sonra Konvansiyon'a, dini tören özgürlüğünü sağlayacak bir önerge verdi ve hemen kabul edildi. Şimdi bu yasayla, yetkililerin hem bu özgürlüğü tehdit edenlere, hem de "dini, özgürlük davasını tehlikeye sokmak için bahane olarak kullanmaya kalkanlara" karşı aynı sertlikte davranması öngörülüyordu.[49]

Robespierre'in hemen yakınında çok yararlı bir örnek vardı: Prusyalı asil sınıftan dönme Jakoben Jean-Baptiste du Val-de-Grâce, Baron de Cloots, daha çok bilinen adıyla Anacharsis Cloots ve sık sık anıldığı lakabıyla "insanoğlunun hatibi". 1792 Eylül'ünde Fransız vatandaşlığına kabul edilen ve Oise'den Konvansiyon'a seçilen biriydi ve Hıristiyanlıktan arındırma kampanyasına kişisel olarak katılmıştı. Cloots'un durumu biraz karanlıktı çünkü Vandenyver'lerle, yani 17 Frimaire (7 Aralık) tarihinde Devrimci Mahkeme'de rüşvet suçundan ölüme mahkûm olmuş bankerlerle birtakım ilişkilerinin olduğu iddia ediliyordu. Robespierre 22 Frimaire (12 Aralık) tarihinde Jakoben Kulübü'nde Cloots'a hiddetlenerek, "Jakobenlerin arasından tüm soyluların, rahiplerin, bankerlerin ve yabancıların dışlanması"nı şiddetle talep etti. "Bir Alman baronunu vatansever sayabilir miyiz?" dedi, "Yüz bin *livre*'den fazla geliri olan bir adamı *sans-culotte* sayabilir miyiz?"[50]

Hıristiyanlıktan arındırma yanlılarına karşı saldırı Robespierre'le Danton'un, Paris Komünü'nün ve Jacques Hébert gibi militan görevlilerin siyasi gücünü baltalamak için tasarladıkları daha büyük bir eylem

* Engizisyon döneminde verilen topluluğun önünde yakma cezası -ç.n.

planının parçasıydı. Bu planın içinde, 14 Frimaire (4 Aralık) tarihli Devrimci Hükümet Yasası da vardı. Görünüşte, kamu görevlilerinin etkili bir şekilde denetimini sağlamak için tasarlanmış gibiyse de, asıl önemlisi, merkezi otoritenin üstünlüğünü teyit ediyordu. Bu yasanın altında yatansa, devrimci ordunun, Hıristiyanlıktan arındırma faaliyetlerinin yayılmasında ve orduların yok oluşunu görmüş kırsal halkı gereksiz yere düşman etmede rol oynadığı konusunda Komite'de duyulan endişelerdi.[51]

1793 yılı boyunca Konvansiyon, ulusun savaşa desteğini sağlamak, içteki karşıdevrimi bastırmak ve siyasi inisiyatifi merkezin denetimine geçirmek için tasarlanmış bir yığın acil önlemi yürürlüğe koymuştu. Yıl sonuna doğru dramatik başarılar kazanıldı. Napoleon Bonaparte adında genç bir topçu subayının komutasındaki cumhuriyetçi kuvvetler Toulon'u geri almış, yabancı ordular 16 Ekim'de kuzeydoğuda, Wattignies'de ve 17 Eylül'de güneyde Perpignan'ın hemen kuzeyindeki Peyrestortes'te büyük ölçüde geri çekilmek zorunda kalmıştı. Vendée isyanı kontrol altına alınmış, diğer isyanlar bastırılmıştı ve bunların hepsi çok can kaybına malolmuştu. "Genel maksimum" tam anlamıyla uygulanamamışsa da, ekonomideki düşüş tersine dönmüş ve *assignat*'ın satın alma gücü, birkaç ay içinde 1790 yılındaki nominal değerinin yüzde 36'sından yüzde 48'ine yükselmişti.

İsyan birçok bölgede hafif hafif kaynıyor yahut alevleniyordu fakat ülkede, Komite'nin ve Konvansiyon'un sürekli taleplerinin, şevkle değilse bile uysallıkla karşılandığı birçok bölge vardı. Görevle gönderilen vekiller, Yonne, Aude, Tarn-et-Garonne, Lot-et-Garonne, Creuse ve Dordogne gibi bölgelerde adil bir paylaştırmayla ve şüphelilere karşı akıllıca tedbirler uygulayarak en zor durumlarda bile görece bir sükûnet sağlamayı başardı.[52] Görevli vekillerin diğer bir rolü de, Jakoben Kulüpler ve "halk dernekleri" kurmaktı ve bu aylarda tüm ülkede kurulan 5.300'den fazla kulübün yaklaşık üç binini bunlar oluşturdu. Robespierre bu kulüplerin dilinde müthiş popülerdi, her ne kadar, bazı bölgelerde adı gerçek bir sevgiden ziyade temkinli bir tercihle anılıyor olsa da.[53]

Öte yandan, Konvansiyon'a ve Komitelerine başarının olağanüstü yüksek bir bedele malolduğu haberi sızıyordu. Nantes, Lyons ve hatta Arras'tan toplu halde ve ayrım gözetilmeyen katliam haberleri geldi. Daha da kötüsü, bundan sorumlu bazılarının böyle bir katliamın yasal olduğuna inanıyor olmasıydı. Kamu güvenliği için böyle şeylere izin mi

verilmişti? Devrim'in iç düşmanlarına karşı içgüdüsel tepki, gücünü ulusun parçalanmasından duyulan panikten alıyordu ama Jakobenler ve ordu, kentleri ve bölgeleri Jirondenlerden ve karşıdevrimcilerden kurtarırken, daima bir toptan yok etme dilinin eşlik ettiği, kin dolu ve zaman zaman dehşet verici cezalandırma vakaları da meydana geliyordu.[54]

Maximilien'in Arras'taki tanıdıklarının arasında, Kolejde bir öğretmen olan Joseph Fouché vardı. Fouché, değişim rüzgârlarıyla Jirondenlerden, militan Hébert yandaşlığına savrulmuş ve Allier ve Nièvre'de Hıristiyanlıktan arındırma kampanyasını yürütmüştü. Collot d'Herbois'la birlikte Lyons'ta dehşetli bir bastırma harekâtını organize etmişti. Fouché Paris'e dönünce Robespierre ondan davranışları konusunda bir açıklama istedi. Paul Barras onunla birlikte Robespierre'in evine gitti; Robespierre'in buz gibi soğuk ve dışlayıcı muamelesini onlarca yıl sonra bile hâlâ hatırlayacaktı. 1.800 idamın olduğu bastırma harekâtı, Vendée dışında en kontrolsüz harekâttı. Komite ve Konvansiyon, Collot ve Fouché'ye "Lyons'un karşıdevrimcilerini askeri şekilde ve derhal cezalandırma" konusunda *carte blanche* [Fr.: sınırsız yetki-ç.] vermişti. Kararname, muğlaklığına karşın, bütün zenginlerin evlerinin yok edilmesini de emrediyordu ve diğer isyan merkezlerine ibret olsun diye tasarlanmıştı. Görevli vekiller, yerel Jakobenlerin de kışkırtmasıyla bunu aynen uygulamıştı.[55]

Tam da bu en büyük kazanımlar sağlanır ama her şey hâlâ muallakta dururken, Robespierre'in en yakın ve en sevdiği müttefiklerinden ikisi –Georges Danton ve Camille Desmoulins– yön değiştirme zamanının geldiğine karar verdiler. Kaçınılmaz mücadele başlamışken –eski bir keşiş, şimdiyse militan bir Jakoben olan ve sanık Avusturyalı bankerlerin kız kardeşiyle evlenmiş olmak gibi bir kuşku perdesinin altında bulunan– François Chabot 14 Kasım'da bizzat Robespierre'in evine gitti ve önde gelen Jakobenleri yoldan çıkarmak için tasarlanmış, geniş kapsamlı ve nefes kesici bir komplo hikâyesi anlattı. Ertesi gün o ve Basire, Kamu Güvenliği Komitesi'nde, yabancı casus olmaktan (haklı olarak) suçlanan soylu finansçı Baron de Batz'ın, Doğu Hindistan Şirketi'nin tasfiyesinden gelen paraları Hébert ve yandaşlarına, kasıtlı aşırılıklarla Cumhuriyet'in altını oysunlar diye verdiğini iddia ettiler. Daha da kötüsü, Chabot bu işe Georges Danton'u da karıştırdı ve Danton birkaç gün içinde, yeni karısıyla, Arcis'teki (Aube) evinden apar topar geri döndü.[56]

Robespierre eski müttefiki Danton'u, davranışlarının ve kişisel bağlantılarının kuşkulu olduğu yolundaki suçlamalara karşı tekrar tekrar savunmak zorunda kalmıştı. Temmuz'da, Danton'un Marsilyalı rüşvetçi bir devlet görevlisini kolladığı suçlamasına, "tüm yaşamını özgürlük davasına" adamış bir adama iftira atmanın tehlikelerini hatırlatarak karşılık verdi. Ağustos'ta Robespierre Danton'u Roux ve Leclerc gibi Enragé'lere karşı, "daha yeni gelmiş adamlar, bir günlük vatanseverler, Halkın en eski dostlarını gözünden düşürmeye kalkıyor" diyerek savunmak zorunda kaldı. Sonra da Danton geri dönünce, Jakoben Kulübü'nün onu hemen ihraç etmesini önlemek için müdahale etmesi gerekti.[57] Danton da Robespierre'in Hıristiyanlıktan arındırmaya karşı mücadelesini destekledi fakat ayrıca daha genel bağlamda "insan kanından tasarruf edilmesi" çağrısında bulundu. Başkaları Danton'a karşı homurdanırken Robespierre onu bir kez daha savundu: Doğru, Dumouriez, Brissot ve bunların suç ortaklarına karşı daha çabuk harekete geçebilirdi, ama

> Halk düşmanlarına karşı birçok zaferi ona borçluyuz. Siyaset konusunda söylüyorum bunu; Danton'u gözledim ... onu hep aynı şekilde gördüm ve hep aynı vatanseverlik yolunda buldum ... aramızdaki fark sadece mizaçlarımızdan kaynaklanıyordu...[58]

Camille Desmoulins de Danton'la aynı durumdaydı. 14 Frimaire (4 Aralık) Yasası'nın ertesi günü Desmoulins, gazetesi *Vieux Cordelier*'i çıkardı.[59] Gazetenin Robespierre'den takdir gören ilk iki sayısı Hébertçileri ve Hıristiyanlıktan arındırma faaliyetlerini hedef alıyordu. Ama Desmoulins 24 Frimaire tarihinde Jakoben Kulübü'nde, Jirondenlere sempatiyle bakarak "onlar Brutus gibi, cumhuriyetçiler olarak öldü" diye yazdığı için kınanacak ve Robespierre kendini yine bir arkadaşını ve devrimciyi savunmak zorunda hissedecekti. Evet o, Mirabeau'yla ve Lamethlerle çok yakın durmuştu: "Camille'yi kolejden tanırım, öğrenci arkadaşlarımdan biriydi; o zamanlar kararları henüz olgunlaşmamış, yetenekli bir gençti. Camille'de o zamandan beri çok yiğitçe bir Cumhuriyet sevdası gelişti; ... onun ahlaki yaşamının sadece tek bir noktasına değil, tümüne bakmak gerekir; onu bir bütün olarak incelemek gerekir."[60] Robespierre onun 1788'de, *La Philosophie au peuple français*'de Cumhuriyet'i savunurkenki cesaretini hatırlattı: "O zamanlar, taşranın derinliklerinde,

bunu yazanın kolejden bir arkadaşım olduğunu işitince gizli bir gurur duydum."

Kişisel özgürlükler üzerindeki kısıtlamaların –özellikle de çok sayıda şüphelinin tutuklanmasının– hafifletilmesi için baskı başka bir yönden geldi. 22 Frimaire (12 Aralık) akşamı bir sürü kadın Konvansiyon binasına gelip kocalarının tutuklanmasını protesto etti. 30 Frimaire günü, içlerinde Commune-Affranchie'den (eski Lyons) bir grup kadının ve Paris'teki tutukluların annelerinden, karılarından, kızlarından ve kız kardeşlerinden bir heyetin bulunduğu daha da kalabalık, yaklaşık elli kişilik karmaşık bir grup çıkageldi. Kadınlar "bütün suçsuz tutuklular ve hatalarının yahut insani hırslarının kurbanı kişiler için özgürlük" istiyor ve Konvansiyon'un, Kamu Güvenliği Komitesi'ni 22 Frimaire dilekçesi konusunda üç gün içinde rapor vermekle görevlendirdiğini ama sekiz gün geçtiğini hatırlatıyordu. Baskı öylesine güçlüydü ki, Robespierre Konvansiyon'un yetkili iki Komiteden, bütün tutukluları derhal inceleyecek ve suçsuzları serbest bırakacak bir komisyon oluşturmasını önerdi. Buna rağmen bir hafta sonra, Robespierre'le Barère komisyonun üyeleri hakkında hâlâ uzlaşamamış, "Mr. Pitt"in çok sevineceğinden emin olan Robespierre ise hapiste suçsuz vatanseverler bulunduğuna hâlâ ikna olmamıştı. Sonunda Billaud komisyonun kurulmasına karşı çıktı ve bu fikirden vazgeçildi.[61]

Vieux Cordelier'in 25 Frimaire (15 Aralık) tarihli üçüncü sayısı farklıydı, alaylı yazılarla ve klasik dönemden kinayelerle doluydu ve despotik rejimler "bir sürü suçsuzu idam etmek tek bir suçluyu serbest bırakmaktan iyidir" siyaseti mi güder gibi tuhaf bir soru yöneltiyordu. Robespierre'in ünlü aforizmasıyla ters çevrilerek alay edilmişti. Desmoulins, Tacitus'un sözlerinden yola çıkarak, zekice, devrimci hükümetin Tiberius'un* despotizminden farksız olduğunu ima ediyordu. Konvansiyon'da, Komite üyelerinin değiştirilmesi ve hapishane kapılarının açılması çağrıları vardı.

Gazetenin 30 Frimaire tarihli fakat ancak 4 Nivôse (24 Aralık) tarihinde çıkan dördüncü sayısı daha da bomba gibiydi. Desmoulins, Hébertçilerin karşı saldırılarına cevap verirken şimdi bir de merhamet

* Augustus'un evlatlığı ve ardından tahta çıkan ikinci Roma İmparatoru (MÖ 42-MS 37).

çanları çalıyordu: "Bütün düşmanlarınızı giyotinle defetmek istiyorsunuz! Böyle büyük bir delilik hiç görülmüş mü? Bir adamı darağacında yok edip de, onun ailesinden yahut arkadaşlarından on düşman edinmemeniz mümkün mü?" Devrim'in gerçekten ciddi düşmanları şimdi ya ölü ya da sürgündü; kriz artık bitmişti. "Ben size terör gündemde kalmalı diyenlerden tamamen farklı kanıdayım." Gazetede ayrıca Robespierre'e doğrudan hitap ederek, Louis-le-Grand'da birlikte geçirdikleri günleri hatırlatan bir metin vardı: "Ah, kolej günlerinden eski yoldaşım! Belagatli konuşmaları gelecek kuşaklar tarafından tekrar tekrar okunacak olan sen! Tarih ve felsefe derslerini, sevginin korkudan daha güçlü ve daha dayanıklı olduğunu hatırla..." Yazı, eski okul arkadaşının etkilenmemesi mümkün olmayan klasik tarih kinayeleriyle süslüydü.

Desmoulins ve Danton'un kampanyaları cesurca ve hümanistçeydi ama şaşırtıcı derecede acemiceydi, çünkü krizin bitmekten henüz çok uzak olduğu gayet açıktı. General Hoche'nin birlikleri geçen Kasım'da Kaiserslautern'de büyük ölçüde geri çekilmek zorunda kalmıştı. Fransa'nın sınır bölgelerinde, halkın doğrudan işgal ordularının denetiminde yaşadığı yüzlerce kasaba ve köy vardı. Bunlardan biri de, Fransa'nın Arras'a göre diğer ucunda, 2.300 Katalan sakininin geçimini bağcılık, balıkçılık ve Akdeniz'de sınır ticaretiyle sağladığı Collioure'ydi.[62] Kilise reformları yüzünden on rahip ve keşişin kaçmasına rağmen haklarından söz eden ve sonrasında da derebeylik ayrıcalıklarını kaldıran 1789 Devrimi'ni hoş karşılamışlardı. Collioure'lular, diğer sınır bölgelerinin Flamanları, Alsace'lıları, Provence'lıları ve Basklar gibi, Cumhuriyet'in hayatta kalmak için giriştiği müthiş mücadeleden kaynaklanan yoksunluklar içinde yaşıyordu. Collioure halkı yerel Fransız garnizonuyla birlikte, İspanyol kuşatmasına 1793 Mayıs'ından, kentin teslim olduğu ve İspanyol birlikleri tarafından işgal edildiği 20 Aralık tarihine kadar direnmişti. Gerçi Haziran sonunda, kuşatma sırasında yapılan bir mitingle, (aralarında kasabanın temsilcisi Birotteau'nun da bulunduğu) Jironden vekillerin Konvansiyon'dan atılması usulen kınanmışsa da, Temmuz sonunda Jakobenlerin 1793 Anayasası Katalancaya çevrildi ve mıntıka kilisesinde kayıtlı 135 yurttaş tarafından oybirliğiyle kabul edildi. Collioure'deki yerel direnişi yöneten, Devrim'den önce Dubois de Fosseaux'un Arras Akademisi sekreteriyken mektuplaştığı kişiler arasında dikkat çeken isimlerden biri olan Jean-Paul Berge'ydi. 1793 sonunda, Lebon Arras'ta

şiddetli bir bastırma harekâtı sürdürürken Dubois'nın kendi endişeleri vardı; Berge ise 12 Aralık'ta Col de Banyuls'ta İspanyollarla savaşırken öldü. Collioure kuşatması feciydi: Ürünler yok edilmişti; liman ablukadaydı ve yüzlerce insan vaktinden evvel ölüyordu. Ve sınır bölgelerindeki diğer yurttaşlar gibi, Collioure'liler de Desmoulins'in kriz bitti tezini duysa gerçekten şaşırırdı.

Robespierre ve tüm ülkedeki Cumhuriyetçi siyasetçi ve görevliler için yaşadıkları her gün bir belirsizlik, karışıklık ve korku girdabıydı ve bunun üstesinden ancak kararlılıkla ve çok çalışmayla gelinebilirdi. Desmoulins'in açık mektubunun ertesinde, 1793 Noel günü (5 Nivôse) Robespierre, "devrimci hükümet teorisi" ve "özgürlük düşmanlarına karşı savaş" üzerine önemli bir siyasi konuşma yaptı:

> Anayasal bir hükümetin birincil hedefi yurttaşın özgürlüğü, devrimci hükümetinse halkın özgürlüğüdür. Anayasal bir hükümette, bireysel özgürlükleri devletin tecavüzlerden korumak hemen hemen yeterlidir; devrimci bir hükümetteyse devlet kendini, saldıran hiziplerden korumak zorundadır. Devrimci hükümetin, iyi yurttaşlarına devleti koruma borcu vardır; halk düşmanlarınaysa ölümden başka borcu yoktur.

Burada sorun, Danton ve Desmoulins'in bir hizibin parçaları, "halkın düşmanları" haline gelip gelmediğiydi.

11. Bölüm

"Dilleri Değişen Adamlar" PARİS, OCAK-HAZİRAN 1794

Desmoulins, Robespierre'den dersini öğrenmemişti ve öğrenmeye de niyeti yoktu. 18 Nivôse (7 Ocak) tarihinde Jakoben Kulübü'ne, *Vieux Cordelier*'in 5. sayısında Pierre Philippeaux'ya yağdırdığı övgüler için kendini savunmaya çağırıldı. Sarthe vekili Philippeaux, Vendée'deki, özellikle de vekil Jean-Baptiste Carrier'in yaptığı bastırma harekâtını ve Lyons'ta kan döken Collot d'Herbois'ın sertliğini kamuoyunda kınaması nedeniyle gittikçe kuşkulu hale geliyordu.[1] Robespierre, hükümetteki mesai arkadaşlarına sadakatle, Philippeaux'nun muhtemelen haklı olmasından ötürü bu duruma karşı öfkesinin arasında sıkışıp kalmışsa da "Philippeaux'nun devrimci hükümete ve vatanseverlere karşı iftiraları"na gazetesinde yer verdiği için Desmoulins'i eleştirdi. Sonuçta Robespierre, Desmoulins'de parlak ama bazen dik başlı bir vatansever görmek için çaba harcamaya devam etti.

> Desmoulins, bazılarının ona saldırısındaki sert tavrı hak etmiyor; hatta onun büyük suçlular gibi cezalandırılmasını istemenin özgürlüğe ters olduğu kanısındayım...
>
> Desmoulins'e, eskiden uslu ama kötü arkadaşları tarafından kandırılmış, kafasız bir çocuk gibi davranma hakkımdan ötürü mutluyum; ama yaptığı bütün budalalıklardan ötürü pişman olduğunu göstermesi gerektiğinde diretmeliyiz... Desmoulins bu kadar dik kafalı olmasaydı bu gerçekleri söylemezdim...

Robespierre, gazete nüshalarının yok edilmesini istedi ve Desmoulins buna sert bir karşılık verdi: "Çok güzel konuştun Robespierre ama ben seni Rousseau gibi yanıtlayacağım: "Yakmak, yanıt değildir".[2] Robespierre incinmiş, sinirlenmişti ve beraber öğrendikleri Tacitus ve Cicero'dan dem vurarak iğnelemeye girişti: "Nasıl oluyor da hâlâ aristokrasinin hoşuna giden eylemleri haklı göstermeye çalışıyorsun? Anla, Camille, sen

Camille olmasaydın insanlar sana bu kadar hoşgörülü davranmazdı... Sözcüklerin ses benzerliğine kanan Desmoulins, Philippeaux'un *Philippics* [sert eleştiri-ç.] yazdığını sanıyor ama yazdıkları *Philippotics*'ten başka bir şey değil." Danton hemen Desmoulins'i savunmaya girişti ve basın özgürlüğünün önemini vurguladı. Ertesi gün Jakoben Kulübü'nde *Vieux Cordelier*'in çeşitli sayıları incelenmeye başlandı. Küçük bir nokta var, dedi sonunda Robespierre:

> [Camille] korkunç sopasıyla düşmanlarımıza en şiddetli darbeleri vuruyor; en dişli alaylarıyla en değerli vatanseverleri ısırıyor. Desmoulins, gerçekle gerçekdışının, siyasetle budalalığın, mantıklı görüşle hayali ve kişisel planların tuhaf bir karışımı... Ben kimseden yana değilim; Camille de, Hébert de aynı şekilde yanlıştır benim gözümde. Hébert'in aklı fikri kendisinde, bütün gözler üzerinde olsun istiyor, ulusal çıkarları yeterince düşünmüyor.[3]

Desmoulins'in, gazetesinin editoryal eğilimini değiştirmeyi reddetmesi Robespierre'i çok öfkelendirmişti. 21 Nivôse (10 Ocak) tarihinde Desmoulins'in Jakoben Kulübü'nden atılmasını destekledi. Sonraki birkaç günde Robespierre, Paris'te dönüp duran suçlamalardan bir anlam çıkarmaya çalıştığı bir konuşma hazırladı. Bu konuşma hiç yapılmadı fakat onun "iki rakip koalisyon"a –"ılımlılar" ve "aşırılar"– dair tespitleri, gelecekteki taktiklerini haber veriyordu: "Biri bizi tropiklere götürmek istiyor, öteki kutuplara." Kısa süre sonra *Vieux Cordelier*'in altıncı sayısı çıktı. Bu sayıda Robespierre'den sadece konu geçerken bir ara söz ediliyor ama "devrim zamanında, halkın güvenliği basın özgürlüğünde kısıtlamalar gerektirse" bile, "halkın temsilcileri asla ifade özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır" deniyordu vurgulu bir şekilde.[4]

Hébert'in takipçileri *Père Duchesne*'yi, Danton'unkilerse *Vieux Cordelier*'i kullanıp birbirlerini hedef alarak kendilerini temize çıkarmaya çalışırken, komplo düzeyi konusunda gittikçe daha geniş kapsamlı ve korkutan iddialar ortaya atılıyordu.[5] Diğer komplo iddialarında olduğu gibi, daha büyük bir planı inanılır kılacak suistimal kanıtları vardı. Devrimci takvimin tasarımcısı Fabre d'Églantine ve Danton'un yakın dostu Chabot'nun Doğu Hindistan Şirketi'nin tasfiyesinden kazanç sağlama işine karıştıkları iddia ediliyordu ve ikisi de, başkalarını bulaştırıp kendilerini kurtarmak için, daha büyük bir "yabancı plan" bildiklerini iddia etti.

Konvansiyon'a, Avusturya birliklerinin Cambrai çevresindeki bölgeye girdiği, güya mahsulleri yaktığı, kadınların karnını deştiği ve çocukları kestiği, hatta yediği haberlerinin geldiği 16 Ocak'ta "ılımlı"ların ya da "Hoşgörülü"lerin konumu daha da sakatlandı. Uzun zamandır varolan ve Marie-Antoinette'te yoğunlaşmış olan Avusturya fobisi, Anglofobiyle yarıştı ve 1793-94 kışı boyunca "yabancı planlar" birbirinin içine girdi. İki fraksiyon birbirleri hakkında çirkin lakaplar ve ihbarlar yığarken, her iki "fraksiyonun" da parasal spekülasyonun çirkin dünyasıyla kuşkulu bağlarının olduğu yolunda kanıtlar birikiyordu. Devrim'de büyük parasal kazanç fırsatı görmüş kişilerle, (Dumouriez'in yakını) Hollandalı banker de Kock, (Madam du Barry'nin bankeri ve Aralık 1793'te onunla birlikte giyotine gönderilen) Vandenyver, Berthold Proli ve Frey kardeşler gibi adamlarla ve birbirleriyle bağlantıları vardı. Dantoncular özellikle zor durumdaydı, çünkü Chabot'nun bir arkadaşının hem Marie-Antoinette'i hapisten kurtarmaya kalkışan Gaskonyalı soylu Jean Batz'la, hem de bir zamanlar Avusturya ordusuna mal satan ve diğer birtakım kişilerle birlikte Doğu Hindistan Şirketi'nin satışından çıkar sağlamakla suçlanan Freylerle bağlantıları vardı.[6]

Ordular Avrupa'nın 1793-94 kışında işgalci kuvvetlere karşı bir yıpratma savaşında çabalayıp dururken, Karayipler'deki çatışma da zirve noktasına varıyordu. Kamu Güvenliği Komitesi, Cumhuriyet ordusuna katılan kölelere özgürlük vermişti; şimdi de kölecilik meselesiyle yüzleşiliyordu. 24 Nisan 1793'te Robespierre, kendi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi taslağı için "mülkiyet prensipleri" konusundaki görüşlerini ortaya koyarken, köleliği serflik ve kalıtsal servetle bağlantılandırmıştı:

> Bir insan eti tüccarına mülkiyet nedir diye sorarsanız, size, gemi dediği, hâlâ yaşıyor görünen insanları tıkış tıkış doldurduğu uzun bir tabutu göstererek yanıt verecektir: İşte benim mülkiyetim, kelle başına dünyanın parasına satın aldım bunları. Arazileri ve vasalları olan yahut artık olmadığından, dünyanın baş aşağı döndüğüne inanan bir beyefendiye sorarsanız...[7]

Robespierre, Konvansiyon'un köleliğin kaldırılmasının oylandığı 16 Pluviôse (4 Şubat) oturumunda yoktu. Ama 1793 Haziran'ında, köleliğe karşı bir teklifin kabul edildiği Derisi Renkliler Derneği'nde ve ayrıca 19 Haziran'da, bu karar için genel bir desteğin sunulduğu Jakoben Kulübü

toplantısında vardı. Daha sonra bunun yürürlüğe konması için direktifler imzaladı.[8]

Robespierre'in kafası daha ziyade, ertesi gün yani 17 Pluviôse (5 Şubat 1794) tarihinde yapacağı, hayatının en uğursuz konuşmasıyla meşguldü: "Siyasi Ahlak İlkeleri Hakkında Bildiri." "Gittiğimiz hedef nedir?" diye sordu Konvansiyon'a. Hedef belliydi –"özgürlük ve eşitliğin barışçı kullanımı"– ama bunun için bir ahlak devrimi gerekiyordu. Bilerek ya da bilmeden, çocukluğundan beri bildiği bir konuşmadan, Cicero'nun Lucius Catilina'ya karşı ikinci söylevinden yararlandı. Roma Cumhuriyeti'nin erdemleriyle –onur, tevazu, iffet, eşitlik, ılımlılık, metanet, basiret, dindarlık– tiranlığın kusurlarını –havailik, çıkarcılık, sahtekârlık, günahkârlık, alçaklık, şehvet– karşılaştıran Cicero gibi, Robespierre de dedi ki:

> Yasalarla bütün aşağılık ve zalimce tutkuların zincirlendiği, bütün yararlı ve yücegönüllü tutkuların uyandığı bir düzen ... ticaretin, sadece birkaç evin anormal bolluğuna değil halkın zenginliğine kaynak oluşturduğu bir düzen arıyoruz.
>
> Ülkemizde, egoizmin yerine ahlak, şerefin [biçimsel kurallarının] yerine dürüstlük, âdetlerin yerine prensipler, âdetleri yerine getirmenin yerine görev anlayışı, modanın tiranlığının yerine mantık kuralları, talihsizi hor görmenin yerine ahlaksızı hor görme geçsin istiyoruz ... zevk bezginliğinin yerine mutluluğun büyüsü, büyüklerin aşağılığının yerine insanın büyüklüğü, hayırsever, havai ve sefil bir halk yerine, yücegönüllü, güçlü ve mutlu bir toplum –yani monarşinin bütün ayıplarının ve tüm saçmalıklarının yerine cumhuriyetin tüm erdemleri ve tüm mucizeleri.[9]

Böyle bir erdemler devletini ancak demokratik ve cumhuriyetçi bir hükümet başarabilirdi. Robespierre, *sans-culotte*'ların en militanlarıyla mesafesini özellikle belirtiyordu: Vekiller artık sadece onların "emri altındaki görevliler" değildi. "Demokrasi, halkın sürekli toplanarak tüm kamusal sorunları bizzat yoluna koyduğu bir durum değildir... Demokrasi, kendi yaptıkları yasaların yol gösterdiği egemen halkın, kendilerinin iyi yapabileceği her şeyi bizzat yaptığı, kendilerinin yapamayacağı her şeyi de vekilleri aracılığıyla yaptığı bir durumdur."

Robespierre de Cicero gibi, "vatanseverliğin kazandığı birkaç zaferi bütün tehlikelerimizin sonu gibi görmek ne kadar saçma bir şey olur" diyordu. 1793'ün sonundaki askeri zaferler krizin bitmesi demek değil-

di. En ciddi tehlikeler şimdi yurt içindeydi, zaten "içteki düşmanlar dıştakilerin müttefiki değil mi"ydi? "Bu iki fraksiyonun biri bizi zayıflığa, diğeri aşırılığa itiyor"du. "Biri özgürlüğü sarhoş bir kadına, diğeri bir fahişeye çevirmek istiyor"du:

> Bu durumda, siyasetinizin ilk kuralı, halkı akılla, halkın düşmanlarınıysa "terör"le yönlendirmek olmalıdır. Barış zamanında halk yönetiminin ana kaynağı erdemse de, devrim sırasında bu hem *erdem* hem *terör*dür: Erdem olmazsa terör öldürücüdür; terör olmadan erdem güçsüzdür. Terör, hızlı, sert, katı bir adaletten başka bir şey değildir...

Sadece cumhuriyetçilerin ve düşmanlarının olduğu bir dünyada "Cumhuriyet'te cumhuriyetçilerden başka yurttaş yoktur". Onların düşmanları sadece "ulusal adaletin intikam kılıcı"nı tadacaktır.

Robespierre'in 5 Şubat 1794'teki konuşması, "Hoşgörülüler"e, erdemin vazgeçilmez arkadaşı "terör" çağrılarıyla karşılık verme girişimiydi. Daha başından beri, Devrim'in partizanları ve karşıtları, zaferlerini ve başlarından geçenleri açıklamak için ikili zıtlıklardan, dostlardan ve düşmanlardan oluşan bir lügatçe kullanmıştı. Yaygın kullanılan "vatanseverler" ve "karşıdevrimciler", *sans-culotte*'lar ve "aristokratlar", "Dağlılar" ve "Federalistler", "Jakobenler" ve "Jirondenler" lakapları birçok şeye tekabül ediyordu. Devrim sürdükçe bu zıtlıkların alanı daralmıştı; şimdi, 1794 ilkbaharındaysa "vatansever"in Jakoben hareket içinde iki zıddı vardı: "Hoşgörülüler" ve "Ultra-devrimciler".[10]

Robespierre bu çok önemli konuşmasından sonra yine hastalandı. Jakoben Kulübü'ne ve Konvansiyon'a ancak ayın ortasında gelebildi fakat 19 Şubat'ta yine çöktü ve 12 Mart'a kadar ortaya çıkmadı. Couthon da hastaydı. Sonraki birkaç gün içinde Paris bölgeleri onların sağlığından haber almak için heyetler gönderdi. 1 Ventôse (19 Şubat) tarihli günlük polis raporunda "Jardin des Plantes civarında toplanmış kalabalık bir grup Robespierre'in hastalığından konuşuyordu," diye yazıyor. "İnsanlar öylesine kederli ki, Robespierre ölürse hepimiz mahvoluruz diyorlar." Ertesi gün, Robespierre'in ayağa kalktığı haberi yayılırken herkeste bir rahatlama vardı: "Bir vekil olarak o, halk için bir hazinedir; halkı seviyor ve halk ona güveniyor." Bir hafta sonra, 9 Ventôse tarihinde, zehirlenme söylentileri dolaşıyordu.[11]

Robespierre'in fiziksel sağlığı hiçbir zaman güçlü değildi ve 15 Şubat 1792'de Jakoben Kulübü'nde, "gücüm ve sağlığım yeterli değil" demişti. Kendini olağanüstü bir enerjiyle, 1789 ve 1792 devrimlerinin anlamını ve hedefini dile getirme rolüne kaptırmıştı. 1793 boyunca, vatanseverlik, fedakârlık, erdem ve bunların ölümcül düşmanları olan açgözlülük, komploculuk ve egoizm hakkında –101 kez Konvansiyon'da ve 96 kez de Jakoben Kulübü'nde olmak üzere– neredeyse haftada dört kez konuşma yapmıştı.[12] Kamu Güvenliği Komitesi'ne girişiyle üzerindeki baskı müthiş arttı. 1793-94 kışında en çok hayranlık ve sevgi duyduğu kişilerden ikisiyle zıtlaşması ciddi bir hasara yol açmıştı.

Robespierre'in gittikçe daha sık yakalandığı hastalık hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz. Duplayların doktoru Joseph Souberbielle eve sık sık gelenlerden biriydi ve Robespierre'in bacağındaki varis ülserine bakmayı kabul etmişti. Ama ne yazık ki onun daha ciddi rahatsızlıkları hakkında fikir yürütmedi. Robespierre'in amansızca çalışarak Devrim için sağlığını feda etme kararı, 1793-94 kışındaki gibi çok stresli dönemlerin onu zayıf düşürüp anemi nöbetlerine ve psikosomatik hastalıklara yakalanmasına yol açmış olabilir. Perhizimsi diyeti de onu böyle bir tükenişe daha yatkın hale getirmekten başka bir işe yaramamıştır ve Robespierre'in birçok kez duyurduğu, fiziksel gücünün sonuna geldiğinin bir açıklamasıdır. 1794 Mayıs'ında yayımladığı yazısı için Robespierre hakkında bilgi toplayan bir Alman çok katı bir rejim anlatıyordu:

> Çok erken kalkıyor... Sonra, bir bardak sudan başka bir şey içmeden birkaç saat çalışıyor... Bu arada, günün gazete ya da broşürlerini okuyor ve biraz şarap, ekmek ve birkaç parça meyvadan oluşan öğle yemeğini yiyor... Yemeği ev sahibinin masasında yiyor ve yemekten önce şükür duasını okuyan hep o... Yemekten sonra kendisine kahve ikram ediliyor, bir saat evde kalıp ziyaretçileri bekliyor ve sonra, normalde çıkıyor... Eve hiç alışılmadık derecede geç dönüyor; Kamu Güvenliği Komitesi'nde sıklıkla, hemen hemen geceyarısına kadar çalışıyor.[13]

Robespierre'in kişisel sırdaşları vardı –St-Just, Duplaylar, Augustin, muhtemelen birçok polis ajanı– ve bunların ona verdiği günlük raporlar, kendisi nekahattayken, yokluğunda Komite ve Konvansiyon'da neler olduğu konusunda çarpıtılmış görüşler sunuyordu. Robespierre geri dönüp de, raporlar üzerinde kafa yorma, kararnameler çıkarma, mek-

tuplar ve konuşmalar yazmanın günlük stresine tam olarak katıldığında, Devrim'in durumu ve yapılacak şeyler konusunda ikili bir tablo edinmişti. Bundan sonraki konuşmaları daha bir ajite ve hatta vahiy gibiydi; bir zamanlar çok güçlü olan kişisel ve stratejik muhakemesi onu terk etmişti sanki. Mart ayından itibaren liderlik kapasitesi, statüsüne ve kendisine duyulan saygıya hiç uygun değildi.

Robespierre artık, 1789'da başlamış bir komplonun varlığından emindi. Tüm Devrim boyunca, güvendiği herkesin ödünlerle yahut ihanetle bu güvene hıyanet ettiğini görmüştü. İlk başta Louis'ye ve Mirabeau'ya yönelik umutlarından, Dumouriez ve Lafayette gibi generallerin düşmana katılmasına, Pétion ve Brissot'ta tanık olduğu monarşiyle uzlaşmalara ve hepsinden kötüsü, Danton'la Desmoulins'in geriye kaymasına kadar, 1790'dan sonraki yıllar halkın davasına karşı uzun bir ihanet zinciri haline gelmişti. Devam eden askeri kriz hem "Hoşgörülüler"i hem "Ultralar"ı en ciddi komplo suçlamasıyla karşı karşıya bıraktı ve bu kişiler bir şekilde, koalisyon ordularından daha tehlikeli bir "yabancı plan"ın içine sokuldu. Bu planın dokunaçları bizzat Konvansiyon'un, hatta Komitelerin içine kadar girmemiş miydi? Danton ve Chabot'yla, banka kredilerinden, ordu levazımlarından ve gizli diplomasi kaynaklarından avlanan yabancılar arasında, tehlikeli ittifak iddialarını inanılır kılmaya rahatlıkla yetecek kadar çok bağlantının kanıtı vardı.[14]

14 Ventôse (4 Mart) tarihinde, Robespierre'in Lyons ve Nantes'deki gaddarlıklar hakkındaki raporlar üzerine Paris'e geri çağırdığı vekil Carrier ve Hébert, Cordeliers Kulübü'ndekileri inisiyatifi yeniden ele geçirmek için bir isyan çağrısına ikna ettiler ama başkentin sadece iki semt bölgesi onları desteklemeye yanaştı. Robespierre'le Couthon, iki haftalık bir yokluktan sonra ancak 22 Ventôse (12 Mart) tarihinde Konvansiyon'a döndüklerinde "tüm üyeler ve dinleyici sıralarındaki yurttaşlar bu iki vatanseveri bir kez daha görmenin memnuniyetiyle tezahürat yaptı". Ertesi gün Robespierre Jakoben Kulübü'nde sağlık yönünden güçsüzlüğünü itiraf etti ve Hébertçi komploya dikkat çekti. "Keşke fiziksel gücüm de ahlaki gücüm kadar olsaydı," diye yakındı ve herkesi, Konvansiyon'u ve Jakobenleri hedef alan "korkunç plan"a karşı savaşa çağırdı.[15]

28 Ventôse (18 Mart) tarihinde Cordeliers Kulübü'nden bir heyet durumu yatıştırmaya çalıştı ama Robespierre ve diğerleri bunlara çıkıştı.

Bunlar "ahlaksız adamlar"dı, "dilleri değişen adamlar, bugün söylediğini yarın inkâr edenler ... adaletin kılıcı hepsinin üstüne inecek".[16] O gün Konvansiyon, Doğu Hindistan Şirketi skandalıyla şaibeli bu vekilleri resmen suçladı ve Devrimci Mahkeme'ye havale etti. Ama Robespierre aynı zamanda, (biri sekiz bin, öteki yirmi bin isimden oluşan) iki kralcı dilekçeyi imzalayanları Jakoben Kulübü'nün gazabından korumak için müdahale etti. Chabot'nun, Hébertçilerin yabancı casuslar ve komplocularla birlik olduğu yolunda, kendisini kollayan (ama sonunda onu da canından edeceği görülecek) suçlaması Robespierre'in antipatisini derinleştirdi. Duruşmada Hébertçilerle birlikte, dostları Hollandalı banker de Kock, Belçikalı Proli ve eski Prusyalı soylu Anarcharsis Cloots da vardı. Cloots ve Proli'yi Robespierre'in gözünde daha da suçlu kılan şeyse Hıristiyanlıktan arındırma konusundaki hevesleriydi.[17]

"Ultralar" ya da Hébertçiler 4 Germinal (24 Mart) tarihinde giyotine gönderildikten sonra Hoşgörülüler Kamu Güvenliği Komitesi'ne daha açıkça karşı çıkar hale geldi. Kendi hazırladığı *Vieux Cordelier*'in yedinci sayısında Desmoulins, Komite'yi sert bir şekilde eleştirdi ve "le jansénisme de répulicain"le alay etti: Robespierre bir erdem Kilisesinin cumhuriyetçi puriteniydi.[18] Ötekiler "Dürüst Adam"a güven göstermeye devam etti. Landes bölgesinden Jean d'Yzèz adında vekil, memleketindeki bir arkadaşına gönderdiği mektupta Robespierre'in bir Cromwell olmayacağından emin olduğunu yazıyor, onun bir Solon* ya da Lykurgos olacağı umudunu dile getiriyordu:

> Bütün tartışmaları hep o yönetiyor. Kamuoyu ona bir otorite veriyor ve sadece ona veriyor bunu. Söylediği her şey bir kehanet. Kınadığı her şey bir yanlış... Ben onun izinden güvenle yürüyorum. Bunun nedeni basit. İnanıyorum ki ben onda, özgürlüğe gerçekten âşık, bu konuda tutkulu bir adam gördüm. Onun kullandığı yöntemler bence doğruya en yakın yol.[19]

"Ultralar"ın ortadan kaldırılması Komite'nin ekonomi siyasetini Hébertçilerin taleplerinden kurtulmuş bir şekilde düzenlemesini sağladı. Stokçulara ölüm cezası veren 26 Temmuz 1793 yasası da, "genel maksimum" da başarılı olamamıştı: Bunlar serbest ticareti caydırmış

* Atinalı devlet adamı ve şair (MÖ y.638 – y.558). Yaptığı hukuk reformu kısa vadede başarılı olamasa da uzun vadede Atina demokrasisinin temelini attığı kabul edilir-e.n.

ve böylece hem perakende satıcıları hem de tüketicileri cezalandırmıştı. 1794 Mart'ında yeniden düzenlenen maksimum formülde, 1790 düzeyindeki sabit fiyatların üzerine üreticiler için yüzde 5, perakendeciler için yüzde 10 ve nakliye ücreti kondu. 12 Germinal (1 Nisan) tarihli yeni yasada, pazarlara daha çok mal tedarikini teşvik etmek için perakende ticaretin üzerindeki kısıtlamalar etkili bir şekilde kaldırıldı. Bu yasanın amacı, Robespierre'in sözleriyle, "sahtekârlığı önlemek ama ticareti caydırmamak"tı.[20]

Ama "Hoşgörülüler"in kaderi hâlâ belirlenmemişti. Mart sonunda, tutuklama konusunda baskılar artınca Robespierre'le Danton arasında birtakım umutsuz görüşmeler oldu. Robespierre hâlâ tereddütlüydü –Desmoulins'in suçu neydi ki?– ama Hébert ve müttefiklerinin uzaklaştırılmasının kendileri için yol açacağı sonuçlardan endişelenen Billaud ve Collot acımasızdı. Billaud'a göre Robespierre, harekete geçmeye karar vermiş Komite üyeleriyle beraber imza atmaya razı edilmeliydi. Ve Robespierre imzaladı. 9-10 Germinal (29-30 Mart) gecesi Danton, Desmoulins ve Philippeaux tutuklandı. Ertesi gün Legendre, tutuklananların Konvansiyon'un önüne çıkarılması yolunda bir önerge verdi; "onları dinlersiniz," dedi, "ya sizin tarafınızdan suçlu bulunur yahut affedilirler. Bence Danton benim kadar temizdir." Robespierre buna sert bir karşılık vererek "Danton nasıl oluyor da Brissot'tan, Hébert'ten, yakın arkadaşı Fabre d'Églantine'den üstün oluyor?" dedi. Legendre'nin önergesi kabul edilmedi.[21]

Şimdi zarlar atılmıştı ve siyasi risk, Danton ve Desmoulins gibi ünlü kişilerin Devrimci Mahkeme'yi bir kürsü gibi kullanıp hükümeti devirmesiydi. Bundan emin olan Robespierre uzun notlar hazırlayarak, Danton'u suçlayan konuşmasında kullansın diye St-Just'a verdi. Uzun bir liste halindeki suçlamaların (Danton'un daha Devrim'in başında kurduğu siyasi bağlantılar gibi) birçoğu düzmeceydi ya da Danton'un sözde ahlaksız özel yaşamını hedef alan şeylerdi. Robespierre, Danton'u Karayip kolonilerini Birleşik Devletler'e vererek onlarla bir ittifak kurulmasını teklif etmekle suçluyordu. Hatta Danton 1792 Eylül'ünde suçluları "halkın intikamından" korumakla bile suçlanıyordu. Ama bunların arasında sadece, bakanken Fabre'yi kamu fonlarıyla zengin etme suçlamasının gerçek bir temeli vardı. Aslında Robespierre, Danton'un ne kadar rüşvetçi olduğunu bilmiyordu; hırsızlık onun kuşkulandığından çok daha ciddi boyutlardaydı.[22]

"Monarşiyi yeniden kurmaya, ulusal temsili ve cumhuriyet hükümetini yok etmeye yönelik bir komplo"yla suçlandılar. Danton, davadaki tanıklar arasında bulunan başka bir Dağlı olan Cambon'u görünce alay ederek, "Bizim komplocu olduğumuzu mu düşünüyorsun?" dedi, "Bakın, gülüyor! O buna inanmıyor. Onun güldüğünü yazın." Ama Robespierre'in kuşkularını apaçık doğrulamaya yeterli kanıt vardı. Robespierre'in doktoru Souberbielle Devrimci Mahkeme'nin üyelerindendi. Daha sonraları Marie-Antoinette'i ölüme gönderdiğinden pişman olduğunu söyleyecek ve "arkadaşım Danton'un duruşması sırasında onun gözlerine bakmaya cesaret edemedim," diye hatırlayacaktı, "çünkü onu mahkûm etmeye kararlıydım, onun Cumhuriyet'i devirmeyi planladığı konusunda mutlak kanıtlarım vardı".[23]

Danton'un ilk karısı 1793 Şubat'ında ölünce Maximilien arkadaşına güzel bir mektup yazmıştı: "Senin gibi bir ruhu sarsabilecek kadar güçlü felaketlerde seni seven ve sadık bir dostun varlığından emin olmak birazcık teselli verebilirse, bunu sunuyorum sana. Seni her zamankinden daha çok seviyorum ve ölünceye kadar seveceğim. Şu anda ben, senim. Senin tüm acılarını hisseden bir dostun sözlerine kapatma yüreğini." 1794 Nisan'ındaysa tam tersine, Robespierre'in, eski dostu ve müttefikine karşı iddiaları parasal yolsuzluk ithamlarının ötesine geçip, ahlaki yönden uygunsuzluğa, bir akşam yemeğinden sonra zevzeklik edip, erdemin "her gece karısıyla yaptığı şey" olduğunu söyleme suçlamasına kadar varıyordu.[24] Aynı şekilde, Robespierre 1790 Aralık ayında Camille ve Lucille Desmoulins'in nikâh şahidiydi. Ama 1794 Nisan'ında, Robespierre'in onların oğlu Horace'ı dizinde oturttuğu günleri hatırlıyor olması bile Camille'i ya da Lucille'i kurtaramadı. (Davanın savcısı Fouquier-Tinville de kuzeni Camille'e hiçbir yumuşaklık göstermedi.)[25]

5 Nisan'daki idamlar Komite'nin, uzlaşmazlıkların denetimini daha sağlam bir şekilde merkezileştirmesini sağlayacak bir siyasal ortam yarattı. O zamana kadar hapsedilenler Paris'te altı bini bulmuştu ve tüm ülkede bu rakam seksen bin, yani her 350 kişiden biriydi. 23 Ventôse (13 Mart) tarihinde, niçin bu kadar çok sanığın muğlak nedenlerle hapsedildiğini aydınlatmak için bir Halk Komisyonu kurulmuştu. St-Just, iki "sanık" kategorisi oluşturmayı öneriyordu; bunlardan biri, haksız yere tutuklananlar, ötekiyse barışa kadar hapiste tutulup sonra sürgüne gönderilecek "devrim düşmanları".[26] Bu Komisyon hiçbir zaman yerini

bulamamışken şimdi, "sanıkların" suçluluğu ya da suçsuzluğu sorununu çözmek için yeni bir siyaset yürütülüyordu. Nisan'daki yeni polis yasalarıyla Paris'teki ve sınır kasabalarındaki bütün yabancılar kovuldu ve bütün siyasi davalar Paris'te toplandı. St-Just 4 Floréal (23 Nisan) tarihinde yeni bir Polis Bürosu kurdu ancak on gün sonra bir görevle Kuzey Ordusuna gidince Robespierre o görevi fiilen devraldı. Cambrai ve Orange hariç, taşradaki mahkemeler kapatıldı; bundan sonra tutuklular yargılanmak için Paris'e getirilecekti.[27] 1794 baharında, vatanseverler Hébert, Desmoulins ve Danton gibi devrimcilerin dış düşmanlarla birlik olduğu suçlamasının gerçek olup olmadığını anlamaya çalışırken Paris sokakları için için hoşnutsuzlukla kaynıyordu.

Robespierre polis bürosunu Mayıs ve Haziran aylarında yönetmiş ama büronun kararnamelerinden sadece otuz kadarını yazmıştı. Büroya hem karşıdevrimciler hem de Hébertçilerle ilgili yüzlerce suçlamanın arasında gayet ayrıntılı raporlar geldi. Robespierre, tanınan el yazısıyla bunların üzerine kenar notları iliştirdi: "Suçluyorsanız isim vermeniz gerekir", "sanıkları suçlamak yerine niçin tutuklamıyorsunuz?", "Carnot'ya havale", "Herman'a havale" ve en sık rastlananı da, "daha çok bilgi gerekir". Şahsen tutuklama emri verdiği nadirdi fakat onun birçok tutuklamalar yaptığı, akla yakın gelen, yaygın bir kanıdır.[28]

Robespierre, tanıdığı ve güvendiği kişileri Devrimci Mahkeme'ye atamaya başladı: Duplay, Lebas'ın kuzeni Créteilli Laveyron, Souberbielle ve bir sürü komşusu. Robespierre'in yakın olduğu Martial Herman, Artois Zümreler Meclisi'nin eski sicil kâtibinin oğluydu ve Arras Konseyi'nde avukattı; Robespierre'le, Arras'taki eski okulunda verilen akşam yemeklerinde tanışmıştı. Robespierre onu "en üst görevleri yapabilecek aydın ve dürüst biri" diye tanımlıyordu. Devrimci Mahkeme'ye 1793'te giren Herman, Marie-Antoinette'in ve Jirondenlerin duruşmalarına başkanlık etmişti. Danton davasından sonra Devrimci Mahkeme başkanlığından, (İçişleri Bakanlığına denk olan) Yurttaşlık Yönetimi ve Polis Komisyonu'na yükseldi ve orasını yönetti. Mahkeme'de onun yerine 1794'te, Jura'dan René-François Dumas ("en önemli görevleri yapabilecek, dürüst ve enerjik bir adam") getirildi.[29]

Robespierre ayrıca, Marsilya ve Lyons'taki Federalist isyanların güçlerini Rhône vadisindekilerle birleştirmesini önleyerek güven kazanmış Valenceli bir Jakoben aileden, yirmi sekiz yaşındaki Claude Payan'a

da yakındı ve ona güveniyordu. 1793 Eylül'ünde Payan hem Devrimci Mahkeme'nin üyesi, hem de Komite'yi savunan *Antifédéraliste*'in editörü olmuştu. Payan'da Robespierre kadar bile tereddüt yoktu ve Orléans dükünün suçsuz fakat ölmesinin "uygun" olduğunu söyleyen kardeşi Joseph'i haklı bulmuştu.[30] 10 Germinal (30 Mart) tarihinde Komite onu Pierre Gaspard Chaumette'nin ardından Paris Komünü'nün "ulusal görevlisi" –fiilen başkanı– olarak atadı ve Payan hemen kendi tarzıyla, Komün üyelerinin "vatansever"lerden oluşmasını sağlamaya girişti.

1794 baharında hem Hébertçilerin hem de Dantoncuların eliminasyonu sonucunda, Robespierre ve yandaşları güçlerinin zirvesindeydi; Robespierre, Kamu Güvenliği Komitesi'nde her şeye hâkim durumdaydı. Ama bu güç o zaman bile, Ulusal Konvansiyon'daki sürekli desteğe bağlıydı. Robespierre'in, olağanüstü önlemlerin –bizzat Devrim'in– amacı konusundaki görüşüyle, genel "halk" bir yana, Konvansiyon'daki çoğunluğun görüşü arasında bile giderek büyüyen bir uçurum vardı. Robespierre'in 1794 Şubat sonundaki hastalığı sırasında St-Just, sanıkların mülklerini dağıtarak toprak sahipliğini yaygınlaştırmayı ve yoksulluğu gidermeyi amaçlayan "Ventôse kararnameleri"ni sunmuştu. Hiç gerçekleşmeyen bu teklifler muğlak olduğu kadar, hem özel mülkiyet hakkına, hem de yasal mülke bağlı Konvansiyon üyelerini huzursuz etmişti.[31]

Robespierre'e ve hâkim konumdaki Jakobenlere karşı muhalefet, karşıtlara yönelik tehditlerin sertleşmesine rağmen dile getirilmeye devam ediyordu. Robespierre genel olarak gazetecilere düşman olmuştu fakat onu açıkça, hatta kişisel olarak eleştiren *Feuille villageoise* gibi gazeteler 1794'te varlığını korudu. 1794 Haziran'ında hâlâ elliden fazla gazete vardı.[32] Daha geniş çevrelerde, savaşın hiç bitmeyen fedakârlıklarının üzerine bir de eski vatanseverlerin yaygın bir şekilde temizlenmesinin yarattığı sarsıntı, şaşkınlık ve bıkkınlık veriyordu. Silah fabrikasında bir işçi bağırdı: "Yeter artık! (*C'est foutou!*) Açlıktan öleceğiz. Güzel sözlerle kandırıldık." Place de Grève'de Marie Dumesnil adında biri "Vive la Roi! [Yaşasın Kral!]" diye bağırdı, "Cumhuriyet s... olsun gitsin! Ulus'un tepesine sı..!" 7 Germinal (27 Mart) tarihinde bir muhabir, tanık olduğu bir sahnede "gerçek bir *sans-culotte*", Anayasadan birkaç maddeyi ezberden okuyan bir çocuğu dinlerken "bütün bunların yerine bir şişe şarabı tercih ederim dedi," diye bildiriyor ve, "Cumhuriyet böyle adamlardan ne destek bekleyebilir ki?" diye yakınıyordu.[33]

Kamu Güvenliği Komitesi'nin Robespierre tarafından imzalanmış 542 kararnamesinden 124'ü bizzat onun eliyle yazılmıştır ve daha önce imzaladığı 47 tanesiyle birlikte bunlar büyük ölçüde polisle ve tutuklamalarla ilgilidir. Öte yandan onun şiddetten kişisel olarak nefret ettiği ve Carrier, Fouché ve diğer bazılarının davranışı karşısında dehşete kapıldığı da doğrudur. Charlotte Robespierre kırk yıl sonra, Fouché'nin Lyons sokaklarında döktüğü "kan seli"ni haber alınca ağabeyinin nasıl sinirlendiğini hatırlayacaktı.[34] Charlotte, ağabeyinin Devrim'den önce Arras'ta bir adama idam cezası verirkenki dehşetini hatırlamıştı. Robespierre'in fiziksel şiddetten duyduğu tiksinti hiç kaybolmamışa benziyor; gerçekten de, bundan her seferinde kaçınırdı. 1789 Temmuz'unda Bastille'in düşmesinden hemen sonra halkın bir avuç insanı katletmesine yahut 10 Ağustos 1792'de yüzlerce İsviçreli muhafıza ya da daha sonraki ay rahiplere, soylulara reva görülen daha da büyük intikam eylemlerine, çok yakınlarda bulunmuş olmasına karşın, bizzat tanık olmuş olması mümkün değildir. Hiçbir zaman Paris'ten ayrılıp sınırlardaki ya da Vendée'deki ölüm tarlalarını görmeye gitmedi. Giyotinle idam sahnelerini de izlediğini gösteren bir kanıt yoktur.

Ama savaş, Robespierre'in Devrim adına –adli yargılamayı takip eden yahut etmeyen– kan dökmelere karşı tavrını kökten değiştirmişti. Paris'te 1792 Ağustos-Eylül arasındaki katliamları dehşet verici bulmasına karşın "halkın adaleti" olarak gördü ve birçok suçsuz insanın canından olduğunu, en azından halka karşı kabul etmedi. Ama "la patrie en danger (vatan tehlikede)" ile geçen bir yılda, başkalarıyla birlikte Komite'de ve Konvansiyon'da, "halk"ın kendi isteğini hükümete dayatma kapasitesini azaltmak için hareket etti. Bundan sonrasında siyasal öldürmeler artık hükümet makinesinin bir parçası haline gelecekti.

Çok sevdiği ve saygı duyduğu iki adamla cepheleşmesi 1793-94 kışında tüm duygusal ve fiziksel gücünü tüketmişti. Bir türlü tam düzelemedi. Ayrıca Kamu Güvenliği Komitesi'nin üzerindeki günlük baskıların amansız olduğu aylardı bunlar. Robespierre, Danton ve Desmoulins'in, Devrim'in zaferine Hébertçiler kadar büyük bir tehdit olduğu sonucuna vardığında yine ruhsal ve fiziksel bir çöküntü halindeydi. 30 Germinal (19 Nisan) tarihinde artık insanların arasına çıkamıyordu ve 18 Floréal (7 Mayıs) tarihine kadar da çıkamadı. 9 Şubat'tan sonra tükenmişti; sık sık hastaydı ve çoğunlukla ortada yoktu. Beş yıl boyunca Meclis'te ya

da Jakoben Kulübü'nde erdemler hakkında 630 kez konuşma yapmıştı; ama 1793'teki 101 konuşmaya karşılık 1794'ün ilk yedi ayında Ulusal Konvansiyon'da, sadece on altı kez konuştu.

Robespierre, işinin başına döndüğü 18 Floréal tarihinden bir gün önce otuz altı yaşına girmişti ama çevresindekiler onu daha yaşlı sanıyordu; fiziksel, duygusal ve düşünsel olarak çökmüştü. Yıllar sonra Paul Barras, yaklaşık bu zamanlarda Robespierre'i görmek için Stanislas Fréron'la birlikte Duplayların evine yaptığı bir ziyareti anlatmıştı. Barras'ın abartması, hatta çarpıtması için nedenler vardır ama Robespierre'in görünüşü hakkında hatırladıklarında, ruhsal tükenişin verdiği fiziksel zayiatı göstermeye yetecek kadar doğruluk payı olabilir: "Donuk ve miyop gözleri sabit bir bakışla bize kilitlendi. Yüzü perişandı ve damarlarının yeşilimsi tonuyla hortlak gibi soluktu; yüzü sürekli hareket halindeydi. Elleri de, sanki sinirsel bir tik gibi birbirine bir kenetleniyor bir ayrılıyordu; boynu ve omuzları arada bir kasılıyordu."[35]

Her yerden olduğu gibi Artois'dan da, Joseph Lebon'un sorumlu olduğu aşırılıkların haberleri geliyordu. Kuzeydoğudan binlerce soylu ve rahip göç etmişti ve yabancı ordular Arras ve Cambrai gibi kasabaların sadece birkaç kilometre uzağındaydı. 29 Floréal (18 Mayıs) tarihinde Tourcoing'in geri alınması çok ender bir iyi haberdi. Lebon, el koymalar ve karşıdevrimi kontrol altında tutma gibi göz korkutucu bir görev üstlenmişti; bu süreçte çok kötü birtakım aşırılıklar yapıldı. Lebon bizzat Arras'ta çok acımasız bir bastırma harekâtı yönetti. Pas-de-Calais'den 298 erkek ve 93 kadın, adliye merkezinin yakınındaki hoş ve yeni "à l'italienne (İtalyan tarzı)" tiyatronun önündeki küçük meydanda giyotinle idam edildi.[36] Bunlar Maximilien'le Charlotte'un 1787-89'da oturduğu evin ancak birkaç adım ötesindeydi; aslında Maximilien, Lebon'un idamlarının evinin ön penceresinden görülebileceğini biliyor olsa gerekti.

Robespierre ve arkadaşları, militan Jakoben vekillerin heyecanına duydukları güvenle bazı vakalarda bu heyecanın suçsuz yurttaşlara keyfi zulme kaydığı yolunda, sürekli gelen kanıtların arasında kalmıştı. Bir noktada, Antoine Buissart ve karısı Charlotte, Arras'tan yazdıkları mektupta "senin sessizliğin bizi çileden çıkardı" diye yazıyordu: "Dört aydan fazla bir süredir uyarıyoruz seni. Yüz kez söylediğim şeyi tekrarlamam mı gerekiyor?" Sonunda bizzat Charlotte 26 Floréal (15 Ma-

yıs) tarihinde yazdı ve kasabanın aylardır Lebon'un gaddarca niyetlerine maruz kaldığını ve "erdemli varlıkların" Robespierre'i müdahalede bulunmaya çağırdığını bildirdi. Muhtemelen Lebon onun kocasını da tutuklamaktan ancak Antoine'ın konumu yüzünden vazgeçmişti. "Eski bir arkadaşının sana, vatanın sırtına binmiş kötülerin soluk ve basit bir resmini sunmasına izin ver. Sen erdemi savunursun. Fakat altı aydır zulmediliyor ve her türlü kötülük hükmediyor bize... Dertlerimiz çok büyük ve kaderimiz senin elinde. Biz bütün erdemli ruhlar sana yalvarıyoruz." Robespierre, Lebon'a şahsen yazdığı mesafeli mektupta, "Devrim düşmanlarını bastırmadaki enerjinizi" kabul ediyorum diyor fakat onu Paris'e geri çağırıyordu: "Mümkün olduğunca çabuk buraya gelin." Ama Lebon neredeyse iki ay görevini bırakmadı. Şahsi bir dost ve ulusun temsilcisi canavarlıkla suçlanamazdı, değil mi?[37]

Robespierre nekahatte geçen zamanını önemli bir konuşmanın taslağını hazırlamak için kullanmıştı. Bütün eylemlerine motor gücünü veren, halkın esasen iyi olduğu yolunda kesin inancıyla, Fransız halkının gerçek değeri ve davranışları arasındaki uçurumun her zamankinden daha çok farkındaydı. 18 Floréal (7 Mayıs) tarihinde, cumhuriyet ilkeleriyle din ve ahlak arasındaki ilişki, halk festivallerinin niteliğini düzeltmek ve bir Yüce Varlık Kültü yaratmak üzerine, belki de kariyerinin en büyük konuşmasını yaptı.[38] Diğer büyük konuşmaları gibi bu da "bütün dillere" çevrilecekti.

Robespierre'in Tanrı'ya ve ölümden sonra yaşama inandığı kuşkusuzdu ve Hıristiyanlıktan arındırma faaliyetlerine kişisel olarak içerlemişti. Aynı zamanda, sadece dini yönden değil, toplum ve ekonomi konusundaki görüşleri yüzünden de bölünmüş geniş bir toplumsal yelpazeyi birleştirecek bir cumhuriyet ruhu yaratmaya çalışmak için pragmatik siyasi nedenleri vardı. Onun dini inançları, kendisine yaşamının ilk yirmi üç yılında aşılanmış Katoliklikle Paris'te öğrenciyken ve Arras'taki edebiyatsever arkadaşlarının arasındayken karşılaştığı doğa kültünün bir karışımıydı. İnsanlığın en yüksek değerlerinin ve özlemlerinin kaynağını Yüce Varlık'ta görme konusunda kesinlikle yalnız değildi; aslında 1789 İnsan Hakları Bildirgesi "Yüce Varlık'ın himayesinde" ortaya çıkmıştı.[39]

Robespierre'in Yüce Varlık Kültü üzerine konuşmasında, "yaşadığımız bu güzel [*délicieuse*] ülke ... özgürlük ve mutluluk ülkesi olmak için yaratıldı" deniyordu vurgulu bir şekilde:

> Doğa bize İnsan'ın özgür olmak için doğduğunu söylüyor ama yüzyılların deneyimiyse İnsan'ın köleleştirildiğini gösteriyor bize. İnsan'ın hakları yüreğinde yazıyor, aşağılanmasıysa tarihte... Sparta, sonsuz karanlıkların ortasında bir şimşek gibi parlıyor...
>
> Fiziksel düzende her şey değişti; ahlaki ve siyasi düzende de her şey değişmeli. Devrimin yarısı gerçekleşti; diğer yarısının da başarılması gerek...
>
> Doğa Tanrısı rahiplerin Tanrısından ne kadar farklı! Rahipler Tanrı'yı kendi hayallerinde yarattı: O'nu kıskanç, kaprisli, hırslı, zalim, affetmez yaptılar... O'nu Göklere gönderdiler sanki bir saraya gönderirmiş gibi ve Yeryüzüne sadece, kendilerine kilise vergisi, para, şeref ve zevk istemek için çağırdılar.

Kararname hem devrimci bir kült yaratıyor –"Fransız Halkı Yüce Varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder– hem de herkesin ibadet özgürlüğünü garanti ediyordu. Bu kült hem siyasi bir stratejiydi, hem de Robespierre'in, en yüksek ahlaki değerlerin ve yurttaşlık ruhunun aşılanmasının ibadet ve festivallerle hızlandırılacağı yolundaki samimi inancının bir ifadesiydi. Büyük devrimci günlerin –14 Temmuz 1789, 10 Ağustos 1792, 21 Ocak 1793, 31 Mayıs 1793– kutlandığı festivallere, her *décadi*'de, yani devrimci takvimin onar günlük haftalarının sonunda otuz altı festival daha eklenecekti. Bunlarda, Devrim'in hedefleri (Özgürlük, Eşitlik, Cumhuriyet, Dünyanın Özgürlüğü, Mutluluk), devrimci erdemler (Doğruluk, Adalet, Tevazu, Dostluk, Tutumluluk, Cesaret) ve Robespierre'in idealleştirdiği ailevi özellikler, Sevgi, Eşlere Sadakat, Baba Sevgisi, Anne Şefkati ve Evlat Hürmeti yüceltilecekti.

Eğitim programıyla birlikte bu Yüce Varlık Kültü, Robespierre'in kendi Devrim anlayışının en büyük açmazını çözme girişimini simgeliyordu. Bir yandan, onun halkın güdülerinin iyi olduğu ve Cumhuriyet'in yurttaşlık erdemlerinin üzerine kurulacağı yolunda sarsılmaz bir inancı vardı; öte yandan da kitleler kötü niyetlilerin kandırmasına karşı zayıftı ve her yerde ahlaksızlığın ve bencilliğin kanıtları vardı. Ve 1793 Kasım'ından sonraki sekiz ay boyunca Robespierre'in en büyük on konuşması özellikle, (sadece 28 kez söz ettiği) "terör'den ziyade, (119 kez söz ettiği) "erdem" üzerineydi ve terör üzerine sözlerinin çoğu 17 Pluviôse (5 Şubat) tarihli konuşmasındaydı.[40] Bu kült, Robespierre'in 1789'dan beri gerçekleştirmek için can attığı ve halkın ruhunu yoldan çıkaranların –kralcıların, casusların ya da hiziplerin– engellemek için planlar yaptı-

ğı yeniden doğuşun nihayet başarılmasına giden yol olacaktı. Katolik dininin zalim Tanrısı yerine kendi şehitleriyle ve yeni bir çağın, eşitlik çağının doğuşunu yansıtan değerleriyle bu bir halk kültü olacaktı. Hatta Robespierre kendisinin de bu şehitlerden biri olabileceğini düşünüyordu: "Ah! Yüce halk! Tüm varlığımı kurban olarak al. Mutlu kişi senin içinde doğandır! Daha da mutlusuysa senin mutluluğun için ölmeyi başarandır."[41]

16 Prairial (4 Haziran) tarihinde Robespierre oybirliğiyle (485 oyla) iki haftalık süre için Konvansiyon'un başkanlığına seçildi ve bu sıfatla, 20'sinde (8 Haziran'da) Yüce Varlık Festivalinde iki konuşma yaptı. Seçilen günün Hamsin yortusuna, yani Kutsal Ruh'un Havarilere ve İsa'nın diğer takipçilerine indiği –bazılarınca "Kilise'nin Doğum Günü" diye nitelenen– güne denk gelmesi rastlantı değildi. Robespierre sonra Champ de la Réunion'a (eski Champ de Mars'a) kadar bir tören alayının başında yürüdü.[42] İlk kez, Konvansiyon'a ya da Jakoben Kulübü'ne değil halka hitaben konuşacaktı. Canı sıkılmış vekiller çene çalarken halk onu dinlemek için birbirini çiğniyordu. Robespierre "Ulusal Bahçe"de toplanmış halka ilk kez hitap ediyordu ve Yüce Varlığın özünü tanımladı: "O'dur muzaffer diktatörün yüreğine vicdan azabı ve dehşet, masumların yüreğine sükûnet ve gurur akıtan... O'dur ana yüreğini şefkat ve sevinçle çarptıran; O'dur annesinin göğsüne sarılan bir oğulun gözlerini tatlı gözyaşlarıyla yıkayan..." Sonra, insan eliyle yapılmış bir "Dağ"ın üzerinde yaptığı konuşmada, "Ateizm," dedi, "kralların ruhunun Fransa'ya kustuğu bu canavar", alevlerle yok edilmiştir ve yerini "Hikmet" alacaktır: "Bizler ... askeri saldırıda korkunç, zaferlerimizde ılımlı ve tetikte olalım; iyilere karşı cömert, talihsizlere karşı merhametli, kötülere karşı bağışlamaz olalım."

Festivale karşı tepkiler bu aylardaki mitlerden ikisini vurguluyor: Birincisi, bunun halk desteğinden yoksun bir diktatörlük olduğunu ve ikincisi, vekillerin bir tiran tarafından sindirilip susturulduğunu. Yüce Varlık Kültü'nde, hem (özellikle ruhban sınıfın çoğunun halkı yalnız bıraktığı bir zamanda) Katolikliğin halk öğelerine, hem de bir Akıl ya da Doğa kültü isteyenlere hitap eden tuhaf bir nitelik vardı. Kalabalıklar muazzamdı; yeni bir armoni vaadi derinlerdeki bir akoru bulmuş gibiydi. Tahminen yarım milyon insan –Paris nüfusunun çoğu– kutlamaya gelmişti ama bazılarından alaycı ve imalı laflar da duyuluyordu. Bazı

vekiller Robespierre'in üstünlüğünden rahatsızdı ve bunu söylüyorlardı; diğer bazıları koreografinin beceriksiz sembolizmine kahkahayla gülüyordu. Bourdon de l'Oise, tehdit edercesine, "Capitol'den*, (eski Roma'da hainlerin aşağı atıldığı kayayı kastederek) Tarpeius kayasına sadece bir adım vardır" dedi. Robespierre'in eski müttefiki, şimdiki can düşmanı, Versailles'dan Lecointre, "Senden ne kadar çok tiksiniyorsam o kadar da aşağılıyorum" diye bağırdı. 1793 Eylül'ünde Kamu Güvenliği Komitesi'nden istifa eden Danton'un eski müttefiki Jacques Thuriot'un şöyle mırıldandığı duyuldu: "Şu pezevenge bak. Patron olmak yetmiyor ona. Tanrı olması lazım." Élisabeth Lebas, cumhuriyetçi yazar ve siyasetçi Alphonse Esquiros'a, festivalden sonra eve dönerken Robespierre'in ona, "Beni pek uzun bir süre görmeyeceksiniz" dediğini söylemişti.[43]

Robespierre'in festivalde oynadığı üstün rol belli ki ciddi bir yanlış hesaptı. Ayrıntılara girince de Robespierre'in muhakemesinin bozulduğu belli oluyordu: Örneğin, tahtadan amfiteatrın yapım onuru Robespierre'in ev sahibi Maurice Duplay'a tahsis edilmişti.[44] Robespierre'in kendisini Devrim'le özdeşleştirmesi ve konuşmalarını buna övgüler düzmek için kullanması onu giderek dedikodulara malzeme haline getiriyordu: Hem XVI. Louis'nin kız kardeşi Élisabeth'in 10 Mayıs'ta onaylanan idam cezasından, üstelik buna Kamu Güvenliği Komitesi'nde karşı çıktığı halde sorumlu tutuluyor, hem de Louis'nin kızıyla evlenerek yeni bir hanedan başlatmaya niyetlenmekle suçlanıyordu. Fakat ülkenin her tarafından Konvansiyon'a yağan 1.235 mektup, Festival ve Kült konusunda özellikle Robespierre'i kutluyordu. Pireneler'deki Nay Jakoben Kulübü her akşam Robespierre'in konuşmalarından birinin okunmasına karar verdi. Isaac Rodriguez adında Bordeaux'lu genç bir Yahudi tüccar, Bayonne'de, Batı Pireneler Ordusu'nda görev yapan yakın arkadaşı ve Jakoben yoldaşı Isaac Pereyre'ye büyük bir heyecanla Robespierre'in konuşmasını aktardı ve bu konuşmayla ona "Robespierre'in sözleriyle, 'askeri saldırıda korkunç, zaferlerimizde ılımlı ve tetikte' olmayı" hatırlattı. Montignac'taysa (Dordogne) tam tersine, sekreter okuduğu Yüce Varlık'la ilgili konuşmanın daha yarısına geldiğinde "salon boşalmıştı ve başkan toplantıyı erteledi".[45]

* Eski Roma'da, Jüpiter tapınağının ve hükümet merkezinin bulunduğu tepe kastediliyor -ç.n.

Robespierre'in Yüce Varlık Kültü fikrinin baş öğelerinden biri halk festivallerinin yeri ve özellikle de kadınların rolüydü:

> Orada olacaksınız genç bayan yurttaşlar, zafer en kısa zamanda ağabeylerinizi ve size layık sevgililerinizi geri getirecek size. Burada olacaksınız anneler ve eşler, kocalarınız ve oğullarınız tahtların yıkıntılarından armağanlar yapıyor Cumhuriyet'e. Ey Fransız kadınları... Sparta kadınlarından neyiniz eksik sizin?[46]

Yeni festivaller arasında, Eşlere Sadakat, Baba Sevgisi ve Anne Şefkatini yüceltmek için yapılacaklar olanlar vardı. Robespierre çocukluğundan beri evlilik ve aile hayalini dile getirirdi; bunlar belki de kendisinin aile yaşamı görmemişliğine bir tepki olarak idealize edilmiş samimi isteklerdi. Devrim'in ilk yıllarında, muhtemelen 1791'de Robespierre'in, onu yemekli davetlerde daha sosyal kılacak bir eşe ihtiyacı olduğunu söyleyerek takılan eski arkadaşı Pétion'a, "Ben hiç evlenmeyeceğim!" diye bağırdığı söylenmişti.[47] Robespierre, Éléonore Duplay'la evlilik yoluyla yakınlaşmaya zaaf göstermiş olabilir ama bu plana direndi. Doktoru Souberbielle daha sonra şunları söyledi:

> Bütün tarihçiler onun Duplay'ın kızıyla gizli bir macera yaşadığını iddia ediyor ama ben ailenin hekimi ve evin sürekli bir konuğu olarak bunu kesinlikle reddedebilecek bir konumdayım. Onlar birbirlerine bağlanmıştı ve evlilikleri ayarlanmıştı; ama sanıldığı türden, sevgilerini kirletecek hiçbir şey olmadı. Robespierre, sahte tavırlı yahut aşırı erdem taslayan biri değildi fakat açık saçık konuşmaktan da hoşlanmazdı. Onun ahlakı saftı.[48]

Öte yandan giderek daha işkenceli hale gelen yaşamına Duplaylardaki aile hayatıyla gündelik bir denge sağlayan Robespierre, başka kadınların yaltaklanmadan öfkeye kadar değişen ilgilerinin odağıydı. Kadınlardan aldığı bazı mektuplar kişiseldi; örneğin 30 Germinal (19 Nisan) tarihinde Mirabeau'nun uzak bir akrabasından gelen mektup birçok şeyi bedelsiz olarak öğretmeyi teklif ediyordu ve bunların arasında "Doğa İlmihali" de vardı. "Erdemli olacağım ve sizin öğütlerinizden ve sizin örneklerinizden çıkmayacağım ... sağlam ve değişmezsiniz, siz göklerde dolaşan bir kartalsınız." Bazıları yaltaklanmakla birlikte takıntılıydı. 13 Prairial (1 Haziran) tarihinde yazılmış bir mektupta, Louise Jaquin

adında Nantesli genç bir kadın, kocasını Vendée'de savaşırken kaybettiğini söylüyor, evlilik ve rahat bir yaşam teklif ediyordu: "Siz benim tanrımsınız ve ben dünyada başka tanrı bilmiyorum. Sizi koruyucu meleğim olarak görüyor ve sadece sizin kanunlarınızla yaşamak istiyorum; çok şefkatli kanunlar onlar."[49] Özel bir mektuptu bu; başka kadınların ona yaltaklanmasıysa aleniydi. 12 Mayıs'ta Genel Güvenlik Komitesi, kendini peygamber ilan eden ve Robespierre'in Yüce Varlığın sözcüsü olarak tanrısal bir görevinin olduğunu söyleyen Catherine Théot adında bir kadının tutuklanması direktifini verdi.[50] Bu olay Haziran sonuna kadar duyurulmadı ama dedikodular göğe çıkmıştı.

Diğer kadınlarsa hayran oldukları fakat artık kendilerini uzak hissettikleri bir adama pek iltifatkâr değildi; örneğin "çamaşırcı yurttaş kadınlar" Ulusal Muhafız komutanı François Hanriot'a çıkışarak, "bütün çocuklarımızı gebertecek ve bizi açlıktan öldürecek bütün Robespierrelerin ve çetesindeki bütün o pezevenk hödüklerin [*footu jean foutre*]" hakkından gelmesini (*danser à vie*) istediler.[51] Robespierre'in ölmesini açıkça isteyen başka kadınlar da vardı. 5 Prairial (24 Mayıs) tarihinde, on altı yaşında, iki küçük bıçak taşıyan Cécile Renault adında bir kız, Robespierre'in oturduğu Duplayların evine "bir tiran nasıldır görmek" için girmeye çalışırken tutuklandı. Robespierre ertesi sabah Jakoben Kulübü'ne sağ salim gidince çok uzun alkışlarla karşılandı ve "gerçek bir hünerle, cumhuriyetçi ruhun görkemiyle, özgürlük davasına samimi bir bağlılıkla ve çok belirgin bir felsefeyle parıldayan enerjik bir konuşma" yaptı.[52]

Renault'nun girişiminden bir gün önce Robespierre'in hayatı daha ciddi bir tehlikeden kurtulmuştu. 4 Prairial günü, Ulusal Piyango İdaresi'nde çalışan Henri Admirat adında biri gün boyunca Robespierre'i beklemiş, sonra onun yerine Collot'ya tabancayla iki el ateş etmişti. Admirat'nın suikast girişimi ve Collot'nun yardımına koşan Geffroy adında bir çilingirin yaralandığı haberi bir öfke patlamasına yol açtı. İki haftada, bölgelerden ve halk derneklerinden 218 delegasyon Konvansiyon'a gelip öfkelerini ve Geffroy'a hayranlıklarını dile getirdiler; 244 tane de mektup alındı.[53]

Robespierre kendisinin ölmesini isteyen kişilerden uzun süredir haberdardı. Şimdiyse korkmuştu. Admirat'nın girişiminden sonra Konvansiyon'a hitaben, ölümünün yakın olduğundan eminmiş gibi göründüğü hararetli bir konuşma yaptı. Kötü kişilerin silahları konusun-

da bir söylemle başladı: "İftiralar, ihanetler, yangınlar, zehirler, ateizm, rüşvet, kıtlık, suikastlar, hepsi suçlarını tüketti; geriye sadece suikastlar ve sonra suikastlar ve sonra yine suikastlar kaldı. Bunları söylerken, bana karşı hançerlerin bilenmesine yol açıyorum..." Orta Fransa'dan, Romalı Sempronius-Gracchus lakabını taşıyan, Robespierre'in ve diğer önemli Jakobenlerin güvenini kazanmış, yirmi altı yaşında, Joachim Vilate adında bir militan, Yüce Varlık Festivalinden sonra yolda yanlışlıkla Robespierre'le çarpıştığını ve onu kendisinden geçmiş halde bulduğunu hatırlıyor: "İlk kez yüzünde sevincin parıltısı vardı... Şevkten sarhoş olmuştu." Ama birkaç hafta sonra Robespierre, suikast girişimleri yüzünden iyice sıkıntılı ve kuşkuluydu: "Sadece suikasttan, yine suikasttan, daima suikasttan konuşuyordu. Kendi gölgesinin bile ona suikast yapacağından korkar olmuştu." Bir askerin, "çok geçmeden bir kadın Robespierre'e suikast yapacak" gibi rastgele bir sözü yüzünden evini sımsıkı kapattı ve her tarafı yokladı.[54]

Robespierre artık sürekli komplo ve ihanet iddialarının ve karşı iddiaların saldırısına maruz kalıyordu. İş yahut iltimas isteyen, haksız muameleden yakınan ya da "Dürüst Adam"a yaltaklanan kişisel mektuplar sel gibi geliyordu. Bazı mektuplar anonimdi ve kişisel tehditlerle doluydu. Konvansiyon üyesi olduğunu iddia eden biri mektubunda, Danton'un ölümünden ötürü ona çıkışıyordu: "Ama benim ya da benim gibi, Brutus veya Scaevola* kadar kararlı diğer yirmi iki kişinin yumruğundan kurtulabilecek misin?" Anonim ve gayet ayrıntılı bir mektup onu "komplocuların ne kadar çok olduğunu ve daha da kötüsü, hem sizin Kamu Güvenliği Komitesi'nde hem de Genel Güvenlik Komitesi'nde ne kadar çok adamlarının olduğunu size hiçbir zaman gerektiği gibi anlatamam" diyerek uyarıyordu.[55] Kötülükler onun enerjisini tüketmişti. 31 Mayıs'ta Jakoben Kulübü'nde, "Aristokrasinin komplolarıyla savaşacak gücüm yok artık" dedi.

Özellikle Admirat'nın suikast girişimi yüzünden tamamen altüst olmuştu sanki. Yüce Varlık Festivalinden iki gün sonra –hâlâ Konvansiyon'un

* MÖ 508'de Roma ile Etrüsk şehri Clusium arasındaki savaşta düşman ordugâha girip Kral Porsena'ya suikast düzenlemek için hayatını feda etmeyi göze alan gönüllü genç. Kralı öldüremez ve yakalanır. Kendini tanıtıp onu öldürmeye geldiğini söyler ve sağ elini ateşe sokarak hiçbir acı belirtisi görmeden durur, böylece Romalıların ne kadar azimli ve cesur olduklarını göstermek istemiştir. Kral bu cesaret gösterisi üzerine onu serbest bırakır. Genç ise "sol elli" anlamına gelen ismini kazanır-e.n.

başkanı olan– Robespierre, ayak direyen Konvansiyon'u 22 Prairial (10 Haziran) Yasasını kabul etmeye zorladı. Couthon tarafından hazırlanmış bu yasa taslağında, Devrimci Mahkeme'nin nöbetleşe çalışacak altmış jüri üyesinin, kanıtların kabul edilebilir, hatta gerekli olup olmadığına karar vereceği bir sistem kuruluyordu. Yasada, "önceki yasaların bu kararnameyle çelişen her türlü hükmünün" kaldırılacağı yolunda bir madde vardı.[56] Cumhuriyet'i devirmek için silaha sarılan ya da gizli tertiplere kalkışanlardan, sadece hükümeti eleştirenlere kadar uzanan, ucu açık bir "halk düşmanları" kategorisi oluşturulmuştu:

> Halkı bölmek ya da tedirgin etmek için yalan haber yayanlar;
> Halkın görüşünü yanlış yola sevk etmeye ya da haber almasını engellemeye, moralini bozmaya ve kamuoyu bilincini saptırmaya, devrim ve cumhuriyet ilkelerinin enerjisini ve saflığını yok etmeye çalışanlar...

Devrimci Mahkeme'nin çalışma tarzı çok daha dobraydı: "Devrimci Mahkeme'nin yetki alanına giren bütün suçların cezası ölümdür."

22 Prairial Yasası ilk bakışta, 1789'un İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ve güvenceye aldığı bireysel hakların antitezi gibi görünüyorsa da, aslında Bildirge'de bu hakların kullanımı, neyin "topluma zararlı" olduğunu belirleyecek "genel irade"nin ifadesi "yasalar"ın koyacağı sınırlarla kuşatılmıştı. 1794 Haziran'ının elektrikli atmosferinde Robespierre ve Couthon'un, kendilerinin ve Devrimci Mahkeme'nin bu genel iradeyi yorumlayabileceğine karar verdiği görülüyordu. Ama Genel Güvenlik Komitesi'ndekilere ve Kamu Güvenliği Komitesi'ndekilerin çoğuna bu yasa hakkında fikri sorulmamıştı. Robespierre'in Konvansiyon'da verdiği güvenceler ciddiyetten uzaktı: "Bir adam Devrimci Mahkeme'ye çıkarılmış. Ona karşı önemli kanıtlar varsa mahkûm edilir; önemli kanıt yoksa bu durumda tanıklar çağırılır." Vekillerin dörtte birinden fazlası profesyonel avukattı; fakat açıkça konuşan azdı. Birkaç cesur vekil, yasanın kesinlikten yoksun ve muğlak terimlerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. İki gün önce, Yüce Varlık Festivali sırasında Robespierre'e çıkışanlardan Pierre Ruamps, "Bu yasa çıkarsa kafamıza bir kurşun sıkmaktan başka yapacağımız bir şey yok!" diye bağırdı.[57] Vekillerin birçoğu, Komite'nin ve özellikle de Robespierre'in, Danton ve Desmoulins'in dokunulmazlığının kaldırılmasındaki rolünü

hiç affetmemiş yahut unutmamıştı. 22 Prairial Yasası hepsine karşı yeni bir tehdit gibi görülüyordu. Ertesi gün (11 Haziran'da) Konvansiyon, "ulusal temsil organına, kendi üyelerini suçlama ve yargılama konusunda özel ayrıcalık" sağlayan bir önergeyi görüştü ve önerge reddedildi.

Robespierre ve Komite, böyle ucu açık bir yasa çıkarma zorunluluğunu Carrier, Fouché ve diğer bazılarını süratle yargılamak isteği yüzünden hissetmiş olabilir.[58] Bu Yasayı çıkarmanın başka bir nedeni de, "şüpheli" sayısının artık 7.300'e vardığı Paris hapishanelerinin aşırı doluluğuydu. 22 Prairial Yasasından sonra verilen ölüm cezalarının oranı yüzde 79'du ama her halükârda, Şubat'tan beri bu oran sürekli artarak onda yediye yükselmişti. Bu yasa, bir taraftan davaları merkezileştirmek ve hızlandırmak, öte yandan da taşra mahkemelerinin çalışma tarzındaki kaotik oransızlıklara son vermek için tasarlanmıştı.[59] Arras'taki Buissartların kişisel müdahalesinin bu yönde bir katkıda bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Robespierre 18 Floréal (7 Mayıs) tarihinde, Yüce Varlık Kültü'nün kuruluşunda yaptığı büyük konuşmada Ulusal Konvansiyon'u hem halkın ahlakını yeniden canlandırmaya, hem de "suçlulara yıldırımlar yağdırmaya" çağırmıştı: Yüce Varlık Festivalinden iki gün sonra 22 Prairial Yasasını önermesinde bir çelişki yoktu. Festival her şeyden önce, ahlaki yeniden doğuşu aşılamak için tasarlanmıştı; 22 Prairial Yasası da bu yeniden doğuşu köstekleyecekleri sindirmeyi ya da yok etmeyi hedefliyordu. Robespierre'in 5 Şubat'taki büyük konuşmasında vurguladığı gibi, devrim sırasında "halk hükümetinin ana kaynağı ... hem *erdem,* hem de *terör*"dü. "Terör, hızlı, sert, katı bir adaletten başka bir şey değil"di. 1794 Haziran'ında, erdem yaratma ve düşman korkutma hareketinin itici gücü Komitelerde ve bunların bürokratlarındaydı; dedikoduların ve kinlerin buradaki yoğunluğu da diğer yerlerden fazlaydı. Ve Maximilien Robespierre şimdi, fiziksel ve ruhsal kapasitesinin sonuna vardığını kabul ettiği sırada, giderek daha çok insan için bir korku, nefret ve kıskançlık nesnesi haline geliyordu.

12. Bölüm

"Dünyanın En Mutsuz Adamı" PARİS, TEMMUZ 1794

Yüce Varlık Festivali ve 22 Prairial Yasası Robespierre'in, erdem aşılamayla bunu köstekleyeceklerin acımasızca sindirilme ve cezalandırılmasını birbirine bağlama konusunda son umutsuzca girişimleriydi. Yasanın geçmesinden iki gün sonra, 12 Haziran 1794'te yaptığı konuşmada, geçmişteki ve halihazırdaki, hatta Dağ grubuyla birlikte Konvansiyon sıralarında oturan komploculardan söz etti. Bourdon de l'Oise, "Robespierre'i ispata davet ediyorum..." diyerek araya girince Robespierre kaçamak ama tehditkâr konuştu:

> Onların isimlerini gerek duyduğumda söyleyeceğim. Günün her anında, hatta gecenin her anında, Dağ sıralarında oturan iyi niyetlilerin kafasına en yanlış fikirleri, en acımasız iftiraları sokmak için çalışan komplocular var... Her şeyi biliyorsanız, yurttaşlar, bizi vatanın düşmanlarına yeterince sertlik gösterme konusunda ... zayıflıkla suçlamanın pek haksızlık olmayacağını da biliyorsunuzdur.[1]

Robespierre kendisine, zamanı geldiğinde suçluların adını söyleyecek olan erdemin kişileşmiş hali olarak güvenilmesi hakkını talep ediyordu. François Bourdon de l'Oise'nin korkması için neden vardı, çünkü Robespierre'in, hakkında sert kişisel notlar yazdığı beş kişiden biriydi: "O kendini Vendée'de suça buladı, orada ... gönüllüleri bizzat elleriyle öldürmenin zevkini yaşadı. Taşkınlığı hıyanetle birleştiriyor." Yüce Varlık Festivalinde Bourdon'un "en çirkin sataşma"larda bulunduğu duyulmuştu. Diğer Bourdon, yani Léonard, Robespierre'in Konvansiyon'daki yakışıksız davranışları kadar, "şapkasını çıkarmadan konuşması ve tuhaf elbiseler giymesi"nde kendini açığa vuran bayağılığını da kınamıştı.[2]

Genel Güvenlik Komitesi'nin üyeleri, yeni bir polis bürosu kurarak yetkilerine tecavüz eden Robespierre'le St-Just'u hiç affetmemişlerdi. Bunu Robespierre'e ödettiler. Robespierre hayranı ve kendini onun peyamberi ilan etmiş olan Catherine Théot'un soruşturması sırasında kadını düşman İngilizlerin bir piyonu gibi gösterip Robespierre'i bu kadınla ilişkilendirerek gözden düşürdüler. "Tanrının Anası" diye bilinen Théot, Ezekiel'de [*Kitab-ı Mukaddes*'te bir bölüm-ç.] Robespierre'in iki yeni mesihten biri olduğu yazıyor diye iddia etmişti. 27 Prairial (15 Haziran) tarihinde Marc Vadier, Komite'nin adına Konvansiyon'a, "batıl inanç"la alay eden ve anlamlı bir şekilde, tutuklanacak sadece beş kişinin adını veren bir rapor sundu. Ayrıca, Théot'un kurallarından birinin "'Tanrının Anası'nın seçilmişleri arasına girebilmenin koşulunun dünyevi zevklerden elini çekmek" olduğunu söyleyerek Robespierre'in ahlaki katılığıyla da alay etti.[3] Théot olayı Robespierre'in Yüce Varlık Kültü yaratma niyetine ciddi bir gölge düşürdü ve onun kendisini bu kültün "papa"sı gibi gördüğünü düşünenleri buna daha çok inandırdı. Bunun sonrasında Robespierre'in 26 Haziran'da Fouquier-Tinville'den dava açmamasını istemesi birçok kişinin, onun gücünün sınırsız olduğu kanısını doğruluyordu.

Robespierre, giyotine gönderilenlerin sayısı çok aşırı boyutlara vardığında bile suçlu yakınlarının kederiyle, merhamet dileyenlerin umutsuzca yakarışı arasında bir fark olmadığında diretmişti. Devrimci Mahkeme'nin işlemlerini, özellikle de kadrosuna kendisinin şahsen tanıdığı ve bizzat atadığı birçok kişinin katılmasından sonra, kesinlikle kınanamaz olarak görüyordu. 22 Prairial Yasasının geçmesinden bir hafta sonra, Cécile Renault'nun 24 Mayıs'taki sözde suikast girişimiyle bağlantılı görünen yaklaşık altmış kişi grup halinde idam edilirken hepsine baba katillerinin kırmızı gömleği giydirilmişti: Bunlar Cumhuriyet'in "babası"nı mı öldürmeye kalkmışlardı yani? Robespierre'in düşmanlarının, kitlesel idamlarla midesini bulandırdıkları (*nausée de l'échafaud*) kamuoyunu ona düşman etme girişimi miydi bu? Eğer öyleyse, giyotinin Tuileries'den, o kadar göz önünde olmayan yerlere, 9 Haziran'da Place Antoine'a ve 14'ünde daha uzak Barrière du Trône'ye taşınması tuhaftır. Fakat o zamanlar Robespierre'in de midesi bulanıyordu, hastalıktan ve büyük üzüntülerden ötürü.

Prairial ayı süresince (20 Mayıs-18 Haziran) Kamu Güvenliği Komitesi en önemli işine, kendi tükenmişliği ve bölünmeleriyle savaşarak

devam etti. O ayda, (toplam 762 adetten) yazarı belirlenebilen 608 direktifin 207'si Lindet (183'ü askeri nakiller üzerine), 177'si Carnot (130'u silahlı kuvvetler üzerine) ve 157'si de Prieur (de la Côte-d'Or, 114'ü mühimmat üzerine) kaynaklıydı. Robespierre'se, çeşitli konularda sadece 14 direktif yazmıştı.[4] "Kırmızı gömlekliler"in kitle halinde giyotine çıkarıldığı 17 Haziran tam da Cumhuriyet ordusunun Ypres'i aldığı gündü ve bu zaferle kuzeydoğuda birçok askeri zaferin yolu açılmıştı: 25 Haziran'da Charleroi, 26'sında Fleurus, 4 Temmuz'da Ostende ve Tournai, sonra da 8'inde Brüksel. O sırada İspanyol ordusu da güney sınırına kadar geri püskürtülmüştü. Özellikle, Avusturya kuvvetlerinin Fransız toprağındaki tehdidini bitiren Fleurus zaferi, II. Yıl'ın zalim hâkimiyetini geçerli kılan ya da bunları sadece kabul edenlerin amaçlarının arasındaki keskin çelişkileri günışığına çıkardı. Amaç sadece, Cumhuriyet'i askeri tehditten kurtarmak için gerekenleri yapmak mı, yoksa yeniden doğacak bir toplumun temellerini yaratmak mıydı?

Paris'in işyerleri, sokakları ve toplanma yerleri, geleceğe yönelik iyimserlikle bugünden duyulan korkunun kuvvetli bir karışımıyla kaynıyordu. Robespierre'in Konvansiyon'da, önemli Komitelerde, Paris Komünü'nde ve Jakoben Kulübü'ndeki müttefikleri, Fleurus haberi geldiğinde bile Cumhuriyet'in güvende olduğundan emin değildi: Daha ezilecek iç düşmanlar vardı ve en azından bazılarına göre, ahlaki yeniden doğuş daha sadece başlangıcındaydı. Çoğu kişi Robespierre'e hâlâ "Dürüst Adam" olarak güveniyordu. 4 Messidor (22 Haziran) tarihinde, iki yılını Paris'te geçirmiş, William Augustus Miles adında liberal bir İngiliz Londra'daki bir tanıdığına, bu "olağanüstü adam ... altının erişemeyeceği biri," diye yazıyordu. "Robespierre'in yurttaşları onun dürüstlüğüne inanmış": "Suikasta kurban gidebilir yahut alelacele mahkûm edilebilir fakat asla normal bir işlemle yok edilemez..."[5]

Robespierre'in devrimci kariyerinin temel nitelikleri hem Devrim'in her şeyden üstün hedeflerini dile getirme kapasitesi, hem de çok ustaca bir pragmatizmdi: Savaşı ancak ilan edilince desteklemek, Cumhuriyet'i ancak monarşi devrilince desteklemek, kendisi hükümete girinceye kadar sokak protestolarını onaylamak. Ama şimdi, 1794 yaz başında taktik ustalığı onu terk etmişti. Suikast girişimleriyle kendi tükenişinin üst üste gelmesi yüzünden Fleurus zaferinin, krizin hemen hemen bittiğini ve artık kesin bazı girişimlerde bulunulabileceğini belirten bir

işaret olduğunu göremedi. Robespierre ve hükümette ona yakın kişilerin, 5 Şubat'ta dile getirilen hayalin –erdemli yurttaşlar için güvenli bir Cumhuriyet'in– ne zaman, korkutmaktan ziyade cesaretlendirmeyle başarılabileceğini görememesi ölümcül bir hataydı.

Robespierre, iki haftalık Konvansiyon başkanlığı 30 Prairial (18 Haziran) tarihinde, yani Fleurus haberinden önce bittiğinde kamusal yaşamdan fiilen kayboldu. O gün Komite'nin altı, 19 Haziran'da on iki ve 20'sinde on bir kararnamesini imzaladı fakat ondan sonraki beş hafta boyunca sadece, muhtemelen evine gönderilen otuz kararnameyi imzaladı. 25 Haziran'dan sonra Kamu Güvenliği Komitesi'nde birkaç kararname daha imzaladı. Ayın 29'una, St-Just'un görevi devralmasına kadar polis bürosunu yönetti. Bu sürede Kamu Güvenliği Komitesi'nden fiilen ayrılmış gibiydi. Bundan sonra Komite'ye sadece iki yahut üç kez katıldı. Konvansiyon'da 26 Temmuz'a, yani bir ay sonrasına kadar hiç konuşma yapmadı; Jakoben Kulübü'nde yaptığı konuşmalarsa pek önemli şeyler değildi.[6]

Robespierre'in 18 Haziran'dan sonra vaktini nasıl geçirdiğini pek bilmiyoruz. Sağlığının yine bozulmuş olması ve bu durumun, suikast korkusu ve çevresini kuşatan dedikodu ve iftiraların tatsızlığıyla daha da şiddetlenmiş olması muhtemeldir. Robespierre, boğucu baskılara yenilen son savaş zamanı lideri olmayacaktı tabii.[7] Fiziksel çöküşünün nedeni yine şiddetli kavgaların stresiydi, tıpkı 1790 ortasında Beaumez'le, 1792 Kasım'ında Louvet ve Jirondenlerle, 1793 Eylül'ünde Parisli militanlarla ve 1794 Şubat ve Nisan'ında Danton ve Desmoulins'le sürtüşmelerindeki gibi.

Aile yaşamı da çökmüştü. Hızlanan idamların, komploların ve tehditlerin ölümcül atmosferi Charlotte'un iki erkek kardeşiyle, en azından Augustin'le ilişkilerini daha da zehirledi. Charlotte'la Augustin 1793 sonbaharında, görev nedeniyle Provence'ta bulundukları sırada fena halde bozuşmuşlardı ve 1794 Mayıs'ında Lebon, Charlotte'a Arras'a kadar eşlik etmek için Paris'e çağırıldı. Augustin, kız kardeşine veriştirmeye başladı: Onda "bizimkine benzeyen bir damla kan bile yok... Onu Arras'a göndermeli ve böylece, ikimize de dert olan bu kadından kurtulmalıyız. Bizi kötü kardeşler olarak tanıtmak istiyor, hakkımızda yaydığı iftiraların amacı budur."[8] Charlotte, Augustin'e 18 Messidor (6 Temmuz) tarihinde çok hüzünlü bir mektup yazmış ve bunun bir kopyasını

ölünceye kadar saklamıştı: "Canımdan çok sevmek istediğim kardeşlerimin nefret ettiği biri haline gelmek; beni böylesine perişan edebilecek tek şey budur işte... Ne yapacağımı bilmiyorum henüz; fakat çok acil görünen şey, sizin iğrenç bir görüntüden kurtulmanız gerektiğidir." Tek umudu, Augustin'deki nefretin sönmesiydi: "Denizaşırı yerlerde bile olsam, eğer size bir şekilde yararlı olabileceksem bana haber verin, hemen yanınıza gelirim."[9]

Charlotte, Maximilien'in yaşamının yakın menzilinden uzaklaşmışsa da, Arras yine gelip onu buldu. Kız kardeşi memlekete geri dönmeyi kabul ettiği sırada Arras'tan başka bir Charlotte, Lebon'un kasabaya yağdırdığı dehşetleri şikâyet etmek için Paris'e geldi. Maximilien'in en eski dostları Antoine ve Charlotte Buissart onun sessizliğinden ötürü kâh korkmuş kâh moralleri bozulmuştu. 10 Messidor (28 Haziran) tarihinde Antoine, "son kez yazdığımdan beri bir ay oldu Maximilien, bana öyle geliyor ki sen uyuyorsun ve vatanseverlerin katledilmesine göz yumuyorsun" diye şikâyette bulunmuştu. Buissart'lar öylesine endişelenmişti ki, Charlotte'la oğlu bu kez bizzat Robespierre'i görmeye geldiler ve Duplaylarda kaldılar.[10]

Maximilien'in kamusal yaşamdan çekildiği herkes tarafından duyulmuştu. Louis-le-Grand'dan eski bir okul arkadaşı Temmuz başında Amiens'den yazdığı mektupta şöyle diyordu: "En büyük destekçisi olduğun halk için harcadığın çabalar ... bizi hayatın konusunda endişelendiriyor; böyle tehlikeli bir zamanda kişisel yönden ulaşılmaz olduğun söylendi." "Robespierre artık arkadaşları için yok" diye düşünen bir başkası da –kız kardeşi Anaïs 1780'lerin sonunda Maximilien'le flört eden– Régis Deshorties'di. Deshorties Augustin'e de yazdı. "İnsan soyu ..." Maximilien gibi kişilere "sonsuz şey borçludur" diye vurguluyor fakat "onun karakterindekilerden başka kimse yaşamasaydı dünya onun için bir çöl olurdu" diyordu. Anonim ve tehdit edici mektuplar da vardı. Biri, "Sen diktatörleşiyorsun," diyordu. "Tarihte senden daha zorba biri var mı? Vatanımızı böyle bir canavardan kurtaramayacak mıyız?"; başka biri onu "Fransa'nın tertemiz kanına bulanmış bir kaplan ... ülkenin celladı" diye niteliyordu. Robespierre'in Thermidor başlarında, tütüncüsü Madam Carvin'e "bu keşmekeşten asla kurtulamayacağız;" dediği söyleniyordu, "ben derdimden hastalandım [*bourrelé*]; çıldıracağım [*j'en ai la tête perdue*]."[11]

Haziran sonunda Paris'in çeşitli semtlerinde, askeri başarılara karşın, *sans-culotte* aktivistlerini de kapsayan idamların artmasına karşı yükselen homurtular vardı. Louvet'in 1792 Ekim'inde Robespierre'e karşı yazdığı "Suçlama"nın nüshaları hâlâ satılıyordu; ve polis raporları, Konvansiyon'un ve Robespierre'in, "Sahte ve bağnaz sistem[in]e karşı doğru ve sağlıklı siyasi prensipler" başlıklı bir broşürü haber veriyordu.[12] Daha da ciddisi, devlet işletmelerinde çalışan kereste işçileri Haziran sonunda, yiyecek fiyatlarının artışı ve yiyecek kıtlığı yüzünden grev yaptı. Ürünler olgunlaşırken Meaux'ta altı bin tarım işçisinin toplanıp ücretlerin artırılmasında direttiği bildirildi.[13] Askere gitmiş güçlü kuvvetli erkeklerin yokluğunu grev yapmak için fırsat olarak kullanmak erdemli bir tavır mıydı?

İki Komite arasında, hatta Kamu Güvenliği Komitesi'nin içinde bile uyuşmazlıklar görülüyordu. Billaud ve Collot, Hébertçilerle ve Fouché'yle bağlantıları yüzünden kendilerini özellikle tehlikede hissediyordu. Kafası savaşla meşgul kişiler yeniden doğuş ve erdemler hakkında konuşmaları sıkıcı buluyordu; 11 Messidor (29 Haziran) tarihinde iki Komite'nin yaptığı fırtınalı bir birleşik toplantıda Carnot'nun St-Just'a, "Sen ve Robespierre gülünç diktatörlersiniz!" diye bağırdığı söylendi.[14] Bu kavgadan sonra Robespierre Kamu Güvenliği Komitesi'nin tartışmalarına doğrudan katılmayı bıraktı. Konvansiyon'a, Komite'ye, hatta Jakoben Kulübü'ne katılmaması yüzünden artık, onun kederini hissedebilecek kişilerden de uzaklaşmıştı.

Robespierre, rahiplerin, varlıklıların ve hatta eski soyluların iyi cumhuriyetçiler olabileceği konusunda sürekli ısrarına karşın, devrimci dünyayı daima ikili bir karşıtlık olarak algılamak eğilimindeydi: İyiler ve kötüler, "vatanseverler" ve "karşıdevrimciler". Robespierre herkes gibi, talihsizlikleri komplolara bağlayan açıklamalara kanmaya hazırdı. 1794 yazında algıladığı kötü niyet öylesine büyük boyutlardaydı ki, Robespierre 13 Messidor (1 Temmuz) tarihinde, komplonun çok muazzam olduğunu, kendisinin bunu tarif etmeye sadece bir başlangıç yapabileceğini ve hepsini tanımlayamayacağını söyledi. Jakoben Kulübü'nde, siyasi gerginlikler ve kendi konumu hakkında yaptığı heyecanlı bir konuşmada, "aristokrasiyi ulusun adaletinden kurtarmak için" Hoşgörülüler fraksiyonunu diriltmeye çalışanların varlığından yakındı. "Tanrı'nın İnayeti beni katillerin elinden kapıp kurtarılmaya layık gör-

düyse bu bana, kalan anlarımı yararlı kullanma görevi vermek içindir." İftiralar hiç peşini bırakmıyordu: "Senin nerede bulunduğunu söylesem titrersin"; kuşkusuz ki, Carnot'nun attığı taşa bir göndermeydi. Robespierre, "vatanseverleri ve Konvansiyon üyelerini katletmek için" Devrimci Mahkeme'yi ayarlamakla, aşk macerasını gizlemek için Cécile Renault'nun çevresindekileri giyotine göndermekle suçlanıyordu. Ama bir Kulüp üyesi kalkıp ona destek için "Robespierre, bütün Fransızlar senin yanında" diye bağırınca "Bana partizan da, övgü de lazım değil;" diye yanıtladı, "benim savunmam vicdanımdadır."[15]

Robespierre, suçlamaların ve karşı suçlamaların gittikçe daha gürültülü hale gelen şelalesine, Jakoben Kulübü'ne ancak ara sıra katılarak müdahale etmeye devam ediyordu. 21 Messidor (9 Temmuz) tarihinde Kulüp'e gitti ve devrimci hükümetin teyakkuz halini gevşetme çağrılarında gördüğü tehditleri anlattı. Teyakkuzun gevşemesi ancak, hükümet "toplumun esas temelini, yani her insanın adaletli ve erdemli olmasını gerektiren doğa yasalarını yürürlüğe koymayı" başardığı zaman mümkün olabilirdi.[16] Ancak o zaman "zaferlerimizin meyvesi özgürlük, barış, mutluluk ve erdem" olabilirdi. Dinleyenler onun, "bazı kişilerin üstü kapalı hainceözleri"nin kaynağını hâlâ belirtmemesinden ötürü tedirgindi.

Bir hafta sonra, 28 Messidor (16 Temmuz) tarihinde Jakoben Kulübü'ne yine geldi; bu kez kafayı halk derneklerinin yetersizliklerine takmıştı. Bayonne şubesinin, bir üyeyi borçlarını ödemedi diye atma kararından duyduğu büyük üzüntüyle başladı ve gereksiz tasfiyelerle, "küçük bir hatadan yahut önemsiz bir kabahatten ötürü suçlu da olsa, gerçek vatanseverlerin iyi yurttaş titrinden yoksun" bırakılmaması gerektiğini söyledi. Fakat öte yandan, Paris bölgelerinde sık sık yapılan "kardeşlik yemekleri"ni, Fleurus zaferini ve 26 Messidor (14 Temmuz) tarihinde Bastille'in alınışının beşinci yıldönümünü kutlamak için düzenlenen halk toplantılarını da gözden kaçırmıyordu. Bunlar da, yeni "Hoşgörülüler"in, devrimci hükümete ve denetimine son verme çağrılarında bulunmak için kullandığı birer fırsattı. "Bu sözde vatansever yemeklerin anlık başarısı, herkesçe hissedilen yurttaşlık erdemlerinden kaynaklanarak tüm Halkı canlandırır," diyor, "[ama] düşmanlar henüz yenilmedi ve Cumhuriyet'e güç verecek olan şey, sadece erdem, teyakkuz ve cesarettir" diyerek uyarıyordu.[17] Yemeğe katılanlarsa, kendileri açısından sadece askeri zaferi kutlamak istiyordu.

Messidor'da (19 Haziran-18 Temmuz) verilen 796 ölüm cezası vardı. 1793'te Devrimci Mahkeme'ye çıkarılanların yaklaşık yarısı beraat etmişken, 22 Prairial Yasasıyla, beş kişiden sadece biri serbest bırakılıyordu. İdamların sayısı hiç durmadan arttı: Floréal'de (20 Nisan-19 Mayıs) günlük idam ortalaması on birken, Prairial'de (20 Mayıs-18 Haziran) on altıya çıkmış, şimdi de Messidor'da yirmi altıya yükselmişti. Normal zamanlarda mahkemeye çıkarılıp hapis cezası verilecek (dolandırıcılık, zimmet, vurgunculuk gibi) suçlardan, küçük hırsızlıktan ya da devlet memuruna saldırıdan, hatta sırf öfkeli siyasi konuşmalardan ötürü birçok insan giyotine gönderiliyor ve bunların sayısı giderek artıyordu. 1794'te, kuzey Fransa'da, Compiègne'deki eski bir Carmelite kadınlar manastırında on dört rahibe, sivil kız kardeşleri ve iki uşak dini bir cemaatte yaşamakla suçlandı. 22 Haziran'da bölge gözetim komitesi tarafından tutuklandılar ve Compiègne'deki eski bir Visitation manastırına hapsedildiler. Orada açık bir şekilde, eski dini yaşamlarına devam ettiler. Genel Güvenlik Komitesi onları kralcı bağlantılar kurmakla suçladı ve Devrimci Mahkeme'ye gönderdi. 29 Messidor (17 Temmuz) tarihinde Paris'te, Barrière de Vincennes'de (bugünkü Place de la Nation'da) giyotinle idam edildiler.[18]

Devrimci Mahkeme'nin dişleriyle boşaltılan hapishanelerin, kaçmak için her olanağı kullanmaya kalkan "şüpheliler"in kazanı haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Ama yetkililer bu kez de kafayı "mahkûmların gizli planları"na takmıştı: 28 Prairial ve 8 Messidor'da Bicêtre'den yetmiş üç, 19-22 Messidor'da da Luxembourg'dan 146 mahkûm idam edildi. Bunların en dehşet vericisi, 1793 Haziran'ında arkadaşlarının Konvansiyon'dan atılmasını protesto eden ve Robespierre'in ölümden kurtardığı yetmiş üç Jironden vekildi; onlar bu kez çevrelerindeki hızlanan idamları görünce Robespierre'e şükranlarını, "onun adalete, insanlığa bağlılık ve sevgisi"ni tekrar tekrar överek dile getiriyorlar ve kendilerini yine savunmasını istiyorlardı. Böyle de oldu.[19]

İki Komite'nin 3 Thermidor'da yaptığı –ve Robespierre'in katılmadığı– yeni bir birleşik toplantıdan sonra Devrimci Mahkeme'ye, acilen yargılanmaları talebiyle 318 kişilik bir liste gönderildi. Kamu Güvenliği Komitesi'nin 4 Thermidor'da yaptığı ve Mahkeme'nin faaliyetini dört "halk komitesi" vasıtasıyla daha da merkezileştirdiği toplantıda bulunmayan Robespierre, kişilerden gelen suçlamalara, hapishane planları

hakkında ihbarlara ve kişisel tehditlerle dolu mektuplara boğulmuştu; Robespierre alenen, "lanet olası bir düzenbaz ve alçak [*foutu gueux et şçelérat*]" diye niteleniyordu. İmzasız bir mektubun yazarı "sen diktatörlüğe doğru gidiyorsun ve yarattığın özgürlüğü katletmek istiyorsun" diyordu. Ama mektupların çoğu tehditkâr yahut imzasız değildi. Mektuplardan birinde "Cumhuriyet binasının alevi, direği ve köşe taşı" diyerek övülüyor, L'Égalité (eski Château-Thierry) kasabasından gelen bir mektuptaysa "ebedi varlığın bize her şeyi yeniden yaratacağını vaat ettiği mesih," deniyordu. "Sizin prensipleriniz doğanın prensipleri, diliniz insanlığın dilidir ... insanlığı yeniden yaratıyorsunuz, dehanız ve siyasi irfanınız özgürlüğü koruyor" ama "sağlığınıza dikkat edin".[20]

7 Messidor (25 Haziran) tarihinde Robespierre, Dantoncuların ve Aube bölgesinde tam bir tasfiye harekâtı yönetmiş eski soylu Alexandre Rousselin'in ve diğer bazı kişilerin tutuklanması direktifini verdi; sonra, Aube vekillerinden Antoine Garnier'in tavsiyesiyle 30 Messidor (18 Temmuz) tarihinde, Rousselin'in hapsettiği 320 "sanığın" serbest bırakılması direktifini verdi. Robespierre'in gerçek amacı ne olursa olsun, bu ve daha önceki, diğer dokuz görevli vekilin geri çağırılması ve Fouché'nin Jakoben Kulübü'nden atılması hareketi, birçok kişinin, bastırma harekâtında aşırıya kaçmış görünenlere karşı yeni bir tasfiyenin geliyor olduğunu düşünmesine yol açtı. Daha sonraları Garnier, yaptıkları bir konuşma sırasında Robespierre'in, Konvansiyon'a "hainlik eden" vekillerden oluşan otuz kişilik bir listenin hazırlanıyor olduğu söylentisini yalanlamadığını bildirmişti.[21]

Robespierre ve müttefiklerinin büyük çabalarına karşın, Fleurus'taki zafer devrimci hükümeti bir arada tutan ipi kesmişti. Konvansiyon'da Carrier, Fouché, Barras, Fréron ve Tallien gibi güçlü vekiller, taşradaki karşıdevrimi acımasızca bastırmaları yüzünden hesap vermeye çağırılacakları yolundaki imalardan incinmişlerdi. Hepsi de Fleurus'taki büyük zaferin devrimci hükümetin hedefi konusunda bir netlik getirmemesine şaşıyordu. Her şeyden önce vekillerin çoğu, sert önlemleri, askeri krize ve toplumsal kargaşaya karşı pragmatik bir karşılık olarak desteklemişti. Paris bölgelerinden biri 1 Messidor (19 Haziran) tarihinde, 1793 Anayasasının yürürlüğe konmasına destek toplamak için bir defter açtı; on günde iki bin kişi imzaladı ama Genel Güvenlik Komitesi bunu kapattı.[22] Peki 1793 Anayasası niçin artık yürürlüğe konamıyordu? Askeri

durum rahatlamış ve bölgeler uysallaştırılmışken niçin idamlar hızlandırılıyordu, üstelik adı belirtilmeyen vekillere üstü kapalı tehditlerin geldiği bir ortamda?

Giyotine göndermeler daha da hızlandı. Thermidor'un ilk dokuz gününde 342 idam vardı; üç ay önce, henüz askeri krizin rahatlamaya başlamadığı Floréal'deki günlük ortalama on bir kişiye karşılık her gün otuz sekiz kişi yani. Devrimci Mahkeme "şüpheliler"in suçunu tespit etme talimatını korkunç bir beceriyle yerine getiriyordu. "Hapishane komploları" açığa çıkarılmaya devam ediyordu: 5 Thermidor (23 Temmuz) tarihinde Carmes hapishanesinden kırk altı, sonraki üç günde de St-Lazare'den yetmiş altı kişi idam edildi. Robespierre 11 Messidor'dan (29 Haziran) sonra kamusal yaşamda fiilen yoktu; bu nedenle, Temmuz ayında 22 Prairial Yasasıyla verilen suçluluk hükümlerindeki ve idam cezalarındaki dramatik artış doğrudan ona yüklenemez.[23] Ama Komite'nin toplantılarına nadiren katılsa da, tutuklama direktifleri verdiği kuşkusuzdur; Herman'la ve Devrimci Mahkeme'nin başkanı Dumas'la sık sık bir araya geliyordu ve St-Just'la Simon Duplay Duplaylardaki evine dosyalar getiriyordu. Robespierre'in açmazı Devrimci Mahkeme'de oturan Jakoben arkadaşlarının yeterliliğine ve hükmüne daima duyduğu güvendi. Fakat en zor sorunun yanıtını kesin olarak bilmiyoruz: Robespierre Paris'in yaşadığı katliama doğrudan karışmış mıydı, yoksa bu felaket onu gözden düşürmek için mi zincirlerinden salınmıştı? Bunun en muhtemel yanıtı, onun yokluğunda düşmanlarının gölgelerinden bile korktuğu ve panik içindeki bu kişilerin olabildiğince çok sanık öldürmeleri için Robespierre'in mükemmel bir günah keçisi olduğudur.

Robespierre'in bazı kişileri kurtarmak için kişisel olarak müdahale ettiği durumlar vardı. Yıl ortasında polis nizamnamesinden, devrim öncesi ve klasik oyunlarda bile mösyö, madam, baron ve kont gibi unvanların yerine "yurttaş" ya da "kadın yurttaş" sözcüklerinin kullanılmasını gerektiren çok baskıcı bazı maddeleri çıkardı. Aynı şekilde, Liège'deki başarısız devrimden kaçan ve 1792-93'te General Dumouriez'le işbirliği yapmakla suçlanan mültecileri savundu. Bunlardan biri, Fyon, 18 Temmuz'da tutuklanmıştı ve diğerleri zaten hapisteydi. Müdahale edip serbest bırakılmalarını sağlayan Robespierre'di. Jean-Nicolas Basenge, 8 Thermidor (26 Temmuz) tarihinde Robespierre'le Liège ve Belçika'ya yönelik bir Fransız özgürlük savaşı olanağını görüşeceği toplantı sayesinde kurtuldu.[24]

Anlaşmazlık daha gürültülü ve şiddetli hale gelmişti. 1 Thermidor (19 Temmuz) tarihinde Jakoben Kulübü'nde, zulüm iddialarının doğruluğu konusunda çok öfkeli bir tartışma başlamıştı ve Robespierre "baskı gören suçsuzlar" üzerine, ne anlama geldiği belirsiz sesler çıkarıyordu. 5 ve 6 Thermidor (23 ve 24 Temmuz) tarihlerinde Konvansiyon'un oturumu kadınların gürültülü gösterileriyle kesildi.[25] Kamu Güvenliği Komitesi'nde de, Robespierre ve St-Just'un ütopyacı tavrını dışlayan "profesyoneller"le (Carnot, Lindet, St-André, Prieur'ler), ona karşı kişisel düşmanlıklarını dışa vuran Collot ve Billaud arasında uzlaşmazlık vardı. St-Just ve Barère iki Komite arasında uzlaştırıcılık yapmaya çalıştı ve Robespierre 5 Thermidor (23 Temmuz) tarihindeki ikinci birleşik toplantıya katıldı, ama her iki Komite'deki kişilerle uzlaşmazlıklarını yumuşatma girişimlerini yine reddetti.[26]

Robespierre bu günleri stresli bir bitkinlik ve suikast korkusuyla ve yakın müttefiklerinden Konvansiyon'da, Komitelerde ve Devrimci Mahkeme'de olan bitenler hakkında ikinci elden haberler alarak geçirdi. Ama Temmuz'da gücünü yavaş yavaş yeniden kazanırken, 26 Temmuz (8 Thermidor) tarihinde Konvansiyon'da yapacağı çığır açıcı konuşmasını hazırlıyordu.[27] Nihayet, acil önlemleri gevşetme konusundaki müthiş belirsizlik artık çözülecek gibiydi. Tükenmişliğinden ve yokluğundan söz ederek başladı: "En azından son altı haftadır, benim sözde diktatörlüğüm söz konusu değildi ve ben hükümete hiçbir etkide bulunmadım... Ülke daha mı mutluydu?" Metindeki umutsuzluk itirafını konuşmasından çıkarmaya karar verdi: "Oysa vicdanıma bakılırsa dünyanın en mutsuz insanı ben olmalıyım."

Erdeme duyduğu inancı dile getirdi ve tanımlarken, bunu ruhunda hissettiğini vurguladı:

> Erdem, doğal bir tutkudur, bundan kuşku yok; ... tiranlığa karşı duyulan bu müthiş dehşet, zulüm görenlere karşı bu büyük sempati, bu kutsal *patrie* sevgisi, bu çok yüce ve çok kutsal insan sevgisi... bunun şu anda bile yüreğinizde yandığını hissediyorsunuz; ben yüreğimde hissediyorum.

Ama kriz bitmemişti: "Düşmanlarımız geri çekildi ama bizi iç kavgalarımızla baş başa bıraktılar sadece." Robespierre tekrar tekrar, "gizli bir suç örgütü var" dedi ama komploların Konvansiyon'a ve hatta hükümet

Komitelerine sızdığı yolunda muğlak iddialar dışında, sadece üç vekilin (Finans Komitesi'nin önemli üyeleri Cambon, Mallarmé ve Ramel'in) adını verdi. Suçsuzları hapsetmekten yahut onları giyotine göndermekten sorumlu olduğunu tekrar tekrar reddetti ve düşmanlarının hep "bunların hepsi Robespierre'in işi!" diye haykırdığını belirtti. Neredeyse iki saat süren afaki ve duygusal konuşma tutarsızlık derecesinde muğlaktı, çünkü neredeyse herkes komplolara karışmaktan ötürü şüpheliydi; Robespierre, "imgesinin peşinden bizzat gittiğim bu erdemli cumhuriyetten kuşku duyuyorum" itirafında bile bulundu; şehitlikle flört ediyordu sanki.[28]

Öte yandan konuşmasında, aşırılık yapmakla zan altında bulunanların, "terörü ve iftiraları" yayanlar olarak tanımlanmaları nedeniyle korkmalarına yetecek kadar netlik vardı: "Ahlaksız görevliler haksız tutuklamalarda çok aşırıya kaçtı; yıkıcı projeler mütevazı servetleri tehdit etti ve Devrim'e bağlanmış sayısız aileye büyük üzüntüler getirdi." Ardından çıkan tartışma sırasında, vaktiyle Genel Güvenlik Komitesi'nde bulunmuş Parisli bir Jakoben olan Étienne-Jean Panis fırlayıp ayağa kalkarak, "İncinen yüreğimi ortaya dökeceğim" dedi: "Ben Robespierre'e, canının istediği her Jakoben'i attığı için öfkeliyim. Gücü diğer herkesten çok olmasaydı keşke; kellelerimizi alacak mı, benim kellem onun listesinde var mı yok mu söyleseydi keşke." Robespierre'in dostu André Dumont da yeter demişti: "Kimse seni katletmek falan istemiyor," diye bağırdı, "halkın fikirlerini katleden sensin!" Daha önce, kendisinin yetkili *ancien régime* hazine görevlilerini korumasındaki kötü niyet yüzünden Robespierre'le zaten arası bozuk olan Cambon, Robespierre'le uzun bir ağız dalaşına girdi. Cambon'un telaşı korkusundan kaynaklanıyordu ama hem korkmuş hem de şaşırmıştı, çünkü bazı kişilerin ömür boyu gelir sağlamak için kullandığı ama Cumhuriyet'in finansal durumu yüzünden hacmi daralma tehlikesi altında olan devlet tahvili sistemine yeniden bir düzen vermek için muazzam çabalar yürütmüştü.[29]

Robespierre, Nisan ayı başlarında, Hoşgörülülerin yargılandığı dönemde fiziksel çöküş yaşadığından, bir dizi muhakeme hatası yapmıştı ve bunların ilki, Cumhuriyet'in zararına ciddi bir finansal yolsuzluktan suçlananlarla birlikte tutuklanacakların listesine Desmoulins'in de katılmasını kabul etmesiydi. Konvansiyon başkanlığı sırasında Yüce Varlık Festivalinin yapılmasına karar vermesi yüzünden, her şeye gücünün yettiği yolunda homurtulara hedef olmuştu. İki gün sonra (10 Haziran'da)

22 Prairial Yasasını geçirmesiyle bu homurtular korkulu bir endişeye dönüşmüştü. Robespierre sonraki birkaç haftada Cumhuriyet'in askeri talihinin düzelişini anayasal düzene geri dönüşün yolunu çizmek için bir fırsat olarak kullanamamıştı. Şimdi de, mahkemeye çıkarılacak vekillerin adını söylememesi çok büyük bir hataydı.[30] Onun kafasındaki isimler belki sadece beş altı kişiydi ama korkuya kapılması için nedeni olan daha birçok insan vardı. Kellelerin taştan kiremitler gibi düştüğü bir zamanda Konvansiyon artık yeter demişti. Genel Güvenlik Komitesi'nin üyelerinden Jean-Henri Voulland 9 Thermidor (27 Temmuz) tarihinde, güneydeki memleketi Uzès kasabasına yazdığı mektupta diyordu ki:

> Robespierre'in dün Konvansiyon'un ortasına düşüveren konuşması çok acılı bir izlenim yarattı. ... iki komiteden hiç kimse bugüne kadar ne Cumhuriyet'e, ne de kendini Cumhuriyet'e adamış birine karşı herhangi bir komploya falan girmiş değil. Bir tek Robespierre aldanmış ve onu mahvetmek yahut suçlamak için gizli bir plan tezgâhlandığını sanıyor...[31]

Robespierre, Collot ve Billaud'un engelleme girişimlerine karşın aynı konuşmayı o akşam Jakoben Kulübü'nde de yaptı. Hesap sorulmasından endişelenmesi için nedenleri olan Claude Javogues adında bir vekil –"Biz diktatör istemiyoruz burada!" diye– bağırarak uyardı. Devrimci Mahkeme'nin başkanı Dumas, Robespierre'i güçlü bir şekilde destekleyerek ona karşı çıkanları Hébertçilerin ve Dantoncuların kalıntısı diye niteledi. Robespierre, konuşmasının sonuna sanki içine doğmuş gibi, "dostlarım, benim son arzumu ve vasiyetimi dinlediniz," sözlerini ekleyerek bütün Kulübün irkilmesine yol açtı.[32] Kulüp başkanı, "bütün yurttaşlarının saygısından ve hainlerin cezalandırılması yolunda iradelerinden başka bir ödül istemeyen" Robespierre'in "yabancıların yeni bir komplosunu" açıkladığı mesajının taşradaki şubelere gönderilmesi direktifini verdi. Belki de Robespierre, Kulüp'te gördüğü olağanüstü saygıya kanıp sahte bir güven duygusuna kapılmıştı. Belki de öyle bir ruhsal çöküş halindeydi ki, konuştuklarından ne anlaşıldığını düşünme kapasitesini yitirmişti. Belli ki, Konvansiyon'daki ve hatta Jakoben Kulübü'ndeki hırgüre karşın, potansiyel tehlikeyi görebilecek durumda değildi. Nitekim 10 Thermidor (28 Temmuz) tarihinde, dostları Laveyronlarla Créteil'de bir yemek düzenlediği görülüyor.[33]

XVI. Louis'nin 1791 Haziran'ında beceremediği ülkeden kaçma girişiminden sonra Robespierre ve diğer Jakobenler, Fransa'nın içindeki tehlikeli karşıdevrimci muhalefetin daha geniş bir yabancı komplosunun bir parçası olduğu yolundaki korkuya kapılmaya her zaman hazırdılar. Bu komploların tüm boyutlarıyla gerçekleştiği çok enderse de, bu korkuları destekleyecek kanıtlar daima vardı. Şimdi de 8 Thermidor tarihinde Robespierre, bu kez Konvansiyon'un içinde başka bir komplonun varlığında diretmişti. Fakat en azından bu kez tümüyle haklıydı. Collot ve Billaud Jakoben Kulübü'nden atılmış, Fouché ve Tallien'le bir araya gelmişti. Fouché ve diğer bir büyük oyuncu Carnot altı yıl önce, "Rosati" arkadaşları Maximilien'le Arras'ın dışındaki kırlarda şiirin ve şarabın tadını çıkarmışlardı ama şimdi ölümcül bir tehlike altında olduklarını hissediyorlardı.

Öldürmek yahut öldürülmek için nedenleri olan dört önemli vekil grubu vardı. Bunların birincisi, Robespierre aşırılığa kaçmakla suçlu olanlardan söz edince hepsi korkudan ürperen Carrier, Fouché, Tallien, Fréron ve Dubois-Crancé gibi, görevli gönderilip geri çağırılmış vekillerdi.[34] İkinci grup, Komitelerde Hébertçilerle yakın olmuş kişilerden oluşuyordu ki bunların arasında Collot, Billaud, Amar ve Vadier vardı. Amar ve Vadier ayrıca Genel Güvenlik Komitesi'nin, Vadier'in Théot olayındaki rolünden belli olan yan meşguliyetinden ötürü de tedirginlik duyuyordu. Aynı şekilde, Danton'a bağlı üçüncü bir grup, Lecointre, Thuriot, Legendre ve Bourdon de l'Oise de Robespierre'in gevşeklikle ilgili sözlerinden ister istemez tedirgin olmuştu. Son olarak, bir hafta önceki feci toplantıyı hatırlayan Kamu Güvenliği Komitesi'ndeki Lindet, Prieur de la Côte-d'Or ve Carnot gibi "teknokratlar", onun konuşmalarında bir tehdit iması hissetmişlerdi. Robespierre'in konuşması, bu dört grubun üstüne bir de çok etkili bir isim olan Cambon'u harekete geçmek zorunda hissedenler listesine eklemişti.

Robespierre'in muhalefet etmekle ihaneti artık açıkça birbirinden ayırt edemediği bu zamanda hiç kimse güvende değildi. Ona karşı çıkanlar birlik içinde davranmak zorundaydı. Öylesine çok fraksiyon ve korku vardı ki, hiç kimse bu korkuyu bitirmenin Robespierre'i günah keçisi haline getirmekten başka bir yolunu bilmiyordu. Jakoben vekil Marc-Antoine Baudot sonraları, "9 Thermidor mücadelesi prensipler değil, öldürme meselesiydi," diye hatırlayacaktı, "Robespierre'in ölümü bir zorunluluk haline gelmişti".[35]

9 Thermidor (27 Temmuz) günkü Konvansiyon toplantısı her zamanki gibi sabah saat 11'de, gelen mektupların okunması ve başvuruculaların dinlenmesiyle başladı. Öğlene doğru St-Just, Robespierre'i savunmak için kürsüye çıktı: "Evet, düşündüklerini yeterince açık bir şekilde açıklamadığı doğru; ama sahneden çekildiği için ve ruhunun incinmişliğinden ötürü biraz hoşgörü gösterilebilir." O niçin "insanların düşüncesini köleleştirmeye kalkmakla" suçlanıyordu ki? "Duyarlılık kötü bir şey" miydi?[36] Bunun üzerine konuşması Tallien tarafından, gündeme aykırılık nedeniyle engellendi. Toplantı, bağıra çağıra dile getirilen suçlamalardan ve karşı çıkışlardan geçilmeyen bir hırgür halinde devam etti. Thuriot başkanlık koltuğundayken Billaud bir iddianame sunmaya başlayarak Hanriot'un ve Ulusal Muhafızlar içindeki Robespierreci subayların tutuklanmasını teklif etti: "Şu anda her şey, Ulusal Konvansiyon'un bir katliam tehlikesi altında olduğunu göstermektedir."

Bu noktada Lebas kürsüyü ele geçirmek için çılgınca ve başarısız bir girişimde bulundu. Bunun üzerin Billaud, Robespierre'i, "Kamu Güvenliği Komitesi'nden, sırf orada canının istediğini yapamıyor diye uzaklaştı" diyerek suçladı. Robespierre "hep erdemden söz ediyor ama suçu savunuyor"du, "hiçbir halk temsilcisi bir tiranın güdümünde yaşamak istemiyor"du. Konvansiyon üyeleri onun daha önce Robespierre'i fazla yumuşaklıkla suçladığını bilmezden gelerek "Hayır, hayır!" bağırışlarıyla Billaud'u desteklediler; aslında tutuklama tezkerelerinin altındaki imza sayısı Robespierre'inkinden çoktu. Ama Billaud sahneyi hazırlamıştı: Suçlular, panik içindeki bir sürü halinde saldıracaktı ve hedefleri Robespierre ile müttefiklerinin öldürülmesiydi.

Bunun üzerine Robespierre kürsüye çıktı. Bir gazeteciye göre, üyeler "biz komplocuları dinlemek istemiyoruz" diye bağırdı. Robespierre "Hatırladığıma göre ..." diye konuşmaya başladığında "kahrolsun tiran" bağırtıları devam ediyordu. Robespierre –"Protesto ediyorum; düşmanlarım Ulusal Konvansiyon'u istismar etmeye çalışıyor" diyerek– devam etmeye çalışırken "Kahrolsun! Kahrolsun!" bağırtılarıyla susturuldu. Tallien'in Konvansiyon'a, "Konvansiyon ona hainlerin layık olduğu adaleti vermek niyetinde değilse, kendisinin tirana saplayacak bir hançerinin olduğunu" bildirmesinden sonra Barère, "devrimci hükümetin biçiminin ne kadar çok değişmiş" olduğuna değindi ve sözü Robespierre'in muğlak suçlamasına getirdi: "Sahte tedirginliklerle

gerçek tehlikeler bir arada olamaz; korkunç şöhretlerle eşit insanlar da uzun süre bir arada duramaz." Bunun üzerine Vadier, Robespierre'in Konvansiyon üyelerini her gün izleyen ve kendisine suçlamalarında dayanak olarak kullandığı haberler veren altı casusunun olduğunu iddia etti. Tuhaftır, Vadier bir zamanlar Robespierre'i "komploculari" giyotinden kurtarmaya çalışacak kadar ılımlı davranmakla suçlamıştı.

Robespierre'e karşı suçlamalar artarken Tallien onun bir korkak olduğunu savundu ve "vatan büyük tehlikedeyken daima saklandığını, 10 Ağustos [1792] günü Komün'e ancak taçlı tiranın düşüşünden üç gün sonra geldiğini" söyledi. *Journal du soir* muhabiri şöyle yazıyordu: "Robespierre konuşmak istedi ve kürsüye çıktı. Cambon 'Kahrolsun Cromwell!' diye bağırdı. Vadier şöyle dedi: 'Taçlı tiranı suçlayan kararnameyi ilk talep eden kişi benim. Bunun maliyeti, Robespierre'in de bir tiran olduğuna inanmamdı. Ve artık buna inanıyorum. Onu suçlayan bir kararname çıkarılmasını talep ediyorum'." Büyük bir kargaşanın ortasında kalan Robespierre konuşmak için tekrar tekrar girişimde bulundu. Sonunda bağırdı: "Ben ölüm istiyorum." Başka bir gazeteci, "Robespierre Dağ grubuna dönerek öfke ve üzüntüyle dolu bir bakış attı," diye yazıyordu, "aleyhinde konuşan üyelere haydutlar, korkaklar, ikiyüzlüler sözlerini savurdu. Kargaşa büyüyordu; başkan şapkasını giydi. Robespierre söz almak istedi, reddedildi. Robespierre, 'Başkan hangi hakla katilleri korur?' diye bağırdı öfkeyle." Robespierre konuşmak için mücadele verirken vekillerden biri "boğazını tıkayan şey, Danton'un kanı" diye sataştı. Augustin "Ben de ölüm istiyorum," diye bağırdı, "özgürlük için ölmek istiyorum. Ben de ağabeyim kadar suçluyum; ülkemin iyiliğini istedim; ben de suçluların elinde can vermek istiyorum."

Robespierre'in müttefiklerinden hiçbiri Konvansiyon'a sesini duyuramayınca gündem devam etti ve Hanriot, Dumas ile Robespierreci kamu görevlilerinin, sonra da beş vekilin tutuklanması kararı çıktı: İki Robespierre, St-Just, Couthon ve Lebas. Vekiller Genel Güvenlik Komitesi'nin huzuruna çıkarıldı, sonra ayrı ayrı hapishanelere gönderildi. Maximilien Luxembourg Hapishanesi'ne götürüldü ama şaşıran subaylar ona işlem yapmayı reddetti, sonra belediye başkanının bürosuna götürüldü ve orada da kıdemli polis şefleri tarafından saygıyla karşılandı. Vekilleri ya da kamu görevlilerini kimse tutuklamak istemiyordu. "Dürüst Adam"ı

tutuklama sorumluluğunu kim almak isterdi ki? Sonunda vekiller Belediye Sarayı'nın yolunu tuttu. Hanriot, belediye başkanı Lescot-Fleuriot ve Payan, Komün'ü özel bir toplantıya çağırdı, Ulusal Muhafızları seferber ettiler ve kentin kapılarını kapattılar.

Lescot-Fleuriot, Paris halkına, "Cumhuriyet ordularını muzaffer kılmış" olanların Ulusal Konvansiyon'daki yeni komploculara karşı korunması çağrısında bulundu. Ama kırk sekiz bölgenin çoğu harekete geçmedi; sonunda sadece on üç bölge Belediye Sarayı'nı Konvansiyon'a karşı savunacak birlikler gönderdi. Yine de ellerinde önemli bir güç vardı ama Konvansiyon'a doğru yürüyüşe geçip geçmeme konusunda kararsızlıkları yüzünden hareketsiz kaldılar.[37] Konvansiyon sürekli toplantı halindeydi ve kısa bir aradan sonra, akşam saat yedide yeniden toplandılar. Robespierre ve müttefiklerinin bölgelerden silahlı destek istediği haberi geldi. Konvansiyon beş vekili kanun dışı ilan etti. Yeteri kadar silahlı güç topladılar ve gece yaklaşık iki buçukta, Léonard Bourdon'un komutanlığında Belediye Sarayı'na girdiler. O sırada bölgelerin güçleri Belediye Sarayı'nın önündeki Place de Grève'den dağılmıştı. Silahlı birlikler tutuklamaları bu sayede yapabildi; kaçmak için pencereden atlayıp iki bacağını da kıran Augustin de tutuklandı.

Konvansiyon güçleri içeri girerken Robespierre kendi semtinin bölgesine yazdığı umutsuz bir bildiriyi imzalıyordu:

> Paris Komünü, İcra Komitesi.
> 9 Thermidor.
>
> Cesaret, Piques Bölgesi vatanseverleri! Özgürlük zafer kazandı! Kararlılıklarıyla hainlerin gözünü korkutanlar artık özgür. Halk her yerde, karakterine layık olduğunu gösteriyor. Buluşma, yiğit Hanriot'un ülkeyi kurtarmak için oluşturulan İcra Komitesi direktiflerini yerine getireceği Belediye Sarayında.
>
> Louvet, Payan, Lerebous, Legrand, Ro-

Robespierre, dikkatli tasarımın ve sürekli gözetimin bir örneği olan kendi bölgesinin Komün'ün talebini geri çevirdiğini bilmiyordu: "Ulusal Konvansiyon'dan bir emir gelmedikçe silahlı kuvvet gönderme direktifi verilmeyecektir." Ertesi gün, bizzat kendi bölgesi Robespierre'i bir "alçak" olarak niteleyecekti.[38]

Robespierre'in bitmemiş bildirisi belki de, Komün'ün Ulusal Konvansiyon'a karşı isyan çağrısı konusundaki belirsizliğin sonucuydu. Çünkü Konvansiyon Fransız halkı değil miydi? Bitmemiş bildirinin üzeri kan lekeleriyle doludur. Lebas'ın iki tabancası vardı; bazıları, biriyle kendi beynini dağıttığını, Robespierre'in de diğeriyle intihar etmeye kalkıştığını iddia etti. Başkalarıysa Robespierre'in belgeyi imzalarken bir jandarma tarafından vurulduğuna inanmayı yeğledi: Robespierre asla, daha yapacak o kadar çok şey varken intihar edecek kadar umutsuz değildi.[39]

Uzun ve çok acılı bir can çekişme yaşadı. Robespierre'in çenesi gece saat 2.30'da mermiyle parçalanmıştı. 3.30'da Kamu Güvenliği Komitesi'nin bekleme salonuna kondu, acı çekerken meraklılar onu seyrediyordu. Genel Güvenlik Komitesi sabaha karşı 5'te Tuileries'e iki sağlık görevlisi gönderdi ve onu bir masada, "üstü başı kan içinde" yatarken buldular. Sol yanağındaki yarayı muayene ettiler; kurşun dişlerini ve çenesini parçalamıştı. Ağzındaki kanamayı durduracak bandajlar yaptılar. Sonraları, "canavar gözlerini bizden ayırmıyor ama tek bir laf etmiyordu" diyeceklerdi. Kamu Güvenliği Komitesi'ne top dökümhaneleri kanalıyla girmiş bir mimar olan Nicolas Jomard, Robespierre'in tutuklanmasından sonra Belediye Sarayı'na vardığı zamanki manzarayı anlatmıştı. Robespierre'i orada "ayakkabısız, çorapları baldırlarından aşağı düşmüş, pantolonunun düğmeleri çözülmüş ve gömleğinin her tarafı kan içinde" bulmuştu. Meraklılar toplanmaya başlamıştı: "En yakınındakilerden birileri onun sol kolunu kaldırmış, yüzüne bakıyordu; birisi 'Ölmemiş', dedi, 'hâlâ sıcak'; başka biri, 'Hoş görünüşlü bir kral, değil mi?' diye sordu. Başka biri de 'Sezar'ın cesedi de olsa niçin çöpe atılmamış ki?' dedi."[40]

Robespierre ve diğerleri sabah saat 11'de Conciergerie'ye götürülüp ölüme mahkûm edildiler. Robespierre inlemekten başka bir şey yapamıyordu ve tekrar tekrar yaptığı, kalem ve kâğıt istediğini belirten el işaretleri reddedildi. Ancak öğleden sonra saat 6'da, yirmi iki mahkûmu taşıyan üç araba, Rue Honoré boyunca sataşan kalabalıkların arasında, zaman zaman kesilen, uzun bir yolculuğa başladı ve Duplay'ın evinin önünden geçti. Bazıları "Ne hoş bir kral, değil mi?" diyerek alay etti; diğerleri "Majesteleri'nin canı mı yanıyor?" diye sataştı.[41]

Giyotin bu kez Tuileries'in batı tarafına, Place de la Révolution'a konmuştu yine. İdamlar akşam saat 7.30'da yapıldı. Maximilien'in ölüm sırası yirmi birinciydi; azabı on yedi saat sürmüştü. İdam sehpası-

nın basamaklarını çıkmayı başardığında kafası kanlı ve pis bir sargıyla sarılıydı; idamdan önce katlanacağı son bir işkence daha vardı. Cellat sargıyı hızla çekip çıkardı; Robespierre'in alt çenesi düştü ve acıdan ötürü korkunç bir şekilde bağırmasına yol açtı.[42] Sonra, yirmi bir diğer "Robespierreci" de onunla birlikte, Errancis mezarlığındaki ortak bir mezara gömüldü. Jacques-Louis David'in, çocuk kahramanlar Joseph Viala ve Joseph Bara'nın anıtsal resminin açılış töreni o gün akşam yapılacaktı fakat ertelendi.

Arras'ta, kıdemli yönetici ve Maximilien'in devrim öncesi sevgilisi Anaïs'in ağabeyi Régis Deshorties haberi duyunca bir analizde bulundu:

> Evet, bunca zamandır en dürüst vatanseverlik yolunda yürümüş adam artık yok... kendisini yurttaşlarının en aydını sayan Robespierre, onlara hizmet edecek en uygun yolu seçme hakkının olduğuna inandı. Dahiler doğal olarak, başkalarını yönlendirmek için yaratılır; fakat özgür bir ülkede, vatanı kurtarmak için bile olsa, özgürlüğe ters yöntemler uygularlarsa hain olurlar.

Deshorties'e göre, Robespierre'in kişiliği de, trajedisi de, kendisinin temel prensiplerine kahramanca bir bağlılığa, 1791-92'de takdir edilip kutsanmış ve 1794'te öldürücü hale gelmiş kişisel bir adanmışlığa dayanıyordu. Deshorties daha iki hafta önce, 30 Messidor (18 Temmuz) tarihinde Augustin'e yazdığı mektupta Maximilien'in, "vatanın ve insanlığın büyük çıkarlarına" hizmet konusundaki "bitmeyen yükümlülükleri" yüzünden dostlarına yahut özel yaşamına ayıracak vakit bulamamasından dolayı üzüntülerini dile getirmişti.[43] Başka hiç kimse durumun niçin böyle olduğu konusunda ya da ruhsal ve fiziksel sağlığını feda etmenin bu genç adamda yol açacağı zayiat hakkında düşünmeyi akıl etmemişti.

Sonsöz

"Şu Modern Prokrustes*"

10 Thermidor (28 Temmuz) tarihinde Robespierre'le birlikte yirmi bir arkadaşı da giyotine gitti. İdamların ertesi günü Konvansiyon'un başkanı vekillere, bir gün önce verdikleri ciddi karar konusunda moral verdi: "Yeni tiran Robespierre'di ... vatan bir kez daha kurtuldu." "Terör düzeni" terimi ilk kez, kendisinin "terör" yanlısı olmadığını kanıtlamak için, 9 Thermidor'da Robespierre'e saldırıdaki rolünü öne çıkarmaya çalışan Barère tarafından kullanıldı. Ertesi gün Jakoben Kulübü, 1791'den beridir en seçkin ve saygın üyesi olmuş "canavar"a saldırıp onu "ikiyüzlü bir despot", kendilerini şimdiye kadar hep "halk sevgisi" lafıyla kandırmış yeni bir Catilina şeklinde niteleyerek aşağıladı. "Robespierre, arkasından konuşan sonsuz sayıda kişiyle ve özellikle de kadınlarla [*clabaudeurs et encore plus de clabaudeuses*]" birlikte gitmişti.[1]

Korkudan ya da yüreksizlikten kafalarını kaldıramamış vekiller şimdi koşup seçmenlerine olan bitenleri ve bunların anlamını haber veriyordu. Bir zamanlar memleketine Robespierre'e büyük övgülerle dolu mektuplar yazmış Tarn-et-Garonne'lu Jirondenvekil Julien Mazade artık başka görüşleri dile getirebileceğini hissetmişti: "Tiran yok artık. Niyeti Konvansiyon'dakileri katletmekti, hayatımız pamuk ipliğine bağlıydı... Asla bir kişiye bağlanmayın. Vatanın ilkelerinden başka hiçbir şeyi idolleştirmeyin." Vienne vekillerinden Thibaudeau onaylıyordu; "Yeni Cromwell'i devirenler vicdan azabıyla kıvranan bir korkaklar ittifakı değil", "vatanlarından başka bir şey düşünmeyen ... halkın yiğit savunucuları"ydı.[2]

---

* Yunan mitolojisinde, konuklarının boyunu yatağına uydurmak için kol ve bacaklarını çekip uzatan ya da kırıp kısaltan dev -ç.n.

Paris Komünü'nden yetmiş bir "komplo işbirlikçisi" 11 Thermidor (29 Temmuz) tarihinde idam edildi; sonraki birkaç ayda bunları başkaları takip etti. Robespierre'i, oğlu Maximilien'in vaftiz babası olmaya ikna eden kumaşçı François-Pierre Deschamps, Thermidor'da Robespierre için miting yapan *sans-culotte*'ların arasındaydı ve 5 Fructidor (22 Ağustos) tarihinde idam edildi. Creuseli genç militan Joachim ('Sempronius-Gracchus') Vilate, yanında savcı Fouquier-Tinville ile birlikte 7 Mayıs 1795'te giyotine gönderilen son gruptaydı. Duruşmasını beklerken, Robespierre'i "ciddi, çalışkan, sinirli, kindar ve zorba" bulduğunu fakat onun "her şeyi harap eden" kan "selini" durdurmak için çaba harcadığından emin olduğunu yazdı.[3] "Robespierre'in suç ortağı" diye damgalanan yüzlerce kişi tutuklanıp yargılandı. Kimi zaman kanıt önemsiz şeylerdi: 11 Thermidor'da üç adam, Robespierre'in aleyhinde bir şarkı söyleyen şarkıcıya bağırarak hakaret etmekten tutuklandı. Hemen hemen herkesin bahanesi hazırdı. Mahkemede, önde gelen Jakoben subaylardan ve müttefiklerinden, Duplay, Herman, Jacques-Louis David ve Lohier gibi Robespierre'in yakın dostlarına kadar birçok kişi, artık adı "rezil', "alçak' ya da "tiran" sıfatı kullanılmadan anılmayan bir adamla aralarına mesafe koymaya çabalıyordu.[4]

Robespierre'e yakın başkalarıysa farklı şekillerde acı çekti. 9 Thermidor (27 Temmuz) tarihinde Lebas, Robespierre'e sadakatini onun yanında kalarak, birlikler içeri girerken intihar ederek gösterdi. Genç karısı Élisabeth Duplay'ı beş haftalık oğluyla bıraktı. Élisabeth'in 11 Thermidor (29 Temmuz) tarihinde tutuklanan annesi Françoise, Robespierre'e öylesine bağlıydı ki, 12 Thermidor (30 Temmuz) tarihinde hücresinde intihar etti yahut öldürüldü. Kocası Maurice 1795 Nisan'ına kadar hapiste kaldı ve nasılsa idamdan kurtuldu; belki de kızları Sophie ve Élisabeth'in etkili konuşmalarıyla yaptıkları başvurular sayesindeydi bu. Éléonore, erkek kardeşi Jacques ve kuzeni Simon'la bir yıldan fazla hapiste kaldı. Simon, "Robespierre diğer birçok insan gibi beni de kandırdı ve benim tek suçum budur" diyordu. Éléonore sonunda serbest bırakıldı ve 1832'ye kadar hazin bir hayat yaşadı.[5]

Robespierre'in sadık mektup arkadaşı ve dostu Marguerite Chalabre 22 Thermidor (9 Ağustos) tarihinde tutuklandı ve hemen hemen bir yılını hapiste geçirdikten sonra, Robespierre'i reddederek kendini kurtarmaya karar verdi. Robespierre, eski dostu Charlotte Buissart'tan da

tekme yiyecekti; Arras'taki kocası Antoine'a yazdığı mektupta, "Bu Maximilien'in yaptırdığı bütün o dehşetleri duyunca ne kadar şaşırdığımı tarif edemem" diyordu. Antoine da hemen Paris'e koşup Robespierre'le arasına mesafe koydu ve bunda öylesine başarılı oldu ki, Arras'ın büyük mahkemesinin başkanlığına atandı. Mesai arkadaşlarından biri de, bir zamanlar Robespierre'e karşı çekişmeli davada hafif kalmış avukat Guillaume Liborel olacaktı; sürgünden hâkimliğe dönecek, daha sonra Napoleon tarafından Légion d'Honneur verilecek ve 1815'te yeniden kurulacak monarşi tarafından soylu ilan edilecekti.[6]

"Barışa kadar terör" yılı Fransa'yı kutuplaştırmıştı. Karşıdevrimin büyüklüğünü hiç unutmayanlar için bu dönem, gereğinden çok aşırılığın yapıldığı başarılı bir olağanüstü hal rejimiydi. Diğerleri, özellikle de askeri kriz düzelirken Devrim karşıtlarına karşı uygulanan gereksiz bir şiddet olarak gördükleri şeyden dehşete kapılmıştı. Ne olursa olsun, Robespierre'in devrilmesi o zamanlar herkes tarafından, büyük çapta idamların biteceğini gösteren bir işaret olarak sevinçle karşılandı.[7]

İnsanlar, artık "Robespierre'in terörü" dedikleri şeyi her türlü nedenden ötürü reddetmek için yarışa girdiler.[8] 1793-94'te gözleri korktuğundan sinmiş olan eski Jirondenler şimdi sadece Robespierre'in adını ceza görmeden karalamakla kalmıyor, kendi rollerini de yeniden yazıyor, örneğin Eylül katliamlarındaki suç ortaklıklarına karşın, kendilerini yasalardan yana "ılımlılar" olarak sunuyorlardı. Robespierre'in ölümünden sadece bir ay sonra, onun eski düşmanı Méhée de la Touche bir *La Queue de Robespierre* ["Robespierre'in Kuyruğu"], yani Robespierre'in takipçilerine "kuyruğunu" bıraktığı sözde vasiyet üzerine yazılmış uzun bir hicivler dizisinin ilkini yayımladı. Bu hicivlerden birinde, Robespierre'in kadınlar üzerindeki etkisi konusunda eski takıntı tekrarlanıyordu:

> Son modadır Robespierre'in kuyruğu
> Söndürüp yatıştırır bayanların tutkusunu.
> Onun kuyruğu ve keskin kılıcıyla
> Güzel bir orman boşluğuna dalınca,
> Duydum genç bir bakirenin inlediğini:
> Ah bu bıçak nasıl da deşiyor beni!
> Bu Robespierre bir kuyruktan ibaret
> Kanla tıkınıp şişecek meret;

Bir sık onu cesaretin varsa
Zevkten uyanıncaya kadar orada.
Katilin o devasa kuyruğu
Bütün dünyayı korkuttu;
Koyu bir leke var bu kuyrukta
Zevkten, aşktan, acılardan kalma.[9]

Robespierre'in adı bütün vicdan azaplarının deposu haline geldi. Konvansiyon, Edme-Bonaventure Courtois adlı vekili Robespierre'in ve "suç ortaklarının" ikametgâhlarında bulunan belgeler hakkında rapor hazırlayacak bir komitenin başkanlığına getirdi. Courtois, Danton'un Arcis kentinden eski bir arkadaşıydı ve Danton'un 1794 Nisan'ındaki davasına karıştırılmasına ramak kalmıştı.[10] Courtois, Robespierre'in Arras'tan eski bir arkadaşı ve müttefiki olan, şimdiyse onu lanetlemek için yarışan Armand Guffroy'un desteğiyle elindeki fırsatı gayet iyi kullandı. Komite 16 Nivôse (5 Ocak) tarihinde, sözde kesin mahkûm edici –fakat aslında çok önemsiz– kanıtlarla raporunu verdi. Ele geçirilen belgelerin çoğu Robespierre'e Devrim süresince gelen mektuplardan bir derlemeydi: İltimas isteyen, öğüt veren ve uyarıda bulunan erkek ve kadın dostları ile imzasız tehditlerde bulunan düşmanları. Courtois, 377 belgeden sadece 153'ünü, amaçları için en uygun olanları seçti. Geri kalanlar tarih, hukuk, matematik ve felsefe kitapları, İngilizce, İtalyanca sözlükler ve gramer kılavuzlarıydı.[11]

Courtois tarafından teslim edilen belgelerin en kötüsü Robespierre'in eski bir okul arkadaşı ve bir zamanlar dostu olan Stanislas Fréron'dan geliyordu. Fréron, Robespierre'in, onun 1793'te Marsilya ve Toulon'da yaptığı bastırma harekâtının şiddetini tasvip etmemesi karşısında donakalmıştı ve hayatından endişeliydi. Fréron, Courtois'a, Robespierre'in Paris'teki okul günlerinden başlayarak, kişilik katli konusunda gereken her şeyi sağladı. Fréron, Robespierre'den dört yaş büyük olmasına karşın onu gayet iyi hatırladığını yazıyordu:

> Robespierre o zamandan beri, bildiğimiz gibiydi: Kasvetli, huysuz, somurtkan, yoldaşlarının başarısını kıskanan biri... Yüzünde, bizim bildiğimiz o kasılmalı çarpılmalar oluşmuştu... Güldüğü hiç görülmezdi. Hiçbir saygısızlığı unutmazdı; kinci ve haindi... Akademik yönden her şeyi doğru yapardı...

> Robespierre tıka basa garez doluydu. Cildi bunu gösteriyordu, Duplay'ın evinde kendisine daima portakal verilir ve hırsla yerdi. Masanın neresinde oturduğu daima portakal kabuklarından anlaşılırdı...

Fréron tuhaf bir şekilde, Robespierre'in çok içtiğini, hep tabanca taşıdığını ve korumalarla çevrili olduğunu iddia ediyordu. Robespierre'in kedimsi görüntüsü dikkatini çekmişti: "Kedi gibi bir yüzü vardı ve el yazısı kedi tırmıklaması gibiydi."[12]

Courtois'ın raporunu okuyanlardan biri de Britanyalı mahkûmlarla dolu ilk gemilerden birini Avustralya'ya götürdükten sonra İngiltere'ye dönen Kaptan Watkin Tench'ti. 1794 Kasım'ında Brötanya sahilindeki Quimper yakınlarında yakalanmış ve *Marat* hapishane gemisine kapatılmıştı. Courtois'ın raporunu dikkatle inceledi ve okuyucularına, "tahta çıkmayı ya da kendini diktatör yapmayı amaçlayan bir planı gösteren hiçbir şey bulunamamış" diye belirtti.[13] Entelektüel ve dikkatli bir gözlemci olan Tench, ısrarla, Robespierre'in önünde "sürüngenler gibi secdeye varanlar"ın şimdi "bütün cinayet ve felaketlerden" onu suçladığını bildiriyordu: "*Giyotin* sözcüğünü, en büyük operatörü Robespierre'i çağrıştırmadan telaffuz etmek olanaksız." Robespierre'in yaşında ve onun gibi klasik eğitim almış olan Tench onu, insanları kendisinin demirden yatağına zorla uydurmak için gerdiren ya da kısaltan Attikalı demirciyle ilgili klasik hikâyeye gönderme yaparak "şu modern Prokrustes" diye niteliyordu. Ama Tench, Robespierre'in eski müttefiklerine karşı sertti: "Bütün alt tiranlar kendilerini yüz karası bir durumdan kurtarmak için onu seçtiler ve kendi yaptıkları sayısız kasaplıkları ve zulümleri onun emirlerine bağladılar."

Robespierre'in ölümünden hemen sonra çığ gibi suçlamalar yayımlandı ve Terör yılı, bir canavarın kişisel tiranlığının ürünü diye nitelendi. Kedi imgesi herkesçe bilinir hale geldi. Bir zamanlar yakın müttefiki olan Jakoben vekil Merlin de Thionville, "Danton'da köpek, Marat'ta kartal, Mirabeau'da aslan ve Robespierre'de kedi kafası vardı," diyordu. "Ama bu suratın fizyonomisi değişti: Önceleri bir ev kedisinin endişeli ama yumuşak görüntüsüydü; sonra vahşi bir kedinin evcilleşmemiş yüzü; sonunda da bir kaplanın yırtıcı yüzü." Merlin'in daha sonra, Robespierre'in devrilmesine niçin yardım ettiği sorusunu, "eğer yeşil gözlerini görseydiniz siz de öldürürdünüz onu" diye yanıtladığı söy-

lendi.[14] Manş denizinin öte yakasında da buna benzer konular işlendi; 1794 Ağustos'unda Robert Southey ve Samuel Taylor Coleridge hemen *The Fall of Robespierre* [Robespierre'in Düşüşü] adlı üç perdelik bir oyun yazdılar.

Bu anıların hiçbiri, Robespierre'in Louis-le-Grand Koleji'nde karşılaştığı Arraslı hemşerisi Peder Proyart'ınki kadar acı değildi. Proyart, "Robespierre'in Hayatı ve Suçları" adlı kitabını yayımladığı zaman Augsburg'da bir *émigré*'ydi ve ailevi konumunun dayandığı bütün ruhbanlık ve derebeylik yapıları yıkılmıştı. Proyart, Robespierre'in kötülüğünün, habis karakteri kadar, okulundan da kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Robespierre'i "Antik Çağ'da barbarlığıyla bilinen herkesten daha gaddar bir yaratık" olarak niteliyor, Cizvitlerin sürgün edilmesini ve Louis-le-Grand'a verilen bursların çoğalıp, onun ve diğer "canavarların" Paris'te okutulmasını kınıyordu. Onları eğiten "şarlatanlar" botanik, matematik ve coğrafya öğretmiş ama "kendi yüreğinin coğrafyasını" ve kurtuluşun yolunu öğretmemişti.[15]

Robespierre hakkında olumlu imajlar on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında cumhuriyetçiler arasında canlı kaldıysa da, tamamen olumlu bir biyografinin çıkması 1860'ları buldu; kahramanı gibi kuzeydoğulu bir siyasetçi olan Ernest Hamel'in büyük bir eseriydi bu. Hamel'e göre Robespierre, "sadece demokrasinin kurucularından biri değil, dünyada yaşamış en yararlı büyük insanlardan biri"ydi. Ama bir kusuru vardı: 22 Prairial Yasası "büyük bir hata"ydı; onun Terör'ü birdenbire bir sona vardırma arzusundan doğan "ölümcül" bir yasaydı.[16] Robespierre hakkında olumlu değerlendirmeler yirminci yüzyılın ilk yarısında, özellikle de iki dünya savaşı ve Avrupa'da faşizmin yükselişi koşullarında zirvesindeydi. Fransa'da bu rehabilitasyon özellikle Albert Mathiez, Gérard Walter ve Georges Lefebvre gibi solcu tarihçilerin eseriydi. Onlara göre Robespierre, 1789 ilkelerini ödünsüz bir şekilde gerçekleştirmenin ve Cumhuriyet'i 1792-94'ün karşıdevrimci Avrupa'sına karşı yiğitçe savunmanın kişileşmiş haliydi. Mathiez, Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra verdiği –"Niçin Robespierreciyiz?" başlıklı– ünlü söylevinde Robespierre'i "Fransız Devrimi'nin en soylu, en yücegönüllü ve en içten yüzü" diye niteliyordu.

Sorbonne'da Fransız Devrimi Tarihi Profesörü Georges Lefebvre 1958'de, yani Robespierre'in iki yüzüncü doğum gününde Mathiez'in

denemelerinden oluşan bir seçkinin önsözünü yazdı. Lefebvre'nin kendi Robespierre görüşü de kişisel koşullarının, bu kez de, bir coğrafya öğretmeni olan erkek kardeşi Théodore'nin işgalci Alman ordusuna karşı direniş sırasında kafasının koparıldığı İkinci Dünya Savaşı'nın rengini taşıyordu. Lefebvre 1947'de Robespierre'in, binlerce cumhuriyetçi askerin katledilmesinden ötürü, üst askeri komuta düzeylerindekileri kararlılık ve erdemden yoksunlukla suçladığı 25 Eylül 1793 konuşmasını her okuduğunda heyecandan titrediğini itiraf etmişti. Lefebvre şu sonuca varıyordu: "Robespierre, demokrasiyi ve genel oy hakkını savunan ilk insan olarak ... Fransa'da aristokrasinin hâkimiyetini yok eden 1789 Devrimi'nin yiğit savunucusu olarak tanımlanmalıdır." O, koşullar yüzünden, normalde nefret ettiği –ölüm cezasını ve basına sansürü desteklemek gibi– eylemlere zorlanmış büyük ve barışçı bir insandı.[17]

Tarihçilerin hükümleri genellikle kendi siyasi görüşlerinin ve kendi zamanlarındaki koşulların bir fonksiyonu olmuştur. Amerikalı R. R. Palmer'ın, Kamu Güvenliği Komitesi konusunda klasik çalışması *Twelve Who Ruled* [Hükmeden On İkiler], 1941'de, İkinci Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerinde tamamlandı. Lefebvre gibi Palmer da "beş altı büyük demokrasi peygamberinden biri" olan Robespierre'e, kendisinin yazdığı dönemle sahip olduğu paralelliklerden ötürü sempatiyle bakıyordu: "1940'tan beri, demokrasinin erdemler üzerine kurulduğunu söylemek artık bir zamanlarki gibi gülünecek bir şey değil. Robespierre'in ilan ettiği ve Cumhuriyet Hükümeti'nin Fransa'da görmek istediği değişimlerin listesini okuduğumuzda sanki sabah gazetesini okuyormuşuz gibi bir benzerlik hissediyoruz."[18]

Arras'ta da paralel bir hikâye gelişti. Robespierre uzun süre, kasaba halkından 159 kişinin idamından ve 1794 Haziran sonunda kent hapishanelerinde, aralarında eski belediye başkanı Dubois de Fosseux'un da bulunduğu 1.328 "sanık" olmasından ötürü şahsen suçlandı. Robespierre'in adı kasabada kuşaklar boyu bir lanet haline geldi; Robespierre aslında Lebon'un aşırılıklarından ötürü dehşete kapılmış olmasına karşın, Lebon'a kendisinin emir verdiği varsayıldı. Arraslı ilk Devrim tarihçileri Robespierre'i lanetledi.[19] Arras'ta onun adını temize çıkarmayı amaçlayan, bir hukukçu ve Rosati üyesi olan Émile Lesueur, Mathiez ve Sorbonne'daki arkadaşlarının girişimleri için bir yüzyıl geçmesi gerekti. 1908 yılında Mathiez tarafından Sorbonne'da kurul-

muş Société des études Robespierristes [Robespierre Etüdleri Cemiyeti] 1923'te Arras'a, Maximilien'le Charlotte'un 1787-89 yıllarında yaşadığı ev için bir anı plaketi sundu ama bu plaket iki yıl sonra kayboldu. 1933'te sosyalist belediye encümeni Paris'ten Robespierre'in bir büstüyle gelen Georges Lefebvre başkanlığındaki heyeti karşıladığında tutkular yeniden alevlenmişti. Büstün açılışının Belediye Sarayı'nın içinde, dışarıdaki kargaşadan uzakta yapılması gerekti: üç tane sembolik giyotinin konduğu Place du Théâtre'ı kırmızı boyadan nehirler kaplamıştı.[20] Büst kapalı yerde tutuldu.

Ama zamanın geçmesiyle, Robespierre'in adı Artois'da artık böylesine büyük bölünmeleri tahrik etmiyor. 1958'de, Robespierre'in doğumunun iki yüzüncü yılında, Arras'taki Lycée des Garçons'un adının Lycée Robespierre olarak değiştirilmesi teklif edildi ve nihayet 1969'da kararname haline geldi. 1990'da, Lens'te yeni bir liseye de onun adı verildi. Fleurus savaşının iki yüzüncü yıldönümünde, yani 26 Haziran 1994'te, Rue Ronville'deki Carraut evine bir plaket konuldu. Maximilien'le Charlotte'un yaşadığı Rue des Rapporteurs'a Robespierre Caddesi adı verildi. Evde bir plaket var ve turizm amacıyla "Maison Robespierre" adı kullanılıyor.[21] 2008'de Belediye Sarayı'nda Robespierre'in doğumunun 250. yıldönümü dolayısıyla bir tören yapıldı, şiirlerinden ve konuşmalarından bir seçki okundu, (hâlâ kapalı yerde duran) büstüne bir çelenk konuldu ve yaşamının ilk yıllarıyla ilgili küçük ama gayet iyi bir sergi sunuldu. Bu rehabilitasyonların birçoğu, 1789'un iki yüzüncü yılına hazırlık olarak kurulan yerel bir organizasyonun, "Devrim'in İki Yüzüncü Yılında Robespierre Dostları"nın, "Robespierre'in Fransız Devrimi'nin en yüce ideallerini kişiliğinde topladığını ve yapıtının halkın özgürlüğünü sınırlandırmaya çalışanlar tarafından kesildiğini kamuoyunun bilmesini sağlamak" için yaptığı çalışmaların sonucuydu.[22]

Bugün Fransa'da sayısı ellinin üstünde cadde, okul, bina ve işyeri Robespierre'in adını taşıyor; bunların arasında bir pizzacı, bir kuru temizleme firması ve bir eczane de var. Bunun dışında, Robespierre Europe adlı bir çarşaf firması erotik desenlerle süslü "devrimci" bir çarşaf serisi üretiyor; Brooklyn rock grubu "Team Robespierre' "synth-punk" çalıyor.[23] Ayrıca, Robespierre'in Dostları'nın, Paris'te 1791 Temmuz'undan ölümüne kadar oturduğu Duplayların evinin yerindeki binanın cephesine yerleştirdiği bir plaket de var. St-Denis'te, kraliyet bazilikasının ya-

nında Robespierre'in bir heykeli var ve Montreuil'deki bir metro istasyonu 1936'daki Halk Cephesi'nden beri onun adını taşıyor.[24] Ama Paris kenti, işçi sınıfı varoşlarının tersine, ona karşı mesafesini korumaya devam ediyor. 30 Eylül 2009'da, yani 1789 Devrimi'nden 220 yıl sonra kent konseyi, solcu bir üyenin sunduğu, bir caddeye ya da meydana Robespierre adının verilmesi teklifini az bir oy farkıyla reddetti. Konsey üyesi, Robespierre'in "Aydınlanma felsefesinin idealleriyle biçimlenmiş bir numaralı devrimci" olduğunu ve "kana susamış bir cellat bozuntusu" olmadığını savundu ama başarılı olamadı.[25]

Günümüzde, "Terör" ve "Terör savaşı" terimlerinin kullanılması öylesine elektrikli hale geldi ki, 1793-94'te "barışa kadar terör" siyasetine angaje olmuş Fransız devrimciler hakkında sakin bir değerlendirme yapmak, hemen hemen olanaksız. Robespierre'le, bir yandan Tony Blair, diğer yandan Usame Bin Ladin arasında tuhaf paralellikler kuruldu ve araştırmacılar Robespierre hakkında müthiş hatalı şeyler söylemeye devam etti. Onun eserinin Terör değil, Ulusal Konvansiyon'un ve tüm ülke çapındaki "vatanseverler"in desteklediği bir sindirme ve kontrol rejimi olmasına rağmen çağımızdaki terörizmle ilgili kitaplar ondan, genellikle 1793-94'teki on binlerce ölümün tek sorumlusu gibi söz ediyor.[26] 2009'da, BBC yapımı "Terör! Robespierre ve Fransız Devrimi" programında bazı tarihçiler Robespierre'in adını Terör'le beraber açıkça dışlarken Fransa'yı da Gulag'a ve Üçüncü Reich'a benzettiler. Robespierre yanlış bir şekilde, biliminsanı Lavoisier'in, bir deneyini bitirebilmek için idamının ertelenmesi ricasını, "Cumhuriyet'in kimyacılara ihtiyacı yok" gibi çok çirkin bir sözle reddetmekle suçlandı.[27] Diğer bazıları da Robespierre'in, Devrim düşmanlarını amansızca bastırmanın erdeminden söz ederek Katolik batıda "soykırımın" mantığını yarattığını iddia etti.[28]

Robespierre'in kurgulanan kişiliği de benzer bir antipati yarattı. Ruth Scurr gibi birkaç biyograf, "onunla dost olmaya ve olayları onun gözünden görmeye çaba harcadı" ama Bayan Scurr pek fazla çaba harcamadan Robespierre'de "tarih sahnesinde çalım satan ve söylenip duran," narsist ve "dikkati çekecek kadar acayip, alelade bir figür" gördü.[29] Birçokları onu fiziksel yönden itici ve duygusal yönden soğuk, cinsel yakınlık kurma kapasitesinden yoksun diye niteledi. Gerçekten de Robespierre, kendini Devrim'le özdeşleştirmesinde Freud'un klasik "libidonun yer değiştirmesi" vakasının teşhis edildiği narsist bir çileci olarak görülmüştü.[30]

Dış görünüş ve süs konusundaki titizliğiyse, obsesif bir kişiliği, fiziksel yakınlığı iğrenç bulmasına yol açan bedensel kirlenme korkusunu açığa vuran bir şey olarak görüldü.[31] Lantilette adında bir ayakkabıcının seçim broşüründeki adını yanlış bir şekilde Languilette ('yılan balığı yavrusu') diye telaffuz etmesinin, penisi kesme isteğini gösterdiği iddia edildi: Robespierre belli ki, kastrasyon kompleksi bulunan bastırılmış bir homoseksüel, bir kadın düşmanı ve hep iyi bir baba ve çok güçlü bir anne arayan patolojik bir narsistti.[32] Diğer bazılarıysa onu, komploların kötü niyetli gücüne herkesin inandığı bir zamanda, her tarafta karşıdevrimci gizli planların varlığı ve yeni bir dünyanın retorikle kurulabileceği saplantısıyla kafayı bozmuş bir paranoyak gibi gördü.[33]

9 Thermidor (27 Temmuz) günü Robespierre'e karşı suçlama yöneltenlerden biri de Bertrand Barère'ydi. Kral katili olarak gittiği sürgününden 1832'de döndükten sonra Barère, genç Cumhuriyet'in Robespierre'in liderliğinden ötürü çok şanslı olduğunu söylüyor, ama diyordu, "biz bu adamı anlamadık. Sinirliydi, huysuzdu; ağzı büzülüydü. Onda büyük adamların mizacı vardı ve gelecek kuşaklar ona bu unvanı verecektir... Temizdi, tutarlı bir insandı, gerçek bir cumhuriyetçiydi. Onu deviren, kibiri, huysuz alınganlığı ve arkadaşlarına karşı temelsiz güvensizliğiydi... Bu büyük bir felaketti!"[34] Robespierre'i deviren şey, kişiliğindeki bu büyük kusurlar, insanların yetersizliklerine karşı ödün vermesini engelleyen, sert bir idealizm maskesi takmış ahlaki bir katılık mıydı? Onda "öldürücü bir saflık" mı vardı? 1794 baharında devrimci arkadaşlarına saldırma kararı, Peter Gray'in sözleriyle, "hayal kırıklığının öfkeye dönüştüğü ve intikamla yatıştığı" akut bir ölümcül psikolojik ardışıklık örneği miydi?[35]

Bu biyografide, Maximilien Robespierre'i anlamak için en iyi yolun belki de onu aile yaşamının ve Artois ve Paris'teki sosyal çevrelerinin biçimlendirdiği bir çocuk ve genç olarak, sonra da kendini başkalarıyla birlikte yeni bir dünya yaratmaya girişmiş halde ve muazzam güçlü düşmanlar karşısında bulan genç bir devrimci olarak görmek olduğu savunuldu. Elbette biyografların, konu-kişilerinin gözlenebilir davranışlarından –eylemlerinden ve kararlarından, mektuplarından ve konuşmalarından– gerekçeler çıkarması gerektiğinden, psikolojik kategorilerle ve sonuçlarla uğraşmak zorundayız. Ama bu tür düşünceler bize her şeyden önce, Maximilien'in bir zamanlar küçük ve savunmasız bir çocuk olduğunu ve çocukların büyüyünce birer aziz ya da şeytan değil, birer erkek

ya da kadın haline geldiğini unutturmamalıdır. Bir insanın eylemlerini açıklamak için psikanalitik kategorileri, annesinin ölümüyle karşılaştığı acıklı koşulların küçük bir erkek çocuğa verebileceği psikolojik zararı abartanların yaptığı gibi, kaba bir şekilde uygulamaktan kaçınmalıyız.[36]

Geçmişte hakkında bu kadar geniş kapsamlı yazılan pek az kişi olmuştur; böylesine taraf tutularak ele alınan kişilerin sayısı daha da azdır. Onun kamusal yaşamı hakkında muazzam miktarda belgenin olmasına ve kendisiyle karşılaşanlardan kalan anekdotların bolluğuna karşın, aradaki boşlukları, sessizlikleri ve belirsizlikleri kabul edecek kadar dürüst olmalıyız. Onun sevgi gösterdiği ve sevgi gördüğü konusunda bol miktarda kanıt var; ama bu duygulanımların niçin tam bir yakın ilişkiyle sonuçlanmadığını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Güvenle söyleyebileceğimiz bir şey varsa, Robespierre'in yaşadıklarının onda çocuk hakları ve ideal evlilik değerleri konusunda güçlü fikirler oluşmasına yol açtığı ve bunun da onun mülkiyet hakkı, eğitim ve aile konularındaki reformlara yaklaşımını açıkladığıdır.[37] Bu reformlar Devrim'in en önemli öğeleriydi ve Robespierre bunlara, özellikle annesinin, sonra kız kardeşlerinin, teyzelerinin ve büyükannelerinin olağanüstü büyük önem taşıdığı bir dünyada bir çocuk ve bir genç olarak öğrendiği değerleri kattı. Kendisi, tarihte ve literatürde anlatılan, duygusal yönden sakat, katı puriten ve buz gibi gaddar canavar biri olmak bir yana, tutkulu bir insandı.

Robespierre hakkındaki metinler, ulusun durumuyla "memleket" hasretinin arasında sıkışıp kalmış, şevk ve hayretle dolu, hem azimli hem kararsız bir genç gibi değil de hep sanki çok azametli bir beyinmiş, tutarlı ve her şeyi bilen bir ideolojinin borazanıymış gibi yazıldı. Hayatının 28 Temmuz 1794'te, bir gün önce çenesinin yarısını parçalayan bir silah yarasının ardından çok büyük bir ızdırapla bittiğini biliyoruz. Elbette, 1789 Mayıs'ından o güne kadar süren merhametsiz ve dramatik bir hayat hikâyesi yazabiliriz fakat bunu ancak bugünden geçmişe bakarak yapabiliriz.

Robespierre'i yaratan, hem yetiştiği zor koşullar, hem de yetişkinlikte yaşadığı taşra kentinin farklı toplumsal yapılarıydı; Artois'daki karmaşık ilişkiler sistemine dayanak oluşturan, soyluların ve Kilise'nin eski kuşaklardan kalma muazzam varlığını yakından biliyordu ama yine de, bira imalatçısı bir ailede yetişip burslu okumuş bir çocuk olarak bu sistemin dışındaydı. Bu derin sınıfsal antipatiler dünyasının benzeri,

komşu Picardy'den en radikal Jakobenler çıkmıştı: Desmoulins, Fouquier-Tinville, St-Just ve Babeuf. Bu koşullar Robespierre'in ideolojisine ve tüm yaşamının siyasi çizgisine temel oluşturacaktı.

1789 sonunda Robespierre kuzeydoğu halkına, daha önce de yazdığımız kendi amentüsüyle başlayan açık bir mektup gönderdi:

1. Toplumun amacı herkesin mutluluğudur.
2. Bütün insanlar özgür ve eşit haklarla doğar ve bu durum değişemez.
3. Egemenlik ilkesi ulusa dayanır; bütün yetkiler ondan kaynaklanır ve sadece ondan kaynaklanabilir.[38]

Robespierre'in bundan sonraki kişisel macerası belki de bu kesin ilkelerle, insanların iyi olduğu ama devrimci ayaklanma, istila, karşıdevrim ve muazzam boyutta bir katliam koşullarında "en iyiyi her zaman" bilemediklerinin farkına varmak arasında bir uzlaşma gibi görülebilir. İdealle gerçek arasındaki boşluğu, erdemle komplonun arasındaki savaş doldurmuştu. Devrimci meclislerdeki diğer birçok arkadaşının aksine, düzeni sağlamak için 1789 ilkelerinden ödün vermeye razı değildi ve onun büyüklüğü ve trajedisi buradaydı. En büyük endişesi, gerçek bir demokrasiyi ancak erdemli yurttaşların başarıya götürebileceğiydi. Halkın tavrıyla, erdemli davranış arasında –kaçınılmaz bir şekilde– büyük fark varsa bundan kötü niyetli güçlerin suçlu olduğu gayet açıktı: Sadece, yüzyıllardır süregelen önyargılar ve baskılar değil, komplolar da.

Robespierre'in 1789 Mayıs'ından önceki davranışlarında ve düşüncelerinde, onun bazı koşullarda muhalefete verilecek karşılığı zorla bastırmada ve idam cezasında bulacağının önceden tahmin edilmesini sağlayacak hiçbir kanıt yok elimizde. 1791 Eylül'ünde onu Kurucu Meclis çıkışında "Yaşasın Dürüst Adam!" diye bağırarak omuzlarda taşıyan ya da birkaç gün sonra memleketine yaptığı ve Arras'a son gelişi olacağını bilmediği ziyarette sevinçle karşılayan kalabalıklar, onun kişisel dürüstlük, demokrasi ve yurttaşların eşitliği prensiplerinin kişileşmiş hali olduğu görüşündeydi. Fakat dış ve iç savaşın hüküm sürdüğü bir zamandaki rolünü böylesine gözü dönmüş ve son derece ölümcül hale getiren şey, "halk"ın altın çağa giden yolu içgüdüleriyle bulması için gerekenin sadece, sahte dostlarının maskesini düşürmek olduğu yolundaki kesin inancıydı.

Ona yakın kalan ve sevgisi, hayranlığı hiç eksilmeyen bazı kişiler vardı. 1860'ların başında Poumiès de la Siboutie adında Parisli bir doktor, kariyeri boyunca tuttuğu notlara dayanan ilginç bir anı kitabı yazdı. Robespierre'in 1846'da ölen doktoru Joseph Souberbielle'yi tanımıştı ve Souberbielle'nin duyduğu hayranlığı hatırlıyordu: "Kardeş gibi sevgisi benim için her şeyden değerli olan Robespierre'i kurtarmak için canımı verirdim. Onun Cumhuriyet'e bağlılığının ne kadar içten, çıkarsız ve katıksız olduğunu kimse benden iyi bilemez. Devrim'in günah keçisi [*bouc émissaire*] olmuştu ama aslında oradaki herkesin toplamından daha değerliydi." O yıllarda Souberbielle'yi ziyaret eden tarihçi ve sosyal teorisyen Louis Blanc onu çok hasta bir halde bulmuştu ama sırf Robespierre'in adının anılmasıyla bile adam hemen doğrulup dimdik oturdu, 8 Thermidor (26 Temmuz) tarihinde yaptığı son konuşmanın son kısmını ezberden okudu ve sonunda, "adamcağız daha ne söyleyebilirdi ki?" diye bağırdı.[39]

Maximilien'in kız kardeşi de böyle sadıktı ama o, Souberbielle'nin yaşadığı kişisel rehabilitasyonu ve rahat bir hayatı yaşama şansını hiç bulamadı. 9 Thermidor (27 Temmuz) tarihinde tutuklandı, iki hafta hapis yattı, bugünden geçmişe baktığımızda belki de Augustin'le arası iyi olmadığı için kendini şanslı hissetti ve Arras'a döndü. Yaşamının geri kalanını Paris'te, kıt bir emekli maaşıyla, büyük bir yoksulluk içinde geçirdi. 1830'da, *Mémoires de Maximilien Robespierre* [Maximilien Robespierre'in Anıları] olduğu iddiasındaki, tuhaf ve önyargılı bir kitapla yayın dünyasına girdi. "Ben, onurunu satmakla suçlanmamış bir ailedenim... Erkek kardeşlerime gelince, onlar hakkında kesin hükmü tarih vermeli; Maximilien Robespierre'in, ölümünden sonra çevresindekiler tarafından suçlandığı tüm o devrimci aşırılıkların gerçek suçlusu olup olmadığını tarih bir gün görecektir." Charlotte, anılarında, Maximilien'in vaktiyle Metz Kraliyet Akademisi'nce yayımlanan, tek bir kişiye yüklenen suç yüzünden tüm ailenin zarar gördüğü haksızlığı ele alan makalesini hatırlıyordu; aynı şeyin kendisinin de başına geldiğini yazıyordu buruk bir şekilde. 1834'te, yetmiş dört yaşında öldü.[40]

Uzaklarda, onun ağabeyi hakkında olumlu anılarını koruyan başka kadınlar da vardı. Jakoben orduların 1794 Mayıs'ında İspanyol işgalinden kurtardığı çok uzaklardaki Collioure'de Robespierre, cumhuriyetçiliğin kişileşmiş hali olarak kaldı ve adı 1848'de, İkinci Cumhuriyet'in ila-

nıyla yeniden ortaya çıktı. Yeni belediye başkanı, Dubois de Fosseux'un Arras Akademisi'ndeyken yazıştığı, Aralık 1793'te işgalci İspanyollarla sınırda savaşırken ölen Jean-Paul Berge'in torunuydu. Yeni Cumhuriyet'i tehdit eden gericiler, "Robespierre'in çocuklarından korkun" diyerek uyarılıyordu. 1851 Mart'ında, Bonapartçı siyasi baskı döneminde iki genç Katalan kadın Mardi Gras* karnavalını fırsat bilerek Cumhuriyet tanrıçası Marianne gibi giyindi ve "tüm kasabada muzafferane bir şekilde dolaştılar". Tutuklanan ve para cezasına çarptırılan kadınlar Collioure'ye Haziran'da, defnelerle süslenmiş bir arabayla ve müthiş alkışlarla döndüler; tezahürat yapanlar arasında, Robespierre'in portresinin altında toplanmış gizli bir cumhuriyet kulübünün üyeleri de vardı.[41]

Maximilien Robespierre, altmış yıl sonraki bir Mardi Gras'ta onun adına gösteri yapan bu iki genç Katalan kadına ne derdi kim bilir? Düşünmesi zevkli bir şey. Bu tarihten birkaç ay sonra İkinci Cumhuriyet'in Louis-Napoleon'un askeri darbesiyle devrileceğini bilse çileden çıkardı kuşkusuz, kendi Cumhuriyet'inin de Louis-Napoleon'un amcası tarafından devrileceği gibi. Collioure, Aralık 1851'deki darbeye karşı koyan birçok yerden biriydi. İkinci Cumhuriyet genel oy hakkını tekrar tanıdı ama Robespierre'in 1793'te, bir cumhuriyetin özünde varolan şeyler olarak gördüğü –parasız ve laik bir eğitim, hasta, işsiz ve sakatlara sosyal yardım gibi– diğer politikaların başarılması daha çok uzun yıllar alacaktı. Ama sonuç olarak, Fransız Devrimi 1789'un –halk egemenliği, anayasal devlet, yasal ve dini eşitlik, sınıf ayrıcalıklarına ve derebeyliğe son verme gibi– çok önemli vaatlerini 1793-94'te Cumhuriyet'in düşmanlarına karşı içgüdüsel ve başarılı tepkisiyle korumayı başardı.[42] Robespierre ve Kamu Güvenliği Komitesi Cumhuriyet'i ve Devrim'i güvenliğe çıkarmıştı. Başarıları muazzamdı; bunun insani maliyeti de. Ama 1794'te, Cumhuriyet güvenliğe kavuştuğunda Robespierre hasta, tükenmiş, mantığını yitirmiş ve kederliydi.

---

* Kilisesine bağlı olarak genellikle et, balık, tereyağı ve yumurta yenilmeyen Büyük Perhiz (lent) öncesindeki Salı günü başlayan karnaval. 2 Şubat ile 9 Mart arasına denk gelir. Oruca başlamadan her türlü yiyeceğin yenildiği bu karnavalda türlü şenlikler ve eğlenceler de tertiplenir. Renkli giysilerle geçit törenleri yapılır, tiyatro gösterileri, spor karşılaşmaları, şölenler düzenlenir-e.n.

Notlar

EPİGRAFLAR
(Sayfa VI)

1 *Oeuvres de Maximilien Robespierre,* Cilt III, Kit. II, s. 170-72.
2 Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire, ou métier d'historien,* Paris: Armand Colin, 1949, s. 70.

GİRİŞ: "YAZARLARIN ELİNDEKİ ÇAMUR"
(Sayfa XXIII-XXVIII)

1 Cilt III, s. 57-59: "9 Kasım 1789'da alındı" notu bulunan tarihsiz mektup. İtalikler benim.
2 ARBR, 7, 56. İtalikler benim.
3 William Doyle ve Colin Haydon, "Robespierre: After Two Hundred Years", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1999 içinde, s. 3-16, konuyla ilgili tarihyazımı tartışmalarının iyi bir özetidir. Ayrıca bkz. *Actes du colloque Robespierre, XIIe congrès international des sciences historiques,* Paris: Société des études Robespierristes, Paris, 1967; François Crouzet, *Historians and the French Revolution: The Case of Maximilien Robespierre,* Swansea: University College of Swansea, 1989; George Rudé, *Robespierre: Portrait of a Revolutionary Democrat,* Londra: Collins, 1975, Böl II; Michel Vovelle, *Combats pour la Révolution française,* Paris: Éditions la Découverte/Société des études Robespierristes, 1993, I. Böl.; J. M. Thompson, *Robespierre,* Oxford: Blackwell, 1935, s. 595-633.
4 Maurice Agulhon, "Robespierre posthume: le myth et le symbole", Jean-Pierre Jessenne, Gilles Derégnaucourt, Jean-Pierre Hirsch ve Hervé Leuwers (editörler), *Robespierre: de la nation artésienne à la République et aux nations. Actes du colloque, Arras, 1-2-3 Avril 1993,* Villeneuve d'Asq: Centre d'histoire de la région du nord et de l'Europe nord-ouest, Université Charles de Gaulle-Lille III, 1994 içinde, s. 443-44. Mükemmel bir analiz için bkz. Steven L. Kaplan, *Farewell Revolution: Disputed Legacies,* 3. Kitap, 5. böl.; ve *Farewell Revolution: The Historians" Feud, France 1789/1989,* ikisi de Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1995.
5 Eli Sagan, *Citizens and Cannibals: The French Revolution, the Struggle for Modernity, and the Origins of Ideological Terror,* Lanham, MD & Oxford: Rowman & Littlefield, 2001, 22. böl. Ayrıca bkz. John Hardman, *Robespierre,* Londra & New York: Longman, 1999, örneğin, s. X, 214. Adam Gopnik, Robespierre'i "kitlesel katliamcı bir ahmak; okuduğu kitabı kendisi kadar beğenmeyen herkesi öldürmeye niyetlenen bir adam" olarak tanımlıyor: *New Yorker,* 5 Haziran 2006.

6 Hilary Mantel, "If you'd seen his gren eyes", *London Review of Books*, 20 Nisan 2006, s. 3, 8. Mantel'in romanı *A Place of Greater Safety*. Thompson, *Robespierre*'de Robespierre'in kişiliği hakkında sert hükümler var, s. 113, 591-92; aynı yazar, *Robespierre and the French Revolution*, Londra: English Universities Press, 1952, s. 2, 29, 161; ve Richard Cobb, *Tour de France*, Londra: Duckworth, 1976, s. VII, 53, 63.

7 Lynn Hunt, "For Reasons of State", *The Nation*, 29 Mayıs 2006, s. 28; David Andress, *The Terror: Civil War in the French Revolution*, Londra: Little, Brown, 2005, s. 375-76; Dan Edelstein, *The Terror of Natural Right: Rebuplicanism, the Cult of Nature, and the French Revolution*, Chicago: University of Chicago Press, 2009, s. 271-72. Assange hakkında bkz. http: //www.oursisthefury.com/2010/julian-assange-a-robespierre-for-our-time/ son erişim 28 Ekim 2010.

8 Slavoj Žižek, *Slavoj Žižek Presents Robespierre: Virtue and Terror*, Londra: Verso, 2007, referans: Ruth Scurr, *Fatal Purity: Robespierre and the French Revolution*, Londra: Chatto & Windus, 2006.

9 Michel Vovelle, "Pourquoi nous sommes encore Robespierristes?", *Combats pour la Révolution française* içinde, s. 349-59. Bkz. Kaplan, *Farewell Revolution: Disputed Legacies, France 1789/1989*, s. 456-63.

10 Claude Mazauric, "Présentation", cilt 1, Paris: Phénix Éditions, 2000, s. XVIII-XXIX; aynı yazar, "Robespierre", Albert Soboul (ed.), Paris: Presses universitaires de France, 1989 içinde, s. 921. Devam eden "Robespierrecilik" duruşuyla ilgili yeni bir ifade, Yannick Bosc, Florence Gauthier ve Sophie Wahnich, Paris. Éditions La Fabrique, 2000.

11 Janet Malcolm, " A House of One's Own", 5 Haziran 1995, s. 74-75.

12 Bkz. Mazauric, "Présentation", s. I-XVIII, Robespierre'in yapıtlarının yüz yıllık yayımlanma tarihi ve historiografik bağlam üzerine.

13 Frank Tallett, "Robespierre and Religion", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 92-108; Colin Lucas, "Robespierre: homme politique et culture politique", Jessenne ve ark., *Robespierre* içinde, s. 13.

14 Bu belirsizliğin hayal gücüyle araştırıldığı bir çalışma: Norman Hampson, *The Life and Opinions of Maximilien Robespierre*, Londra: Ducworth, 1974.

15 Patrice Guennifey; "Robespierre", François Furet ve Mona Ozouf (editörler), *Critical Dictionary of the French Revolution*, çev. Arthur Goldhammer, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989 içinde, s. 299. Ayrıca bkz. David P. Jordan'ın mükemmel "entelektüel biyografi"si, *The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre*, New York: Free Press, 1985.

16 William M. Reddy, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001'deki tartışmaya dikkat ediniz, özellikle s. 173-99.

1. BÖLÜM "CİDDİ, OLGUN, ÇALIŞKAN" BİR ÇOCUK: ARRAS 1758-69 (Sayfa 1-13)

1 Archives Départementales [bundan sonrasında AD] Pas-de-Calais, 5M1 41, R17; ARBR, *Bulletin*, 2.

2 AD Pas-de-Calais, 5M1,41, R8. François hakkında başarılı bir yazı girişimi, Claude Manceron, *The Men of Liberty: Europe on the Eve of the French Revolution 1774-1778*, çev. Patricia Wolf, Londra: Eyre Methuen, 1977, s. 520-27.

3 Abbé Lievin Bonaventure Proyart, *La Vie et les crimes de Robespierre, surnommé le Tyran, depuis sa naissance jusqu'à sa mort: ouvrage dédié à ceux qui obéissent,* Augsburg: 1795, s. 20. Thompson'un, bu kitabın 1850 baskısı hakkındaki yorumlarına dikkat ediniz, *Robespierre,* s. 599-602.

4 Bu durum Robert'in, babası Martin'in ardından 1720'de Carvin'de kraliyet noterliği görevine gelme izni almasına engel oluşturmadı.

5 Émile Lesueur, "Avertissement", cilt I, s. 197-205; Auguste Joseph Parsi, *Robespierre et la convocation des États généraux en Artois,* Arras: Rousseau-Leroy 1870, Livre I; A. Lavoine, *La Famille de Robespierre, ses origines, le séjour des Robespierre à Vaudricourt, Béthune, Lens, Harnes, Hénin-Liétard, Carvin et Arras, 1452-1764,* Arras: Archives d'Arras, 1914; Bernard Nabonne, *La Vie privée de Robespierre,* Paris: Hachette, 1943, I. kısım, 1-4. böl.

6 1697'de bir hanedan armasında yazılı, Carvinli Yves DRobespierre: Altın rengi bir fon üzerinde tek bir gümüş kanat ve siyah bant.

7 Thompson, *Robespierre,* s. 1-3. 1725 tarihli, Maître Yves DRobespierre'in bir miras belgesinde sekiz çiftliğin kirası liste halinde sayılıyor.

8 ARBR, *Bulletin,* no. 11.

9 AD Pas-de-Calais 5M1 41, R16 (28 Aralık 1761, 22 Ocak 1763); 5M1 41, R17 (6 Mayıs 1758); Gérard Walter, *Robespierre,* 2 cilt, Paris: Gallimard, 1961, cilt 1, s. 14-15.

10 Hector Fleischmann *Robespierre and the Women He Loved,* çev. Angelo S. Rappoport, Londra: John Long, 1913, s. 18

11 Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 15-17.

12 Max Gallo, *Robespierre the Incorruptible: A Psycho-Biography,* çev. Raymond Rudorff, New York: Herder & Herder, 1971, s. 25, 66. Ayrıca bkz. Michèle Ansart-Dourlen, *L'Action politique des personnalités et l'idéologie jacobine. Rationalisme et passions révolutionnaires,* Paris & Montreal: Harmattan, 1998, s. 96; Jean-Philippe Domecq, *Robespierre, derniers temps: biographie. Suivi de la fête de l'Être suprême et son interprétation,* Paris: Pocket, 2002, s. 21. Bu tür iddialara bir yanıt olarak bkz. Hampson, *Robespierre,* 1.böl.

13 Laurent Digli, *Robespierre,* Paris: Flammarion, 2004, s. 11-19, 23, 35, 435. Robespierre'in çocukluğu hakkında okunabilecek çalışmalar üzerine bir tartışma için bkz. Joseph I. Shulim, "The Youthful Robespierre and His Ambivalence toward the Ancien Regime", *Eighteenth-Century Studies,* 5 (1972), s. 398-420; ve "Robespierre and the French Revolution", *AHR,* 82 (1977), s. 20-38.

14 Colin Heywood, *Growing up in France: From the Ancien Régime to the Third Republic,* Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 6-7. bölümlerdeki tartışmaya bakınız.

15 Charlotte Robespierre, *Mémoires de Charlotte Robespierre sur ses deux frères, précédés d'une Introduction de Laponneraye,* Paris: Présence de la Révolution, 1987; Gabriel Pioro ve Pierre Labracherie, "Charlotte Robespierre et "Ses Mémoires", La Pensée, 88 (1959), s. 99-108.

16 Charlotte Robespierre, *Mémoires.* Bkz. Marilyn Yalom, *Blood Sisters: The French Revolution in Women's Memory,* New York: Basic Books, 1993, 6. böl. Cumhuriyetçi siyasetçi ve ateşli "Robespierreci" Ernest Hamel daha sonra Maximilien'in, Charlotte'un söylediklerini doğrulayan, doksan altı yaşında bir okul arkadaşıyla tanıştığını iddia eder: *Histoire de Robespierre, d'après des papiers de famille, les sources originales et des documents entièrement inédits,* 3 cilt, Paris: Lavroix, 1865-67, cilt 1, s. 13.

17 Öncelikle, şu çalışmalardaki çizimlerden çıkarılan tanımlama: Alain Nolibos, *Arras: de Nemetucam à la communauté urbaine,* Lille: La Voix du Nord, 2003, s. 86-101 ve "Un tableau général d'Arras au XVIIIe siècle", *Arras à la veille de la Révolution, Mémoires de l'Académie des Sciences, Lettres et Arts d'Arras,* 6e série 1 (1990) içinde, s. 15-34.

18 Nigel Aston, *Religion and Revolution in France, 1780-1804,* Basingstoke: Macmillan, 2000, s. 3; John McManners, *Church and Society in Eighteenth-Century France,* Oxford: Clarendon Press, 1998, cilt 1, s. 479.

19 Bazı tarihçiler daha sonra Maximilien'in, gösterişçiliğinin ya da kendini soylu gibi gösterme merakının bir kanıtı olarak, "de" önekini kendisinin eklediği iddiasında bulundu. Örneğin bkz. William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution,* Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 26; Norman Hampson, *Danton,* Oxford: Blackwell, 1978, s. 23. Ben de başka yerlerde bu hatayı tekrarladım.

20 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 20; Nolibos, *Arras,* s 102-3.

21 Augustin Deramecourt, *Le Clergé du diocèse d'Arras, Boulogne et Saint-Omer pendant la Révolution (1789-1802),* 4 cilt, Paris: Bray et Retaux/Arras: Imprimerie du Pas-de-Calais, 1884-86, cilt 1, özellikle s. 50-55, 148-54, 452-53, 482-86.

22 Nolibos, *Arras,* s. 97-99; Aston, *Religion and Revolution in France,* s. 26; McManners, *Church and Society,* cilt 1, s. 216.

23 André Mervaux, "Les Militaires en garnison à Arras de 1788 à 1790", *Arras à la veille de la Révolution,* s. 99-125.

24 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 23; Philippe Marchand, "Le Collège d'Arras", *Arras à la veille de la Révolution* içinde, s. 165-80; Marie-Madeleine Compère ve Dominique Julia, *Les Collèges français: 16e-18e siècles,* cilt 2, Paris: INRP-CNRS, 1988, s. 57-69.

25 Bursun liyakat dışında bir şey gözetilerek verildiğini iddia etmek için hiçbir neden yoktur: Karşılaştırınız: Tallett, "Robespierre and Religion", s. 93-94.

26 Nabonne, *Robespierre,* I. Böl., 4. Kısım.

2. BÖLÜM "AŞIRI GÜÇLÜ BİR BAŞARMA TUTKUSU": PARİS 1769-81 (Sayfa 15-29)

1 G. Lenôtre, *Robespierre's Rise and Fall,* çev. R. Stawell, Londra: Hutchinson, 1927, s. 279.

2 Alıntılandığı kaynak: Daniel Roche, çev. Marie Evans, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1987, s. 10.

3 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 34; Richard Mowery Andrews, *Law, Magistracy and Crime in old Regime Paris, 1735-1789,* cilt 1, *The System of Criminal Justice,* Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 1-22.

4 Daha sonraki görüşlerin çoğu şunlara dayanır: R. R. Palmer, *The School of the French Revolution: A Documentary History of the College of Louis-le-Grand and its Director, Jean-François Champagne 1762-1814,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975; Nabonne, *Robespierre,* I. Böl., 5-8. kısımlar; Andrews, *Law, Magistracy and Crime,* cilt 1, s. 241-49; ve Gustave Dupont-Ferrier, *Du Collège de Clermont au lycée Louis-le-Grand: la vie quotidienne d'un collège parisien pendant plus de 350 ans,* 3 cilt, Paris: E. De Boccard, 1921-25, cilt 1.

5 Genel olarak bkz. R. Bailey, "French Secondary Education, 1763-1790: The Secularization of Ex-Jesuit Colleges", 68 (1978), s. 75-83; McManners, cilt 2, 45. böl.; Dale Van Kley, New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1975, 7. böl.

6 Harvey Chisick, "Bourses d'études et mobilité sociale en France à la veille de la Révolution: bourses et boursiers du Collège Louis-le-Grand (1762-1789)", *Annales* 30 (1975), s. 1562-84.

7 Palmer, *School of French Revolution,* s. 25-26, 45-47; William J. Murray, *The Right-Wing Press in the French Revolution: 1789-1792,* Londra: Royal Historical Society, 1986, s. 35-40, 58-60, 65-66. Royou'nun Robespierre'e hocalık yaptığı konusunda bir kanıt yoktur: Harvey Chisick, *The Production, Distribution and Readership of a Conservative Journal of the Early French Revolution: The Ami du Roi of the Abbé Royou,* Philadelphia, PA: American Philosophical Society, 1992, s. 42-43.

8 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 24-28; Palmer, *School of French Revolution,* s. 55-56.

9 Palmer, *School of French Revolution,* s. 16-18, 27-29; Bailey, "French Secondary Education", s. 88-90.
10 Claude Mossé, *Révolution française,* Paris: Albin Michel, 1989, 2. böl.
11 Harold T. Parker, *The Cult of Antiquity and the French Revolutionaries: A Study in the Development of the Revolutionary Spirit* (1937), New York: Octagon, 1965, 2. böl.
12 "Second Oration against Catilina: Addressed to the People", *M. Tullius Cicero. The Orations of Marcus Tullius Cicero, harfiyen çeviren C. D. Yonge, B. A.,* Londra: Henry G. Bohn, 1856. Bkz. Thomas E. Kaiser, "Conclusion: Catilina's Revenge—Conspiracy, Revolution, and Historical Consciousness from the Ancien Régime to the Consulate", Peter R. Campbell, Thomas E. Kaiser ve Marisa Linton (editörler), *Conspiracy in the French Revolution,* Manchester: Manchester University Press, 2007 içinde, s. 191-92, 200.
13 Palmer, *School of the French Revolution,* s. 29-30, 43-44, 53-54, 58; Bailey, "French Secondary Education", s. 90-102.
14 Palmer, *School of the French Revolution,* s. 59-67, 70.
15 Abbé Proyart, *L'Écolier vertueux, ou vie êdifiante d'un écolier de l'Université de Paris,* Tours: Alfred Mame, 1866, s. 31-33; Marisa Linton, *The Politics of Virtue in Enlightenment France,* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001, s. 183-84. Proyart'ın kitabı 1770'lerin başından beri piyasadaydı.
16 Palmer, *School of the French Revolution,* s. 66, 70.
17 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 34; Palmer, *School of the French Revolution,* s. 68-69.
18 ARBR, *Bulletin,* 2; Dingli, *Robespierre,* s. 23, 548, n.36.
19 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 34-35.
20 *Oeuvres,* cilt I, 224-25. Soyadı tüm şiir boyunca karalanmıştır ve bunun nedeni tahminen Charlotte'un, özel belgeleri aranırsa şiiri kaybetmekten kaçınmak istemesidir.
21 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 43; *Oeuvres,* cilt III, s. 22.
22 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 46-48. Karşılaştırınız: John Laurence Carr, *Robespierre: The Force of Circumstance,* Londra: Constable, 1972, s. 14, yazar, bu anı "şehidin hazırlanmaya başlaması" olarak tarihliyor.
23 Fleischmann, *Robespierre and the Women He Loved,* s. 23; George Lizerand, *Robespierre,* Paris: Fustier, 1937.
24 *Oeuvres,* cilt III, s. 21.
25 *Oeuvres,* cilt III, s. 22-23.
26 Sarah Maza, *Private Lives and Public Affairs: The* Causes Célèbres *of Pre-Revolutionary France,* Berkeley, CA: University of California Press, 1993, s. 233-55; William Doyle, "Dupaty (1746-1788): A Career in the Late Enlightenment", *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century,* 230 (1985), s. 35.
27 Palmer, *School of the French Revolution,* s. 76-80.
28 1780'ler Paris'i için bkz. Roche, *People of Paris;* David Garrioch, *Neighborhood and Community in Paris 1740-1790,* Cambridge: Cambridge University Press, 1986, ve *The Making of Revolutionary Paris,* Berkeley, CA: University of California Press, 2002; Richard Andrews, "Paris of the Great Revolution: 1789-1796", Gene Brucker (ed.), *People and Communities in the Western World,* cilt 2, Homewood, IL: Dorsey Press, 1979 içinde, s. 56-112.
29 Genel olarak hukuk çalışmaları için bkz. Francis Delbeke, *L'Action politique et sociale des avocats au XVIIIe siècle. Leur part dans la préparation de la Révolution française,* Louvain: Librairie universitaire & Paris: Recueil Sirey, 1927, 2. böl.; David A. Bell, *Lawyers and Citizens: The Making of a Political Elite in Old Regime France,* New York & Oxford: Oxford University Press, 1994, 1. böl.; Hervé Leuwers, *L'Invention du barreu français. La Costruction nationale d'un groupe professionel,* Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2006, özellikle 1. böl.

30 Aston, *Religion and Revolution in France,* 1-2. böl.
31 Bailey, "French Secondary Education", s. 95; Robert Darnton, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.
32 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 36, 49-51; Maza, *Private Lives and Public Affairs.*
33 *Oeuvres,* cilt I, s. 211-12. Charlotte Robespierre'e göre, Maximilien Rousseau'yla şahsen karşılaştı: *Mémoires,* s. 35. Hamel (*Histoire de Robespierre,* cilt 1, s. 21-22) bunu onaylıyor. Ama bu hiç muhtemel değildir: Bkz. Nathalie-Barbara Robisco, "Le mythe de la rencontre avec Rousseau dans la formation du jeune Robespierre", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 35-43; Carol Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue: The Language of Politics in the French Revolution.* Ithaca, N. Y. & Londra: Cornell University Press, 1986, s. 153-62.
34 *Oeuvres,* cilt II, s. 1, 17-18; Andrews, *Law, Magistracy and Crime,* cilt 1, s. 246-49.
35 Palmer, *School of French Revolution,* s. 72; Louis Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* Paris: A. Colin, 1938, s. 20-21. Desmoulins'e 1783'te 200 *livre* ödül verildi: Bailey, "French Secondary Education", s. 97.
36 *Oeuvres,* cilt III, s. 98.

3. BÖLÜM "NE YETENEKLİ BİR ADAM": ARRAS 1781-84 (Sayfa 31-46)

1 Palmer, *School of French Revolution,* s. 72; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 20-21.
2 *Oeuvres,* cilt II, s. 18-19.
3 Bu bölümde yararlanılan yapıt: Nolibos, *Arras,* s. 89-92.
4 Marie-Laure Legay, *Les États provinciaux dans la construction de l'état moderne aux XVIIe et XVIIIe siècles,* Cenevre: Librairie Droz, 2001.
5 *Oeuvres,* cilt II, s. 2-6; Philippe Sueur, *Le Conseil provincial d'Artois (1640-1790). Une cour provinciale à la recherche de sa souveraineté,* Arras: Commission départementale des monuments historiques du Pas-de-Calais, 1978, s. 54-64; Nolibos, *Arras,* s. 95-98; Nigel Aston, *The End of an Elite: The French Bishops and the Coming of the French Revolution,* Oxford: Clarendon Press, 1992, s. 13, 39, 86.
6 Aston, *Religion and Revolution in France,* s. 15-16.
7 Léon-Noël Berthe, *Dubois de Fosseux, secrétaire de l'Académie d'Arras, 1785-1792 et son bureau de correspondance,* Arras: CNRS, 1969.
8 Paris, *Jeunesse de Robespierre,* s. 35-36; Shulim, "The Youthful Robespierre".
9 *Oeuvres,* cilt II, s. 19, 41-43, 121.
10 *Oeuvres,* cilt II, s. 19-20; Dingli, *Robespierre,* s. 24; Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 31-33; Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 45.
11 "Notes et glanes'. *AHRF,* 5 (1928), 470-1.
12 *Oeuvres,* cilt III, s. 23-24.
13 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 51.
14 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 21-22; *Oeuvres,* cilt XI, s. 12.
15 *Oeuvres,* cilt II, s. 24-25; Charlotte Robespierre, *Mémoires,* 2. böl.
16 *Oeuvres,* cilt II, s. 25, cilt XI, s. 11.
17 ARBR, *Bulletin,* 37; Louis Jacob, "Un ami de Robespierre: Buissart (d'Arras)", *Revue du Nord,* 20 (1934), s. 227-78. Jean Artarit'e göre (*Robespierre, ou, l'impossible filiation,* Paris: Table Ronde, 2003, s. 64-66, 74), Antoine baba yerine geçen bir dizi kişiden biriydi ve Charlotte ise Robespierre'in özlediği, insanların üzerinde egemenlik kuran, çok güçlü kadındı.

18 *Oeuvres,* cilt II, s. 129-35, 199-201; Jessica Riskin, *Science in the Age of Sensibility: The Sentimental Empiricists of the French Enlightenment*, Chicago & Londra: University of Chicago Press, 2002, 5. böl.; Marie-Hélène Huet, *Mourning Glory: The Will of the French Revolution,* University Park, PA: University of Pennsylvania Press, 1997, s. 10-21.
19 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 22-23; *Oeuvres,* cilt XI, s. 11-15.
20 *Oeuvres,* cilt III, s. 29. Franklin ve Amerikan deneyiminin önemi Annie Jourdan (*La Révolution, une exception française?* Paris: Flammarion, 2004, 2. Kısım, 4. böl.) tarafından önemle belirtiliyor.
21 Ama Vissery bir yıl içinde öldü ve belediye onun mekanizmasını yıktı: Riskin, *Science in the Age of Sensibility,* s. 186.
22 *Oeuvres,* cilt I, s. 205-9 (aynı zamanda, bizzat Buissart'a yazılmış bir mektup olarak da günümüze gelmiştir: *Oeuvres,* cilt III, s. 24-28); Émile Lesueur, "Avertissement", *Oeuvres,* cilt I, s. 204-5; Dingli, *Robespierre,* s. 27-34.
23 Bkz. Anne Vincent-Buffault, *L'Exercise de l'amitié. Pour une histoire des pratiques amicales aux XVIIIe et XIXe siècles,* Paris: Seuil, 1995.
24 Eugène Déprez, "Introduction", *Oeuvres,* cilt I, s. 5-19, Odile Barubé, "La Vie culturelle à Arras à la veille de la Révolution", *Arras* à la veille de la Révolution içinde; Dingli, *Robespierre,* s. 78-79, 81.
25 *Oeuvres,* cilt I, s. 5-19; Andrews, *Law and Crime,* s. 47-49.
26 *Oeuvres,* cilt I, s. 20-63. Bkz. Norman Hampson, *Will and Circumstance: Montesquieu, Rousseau and the French Revolution,* Londra: Duckworth, 1983, s. 131-33.
27 *Oeuvres,* cilt III, s. 30; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 28-29. Lacretelle hakkında bkz. Maza, *Private Lives and Public Affairs,* s. 271-84.
28 *Oeuvres,* cilt I, s. 28-29.
29 Déprez, "Introduction", s. 81-87; *Oeuvres,* cilt I, s. 88-115.
30 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 30-31.

4. BÖLÜM "BEKÂRLIK İSYANKÂRLIĞI TEŞVİK EDİYOR": ARRAS 1784-89 (Sayfa 47-67)

1 *Oeuvres,* cilt II, s. 279-311, cilt III, s. 31-33, 98.
2 *Oeuvres,* cilt II, s. 226-54.
3 Norman Hampson, "Robespierre and the Terror", Haydon ve Doyle (ed.), *Robespierre* içinde, s. 155; Thompson, *Robespierre,* s. 38; *Oeuvres,* cilt I, s. 275; cilt II, s. 325-26.
4 Léon-Noël Berthe, "Robespierre et le fonds de Fosseux", *AHRF,* 172 (1963), s. 189-91. Dubois'nın gayretli çalışmalarına karşın, kendi malikânesinde önce haftada bir, sonra ayda bir yapılan Akademi toplantılarına katılım azdı: Barubé, "La Vie culturelle à Arras", *Arras à la veille de la Révolution* içinde, s. 141-42.
5 Babeuf'e, Robespierre'in "piçlerin hakları" hakkındaki konuşması gönderilmişti: Marcel Reinhard (ed.), *Correspondance de Babeuf avec l'Académie d'Arras (1785-1788),* Paris: Institut d'histoire de la Révolution française, 1961, s. 8. Ayrıca bkz. R. B. Rose, *Gracchus Babeuf: The First Revolutionary Communist,* Londra: Edward Arnold, 1978, 3. böl.; Léon-Noël Berthe, *Dictionnaire des correspondents à l'Académie d'Arras au temps de Robespierre,* Arras: Chez l'auteur, 1969; V. M. Daline, "Robespierre et Danton vus par Babeuf", *AHRF,* 32 (1960), s. 389-90.
6 *Oeuvres,* cilt XI, s. 137-83. Bkz. Hampson, *Will and Circumstance,* s. 134-36.

7 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 51-63.
8 Marcel Reinhard, *Le Grand Carnot,* cilt 1, *De l'ingénieur au conventionnel 1753-1792.* Paris: Hachette, 1950, s. 91-101.
9 *Oeuvres,* cilt XI, s. 185-201. Ayrıca bkz. *Oeuvres,* cilt XI, s. 129-35; *ARBR, Bulletin,* 41, 42; Léon Noël Berthe, "Un inédit de Robespierre: sa réponse au discours de réception de Mademoiselle de Kéralio-18 avril 1787", *AHRF,* 46 (1974), s. 261-83; Alyssa Goldstein Sepinwall, "Robespierre, Old Regime Feminist? Gender, the Late Eighteenth Century, and the French Revolution Revisited", *JMH,* 82 (2010), s. 1-29.
10 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 24-28; Émile Lesueur, "Avertissement", s. 215-22.
11 *Oeuvres,* cilt I, s. 187-89, 232. Robespierre'in tüm kahramanları için bkz. Annie Jourdan, "Robespierre and Revolutionary Heroism", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre,* s. 54-74.
12 Louis Madelin, *Fouché 1759-1820,* 2. baskı, 2 cilt, Paris: Plon, 1903, cilt 1, s. 16. Fouché, Hatipler tarafından 1790 Ekim'inde Nantes'deki kolejlerine aktarıldı.
13 Werner Krauss, "Le Cousin Jacques: Robespierre et la Révolution française", *AHRF,* 32 (1960), s. 305-8.
14 *Oeuvres,* cilt III, s. 30-34; Scurr, *Fatal Purity,* s. 46-49.
15 *Oeuvres,* cilt III, s. 30, 34-35. Bu, Charles Vellay'ın notuyla, aktarılan mektubuna göredir [*Annales révolutionnaires,* 1 (1908) içinde, s. 107-9].
16 *Oeuvres,* cilt I, s. 222, 241-44.
17 Onun yeşile çalan gözlüklerini gösteren portresi pek yoktur. Belki de uzağı görmesi gerektiği zaman bunların üzerine daha büyük gözlükler yerleştirmesi gerekiyordu. Robespierre'in çok tartışılmış fiziksel görünüşü hakkında bkz. Henri Guillemin, *Robespierre: politique et mystique,* Paris: Éditions du Seuil, 1987, s. 21-28.
18 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 62-63.
19 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 39.
20 Guennifey, "Robespierre", s. 303.
21 Claude Mazauric, "Présentation", *Oeuvres,* cilt I, s. XIV-XV; cilt II, s. 26. Arras 1770'ten sonra birçok avukat için nadir bir stabil vakaydı: Bkz. Leuwers, *Invention du barreau français,* s. 40; Richard L. Kagan, "Law Students and Legal Careers in Eighteenth-Century France", *P & P,* 68 (1975), s. 38-72 ile karşılaştırınız. Robespierre'in adı 1790 Şubat'ındaki mahkeme kayıtlarında hâlâ duruyor ama kendisinin orada bulunmuş olması mümkün değil.
22 Bkz. *Oeuvres,* cilt III, s. 34: Robespierre'den, Lille darülacezesinin yöneticisine, Catherine Calmet'in hatasız davranışı hakkında samimi bir mektup.
23 *Oeuvres,* cilt XI, s. 148.
24 *Oeuvres,* cilt II, s. 10.
25 Arras ve Artois'nın 1788-89 arası tarihi hakkında bkz. E. Lecesne, *Arras sous la Révolution,* 3 cilt, Arras: Sueur-Charruey, 1882-83, cilt 1, s. 1-62; Legay, *États provinciaux,* s. 484-508; Hervé Leuwers, Annie Crépin ve Dominique Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord. La Révolution et l'Empire. Le Nord—Pas-de-Calais entre Révolution et contre-révolution,* Arras: Artois Presses Université, 2008, 1. böl. Genel olarak bkz. William Doyle, *Aristocracy and its Enemies in the Age of Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 2009, 5-6. böl.
26 Lesueur, "Avertissement", s. 155-60; *Oeuvres,* cilt III, s. 22-23; Maza, *Private Lives and Public Affairs,* s. 246-55; Doyle, "Dupaty", s. 82-106; Barry M. Shapiro, *Revolutionary Justice in Paris, 1789-1790,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1993, s. 8.
27 *Oeuvres,* cilt I, s. 160-81.
28 Jean Sigard (ed.), *Dictionnaire des journaux 1600-1789,* Paris: Universitas, 1991, 8. bilgi.

29 Hollanda Devrimi ve mültecileri hakkında bkz. Joost Rosendaal, "'Parce que j'aime la liberté, je retourne en France'. Les réfugiés bataves en voyage", Willem Frijhoff ve Rudolf Dekker (editörler), *Le voyage révolutionnaire. Actes du colloque franco-néederlandais du Bicentenaire de la Révolution française, Amsterdam, 12-13 Ekim 1989*, Hilversum: Verloren, 1991, s. 37-47; Greg Burgess, *Refuge in the Land of Liberty: France and its Refugees, from the Revolution to the End of Asylum, 1789-1939*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008, s. 11-15; Nicolaas C. F. van Sas, "The Patriot Revolution: New Perspectives", Margaret C. Jacob ve Wijnand W. Mijnhardt (editörler), *The Dutch Republic in the Eighteenth Century: Decline, Enlightenment, and Revolution*, Ithaca, N.Y., & Londra: Cornell University Press, 1992, s. 91-122.

30 Aston, *The End of an Elite*, s. 78-79, 86, 135. Örneğin bkz. 1766'da, Deramecourt'ta, Camblain rahibi Augustin Théry'nin, Mont-St-Éloi aleyhindeki anıları, *Le Clergé du diocèse d'Arras*, cilt 1.

31 *Oeuvres*, cilt XI, s. 205-45; Legay, *États provinciaux*. "Erdem'in 1787-89'un siyasi tartışmalarında yansımaları konusunda özlü bir makale, Marisa Linton, "The Intellectual Origins of the French Revolution", Peter R. Campbell (ed.), *The Origins of the French Revolution*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006 içinde, s. 156-59.

32 Nabonne, *Vie privée de Robespierre*, s. 97-98.

33 Michael Burrage, *Revolution and the Making of the Contemporary Legal Profession: England, France and the United States*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 67-79.

34 *Oeuvres*, cilt VI, Introduction, s. 6-9. İkinci Zümre Meclisi toplantılarından dışlanan "yeni" soylular Maliye Bakanı Jacques Necker'i kendi ikinci sınıf statüleri konusunda şiddetle protesto etti; ama sonra, düzenlerinin ayrıcalıklarında direten emsallerine katıldılar. Bkz. Norman Hampson, "The Enlightenment and the Language of the French Nobility in 1789: the Case of Arras", D. J. Mossop, G. E. Rodmell ve D. B. Wilson (editörler), *Studies in the French Eighteenth Century Presented to John Lough*, Durham: University of Durham, 1978, s. 81-91.

35 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 24.

36 Sonucu bilmiyoruz: *Oeuvres*, cilt II, s. 274-352; XI, s. 52; Hampson, "Robespierre and the Terror", s. 156-57.

37 *Oeuvres*, cilt XI, s. 53, 111-12, 117-18, 121.

38 Marie-Laure Legay, *Robespierre et le pouvoir provincial: dénonciation et émancipation politique*, Arras: Commission départementale d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais, 2002, s. 15-21; Jean-Pierre Jessenne, "Les Enjeux artésiens ou l'inévitable prise de distance" ve Bruno Decriem, "1788/1789 en Artois: un candidat en campagne électorale, Maximilien de Robespierre", Jesenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde; Jessenne, *Pouvoir au village et révolution: Artois, 1760-1848*, Lille: Presses universitaires de Lille, 1987.

39 *Oeuvres*, cilt XI, s. 205-45.

40 Paris, *Jeunesse de Robespierre*, s. 281; *Oeuvres*, cilt XI, s. 275-77.

41 Sueur, *Conseil provincial d'Artois*, s. 339; Leuwers, *Invention du barreu français*, s. 76.

42 *Oeuvres*, cilt VI, Introduction, s. 7.

43 *Oeuvres*, cilt VI, Introduction, s. 10-13; Paris, *Jeunesse de Robespierre*, s. 43; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 34-35.

44 *Oeuvres*, cilt VI, Introduction, s. 13-16.

45 *Oeuvres*, cilt XI, Introduction, s. 9.

46 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 36. Robespierre, 28 Nisan 1792'de Jakobenlere yaptığı konuşmada, "Onları," dedi, "Artois soylularına karşı resmen, kimsenin halka zaten kendisine ait bir şeyi verme hakkının olmadığı karşılığını vermeye teşvik ettim ... yani ben Doğa tarafından, halkın ateşli bir avukatı ve tehlikeli ajitatörü rolünü oynamak için biçimlendirilmişim!"

47 Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 69-74.
48 François Wartelle, "Les Communautés rurales du Pas-de-Calais et le système féodal en 1789-1790", *Cahiers d'histoire de l'Institut de recherches marxistes,* 32 (1988), s. 100-21.
49 Proyart'ın görüşleri Simon Schama'da yankılanmıştır: *Citizens: a Chronicle of the French Revolution,* New York: Knopf, 1989, s. 577; François Furet, *The French Revolution 1770-1814,* çev. Antonia Nevill, Oxford: Blackwell, 1992, s. 143; Patrice Guennifey, "Robespierre", Annie Jourdan (ed.), *Robespierre—figure réputation,* Amsterdam & Atlanta, GA: Rodopi, 1996, s. 2; Scurr, *Fatal Purity,* s. 8.
50 1787-88'de halkın soylu elitlere karşı yabancılaşma derecesi hakkında bkz. Vivian R. Gruder, *The Notables and the Nation: The Political Schooling of the French, 1787-1788,* Cambridge, MA: Harvard University Press.
51 Walter, cilt 2, s. 408-09; Hampson, "Robespierre and the Terror", s. 158. Yorumlar elle yazılmış, 1 Mayıs 1789 tarihi verilmiş ve in Bibliothèque nationale nüshasına eklenmiştir.

5. BÖLÜM "KAZANIYORUZ": VERSAİLLES 1789 (Sayfa 69-85)

1 Fleishcmann, s. 80; Proyart, *Vie et les crimes de Robespierre,* s. 79.
2 Bkz. Bell, *Lawyers and Citizens,* s. 187-89; Michael Fitzsimmons, *The Parisian Order of Barristers and the French Revolution,* Cambridge MA: Harvard University Press, 1987, 2. böl.
3 Jules Claretie, *Camille Desmoulins and his Wife; Passages from the History of the Dantonists Founded upon New and Hitherto Unpublished Documents,* çev. Cashel Hoey, Londra: Smith, Elder, 1876, s. 77-80.
4 *Oeuvres,* cilt III, s. 36-42.
5 Target'in aile kökeni de Desmoulins gibi Guise'deydi: Jean-Paul Bertaud, *Camille et Lucille Desmoulins. Un couple dans la tourmente,* Paris: Presses de la Renaissence, 1986, s. 55.
6 Edna Hindie Lemay, *La Vie quotidienne des députés aux Etats Généraux, 1789,* Paris: Hachette, 1987, s. 56; F. A. Aulard, *La Société des Jacobins. Recueil des documents pour l'histoire du Club des Jacobins de Paris,* 6 cilt, Paris: Librairies Jouaust, Noblet et Quantin, 1889-97, cilt 1, s. VIII.
7 Étienne Dumont, *Souvenirs sur Mirabeau et sur les deux premières législatives,* Paris: Librairie de Charles Gosselin, et chez Hector Bossange, 1832, s. 250-51.
8 Dumont, *Souvenir sur Mirabeau,* s. 59-62. Bazı konuşmalarının, Philippe Lebas'ın ikametgâhında bulunmuş, karalamalarla dolu ilk müsveddeleri 2011 Mayıs'taki bir müzayedede Ulusal Arşiv tarafından alınan belgeler arasındadır.
9 Thompson, *Robespierre,* s. 53; Barry M. Shapiro, *Traumatic Politics: The Deputies and the King in the Early French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2009, s. 87-88.
10 *Oeuvres,* cilt III, s. 42-50.
11 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 53.
12 Temmuz'da şiddet sorunu konusunda bkz. Timothy Tackett, *Becoming a Revolutionary: The Deputies of the French National Assembly and the Emergence of a Revolutionary Culture* (1789-1790), Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966, s. 165-69; Micah Alpaugh, "The Politics of Escalation in French Revolutionary Protest: Political Demonstrations, Non-violence and Violence in the *grandes jounées* of 1789", *FH,* 23 (2009), s. 336-59.
13 *Oeuvres,* cilt VI, s. 39-40.

14 *Oeuvres,* cilt VI, s. 48-50. Bkz. Jeffrey Larrabee Short, "The Lantern and the Scaffold: The Debate on Violence in Revolutionary France, April-October 1789", Ph.D. tezi, State University of New York Binghamton, 1990, 3. böl.
15 Jean-Clément Martin, Paris: Éditions du Seuil, 2006, s. 15.
16 Barnave'nin bu sözleri kullanıp kullanmadığı hakkında bir tartışma için bkz. Short, "The Lantern and the Scaffold", s. 168-70.
17 Lynn Hunt, "The World We Have Gained: The Future of the French Revolution'. *AHR,* 108 (2003), s. 4-9.
18 *Affiches d'Artois,* 28 Temmuz 1789, Nolibos, *Arras* içinde, s. 106; Leuwers, Crépin ve Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord,* s. 25-29.
19 Genel olarak bkz. Michael P. Fitzsimmons, *The Night the Old Regime Ended: August 4, 1789 and the French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2003.
20 *Oeuvres,* cilt VI, s. 52-53.
21 Legay, *États provinciaux,* s. 490; Hervé Leuwers, "Des nations à la nation. Obstacles et contradictions dans le cheminement politique de deux hommes de provinces du nord: Robespierre et Merlin de Douai (1788-1791)", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 73-87.
22 Dale Van Kley (ed.) *The French Idea of Freedom: The Old Regime and the Declaration of Rights of 1789,* Stanford, CA: Stanford University Press, 1994; Jean-Pierre Gross, "Robespierre et l'impôt progressif", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 279-97; Thompson, *Robespierre,* s. 55-57.
23 Örneğin bkz. Hervé Leuwers, "Rendre la justice à la nation. Révolution constituante et réforme judiciaire, 1789-1791", Michel Biard (ed.), *La Révolution française. Une histoire toujours vivante,* Paris: Tallandier, 2009 içinde, s. 123-36.
24 Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 87-88.
25 Marc Bouloiseau, "Aux origines des légendes contre-révolutionnaires. Robespierre vu par les journaux satiriques (1789-1791)", *Bulletin de la Société d'histoire moderne,* 57 (1958), s. 6-8.
26 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 53-54, 213.
27 *Oeuvres,* cilt VI, s. 86-95.
28 *Oeuvres,* cilt VI, s. 99-101.
29 *Oeuvres,* cilt VI, s. 121-23; Riho Hayakawa, "L'Assassinat du boulanger Denis François le 21 octobre 1789", *AHRF,* 333 (2003), s. 1-19. Vekillerin aşırı bir belirsizlik ortamında devrimciye dönüşmesi Tackett tarafından ustaca araştırılıyor: *Becoming a Revolutionary.*
30 Robespierre ilk önceleri, bu bölümler konusunda, "feodal aristokrasinin harabeleri üzerinde kolayca bir zenginler aristokrasisi inşa edilebilir" endişesi taşıyordu: *Oeuvres,* cilt III, s. 57-59.
31 *Oeuvres,* cilt VI, s. 46.
32 *Oeuvres,* cilt VI, s. 130-34; Eric Thompson, *Popular Sovereignty and the French Constituent Assembly 1789-1791,* Manchester: Manchester University Press, 1952; Michael Kennedy, *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The First Years,* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1982, s. 245-88.
33 *Oeuvres,* cilt VI, s. 167-68.
34 *Oeuvres,* cilt XI, s. 281-97. Robespierre, örneğin Ocak 1790'da, bütün erkeklerin oy kullanma hakkında ve Ulusal Muhafızların bütün erkeklere açık olmasında ısrar etmeyi sürdürüyordu. Bkz. *Oeuvres,* cilt VI, s. 200-3, 552-53; Raymonde Monnier, *Républicanisme, patriotisme et Révolution française,* Paris: Harmattan, 2005, s. 17.
35 *Oeuvres,* cilt VI, s. 95, 514. Bu varsayımlardan bazıları bütün siyasi yelpazede paylaşılıyordu: Bkz. Paul H. Beik, "The French Revolution Seen from the Right: Social Theories in Motion, 1789-1799", *Transactions of the American Philosophical Society,* 46 (1956), s. 18-19. Robespierre'in 1789'dan beri komplolardan endişesi Linton tarafından vurgulanıyor:

"Robespierre's Political Principles", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 38-39; Roger Barny, "Robespierre et les Lumières", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 45-59.

36 Thompson, *Robespierre*, s. 61-62; Lemay, *Vie quotidienne des députés*, s. 206.

37 Şapel 1791 Ağustos'unda yıkıldı. Bouloiseau, "Robespierre vu par les journaux satiriques"; Pierre Rétat, "Notes sur la présence de Robespierre dans les journaux de 1789", Jean Ehrard ve Florence Devillez, *Images de Robespierre: actes du colloque international de Naples, 27-29 septembre 1993*, Napoli: Vivarium, 1996 içinde, s. 3-10; Murray, *Right Wing Press*, s. 220; Élisabeth Roudinesco, *Madness and Revolution: The Lives and Legends of Théroigne de Méricourt*, çev. Martin Thom, Londra & New York: Verso, 1991, s. 29-32; Olivier Blanc, "Cercles politiques et 'salons' de début de la Révolution (1789-1793)", *AHRF*, 344 (2006), s. 79. Charles de Lameth hakkında bkz. Edna Hindie Lemay, *Dictionnaire des constiuants 1789-1791*, 2 cilt, Oxford: Voltaire Vakfı, 1991, cilt 1, s. 512-15. Robespierre'in 1789'da, "olanakları Paris'te iyi yaşamaya elverişli olmayan diğer temsilcilerle birlikte" sık sık Lamethlerde yemek yediği görülüyor.

38 *Oeuvres*, cilt III, s. 57-59, üzerinde "9 Kasım 1789'da alındı" notu bulunan tarihsiz mektup.

6. BÖLÜM "AUGEAS AHIRLARINI TEMİZLEMEYE KALKIŞTIK": PARİS 1789-91 (Sayfa 87-108)

1 *Oeuvres*, cilt III, s. 66-67.

2 *Oeuvres*, cilt VI, s. 217-18. Bkz. Jean Bart, "Droit individuel et droits collectifs", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 259-60. Genel olarak bkz. Peter Jones, *The Peasantry in the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

3 *Oeuvres*, cilt VI, s. 271-74; cilt XI, s. 299-300; Wartelle, "Les Communautés rurales du Pas-de-Calais", s. 118-20.

4 *Oeuvres*, cilt VI, s. 227-28, 237-41.

5 *Oeuvres*, cilt VI, s. 324-25; Bart, "Droit individuel et droits collectifs", s. 260-61.

6 Edna Hindie Lemay, "Poursuivre la Révolution: Robespierre et ses amis à la Constituante", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 139-56; Lemay ve Alison Patrick, *Revolutionaires at Work: The Constituent Assembly 1789-1791*, Oxford: Voltaire Vakfı, 1996, s. 16.

7 *Oeuvres*, cilt III, s. 69-70, 96-97, 102-3. Robespierre'in taşra kulüpleriyle gelişen bağlantıları hakkında bkz. Kennedy, *The Jacobin Clubs: The First Years*, s. 253-58; Aulard, *Société des Jacobins*, cilt 1.

8 *Oeuvres*, cilt III, s. 85-90.

9 Burgess, *Refuge in the Land of Liberty*, 1. böl.

10 Marc Bélissa, "Robespierre et la guerre de conquête", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 349-58.

11 *Oeuvres*, cilt VI, s. 588; Michael Rapport, "Robespierre and the Universal Rights of Man, 1789-1794", *FH*, 10 (1996), s. 303-33; Annie Geffroy, "Le mot nation chez Robespierre", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 89-104.

12 Alan Forrest, "Robespierre: la guerre et les soldats", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 358-68, *Oeuvres*, cilt VI, s. 530, Michael Kennedy, *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The Middle Years*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988, s. 115-17.

13 Artan sahte *assignat* basımı hakkında bkz. Jean Bouchary, *Les Faux-monnayeurs sous la Révolution française*, Paris: M. Rivière et Cie, 1946.

14 Tallett, "Robespierre and Religion", s. 98-99. Robespierre'in görüşleri "Jansenistlerin" hoşgörülü yaklaşımıyla paraleldi: Bkz. William Doyle, *Jansenism: Catholic Resistance to Authority from the Reformation to the French Revolution,* Basingstoke: Macmillan, 2000, 8. böl.

15 *Oeuvres,* cilt III, s. 81-82; cilt VI, s. 397-99; Dale Van Kley, *The Religious Origins of the French Revolution: From Calvin to the Civil Constitution, 1560-1791,* New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1996, s. 360-61, 374; Thompson, *Robespierre,* s. 83-87.

16 *Oeuvres,* cilt I, s. 222; Bouloiseau, "Robespierre vu par les journaux satiriques", s. 7-8; Abbé François-Xavier de Montesquieu-Fezensac, *Adresse aux provinces, ou examen des opérations de L'Assamblée Nationale,* 1790.

17 Thompson, *Robespierre,* s. 91-92.

18 *Oeuvres,* cilt III, s. 83-84; Claretie, *Camille Desmoulins and his Wife,* s. 14; Bertaud, *Camille et Lucile Desmoulins,* s. 101-2. Desmoulins aslında okulda Robespierre'in üç yıl gerisindeydi.

19 *Oeuvres,* cilt III, s. 100; Claretie, *Camille Desmoulins and his Wife,* s. 137-40. Evlilik hakkında bkz. Bertaud, *Camille et Lucile Desmoulins,* 4. böl.

20 Pierre Villiers, *Souvenir d'un déporté,* Paris: chez l'Auteur, an X [1802], s. 1-2. Villiers 1792 Ağustos'unda Tuileries'i savunurken yaralandı. Anılarını V. Yılın 18 Fructidor tarihindeki darbenin ardından sınırdışı edildikten sonra yayımladı. Villiers'in gerçekten Robespierre'le birlikte yaşayıp yaşamadığı konusunda görüş ayrılığı vardır: Bkz. Fleischmann, *Robespierre and Women He Loved,* s. 84-85; Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 48; René Garmy, "Aux origines de la légende anti-Robespierriste: Pierre Villiers et Robespierre", Albert Soboul (ed.), *Actes du colloque Robespierre, XIIe congrès international des sciences historiques,* Paris: Société des études Robespierristes, 1967 içinde, s. 19-33. Villiers, Robespierre "hemen hemen her gece yastığını kanla ıslatırdı" diye iddia ediyordu: Artarit'e göre (*Robespierre,* s. 66) kan, "güçlü bir dişi cinsel öğe taşıyan psikosomatik burun kanaması"nı düşündürmektedir.

21 Mektupları alıntılayan Fleischmann (*Robespierre and Women He Loved,* s. 194-203) Robespierre'in, etrafında "körpe genç kızlar" varken (otuz sekiz yaşında) "yaşlı bir kadın"ın cazibesine kapılmış olabileceğini düşünmüyor. Albert Mathiez, "kadınlar onun diğer erkeklerden farklı olduğunu hissediyordu, çünkü günü geldiğinde Robespierre'in kendini *tümüyle* vereceğini içgüdüleriyle biliyorlardı" diyor: *Girondins et Montagnards,* Paris: Firmin-Didot, 1930, s. 26.

22 Norman Hampson, *Saint-Just,* Oxford: Blackwell, 1991, s. 28 ve 2. böl.; Jacques Guilhaumou, *La Langue politique et la Révolution française: de l'événement à la raison linguistique,* Paris: Méridiens Klincksieck, 1989, s. 65-69; Marisa Linton, "The Man of Virtue: The Role of Antiquity in the Political Trajectory of L. A. Saint-Just", *FH,* 24 (2010), s. 393-419.

23 Geoffrey Cubitt, "Robespierre and Conspiracy Theories", Hayden ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 75; *Oeuvres,* cilt VI, s. 184, 230; Bouloiseau, "Robespierre vu par les journaux satiriques".

24 Komplolarla ilgili konuşmalar günümüz araştırmalarında özellikle dikkat çekmeye başladı: Özellikle bkz. Campbell, Kaiser ve Linton (editörler), *Conspiracy in the French Revolution,* Berkeley, CA: University of California Press, 1984 s. 39-44; Timothy Tackett, "Conspiracy Obsession in a Time of Revolution: French Elites and the Origins of the Terror, 1789-1792", *AHR,* 105 (2000), s. 691-713; Patrice Gueniffey, *La Politique de la Terreur: essai sur la violence Révolutionnaire,* Paris: Fayard, 2000.

25 *Ami du Roi,* 22 Mart 1791, alıntılandığı kaynak: J. Gilchrist ve W. J. Murray (editörler), *The Press in the French Revolution,* Melbourne & Londra: F. W. Cheshire & Ginn and Co., 1971; Bouloiseau "Robespierre vu par les journaux satiriques", s. 7-8.

26 Peter R. Campbell, "Conspiracy and Political Practice from the *ancien régime* to the French Revolution", Barry Coward ve Julian Swann (editörler), *Conspiracy in Early Modern*

Europe, Aldershot, Hants, & Burlington, VT: Ashgate, 2004 içinde, s. 197-212. Düşmanların dalavereleri konusundaki bu endişeler sadece Fransa ya da Fransız Devrimi'ne has değildi: Bkz. Bernard Bailyn'in klasik çalışmaları (*The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge, MA. Harvard University Press, 1967); ve Daniel Field, *Rebels in the Name of the Tsar*, Boston: Houghton Mifflin, 1976.

27 Marie-Antoinette'e sövgülü saldırılar konusundaki araştırmalar: Lynn Hunt, *The Family Romance of the French Revolution*, Berkeley, CA: University of California Press, 1992; Chantal Thomas, *The Wicked Queen: The Origins of the Myth of Marie-Antoinette*, çev. Julie Rose, New York: Zone Books, 1999; ve Thomas E. Kaiser, "Who's Afraid of Marie-Antoinette? Diplomacy, Austrophobia and the Queen", *FH*, 14 (2000), s. 241-71. Robespierre böyle bir fobiden bağışık görünüyordu.

28 *Oeuvres*, cilt VII, s. 16-17, 346-50, 361-62; Yves Bénot, "Robespierre, les colonies et l'esclavage", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 409-21, Lemay ve Patrick, *Revolutionnaires at Work*, s. 102-5; Florence Gauthier, *L'Aristocratie de l'épiderme. Le Combat de la Société des citoyens de couleur, 1789-1791*, Paris: CNRS, 2007. St-Domingue sömürgecileri ve parlamentodaki müttefikleri 24 Eylül 1791'de Meclis'i bu yasanın iptaline zorlamak için başarılı bir kampanya yürüttü. Ama 24 Mart 1792'de bu da iptal edildi. O zamanlar St-Domingue'de tam bir iç savaş vardı.

29 *Oeuvres*, cilt VII, s. 368-71. Robespierre'in müdahalesinin anlamı konusundaki tartışmaya bakınız: Florence Gauthier (ed.), *Périssent les colonies plutôt qu'un principe! Contributions à l'histoire de l'abolition de l'esclavage, 1789-1804*, Paris: Société des études Robespierristes, 2002, s. 96-97; Frédéric Régent, *La France et ses esclaves. De la colonisation aux abolitions (1620-1848)*, Paris: Grasset, 2007, s. 226.

30 Marcel Dorigny ve Bernard Gainot, *La Société des amis des noirs, 1788-1799: contribution à l'histoire de l'abolition de l'esclavage*, Paris: Éditions UNESCO, 1998, s. 252-53; Gilchrist ve Murray (editörler), *The Press in the French Revolution*, s. 259-60.

31 *Oeuvres*, cilt VI, s. 429-31.

32 *Oeuvres*, cilt VII, s. 46-48, 63-65, 129-31; Serge Aberdam, "Curé rouge ou légende noire? Jean-François Carion: une figure emblématique de prêtre révolutionnaire en Sud-Morvan", *AHRF*, 274 (1988), s. 366-408. Robespierre'in, 14 Mart'ta Douai'de bir Ulusal Muhafızı ve bir tüccarı asan isyancılara karşı sert önlemler konusunda endişeleri hakkında bkz. *Oeuvres*, cilt VII, s. 135-39. 1790 Kasım'ında, Robespierre'in Louis-le-Grand'dan eski bir okul arkadaşı Dupont du Tertre Fransa'nın ilk Adalet Bakanı olarak atandı.

33 *Oeuvres*, cilt VII, s. 181-82, 187; Bernard Schnapper, "Liberté, égalité, authorité: la famille devant les assemblées révolutionnaires (1790-1800)", Pierre Lenoël ve Marie-Françoise Lévy (editörler), *L'Enfant, la famille et la Révolution française*, Paris: Olivier Orban, 1990 içinde, s. 325-40; Gross, "Robespierre et l'impôt progressif", s. 253-97; Suzanne Desan, *The Family on Trial in Revolutionary France*, Berkeley, CA, & Londra: University of California Press, 2004, s. 61, 147. Genel olarak, cinsiyetlerin rolü ve siyasi hakları konusunda bkz. Anne Verjus, *Le Cens de la famille: les femmes et le vote, 1789-1848*, Paris: Belin, 2002, ve *Le Bon Mari: une histoire politique des hommes et des femmes à l'époque révolutionnaire*, Paris: Fayard, 2010.

34 *Oeuvres*, cilt VII, s. 18-19, 85, 320-21, 542-43; Hugh Gough, *The Newspaper Press in the French Revolution*, Chicago: Dorsey Press, 1988, s. 46-47; Lucien Jaume, *Le Discours Jacobin et la démocratie*, Paris: Fayard, 1989, s. 201-3; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 78; Murray, *Right-Wing Press*, s. 40-41, 262-63. Robespierre'in, 27 Temmuz 1789'da, mektuplara el konulması konusundaki konuşmasından sonra, posta hizmetinin güvenliği hakkında fikrini değiştirdiği görülüyor: Short, "The Lantern and the Scaffold", s. 177; Shapiro, *Revolutionary Justice*, s. 51-53.

35 *Oeuvres*, cilt VII, s. 432-37.

36 *Oeuvres,* cilt VII, s. 383-88. Barry M. Shapiro, "Self-Sacrifice, Self-Interest, or Sel-Defence? The Constituent Assembly and the "Self-Denying Ordinance" of May 1791", *FHS,* 25 (2002), s. 625-56, Robespierre de dahil tüm vekillerin, ilkelerini ya da grupsal çıkarlarını dile getirmeye çalışmaktan ziyade, kendi yetersizlik korkularının psikolojik yansımalarını sergilediğini savunuyor. Scurr'a göre (*Fatal Purity,* s. 137) bu, Robespierre'in kendi prensiplerine sımsıkı sarıldığı, "ölümcül saflık" halinin bir örneğiydi.

37 Bunun çok iyi kavrandığı bir çalışma: Michael P. Fitzsimmons, *The Remaking of France: The National Assembly and the Constitution of 1791,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1994.

38 *Oeuvres,* cilt III, s. 105-6, 108-9; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 68-75. Genel olarak bkz. Stephen Clay, "Vengeance, Justice and the Reactions in the Revolutionary Midi", *FH,* 23 (2009), s. 22-46.

39 *Oeuvres,* cilt III, s. 109; Étienne Charavay (ed.), *Assemblée électorale de Paris,* cilt 1, Paris: D. Jouaust, Charles Noblet, Maison Quantin, 1890-1905, s. 589-90, 601; Bouloiseau, "Robespierre vu par les journaux satiriques", s. 7-8; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 59-60.

40 *Oeuvres,* cilt III, s. 109-13; cilt VII, s. 514.

41 Kaçış ve yansımaları konusunda bkz. Timothy Tackett, *When the King Took Flight,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

42 *Oeuvres,* cilt VI, s. 553-58; Parker, *Cult of Antiquity,* s. 38-39, 43-45; Marisa Linton, "Robespierre's Political Principles", s. 45.

43 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 80; Plutarch, *Life of Lycurgus,* çev. John Dryden, Boston: Little, Brown, 1906; Gordon H. McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation", Richard Herr ve Harold T. Parker (editörler), *Ideas in History: Essays Presented to Louis Gottschalk by his Former Students,* Durham, N.C.: Duke University Press, 1965 içinde, s. 135-56; Susan Malsan, *Revolutionary Acts: Theater, Democracy, and the French Revolution,* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2005, 3. böl.

44 *Oeuvres,* cilt VII, s. 591-94.

45 *Oeuvres,* cilt XI, s. 339-76.

46 Edna Hindie Lemay, "Robespierre et ses amis à la Constituante", Jensenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 139-56. Feuillant'ların bölünmeleri konusunda bkz. Kennedy, *The First Years,* 15. böl. Jakobenlerden ayrılmak için gösterilen nedenlere bir örnek: Nicole Felkay ve Hervé Favier (editörler), *En prison sous la Terreur. Souvenirs de J.-B. Billecocq (1765-1829),* Paris: Société des études Robespierristes, 1981, s. 73-75.

47 Lenôtre, *Robespierre's Rise and Fall,* s. 1-6; Thompson, *Robespierre,* s. 177-84.

48 *The Correspondence of William Augustus Miles 1789-1817,* Londra: 1890, cilt 1, s. 245.

49 Laura Auricchio, *Adelaïde Labille-Guiard: Artist in the Age of Revolution,* Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2009, s. 77-79.

50 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 78-81. Oelsner, Thomas P. Saine'nin, Almanların Fransız Devrimi'ne karşı tepkileri konusundaki tartışmasında belirgin bir şekilde öne çıkıyor; *Black Bread-White Bread: German Intellectuals and the French Revolution,* Columbia, S.C.: Camden House, 1988.

51 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 82-84.

52 Thompson, *Robespierre,* s. 167-68.

53 *Oeuvres,* cilt VI, s. 754-59.

54 *Oeuvres,* cilt VI, s. 268, 439; Jourdan, "Robespierre and Revolutionary Heroism", s. 56-57; Susan Carpenter Binkley, *The Concept of the Individual in Eighteenth-Century French Thought from the Enlightenment to the French Revolution,* Lewiston, N.Y., Queenstown, Ontario, & Lampeter, Wales: Edwin Mellen Press, 2007, s. 76-84.

55 *Oeuvres,* cilt VI, s. 754-59.

56 Tackett, *Becoming a Revolutionary,* s. 226-34, 321, (toplam 1315 içinden) 766 vekilden konuşma yapan 336'sının ancak bir yahut iki kez konuştuğunu hesaplıyor. Mirabeau'nun iddia edilen nüktesini bildiren kaynak: Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 1, s. 396-97 ama bunu Barbara Lutrell, *Mirabeau,* Carbondale & Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1990, s. 237 ile karşılaştırınız. Rivayetin kaynağı belki de şudur: Thomas Carlyle, *The French Revolution,* cilt 1, *The Bastille,* 1.6.II: "The Constiuent Assembly", 1837.

57 *Oeuvres,* cilt IV, Introduction, s. 1-5; Lemay ve Patrick, *Revolutionaries at Work,* s. 29; Kennedy, *The Jacobin Clubs: The Middle Years,* s. 8; Paul Friedland, *Political Actors: Representative Bodies and Theatricality in the Age of the French Revolution,* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002, s. 279-82.

7. BÖLÜM "ÇOK SAYIDA ACIMASIZ DÜŞMAN": ARRAS 1791 (Sayfa 109-123)

1 ARBR, *Bulletin,* 28; Walter, cilt 1, s. 95-97, 148-50.

2 *Oeuvres,* cilt XI, s. 281-97.

3 *Oeuvres,* cilt III, s. 57-59, "9 Kasım 1789'da alındı" notu bulunan tarihsiz mektup.

4 Arras'ın 1789-1791 arasındaki tarihi için bkz. Lecesne, *Arras,* cilt 1, 1-2. böl.

5 Leuwers, Crépin ve Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord,* s. 29-36, 82-93; Nolibos, *Arras,* s. 107-8; Leuwers, *Invention du barreu français,* c. 249-52.

6 *Oeuvres,* cilt III, s. 66-68.

7 *Oeuvres,* cilt III, s. 74-83, özellikle s. 82-83; cilt XI, s. 317-29, 330-36. Bkz. Bruno Decriem, "1790: l'affaire des impôts d'Artois" ARBR, *Bulletin,* 8 içinde.

8 Yalom, *Blood Sisters,* s. 103; Hugh Gough "Robespierre and the Press", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 11-12; Frédéric Barbier, *Lumières du Nord. Imprimeurs, librairies et "gens du livre" dans le Nord au XVIIIe siècle (1701-1789),* Cenevre: Droz, 2002, s. 384. Marchand Ocak 1792'de göç etti. Fouché daha sonra, Robespierre'e borç para verenin kendisi olduğunu iddia etti: *Memoirs,* cilt 1, Londra: H. S. Nichols, 1896, s. 10.

9 *Oeuvres,* cilt XI, s. 451-56.

10 Bkz. Léon-Noël Berthe ve ark., *Villes et villages du Pas-de-Calais en 1790: 60 questions et leurs réponses,* cilt 1, *Districts d'Arras et de Bapaume,* Arras: Commission départementale d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais, 1990; Wartelle, "Les Communautés rurales du Pas-de-Calais", s. 100-21.

11 Bkz. Jessenne, "Les Enjeux artésiens", s. 27-30; *Pouvoir au village,* 1. böl.

12 Leuwers, Crépin ve Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord,* s. 53-55, 80-81.

13 ARBR, *Bulletin,* 55; Leuwers, Crépin ve Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord,* 3. böl.

14 *Oeuvres,* cilt III, s. 107, cilt VII, s. 623; Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 201.

15 Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 200.

16 Robespierre'in Artois'da kalışı konusunda en iyi kaynaklar: Walter, *Robespierre,* cilt 1; Bruno Decriem, "Maximilien Robespierre dans l'Artois révolutionnaire", ARBR, *Bulletin,* 5-7.

17 *Oeuvres,* cilt III, s. 124-26.

18 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 57-58; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 91-94.

19 Hervé Leuwers, "Révolution contituante et société judiciaire. L'Exemple septentrional", *AHRF,* 350 (2007), s. 27-47; Sueur, *Conseil provincial d'Artois,* s. 310-46.

20 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 19-23.
21 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 20.
22 Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 202; Auguste Joseph Paris, *La Terreur dans le Pas-de-Calais et dans le Nord: histoire de Joseph Le Bon et des tribunaux révolutionnaires d'Arras et de Cambrai.* Arras: Rousseau-Leroy, 1864, s. 39. 1765'te Arras'ta doğan Lebon 1790'da Robespierre'i, samimi "tu" sözüyle hitap edecek kadar iyi tanıyordu: *Papiers inédits trouvés chez Robespierre, Saint-Just, Payan, etc. Supprimés ou omis par Courtois, précédés du rapport de ce député à la Convention nationale,* 3 cilt, Cenevre: Mégariotis Reprints, 1978, cilt 3, s. 237-41.
23 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 39, 58; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 179.
24 Thompson, *Robespierre,* s. 9, ve Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue,* s. 156, bu parçanın 1791 tarihli olduğu kanısındadır; bunun tarihini 1789 başı olarak saptayan Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 76 ile karşılaştırınız.
25 *Oeuvres,* cilt I, s. 211-12; Robisco, "Le Mythe de la rencontre avec Rousseau'. Norman Hampson'un, Robespierre'in kafayı Rousseau'nun fikirlerine takmışlığı konusunda sert yorumlarına dikkat ediniz: *Will and Circumstance,* s. 145; aynı yazar, "Je veux suivre sa trace vénérée: Rousseau'nun yeniden beden bulmuş hali Robespierre" Jourdan (ed.), *Robespierre—figure réputation* içinde, s. 36.
26 Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue,* s. 153-62.
27 Albert Mathiez, "Babeuf et Robespierre", *Études sur Robespierre (1758-1794),* Paris: Éditions sociales, 1958, s. 237-50.
28 *Oeuvres,* cilt III, s. 127.
29 *Oeuvres,* cilt III, s. 126.
30 Georges Sangnier, *Les Émigrés du Pas-de-Calais pendant la Révolution,* Paris: Blangermont, 1959, s. 29-33.
31 Versailles'da Robespierre'le birlikte kalmış köylü vekiller artık mesafeliydi: Alexandre Petit daha sonra göç edecek ve Charles Payen de 1794 Haziran'ında giyotine gönderilecekti.
32 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 65-68; ayrıca Fleischmann, *Robespierre and the Women he Loved,* s. 172-78. Charlotte'un sakladığı bir mektuptu bu: Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 50-52. Theizé konusunda bkz. Jeanne-Marie Phlipon Roland, *Private Memoirs of Madame Roland,* çev. Edward Gilpin Johnson, Londra: Grant Richards, 1901, s. 357.
33 *Oeuvres,* cilt III, s. 129-30.
34 ARBR, *Bulletin,* 7, 56.

8. BÖLÜM "HALKIN İNTİKAMI": PARİS 1791-92 (Sayfa 125-146)

1 *Oeuvres,* cilt III, s. 130-31.
2 Haiti konusunda zengin bir yeni literatür var: Bkz. Robin Blackburn, "Haiti Slavery, and the Age of the Democratic Revolution", *William and Mary Quarterly,* 63 (2006), s. 633-74; Laurent Dubois, *Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution,* Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University, 2005; John D. Garrigus, *Before Haiti: Race and Citizenship in St-Domingue,* Londra: Palgrave Macmillan, 2006; Jeremy D. Popkin, *You Are All Free: The Haitian Revolution and the Abolition of Slavery,* Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 2010.

3 *Moniteur universel,* no. 313, 9 Kasım 1791, cilt 10, s. 325; Michael Sydenham, *The Girondins,* Londra: Athlone Press, 1961, s. 101-8; Tackett, "Conspiracy Obsession in a Time of Revolution': Munro Price, "Mirabeau and the Court: Some New Evidence", *FHS,* 29 (2006), s. 37-75; Olivier Blanc, *La Corruption sous la Terreur (1792-1794),* Paris: Robert Laffont, 1992, 4. böl.

4 Aulard, *Société des Jacobins,* cilt 3, s. 266.

5 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 47-64. Alan Forrest'in yorumlarına dikkat ediniz, "Robespierre, the War and its Organisation", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 128-30. Savaşın çıkış nedenleri hakkında tartışmalar için bkz. Thompson, *Robespierre,* s. 202-26; Georges Michon, *Robespierre et la guerre révolutionnaire, 1791-1792,* Paris: M. Rivière, 1937; Kennedy, *The Jacobin Clubs: The Middle Years,* 9. böl.; Jordan, *Robespierre,* 5. böl.

6 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 74-93.

7 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 178-80. Bkz. Maxime Rosso, "Les Réminiscences spartiates dans les discours et la politique de Robespierre de 1789 à Thermidor", *AHRF,* 349 (2007), s. 51-77.

8 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 74-93.

9 *Oeuvres,* cilt III, s. 135-36; cilt VIII, s. 131.

10 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 137-50, 210-12, 229-37.

11 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 96; Thompson, *Robespierre,* s. 213-14.

12 Fleischmann, *Robespierre and the Women He Loved,* s. 203-9. Chalabre'nin mektuplarının bulunduğu kaynak: *Papiers inédits chez Robespierre,* cilt 1, s. 171-78.

13 Sydenham, *Girondins,* s. 86-91.

14 *Oeuvres,* cilt III, s. 139, 144; cilt IV, s. 12-13; cilt VIII, s. 193-98; Melvin Edelstein, "*La Feuille villageoise': communication et modernisation dans les régions rurales pendant la Révolution,* Paris: Bibliothèque nationale, 1977, s. 53.

15 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 250-53; Warren Roberts, *Jacques-Louis David and Jean-Louis Prieur, Revolutionary Artists: The Public, the Populace, and Images of the French Revolution,* Albany, N.Y.: State University of New York Press, 2000, s. 139-44.

16 Saint-Paulien, *Robespierre, ou les dangers de la vertu, 1789-1799,* Paris: Table Ronde, 1984, s. 7; *Oeuvres,* cilt VIII, s. 311, 315; Jourdan, "Robespierre and Revolutionary Heroism", s. 71. Jaume, *Discours jacobin,* s. 68-71, 80-83. Pierre Rosanvallon'un (*Democracy Past and Future,* New York: Columbia University Press, 2006) Rousseaucu –tek bir genel irade tanıyan ve "parti" ya da "fraksiyon" havası veren hiçbir şeye güvenmeyen– devrimci demokrasinin yapısı itibariyle totaliter olduğu teziyle karşılaştırınız.

17 *Oeuvres,* cilt VI, s. 202-3; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 105, dipnot 1. Olivier Coquard, "Marat et Robespierre: la rencontre de deux politiques révolutionnaires" Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 157-66. Marat, Rue St-Honoré'nin ötesinde, Évrard kız kardeşlerle birlikte yaşıyordu.

18 Bkz. *Oeuvres,* cilt VI, s. 8-11; Hardman, *Robespierre,* s. 43; Jack R. Censer, "Robespierre the Journalist", Harvey Chisick (ed.), *The Press in the French Revolution,* Oxford: Voltaire Vakfı, 1990 içinde, s. 189-96; Michel Eude, "La politique de Robespierre en 1792, d'après le *Défenseur de la constitution", AHRF,* 28 (1956), s. 1-28. 17 Mayıs'tan 20 Ağustos 1792'ye kadar çıkan 12 sayısı toplam olarak 594 sayfa tutmaktadır.

19 *Oeuvres,* cilt VI, s. 83-84.

20 Simonneau'nun öldürülmesi ve bu olayın daha geniş bağlamı konusunda bkz. Sukla Sanyal, "The 1792 Food Riot at Étampes and the French Revolution", *Studies in History,* 18 (2002), s. 23-50; R.B. Rose, "The 'Red Scare' of the 1790s and the 'Agrarian Law'", *P&P,* 103 (1984), s. 113-30; David Hunt, "The People and Pierre Dolivier: Popular Uprisings in the Seine-et-Oise Department, 1791-1792", *FHS,* 11 (1979), s. 184-214; Maurice Dommanget, *1793: les Enragés contre la vie chère-les curés rouges, Jacques Roux-Pierre Dolivier,* Paris: Spartacus, 1976.

21 Anthony Crubaugh, *Balancing the Scales of Justice: Local Courts and Rural Society in Southwest France, 1750-1800,* University Park, PA: Pennsylvania University Press, 2001, s. 55-56.
22 *Oeuvres,* cilt IV, s. 109-36.
23 *Oeuvres,* cilt IV, s. 144-49.
24 Alan Forrest, "Robespierre, the War and its Organisation", s. 133; *Oeuvres,* cilt VII, s. 101.
25 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 377-83; Thompson, *Robespierre,* s. 246-47.
26 *Oeuvres,* cilt IV, s. 165-89.
27 *Oeuvres,* cilt IV, s. 225-42.
28 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 390-94.
29 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 212; cilt XI, s. 381-89.
30 "Erdem"in temeli ve siyasi eylem ve strateji yönünden yol açtığı sonuçlar Marisa Linton tarafından ustaca araştırılmış: "'Do You Believe that We're Conspirators?' Conspiracies Real and Imagined in Jacobin Politics, 1793-94", Campbell, Kaiser ve Linton (editörler), *Conspiracy in the French Revolution* içinde, s. 144-45; aynı yazar, "Ideas of the Future in the French Revolution", Malcolm Crook, William Doyle ve Alan Forrest (editörler), *Enlightenment and Revolution: Essays in Honour of Norman Hampson,* Burlington, VT, & Aldershot: Ashgate, 2004 içinde, s. 153-68; aynı yazar, "Robespierre's Political Principles", özellikle s. 45-46.
31 *Oeuvres,* cilt IV, s. 9. Bkz. Raymonde Monnier, "Républicanisme et Révolution française", *FHS,* 26 (2003), s. 87-118. Robespierre'in sözleri Dan Edelstein'in (*The Terror of Natural Right: Republicanism, the Cult of Nature, and the french Revolution,* Chicago: University of Chicago Press, 2009, s. 19, 249-56) cumhuriyetçiliğin ve "terör"ün Jakobenliğin doğasında var olduğu iddiasıyla çelişiyor.
32 *Oeuvres,* cilt IV, s. 13, 23-24.
33 *Oeuvres,* cilt IV, s. 317-33; cilt VIII, s. 408. Bkz. C. J. Mitchell, *The French Legislative Assembly of 1791,* Leiden: E. J. Brill, 1988, s. 238-41 ve 15. böl.
34 *Moniteur Universal,* no. 216, 3 Ağustos 1792, cilt 13, s. 305-6. Karşıdevrimin gücünün farklı yollardan vurgulandığı bir çalışma: D. M. G. Sutherland, *The French Revolution and Empire: the Quest for a Civic Order,* Oxford: Blackwell, 2003, 4-6. böl.; Murray, *Right Wing Press,* 9. ve 12. böl.
35 *Oeuvres,* cilt III, s. 151.
36 *Oeuvres,* cilt IV, s. 336.
37 *Oeuvres,* cilt IV, s. 352; cilt VIII, s. 427-28.
38 Raymonde Monnier, "Robespierre et la Commune de Paris", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 125-37; aynı yazar, *L'Espace Public démocratique: essai sur l'opinion à Paris de la Révolution au Directoire,* Paris: Éditions Kimé, 1994, s. 135-37; R. B. Rose, *Tribunes and Amazons: Men and Women of Revolutionary France 1789-1871,* Sydney: Macleay Press, 1998, böl. 12; McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation", s. 135-56.
39 *Oeuvres,* cilt IV, s. 352-59.
40 *Oeuvres,* cilt IV, s. 360-66.
41 *Oeuvres,* cilt III, s. 153; cilt VIII, s. 435-37.
42 J. M. Thompson (ed.), *English Witnesses of the French Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 1938, s. 180-81.
43 *Oeuvres,* cilt III, s. 152.
44 Fleischmann, *Robespierre and the Women He Loved,* s. 179-82.
45 John Moore, *Journal of a Residence in France, from the Beginning of August to the Middle of December 1792,* cilt 3, *The Works of John Moore, M. D. with Memoirs of his Life and Writings,* 7 cilt, Edinburgh: Stirling and Slade, 1820, s. 107-9, 135.

46 An D XLII 5: 1792 Kasım tarihli bir listede, toplam 2616 mahkûmdan 1079'unun ölümlerinin ayrıntıları belirtiliyor. Bu konuda standart çalışma, Pierre Caron, *Les Massacres de septembre,* Paris: Maison du livre français, 1935; mükemmel bir genel bakış, Andress, *Terror,* 4. böl.

47 Alıntılandığı kaynak: René Moulinas, *Les Massacres de la Glacière: Enquête sur un crime impuni, Avignon 16-17 octobre 1791,* Aix-en-Provence: Edisud, 2003, s. 175.

48 Jeanne-Marie Roland de la Platière, *Lettres de Madame Roland,* 2 cilt, Paris: C. Perroud, 1900-2, cilt 2, s. 434-35. Ruth Scurr'a göre bu, Robespierre'in "kitlelerin kana susamışlığı'na verdiği büyük bir ödündü: *Fatal Purity,* s. 200-1. John Hardman, J. W. Crooker'in, Robespierre'in kitleleri Brissotçu liderleri katletmek ve seçim sürecini sindirmek için yönettiği hükmüne güveniyor: "Robespierre", *Essays on the Early Period of the French Revolution,* Londra: John Murray, 1857 içinde, s. 350. Dingli, *Robespierre,* s. 272-73, Robespierre'in 1792 Eylül'ünde Brissot'u tutuklatmak için uğraştığının "bir gerçek" olduğunu söylüyor ve bu görüşünün dayandığı kaynak: *Mémoires inédites de Pétion,* Paris: C. A. Dauban, 1866, s. 53, 163. Benzer iddiaların yer aldığı kaynaklar: Hardman, *Robespierre,* s. 50-52, 56-57; Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 338-53; Hampson, "Robespierre and the Terror", s. 163; Sydenham, *Girondins,* s. 117-18.

49 Andress, *Terror,* s. 113-14; Édith Bernardin, *Jean-Marie Roland et le Ministère de l'Interieur (1792-1793),* Paris: Société des études Robespierristes, 1964, s. 16-17; Jean Massin, *Robespierre,* Paris: Club français du livre, 1957, s. 127-37, bunların hepsi, su götürmez kanıtların olmadığını savunuyor; fakat önemli olan elbette Brissotçuların, Robespierre'in bunu yapmaya çalıştığı kanısıdır. Alphonse de Lamartine, *Histoire des Girondins,* 6 cilt, Paris: Pagnerre, Hachette & Furne, 1860, Livre 25, IV, Robespierre'in kişisel olarak güvendiği birinin onun bu işteki rolünü doğruladığını ama kanıt gösteremediğini iddia ediyor.

50 Marcel Dorigny, "Violence et Révolution: les Girondins et les massacres de septembre", Albert Soboul (ed.), *Actes du colloque Girondins et Montagnards (Sorbonne, 14 décembre 1975),* Paris: Société des études Robespierristes, 1980 içinde, s. 102-20; Élisabeth ve Peter Badinter, *Condorcet: un intellectuel en politique,* Paris: Fayard, 1988, 8. böl.

51 Katliamlar kimsenin emriyle gerçekleşmedi. Bu kadar yaygın olmaları –Eylül'de, otuz iki bölgede altmıştan fazla, cinayetle "hınç alma" vakası vardı– bunun Brunswick'in askerleri tarafından katledilme korkusuna karşı panikle verilmiş içgüdüsel bir tepki olduğunu gösteriyor. Öldürmelerin yirmi dokuzuna ordu gönüllüleri de katıldı. Bkz. Caron, *Massacres de septembre;* Paul Nicole, "Les Meurtres politiques d'août-septembre 1792 dans le département de l'Orne: étude critique", *AHRF,* 62 (1934), s. 97-118; Mona Ozouf, "Massacres de septembre: qui est responsable?", *Histoire,* 342 (2009), s. 52-55.

52 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 49; Aulard, *Société des Jacobins,* cilt 4, s. 250-68; Charavay (ed.), *Assemblée électorale de Paris,* cilt 3, *2 septembre 1792-17 frimaire an II,* s. 98-111; Thompson, *Robespierre,* s. 273-77. Massin, *Robespierre,* s. 127-37; ve Frédéric Bluche, *Septembre 1792: logiques d'un massacre,* Paris: Robert Laffont, 1986, ikisi de, kararlı davranmada kusur edenlerin Brissotçu liderler --özellikle de Roland– olduğunu savunuyor.

53 Bkz. Arno J. Mayer, *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolution,* N.J.: Princeton University Press, 2000, s. 182-183.

54 *Oeuvres,* cilt IX, s. 90-91.

55 Louis Blanc, *Histoire de la Révolution française,* Paris: Librairie Internationale, Paris, 1869, cilt 2, s. 206-7. Blanc, Souberbille'ye inanıyor ama Robespierre'i katliamları durdurmaya çalışmadığı için suçluyor. Bkz. Thompson, *Robespierre,* s. 276-77.

56 Charavay (ed.), *Assemblée électorale de Paris,* cilt 3, *2 septembre 1792-17 frimaire an II,* s. XXIII-LXV, 162, 612-13. Méhée konusunda bkz. Blanc, *Corruption sous la Terreur,* s. 120-23.

57 Lecesne, *Arras,* cilt 1, s. 271-96; Hampson, *Saint-Just,* s. 24-35.

58 Bkz. Jessenne, "Les Enjeux artésiens", s. 27-33; aynı yazar, *Pouvoir au village.* Pas-de-Calais'de varlıklı köylülere karşı düşmanlığın örnekleri: Georges Lefebvre, *Questions agraires au temps de la Terreur. Documents publiés et annotés,* La Roche-sur-Yon: Henri Potier, 1954, s. 194-98.

59 Fleischmann, *Robespierre and the Women He Loved,* s. 108-9. Hampson, "Robespierre and the Terror", s. 163, Augustin'in seçilmesinin, Maximilien'in "siyasi torpil kullanması" sayesinde gerçekleştiğini savunuyor.

9. BÖLÜM "DEVRİMSİZ BİR DEVRİM Mİ İSTİYORDUNUZ?": PARİS 1792-93 (Sayfa 147-172)

1 Devrim sırasında, modern anlamda siyasi parti yoktu. Konvansiyon'daki siyasi ve toplumsal eğilimlerin teşhisi uzun zamandır hep tartışma yaratmıştır: Bkz. Alison Patrick, *The Men of the First French Republic: Political Alignments in the National Convention of 1792,* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1972; Sydenham, *Girondins,* örneğin s. 27-31, 8-9. böl.; ve *FHS,* 15 (1988), s. 506-48'deki forum. Jirondenler ve Montagnardlar arasındaki kavga konusunda bkz. Paul R. Hanson, *The Jacobin Republic under Fire: The Federalist Revolt in the French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2003, 2. böl.

2 Örneğin, *Oeuvres,* cilt V, *Lettres ... à ses commettans,* no. 3 ve 9; Gough, "Robespierre and the Press", s. 116. 30 Eylül 1792'yle, 1793 Nisan ortasına kadar yirmi iki *Lettres* yayımlandı.

3 *Oeuvres,* cilt V, s. 15-19. Bkz. Michel Vovelle, *Les Métamorphoses de la fête en Provence, de 1750 à 1820,* Paris: Flammarion, 1976, 7-8. böl.; Mona Ozouf, *Festivals and the French Révolution,* çev. Alan Sheridan, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988, 4. böl.

4 Bkz. Norman Hampson'un düşünceleri, "The Heavenly City of the French Revolutionaries", Colin Lucas (ed.), *Rewriting the French Revolution,* Oxford: Clarendon Press, 1991 içinde, s. 56-57.

5 *Oeuvres,* cilt VIII, s. 233-34; Tallett, "Robespierre and Religion", s. 96-97; Sydnham, *Girondins,* s. 190-92.

6 *Oeuvres,* cilt V, s. 116-21.

7 *Oeuvres,* cilt IX, s. 13-14; Dorigny, "Violence et Révolution'. Sydenham, *Girondins,* 6. böl. ile karşılaştırınız.

8 *Oeuvres,* cilt IX, s. 16-22; 31-40; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 123. Taşradaki Jakoben Kulüplerinin tepkileri arasındaki farklılıklar hakkında bkz. Kennedy, *The Jacobin Clubs: The Middle Years,* s. 302-07.

9 David P. Jordan, *The King's Trial: The French Revolution vs. Louis XVI,* Berkeley, CA: University of California Press, 1979, s. 53-54; William Wordsworth, *The Complete Poetical Works,* Londra: Macmillian, 1888, "The Prelude", 10. Kitap, 99-102. dizeler. John Moore da oradaydı: Thompson (ed.), *English Witnesses,* s. 210-13.

10 *Oeuvres,* cilt IX, s. 62-65; Jean-Baptiste Louvet de Couvray, *Accusation contre M. Robespierre,* Paris: Imprimerie nationale, 1792. Bkz. Scurr, *Fatal Purity,* s. 213-17.

11 Jean-Paul Bertaud, *The Army of the French Revolution: From Citizen-Soldiers to Instrument of Power,* çev. R. R. Palmer, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988, s. 85-86; Thompson, *Robespierre,* s. 285.

12 *Oeuvres,* cilt IX, s. 77-78, 86-91. 10 Nisan 1793'te, Eylül katliamları "salutaries et actes de bienfaisance" haline gelmişti: *Oeuvres,* cilt V, s. 322. Bronislav Baczko'nun yorumuna dikkat

ediniz: "The Terror before the Terror? Conditions of Possibility, Logic of Realization", Keith Michael Baker (ed.), *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, cilt 4, *The Terror*, Oxford: Pergamon Press, 1994 içinde, s. 30.

13 *Oeuvres*, cilt IX, s. 78; Olympe de Gouges, *Écrits politiques 1792-1793*, Paris: Côte femmes, 1993, s. 164-37.

14 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 126; Marc Bouloiseau, "Robespierre d'après les journaux girondins", *Actes du colloque Robespierre. XIIe Congrès international des Sciences historiques*, Paris: Société des études Robespierristes, 1967 içinde, s. 12-13. Robespierre'in kişisel yaşamı ve kadınlarla ilişkileri hakkında çeşitli düşmanca görüşler: Dingli, *Robespierre*, s. 431-48.

15 Moore, *Journal of a Residence in France*, s. 150, 330, 369; Thompson (ed.), *English Witnesses*, s. 206; Jean-Baptiste Louvet de Couvray, *À M. Robespierre et à ses royalistes, etc.* Paris: Imprimerie du Cercle social, 1792, özellikle s. 9, 13, 21, 34, 47, 50-51.

16 Roland'ın propaganda savaşı hakkında bkz. Bernardin, *Jean-Marie Roland*, s. 387, 515-19; Gough, *Newspaper Press*, s. 90-92; Kennedy, *The Jacobin Clubs: The Middle Years*, s. 302-3, Appendix F.

17 AN F13 281A. Duplay, böyle bir sözleşme yapan yaklaşık on beş tüccardan biriydi ve 22.460 *livre* aldı.

18 AN W 501; Fleischmann, *Robespierre and the Women he Loved*, s. 144, 163-64; Stéfane-Pol [Paul Coutant], *Autour de Robespierre: le conventionnel Le Bas, d'après des documents inédits et les mémoires de sa veuve*, Paris: E. Flammarion, 1901, 5. böl., s. 107; Thompson, *Robespierre*, s. 177-87; Hamel, *Histoire de Robespierre*, cilt 3, s. 281-99; Richard Cobb, *Paris and its Provinces 1792-1802*, Londra: Oxford University Press, 1975, s. 134-35. Brount, Matmazel Duhay'ın Robespierre için Béthune'de yetiştirdiği köpek olabilir.

19 Charlotte Robespierre, *Mémoires*, s. 52-56. Fleischmann, *Robespierre and the Women he Loved*, s. 108-9.

20 Sabine Dupuy, "Du parrainage d'un enfant du peuple aux conciliabules de Charenton: itinéraire d'une amitié chez Robespierre", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 117-24.

21 Fleischmann, *Robespierre and the Women he Loved*, s. 133. Duplayların evinin daha tam bir planı için bkz. Victorien Sardou, Stéfane-Pol'un *Autour de Robespierre*'ine önsözü. Hamel, *Histoire de Robespierre*, cilt 3, s. 281-99 ile karşılaştırınız. Dekor konusunda bkz. örneğin Scurr, *Fatal Purity*, s. 10, 207, ve Hardman, *Robespierre*, s. 34. Scurr, aynı şekilde, doğru olması mümkün olmayan bir iddiada bulunarak, XVI. Louis'nin beş aylık mahkûmiyeti sırasında 250 kitap okuduğunu ve tüm bir kitabı hem İngilizceden çevirip hem de oğluna Latince ve geometri öğretecek ve onun için oyunlar icat edecek vakti bulduğunu söylüyor. Robespierre'in imajını lekelemek için her türlü nedeni olan Paul Barras sonraları, Fouché'yle birlikte Robespierre'e yaptıkları bir ziyareti tüm ayrıntılarıyla hatırlıyor ama büstlerden hiç söz etmiyordu: *Mémoirs*, çev. Charles E. Roche, 4 cilt, Londra: Osgood, McIlvaine, 1895, cilt 1, s. 181-87. Daha sonra Robespierre'in odasında arama yapanlar da böyle bir şey söylememişti: AN F7/4774/94—dossier Maximilien Robespierre.

22 *Oeuvres*, cilt III, s. 155-57; cilt IX, s. 142-45. Robespierre ayrıca, Algernon Sydney'e de saygıda bulundu.

23 Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains*, s. 127.

24 *Oeuvres*, cilt V, s. 97-115, 140-59.

25 Martin Nadeau, "La Politique culturelle de 1'an II: les infortune de la propagande *révolutionnaire au théâtre*", *AHRF*, 327 (2002), s. 57-74; Maslan, *Revolutionary Acts*, s. 61-64.

26 *Oeuvres*, cilt IX, s. 120-30; yargılama konusunda, genel olarak bkz. Jordan, *The King's Trial*; Patrick, *Men of the First French Rebuplic*.

27 Edelstein, *The Terror of Natural Right,* 3. böl. ile karşılaştırınız.
28 *Oeuvres,* cilt III, s. 159; cilt V, s. 189-204; McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation".
29 Rose, *Tribunes and Amazons,* s. 211; *Oeuvres,* cilt IX, s. 212-15.
30 *Oeuvres,* cilt IX, s. 228-29.
31 *Louis XVI tragédie en vers et en cinq actes.* En Allemagne, mars 1793, Act 1; Bouloiseau, "Robespierre vu par les journaux satiriques", s. 7-8. Fauchet hakkında bkz. Jules Charrier, *Claude Fauchet, évêque constitutionnel du Calvados,* Paris: Honoré Champion, 1909, cilt 2, s. 196-98, 232.
32 R. R. Palmer (ed.), *From Jacobin to Liberal: Marc-Antoine Jullien, 1775-1848,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993, s. 28.
33 *Oeuvres,* cilt V, s. 243-64; Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 2, s. 598.
34 *Oeuvres,* cilt V, s. 83, 86; cilt IX, s. 106-18.
35 Florence Gauthier, "Robespierre critique de l'économie politique tyrannique et théoricien de l'économie politique populaire", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 235-43.
36 *Oeuvres,* cilt IX, s. 274-75, 286-87. Bkz. William H. Seewell, "The Sans-Culotte Rhetoric of Subsistence", Baker, *Terror* içinde, s. 265-67; Haim Burstin, *Une Révolution à l'oeuvre: le Faubourg Saint-Marcel (1789-1794),* Seyssel: Champ Vallon, 2005, s. 778-80.
37 *Oeuvres,* cilt V, s. 345-46.
38 *Oeuvres,* cilt V, s. 75-77; cilt IX, s. 295-99, 327; Gough, "Robespierre and the Press", s. 124-26. Robespierre, mücadelenin hararetiyle, "yoldan sapan" gazetecilerin susturulmasını destekledi: *Oeuvres,* cilt IX, s. 490. Şehitliğinden söz ettiği başka konuşmaları için bkz. cilt IX, s. 157, 430.
39 *Oeuvres,* cilt IX, s. 307-17, 332-33.
40 *Oeuvres,* cilt IX, s. 376-409; Forrest, "Robespierre: la guerre et les soldats"; Thompson, *Robespierre and the French Revolution,* s. 95-96.
41 Robert Allen, *Les Tribunaux criminels sous la Révolution et l'Empire, 1792-1811,* çev. James Steven Bryant, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005.
42 1792-95'te Genel Güvenlik Komitesi'nin önüne gelen binlerce dosya, AN F7 4577-4775 numarasıyla saklanan 348 kutunun içindedir. Askeri krize tepki konusunda bkz. Howard G. Brown, *War, Revolution, and the Bureucratic State: Politics and Army Administration in France, 1791-1799,* Oxford: Clarendon Press, 1995, 3. böl.
43 İsyanın kökenleri ve çıkışı konusunda mükemmel bir özet: Roger Dupuy, *La République jacobine, Terreur, guerre et gouvernement revolutionnaire.* Paris: Éditions du Seuil, 2005, 3-4. böl.
44 *Oeuvres,* cilt IX, s. 487-94. Ayrıca bkz. cilt IX, s. 513-15.
45 Marc Bouloiseau, *The Jacobin Republic, 1792-1794,* çev. Jonathan Mandelbaum, Cambridge & Paris: Cambridge University Press and Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1983, s. 64.
46 Kennedy, *The Jacobin Clubs: The Middle Years,* s. 378-81; Françoise Brunel, "Les députés montagnards", Soboul (ed.), *Girondins et Montagnards,* Appendix içinde; Patrick, *Men of the First French Republic.*
47 *Oeuvres,* cilt V, s. 360-63; cilt IX, s. 455-56. Bkz. Thompson, *Robespierre,* s. 351-66, Rapport "Robespierre and the Universal Rights of Man", s. 321-22; Jean-Louis Matharan, "Salut public et sentiment national", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 337-47.
48 *Oeuvres,* cilt IX, s. 459-62. Bkz. mükemmel bir analiz: Jean-Pierre Gross, *Fair Shares for All-Jacobin Egalitarianism in Practice,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1997; Françoise Theuriot, "La Conception robespierriste du bonheur", *AHRF,* 192 (1968), s. 207-26; Jean-Pierre Jessenne, "The Land: Redefinition of the Rural Community",

Baker, *Terror,* 13. böl. içinde; Rosso, "Réminiscences spartiates"; Mossé, *L'Antiquité dans la Révolution française,* 4. böl.; Rose, "The "Agrarian Law'". Klasik Marksist yorum, Robespierre'in ve *sans-culotte'ların* toplumsal programlarının arasındaki daha temel farkları öne çıkarır: örneğin bkz. Albert Soboul, "Robespierre and the Popular Movement of 1793-4", *P&P,* 5 (1954), s. 54-70.

49 Malsan, *Revolutionary Acts,* 3. böl.; Friedland, *Political Actors,* s. 283-84; *Oeuvres,* cilt IX, s. 502-3. Robespierre de 1792'de buna benzer bir şeye dikkat çekmiş: *Oeuvres,* cilt V, s. 129.

50 *Oeuvres,* cilt IX, s. 495-510.

51 *Oeuvres,* cilt III, s. 167-68. Aigoin adında bir banker ve Jakoben, oğluna Guillaume-August Maximilien Robespierre adını verdi: Albert Mathiez, *The Fall of Robespierre, and other Essays,* New York: A. M. Kelley, 1968, s. 44.

52 *Oeuvres,* cilt IX, s. 416-21, 433-34. Robespierre, Marat'ya açıkça desteklerini dile getiren Desmoulins ve diğer elli Dağlıya katılmamaya karar verdi ve bu da daha sonra, Marat'nın ününü kıskandığı şeklinde çıkışmalara hedef olmasına yol açtı: Coquard, "Marat et Robespierre", s. 164-65.

53 *Oeuvres,* cilt V, s. 169-70.

54 Bkz. polis raporları: AN AF IV 1470. 15 Mayıs-7 Haziran arasında bir boşluk vardır.

55 *Oeuvres,* cilt IX, s. 524-27; R. B. Rose, *The Enragés: Socialists of the French Revolution?,* Melbourne: Melbourne University Press, 1965, s. 22-24.

56 *Oeuvres,* cilt IX, s. 370-71, 526, 541; Monnier, "Robespierre et la Commune", s. 134-37; Friedland, *Political Actors,* s. 282-87; Morris Slavin, "Robespierre and the Insurrection of 31 May-2 June 1793", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 141-43; *The Making of an Insurrection: Parisian Sections and the Gironde,* Cambridge, MA, & Londra: Harvard University Press, 1986, özellikle s. 21-22.

57 *Oeuvres,* cilt IX, s. 539-41.

58 *Oeuvres,* cilt IX, s. 544-47, 554-55.

59 Bkz. Hanson, *Jacobin Republic under Fire,* 3. böl.; Bette W. Oliver, *Orphans on the Earth: Girondin Fugitives from the Terror, 1793-1794,* Lanham, MD: Lexington Books, 2009.

60 *Oeuvres,* cilt IX, s. 606.

61 *Oeuvres,* cilt IX, s. 602-15. Bkz. Colin Lucas, "Revolutionary Violence, the People and the Terror", Baker, *Terror,* böl. 4 içinde; Hampson, *Will and Circumstance,* s. 229-37; Jaume, *Discours jacobin,* 1. Kısım, 3. böl.

62 *Oeuvres,* vol. IX, s. 501-2, 566. Bkz. Anne Sa'adah, *The Shaping of Liberal Politics in Revolutionary France: A Comparative Perpective,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990, s. 190-93; Pierangelo Catalano, "Peuple" et "citoyens" de Rousseau à Robespierre: racines romaines du concept démocratique de "République" Michel Vovelle (ed.), *Révolution et République: l'exception française,* Paris: Éditions Kimé, 1994 içinde, s. 27-36.

10. BÖLÜM "TAM BİR YENİDEN DOĞUŞ": PARİS, TEMMUZ-ARALIK 1793 (Sayfa 173-198)

1 *Oeuvres,* cilt IX, s. 553; Thompson, *Robespierre and the French Revolution,* s. 78-80; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 2, s. 13-16.

2 *Oeuvres,* cilt X, s. 9.

3 *Oeuvres,* cilt X, s. 76.

4 Thompson, s. 384-90; Palmer, 3. böl.; Bernard Gainot, Paris: Tallandier, 1990. Hérault de Séchelles 29 Aralık'ta istifa etti.

5 AN F7 4432, 2. levha; Raymonde Monnier, "Les Sociétés populaires dans le département de Paris sous la Révolution", 278 (1989), s. 371; Fleischmann, s. 101; Stéfane-Pol, s. 104; Jacob, s. 215-19; Yalom, s. 115-25. Duplaylar daha sonra, Robespierre'le konuşmalarının niteliği yüzünden gözaltına alınmıştır: AN W 79, liasse 23.

6 Gallo, s. 62-254.

7 Barras, cilt 1, s. 191; cilt 1, s. 247-49, 253-54, 333-34; cilt 2, s. 261; cilt 3, s. 3-55, 237-41; *Oeuvres,* cilt III, çeşitli yerlerde.

8 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* IV. böl. Augustin'in davranışı konusunda sunulan geniş kapsamlı bir görüş: Sergio Luzzatto, *Bonbon Robespierre, La terreur à visage humain,* İtalyancadan çeviren: Simone Carpentari Messina, Paris: Arléa, 2010.

9 Nolibos, *Arras,* s. 109-10; *Oeuvres,* cilt III, kitap 2, s. 83-85. Genel olarak 1792-94 konusunda bkz. Leuwers, Crépin ve Rosselle, *Histoire des provinces françaises du nord,* 4. böl.; Ivan Gobry, *Joseph Lebon: la Terreur dans le nord de la France,* Paris: Mercure de France, 1991, 1-3. böl.

10 Serge Aberdam, "Politiques agraires, questions agraires, Terreur et loi agraire", Michel Biard (ed.), *Les Politiques de la Terreur, 1793-1794: actes du colloque international de Rouen, 11-13 janvier 2007,* Rennes: Presses Universitaires de Rennes; Paris. Société des études Robespierristes, 2008 içinde, s. 291-306. Robespierre, tarımsal ürünleri artırmak için balık göllerinin kurutulmasının doğru bir şey olup olmadığı konusundaki hararetli tartışmada kararsız kalmıştı: Reynald Abad, *La Conjuration contre les carpes. Enquête sur les origines du décret de dessèchement des étangs du 14 frimaire an II,* Paris: Fayard, 2006, s. 164; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 2, s. 19.

11 Paris'te, (1792 Eylül'ünden itibaren Eşitlik Koleji [Collège de l'Égelité] adıyla anılan) Louis-le-Grand hariç bütün ikinci kolejler kapatılmıştı: Palmer, *School of the French Revolution,* s. 7, 11, 22, 33-34.

12 *Oeuvres,* cilt X, s. 10-12; R. R. Palmer, *The Improvement of Humanity: Education and the French Revolution,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985, s. 137-42; Jean Bloch, *Rousseauism and Eighteenth-Century France,* Oxford: Voltaire Vakfı, 1995, 8. böl.

13 *Oeuvres,* cilt X, s. 35-42. Bkz. Rosso "Réminiscences spartiates", s. 69-76; Wilda Anderson, "Régénérer la nation: les enfants terrorisés de la Révolution", *MLN,* 117 (2002), s. 698-709.

14 *Oeuvres,* cilt X, s. 69-70; *Moniteur Universal,* no. 91, 21 Aralık 1793, cilt 19, 6; Dominique Julia, *Les Trois Couleurs du tableau noir. La Révolution,* Paris: Éditions Belin, 1981, s. 122-23.

15 *Oeuvres,* cilt X, s. 292-93; Jourdan, "Robespierre and Revolutionary Heroism", s. 63-67; Rosso, "Réminiscences spartiates", s. 63-64.

16 Bkz. Komite'nin sesi, *Feuille du Salut Public* adlı broşür, alıntılandığı kaynak: James A. Leith, "The Terror: Adding the Cultural Dimension", *Canadian Journal of History/Annales canadiennes d'histoire,* 32 (1997), s. 315-37.

17 Robespierre, ne yeni takvim ne de Hıristiyan isimlerinin temizlenmesi konusunda pek hevesli görünüyor.

18 Palmer, *Twelve Who Ruled,* s. 109. Komite'dekilerin kafasının savaşla meşgul olması konusunda bkz. önemli arşiv serileri AN AF II 20-417, AF II* 1-305 ve F7* 1-103; bu muazzam koleksiyonların yaklaşık yüzde 80'i doğrudan savaşla ilgilidir. Simon Duplay'ın Aralık 1794'teki sorgulamasında, Robespierre'in yeterlilikten yoksunluğu konusunda ilginç yorumlar vardır: W 79, liasse 23.

19 *Oeuvres,* cilt V, s. 282, 295; cilt VII, s. 263. Kanıtlar, ordunun başarılarının önemli bir boyutunun bu vatanseverlik duygusu olduğunu gösteriyor: Alan Forrest, *Soldiers of the French Revolution,* Durham, N. C.: Duke University Press, 1990, s. 132-40; aynı yazar, "Robespierre, the War and its Organization", s. 127-40; Bertaud, *Army of the French Revolution.*

20 Bkz. *Oeuvres,* cilt III; AN F7 4433, 2. levha. Bu yazışmaların çok iyi özetlendiği bir kaynak: Thompson, *Robespierre,* s. 414-24.

21 AN F7 4775/8-dossier Rouvet.

22 *Oeuvres,* cilt X, s. 88. Örneğin bkz. David A. Bell, *The First Total War: Napoleons's Europe and the Birth of Warfare as We Know It,* Boston: Houghton Mifflin; Londra: Bloomsbury, 2007; Jean-Yves Guiomar, *L'Invention de la guerre totale: XVIIIe-XXe siècle,* Paris: Le Félin, 2004. Reynald Secher, Robespierre'in –o yıllarda her iki tarafın da ortak kullandığı bir terim olan– 'kökünü kazıma'yı kullanması yüzünden onu "soykırım'la suçluyor: *A French Genocide: The Vendée,* çev. George Holoch, Notre Dame Press, 2003, s. 249-50. Sutherland, *French Revolution and Empire,* s. 223-25 ile karşılaştırınız.

23 Terör'ün yapısı ve niteliği konusunda, Martin, *Violence et Révolution* ile, örneğin, Antoine de Baecque'in editörlüğündeki *Annales,* Temmuz 2002'ye yapılan katkılar karşılaştırılabilir; Sutherland, *French Revolution and Empire,* 6-7. böl.; ve Guennifey, *Politique de la Terreur.*

24 Bkz. Jacques Guilhaumou, "Fragmants of a Discourse of Denunciation (1789-1794), Baker, *Terror* içinde, s. 147; Martin, *Violence et Révolution;* Dupuy, *République jacobine,* 6. böl.; Michel Biard ve Christine Peyrard, "Les Rouages de la Terreur", Biard (ed.), *Politiques de la Terreur,* s. 23-37. Jean-Clément Martin, örneğin "Violences et Justice", Biard (ed.), *Politiques de la Terreur* içinde, s. 12-40'ta, "Terör" teriminin artık bu dönemi tanımlamak için kullanılmaması gerektiğini güçlü bir şekilde savunuyor. Genel olarak Jakoben ideoloji konusunda bkz. Patrice L. R. Higonet, *Goodness beyond Virtue: Jacobins during the French Revolution,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998, 4., 5., 7. böl.; Gross, *Fair Shares for All.*

25 G. A. Kelly, "Conceptual Sources of the Terror", *Eighteenth Century Studies,* 14 (1980), s. 18-36.

26 Diane Ladjouzi, "Les Journées des 4 et 5 septembre à Paris. Un movement d'union entre le peuple, la Commune de Paris et la Convention pour un exécutif révolutionnaire", *AHRF,* 321 (2000), s. 27-44; Richard Cobb, *The People's Armies. The "armées révolutionnaires': Instrument of the Terror in the Departments, April 1793 to Floréal Year II,* çev. Marianne Elliott, New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1987.

27 Halkın intikam eylemlerindeki aşırılıkları engelleme isteğinin birbirine zıt şekilde tartışıldığı kaynaklar: Martin, *Violence et Révolution;* Haim Burstin, "Pour une phénomenologie de la violence révolutionnaire", *Historical Reflections,* 29 (2003), s. 389-407; Sophie Wahnich, *La Liberté ou la mort: essai sur la Terreur et le terrorisme,* Paris: La Fabrique, 2003.

28 *Oeuvres,* cilt X, s. 109-13.

29 *Oeuvres,* cilt X, s. 82-83; Scott H. Lytle, "The Second Sex (September, 1793)", *JMH,* 27 (1955), s. 14-26; Dominique Godineau, *Citoyennes tricoteuses: les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française,* Aix-en-Provence: Alinéa, 1988, s. 129-77; Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue,* 11. böl.; Suzanne Desan, "Jacobin Women's Clubs", Bryant T. Ragan ve Elizabeth A. Williams (editörler), *Re-creating Authority in Revolutionary France,* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1992, 1. böl. içinde; Marie Cerati, *Le Club des citoyennes républicaines révolutionnaires,* Paris: Éditions sociales, 1966; Rose, *Enragés,* 5-6. böl.; Sepinwall, "Robespierre, Old Regime Feminist?"

30 David P. Jordan, "The Robespierre Problem", Hayden ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 23; "Robespierre and the Politics of Virtue" Jourdan (ed.), *Robespierre-figure-réputation* içinde, s. 61-62.

31 *Papiers inédits chez Robespierre,* cilt 3, s. 3-55; Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 1, s. 29-30; Stéfane-Pol, *Autour de Robespierre,* s. 69-71; M. Favone, *Dans le sillage de Maximilien Robespierre: Joachim Vilate,* Paris: M. Rivière, 1938; Palmer (ed.), *Marc-Antoine Jullien,* 2. böl.; Pierre Gascar, *L'Ombre de Robespierre,* Paris: Gallimard, 1979; Marisa Linton, "Fatal Friendships: The Politics of Jacobin Friendship", *FHS,* 31 (2008), s. 51-76.

32 *Papiers inédits chez Robespierre,* cilt 2, s. 7-13; G. Lenôtre, *Le Tribunal révolutionnaire (1793-1795),* Paris: Perin, 1908, s. 243.

33 Charles Walton, *Policing Public Opinion in the French Revolution: The Culture of Calumny and the Problem of Free Speech.* Oxford & New York: Oxford University Press, 2009, s. 109-12, 133-34, 207-10. Robespierre'in kendi Piques Bölgesi Devrimci Komitesi, yurttaşlık erdemi araştırması konusunda bir kusursuzluk örneği olarak görülüyor: AN F7 4778.

34 Jeremy Popkin, "The Royalist Press in the Reign of Terror", T. C. W. Blanning, *The Rise and Fall of the French Revolution,* Chicago: University of Chicago Press, 1966 içinde, s. 417-32; Gough, "Robespierre and the Press", s. 124-26.

35 *Oeuvres,* cilt X, s. 116-21; Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 3, s. 139.

36 *Oeuvres,* cilt X, s. 132-43. Hunt'ın zekice yorumlarına dikkat ediniz: "The World We Have Gained", s. 18; Carla Hesse, "La Logique culturelle de la loi révolutionnaire", *Annales,* 57 (2002), s. 915-33.

37 *Oeuvres,* cilt X, s. 133-34; Linton, "Conspiracies Real and Imagined", s. 132-36; Hanson, *Jacobin Republic under Fire,* s. 20-21. Vekiller minnettarlıklarını kolektif ya da bireysel olarak ifade etti: *Oeuvres,* cilt III, s. 197; Jacob, *Robespierre vu par ses contemporains,* s. 130-31.

38 Kaiser, "Catilina's Revenge", s. 191-92, 200.

39 Fleischmann, s. 179-82; Jeanne-Marie Roland de la Platière, Oxford & New York: Woodstock Books, 1990, s. 181-88. Kadın, mektubu göndermedi.

40 Bkz. *Oeuvres,* cilt X, s. 275; cilt X, s. 71, 73, 110, 155, 166, 193, 278-79, 446; Thompson, *Robespierre,* s. 326-27; Cubitt, "Robespierre and Conspiracy Theories", s. 80; Jourdan, "Robespierre and Revolutionary Heroism", s. 60-63; Linton, "Robespierre's Political Principles", s. 46-48.

41 *Oeuvres,* cilt X, s. 43-45, 143-45, 278. Devrim'in "evrenselciliği" ile ulusal askeri çıkarlar arasındaki çelişki konusunda bkz. Albert Mathiez, *La Révolution et les étrangers: cosmopolitisme et défense nationale,* Paris: La Renaissance du Livre, 1918; Burgess, *Refuge in the Land of Liberty,* s. 22-30; Sophie Wahnich, *L'Impossible citoyen. L'Étranger dans le discours de la Révolution française,* Paris: Albin Michel, 1997; Michael Rapport, *Nationality and Citizenship in Revolutionary France: The Treatment of Foreigners 1789-1799,* Oxford: Clarendon Press, 2000, s. 202-3, 224-39; Peter Sahlins, *Unnaturally French: Foreign Citizens in the Old Regime and After,* Ithaca, N. Y., & Londra: Cornell University Press, 2004; Philippe Raxhon, "Robespierre et la Belgique: histoire et mémoire", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 381-87.

42 *Oeuvres,* cilt X, s. 167-84; Bénot, "Robespierre, les colonies et l'esclavage", s. 418-19. Robespierre, Dış İlişkiler Bakanı Deforgues'e gelip o konuşma hakkında kendisine en iyi brifingi verecek kişiyi söylemesini istediğinde, söz konusu görevli Jean-Victor Colchen sert bir karşılık vererek, Robespierre'den "nefret" ettiğini ama brifing istiyorsa kendisiyle mecburen görüşeceğini söyledi. Anlaşılan, Robespierre bunu sahte bir nezaketle yaptı: Georges Lefebvre, "Robespierre et Colchen", *AHRF,* 27 (1995), s. 1-4.

43 Robespierre daha önce, örneğin 1792 Şubat'ında, Strazburg'taki Jakobenler tarafından, bunu gerçekleştirmesi için teşvik edilmişti: AN F7 4433, 2. levha

44 *Oeuvres,* cilt X, s. 226-32; Rapport, "Robespierre and the Universal Rights of Man", s. 323-24; Laurent Petit, "Robespierre et le discours sur l'étranger: buts et limites d'une modélisation des nationalitiés", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 387-402.

45 *Oeuvres,* cilt XI, s. 397-415; Thompson, s. 387-402.

46 Genel olarak Hıristiyanlıktan arındırma için bkz. Michel Vovelle, *The Revolution against the Church: From Reason to the Supreme Being,* çev. Alan José, Cambridge: Polity Press, 1991; Suzanne Desan, "The Family as Cultural Battleground: Religion vs. Republic under the

"Terror", Baker, *Terror,* 10. böl. içinde; Michael Kennedy, *The Jacobin Clubs in the French Revolution, 1793-1795,* New York: Berghahn Books, 2000. 10. böl.

47 *Oeuvres,* cilt III, s. 213-14.

48 *Oeuvres,* cilt X, s. 193-201.

49 *Oeuvres,* cilt X, s. 238-40; Martine Braconnier, "Robespierre et Couthon: de la Raison à l'Être Suprême: deux itinéraires", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 185-86; Alain Corbin, *Les Cloches de la terre,* Paris: Albin Michel, 1994, s. 33 ve 1. böl.

50 *Oeuvres,* cilt X, s. 246-51, 257-62; William Doyle, *Aristocracy and its Enemies in the Age of Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 290-91; Wahnich, *L'Impossible citoyen,* s. 185-200.

51 Cobb, *The People's Armies,* s. 520-23; Françoise Brunel, *Thermidor, la chute de Robespierre,* Brüksel: Éditions Complexe, 1999, s. 16-17.

52 Gross, *Fair shares for All;* McPhee, *Living the French Revolution,* 7. böl. David Andress, *The French Revolution and the People,* Londra & New York: Hambledon ve Londra, 2004, örneğin s. 213-216 ile karşılaştırınız.

53 Kennedy, *Jacobin Clubs, 1783-1795,* s. 54-55. Görevli vekillerin listeleri: AN F7 4444, 2. levha.

54 *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 2, s. 199-217.

55 Barras, *Memoirs,* cilt 1, s. 181-87; Henri Buisson, *Fouché, duc d'Otrante,* Bienne: Panorama, 1968, s. 52, 573-74. Paul Mansfield'e göre, aşırılıkları tasvip etmede bütün Komite sorumludur, Kongre ve Jakoben Kulübü hiçbir şey söylememiştir: "The Repression of Lyon, 1793-4: Origins, Responsibility and Significance", *FH,* 2 (1988), s. 74-101. Hanson, *Jacobin Republic under Fire,* s. 194 ile karşılaştırınız.

56 Bkz. Norman Hampson, "François Chabot and his Plot", *Transactions of the Royal Historical Society,* 5. seri, 26 (1976), s. 1-14; Andress, *Terror,* s. 251-53, 261-62.

57 *Oeuvres,* cilt IX, s. 617-19; *Oeuvres,* cilt X, s. 46, 52-53.

58 *Oeuvres,* cilt X, s. 219-25.

59 Camille Desmoulins, *Le Vieux Cordelier,* Paris: Belin, 1977.

60 *Oeuvres,* cilt X, s. 253-55.

61 *Oeuvres,* cilt X, s. 262-65, 283-92; Blanc, *Histoire de la Révolution française,* cilt 2, s. 676.

62 Peter McPhee, *Collioure et la Révolution française, 1789-1815,* Perpignan: Le Publicateur, 1989, 2-3. böl. "1793'ün sonunda Fransız toprağında yabancı ordu kalmamıştı" iddiasındaki Hardman, *Robespierre,* s. 93 ile karşılaştırınız.

11. BÖLÜM "DİLLERİ DEĞİŞEN ADAMLAR": PARİS, OCAK-HAZİRAN 1794 (Sayfa 199-221)

1 *Oeuvres,* cilt X, s. 300-11. Bunun tarihi 5 Nivôse'dir (25 Aralık) fakat 16 Nivôse (5 Ocak) tarihine kadar çıkmadı.

2 Rousseau'nun, 1750'de Dijon Akademisi tarafından ödüllendirilmiş *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'inden. Bkz. Mossé, *L'Antiquité dans la Révolution française,* s. 311-15.

3 *Oeuvres,* cilt X, s. 311-15.

4 *Oeuvres,* cilt X, s. 326-42. No. 6'nın tarihi 10 Nivôse'ydi (30 Aralık) fakat 6 Pluviôse (25 Ocak) tarihine kadar çıkmadı.

5 Linton, "Conspiracies Real and Imagined", s. 136-43; Thomas E. Kaiser, "From the Austrian Committee to the Foreign Plot: Marie-Antoinette, Austrophobia, and the Terror", 26 (2003), s. 579-617; Claretie, *Desmoulins and his Wife,* 5. böl.

6 Kaiser, "From the Austrian Committee to the Foreign Plot"; Jean Bouchary, 3 cilt, Paris: Marcel Rivière, cilt 1, 1939.

7 *Oeuvres,* cilt IX, s. 460-61. Tabut simgesini Mirabeau'dan almış olması muhtemeldir: Luttrell, *Mirabeau,* s. 290.

8 Jean-Daniel Piquet, "Robespierre et la liberté des noirs en 1'an II", *AHRF,* 323 (2001), s. 69-91; Piquet, *L'Émancipation des noirs dans la Révolution française (1789-1795),* Paris: Karthala, 2002; Marcel Dorigny (ed.), *The Abolitions of Slavery: From Léger Félicité Sonthonax to Victor Schoelcher, 1793, 1794, 1848,* New York & Oxford: Berghahn Books; Paris: Éditions UNESCO, 2003, s. 169.

9 *Oeuvres,* cilt X, s. 350-66; Rosso, "Réminiscences spartiates", s. 62; Parker, *Cult of Antiquity,* 13. böl.

10 Jean-Clément Martin, "La Révolution française: généalogie de l'ennemi", *Raisons politiques,* 5 (2002), s. 69-79; Dupuy, *République jacobine,* 11. böl.

11 Fleischmann, s. 112-15; Jacob, s. 132-33; Morris Slavin, *Revolutionary France,* Baton Rouge & Londra: Louisiana State University Press, 1994, s. 46-47.

12 Walter, *Robespierre,* cilt 2, s. 191-322'deki dikkate değer listeye bakınız.

13 Jacob, s. 146-47; Gallo, s. 179-80, 222-24, 271-72; André Cadet de Gassecourt, Paris: Les Presses Modernes, 1934, s. 95; Bibliothèque de l'Institut national de médecine, Paris, Non-classés-dossier Joseph Souberbille; Nabonne, s. 124, 186-88. 1840'larda Élisabeth Lebas'la tanışan Victorien Sardou da Robespierre'de varis ülseri olduğunu söylüyordu: Sardou, Stéfane-Pol'e önsöz, s. XII; Hamel, cilt 3, s. 286, 374-75, 412-14.

14 Linton, "Conspiracies Real and Imagined"; Marcel Gauchet, "Le Démon du soupçon", 84 (1985), s. 49-56; Kaiser, "From the Austrian Committee to the Foreign Plot; Blanc, *Corruption sous la Terreur.*

15 *Oeuvres,* cilt X, s. 373-74; Slavin, *Hébertistes to the Guillotine,* s. 132. Jullien, Robespierre'e, Carrier'in davranışını ve suçluları korumasını "iğrenç" bulduğunu bildirdi: *Oeuvres,* cilt III, s. 239. Robespierre'in Carrier'in gaddarlıklarına gösterdiği tepki, onu daha sonra, Carrier'in onun emriyle hareket ettiği suçlamasından kurtaramadı: Bkz. Jean-Clément Martin, "Vendée: les criminels de guerre en procès", *Histoire,* 25 (2004), s. 82-87. Genel olarak bkz. Louis Jacob, *Hébert, le Père Duchesne: chef des sans-culottes,* Paris: Gallimard, 1960, 12-15. böl.

16 *Oeuvres,* cilt X, s. 388-90.

17 Rapport, "Robespierre and the Universal Rights of Man", s. 327-29; Mathiez, s. 75. Suçlananların suçu hakkındaki tartışma Mathiez tarafından eklenmiştir: Paris: Félix Alcan, 1920.

18 Tarihi 15 Pluviôse'dir (3 Şubat) fakat en azından 15 Ventôse (5 Mart) tarihine kadar yazılmamış ve Thermidor'un bitiminden önce basılmamıştır.

19 Jacob, s. 136-37.

20 *Oeuvres,* cilt X, s. 421-22. Robespierre'in "küçük burjuva" sınıfsal eğilimleri, Albert Soboul'un "klasik" Marksist Robespierre ve Fransız Devrimi analizlerinde ölümcül olarak tanımlanıyor: *The French Revolution, 1787-1799: From the Storming of the Bastille to Napoleon,* çev. Alan Forrest ve Colin Jones, Londra: Unwin Hyman, 1989, özellikle s. 412-15; ve daha spesifik olarak, onun yazdığı "Robespierre and the Popular Movement of 1793-4'; aynı yazar, "Robespierre ou les contradictions du jacobinisme", *AHRF,* 50 (1978), s. 1-19.

21 *Oeuvres,* cilt X, s. 412-19; Hampson, *Danton,* s. 157-64. Mart sonunda Desmoulins bir arkadaşına, Robespierre'le görüşmeye çalıştığını fakat içeri sokulmadığını söyledi: Bertraud, *Camille et Lucille Desmoulins,* s. 276 ve 9. böl.

22 *Oeuvres,* cilt XI, s. 441; Thompson, s. 463-70; Albert Mathiez, *Robespierre, terroriste,* Paris: Renaissance du livre, 1921; Hampson, (*Danton,* 4. böl. Popkin, *You Are All Free,* s. 366, 376, 384), Robespierre'in kolonileri sürdürme isteğini, daha önceki, köleliğin kaldırılmasına desteğiyle çelişkili görüyor ama Piquet, "Robespierre et la liberté des noirs" ile karşılaştırınız.

23 Linton, "Conspiracies Real and Imagined", s. 143; Poumiès de la Siboutie, *Recollections of a Parisian Doctor under Six Sovereigns, Two Revolutions and a Republic (1789-1863),* çev. Theodora Davidson, Londra: John Murray, 1911, 2. böl.

24 *Oeuvres,* cilt III, s. 160; cilt XI, s. 433; Marisa Linton, "'The Tartuffes of Patriotism': Fears of Conspiracy in the Political Language of Revolutionary Government, France 1793-94", Coward and Swann (editörler), *Conspiracy in Early Modern Europe,* s. 248-249 içinde; Hampson, *Danton,* s. 162-163; Scurr, *Fatal Purity,* s. 180, 184, 234; Thompson, s. 463-70.

25 *Oeuvres,* cilt III, s. 100, 274; Claretie, *Camille Desmoulins and his Wife,* s. 137-40; Bertaud, *Camille et Lucille Desmoulins,* s. 11, 173, 295. Horace'ın doğumunun ilanına tanıklık etmiş olan Laurent Lecointre ve Antoine Merlin de Thionville şimdi Robespierre'den kopmuştu. Scurr, *Fatal Purity,* s. 280-87, duruşma konusunda mükemmel bir kaynak.

26 Wahnich, *Liberté ou la mort,* s. 65-70. Olivier Blanc, *Last Letters: Prisons and Prisoners of the French Revolution 1793-1794,* çev. Alan Sheridan, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1987, s. 32-35, Robespierre'in düşmanlarının operasyonları kasten engellediğini savunuyor.

27 Dupuy, *République jacobine,* s. 257; Arne Ording, *Le Bureau de police du Comité de salut public. Étude sur la Terreur.* Academi i Oslo: Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps, n. 6, 1931, Thompson, s. 511-18.

28 AN F7 4437.

29 Robespierre'in birçok tanıdığı hakkında yazdığı notlar: AN F7 4436/1, 3-4. levhalar. Ayrıca bkz. W 501.

30 Hardman, *Robespierre,* s. 115-18.

31 Georges Lefebvre, *Questions agraires au temps de la Terreur. Documents publiés et annotés,* Strasbourg: Imprimeries F. Lenig, 1932, s. 1-132, Jean-Pierre Hirsch, "Terror and Property", Baker, *Terror,* 12. böl. içinde.

32 *Oeuvres,* cilt X, s. 387, 503; Gough, "Robespierre and the Press", s. 123; Jean-Paul Bertaud, "An Open File: The Press under the Terror", Baker, *Terror,* 16. böl. içinde; Edelstein, "*La Feuille villageoise*", s. 53, 62.

33 Bkz. önemli polis raporları: AN F7 3821-2; Bouloiseau, *Jacobin Republic,* s. 195.

34 Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 74-75; Thompson, *Revolution,* s. 159-60.

35 Jacob, s. 157-60. Barras'ın anıları 1820'lerde yayımlandı.

36 Nolibos, s. 110; Jacob, s. 197.

37 *Oeuvres,* cilt III, s. 284-86; Fleischmann, s. 170-71; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 1, s. 253-54, Gobry, *Joseph Le Bon,* 13. böl.; Paris, *La Terreur dans le Pas-de-Calais,* s. 513-17, livre XIII; AD Pas-de-Calais, 2L Arras 45. Lebon'un geri çağırılmasından sonra serbest bırakılan sanıklara karşı tavırda kesinlikle birdenbire bir değişiklik olduğu görülüyor.

38 *Oeuvres,* cilt X, s. 442-65. Yüce Varlık Kültü ve Robespierre'in *philosophes*(filozoflar)'in "materyalizm"ini reddetmesi hakkında bkz. Michel Vovelle, "The Adventures of Reason, or From Reason to Supreme Being", Lucas (ed.), *Rewriting the French Revolution* içinde, s. 132-50; Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue,* 13. böl.

39 Thompson, *Revolution,* s. 123-24: Bu, "cumhuriyetçi bir idealistin son vasiyeti" idi. Bkz. Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre,* s. 427-39'daki yuvarlak masa tartışması; Tallett, "Robespierre and Religion", s. 100-8; Guillemin, *Robespierre, 5.* böl.; Carr, *Robespierre,* 19. böl.; Barny, "Robespierre et les Lumières", s. 45-59. Rousseau 14 Nisan 1794'te Panthéon'a defnedildi ve Bara ve Viala adlı çocuklar da bundan kısa bir süre sonra oraya defnedildi.

40 Françoise Brune, "Le Jacobinisme, un 'rigorisme de la vertu'? 'Puritanisme' et révolution", *Mélanges Michel Vovelle. Sur la Révolution, approches plurielles,* Paris: Société des études Robespierristes, 1997 içinde, s. 278; Ansart-Dourlen, *Action politique des personnalités,* s. 58-90.

41 *Oeuvres,* cilt X, s. 445.

42 *Oeuvres,* cilt X, s. 479-83; AN D XXXVIII 3. Bkz. Ozouf, *Festivals,* s. 106-18; Favone, *Joachim Vilate,* 6. böl.
43 Dupuy, *République jacobine,* s. 261-62; Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 3, s. 543; Doyle, *The Oxford History of the French Revolution,* s. 277.
44 Claudine le Vaulchier, "Iconographie des décors révolutinnaires", *Les Architectes de la liberté, 1789-1800,* Paris: École Nationale supériore des Beaux-Arts, 1989 içinde, s. 265.
45 AN D XXXVIII 5; Scurr, *Fatal Purity,* s. 292-93; Crane Brinton, *The Jacobins: An Essay in the New History,* New York: Russell & Russell, 1961, s. 211, 225-26; Vovelle, *Revolution against the Church,* s. 8, 26. Isaac Rodrigues'in mektubu bana Helen Davies tarafından bildirildi.
46 *Oeuvres,* cilt X, s. 461.
47 Bunlar en azından, Louis-Philippe'in 1850'de hatırladıklarıydı fakat olay gerçekleştiğinde kendisi ancak on sekiz yaşındaydı: *The Correspondence and Diaries of the Late Right Honourable John Wilson Croker,* 3 cilt, Londra, 1885, cilt 3, s. 209.
48 Poumiès de la Siboutie, *Recollections,* 2. böl. Éléonore'nin, gece Maximilien'i ziyaret etmesi için annesiyle babasının yatak odasından geçmesi gerekiyordu: Nabonne, *Vie privée de Robespierre,* II. Kısım, 8. böl.
49 Fleischmann, s. 215-18, 224-26. Öğretmen, Mirabeau'yla yakın akraba olmayan bir aileden olabilir: Lutrell, *Mirabeau,* s. 292.
50 Burstin, *Faubourg Saint-Marcel,* s. 796-98; Lenôtre, *Robespierre's Rise and Fall,* 2. böl.
51 Burstin, *Faubourg Saint-Marcel,* s. 785.
52 *Oeuvres,* cilt X, s. 469-71.
53 Antoine de Baecque, "The Trajectory of a Wound: From Corruption to Regeneration", Baker, *Terror,* 9. böl. içinde.
54 cilt 91, s. 41-43; Joachim Vilate, Paris, an III, s. 33-38; AN W 37; Scurr, s. 294-95; Antoine de Baecque, *The Body Politic: Corporeal Metaphor in Revolutionary France, 1770-1800,* çev. Charlotte Mandell, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997, s. 304-7. Robespierre'e yönelik tehditler konusunda polis raporları için bkz. AN F7 4437.
55 Thompson, s. 531-37; *Oeuvres,* cilt III, s. 297, cilt III, 2. böl., s. 115-17: Robespierre'in kâğıtlarının arasında bulunmuş tarihsiz (Floréal-Prairial) not.
56 Robespierre'in en ateşli savunucusu Albert Mathiez bile, yasayı Birinci Dünya Savaşı'nda çıkarılan yasalara benzetirken, Admirat ve Renault'nun suikast girişimlerinin, hastalıktan henüz iyileşmekte olan Robespierre'de "bir tür *exaltation fébrile(hararetli heyecan)*" uyanmasına yol açtığı kanısındadır: Mathiez, "Robespierre terroriste", *Études sur Robespierre* içinde, s. 79-80. 22 Prairial yasasını adaletli ve "akıllıca" bulan bir yorum için bkz. Liliane Abdoul-Melek, "D'un choix politique de Robespierre: la Terreur", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 191-203. Bu Yasayı Devrim'in "doğal" bir sonucu bulan Edelstein'ın tezi, *The Terror of Natural Right,* s. 249-56, 268-69 ile karşılaştırınız.
57 *Oeuvres,* cilt X, s. 484-90; Thompson, s. 505-11, 548.
58 Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 3, s. 547-54.
59 Martin, *Violence et Révolution,* s. 221-26.

12. BÖLÜM "DÜNYANIN EN MUTSUZ ADAMI": PARİS, TEMMUZ 1794 (Sayfa 223-241)

1 *Oeuvres,* cilt X, s. 491-98.
2 AN F7 4436/1, 3. levha; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 2, s. 16-21. Robespierre, François Bourdon'u Jakoben Kulübü'nden attırmıştı.

3 Michel Eude, "Points de vue sur l'affaire Catherine Théot", *AHRF,* 198 (1969), s. 606-29; aynı yazar, "Le Comité de sûreté générale en 1793-1794", *AHRF,* 261 (1985), s. 295-306; Lenôtre, *Robespierre's Rise and Fall,* s. 184-95, 272; Martyn Lyons, "The 9 Thermidor: Motives and Effects", *European Studies Review,* 5 (1975), s. 137-38; Burstin, *Faubourg Saint-Marcel,* s. 796-98; Auricchio, *Adélaïde Labille-Guiard,* s. 96-97. Théot 14 Fructidor (31 Ağustos) tarihinde hapiste öldü.

4 Palmer, *Twelve Who Ruled,* s. 402.

5 *Correspondence of William Augustus Miles,* cilt 1, s. 175-78.

6 Bkz. AN F7 4436/1, 1. levha; Ording, s. 37-43; Mathiez, s. 88-89; Thompson, s. 540-44; Guillemin, s. 10-11. Robespierre'i, hem "pis bir mizaç"la hem de masasına yığılan suç duyuruları hakkında, sanki yeterince titiz davranmamış gibi, daha çok ayrıntı isteme gibi bir saplantıyla suçlayan Hardman, s. 151-56 ile karşılaştırınız.

7 Bkz. David Owen, Londra: Methuen, 2008.

8 *Oeuvres,* cilt III, s. 293. Bu tarihsiz mektup, Robespierre'in ölümünden sonra evinde bulunan kâğıtların arasındaydı. Bkz. Charlotte Robespierre, *Mémoires,* IV. böl. ve s. 76-77; Thompson, s. 416-18.

9 Fleischmann, s. 119-22; Charlotte Robespierre, *Mémoires,* s. 95-96.

10 *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 1, s. 247-52; Thompson, s. 544; Jacob, "Buissart", s. 286; Luzzato, s. 131-40.

11 *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 2, s. 133-34, 151-55; Alphonse Esquiros, *Histoire des Montagnards,* Paris: Librairie rue Visconti, 1851, s. 111; Mathiez, *Fall of Robespierre,* 2. böl.

12 AN F7 3321.

13 Bkz. AN F7 3821-2'deki dikkate değer polis raporları; Bouloiseau, *Jacobin Republic,* s. 195.

14 Mathiez, *Fall of Robespierre,* 8-9. böl.

15 *Oeuvres,* cilt X, s. 511-18.

16 *Oeuvres,* cilt X, s. 518-24.

17 *Oeuvres,* cilt X, s. 530-35; Hardman, *Robespierre,* s. 138-41.

18 Jacques Bernet, "Terreur et religion en l'an II. L'Affaire des Carmélites de Compiègne", Biard (ed.), *Les Politiques de la Terreur* içinde, s. 435-46; Bluche, *Septembre 1792,* s. 243.

19 Jacob, s. 131; Brunel, s. 71.

20 AN F7 4436/1.

21 Jeff Horn, "The Terror in the Département of the Aube and the Fall of Robespierre", Fransız Tarih Araştırmaları Derneği'nde sunulan makale, Wilmington, DE, 26 Mart 1994. Rousselin kısa bir süre hapis yattı.

22 Brunel, s. 77.

23 Bluche, s. 243; Brunel, s. 71. "Robespierre'in kızıl yazı" konusunda Scurr, ile karşılaştırınız.

24 *Oeuvres,* cilt X, s. 430-31; P. Raxhon, "Les Réfugiés à Paris: un état de la question", M. Vovelle (ed.), *Paris et la Révolution* (1989) içinde, s. 212-24; Rapport, "Robespierre and the Universal Rights of Man", s. 329-30; Marvin A. Carlson, "The Citizen in the Theater", Renée Waldinger, Philip Dawson ve Isser Woloch (editörler), *The French Revolution and the Meaning of Citizenship,* Westport, CT: Greenwood Press, 1993 içinde, s. 84-85.

25 *Oeuvres,* cilt X, s. 537-41; Aulard, *Société des Jacobins,* cilt 4, s. 231.

26 Thompson, s. 554-58; Brown, *Revolution, and the Bureaucratic State,* s. 120-21; AN F7 4433.

27 *Oeuvres,* cilt X, s. 543-76. Ayrıntılı iki belgesel açıklama: Gérard Walter, *La Conjuration du Neuf Thermidor, 27 July 1794,* Paris: Gallimard, 1974 ve Richard Bienvenu, *The Ninth of Thermidor: The Fall of Robespierre,* Oxford ve New York: Oxford University Press, 1968. Walter'in, öldüğü yıl yayımlanan eski düşünceleri, Robespierre hakkında kırk yıl önce yazdığı

biyografisinden çok daha serttir ama, bölgelerin tepkileri üzerine 3. Bölüm gibi değerli orijinal belgeler içeriyor.

28 Linton, "Robespierre's Political Principles", s. 51-52.

29 François Hincker, "L'Affrontement Cambon-Robespierre le huit thermidor", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, s. 299-307; Bienvenu, *Ninth of Thermidor,* s. 179.

30 Mathiez, *Robespierre, terroriste,* s. 84-87; Barras, *Memoirs,* cilt 1, s. 205-11; Hampson, "Robespierre and the Terror", s. 172.

31 Alıntılandığı kaynak: Bienvenu, *Ninth of Thermidor,* s. 184.

32 Aulard, *Société des Jacobins,* cilt 6, s. 246, 282-83; Walter, *Conjuration du Neuf Thermidor,* s. 121; Jean Guilaine, *Billaud-Varenne: l'ascete de la Révolution (1756-1819),* Paris: Fayard, 1969, 9. böl. Psikanalizci Jacques André, bu konuşmanın klinik bir paranoyayı gösterdiğini savunuyor: "L'Incorruptible: considérations psychanalytiques", Jourdan (ed.), *Robespierre—figure-réputation* içinde, s. 147-48.

33 AN W 79, liasses 1, 18.

34 Thompson, *Revolution,* s. 137.

35 Brunel, *Thermidor,* s. 7.

36 *Oeuvres,* cilt X, s. 588-95; Jacob, s. 141-45; Linton, "The Man of Virtue", s. 417-18. 9 Thermidor gününün mükemmel betimlemeleri: Andress, *Terror,* s. 332-44; Thompson, s. 565-82; Barras, cilt 1, XIX. böl.

37 Bkz. Jean d'Yzèz'in yorumları, Jacob, içinde, s. 182. Güçler dengesi konusunda buna benzer yorumlarda bulunan diğer bir Jakoben: Joseph Cassanyes, *Un Catalan dans la Révolution française,* Perpignan: Fédération des Oeuvres Laïques, 1989, s. 114-20.

38 AN F7 4432, 1. levha; 4433; 4778.

39 Huet, *Mourning Glory,* s. 105-19; Mathiez, *Fall of Robespierre,* 10. böl.; Stéfane-Pol, *Autour de Robespierre,* s. 292. Karşılaştırınız: Lenôtre, *Robespierre's Rise and Fall,* s. 243, 313-14; Barras, *Memoirs,* s. 246; Walter, *Robespierre,* cilt 1, s. 477-78.

40 Rapport des officiers de santé sur le pansement de blessures de Robespierre aîne: Notes et Archives. URL: http: //www.royet.org/nea 1789-1794. Son erişim 15 Ekim 2010; Autograph elyazısı J. Nicolas Jomard, "Notes on the day of 9 thermidor Year II", Christian Albertan ve Anne-Marie Chouillet, "Autographes et documents", *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie,* numéro 37 *Cyclopaedia* içinde. URL: http: //rde.revues.org/index4529.html. Son erişim 15 Ekim 2010.

41 Barras, *Memoirs,* s. 247; Lyons, "9 Thermidor", s. 126.

42 Antoine de Becque, "Le Tableu d'un cadavre. Les Récits d'agonie de Robespierre: du cadavre hideux au dernier héros", Jourdan (ed.), *Robespierre-figure-réputation* içinde, s. 169-202. İdam hükmü AN W 434 içinde.

43 Jacob, s. 149-80.

SONSÖZ: "ŞU MODERN PROKRUSTES" (Sayfa 243-256)

1 Aulard, cilt 6, s. 295-96; Artarit, s. 50-51; Paris, Appendix, s. 3-5; Forrest, *Revolution* , s. 115. Robespierre'in eski sekreteri, onu aynı anda Tiberius, Neron ve Caligula'ya benzetecek kadar ileri gidiyor: Villiers, *Souvenirs d'un déporté,* s. 6, 128.

2 Bu tepkilerin alındığı kaynak: Jacob, s. 125, 136-37, 181-87.

3 Bu listede 191 isim var: Paris: Yıl II; Vilate, s. 122-23; ANW 439, dossier 34.

4 AN F7, 4432; 4444, 1. ve 4. levhalar; W 79, liasse 18; W 500-01.

5 An F7 4694/1; W 499; Ording, s. 39-40; Yalom, s. 125-30. Duplayların sorgusu ve kadınların başvuruları W 79, liasse 23 içinde.

6 Jacob, s. 63-101; Fleischmann, s. 212-13; Berthe, s. 55-56; Stéfane-Pol, s. 295; Jacob, "Buissart", s. 287-93; H. Piers, St-Omer: J.-B. Lemaire, 1835, s. 164-65. Buissart ayrıca, Arras'tan önemli ölçüde destek istemiş olabilir: AN F7 4432, 2. levha. Buissart sonrasında kamusal yaşamdan çekildi, sonunda Restorasyon döneminde belediye encümen üyesi ve 1817'de yeniden oluşturulan Akademi'nin kurucusu oldu. 1820'de, seksen üç yaşında öldü.

7 AN F7 7904/4561; W 79, liasse 1; Jacques Bernet, "La perception de Robespierre dans les clubs de Jacobins de Champagne et de Picardie (1791-1795)", Jessenne ve ark. (editörler), *Robespierre* içinde, Kennedy, *Jacobin Clubs, 1793-1795,* 17. böl.; McPhee, *Living the French Revolution,* s. 163-68; Ozouf, *Festivals,* s. 96.

8 Genel olarak bkz. Albert Mathiez, *After Robespierre: The Thermidorian Reaction,* çev. Catherine Alison Philips, New York: Grosset & Dunlap, 1965; Bronislaw Baczko, *Ending the Terror: The French Revolution after Robespierre,* çev. Michael Petheram, Cambridge & New York: Cambridge University Press; Paris: Éditions de la maison des sciences de l'homme, 1994; Martin, *Violence et Révolution,* 7. böl.; Françoise Brunel, "Bridging the Gulf of the Terror", Baker, *Terror,* 18. böl. içinde; Sergio Luzzatto, "Un futur au passé; le Révolution dans les mémoires des conventionnels", *AHRF,* 61 (1989), s. 455-75; François Furet ve Mona Ozouf (editörler), *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture,* cilt 3, *The Transformation of Political Culture 1789-1848,* Oxford: Pergamon Press, 1989, II. Bölüm. Suçlama ve sorgulama metinleri örneğin şu kaynakta bulunabilir: AN F7 4432, 2. levha; 4433, 3. ve 4. levhalar ve Genel Güvenlik Komitesi dosyaları, AN F7 4577-4775'te.

9 Antoine de Baecque, *Glory and Terror: Seven Deaths under the French Revolution,* çev. Charlotte Mandell, New York & Londra: Routledge, 2001, s. 160-65. Felhémési ('Méhée fils'in harfleri değiştirilmiş), *La Vérité toute entière, sur les Vrais auteurs de la journée du 2 septembre 1792,* Carlyle tarafından bolca kullanılmıştır, *French Revolution,* cilt 3, kitap 1, 4-6. böl.

10 Hampson, *Danton,* s. 51, 57-59, 145-46. Courtois ve Danton, Troyes'de aynı okula gitmiştir fakat aralarında çok yıl vardır: Claudine Wolikow, "Danton", Soboul ve ark. (editörler), *Dictionnaire historique* içinde, s. 321-22 ile karşılaştırınız.

11 Edme-Bonaventure Courtois, *Rapport fait au nom de la commission chargée de l'examen des papiers trouvés chez Robespierre et ses complices,* Paris: Imprimerie nationale des lois, Nivôse Yıl III [1795]; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt 1, s. 1-111. Bkz. *Oeuvres,* cilt III, Introduction, s. 17; Fabienne Ratineau, "Les Livres de Robespierre au 9 thermidor", *AHRF,* 287 (1992), s. 131-35; Thompson, s. 598-99.

12 Courtois, s. 154-57; *Papiers inédits trouvés chez Robespierre,* cilt. 1, s. 154-59. Carr, *Robespierre,* s. 72, Robespierre'in portakal merakının, sürekli bir sinirliliğe yol açan kabızlık yüzünden olduğunu iddia ediyor.

13 Watkin Tench, *Letters Written in France, to a Friend in London, Between the Month of November 1794, and the Mont of May 1795,* Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2009, s. 67, 191-92, 194-95, 198; Gavin Edwards (ed.), *Watkin Tench: Letters from Revolutionary France,* Cardiff: University of Wales Press, 2001, Introduction.

14 Jules Michelet, *La Révolution française,* 2 cilt, Paris: Gallimard, 1952, cilt 2, s. 61; Antoine-Christophe Merlin de Thionville, *Portrait de Robespierre,* Paris: [yak. 1794]; Jacob, s. 187-88. Ayrıca bkz. Gérard Minart, Toulouse: Privat, 2001, s. 97-98; Dominique Vivant Denon, Arles: Actes Sud, 1999, s. 316, 328-29; Pierre-Louis Roederer, Paris: Plon, 1942, s. 75-83; Antoine e Baecque, "Robespierre, monstre-cadavre du discours thermidorien", *Eighteenth-Century Life,* 21 (1997), s. 203-21.

15 Proyart, *Vie et crimes de Robespierre;* Palmer, *School of the French Revolution,* s. 181-84. Ayrıca bkz. Galart de Montjoie [sahte Christophe Ventre], *Histoire de la conjuration de Maximilien Robespierre,* Paris: 1795, s. 143-45.

16 Hamel, *Histoire de Robespierre,* cilt 3, s. 547, 807. Jakobenler hakkında diğer bir olumlu görüş 1847'de yayımlanmıştır: Alphonse Esquiros, *Histoire des Montagnards.* On dokuzuncu yüzyıl tarihyazımı hakkında genel olarak bkz. Walter, *Robespierre,* cilt 2, s. 159-89, 370-89.

17 Albert Soboul, *Understanding the French Revolution,* çev. April A. Knutson, New York: International Publishers, 1988, 15. böl.; Mathiez, *Études sur Robespierre (1758-1794),* s. 32, 63-64; Georges Lefebvre, "Remarks on Robespierre", çev. Beatrice F. Hyslop, *FHS,* 1 (1958), s. 7-10; Ralph Korngold, *Robespierre, First Modern Dictator,* Londra: Macmillan, 1937; James Friguglietti, "Rehabilitating Robespierre: Albert Mathiez and Georges Lefebvre as Defenders of the Incorruptible", Haydon ve Doyle (editörler), *Robespierre* içinde, s. 212-23. Walter'in "son düzeltimi" yapılmış geniş kapsamlı biyografisi ilk kez 1936-39'da yayımlandı. Ama Nasyonal Sosyalistler de Robespierre'e merak sardı, örneğin Friedrich Sieburg, *Robespierre,* çev. John Dilke, New York: Robert McBride, 1938.

18 Palmer, *Twelve Who Ruled,* s. 279.

19 Lecesne, *Arras;* Deramecourt, *Clergé du diocèce d'Arras;* Paris, *Jeunesse de Robespierre.* Bkz. Nolibos, *Arras,* s. 111-13; François Wartelle, "Destinées du Jacobinisme dans le Pas-de-Calais entre la chute de Robespierre et le coup d'État du 18 fructidor an V", Université de Paris-I, yayımlanmamış tez, 1987; Anne Gillion, "La Mémoire de Robespierre à Arras", *Revue du Nord,* 71 (1989), s. 1037-50.

20 Belediye başkanının konuşması: ARBR, *Bulletin,* 2. Bu sahnenin fırtınalı tarihi hakkında bkz. Kaplan, *Disputed Legacies,* s. 450-56. Société des études Robespierristes'in daha sonraki başkanlarından Marc Bouloiseau, her 28 Temmuz'da *Le Monde*'da, Robespierreler, Couthon ve St-Just'un ölüm yıldönümünü hatırlatan bir ilan yayımlıyordu.

21 Bkz. ARBR, *Bulletin,* s. 4, 9, 19, 31, 59.

22 Bkz. ARBR, *Bulletin,* s. 1. 1996'daki 24. sayıda dergi, *L'Incorruptible* adlı bir haber bülteni haline geldi.

23 http: //www.robespierre-europe.com/; http://teamrobespierre.blogspot.com/ son erişim 1 Ekim 2010.

24 Doyle ve Haydon, "Robespierre: After Two Hundred Years", s. 3; ARBR, 62-63.

25 "Robespierre indésirable à Paris", 1 Ekim 2009, s. 12; "Une rue Robespierre à Paris!" *Humanité,* 29 Ekim 2009; Walter, *Robespierre,* cilt 2, s. 380-87. 1946'da, Kurtuluş'tan sonra kent meclisi Place Marché-Saint-Honoré'ye Robespierre'in adını verdi ama bu karar 1950'de iptal edildi.

26 Bkz. örneğin Albert Parry, *Terrorism from Robespierre to Arafat,* New York: Vanguard Press, 1976; Andrew Sinclair, *An Anatomy of Terror: A History of Terrorism,* Basingstoke: Macmillan, 2003. İkinci kaynakta, masonlukla bağlantı konusunda temelsiz iddialar ekleniyor.

27 Bu sözler Devrimci Mahkeme'den J.-B. Coffinhal'e aittir. Gillian Tindall'ın olağanüstü çalışması, *Footprints in Paris: A Few Streets, a Few Lives,* Londra: Pimlico, 2010, s. 76 ile karşılaştırınız.

28 Secher, *A French Genocide,* s. 249-50, David A. Bell, *The Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001, s. 101.

29 Scurr, *Fatal purity,* s. 5, 7, 173, 207. Buna benzer bir tanım, Jordan, "The Robespierre Problem", s. 17.

30 Bruce Mazlish, *The Revolutionary Ascetic: Evolution of a Political Type,* New York: Basic Books, 1976; Jacques André, *La Révolution fratricide. Essai de psychanalyse du lien social,* Paris: Presses universitaires de France, 1993; Carr, *Robespierre,* s. 49, 259. Saint-Paulien, Vichy dönemindeki bir işbirlikçi ve anti-Semitik aktivist olan Maurice Yvan-Picard'ın takma adıdır; onun Robespierre biyografisi, türünün en taraflısıdır.

31 Dingli, *Robespierre*, s. 23, 35, 435, Sonsöz.

32 Artarit, *Robespierre,* örneğin s. 55, 66, 68, 79, 81, 106-7, 112-14, 170, 366-67. Lantilette, 1789'da loncasının şikâyet defteri yazılırken Robespierre'e yakın olmuş, okuma-yazma bilmeyen, Delmotte adında bir ayakkabıcı tarafından kullanılan isimdi.

33 Bu konular Guennifey'in görüşlerinin merkezinde yer alır: *Politique de la Terreur;* aynı yazar, "Robespierre, itinéraire d'un tyran", *Histoire,* 177 (1994), s. 36-47; Keith Michael Baker, *Inventing the French Revolution: Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century,* Cambridge: Cambridge University Press, 1990, özellikle s. 304-5; Schama, *Citizens,* s. 447; Furet, *French Revolution,* s. 146 ve 142-58; ve *Interpreting the French Revolution,* çev. Elborg Forster, Cambridge & Paris: Cambridge University Press ve Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1981, s. 56 ve 55-72. Furet'in ilk olarak 1971'de yayımlanan "Devrim bitti" saldırısı, Claude Mazauric'le öfkeli bir tartışmanın merkezinde yer aldı: Bkz. *Interpreting,* özellikle s. 81-131; Claude Mazauric, *Sur la Révolution française et l'homme moderne,* Paris: Éditions Messidor.

34 Jacob, s. 200-1; ayrıca bkz. s. 155-57, 202-3.

35 Peter Gay, "Rhetoric and Politics in the French Revolution", *AHR,* 66 (1961), s. 674; *Freud for Historians,* New York & Oxford: Oxford University Press, 1985, s. 12. Ayrıca bkz. Guennifey, *Politique de la Terreur,* örneğin s. 337-40; Jordan, "The Robespierre Problem", s. 31; Hampson, *Will and Circumstance,* s. 144.

36 Gay, "Rhetoric and Politics'. Genel olarak bkz. zekice tartışmalar: Gay, *Freud for Historians;* Judith Brett, "The Tasks of Political Biography", Joy Damousi ve Robert Reynolds (editörler), *History on the Couch: Essays in History and Psychoanaysis,* Melbourne: Melbourne University Press, 2003 içinde, s. 73-83.

37 Bkz. Desan, *Family on Trial.*

38 *Oeuvres,* cilt XI, s. 281-97.

39 Poumiès de la Siboutie, *Recollections of a Parisian Doctor,* 2. böl.; Blanc, *Révolution française,* cilt 2, s. 206. Poumiès, Souberbille için, "tüm becerilerini 90 gibi olgun bir yaşına saklamış," diyor, "Ben onun görüşlerinden sorumlu değilim." Blanc, Souberbille'nin ifadelerini sterilize ettiğini bildiriyor. Blanc'ın Robespierre hakkında görüşü için bkz. Jean-François Jacouty, "Robespierre selon Louis Blanc: le prophète chritique de la Révolution française", *AHRF, 331 (2003), s. 105-27.* Souberbille'nin bağlılığı, yeniden kurulan monarşi döneminde, Robespierre'le dostluğunu özellikle görmezden gelerek, Légion d'Honneur almak ve Kraliyet Tıp Akademisi'ne girme konusunda hırslı ve başarısız bir arzuyla hiç çelişmedi: Bkz. Bibliothèque de l'Institut national de médecine, Paris, Mss. 34 (34); 86 (58), papiers du docteur Joseph Souberbille (1754-1846); Non-classés, dossier Joseph Souberbille.

40 *Oeuvres,* cilt III, Kitap II, s. 170-72; Charlotte Robespierre, *Mémoires,* Introduction, s. 42-43; Yalom, *Blood Sisters,* s. 109-12. Charlotte'un emekli maaşı konusunda bkz. Stéfane-Pol, *Autour de Robespierre,* s. 86. Charlotte'u anılarını yazmaya teşvik eden, sonra Robespierre'in yapıtlarını basmayı tasarlayan, Albert Laponneraye adında, kendisinden elli yaş genç bir cumhuriyetçi militandı. Kadının anılarını ancak ölümünden sonra yayımladı.

41 Peter McPhee, Perpignan: L'Olivier, 1995, s. 338-40. 2300 nüfuslu bu kasabada on beş gizli siyasi kulüp vardı.

42 Bkz. zekice bir tartışma: James Livesey, "The Limits of Terror: The French Revolution, Rights and Democratic Transition", *Thesis 11, 97* (2009), s. 63-79.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Archives nationales, Paris
Série AF: Archives du pouvoir exécutif
II: Conseil exécutif provisoire et Convention. Comité de Sûreté Public
36-40: Correspondence du comité avec les représentants en mission, 1793: an IV 47-8: Affaire du 9 thermidor IV: Secrétairerie d'État impériale an VIII: 1815
1470: Rapports et déclarations faits au bureau de surveillance de la police, mars-juin 1793
Série D: Missions des représentants du peuple et comités des assemblées XXXVIII: Comité de l'instruction publique
3: Fête de l'Etre suprême
5: Adresses, hommages et pièces en vers
XLII: Comité de Salut public
5: Massacres de septembre à Paris (1792)
Série F: Versements des ministères et des administrations qui en dépendent 7: Police générale
3821-2: Rapports de police de Paris et des départements (an II)
4432: Comité de Sécurité Générale. Conspiration du 9 au 10 thermidor an II
4433: Comité de Sécurité Générale. Documents rélatifs au 9 thermidor an II
4436/1: Papiers saisis chez Robespierre
4436/2: Rapport de Courtois sur les papiers saisis chez Robespierre
4437: Comité de Sûreté Public. Rapport du Bureau de surveillance administrative et de 1 police générale
4443-4: Pièces rélatives à divers députés

4694/1: Duplay et sa famille
4758: dossier Lagarde, Millau
4772-4: Papiers de Joseph Le Bon, député
4774/94: dossier Maximilien Robespierre
4775/8: dossier Rouvet
4778: Section des Piques. Comité révolutionnaire. Procès-verbal des séances, 28 mar 1793-29 fructidor an II
7904/4561: Réunion tenue à la mémoire de Robespierre à Auxerre, an X
11: Subsistances
267-8: Arrêtés du Comité de salut public, circulaires et instructions, an Il-an V 13: Bâtiments civils
281 A: Tuileries et Louvre 1792, an IV
Série W: Juridictions extraordinaires. Tribunal révolutionnaire.
37/2409: Arrestation de Crachet
52/3363: Beauvoisin, complice de Robespierre
60/3547: Crayssac, complice de Robespierre
79-80: Affaire du 9 Thermidor
389: Affaires Admirai, Renault
434: Procès de Robespierre et associés
439/34: Affaire Deschamps
499: Procès des juges et jurés du tribunal révolutionnaire
500-1: Affaire Fouquier-Tinville
534-5: Registres des trois tribunaux révolutionnaires

Archives départementales du Pas-de-Calais, Arras
État Civil, Arras, 5M1 41; R8, 16, 17
Série L: Administration et tribunaux de la période révolutionnaire
2L Arras 45: Lettres écrites et rapports décadaires de l'agent national, 5 pluviôse-3 sans- culottides an II
2L Arras 67: Municipalité. Nominations 1790-an III

Bibliothèque de l'institut national de médecine, Paris
Mss 34 (34); 86-88 (58-60); 103; 126: papiers du docteur Joseph Souberbielle (1754-1846)
Non-classés: dossier Joseph Souberbielle

Yayımlanmış yapıtlar

Archives Parlementaires

Aulard, F. A. *La Société des Jacobins. Recueil des documents pour l'histoire du Club des Jacobins de Paris,* 6 cilt, Paris: Librairies Jouaust, Noblet et Quantin, 1889-97.

Barras, Paul. *Memoirs,* çeviren: Charles E. Roche, 4 cilt, Londra: Osgood, Mcllvaine, 1895.

Berthe, Léon-Noël ve ark. *Villes et villages du Pas-de-Calais en 1790: 60 questions et leurs réponses,* cilt 1, *Districts d'Arras et de Bapaume,* Commission départementale d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais, Arras, 1990.

Biré, Edmond. *The Diary of a Citizen of Paris during 'the Terror',* çeviren: John de Villiers, Londra: Chatto & Windus, 1896.

Charavay, Étienne (ed.). *Assemblée électorale de Paris,* 3 cilt, Paris: D. Jouaust, Charles Noblet, Maison Quantin, 1890-1905.

Courtois, Edme-Bonaventure. *Rapport fait au nom de la commission chargée de ïexamen des papiers trouvés chez Robespierre et ses complices (...) dans la séance du 16 Nivôse, An Ille de la République française, une et indivisible. Imprimé par ordre de la Convention nationale,* Paris: Imprimerie nationale des lois, an III [1795].

Croker, J. W. 'Robespierre', *Essays on the Early Period of the French Revolution* içinde, Londra: John Murray, 1857 (*Quarterly Review,* Eylül 1835 sayısının yeniden basımı).

———. *The Correspondence and Diaries of the Late Right Honourable John Wilson Croker,* 3 cilt, Londra: John Murray, 1885.

Desmoulins, Camille. *Le Vieux Cordelier,* Paris: Belin, 1977.

Dumont, Étienne. *Souvenirs sur Mirabeau et sur les deux premières assemblées législatives,* Paris: Librairie de Charles Gosselin, et chez Hector Bossange, 1832.

Felhémési [Jean-Claude-Hippolyte Méhée de la Touche]. *La Queue de Robespierre: ou les dangers de la liberté de la presse,* Paris: Imprimerie de Rougyff, 1795.

Felkay, Nicole ve Hervé Favier (ed.). *En prison sous la Terreur. Souvenirs de J.-B. Billecocq (1765-1829),* Paris: Société des études Robespierristes, 1981.

Galart de Montjoie [takma adı Christophe Ventre]. *Histoire de la conjuration deMaximilien Robespierre,* Paris: basımevi belirsiz, 1795.

Gouges, Olympe de. *Écrits politiques 1792-1793*, Paris: Côté femmes, 1993.

Jacob, Louis. *Robespierre vu par ses contemporains*, Paris: A. Colin, 1938.

Jomard, J. Nicolas. 'Yıl II, 9 thermidor günü notları', Christian Albertan ve Anne-Marie Chouillet, Autographes et documents', *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie,* numéro 37 *Cyclopaedia* içinde, http://rde.revues.org/index4529.html.

Liste des noms et domiciles des individus convaincus ou prévenus d'avoir pris part à la conjuration de l'infâme Robespierre, Paris: yayınevi belirsiz, II. Yıl.

Louvet de Couvray, Jean-Baptiste. *Accusation contre M. Robespierre,* Paris: Imprimerie nationale, 1792.

———. *À M. Robespierre et à ses royalistes, etc.,* Paris: Imprimerie du Cercle social, 1792.

———. *Mémoires,* Paris: Baudouin Frères, 1823.

Ménétra, Jacques-Louis. *Journal of My Life,* çeviren: Arthur Goldhammer, New York: Columbia University Press, 1986.

Merlin, Antoine-Christophe de Thionville. *Portrait de Robespierre,* Paris: yayınevi ve tarih belirsiz. [yak. 1794].

Miles, William Augustus. *The Correspondence of William Augustus Miles 1789-1817,* Londra: Longmans, Green, 1890.

Le *Moniteur universel,* Kasım 1789-Temmuz 1794.

Montesquiou-Fezensac, Abbé François-Xavier de. *Adresse aux provinces, ou examen des opérations de l'Assemblée Nationale*, yayınevi belirsiz, 1790.

Moore, John. *The Works of John Moore, M. D. with Memoirs of his Life and Writings*, 7 cilt, Edinburgh: Stirling and Slade, 1820.

Papiers inédits trouvés chez Robespierre, Saint-Just, Pay an, etc. supprimés ou omis par Courtois, précédés du rapport de ce député à la Convention nationale, 3 cilt, Cenevre: Mégariotis Reprints, 1978.

Proyart, Abbé Lievin Bonaventure. *L'Ecolier vertueux, ou vie édifiante d'un écolier de l'Université de Paris,* Tours: Alfred Marne, 1866.

———. *La Vie et les crimes de Robespierre, surnommé le Tyran, depuis sa naissance jusqu a sa mort: ouvrage dédié à ceux qui commandent, et à ceux qui obéissent*, Augsbourg: yayınevi belirsiz, 1795.

'Rapport des officiers de santé sur le pansement des blessures de Robespierre aîné', *Notes et Archives,* http: //www.royet.org/nea 1789-1794.

Reinhard Marcel, (ed.). *Correspondance de Babeuf avec l'Académie d'Arras (1785-1788),* Paris: Institut d'histoire de la Révolution française, 1961.

Robespierre, Charlotte. *Mémoires de Charlotte Robespierre sur ses deux frères, précédés d'une introduction de Laponneraye,* Paris: Présence de la Révolution, 1987.

Robespierre, Maximilien. *Oeuvres de Maximilien Robespierre,* 11 cilt, Paris: Société des études Robespierristes, 1912-2007.

Roland de la Platière, Jeanne-Marie, *An Appeal to Impartial Posterity,* Oxford & New York: Woodstock Books, 1990.

———. *Lettres de Madame Roland,* 2 cilt, Paris: C. Perroud, 1900-2.

———. *Private Memoirs de Madame Roland,* çeviren: Edward Gilpin Johnson, Londra: Grant Richards, 1901.

Tench, Watkin. *Letters Written in France, to a Friend in London, Between the Month of November 1794, and the Month of May 1795*, Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2009.

Théroigne et Populus, ou, Le triomphe de la démocratie, drame national, en vers civiques. Corrigé et augmenté de deux actes, servant de suite aux deux premiers qui ont paru dans les actes des apôtres... Londra: yayınevi belirsiz, 1790.

Thompson, J. M. (ed.), *English Witnesses of the French Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 1938.

Vilate, Joachim. *Causes secrètes de la révolution du 9 au 10 thermidor*, Paris: yayınevi belirsiz, an III [yak. 1795].

———. *Continuation des causes secrètes de la révolution du 9 au 10 thermidor*, Paris, an III [yak. 1795].

———. *Les mystères de la mère de Dieu dévoilés: troisième volume des Causes secrètes de la Révolution du 9 au 10 thermidor,* Paris, an III [1795].

Villiers, Pierre. *Souvenirs d'un déporté*, Paris: chez l'Âuteur, an X [1802].

İkincil Kaynaklar

Ado, Anatolï. *Paysans en Révolution. Terre, pouvoir et jacquerie 1789-1794*, çeviren : Serge Aberdam ve Marcel Dorigny, Paris: Société des études Robespierristes, 1996.

Allen, Robert. *Les Tribunaux criminels sous la Révolution et l'Empire, 1792-1811,* çeviren: James Steven Bryant, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005.

Alpaugh, Micah. 'The Politics of Escalation in French Revolutionary Protest: Political Demonstrations, Non-violence and Violence in the *grandes journées* of 1789', *FH,* 23 (2009), s. 336-59.

Anderson, Wilda. 'Régénérer la nation: les enfants terrorisés de la Révolution, *MLN,* 117 (2002), s. 698-709.

André, Jacques. *La Révolution fratricide. Essai de psychanalyse du lien social,* Paris: Presses universitaires de France, 1993.

Andress, David. *The French Revolution and the People,* Londra & New York: Hambledon & Londra, 2004.

———. *The Terror: Civil War in the French Revolution,* Londra: Little, Brown, 2005.

Andrews, Richard Mowery. *Law, Magistracy and Crime in Old Regime Paris, 1735-1789*, cilt 1, *The System of Criminal Justice,* Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

———. 'Paris of the Great Revolution: 1789-1796', Gene Brucker (ed.), *People and Communities in the Western World,* cilt 2 içinde, Homewood, IL: Dorsey Press, 1979, s. 56-112.

Ansart-Dourlen, Michèle. *L'Action politique des personnalités et l'idéologie jacobine. Rationalisme et passions révolutionnaires*, Paris & Montreal: Harmattan, 1998.

Arasse, Daniel. *The Guillotine and the Terror,* çeviren: Christopher Miller, Londra: Penguin, 1989.

Arras à la veille de la Révolution, Mémoires de l'Académie des Sciences, Lettres et Arts d'Arras, 6e série, 1 (1990).

Artarit, Jean. *Robespierre, ou, l'impossible filiation,* Paris: Table Ronde, 2003.

Aston, Nigel. *The End of an Elite: The French Bishops and the Coming of the French Revolution*, Oxford: Clarendon Press, 1992.

———. *Religion and Revolution in France, 1780-1804*, Basingstoke: Macmillan, 2000.

Aulard, F. A. *Les Grands orateurs de la Révolution*, Paris: Rieder, 1914.

Auricchio, Laura. *Adélaïde Labille-Guiard: Artist in the Age of Revolution,* Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2009.

Baczko, Bronislaw. *Ending the Terror: The French Revolution after Robespierre,* çeviren: Michael Petheram, Cambridge & New York: Cambridge University Press; Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1994.

———. *Politiques de la Révolution française*, Paris: Gallimard, 2008.

Badinter, Elisabeth ve Robert. *Condorcet: un intellectuel en politique,* Paris: Fayard, 1988.

Baecque, Antoine de. *Glory and Terror: Seven Deaths under the French Revolution,* çeviren: Charlotte Mandell, New York & Londra: Routledge, 2001.

———. 'Robespierre, monstre-cadavre du discours thermidorien', *Eighteenth-Century Life,* 21 (1997), s. 203-21.

———. *The Body Politic: Corporeal Metaphor in Revolutionary France, 1770-1800,* çeviren: Charlotte Mandell, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997.

Bailey, Charles R. 'French Secondary Education, 1763-1790: The Secularization of Ex-Jesuit Colleges', *Transactions of the American Philosophical Society,* 68 (1978), s. 3-124.

Baker, Keith Michael. *Inventing the French Revolution: Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

———. (ed.) *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, cilt 4, *The Terror*, Oxford: Pergamon Press, 1994.

Beik, Paul H. 'The French Revolution Seen from the Right: Social Theories in Motion, 1789-1799', *Transactions of the American Philosophical Society,* 46 (1956), s. 1-122.

Bell, David A. *Lawyers and Citizens: The Making of a Political Elite in Old Regime France,* New York & Oxford: Oxford University Press, 1994.

———. *The Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.

———. *The First Total War: Napoleon's Europe and the Birth of Warfare as We Know It*, Boston: Houghton Mifflin; Londra: Bloomsbury 2007.

Ben-Israel, Hedva. *English Historians on the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Bernardin, Édith. *Jean-Marie Roland et le Ministère de l'intérieur (1792-1793)*, Paris: Société des études Robespierristes, 1964.

Bertaud, Jean-Paul. *Camille et Lucile Desmoulins. Un couple dans la tourmente*, Paris: Presses de la Renaissance, 1986.

———. *The Army of the French Revolution: From Citizen-Soldiers to Instrument of Power*, çeviren: R. R. Palmer, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988.

Berthe, Léon-Noël. *Dictionnaire des correspondents à l'Académie d'Arras au temps de Robespierre*, Arras: Chez lauteur, 1969.

———. *Dubois de Fosseux, secrétaire de l'Académie d'Arras, 1785-1792 et son bureau de correspondance*, Arras: CNRS, 1969.

———. 'Robespierre et le fonds de Fosseux', *AHRF*, 172 (1963), s. 185-94.

———. 'Un inédit de Robespierre: sa réponse au discours de réception de Mademoiselle de Kéralio—18 avril 1787', *AHRF*, 46 (1974), s. 261-83.

Biard, Michel (ed.). *La Révolution française: une histoire toujours vivante*, Paris: Éditions Tallandier, 2010.

———. (ed.). *Les Politiques de la Terreur, 1793-1794: actes du colloque international de Rouen, 11-13 janvier 2007*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes; Paris: Société des études Robespierristes, 2008.

——— ve Pascal Dupuy (ed.). *La Révolution française: dynamique et ruptures, 1787-1804*, Paris: A. Colin, 2008.

Bienvenu, Richard. *The Ninth of Thermidor: The Fall of Robespierre*, Oxford and New York: Oxford University Press, 1968.

Binkley, Susan Carpenter. *The Concept of the Individual in Eighteenth-Century French Thought from the Enlightenment to the French Revolution*, Lewiston, N.Y., Queenstown, Ontario, & Lampeter, Wales: Edwin Mellen Press, 2007.

Birembaut, Arthur. 'Quelques précisions sur l'affaire du paratonnerre', *AHRF*, 30 (1958), s. 82-95.

Blanc, Louis. *Histoire de la Révolution française*, 3 cilt, Paris: Librairie Internationale, 1869.

Blanc, Olivier. 'Cercles politiques et "salons" de début de la Révolution (1789-1793)', *AHRF,* 344 (2006), s. 63-92.

———. *La Corruption sous la Terreur (1792-1794),* Paris: Robert Laffont, 1992.

———. *Last Letters: Prisons and Prisoners of the French Revolution 1793-1794,* çeviren: Alan Sheridan, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1987.

Blanning, T. C. W. (ed.). *The Rise and Fall of the French Revolution,* Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Bloch, Jean. *Rousseauism and Education in Eighteenth-Century France,* Oxford: Voltaire Foundation, 1995.

Bluche, Frédéric. *Septembre 1792: logiques d'un massacre,* Paris: Robert Laffont, 1986.

Blum, André. *La Caricature révolutionnaire,* Paris: Jouve, 1916.

Blum, Carol. *Rousseau and the Republic of Virtue: The Language of Politics in the French Revolution,* Ithaca, N.Y., & London: Cornell University Press, 1986.

Bosc, Yannick, Florence Gauthier and Sophie Wahnich (ed.). *Pour le Bonheur et pour la liberté,* Paris: Éditions La Fabrique, 2000.

Bouchary, Jean. *Les Faux-monnayeurs sous la Révolution française,* Paris: M. Rivière et Cie, 1946.

———. *Les Manieurs d'argent à Paris à la fin du XVIIIe siècle,* 3 cilt, Paris: Marcel Rivière, 1939.

Bouloiseau, Marc. 'Aux origines des légendes contre-révolutionnaires. Robespierre vu par les journaux satiriques (1789-1791)', *Bulletin de la Société d'histoire moderne,* 57 (1958), s. 6-8.

———. *Robespierre,* 5. baskı, Paris: Presses universitaires de France, 1976.

———. *The Jacobin Republic 1792-1794,* çeviren: Jonathan Mandelbaum, Cambridge & Paris: Cambridge University Press ve Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, 1983.

———. 'Une anecdote satirique sur Robespierre', *AHRF,* 29 (1957), s. 1-5.

Brett, Judith. 'The Tasks of Political Biography', Joy Damousi ve Robert Reynolds (ed.), *History on the Couch: Essays in History and Psychoanalysis* içinde, Melbourne: Melbourne University Press, 2003, s. 73-83.

Brinton, Crane. *The Jacobins: An Essay in the New History,* New York: Russell & Russell, 1961.

Brown, Howard. *War, Revolution, and the Bureaucratic State: Politics and Army Administration in France, 1791-1799,* Oxford: Clarendon Press, 1995.

Brunel, Françoise. 'Le Jacobinisme, un "rigorisme de la vertu"? "Puritanisme" et révolution', *Mélanges Michel Vovelle. Sur la Révolution, approches plurielles* içinde, Paris: Société des études Robespierristes, 1997.

———. *Thermidor; la chute de Robespierre,* Brüksel: Éditions Complexe, 1999.

Buffenoir, Hippolyte. *Les Portraits de Robespierre: étude iconographique et historique, souvenirs; documents, témoignages,* Paris: Ernest Leroux, 1910.

Buisson, Henri. *Fouché, duc d'Otrante,* Bienne: Panorama, 1968.

Burgess, Greg. *Refuge in the Land of Liberty: France and its Refugees, from the Revolution to the End of Asylum, 1789-1939,* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

Burrage, Michael. *Revolution and the Making of the Contemporary Legal Profession: England, France and the United States,* Oxford: Oxford University Press, 2006.

Burstin, Haim. 'Pour une phénoménologie de la violence révolutionnaire', *Historical Reflections, 29* (2003), s. 389-407.

———. *Une Révolution à l'oeuvre: le Faubourg Saint-Marcél (1789-1794),* Seyssel: Champ Vallon, 2005.

Cadet de Gassecourt, André. *Une curieuse figure du passé: Joseph Souberbielle, neveu du Frère Côme,* Paris: Les Presses Modernes, 1934.

Campbell, Peter R. (ed.). *The Origins of the French Revolution,* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.

———, Thomas E. Kaiser ve Marisa Linton (ed.). *Conspiracy in the French Revolution,* Manchester: Manchester University Press, 2007.

Caron, Pierre. *Les Massacres de septembre,* Paris: Maison du livre français, 1935.

Carr, John Laurence. *Robespierre: The Force of Circumstance,* Londra: Constable, 1972.

Censer, Jack R. *Prelude to Power: The Parisian Radical Press, 1789-1791,* Baltimore, MD, & Londra: Johns Hopkins University Press, 1976.

———. 'Robespierre the Journalist', Harvey Chisick (ed.), *The Press in the French Revolution* içinde, Oxford: Voltaire Foundation, 1990, s. 189-96.

Chisick, Harvey. 'Bourses d'études et mobilité sociale en France à la veille de la Révolution: bourses et boursiers du Collège Louis-le-Grand (1762-1789)', *Annales,* 30 (1975), s. 1,562-84.

———. *The Production, Distribution and Readership of a Conservative Journal of the Early French Revolution: The Ami du Roi of the Abbé Royou,* Philadelphia: American Philosophical Society, 1992.

Claretie, Jules. *Camille Desmoulins and his Wife; Passages from the History of the Dantonists founded upon New and Hitherto Unpublished Documents*, çeviren: Cashel Hoey, Londra: Smith, Elder, 1876.

Clay, Stephen. 'Vengeance, Justice and the Reactions in the Revolutionary Midi', *FH,* 23 (2009), s. 22-46.

Cobb, Richard. *Paris and its Provinces 1792-1802,* Londra: Oxford University Press, 1975.

———. *The People's Armies. The armées révolutionnaires': Instrument of the Terror in the Departments April 1793 to Floréal Year II*, çeviren: Marianne Elliott, New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1987.

Cobban, Alfred. *Aspects of the French Revolution,* Londra: Jonathan Cape, 1968.

Compère, Marie-Madeleine ve Dominique Julia. *Les Collèges français: 16e-18e siècles,* cilt 2 Paris: INRP-CNRS, 1988.

Coward, Barry ve Julian Swann (ed.). *Conspiracy in Early Modern Europe,* Aldershot, Hants, & Burlington, VT: Ashgate, 2004.

Crook, Malcolm, William Doyle ve Alan Forrest (ed.). *Enlightenment and Revolution: Essays in Honour of Norman Hampson,* Burlington, VT, & Aldershot: Ashgate, 2004.

Cross, Maire F. ve David Williams (ed.). *The French Experience from Republic to Monarchy, 1792-1824,* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.

Crouzet, François. *Historians and the French Revolution: The Case of Maximilien Robespierre,* Swansea: University College of Swansea, 1989.

Daline, V. M. 'Robespierre et Danton vus par Babeuf', *AHRF*, 32 (1960), s. 388-410.

Darnton, Robert. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*, New York: W.W. Norton, 1990.

Delbeke, Francis. *L'Action politique et sociale des avocats au XVIIIe siècle. Leur part dans la préparation de la Révolution française*, Louvain: Librairie universitaire, & Paris: Recueil Sirey, 1927.

Deramecourt, Augustin. *Le Clergé du diocèse d'Arras, Boulogne et Saint-Omer pendant la Révolution (1789-1802),* 4 cilt, Paris: Bray et Retaux, & Arras: Imprimerie du Pas-de-Calais, 1884-86.

Desan, Suzanne. *The Family on Trial in Revolutionary France,* Berkeley, CA, & Londra: University of California Press, 2004.

Dingli, Laurent. *Robespierre,* Paris: Flammarion, 2004.

Domecq, Jean-Philippe. *Robespierre, derniers temps: biographie. Suivi de La Fête de l'Etre suprême et son interprétation*, Paris: Pocket, 2002.

Dommanget, Maurice. *1793, Les Enragés contre la vie chère-les curés rouges, Jacques Roux-Pierre Dolivier*, Paris: Spartacus, 1976.

Dorigny, Marcel (ed.). *The Abolitions of Slavery: From Léger Félicité Sonthonax to Victor Schoelcher, 1793, 1794, 1848*, New York & Oxford: Berghahn Books; Paris: Éditions UNESCO, 2003.

——— ve Bernard Gainot, *La Société des amis des noirs, 1788-1799: contribution à l'histoire de l'abolition de l'esclavage,* Paris: Éditions UNESCO, 1998.

Doyle, William. *Aristocracy and its Enemies in the Age of Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 2009.

———. 'Dupaty (1746-1788): A Career in the Late Enlightenment', *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century,* 230 (1985), s. 82-106.

———. *Jansenism: Catholic Resistance to Authority from the Reformation to the French Revolution,* Basingstoke: Macmillan, 2000.

———. *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

Dupont-Ferrier, Gustave. *Du Collège de Clermont au lycée Louis-le-Grand: la vie quotidienne d'un collège parisien pendant plus de 350 ans,* 3 cilt, Paris: E. de Boccard, 1921-25.

Dupuy, Roger. *La République jacobine. Terreur, guerre et gouvernement révolutionnaire,* Paris: Éditions du Seuil, 2005.

Edelstein, Dan. *The Terror of Natural Right: Republicanism, the Cult of Nature, and the French Revolution,* Chicago: University of Chicago Press, 2009.

Ehrard, Jean, Antoinette Ehrard and Florence Devillez. *Images de Robespierre: actes du colloque international de Naples, 27-29 septembre 1993,* Napoli: Vivarium, 1996.

Esquiros, Alphonse. *Histoire des Montagnards,* Paris: Librairie rue Visconti, 1851.

Eude, Michel. 'La loi de prairial', *AHRF,* 254 (1983), s. 544-59.

———. 'La politique de Robespierre en 1792, d'après le *Défenseur de la constitution, AHRF,* 28 (1956), s. 1-28.

———. 'Le Comité de sûreté générale en 1793-1794', *AHRF,* 261 (1985), s. 295-306.

———. 'Points de vue sur l'affaire Catherine Théot', *AHRF,* 198 (1969), s. 606-29.

———. 'Robespierre a-t-il voulu faire destituer Fouquier-Tinville?', *AHRF,* 179 (1965), s. 66-72.

Favone, M. *Dans le sillage de Maximilien Robespierre: Joachim Vilate,* Paris: M. Rivière, 1938.

Feher, Ferenc. *The Frozen Revolution: An Essay on Jacobinism,* Cambridge & Paris: Cambridge University Press and Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1987.

Fitzsimmons, Michael P. *The Night the Old Regime Ended: August 4, 1789 and the French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2003.

———. *The Parisian Order of Barristers and the French Revolution,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

———. *The Remaking of France: The National Assembly and the Constitution of 1791,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1994.

Fleischmann, Hector. *Robespierre and the Women He Loved,* çeviren: Angelo S. Rappoport, Londra: John Long, 1913.

Forrest, Alan. *Conscripts and Deserters: The Army and French Society during the Revolution and Empire,* Oxford & New York: Oxford University Press, 1989.

———. *Paris, the Provinces and the French Revolution*, Londra: Arnold, 2004.

———. *Soldiers of the French Revolution,* Durham, N.C.: Duke University Press, 1990.

——— ve Peter Jones (ed.). *Reshaping France: Town, Country and Region during the French Revolution*, Manchester & New York: Manchester University Press, 1991.

Friedland, Paul. *Political Actors: Representative Bodies and Theatricality in the Age of the French Revolution,* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002.

Furet, François. *Interpreting the French Revolution,* translated by Elborg Forster, Cambridge & Paris: Cambridge University Press and Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1981.

———. *The French Revolution 1770-1814*, çeviren: Antonia Nevill, Oxford: Blackwell, 1992.

——— ve Mona Ozouf (ed.). *Critical Dictionary of the French Revolution*, çeviren: Arthur Goldhammer, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.

——— ve Mona Ozouf (ed.). *La Gironde et les Girondins,* Paris: Éditions Payot, 1991.

——— ve Mona Ozouf (ed.). *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* cilt 3, *The Transformation of Political Culture 1789-1848*, Oxford: Pergamon Press, 1989.

Gainot, Bernard. *Dictionnaire des membres du Comité de salut public: dictionnaire analytique, biographique et comparé des 62 membres du Comité de salut public*, Paris: Tallandier, 1990.

Gallo, Max. *Robespierre the Incorruptible: A Psycho-Biography*, çeviren: Raymond Rudorff, New York: Herder & Herder, 1971.

Garrioch, David. *Neighbourhood and Community in Paris, 1740-1790,* Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

———. *The Making of Revolutionary Paris,* Berkeley, CA: University of California Press, 2002.

Gascar, Pierre. *L'Ombre de Robespierre,* Paris: Gallimard, 1979.

Gauthier, Florence. *L'Aristocratie de lepiderme. Le Combat de la Société des citoyens de couleur, 1789-1791,* Paris: CNRS, 2007.

———. *Triomphe et mort du droit naturel en Révolution, 1789-1795-1802*, Paris: Presses universitaires de France, 1992.

——— (ed.). *Périssent les colonies plutôt qu'un principe! Contributions à l'histoire de l'abolition de l'esclavage, 1789-1804*, Paris: Société des études Robespierristes, 2002.

Gay, Peter. *Freud for Historians*, New York & Oxford: Oxford University Press, 1985.

———. 'Rhetoric and Politics in the French Revolution, *AHR*, 66 (1961), s. 664-76.

Germani, Ian. 'Robespierre's Heroes: The Politics of Heroization during the Year Two', *Consortium on Revolutionary Europe 1750-1850, Proceedings 1988*, s. 133-56.

Gilchrist, J. and W. J. Murray (ed.). *The Press in the French Revolution*, Melbourne & Londra: F.W. Cheshire & Ginn, 1971.

Gillion, Anne. 'La Mémoire de Robespierre à Arras', *Revue du Nord*, 71 (1989), s. 1.037-50.

Gobry, Ivan. *Joseph Le Bon: la Terreur dans le nord de la France*, Paris: Mercure de France, 1991.

Godineau, Dominique. *Citoyennes tricoteuses: les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française*, Aix-en-Provence: Alinéa, 1988.

Goldhammer, Jesse. *The Headless Republic: Sacrificial Violence in Modern French Thought*, Ithaca, N.Y., & Londra: Cornell University Press, 2005.

Gough, Hugh. *The Newspaper Press in the French Revolution*, Chicago: Dorsey Press, 1988.

———. *The Terror in the French Revolution*, 2. baskı, Basingstoke: Palgrave, 2010.

Goulet, Jacques. *Robespierre, la peine de mort et la Terreur*, Pantin: Castor Astral, 1983.

Greer, Donald. *The Incidence of the Terror during the French Revolution: A Statistical Interpretation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.

Gross, Jean-Pierre. *Fair Shares for All: Jacobin Egalitarianism in Practice*, Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1997.

Gruder, Vivian R. *The Notables and the Nation: The Political Schooling of the French, 1787-1788*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007.

Gueniffey, Patrice. *La Politique de la Terreur: essai sur la violence révolutionnaire*, Paris: Fayard, 2000.

———. 'Robespierre, itinéraire d'un tyran', *Histoire,* 177 (1994), s. 36-47.

Guilhaumou, Jacques. *La Langue politique et la Révolution française: de l'événement à la raison linguistique,* Paris: Méridiens Klincksieck, 1989.

Guillemin, Henri. *Robespierre: politique et mystique,* Paris: Éditions du Seuil, 1987.

Guiomar, Jean-Yves. *L'Invention de la guerre totale: XVIIIe-XXe siècle*, Paris: Le Félin, 2004.

Hamel, Ernest. *Histoire de Robespierre, d'après des papiers de famille, les sources originales et des documents entièrement inédits*, 3 cilt, Paris: Lacroix, 1865-67.

Hamersley Rachel. *The English Republican Tradition and Eighteenth-Century France: Between the Ancients and Moderns*, Manchester: Manchester University Press, 2010.

Hampson, Norman. *Danton,* Oxford: Blackwell, 1978.

———. 'François Chabot and his Plot', *Transactions of the Royal Historical Society,* 5. dizi, 26 (1976), s. 1-14.

———. *Saint-Just,* Oxford: Blackwell, 1991.

———. 'The Enlightenment and the Language of the French Nobility in 1789: the Case of Arras', D. J. Mossop, G. E. Rodmell ve D. B. Wilson (ed.), *Studies in the French Eighteenth Century Presented to John Lough* içinde, Durham: University of Durham, 1978, s. 81-91.

———. *The Life and Opinions of Maximilien Robespierre*, Londra: Duckworth, 1974.

———. *Will and Circumstance: Montesquieu, Rousseau and the French Revolution,* Londra: Duckworth, 1983.

Hanson, Paul R. *Contesting the French Revolution,* Oxford: Wiley-Blackwell, 2009.

———. *The Jacobin Republic under Fire: The Federalist Revolt in the French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2003.

Hardman, John. *Robespierre,* Londra & New York: Longman, 1999.

Hayakawa, Riho. 'L'Assassinat du boulanger Denis François le 21 octobre 1789', *AHRF,* 333 (2003), s. 1-19.

Haydon, Colin ve William Doyle (ed.). *Robespierre,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1999.

Hembree, Fred. 'Robespierre in the early Revolution, 1789-1792', *Consortium on Revolutionary Europe 1750-1850, Proceedings 1989,* Bölüm 2, s. 85-94.

Hesse, Carla. 'La Logique culturelle de la loi révolutionnaire', *Annales,* 57 (2002), s. 915-33.

Heywood, Colin. *Growing up in France: From the Ancien Régime to the Third Republic,* Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Higonnet, Patrice L. R. *Goodness beyond Virtue: Jacobins during the French Revolution,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.

———. 'Terror, Trauma and the Young Marx Explanation of Jacobin Politics', *P&P,* 191 (2006), s. 121-64.

Horn, Jeff. 'The Terror in the Département of the Aube and the Fall of Robespierre', Fransız Tarih Araştırmaları, Wilmington, DE, 26 Mart 1994'te sunulan makale.

Huet, Marie-Hélène. *Mourning Glory: The Will of the French Revolution,* University Park, PA: University of Pennsylvania Press, 1997.

Hunt, David. 'The People and Pierre Dolivier: Popular Uprisings in the Seine-et-Oise Department, 1791-1792', *FHS,* 11 (1979), s. 184-214.

Hunt, Lynn. 'For Reasons of State', *The Nation, 29* Mayıs 2006, s. 24-28.

———. *Politics, Culture, and Class in the French Revolution,* Berkeley, CA: University of California Press, 1984.

———. *The Family Romance of the French Revolution,* Berkeley, CA: University of California Press, 1992.

———. 'The World We Have Gained: The Future of the French Revolution,' *AHR,* 108 (2003), s. 1-19.

Jacob, Louis. *Hébert, le Père Duchesne: chef des sans-culottes,* Paris: Gallimard, 1960.

———. 'Un ami de Robespierre: Buissart (d'Arras)', *Revue du Nord,* 20 (1934), s. 277-94.

Jacouty, Jean-François. 'Robespierre selon Louis Blanc: le prophète christique de la Révolution française', *AHRF,* 331 (2003), s. 105-27.

Jaume, Lucien. *Le Discours jacobin et la démocratie*, Paris: Fayard, 1989.

Jean-Marie et Manon Roland. Actes du colloque national de Villefranche-sur-Saône 1989, Lyon: Union des sociétés historiques du Rhône, 1990.

Jessenne, Jean-Pierre. *Pouvoir au village et révolution: Artois, 1760-1848,* Lille: Presses universitaires de Lille, 1987.

———, Gilles Derégnaucourt, Jean-Pierre Hirsch and Hervé Leuwers (ed.). *Robespierre: de la nation artésienne à la République et aux nations. Actes du colloque, Arras, 1-2-3 Avril 1993,* Villeneuve d'Asq: Centre d'histoire de la région du nord et de l'Europe du nord-ouest, Université Charles de Gaulle-Lille III, 1994.

Jones, Peter. *The Peasantry in the French Revolution,* Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Jordan, David P. *The Kings Trial: The French Revolution vs. Louis XVI,* Berkeley, CA: University of California Press, 1979.

———. *The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre*, New York: Free Press, 1985.

Jourdan, Annie. *La Révolution, une exception française?* Paris: Flammarion, 2004.

——— (ed.). *Robespierre—figure-réputation*, Amsterdam & Atlanta, GA: Rodopi, 1996.

Julia, Dominique. *Les Trois Couleurs du tableau noir. La Révolution*, Paris: Editions Belin, 198!

Kagan, Richard L. 'Law Students and Legal Careers in Eighteenth-Century France', *P&P, 68* (1975), s. 38-72.

Kaiser, Thomas E. 'From the Austrian Committee to the Foreign Plot: Marie-Antoinette, Austrophobia, and the Terror', *FHS, 26* (2003), s. 579-617.

Kaplan, Steven L. *Farewell, Revolution: Disputed Legacies, France 1789/1989,* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1995.

———. *Farewell, Revolution: The Historians' Feud, France 1789/1989*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1995.

Kelly, G. A. 'Conceptual Sources of the Terror', *Eighteenth-Century Studies*, 14 (1980), s. 18-36.

Kennedy, Michael. *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The First Years*, Princeton, J.: Princeton University Press, 1982.

———. *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The Middle Years*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988.

———. *The Jacobin Clubs in the French Revolution, 1793-1795,* New York: Berghahn Books, 2000.

Korngold, Ralph. *Robespierre, First Modern Dictator,* Londra: Macmillan, 1937.

Krauss, Werner. 'Le Cousin Jacques: Robespierre et la Révolution française' *AHRF,* 32 (1960), s. 305-8.

Ladjouzi, Diane. 'Les Journées des 4 et 5 septembre à Paris. Un movement d'union entre le people, la Commune de Paris et la Convention pour un exécutif révolutionnaire', *AHRF,* 321 (2000), s. 27-44.

Lamartine, Alphonse de. *Histoire des Girondins,* 6 cilt, Paris: Pagnerre, Hachette & Furne, 1860.

Lavoine, A. *La Famille de Robespierre, ses origines, le séjour des Robespierre à Vaudricourt, Béthune, Lens, Harnes, Hénin-Liétard, Carvin et Arras, 1452-1764,* Arras: Archives d'Arras, 1914.

Lebrun, François, Marc Venard ve Jean Quéniart, *Histoire de renseignement et de l'éducation en France,* cilt 2, *De Gutenberg aux Lumières (1480-1789),* Paris: Perrin, 2003.

Le Cour Grandmaison, Olivier. *Les Citoyennetés en Révolution (1789-1794),* Paris: Presses universitaires de France, 1992.

Lecesne, E. *Arras sous la Révolution,* 3 cilt, Arras: Sueur-Charruey, 1882-83.

Lefebvre, Georges. 'Remarks on Robespierre', çeviren: Beatrice F. Hyslop, *FHS,* 1 (1958), s. 7-10.

———. 'Robespierre et Colchen', *AHRF,* 27 (1955), s. 1-4.

———. 'Sur la loi du 22 prairial an II', *AHRF,* 23 (1951), s. 225-56.

———. *The French Revolution*, çeviren: John Hall Stewart ve James Friguglietti, 2 cilt, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1964-65.

Legay, Marie-Laure. *Les États provinciaux dans la construction de l'état moderne aux XVIIe et XVIIIe siècles,* Cenevre: Librairie Droz, 2001.

———. *Robespierre et le pouvoir provincial: dénonciation et émancipation politique,* Arras: Commission départementale d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais, 2002.

Leith, James A. 'The Terror: Adding the Cultural Dimension', *Canadian Journal of History/Annales canadiennes d'histoire,* 32 (1997), s. 315-37.

Lemay, Edna Hindie. *Dictionnaire des constituants 1789-1791,* 2 cilt, Oxford: Voltaire Foundation, 1991.

———. *La Vie quotidienne des députés aux Etats Généraux, 1789,* Paris: Hachette, 1987.

———. 'Une voix dissonante à l'Assemblée constituante: le prosélytisme de Robespierre', *AHRF,* 244 (1981), s. 390-404.

——— ve Alison Patrick. *Revolutionaries at Work: The Constituent Assembly 1789-1791,* Oxford: Voltaire Foundation, 1996.

Lenoël, Pierre, ve Marie-Françoise Lévy (ed.). *L'Enfant, la famille et la Révolution française,* Paris: Olivier Orban, 1990.

Lenôtre, G. *Le Tribunal révolutionnaire (1793-1795),* Paris: Perrin, 1908.

———. *Robespierre's Rise and Fall,* çeviren: R. Stawell, *Le mysticisme révolutionnaire. Robespierre et la 'Mère de Dieu* içinde, Londra: Hutchinson, 1927.

Leuwers, Hervé. *L'Invention du barreau français. La Construction nationale d'un groupe professionnel,* Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2006.

———. 'Révolution constituante et société judiciaire. L'Exemple septentrional', *AHRF,* 350 (2007), s. 27-47.

———, Annie Crépin ve Dominique Rosselle. *Histoire des provinces françaises du nord. La Révolution et l'Empire. Le Nord—Pas-de-Calais entre Révolution et contre-révolution,* Arras: Artois Presses Université, 2008.

Lewis, Gwynne. *The French Revolution: Rethinking the Debate,* Londra & New York: Routledge, 1993.

Linton, Marisa. 'Fatal Friendships: The Politics of Jacobin Friendship', *FHS,* 31 (2008), s. 51-76.

———. 'Robespierre and the Terror', *History Today,* 56 (2006), s. 23-30.

———. 'The Man of Virtue: The Role of Antiquity in the Political Trajectory of L. A. Saint-Just', *FH,* 24 (2010), s. 393-419.

———. *The Politics of Virtue in Enlightenment France*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001.

Livesey, James. 'The Limits of Terror: The French Revolution, Rights and Democratic Transition', *Thesis 11, 97* (2009), s. 63-79.

Lizerand, Georges. *Robespierre,* Paris: Fustier, 1937.

Lucas, Colin (ed.). *Rewriting the French Revolution,* Oxford: Clarendon Press, 1991.

——— (ed.). *The Political Culture of the French Revolution*, cilt 2, *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, Oxford & New York: Pergamon Press, 1988.

———. 'The Theory and Practice of Denunciation in the French Revolution', *JMH,* 68 (1996), s. 768-85.

Luttrell, Barbara. *Mirabeau,* Carbondale & Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1990.

Luzzatto, Sergio. *Bonbon Robespierre. La terreur à visage humain,* İtalyancadan çeviren: Simone Carpentari Messina, Paris: Arléa, 2010.

———. 'Un futur au passé: la Révolution dans les mémoires des conventionnels', *AHRF,* 61 (1989), s. 455-75.

Lyons, Martyn. 'The 9 Thermidor: Motives and Effects', *European Studies Review,* 5 (1975), s. 123-46.

Lytle, Scott H. 'The Second Sex (Eylül, 1793)', *JMH,* 27 (1955), s. 14-26.

McManners, John. *Church and Society in Eighteenth-Century France,* 2 cilt, Oxford: Clarendon Press, 1998.

McNeil, Gordon H. 'Robespierre, Rousseau, and Representation' in Richard Herr and Harold T. Parker (ed.), *Ideas in History: Essays Presented to Louis Gottschalk by his Former Students,* Durham, N.C.: Duke University Press, 1965, s. 135-56.

McPhee, Peter. *Collioure et la Révolution française, 1789-1815,* Perpignan: Le Publicateur, 1989.

———. *Living the French Revolution, 1789-99,* Londra & New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Manceron, Claude. *The Men of Liberty: Europe on the Eve of the French Revolution 1774-1778,* çeviren: Patricia Wolf, Londra: Eyre Methuen, 1977.

Mansfield, Paul. 'The Repression of Lyon, 1793-4: Origins, Responsibility and Significance', *FH*, 2 (1988), s. 74-101.

Mantel, Hilary. A *Place of Greater Safety,* Londra: Viking, 1992.

———. 'If you'd seen his green eyes', *London Review of Books,* 20 Nisan 2006, s. 3, 8.

———. 'What a man this is, with his crowd of women around him!' *London Review of Books,* cilt 22, no. 7 (2000), s. 3-8.

Markoff, John. *The Abolition of Feudalism: Peasants, Lords, and Legislators in the French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1996.

Martin, Jean-Clément. *La France en Révolution 1789-1799,* Paris: Belin, 1990.

——— (ed.). *La Révolution à l'oeuvre. Perspectives actuelles dans l'histoire de la Révolution française*, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005.

———. 'La Révolution française: généalogie de l'ennemi', *Raisons politiques,* 5 (2002), s. 69-79.

———. 'Vendée: les criminels de guerre en procès', *Histoire,* 25 (2004), s. 82-87.

———. *Violence et Révolution: Essai sur la naissance d'un mythe national,* Paris: Éditions du Seuil, 2006.

Maslan, Susan. *Revolutionary Acts: Theater, Democracy, and the French Revolution,* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2005.

Massin, Jean. *Robespierre,* Paris: Club français du livre, 1957.

Mathiez, Albert. *After Robespierre: The Thermidorian Reaction,* çeviren: Catherine Alison Phillips, New York: Grosset & Dunlap, 1965.

———. *Études sur Robespierre (1758-1794),* Paris: Editions sociales, 1958.

———. *Girondins et Montagnards,* Paris: Firmin-Didot, 1930.

———. *La Révolution et les étrangers: cosmopolitisme et défense nationale,* Paris: La Renaissance du Livre, 1918.

———. *La Vie chère et le mouvement social sous la Terreur,* Paris: Payot, 1927.

———. *Robespierre, terroriste,* Paris: Renaissance du livre, 1921.

———. *The Fall of Robespierre, and Other Essays*, New York: A. M. Kelley, 1968.

———. *Un procès de corruption sous la Terreur: l'affaire de la Compagnie des Indes,* Paris: Félix Alcan, 1920.

Matrat, Jean. *Robespierre: or, the Tyranny of the Majority,* çeviren: Alan Kendall, Londra: Angus and Robertson, 1975.

Mayer, Arno J. *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

Maza, Sarah. *Private Lives and Public Affairs: The* Causes Célèbres *of Pre-Revolutionary France,* Berkeley, CA: University of California Press, 1993.

Mazauric, Claude (ed.). *La Révolution française et l'homme moderne,* Paris: Editions Messidor, 1989.

———. *Robespierre. Écrits présentés par Claude Mazauric*, Paris: Messidor/Éditions sociales, 1989.

Michelet, Jules. *La Révolution française,* 2 cilt, Paris: Gallimard, 1952.

Michon, Georges. *Robespierre et la guerre révolutionnaire, 1791-1792*, Paris: M. Rivière, 1937.

Minart, Gérard. *Pierre Claude François Daunou, l'anti-Robespierre: de la Révolution à l'Empire, l'itinéraire d'un juste (1761-1840),* Toulouse: Privât, 2001.

Mitchell, C.J. *The French Legislative Assembly of 1791,* Leiden: E.J. Brill, 1988.

Monnier, Raymonde. *L'Espace public démocratique: essai sur l'opinion à Paris de la Révolution au Directoire*, Paris: Éditions Kimé, 1994.

———. 'Républicanisme et Révolution française', *FHS, 26* (2003), s. 87-118.

———. *Républicanisme, patriotisme et Révolution française,* Paris: Harmattan, 2005.

Mossé, Claude. *L'Antiquité dans la Révolution française,* Paris: Albin Michel, 1989.

Murray, William J. *The Right-Wing Press in the French Revolution: 1789-1792,* Londra: Royal Historical Society, 1986.

Nabonne, Bernard. *La Vie privée de Robespierre*, Paris: Hachette, 1943.

Nadeau, Martin. 'La Politique culturelle de l'an II: les infortunes de la propagande révolutionnaire au théâtre', *AHRF,* 327 (2002), s. 57-74.

Nolibos, Alain. *Arras: de Nemetucam à la communauté urbaine,* Lille: La Voix du Nord, 2003.

Ording, Arne. *Le Bureau de police du Comité de salut public. Etude sur la Terreur,* Academi i Oslo: Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps, no. 6, 1931.

Owen, David. *In Sickness and in Health: Illness in Heads of Government during the Last 100 Years,* Londra: Methuen, 2008.

Ozouf, Mona. *Festivals and the French Revolution,* çeviren: Alan Sheridan, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.

———. 'Massacres de septembre: qui est responsable?', *Histoire,* 342 (2009), s. 52-55.

Palmer, R. R. (ed.). *From Jacobin to Liberal: Marc-Antoine Jullien, 1775-1848,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993.

———. *The Improvement of Humanity: Education and the French Revolution,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985.

———. *The School of the French Revolution: A Documentary History of the College of Louis-le-Grand and its Director, Jean-François Champagne 1762-1814,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975.

———. *Twelve Who Ruled: The Year of the Terror in the French Revolution,* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1969.

Paris, Auguste Joseph. *La Jeunesse de Robespierre et la convocation des Etats généraux en Artois,* Arras: Rousseau-Leroy, 1870.

———. *La Terreur dans le Pas-de-Calais et dans le Nord: histoire de Joseph Le Bon et des tribunaux révolutionnaires d'Arras et de Cambrai,* Arras: Rousseau-Leroy, 1864.

Parker, Harold T. *The Cult of Antiquity and the French Revolutionaries: A Study in the Development of the Revolutionary Spirit* (1937), New York: Octagon, 1965.

Patrick, Alison. *The Men of the First French Republic: Political Alignments in the National Convention of 1792,* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1972.

Pioro, Gabriel and Pierre Labracherie. 'Charlotte Robespierre et "Ses Mémoires"', *La Pensée,* 88 (1959), s. 99-108.

Piquet, Jean-Daniel. *L'Émancipation des noirs dans la Révolution française (1789-1795),* Paris: Karthala, 2002.

———. 'Robespierre et la liberté des noirs en l'an II', *AHRF,* 323 (2001), s. 69-91.

Popkin, Jeremy D. *Revolutionary News: The Press in France, 1789-1799,* Durham, N.C., & Londra: Duke University Press, 1990.

———. *You Are All Free: The Haitian Revolution and the Abolition of Slavery,* New York: Cambridge University Press, 2010.

Poumiès de la Siboutie, *Recollections of a Parisian Doctor under Six Sovereigns, Two Revolutions and a Republic (1789-1863),* çeviren: Theodora Davidson, Londra: John Murray, 1911.

Price, Munro. 'Mirabeau and the Court: Some New Evidence', *FHS,* 29 (2006), s. 37-75.

Ragan, Bryant T. and Elizabeth A. Williams (ed.). *Re-creating Authority in Revolutionary France,* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1992.

Rapport, Michael. *Nationality and Citizenship in Revolutionary France: The Treatment of Foreigners 1789-1799,* Oxford: Clarendon Press, 2000.

———. 'Robespierre and the Universal Rights of Man, 1789-1794', *FH,* 10 (1996), s. 303-33.

Ratineau, Fabienne. 'Les Livres de Robespierre au 9 thermidor', *AHRF,* 287 (1992), s. 131-35.

Reddy, William M. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions,* Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Régent, Frédéric. *La France et ses esclaves. De la colonisation aux abolitions (1620-1848),* Paris: Grasset, 2007.

Reinhard, Marcel. *Le Grand Carnot,* 2 cilt, Paris: Hachette, 1950-52.

Riskin Jessica. *Science in the Age of Sensibility: The Sentimental Empiricists of the French Enlightenment,* Chicago & Londra: University of Chicago Press, 2002.

Roberts, Warren. *Jacques-Louis David and Jean-Louis Prieur, Revolutionary Artists: The Public, the Populace, and Images of the French Revolution,* Albany, N.Y.: State University of New York Press, 2000.

Roche, Daniel. *The People of Paris: An Essay in Popular Culture in the 18th Century,* çeviren: Marie Evans, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1987.

Rosanvallon, Pierre. *Democracy Past and Future,* New York: Columbia University Press, 2006.

Rose, R. B. *Gracchus Babeuf: The First Revolutionary Communist*, London: Edward Arnold, 1978.

———. *The Enragés: Socialists of the French Revolution?*, Melbourne: Melbourne University Press, 1965.

———. *The Making of the 'sans-culottes: Democratic Ideas and Institutions in Paris, 1789-92*, Manchester: Manchester University Press, 1983.

———. 'The "Red Scare" of the 1790s and the "Agrarian Law" ', *P&P*, 103 (1984), s. 113-30.

———. *Tribunes and Amazons: Men and Women of Revolutionary France 1789-1871*, Sydney: Macleay Press, 1998.

Rosso, Maxime. 'Les Réminiscences spartiates dans les discours et la politique de Robespierre de 1789 à Thermidor', *AHRF*, 349 (2007), s. 51-77.

Roudinesco, Elisabeth. *Madness and Revolution: The Lives and Legends of Théroigne de Méricourt*, çeviren: Martin Thom, Londra & New York: Verso, 1991.

Rudé, George (ed.). *Robespierre: Great Lives Observed*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1967.

———. *Robespierre: Portrait of a Revolutionary Democrat*, London: Collins, 1975.

Sagan, Eli. *Citizens and Cannibals: The French Revolution, the Struggle for Modernity, and the Origins of Ideological Terror*, Lanham, MD & Oxford: Rowman & Littlefield, 2001.

Sangnier, Georges. *Les Emigrés du Pas-de-Calais pendant la Révolution*, Paris: Blangermont, 1959.

Sanyal, Sukla. 'The 1792 Food Riot at Etampes and the French Revolution', *Studies in History*, 18 (2002), s. 23-50.

Schama, Simon. *Citizens: a Chronicle of the French Revolution*, New York: Knopf, 1989.

Scurr, Ruth. *Fatal Purity: Robespierre and the French Revolution*, London: Chatto & Windus, 2006.

Secher, Reynald. A *French Genocide: The Vendée*, çeviren: George Holoch, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2003.

Sepinwall, Alyssa Goldstein. 'Robespierre, Old Regime Feminist? Gender, the Late Eighteenth Century, and the French Revolution Revisited', *JMH*, 82 (2010), s. 1-29.

———. *The Abbé Grégorie and the French Revolution: The Making of Modern Universalism,* Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 2005.

Shapiro, Barry M. *Revolutionary Justice in Paris, 1789-1790,* Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1993.

———. 'Self-Sacrifice, Self-Interest, or Self-Defence? The Constituent Assembly and the "Self-Denying Ordinance" of May 1791', *FHS,* 25 (2002), s. 625-56.

———. *Traumatic Politics: The Deputies and the King in the Early French Revolution,* University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2009.

Short, Jeffrey Larrabee. 'The Lantern and the Scaffold: The Debate on Violence in Revolutionary France, April-October 1789', yayımlanmamış Ph.D tezi, State University of New York at Binghamton, 1990.

Shulim, Joseph I. 'Robespierre and the French Revolution, *AHR,* 82 (1977), s. 20-38.

———. 'The Youthful Robespierre and His Ambivalence toward the Ancien Regime', *Eighteenth-Century Studies,* 5 (1972), s. 398-420.

Slavin, Morris. *The Hébertistes to the Guillotine: Anatomy of a 'Conspiracy' in Revolutionary France,* Baton Rouge & Londra: Louisiana State University Press, 1994.

———. *The Making of an Insurrection: Parisian Sections and the Gironde*, Cambridge, MA & Londra: Harvard University Press, 1986.

Soboul, Albert (ed.). *Actes du colloque Girondins et Montagnards (Sorbonne, 14 décembre 1975),* Paris: Société des études Robespierristes, 1980.

———. (ed.). *Actes du colloque Robespierre. XIIe congrès international des sciences historiques (Vienne, 3 septembre 1965),* Paris: Société des études Robespierristes, 1967.

———. *Paysans, sans-culottes et Jacobins*, Paris: Clavreuil, 1966.

———. *Problèmes paysans de la Révolution, 1789-1848,* Paris: François Maspero, 1976.

———. 'Robespierre and the Popular Movement of 1793-4', *P&P,* 5 (1954), s. 54-70.

———. 'Robespierre et les sociétés populaires', *AHRF,* 30 (1958), s. 50-64.

———. 'Robespierre ou les contradictions du jacobinisme', *AHRF,* 50 (1978), s. 1-19.
———. *The French Revolution, 1787-1799: From the Storming of the Bastille to Napoleon,* çeviren: Alan Forrest ve Colin Jones, Londra: Unwin Hyman, 1989.
———. *The Parisian Sans-Culottes and the French Revolution, 1793-4,* çeviren: Gwynne Lewis, Oxford: Oxford University Press, 1964.
———. *Understanding the French Revolution,* çeviren: April A. Knutson, New York: International Publishers, 1988.
——— ve ark. (ed.). *Dictionnaire historique de la Révolution française,* Paris: Presses universitaires de France, 1989.
Stéfane-Pol [Paul Coûtant]. *Autour de Robespierre: le conventionnel Le Bas, d'après des documents inédits et les mémoires de sa veuve,* Paris: E. Flammarion, 1901.
Sueur, Philippe. *Le Conseil provincial d'Artois (1640-1790). Une cour provinciale à la recherche de sa souveraineté,* Arras: Commission départementale des monuments historiques du Pas-de-Calais, 1978.
Sutherland, D. M. G. *The French Revolution and Empire: The Quest far a Civic Order,* Oxford: Blackwell, 2003.
Sydenham, Michael. *The Girondins,* Londra: Athlone Press, 1961.
Tackett, Timothy. *Becoming a Revolutionary: The Deputies of the French National Assembly and the Emergence of a Revolutionary Culture (1789-1790),* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996.
———. 'Collective Panics in the Early French Revolution, 1789-1791: A Comparative Perspective', *FH,* 17 (2003), s. 149-71.
———. 'Conspiracy Obsession in a Time of Revolution: French Elites and the Origins of the Terror', *AHR,* 105 (2000), s. 691-713.
———. 'Interpreting the Terror', *FHS,* 24 (2001), s. 569-78.
———. *The First Terrorists: The French Revolution and the Origins of a Political Culture of Violence,* Melbourne: University of Melbourne, 2009.
———. *When the King Took Flight,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.
Talmon, J. L. *The Origins of Totalitarian Democracy,* Londra: Martin Seeker & Warburg, 1952.

Theuriot, Françoise. 'La Conception robespierriste du bonheur', *AHRF,* 192 (1968), s. 207-26.

Thiers, Adolphe, *Histoire de la Révolution Française,* 10 cilt, Paris: Furne, 1854.

Thompson, Eric. *Popular Sovereignty and the French Constituent Assembly 1789-1791,* Manchester: Manchester University Press, 1952.

Thompson, J. M. *Leaders of the French Revolution,* Oxford: Blackwell, 1932.

———. *Robespierre,* Oxford: Blackwell, 1935.

———. *Robespierre and the French Revolution,* Londra: English Universities Press, 1952.

Van Kley, Dale. *The French Idea of Freedom: The Old Regime and the Declaration of Rights of 1789,* Stanford, CA: Stanford University Press, 1994.

———. *The Jansenists and the Expulsion of the Jesuits from France,* New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1975.

———. *The Religious Origins of the French Revolution: From Calvin to the Civil Constitution, 1560-1791,* New Haven, CT, & Londra: Yale University Press, 1996.

Varaut, Jean-Marc. *La Terreur judiciaire. La Révolution contre les droits de l'homme,* Paris: Perrin, 1993.

Verjus, Anne. *Le Bon Mari: une histoire politique des hommes et des femmes à l'époque révolutionnaire,* Paris: Fayard, 2010.

Vovelle, Michel. *Combats pour la Révolution française,* Paris: Editions la Découverte/Société des études Robespierristes, 1993.

———. *La Mentalité révolutionnaire: société et mentalité sous la Révolution française,* Paris: Messidor/ Éditions sociales, 1985.

——— (ed.). *Révolution et République: l'exception française,* Paris: Éditions Kimé, 1994.

———. *The Revolution against the Church: From Reason to the Supreme Being,* çeviren: Alan José, Cambridge: Polity Press, 1991.

——— ve Antoine de Baecque (ed.). *Recherches sur la Révolution,* Paris: La Découverte, 1991.

Wahnich, Sophie. *La liberté ou la mort: essai sur la Terreur et le terrorisme,* Paris: La Fabrique, 2003.

———. *L'Impossible citoyen. L'Étranger dans le discours de la Révolution française,* Paris: Albin Michel, 1997.

Waldinger, Renée, Philip Dawson ve Isser Woloch (ed.). *The French Revolution and the Meaning of Citizenship, Westport,* CT: Greenwood Press, 1993.

Walter, Gérard. *La Conjuration du Neuf Thermidor, 27 July 1794,* Paris: Gallimard, 1974.

———. *Robespierre,* 2 cilt, Paris: Gallimard, 1961.

Walton, Charles. *Policing Public Opinion in the French Revolution: The Culture of Calumny and the Problem of Free Speech*, Oxford & New York: Oxford University Press, 2009.

Walzer, Michael (ed.). *Regicide and Revolution: Speeches at the Thai of Louis XVI,* New York: Columbia University Press, 1992.

Wartelle, François. 'Destinées du Jacobinisme dans le Pas-de-Calais entre la chute de Robespierre et le coup d'État du 18 fructidor an V', Université de Paris-I: yayımlanmamış tez, 1987.

———. 'Les Communautés rurales du Pas-de-Calais et le système fédodal en 1789-1790', *Cahiers d'histoire de l'institut de recherches marxistes*, 32 (1988), s. 100-21.

Weber, Eugen. 'About Thermidor: The Oblique Uses of a Scandal', *FHS,* 17 (1991), s. 330-42.

Woloch, Isser. *The New Regime: Transformations of the French Civic Order; 1789-1820s,* New York & Londra: W. W. Norton, 1994.

Yalom, Marilyn. *Blood Sisters: The French Revolution in Women's Memory*, New York: Basic Books, 1993.

Zimbardo, Philip. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, New York: Rider, 2005.

Žižek, Slavoj. *Slavoj Žižek Presents Robespierre: Virtue and Terror,* Londra: Verso, 2007.

Dizin

II. Leopold (Kutsal Roma İmparatoru, Avusturya Arşidükü) 106, 120, 129, 149
II. Freidrich (Prusya Kralı) Wilhelm 106, 120
XV. Louis (Fransa Kralı) 4, 17, 20, 80, 97
XVI. Louis (Fransa Kralı) 24, 27, 56, 60-62, 66-67, 74, 80, 96, 101-102, 106, 125-126, 135, 137-138, 147, 152, 157-159, 161, 177, 186, 188-189, 205, 216, 236
1791 Anayasası 85, 91, 96-97, 99, 103, 106-107, 115, 123, 157
1793 Anayasası 165, 168, 172, 174, 177-179, 183, 186-187, 189, 198, 231

Admirat, Henri 218-219
Aix 100, 117
Allier 191, 194
Alsace 70, 190, 197
Amar, Jean-Baptiste 184, 187, 236
Amerika, Amerikan Bağımsızlık Savaşı 32, 56, 65, 89, 127, 135, 173
Amiens 10, 15
Amiens Akademisi 45
Anasayasanın Dostları Derneği bkz. Jakoben Kulübü
ancien régime 76, 81-82, 96, 107, 112, 135, 142, 152, 166, 176, 180, 185, 234
Arras 1-13, 15-18, 23-24, 26-27, 29, 31-45, 47, 49-50, 52, 55, 57, 59-60, 62-64, 69-70, 74, 81, 84-85, 88-91, 93-95, 97, 104, 107-123, 141, 145-146, 148, 154-155, 159, 176, 179, 184, 193-194, 197, 209, 211-213, 226-227, 236, 245, 249-250, 254-255
  belediye seçimleri 110-111
  ekonomi 10-11, 32-34
  mimari 9-10
  ordu 7, 9-11
  toplumsal yapı 7-9, 34
Arras Kraliyet Akademisi 35, 42-45, 48, 50, 63, 67, 111, 119, 184, 197, 256
Artois 1-3, 7, 13, 18, 32-35, 39, 41, 48, 56-57, 59-67, 70-72, 76-77, 79, 81, 83-85, 87, 90, 93, 109-112, 114, 119, 121-123, 125, 127, 146, 184, 212, 250, 252-253
Artois Konseyi 2-3, 18, 35-36, 38-39, 42, 55, 59, 61, 63, 111-112
Artois Zümreler Meclisi 33-35, 42, 59-60, 62-64, 77, 111, 209
d'Artois (kont) 74, 96
Aube 231
Audrein, Yves-Marie (Peder) 27, 146
Avignon ve Comtat-Venaissin 83, 91, 100, 142
Avusturya 121, 127, 131-132, 141, 164, 189-190, 201, 225

Babeuf, François-Noël (Gracchus) 48, 76, 119, 254
Bapaume 15, 116-117, 121
Bara, Joseph 178, 241
Barère, Bertrand 89, 108, 165, 170, 196, 233, 237, 243, 252
Barnave, Antoine 76, 78, 81, 97, 100, 102-103, 188
Barras, Paul-François 176, 194, 212, 231
Basire, Claude 183, 194
Bask Ülkesi 70, 164
Bastille 73-76, 92, 96, 114, 142, 152, 179, 211, 229
Batz, Jean (Baron) 194, 201
Bayonne 180, 216, 229
Beccaria, Cesare 26, 43
Beffroy de Reigny, Louis 17, 53
Belçika, Belçikalılar 110
Berge, Jean-Paul 48, 197-198, 256
Béthune 2-3, 53-54, 59, 91, 117, 122-123
Billaud-Varenne, Jean-Nicolas 187, 196, 207, 228, 233, 235-237
Blanc, Louis 144, 255
Bonaparte, Napoleon 193, 245, 256

Bordeaux 25, 58, 83, 133, 157, 185
Bouillé, François-Claude, Marquis de 91, 130-131, 135
Bourdon, François de l'Oise 216, 223, 236
Bourdon, Léonard 223, 239
Brabant 110
Briois de Beaumez, Bon-Albert 38, 63, 74, 111-113, 115, 226
Brissot, Jacques-Pierre 94, 96, 126-128, 130, 133, 143, 145, 147-148, 150, 156, 158, 172, 188-189, 195, 205, 207
Brissotçular 128-132, 135, 139-145, 147-148, 150-153, 157 ayrıca bkz. Jirondenler
Bröton Kulübü 72, 81
Brunswick, Charles William Ferdinand 138, 142-143, 151, 164
Brutus, Marcus 99, 139, 155-156, 195, 219
Brüksel 91, 225
Buissart, Antoine-Joseph 38-39, 42, 71, 73, 75, 85, 87, 101, 110-111, 115-116, 125, 138, 153, 176, 184, 212, 221, 227
Buissart, Charlotte 38, 40-42, 67, 74, 85, 111, 116, 153, 212, 221, 227, 244
Buzot, François 89, 150, 171
Büyük Korku 76-77, 142

Calais 1, 111, 113-115, 121, 123, 145-146, 176, 212
Cambon, Joseph 149, 208, 234, 236, 238
Cambrai 3, 201, 209, 212
Camus, Armand 89, 107
Carnot, Lazare 50, 52, 116, 145, 615, 174, 179-180, 184, 209, 225, 228-229, 233, 236
Carraut, Jacqueline (annesi) 1-4, 6, 10
Carraut, Jacques 4-5
Carraut Ailesi 3, 5, 8-10, 12, 32, 48
Carrier, Jean-Baptiste 199, 205, 211, 221, 231, 236
Carvin 2-3, 40-41, 67, 109, 227
Catilina, Lucius Sergius 19, 188, 202, 243
Cato, Marcus Portius 137, 156
Chabot, François 176, 183, 194, 200-201, 205-206
Chalabre, Marguerite 95, 102, 104, 130, 175, 244
Châlons-sur-Marne 89, 141-142
Champ-de-Mars 102-103, 133, 135-136, 215
Chapelier, Isaac René Guy Le 71, 88, 94
Charamond, Louis 52, 61, 74
Châteauvieux 91, 130
Choisy 154, 175
Cicero, Marcus Tullius 19-20, 38, 137, 188, 199, 202
Cloots, Anarcharsis 192, 206
Collioure 48, 197-198, 255-256
Collot d'Herbois, Jean-Marie 132, 171, 175-176, 194, 199, 207, 218, 228, 233, 235-236
Comtat-Venaissin bkz. Avignon
Condorcet, Jean Antoine Nicolas, Marquis de 131, 133, 143, 152, 177
Conzié, Hilaire-Louis de (piskopos) 34, 63, 65, 114-115
Cordeliers Kulübü 102, 171, 205
Courtois, Edme-Bonaventure 246-247
Couthon, Georges 132, 153, 171, 192, 203, 205, 220, 238
Créteil 175, 235
Creuse 193
Cromwell, Oliver 102, 127, 135-137, 206, 238, 243

Dağlılar 157, 165, 165, 170, 172, 203, 208, 215, 223, 238 ayrıca bkz. Jakobenler
Damiens, Robert-François 17, 38, 97, 159
Danton, Georges Jacques 102, 143, 145, 150-151, 163, 176, 183, 192, 194-195, 197-198, 200, 205, 207-209, 211, 216, 219-220, 226, 236, 238, 246-247
Dantoncular 201, 210, 231, 235
David, Jacques-Louis 133, 145, 153, 241, 244
derebeylik payları 10, 33, 35, 62, 66, 77, 88, 100, 110-111, 119, 177, 181, 197
Derobespierre, François bkz. Robespierre, François
Deschamps, François-Pierre 154, 244
Deshorties, Anaïs 55, 118, 227, 241
Deshorties, Régis 227, 241
Desmazières, François André 47, 63
Desmoulins, Camille 17, 19, 70-71, 73, 94, 101-102, 135, 145, 153, 176, 187, 194-200, 205-209, 211, 220, 226, 234, 254
Desmoulins, Lucille (önce Duplessis) 94, 176, 208
Deteuf, François-Joseph 47-48, 53, 60
Devrimci Mahkeme 140-141, 143, 163, 181, 184-185, 187-188, 192, 206-210, 220, 224, 229-230, 232-233, 235

Doğu Hindistan Şirketi 194, 200-201, 206
Dolivier, Pierre 133-134
Dordogne 193, 216
Douai 2, 123
Dubois de Fosseux, Ferdinand 35, 42, 45, 48, 50-51, 61, 63-65, 74, 110, 113-114, 159, 184-185, 197-198, 249, 256
Dubois-Crancé, Edmond Louis Alexis 105, 108, 236
Duhay (matmazel) 37, 54
Dumas, René-François 209, 232, 235, 238
Dumont, André 176, 234
Dumont, Étienne 72
Dumouriez, Charles-François (general) 129, 162-165, 170, 187, 195, 201, 205, 232
Dunkirk 59, 189
Duplay, Éléonore 217
Duplay, Élisabeth 153, 175, 244
Duplay, Françoise 154-155
Duplay, Jacques 116
Duplay, Maurice 103, 116, 120, 122, 132, 153-155, 175, 180, 184-185, 204, 209, 212, 216-218, 227, 232, 240, 244, 247, 250
Duplay, Simon 232
Duport, Adrien 97, 100-102, 104

Enragés 171
Eure-et-Loir 145, 156, 160
Eylül katliamları 140, 143-144, 147, 150-151, 245

Fabre d'Églantine 200, 207
federalizm 171, 174, 176, 181, 185-187, 209
feodalizm 87-89, 110-111, 113, 177
festivaller ve bayramlar
  Cumhuriyet'in Birliği ve Bölünmezliği Bayramı 178
  Federasyon Festivali 92, 102, 114
  Özgürlük Festivali 191
  Yasalar Bayramı 133
  Yüce Varlık Festivali 215-216, 223
Feuillantlar 103-104, 107, 117, 126, 145
Flesselles, Jacques de 73-74
Fleurus savaşı 225-226, 229, 231, 250
Foacier de Ruzé, Auguste-Joseph 39, 52, 112
Fontenay-aux-Roses 154, 175
Fouché, Joseph 52, 191, 194, 211, 221, 228, 231, 236
Fouquier-Tinville, Antoine-Quentin 208, 224, 244, 254
Franklin, Benjamin 39, 113
Fréron, Louis-Stanislas 17, 70, 73, 176, 212, 231, 236, 246-247

Gallo, Max 5, 175
gazete ve dergiler
  Actes de Apôtres 84, 93, 96, 140
  Affiche d'Artois 59, 65, 67, 69, 77, 109, 112, 117
  Ami des citoyens 128
  Ami du peuple 131
  Ami du Roi 99, 162
  Annales patriotiques 120, 143
  Année littéraire 17
  Antifédéraliste 210
  Chronique de Paris 131, 152
  Courrier de 83 départements 120, 128
  Defenseur de la Constitution 132, 134, 137, 148
  Feuille villageoise 130, 210
  Journal de la ville 95
  Journal du soir 238
  Les Lunes du cousin Jacques 53
  Lettres á ses commettants 156, 159, 165
  Mercure de France 39
  Patriot français 94, 145, 152
  Père Duchesne 200
  Petit Gautier 96
  Révolutions de France et de Brabant 94, 101-102, 131, 155
  Révolutions de Paris 131, 155
  Sabots Jacobites 96
  Vieux Cordelier 195-196, 199-200, 206
"genel maksimum" (yasası) 182-183, 193, 206-207
Gensonné, Armand 133, 158
Gironde 157, 169
Gorsas, Antoine-Joseph 128, 143
Gouges, Olympe de 152, 188
göçmen ve mülteciler 15, 59, 91, 120, 125 147, 189, 232
Grégoire, Abbé Henri (peder) 78, 83, 88, 97, 106-107, 165
Gresset, Jean-Baptiste 45, 52
Guadet, Marguerite-Élie 133, 149, 158, 172
Guffroy, Armand 116, 176, 246
Guillotin, Joseph 99
Guînes (dük) 63, 65

Hainaut 83, 110
Haiti bkz. St-Domingue
Hamel, Ernest 248
Hanriot, François 218, 237-239
Hatipler 12, 17, 29, 47, 52, 63-64
Hébert, Jacques René 192, 194, 200, 205-206, 209
Hebertçiler 194, 196, 205-206, 209-211, 228, 235-236
Hérault de Séchelles, Marie Jean 172
Herman, Martial 42, 115, 184-185, 209, 232, 244
Hıristiyan, Hıristiyanlık 12, 18, 20-21, 52, 72, 149, 191-195, 206, 213
Hoşgörülüler 201, 203, 205-207, 228-229, 234

idamlar 36, 75, 99, 142, 163, 177, 188, 194, 208, 211-212, 216, 224, 226, 228, 230, 232, 240-241, 243-245, 249, 251, 254 ayrıca bkz. suikastler
İngiltere, İngilizler 63, 126, 159, 162, 173, 189-190, 224
İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789 Bildirgesi) 78-81, 83-84, 103, 127, 138, 142, 166, 213, 220
İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1793 Bildirgesi) 165-166, 168, 172, 201
İspanya, İspanyalılar 3, 9, 40, 48, 126, 159, 162, 164, 190, 197-198, 225, 255-256

Jakoben Kulübü 89-90, 93, 101-105, 107, 115, 125-136, 138-140, 144, 149, 152-153, 155, 161, 164-165, 169, 172-175, 181, 190, 192-193, 195, 199-201, 203-206, 212, 215-216, 218-219, 225-226, 228-229, 231, 233, 235-236, 243
Jakobenler 90, 95, 100-101, 103, 107-108, 121, 126-127, 129, 131-132, 135-136, 138, 147-148, 157, 159-163, 165-166, 170-171, 175-176, 178-179, 181-185, 187-188, 191-192, 194, 197, 203, 205, 210, 212, 219, 236, 244, 247, 254-255 ayrıca bkz. Dağlılar
Jansenizm, Jansenistler 8, 27, 206
Jirondenler 128, 157-158, 160-161, 163-165, 168-173, 177, 185-189, 194-195, 197, 203, 209, 226, 230, 243, 245 ayrıca bkz. Brissotçular
Jullien, Marc-Antoine 159, 176, 185
Jullien, Rosalie 159

kanun ve kararnameler 94, 98-99, 111, 113-114, 125-126, 119, 165, 176- 177, 179-180, 182-183, 190-191, 193-195, 206, 209, 210-211, 214, 220, 226
  22 Prairial Yasası 220-221, 223-224, 230, 232, 235, 248
  Ağustos Kararnameleri 78, 80, 88-89, 110
  Şüpheliler Kanunu 185
  Toprak Reformu Kanunu 136
karşıdevrim 96, 125, 138, 140, 142, 162, 171, 177, 180-182, 185, 187, 189, 193-194, 203, 209, 212, 228, 231, 236, 245, 248, 252, 254
Katolik dini, Katolikler 2, 8, 31, 36, 62, 72, 100, 114, 190-192, 213, 215, 251
Kéralio, Louise 50, 105
Koblenz 96, 125
Kock (banker) 201, 206
koloniler
  İngiliz kolonileri 56
  Fransız kolonileri 96-97, 126-127, 173, 189, 207
  Karayip kolonileri 56, 96, 126, 201, 207
  Koloniler Komisyonu 97
komiteler ve komisyonlar
  Finans Komitesi 234
  Genel Güvenlik Komitesi 163, 175, 218-220, 224, 228, 230-231, 233-236, 238, 240
  Halk Komisyonu 208
  Kamu Güvenliği Komitesi 163, 165, 170-172, 174-176, 178-186, 188, 189-191, 193-194, 196, 201, 204-208, 210-211, 216, 219-221, 224-226, 228, 230, 232-233, 235-237, 240, 249, 256
Konvansiyon bkz. Ulusal Konvansiyon
Kurucu Meclis bkz. Ulusal Kurucu Meclis
kölelik 97, 126, 189, 201
Küçük Vendée isyanı 176

Labille-Guiard, Adélaïde 104
Lacombe, Claire 183
Lafayette, Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert, Marquis de 71, 100, 103, 125, 131, 135-136, 141, 157, 161, 187, 205
Lameth, Alexandre de 72, 195
Lameth, Charles de 65, 67, 72, 85, 98, 100, 102, 104, 112, 195
Lanjuinais, Jean-Denis 97, 150

Launay, Bernard René, Marquis de 73-74
Laveyron ailesi 209, 235
Lebas, Élisabeth 216
Lebas, Philippe 145, 153, 175, 209, 237-238, 240, 244
Lebon, Joseph (peder) 116, 118, 176, 197, 212-213, 226-227, 249
Leclerc, Théophile 171, 195
Lecointre, Laurent 132, 216, 236
Lefebvre, Georges 248-250
Legay, Louis 51
Legendre, Louis 207, 236
Lens 2-3, 40, 109, 250
Lepeletier de Saint Fargeau, Louis-Michel 99, 177-178
Le Sage 42, 61
Lescot-Fleuriot, Jean-Baptiste 239
Liborel, Guillaume 36, 38-39, 47, 60, 63, 65, 245
Liège 91, 189, 232
Lille 10, 32-33, 121-122
Lindet, Robert 225, 233, 236
Louis-le-Grand Koleji 13, 16, 19, 24, 26-27, 29, 31, 37, 49, 52, 70, 94, 97, 99, 106, 109, 140, 145, 175, 178, 188, 197, 227, 248
Louvet de Couvray, Jean-Baptiste 143, 150-153, 155, 171, 226, 228, 239
Lykurgos 102, 136, 167, 177, 206
Lyons 192-194, 196, 199, 205, 209, 211

Maisons-Alfort 154, 175
Malouet, Pierre-Victor (baron) 67, 71, 89
Manège 80, 151, 153, 168
Marat, Jean-Paul 102, 131-132, 143-145, 150-151, 153, 164, 169, 177, 247
Marchand, Barbe-Thérèse 69, 112, 116-117
Marie-Antoinette 24, 96, 131, 164, 186, 188, 201, 208-209
Marsilya 100, 139, 142, 148, 150-151, 181, 209, 246
Mathiez, Albert 248-249
Maubeuge 135
Mazade-Percin, Julien 150, 243
Méhée de la Touche, Jean-Claude 145, 245
Mercier-Dupaty, Jean-Baptiste 25, 39, 58
Merlin de Douai, Philippe-Antoine 89, 123
Merlin de Thionville, Antoine 150, 247
Metz 91, 130
Metz Kraliyet Akademisi 51, 255
Metz Kraliyet Bilim ve Sanat Derneği 42-44, 51
Miles, William Augustus 104, 225
Mirabeau, Honoré Gabriel Riquetti, Comte de 67, 72, 75, 78, 81, 84, 89, 91, 94, 100, 104, 107, 126, 155, 195, 205, 217, 247
Mondlen, Ophélie 54, 93
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, Baron de 18, 26, 43
Moore, John 140-141, 153

Nancy 91, 95, 135
Nantes 193, 205, 218
Necker, Jacques 75, 79
Nîmes 142

Oelsner, Charles-Engelberg 102, 104-105
ordu 9-11, 27, 33, 73, 91, 117, 120, 125, 130-131, 133, 135-136, 138, 147, 151, 160, 162-165, 173, 176-177, 179-182, 185, 189, 193-194, 201-202, 205, 209, 215-216, 225, 228-229, 232, 239, 249, 255
Orleans dükü 101, 210

Palmer, R. R. 249
Papa (VI. Pius) 96, 100
Paris 13, 15-16, 22, 24, 26-27, 29, 38-39, 43, 69-70, 73-76, 80-81, 89-91, 96, 100-102, 104-105, 109-111, 116, 120-123, 125, 131, 133, 135-136, 138-148, 150-154, 161, 164, 169-170, 173-178, 182-187, 191, 196, 200, 203, 205, 208-209, 211, 213, 215, 225-232, 239, 245, 252
Paris Komünü 138-139, 143-144, 157, 170-171, 191-192, 210, 225, 238-240, 244
Paris Parlamentosu 17, 26, 29, 44, 56
Pas-de-Calais 1, 111, 113-115, 121, 123, 145-146, 176, 212
Payan, Claude 185, 209-210, 239
Perpignan 83, 150, 180, 193
Perrie, Décalogne de la 21-22
Pétion, Jérôme 72, 78, 89, 91, 94, 98-99, 105-107, 122, 125, 141, 143-145, 155-157, 164, 169, 171, 205, 217
Philippeaux, Pierre 199-200, 207
Picardy 48, 70, 76-77, 111, 122, 254
Piques 139, 239
Pireneler 164, 216
Pireneler Antlaşması 3, 9, 33, 77

Pitt, William 161, 189, 196
Plutarkhos 19, 102, 137, 167, 177
Prieur de la Côte d'Or, Claude-Antoine 174, 179-180, 225, 233, 236
Prieur de la Marne, Pierre-Louis 89, 108
Proli, Berthold 201, 206
Protestanlar 83, 92, 96, 100
Provence 84, 197, 226
Proyart, Abbé Léon Bonaventure (peder) 18, 21-22, 24, 27-29, 37, 49, 55, 65-66, 79, 248
Prusya 59, 121, 136, 138, 141-142, 147, 189

Quimper 150, 247

Rabaut-de-Saint-Etienne, Jean-Paul 71, 108, 188
Renault, Cécile 218, 224, 229
Ricord, Jean-François 176
Ricord, Marguerite 176
Robespierre, Augustin (erkek kardeşi) 4-5, 8-9, 31, 65, 81, 90, 93-94, 110, 112-113, 115-118, 145-146, 154, 159, 176, 204, 226-227, 238-239, 241, 255
Robespierre, Charlotte (kız kardeşi) 4-7, 11, 13, 16, 23, 29, 31-32, 36-38, 40, 52, 54-56, 79, 94, 112-113, 116-118, 144, 146, 154, 159, 176, 211-212, 226-227, 250, 255
Robespierre, François (babası) 1-7, 23
Robespierre, Henriette (kız kardeşi) 4-5, 11, 23
Robespierre, Maximilien
  ailesi 1-5, 12
  çocukluğu 5-9, 11-13, 23-25
  fiziksel görünümü 55, 79, 212
  gençliği 27-29
  görüşleri
    basın özgürlüğü üzerine 78, 99, 138, 160, 162, 165, 199-200
    cinsiyet / kadın üzerine 50
    cumhuriyet üzerine 43, 82, 102-103, 136-137, 149, 159, 167
    çocuk hakları üzerine 49, 253
    demokrasi üzerine 84, 102, 104, 158, 167, 170, 202, 254
    din ve kilise üzerine 47, 78, 149, 191-192
    erdem üzerine 61, 118-119, 149, 203, 233
    eşitlik üzerine 98, 127, 129, 140, 148, 163-164, 215
    evlilik ve aile üzerine 49
    halk egemenliği üzerine 79-80, 82-83, 119, 166
    ifade ve düşünce özgürlüğü üzerine 78, 99, 138, 160, 162, 165, 185, 200
    kölelik üzerine 97, 126, 201
    ölüm cezası üzerine 99, 157, 163
    savaş üzerine 127, 132
    seçimler üzerine 60
    şiddet üzerine 76, 203
    vergiler üzerine 78
    yasalar üzerine 134
    Yüce Varlık Kültü üzerine 213-215, 217
  gündelik yaşamı 37-38, 69, 153-154, 204
  hayvan sevgisi 7, 37, 54, 105, 153-154
  hukuk eğitimi 25-29
  kadınlarla ilişkileri 37, 40, 53-55, 94-95, 118, 130, 217-218
  kolej eğitimi 12-13, 16-22
  konuşmaları 36, 42-44, 49, 61, 67, 72, 81, 83-84, 88-89, 93, 105-108, 127, 129, 134, 138-139, 144, 151-152, 157, 160-161, 170, 172, 189-190, 198, 202-205, 212-215, 218, 223, 228, 233, 235-237
  konutları, ikematgâhları 36, 55, 80, 94, 103-104, 154
  meslek yaşamı
    akademi üyeliği 42, 48
    akademi yöneticiliği 49
    ceza mahkemesi savcılığı 101, 130
    davaları 36-39, 47-48, 55
    hukuk yayınları 39, 44, 52
    mahkeme başkanı 96
    Rosati üyeliği 51-52
ödülleri 44
ölümü 240-241
  portresi 104
  sağlığı 5, 154, 186, 203-205, 211-212, 224, 226
  siyasi görevleri
    Jakoben Kulübü başkanlığı 90, 125
    Kamu Güvenliği Komitesi üyeliği 174-180
    Polis Bürosu şefliği 209, 226
    Seçim meclisi ikinci başkanlığı 145
    Ulusal Konvansiyon başkanlığı 215, 226

siyasi yazıları 28, 59-60, 62, 64-65, 79, 103, 110, 112, 132, 158
suikast teşebbüsleri 218-219
şiirleri 23-24, 54
tutuklanması 237-239
yazışmaları, mektupları 25, 37, 41, 53-54, 71, 73-75, 85, 87, 90, 94, 101, 116, 120, 122, 125, 138, 168, 208, 213
yemek alışkanlığı 37, 41
Roche, Canon de la (peder) 16, 22
Roche-Tilhac, Poncelin de la (peder) 85
Rochelle 7
Rochelle Akademisi 58
Rohan, Armand Gaston de 7
Rohan, Édouard (kardinal) 31, 34
Roland, Jean-Marie 129, 143-144, 148, 150-151, 153, 162, 185
Roland, Marie-Jeanne 121-122, 130, 141, 143, 188
Roma, Romalılar 19, 24, 52, 102, 104, 137, 167, 179, 188, 196, 202, 216, 219
Rousseau, Jean-Jacques 15-17, 27-28, 43, 51, 82, 105, 118-119, 128, 153, 155, 166-168, 199
Rousselin, Alexandre 231
Roussillon 70, 164, 190
Roux, Abbé Jacques (peder) 171, 183, 195
Royou, Abbé Thomas-Marie (peder) 17, 70, 99
Ruamps, Pierre 220
Ruhban Sınıfı İçin Sivil Nizamname 92, 114-115

sans-culotte'lar 105, 135, 138-140, 142, 156, 163-164, 166-168, 170, 175, 182, 192, 202-203, 210, 228, 244
savaşlar 32, 56, 90-91, 121-122, 125-133, 136, 147, 149, 154, 158-159, 162-164, 176, 180-181, 193, 201, 211
seçimler 48, 59-60, 62-66, 83, 110, 116, 125, 144-146, 148
Scurr, Ruth 251
Section des Piques bkz. Piques
Sidney, Algernon 136, 156
Sieyès, Emmanuel (peder) 72, 89, 108
Simonneau, Jacques 133-134
Siyahların Dostları Derneği 97, 126
Souberbielle, Joseph 144, 153, 204, 208-209, 217, 255
Sparta 132, 139, 158, 167, 177-178, 214, 217
St-André, Jeanbon 183, 233
St-Denis 15, 250
St-Domingue 126, 189
St-Just, Louis-Antoine 95, 145, 153, 157, 176, 180, 185, 204, 207-210, 224, 226, 228, 232-233, 237-238, 254
St-Omer 32, 39, 59, 111, 120
Staël, Germaine de 79, 105
Suleau, François 17, 84, 93, 140
suikastlar 17, 159, 177, 218-219, 224 ayrıca bkz. idamlar

şikâyet defterleri (*cahiers de doléances*) 62-65, 92

Tallien, Jean-Lambert 231, 236-238
Target, Guy-Jean-Baptiste 25, 39, 71
Tarn-et-Garonne 150, 193, 243
Tench, Watkin 247
terör 127, 153, 181-182, 184, 197, 203, 214, 221, 234, 243, 245, 247-248, 251
Théot, Catherine 218, 224, 236
Thuriot, Jacques Alexis 216, 236-237
toprak reformu 48, 87-89, 92, 111, 113-114, 119, 136, 146, 167
Toulon 95, 100, 187, 193, 246
Tournai 13, 29, 131, 225

Ulusal Konvansiyon 139, 144, 146-147, 150-158, 160-163, 165, 168-179, 181-184, 186-187, 190-194, 196-197, 201-207, 210-212, 215-216, 218-221, 223-226, 228-231, 233-240, 243, 246, 251
Ulusal Kurucu Meclis 71, 73-74, 76, 80, 85, 96-97, 100, 103-104, 106, 108, 110, 114-115, 118-119, 147, 254
Ulusal Muhafızlar 75, 80, 94-95, 102-103, 114, 116, 127, 133, 138, 218, 237, 239
Ultra Devrimciler 203, 205-206

Vadier, Marc 224, 236, 238
Valenciennes 34, 176, 186
Vandenyver kardeşler 192, 201
Vendée isyanı 163-164, 171, 173, 176, 178, 185-186, 194, 199, 211, 218, 223
Verdun 142, 151
vergilendirme 33, 56-57, 62, 77-78, 81-82, 91-92, 98, 109, 111-113, 115, 138, 167, 182, 191

Vergniaud, Pierre-Victurnien 133, 142, 158, 169-170
Versailles 56-58, 65, 67, 69-70, 72-74, 80-81, 101, 111-112, 114, 132, 142, 216
Viala, Joseph 178, 241
Vilate, Joachim 184, 219, 244
Villiers, Pierre 94-95
Vissery de Bois-Valé, Charles Dominique 38-39, 42, 51
Walter, Gérard 248
Washington, George 135-136

Yahudiler, Yahudilik 83, 92, 96
Yasama Meclisi 100, 116, 121-123, 125-126, 129, 131, 133, 135-136, 139-140, 147
Yunan, Yunanlı 52, 127, 134, 148
Yzèz, Jean d' 206

DÜNYAYA YÖN VERENLER | 29

Maximilien Robespierre (1758-1794), kimilerine göre dünyayı altüst eden ve etkilerini günümüzde bile hissettiren 1789 Fransız Devrimi'nin haşin ama haklı devrimcisi, kimilerine göre kana susamış bir katil ve diktatördür. Elinizdeki biyografiye göreyse sarsılmaz adalet duygusu, etkileyici hitabeti ve çelik iradesi sayesinde, şiddetle yıkan ve şiddetle kuran Fransız Devrimi içinde kendine yer bulmuş bir taşra avukatıdır.

1789'un devrimcileri, bütün o çalkantılı yıllar içinde halk egemenliği, anayasal devlet, yasal ve dini eşitlik, sınıf ayrıcalıklarına ve derebeyliğe son verilmesi gibi çok önemli vaatlerini korumayı başarmış, 1793 yılında dış düşmanlara karşı kazandıkları askeri zaferlerle devrimi ve yeni cumhuriyeti muzaffer kılmışlardır. Ancak birçok arkadaşının aksine, düzeni sağlamak için ilkelerinden ödün vermeye razı olmayan Robespierre açısından bu başarının insani maliyeti ağır olmuştur: hasta düşmüş, tükenmiş, mantığını yitirmiştir. Nitekim en çok alıntılanan konuşmasını, yoldaşlarını devrime tehdit olarak görmeye başladığı bu dönemde yapmıştır: "Barış zamanında halk yönetiminin ana kaynağı erdemse de, devrim sırasında bu hem erdem, hem terördür: Erdem olmadan terör öldürücüdür, terör olmadan erdem güçsüzdür. Terör hızlı, sert, katı bir adaletten başka bir şey değildir."

Yeni bir dünya kurmaya giriştiğinde karşısında muazzam düşmanlar bulan Robespierre, yüce idealleri uğruna azimle mücadele etmiş, katı tutumuyla nice hayatlar söndürmüş ve sonunda aynı giyotinin bıçağına kendi kellesini uzatmıştır.

Dünya sahnesinde göründüğü beş hızlı yıl içinde siyasi tarihe Jakobenizmi miras bırakmış bu ünlü devrimcinin 36 yaşında sonuçlanan hayat hikâyesi, Avustralyalı tarihçi Peter McPhee tarafından şimdiye dek genellikle Robespierre ismiyle birlikte anılmamış kavramlar eşliğinde anlatılıyor: "O, şahsen nefret ettiği şiddete koşulların zorlamasıyla başvurmuş, barışçı bir insandı."

9 786053 323433

KDV dahil fiyatı
50 TL